JOURNAL OF MCU PHILOSOPHY REVIEW

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์

ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2569 VOL.9 NO.1 JANUARY-APRIL 2026

TCI ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย Thai-Journal Citation Index Centre
Tier 2 2025-2029
ISSN 3027-7388 (Online)

Journal of MCU Philosophy Review
Vol.9 No.1 Vol.9 No.1 January-April 2026
วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2569
ISSN: 3027-7388 (Online)

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน
ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม
ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม

วัตถุประสงค์

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ เป็นวารสารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วารสารนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับปรัชญา คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ หรือปรัชญาประยุกต์กับสาขาวิชาอื่น เช่น ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาศาสนา ปรัชญาสังคมและการเมือง เป็นต้น บทความทั้งหมดจะต้องเกี่ยวข้องกับปรัชญา บริสุทธิ์ ปรัชญาประยุกต์ และการวิจัยทางปรัชญา ผู้เขียนที่ส่งผลงานจะต้องจำแนกต้นฉบับของตน โดยเลือกขอบเขตจากปรัชญาทั้งสองกลุ่มนี้ ดังต่อไปนี้:

กลุ่มที่ 1 ปรัชญาบริสุทธิ์ ได้แก่ การวิเคราะห์ทางอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์

1.1 อภิปรัชญา หมายถึง การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาตะวันออกและตะวันตกที่เกี่ยวกับความจริงสูงสุด ความมีอยู่ ปรากฏการณ์ต่างๆ

1.2 ญาณวิทยา หมายถึง การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาตะวันออกและตะวันตกที่เกี่ยวกับความรู้ การตรวจสอบความรู้

1.3 จริยศาสตร์ หมายถึง การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาตะวันออกและตะวันตกที่เกี่ยวกับความดี ความชั่ว ปัญหาทางจริยศาสตร์ เช่น ปัญหาอุ้มบุญ ปัญหาการุณยฆาต ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาประพฤติกรรมมนุษย์ เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ปรัชญาประยุกต์ หมายถึง การประยุกต์หลักปรัชญาและศาสนา เพื่อตีความและนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ปรากฏในสังคม ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

2.1 ปรัชญาการศึกษา หมายถึง การวิเคราะห์หลักการ วิธีการศึกษาด้วยทฤษฎีทางปรัชญา เช่น การพัฒนาการเรียนรู้แบบ Active Learning ตามหลักปฏิบัตินิยม การเรียนรู้ตามหลักปัญญานิยมในสังคมพหุวัฒนธรรม เป็นต้น

2.2 ปรัชญาศาสนา หมายถึง การวิเคราะห์และตีความปัญหาทางศาสนาด้วยทฤษฎีทางปรัชญา เช่น การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า การแก้ไขปัญหาการอุ้มบุญด้วยหลักปรัชญาศาสนา

2.3 ปรัชญาสังคมและการเมือง หมายถึง การวิเคราะห์และตีความปัญหาสังคมและการเมืองด้วยทฤษฎีทางปรัชญา เช่น ปัญหาคนยากจน ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหา

สิ่งแวดล้อม เป็นต้นJournal of MCU Philosophy Review วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์จัดอยู่ในกลุ่มศาสตร์ในด้านสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้เปิดรับบทความที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง โดยบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน ในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blind peer-reviewed)

วารสารได้ผ่านการประเมินคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ได้รับการจัดให้อยู่ใน **วารสารกลุ่มที่ 2: วารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI (1 มกราคม พ.ศ. 2568-31 ธันวาคม พ.ศ.2572)** ทั้งนี้ ทางวารสารได้เผยแพร่ผ่านระบบออไนลน์ ซึ่งผู้สนใจสามารถดาวโหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่ https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmpr

บรรณาธิการ

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

ศ.ดร.สมภาร พรมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ.ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
พระครูโกศลศาสนบัณฑิต,รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.วรากรณ์ พูนสวัสดิ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สุชาติ บุษย์ชญานนท์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย,ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ดร.มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์	มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
ดร.ศุภฤกษ์ คณิตวรานันท์	มหาวิทยาลัยบูรพา
รศ.ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.ประทีป พืชทองหลาง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ดร.ประสิทธิ์ แก้วศรี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร. แม่ชีธรรมอธิษฐาน พรบันดาลชัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน

เกษริน บุตรา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าของวารสาร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: Khwanchai.hem@mcu.ac.th
Online Journal: https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tmd/index

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นฉบับส่งท้ายปี เป็นปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2569 โดยได้คัดเลือกบทความเผยแพร่ในฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย จำนวน 26 บทความ และบทความวิชาการ จำนวน 14 บทความ บทวิจารณ์หนังสือ จำนวน 1 บทความ รวมทั้งหมด 41 บทความ เนื้อหาบทความโดยรวมยังคงเกี่ยวข้องกับปรัชญา การศึกษา หลักการทางศาสนา และแนวทางการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ที่สามารถนำความคิดไปใช้ควบคู่กับการพัฒนาแนวคิดสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมได้โดยรวม และแต่ละบทความมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

บทความวิจัย

พระเพียร ฐานธมฺโม (ขำใบ) และคงสฤษฎ์ แพงทรัพย์ ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์–ฮินดูและพระพุทธศาสนาในสังคมไทย” มีความเชื่อว่าอักขระเลขยันต์ในอดีตที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับผลของการปฏิบัติตามกุศโลบายในอักขระเลขยันต์ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลจะเกิดขึ้นตามผลกรรมของผู้ยึดมั่นศรัทธา เมื่อโลกและสังคมเจริญขึ้นอักขระเลขยันต์มีแนวคิดแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) มีนวัตกรรมตามความคิดของเกจิคณาจารย์ละทิ้งแก่นแท้อันเป็นแนวคิดดั้งเดิมเน้นศิลปะสวยงาม แสวงประโยชน์ให้กับตนเอง มุ่งเน้นไปในทางธุรกิจ ความเคารพต่ออรรถและธรรมที่ปรากฏในอักขระเลขยันต์ดั้งเดิมสูญหาย วนไปสู่ความเป็นไสยศาสตร์ที่หวังผลดลบันดาลเพียงอย่างเดียว อันจะเป็นเหตุนำไปสู่ความเสื่อมศรัทธาในศาสนา

นารีนาท เหลียงทอง ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “แนวคิดเรื่องความสุขของอริสโตเติล: การวิพากษ์” ได้เสนอว่า เนื่องความสุขแบบอริสโตเติลมีข้อจำกัดสูงเพราะต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ ทำให้ขาดความยืดหยุ่นและไม่สามารถเข้าถึงได้ทุกคน การบูรณาการยูไดโมเนียเข้ากับปรัชญาที่เน้นความเข้มแข็งทางจิตใจจึงเป็นทางออกที่คุ้มค่ากว่า คือ การลดการพึ่งพิง โดยเปลี่ยนจากการรอคอยปัจจัยภายนอก มาเป็นการบ่มเพาะคุณค่าจากภายใน ให้ประยุกต์ใช้ได้จริง สร้างความสุขที่มีความยืดหยุ่นและครอบคลุมมนุษย์ทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม ให้ได้ผลลัพธ์ นำไปสู่ชีวิตที่ดีงามและมีคุณค่าในตนเองอย่างแท้จริง โดยไม่ต้องอาศัยเงื่อนไขภายนอกมาเติมเต็มอีกต่อไป

พระสมพาน ฐานวุฑฺโฒ (เหล่าชุมแพ) เขียนบทความวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์” ได้เสนอว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลจึงควรดำเนินไปอย่างมีระบบ มีการคัดกรองเนื้อหาโดยผู้รู้ ใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ และมุ่งเน้นการรักษาแก่นแท้ของคำสอนให้อยู่ครบถ้วน พร้อมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยใหม่อย่างยั่งยืน สาระสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์นี้ คือ พระพุทธศาสนาสามารถอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างสันติและมีพลัง หากผู้เผยแผ่ธรรมะตระหนักถึงหน้าที่อย่างมีปัญญา ใช้เทคโนโลยีเป็น “เครื่องมือ” มิใช่ “จุดมุ่งหมาย” และรักษาคุณค่าแห่งธรรมะให้คงอยู่คู่สังคมโลกยุคใหม่ต่อไป

ดวงดี โอฐสู และคณะ ได้เสนอบทความวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม” มีข้อเสนอว่า รูปแบบการสร้างเสริมพันธะทาง

จริยธรรมในการครองคู่ชีวิตตามแนวพุทธธรรม เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความเข้าใจ การฝึกตน การยึดหลักธรรม และการร่วมมือกันของคู่ชีวิตอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าในบริบทสังคมใด พุทธธรรมยังคงเป็นรากฐานที่มั่นคงสำหรับการดำเนินชีวิตคู่ ให้สามารถฝ่าฟันอุปสรรค และสร้างครอบครัวที่มั่นคงยั่งยืน และเปี่ยมด้วยคุณค่าทางจิตใจ

ภิชญกัญญ เรือนทองดี และขัตติยา ด้วงสำราญ ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร” สรุปได้ว่า แนวทางที่สำคัญของการบริหารสถานศึกษา คือ การให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาด้านอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา และการพัฒนาด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล รวมไปถึงการที่ผู้บริหารประพฤติตนเป็นที่ยอมรับยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล พร้อมเรียนรู้และปรับตัวเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา จึงทำให้เกิดการพัฒนาผู้บริหาร บุคลากรและสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ชาคริต แสงกระจ่าง และขัตติยา ด้วงสำราญ เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี” พบว่า การพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นการปรับปรุงและยกระดับกระบวนการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อให้มั่นใจว่าการดูแลและช่วยเหลือนักเรียนเป็นไปอย่างครอบคลุม ทั้งในด้านการคุ้มครอง ป้องกัน แก้ไขปัญหา และส่งเสริมศักยภาพ โดยมุ่งเน้นให้ครูที่ปรึกษา ครูประจำชั้น ครูแนะแนว ตลอดจนบุคลากรที่เกี่ยวข้องสามารถใช้วิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน

ธิติยา แจ่มถาวร และนพดล เจนอักษร ได้เสนอบทความวิจัยเรื่อง “การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา” พบว่าการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา มี 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ขอบเขตด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง 2) ขอบเขตด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ 3) ขอบเขตด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม

พระมหาไพโรจน์ กนโก และคณะ เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ” ได้สรุปไว้ว่า ผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ประสบปัญหาการดำเนินชีวิต 2 ด้าน คือ ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายและด้านจิตใจ ดังนั้น การจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมเอื้อต่อการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ เพื่อช่วยพัฒนาศักยภาพภายในและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ได้รับประโยชน์สูงสุด โดยการนำเสนอแนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุ ตามแนวการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 และปัญญา 3 เพื่อเป็นการส่งเสริมการพัฒนาทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขในบั้นปลายของชีวิต

พระมหาขวัญชัย เหมประไพ และคณะ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “ท้าวจาตุโลกบาล: การสื่อสารแบบซอฟต์พาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทย” ได้เสนอรูปแบบซอฟพาวเวอร์การสื่อสารท้าวจาตุโลกบาลทางพระพุทธศาสนาคือ I-C-T-C-F ประกอบด้วย 1. Information: ข้อมูล มีข้อมูลทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าและตำนานชุมชน 2. Creation: การสร้างเป็นการออกแบบวัดหรือศาสนสถานที่สะท้อนความเชื่อและตำนาน 3. Transformation: การ

เปลี่ยนแปลง จากโครงสร้างดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนาสู่การเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัย 4. Communication: การสื่อสาร ใช้การสื่อสารผ่านงานศิลปะและการสื่อสารแบบออนไลน์ เป็นการนำเสนอเทพผ่านสื่อที่จับต้องได้ เช่น รูปปั้น ภาพวาด 5. Festivals: เทศกาล จัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับเรื่องราวท้าวจาตุโลกบาลในช่วงเวลาที่เหมาะสม โดยใช้พิธีกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางวัฒนธรรม

ฐิติมา ใหม่สมเด็จ และฉัตรวรัญช์ องคสิงห ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “แนวคิดและกระบวนการของอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร” พบว่า ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลงที่บูรณาการ 4 มิติ ได้แก่ การผลิต การบริโภค การเปลี่ยนแปลง และชุมชน มีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัตและมีปฏิสัมพันธ์แบบป้อนกลับอย่างต่อเนื่อง ระบบดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานของการพึ่งตน การบริโภคอย่างมีสติ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ โดยมีชุมชนเป็นกลไกการเรียนรู้และขยายผลสู่ความมั่นคงทางอาหาร ดังนั้น อาหารการแพทย์วิถีธรรมจึงเป็นทั้งกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนตน ที่นำไปสู่สุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน

พัชร รุจิรานันท์ และคณะ ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์” พบว่า บทบาทของความเชื่อในการประกอบพิธีฉลองอายุวัฒนมงคลทำให้ผู้คนเกิดความศรัทธาในตัวของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ โดยเฉพาะการให้ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีพุทธาภิเษกสามารถนำด้ายสายสิญจน์ไปวางไว้บนข้อมือ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิด และเป็นกันเองระหว่างพระภิกษุสงฆ์ และฆราวาส ส่วนพิธีการบวงสรวงเทวาอารักษ์และการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล ทำให้ผู้ที่นำวัตถุมงคลที่ผ่านพิธีพุทธาภิเษกไปบูชารู้สึกมีกำลังใจ และมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะการที่ทางวัดได้นิมนต์พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมาประกอบพิธีพุทธาภิเษก ทำให้ผู้บูชารู้สึกว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นรูปเคารพ หรือตัวแทนของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ คอยดูแลปกปักษ์รักษา

พิมพ์ชนิษฐา ปัญญาบุตร และนุชนรา รัตนศิระประภา เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2” สรุปข้อได้ว่า การนำแนวคิดการบริหารเชิงกลยุทธ์มาใช้ในสถานศึกษาจะช่วยให้สถานศึกษามีการวางแผนที่ชัดเจนและสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ซึ่งทำให้สถานศึกษาสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมภาวะผู้นำที่แข็งแกร่ง และสามารถปรับปรุงผลการเรียนรู้ของนักเรียนให้ดีขึ้นตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

วีราภรณ์ วงศ์คนดี และสายสุดา เตียเจริญ ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ” ประกอบด้วยการบริหารในด้านต่างๆ ดังนี้ 1) ด้านการเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา 2) ด้านการนำองค์กร 3) ด้านการสร้างความเชื่อมั่นของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4) ด้านการระดมทรัพยากรและการบริหารงบประมาณ 5) ด้านการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ 6) ด้านการบริหารบุคคล 7) ด้านการบริหารงานทั่วไป และกิจการนักเรียน 8) ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

ศิรณัฏฐ์ เหลืองวิไล และมัทนา วังถนอมศักดิ์ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ” พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารเน้นความปลอดภัยในสถานศึกษา พัฒนาระบบและกลไกในการดูแลความปลอดภัยให้แก่นักเรียนจากภัยพิบัติและภัยคุกคามทุกรูปแบบ รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาวะที่ดี สามารถปรับตัวต่อโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำ เพื่อให้การป้องกัน ดูแล ช่วยเหลือหรือเยียวยา แก้ไขปัญหา และบริหารจัดการความเสี่ยงได้อย่างยั่งยืน ในการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพเพื่อให้เกิดความปลอดภัยอย่างมั่นคง

ภุลภญา ทัดแก้วมีกลิ่น และพระมหาธำรงค์ ฐิตปุญฺโญ ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” ได้เสนอรูปแบบ ดังนี้ 1) ภาวะผู้นำการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 2) การบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 3) เทคโนโลยีการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร เป็นองค์ประกอบที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ ที่ต่างก็ทำหน้าที่ของตนอย่างเฉพาะเจาะจง แต่เกื้อหนุนกันเพื่อความมั่นคงของทั้งระบบ จะทำให้การนิเทศการศึกษากลายเป็นกลไกหลักในการยกระดับคุณภาพโรงเรียนได้มีประสิทธิภาพ

เมธินี พรมทา ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เบื้องหลังเส้นทางฆาตกรของสวีนนี่ ท็อดด์ ด้วยหลักเจตจำนงเสรีแบบซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาท” มีข้อสรุปว่า ซาร์ตและพุทธศาสนามองว่ามนุษย์มีอิสระในการเลือกจริง โดยซาร์ตกล่าวว่ามนุษย์หนีเสรีภาพของตนไม่พ้น มนุษย์เลือกได้เสมอ และต้องรับผลจากการกระทำของตนเองเสมอด้วย ทั้งซาร์ตและพุทธศาสนาจึงมีมุมมองต่อพฤตกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์ไปในทิศทางเดียวกันว่า “เขาก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง มีสติปัญญา มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ได้ด้วยตัวเอง มีทัศนคติเป็นของตัวเอง” ดังนั้น การที่เขากลายเป็นฆาตกรจึงเป็นความสมัครใจทั้งหมด ไม่ใช่การถูกบีบบังคับแต่อย่างใด เขาเลือกได้แน่นอน และต้องยอมรับผลจากการเลือกของเขาด้วย

ชนัญชิดา ชัยบูรณ์ และนุชนรา รัตนศิระประภา เสนอบทความวิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2” พบว่า 1) ทักษะการบริหารของผู้บริหาร อยู่ในระดับมาก 2) การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด 3) ทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อโนมา ถนอมดำรงศักดิ์ และพระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” พบว่าการบริหารตามขอบข่ายงานทั้ง 4 ด้าน คือ การบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป เป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในยุคปัจจุบัน คือ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้ที่สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

อย่างคุ้มค่า เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศการสื่อสารไปใช้ได้อย่างเหมาะสม

เทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า” มีข้อเสนอเรื่องแนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ดังนี้ 1) พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ให้เป็นปัจจุบัน 2) พัฒนาระเบียบกรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ให้สอดคล้องกับการปรับระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า 3) พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อนพระจุลจอมเกล้าว่าด้วย การตัดคะแนนความประพฤติและการลงทัณฑ์ของนักเรียนนายร้อย 4) เสริมแรงจูงใตจด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎเกียรติศักดิ์ 5) เผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ให้แก่นายทหารและนักเรียนนายร้อย 6) อบรมวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับศาลเกียรติศักดิ์

ศิวนาถ ผ่องฉวี, ขัตติยา ด้วงสำราญ เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม” เสนอผลวิจัยว่า 1. ผลการวิจัยของการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านเช่นเดียวกัน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ ด้านการประมวลผลข้อมูล ด้านการรวบรวมข้อมูล ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ และด้านการตรวจสอบข้อมูล 2. แนวทางในการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม เป็นพหุแนวทาง โดยนำข้อคำถาม มาเป็นประเด็นเพื่อหาแนวทางพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ ด้านการประมวลผลข้อมูล ด้านการรวบรวมข้อมูล ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ และด้านการตรวจสอบข้อมูล

ไชยา เสนแสนยา และคณะ เสนอบทความวิจัยเรื่อง “ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา” มีข้อสรุปดังนี้ 1) ศูนย์กลางการเปลี่ยนผ่านทัศนคติ คือหัวใจสำคัญในการเปลี่ยนทิศทางจากอวิชชาไปสู่สัมมาทิฏฐิ 2)เสาหลักการจัดการระดับปัจเจก เน้นการขับเคลื่อนจากสภาวะ ผู้ประสบภาวะจำยอมที่ถูกอารมณ์ครอบงำ ไปสู่การเป็นผู้กระทำการโดยเจตนา 3) เสาหลักการจัดการระดับสังคมเป็นความสัมพันธ์เชิงสังคมถูกเยียวยาด้วยการให้อภัยซึ่งถือเป็นฐานรากทางจิตใจที่ช่วยลดความขัดแย้งเรื้อรัง 4) กรอบการปฏิบัติงาน กระบวนการทั้งหมดดำเนินไปภายใต้ระเบียบวิธีของไตรสิกขา และภาวนา 4 5) เป้าหมายปลายทาง คือการลดทอนความสำคัญของตัวตนเพื่อมุ่งสู่สันติภาพโลกและความว่างจากตัวตน

หลี่ ดานน่า, สมบัติ สมศรีพลอย , อภิวัฒน์ สุธรรมดี เขียนวิจัยเรื่อง "รูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรในเพจขายสินค้าออนไลน์ Shopee" เสนอว่า ความเชื่อในรูปลักษณ์ของมังกรในรูปแบบสินค้าจำแนกได้ 3 ประเด็น ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกรตามลักษณะทั่วไป ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกรตามประเภท และความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์กรงเล็บของมังกร และ2) ความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ โดยได้เสริมความเชื่อของมังกรจากเทพเจ้าที่มี

อำนาจบารมี ให้ขยายอำนาจครอบคลุมทั้งด้านความมั่นคงและความร่ำรวย เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม

จุฑามาศ ศาลาทอง, นุชนรา รัตนศิระประภา เขียนเรื่อง "องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย" เสนอว่า แนวทางการพัฒนา ได้แก่ ควรปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคลากร สร้างวัฒนธรรมองค์กรที่กล้าลองผิดลองถูก ควรปรับโครงสร้างโดยเพิ่มหน่วยงานใหม่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านนวัตกรรมโดยตรง ควรลดลำดับขั้นการบังคับบัญชาที่ซับซ้อนลง ควรคัดเลือกและพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เฉพาะด้านให้เป็นแกนนำด้านนวัตกรรม ควรดำเนินการให้โรงเรียนมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยงการมีส่วนร่วมด้านนวัตกรรมเข้ากับการพัฒนาวิชาชีพของครูและบุคลากร ควรปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เป็นพื้นที่กระตุ้นแรงบันดาลใจ ควรมีระบบจูงใจและรางวัลสำหรับนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ ควรพัฒนาระบบสื่อสาร และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอกและชุมชน

อาพันธ์ชนก สวนจันทร์, นุชนรา รัตนศิระประภา เขียนเรื่อง "การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน" เสนอว่า องค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มี 5 องค์ประกอบ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่ 1 ทักษะและภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา องค์ประกอบที่ 2 การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน องค์ประกอบที่ 3 การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่ 4 การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา และองค์ประกอบที่ 5 การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ

ธนาภรณ์ แสงทอง, สงวน อินทร์รักษ์ เขียนเรื่อง "ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม" เสนอการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ตามแนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ของสำนักทดสอบการศึกษา ประกอบด้วย 1) การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 2) การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 3) การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา 4) การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา 5) การติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา 6) การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง

Jinfeng LIANG, Intarak Intarak presented a research article that the international cooperative management between China and Thailand in vocational education has 5 dimensions: 1) Cooperative Integration Design; 2) Cooperative Linking Learning Organizations; 3) Co-developing the curriculum for academic quality; 4) Cultural Connections; and 5) Controlling cooperation.

บทความวิชาการ

ทศพล พุฒิธีระโชติ เขียนบทความวิชาการเรื่อง “พุทธศาสนากับการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า: การเปรียบเทียบมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์” พบว่า การปรับ UBI ให้สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาควรสร้างระบบที่สมดุลระหว่างการสนับสนุนทางวัตถุและการพัฒนาจิตใจเพื่อลดความเสี่ยงของการยึดติดและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนการผสมผสานนี้ตอบสนองข้อกังวลของพุทธศาสนาเกี่ยวกับกิเลส ขณะที่ยังคงรักษาเป้าหมายของ UBI ในการลดปัญหาทุกข์ทางเศรษฐกิจ

พระครูสมุห์วชิรวิชญ์ ฐิตวโส (ภัทรเกียรตินันท์) บทความวิชาการเรื่อง “กระบวนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา” ผลการศึกษาพบว่า พบว่า การพัฒนาทักษะการเรียนรู้เป็นการฝึกอบรมกาย วาจาและจิตของผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ โดยใช้ปัญญา ประกอบด้วย 3 ประการ คือ 1. ศีล หมายถึง การฝึกฝนเกี่ยวกับพฤติกรรม เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความเสียสละต่อส่วนร่วม การแบ่งปัน ตรงต่อเวลา รวมถึงการมีระเบียบวินัยต่อตนเองและส่วนรวม 2. สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนเกี่ยวกับจิตใจ เช่น การใส่ใจตั้งใจ มุ่งมั่น เพียรพยายาม และอดทน จากสภาพแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้น และ 3. ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่เกิดขึ้น เช่น ความรู้ความเข้าใจ มีหลักการ มีเหตุผล ทบทวน และไตร่ตรองนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกลักษณ์ เทพวิจิตร เขียนบทความวิชาการเรื่อง “การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน Design-Based Learning Management to Romote Classroom Activity Skills” เสนอว่า การทำงานกลุ่มยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนิสิตและทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาองค์ประกอบของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ส่งเสริมทักษะในการเรียนรู้ของนิสิต ขั้นตอนที่ 3 การสื่อสารประกอบการสอนที่ทันสมัยและนำเทคโนโลยีมาบูรณาการสอนในชั้นเรียน และ ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน

พระปัญญ์ฐัปณัฏ สุทฺธิสทฺโธ นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง “สติบำบัด: การประยุกต์ใช้แนวทางสมถกัมมัฏฐานในกระบวนการบำบัดสภาวะความดันโลหิตสูงทางการแพทย์” พบว่า การปฏิบัติ สมถกัมมัฏฐานด้วยหลักอานาปานสติ (สติบำบัด) เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน ด้วยวิธีการที่เรียบง่ายนี้ผู้ปฏิบัติสามารถควบคุมพฤติกรรมและอารมณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นแนวทางป้องกันภัยจากการบริโภคหรืออบายมุขต่าง ๆ ซึ่งการพัฒนาสติก่อให้เกิดความสมดุลในระบบประสาท โดยส่งผลให้ความเครียดลดลง ซึ่งมีผลดีต่อสุขภาพกายโดยตรง

อาทิตยา ดิถีเพ็ญ เขียนบทความวิชาการเรื่อง “แนวทางการปกป้องสามเณรในฐานะศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้เสนอว่า สามเณรมีความสำคัญมาก เป็นกำลังสำคัญต่อไปในอนาคตของพระศาสนา พระศาสนาจะธำรงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยทายาทพระศาสนาที่กำลังจิตกำลังใจ และทายาทพระศาสนาจะดำรงอยู่ได้ด้วย การสนับสนุน การให้การศึกษา การให้พระธรรมที่ตั้ง เป็นเครื่องรักษาใจ และที่สำคัญที่สุด คือกำลังใจจากสิ่งแวดล้อมรอบข้าง ทั้งในตัววัด โครงการที่หน่วยงานเอกชนได้จัดตั้งขึ้น หรือแม้แต่โครงการบรรพชาสามเณรที่จัดเพื่อเฉลิมพระเกียรติก็ได้ หรือ

ภาคฤดูร้อนที่เด็กและเยาวชนได้มีเวลาว่างจากการเรียนหนังสือทางโลกได้มาสืบบวชเรียนเพื่อเข้าใจบริบททางศาสนา

อุมาภรณ์ เมธเมาลี เขียนบทความวิชาการเรื่อง “การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล” พบว่า ความสำเร็จในอนาคตของอุตสาหกรรมนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การสร้างระบบนิเวศดิจิทัลที่ครบวงจร และการพัฒนาบุคลากรที่มีทักษะทั้งด้านสุขภาพและดิจิทัล การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การพัฒนานโยบายที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาคส่วน และการสร้างมาตรฐานระดับสากลจะเป็นกุญแจสำคัญในการทำให้ประเทศไทยคงความเป็นผู้นำในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความงามในยุคดิจิทัล

ณัฐธชา บุญศรีและคณะ เขียนบทความวิชาการเรื่อง “การใช้ศิลปะสร้างสรรค์เพื่อการส่งเสริมสมาธิในเด็กสมาธิสั้น” ได้เสนอว่า การใช้ศิลปะสร้างสรรค์ในเด็กสมาธิสั้นเป็นการฝึกสมาธิผ่านกระบวนการที่ไม่เครียดและสนุกสนาน พร้อมกับการเสริมสร้างทักษะทางด้านจิตใจ ให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ การจัดระเบียบ และการมีสมาธิในการทำงาน ซึ่งสามารถนำไปสู่การพัฒนาทักษะชีวิตในระยะยาวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปาริชาติ ลิมป์รัตนกาญจน์ เขียนบทความวิชาการเรื่อง “แนวคิดเรื่องการสร้างความสุขตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” พบว่า แนวคิดในการสร้างความสุขสุขตามหลักพุทธศาสนา ได้แก่ ความสุขที่มาจากอารมณ์ของความสบาย ความมีใจแช่มชื่น ความยินดี ความอิ่มเอิบ กับสิ่งที่พึงปรารถนา และความสุข จากใจที่ปราศจากอารมณ์ ได้แก่ ความสงบ ที่เกิดจากการระงับอารมณ์ด้วยสมาธิหรือการตัดอารมณ์ด้วยวิปัสสนา โดยสามารถการสร้างความสุขทางสังคมตามหลักพรหมวิหาร คือการมีเมตตาจิต การมีกรุณาจิต การมีมุทิตาจิต และการมีอุเบกขาจิต

สุวดี เมฆเสรีกุล เขียนบทความวิชาการเรื่อง “หลักขันติเพื่อการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท” เสนอว่า การประยุกต์ใช้ขันติเพื่อสุขภาวะของผู้สูงอายุสามารถจำแนกได้ 3 มิติ ได้แก่ 1) ขันติในฐานะที่พึ่งทางใจ ช่วยให้ผู้สูงอายุเผชิญความโดดเดี่ยวและเข้าใจธรรมชาติของชีวิต 2) ขันติในฐานะความสุขสงบทางอารมณ์ ช่วยในการระงับยับยั้งอารมณ์เชิงลบซึ่งช่วยป้องกันโรค และอดทนต่อถ้อยคำรุนแรง และ 3) ขันติในฐานะการอยู่ร่วมกันในสังคม ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ ซึ่งช่วยสร้างพลังใจและความสามัคคี ว่าโดยสรุป หลักขันติเป็นรากฐานสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีในบั้นปลายของผู้สูงอายุ โดยสอดคล้องกับสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน

พระเชฏฐ คันธพนิต เขียนบทความวิชาการเรื่อง “อิทธิพลการสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์” พบว่า การสวดมนต์และการฝึกสมาธิในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิงศาสนาหรือพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์และสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม การสวดมนต์ช่วยปรับสมดุลร่างกายและจิตใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสงบ ผ่อนคลาย ลดความเครียด และส่งเสริมสุขภาวะที่ดีทั้งทางกายและทางใจ อีกทั้งยังสามารถบูรณาการร่วมกับแนวทางการบำบัดสมัยใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิผลในการรักษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม

แม่ชีสิรินกานต์ ใจเสริฐ นำเสนอบทความวิจัยเรื่อง “อิทธิพลการปฏิบัติธรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์” พบว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอ้างถึงการทำสมาธิและการเจริญสติอันเป็นแนวปฏิบัติทางจิตที่มีงานวิจัยเชิงประจักษ์รองรับว่าช่วยลดความเครียด ภาวะซึมเศร้า และความวิตกกังวล อีกทั้งยังส่งเสริมกลไกการควบคุมอารมณ์ การทำงานของสมอง และสมดุลทางสรีรวิทยาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพโดยรวม ข้อค้นพบเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคุณค่าในเชิงทฤษฎีและแนวปฏิบัติ โดยสามารถจัดกระบวนการเป็นขั้นตอนตั้งแต่การฝึกสติและสมาธิเพื่อควบคุมความคิดฟุ้งซ่าน

กุลธิดา ศุภวาณิชายานนท์ เขียนบทความวิชาการเรื่อง “จริยธรรมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม 4” พบว่า หลักวุฒิธรรมนั้นมีส่วนสำคัญในการพัฒนาตนเองทั้งด้านปัญญาและศีลธรรม การใช้หลักวุฑฒิธรรมในการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าและมีความสุขอย่างยั่งยืนตามหลักวุฑฒิธรรม 4 ประกอบด้วย 1) สัปปุริสสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) หมายถึง การเลือกคบคนดีเพื่อเป็นแบบอย่าง 2) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังธรรม) หมายถึงการฟังคำสอนเพื่อเพิ่มพูนความรู้ 3) โยนิโสมนสิการ (การคิดพิจารณาอย่างแยบคาย) หมายถึง การใช้สติปัญญาในการพิจารณาอย่างรอบคอบ และ 4) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติตามหลักธรรมที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต

พระมหาธนเดช สมจิตฺโต (สมบัติมา) และคณะ เขียนเรื่อง "ทัศนะเรื่องความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท" เสนอว่า มนุษย์ในฐานะองค์รวมของกายและจิต ประกอบด้วย 1. มิติแบบสมังคีภาพ คือการมองมนุษย์ในลักษณะหน้าที่ที่สัมพันธ์กันในปัจจุบันขณะ เปรียบเสมือนรถที่ประกอบด้วยส่วนต่างๆ จนรวมกันเป็นหนึ่ง โดยความเป็นสมังคีประกอบด้วยกาย (รูป) และจิต (นาม) ไม่ได้แยกจากกัน แต่ทำงานสอดประสานกันหากไม่มีกาย จิตก็ทำงานไม่ได้ หากไม่มีจิต กายก็ไร้ประสิทธิภาพ ส่วนกระบวนการทำงานของจิต และความจริงเชิงจริยธรรม คือจิตเป็นประธานในการทำกรรม แต่ต้องอาศัยกายเป็นเครื่องมือในการแสดงออก ความดีหรือชั่วจึงไม่ใช่อยู่ที่อวัยวะ แต่อยู่ที่เจตนาของจิตที่ขับเคลื่อนกาย และ 2. มิติแบบอนันตรภาพ คือการมองมนุษย์ในลักษณะเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกันไปในกระแสของเวลา (สังสารวัฏ) โดยไม่มีช่องว่าง การสืบต่อที่ไม่มีตัวตนอธิบายผ่านหลัก ปฏิจจสมุปบาท ว่าชีวิตคือกระแสของกิเลส กรรม และวิบากที่หมุนวนเป็นวงกลม มีความต่อเนื่อง เปรียบเหมือนแสงตะเกียงในแต่ละช่วงเวลา แม้จะไม่ใช่แสงเดิม เพราะเกิด-ดับตลอดเวลา แต่ก็มีความต่อเนื่องกันจนดูเป็นสายเดียวกัน ทำให้อัตลักษณ์และกรรมจากภพเก่าส่งต่อสู่ภพใหม่ได้โดยไม่ต้องมีตัวตน (Soul) มิติทางญาณวิทยา กล่าวถึงอนันตรภาพยังปรากฏในการรับรู้ชั่วขณะ เช่น การเคี้ยวข้าว ที่วิญญาณและนามรูปเกิดดับต่อเนื่องกันหลายครั้งตามความรู้สึกที่เปลี่ยนไป

Prateep Peuchthonglanglang and Yathaweemintr Peuchthonglang presented topic of philosophy that the heart of Socratic midwifery lies an enduring paradox: Socrates professed ignorance not as an admission of failure, but as a declaration of commitment to inquiry. His claim, “I know that I do not know,” challenges the modern researcher to embrace epistemic humility while pursuing epistemic rigor. This article has sought to translate that paradox into a six-dimensional framework designed to deepen research practice: clarification, assumption analysis, justification, perspective, implication, and meta-reflection. Each

dimension illuminates a distinct aspect of inquiry, together forming a holistic method of philosophical investigation within empirical research contexts.

บทวิจารณ์หนังสือ

ปิ่นชนานันท์ ตังอังคะนันท์ ได้วิจารณ์หนังสือ เรื่อง "The God Delusion" ของ Richard Dawkins ว่าเป็นงานเขียนที่ทรงอิทธิพลในโลกสมัยใหม่ ซึ่งสามารถจุดประกายให้เกิดการถกเถียงทางปรัชญา ศาสนา และวิทยาศาสตร์อย่างกว้างขวาง ผู้เขียนประสบความสำเร็จในการนำเสนอแนวคิดแบบ “อเทวนิยมเชิงเหตุผล” (Rational Atheism) ที่ตั้งคำถามต่อความเชื่อดั้งเดิม พร้อมทั้งเสนอโลกทัศน์ใหม่ที่เน้นเหตุผลและหลักฐานเชิงประจักษ์แทนศรัทธาแบบไม่ตรวจสอบ เนื้อหาในเล่มสะท้อนความมุ่งมั่นของดอว์กินส์ที่จะให้ผู้อ่านใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความจริง เขาได้แสดงให้เห็นว่าศาสนาไม่ใช่คำตอบเดียวของจริยธรรม ความหมาย หรือความงามในชีวิตมนุษย์ แต่ “วิทยาศาสตร์และความเข้าใจธรรมชาติ” ก็สามารถสร้างแรงบันดาลใจและจิตวิญญาณได้เช่นเดียวกัน

พระมหาพรชัย สิริวโร, ผศ. ดร.
บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	**Iii**
บทความวิจัย	
การศึกษาเปรียบเทียบอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์–ฮินดูและพระพุทธศาสนาในสังคมไทย A Comparative Study of Yantra Characters in Brahmanism-Hinduism and Buddhism Thai Society พระเพียร ฐานธมฺโม (ขำใบ) และคงสฤษฎ์ แพงทรัพย์ Phra Phian Ṭhānathammo (Khambai) and Khongsaris Pangthrap	**1-12**
แนวคิดเรื่องความสุขของอริสโตเติล: การวิพากษ์ A Concept of Happiness (Eudiamonia) of Aristotle: A Critique นารีนาท เหลียงทอง Nareenath Leangtong	**13-26**
ศึกษาเปรียบเทียบการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ Comparative Study of the Use of Online Media for the Propagation of Buddhism and Christianity in Phetchabun Province พระสมพาน ฐานวุฑฺโฒ (เหล่าชุมแพ) Phra Sompan Ṭhānavuḍḍho (Laochumphae)	**27-38**
รูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม The Model Enhancing for Ethical Obligation for Couples based on Buddhist Principles ดวงดี โอฐสู, พระธรรมวชิรปัญญาจารย์ และสมคิด เศษวงศ์ Duangdee Aotsso, Phra Dhammavajirapanyacarya, Somkid Setwong	**39-52**
ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร The Transformational Leadership of Banplongliam School's Administrator Samutsakhon Provincial Administrative Organization ภิชญกัญญ เรือนทองดี และขัตติยา ด้วงสำราญ Pichayakan Ruenthongdee and Khattiya Duangsamran	**53-61**

การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี 62-71

Student Care and Support System Performance of Kongkaram School the Phetchaburi Secondary Educational Service Area Office

ชาคริต แสงกระจ่าง และขัตติยา ด้วงสำราญ

Chakrid Sangkrajang and Khattiya Duangsamran

การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา 72-85

Management of Measurement and Evaluation of Learning in Education Sandbox

ธิติยา แจ่มถาวร และนพดล เจนอักษร

Thitiya Jaemthaworn and Nopadol Chenaksara

การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ 86-99

The Encouragement of Cognitive Skills of Elderly People at Pakchong District in Nakonratchasima Province though Buddhist Integration

พระมหาไพโรจน์ กนโก, ประพันธ์ ศุภษร และตวงเพชร สมศรี

Phrahamah Pairote Kanako, Prapan Supasorn, Tuangpeth Somsri

ท้าวจาตุโลกบาล: การสื่อสารแบบซอฟต์พาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทย 100-115

The Four Guardian Gods: Soft Power Communication from Gods to Religious Spiritual Materialism in Thailand

พระมหาขวัญชัย เหมประไพ, คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์, ไชยา เสนแสนยา และเพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

Phramaha Khwanchai Hemprapai, khongsaris Pangthrap, Chaiya Sensaenya, Penphan Fuangooloy

แนวคิดและกระบวนการของอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร 116-127

The Concepts and Processes of Buddhist Dhamma Medicine: Food as an Alternative Food System Promoting Holistic Well-Being and Food Security

ฐิติมา ใหม่สมเด็จ และฉัตรวรัญช์ องคสิงห

Titima Maisomdat and Chatwarun Angasinha

การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ 128-141

A Study of Roles and Rituals in the Buddhist Consecration Ceremony of Sacred Objects Celebrating the 5 0 th Birthday of Phra Ajarn Sucheep

Suchinno (Kru Ba Phan Bot) at Wat Pa Sok Thep Sathit, Dong Ling Sub-district, Kommalasai District, Kalasin Province
พัชร รุจิรานันท์, ทองคำ เกษจันทร์, ยุทธวีระ ศรีกันหานนท์
และชยกร นาเมืองรักษ์
Phatchara Rujiranun, Thongkham Ketchan,
Yutthaveera Srikanhanon and Chayakorn Namuangrak

การบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 **142-153**

The Strategic Management and The School Effectiveness Under Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2
พิมพ์ชนิษฐา ปัญญาบุตร และนุชนรา รัตนศิระประภา
Pimchanittha Panyaboot and Nuchnara Rattanasiraprapha

การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ **154-168**

Secondary School Administration Towards the Thailand Quality Award
วีราภรณ์ วงศ์คนดี และสายสุดา เตียเจริญ
Weeraporn Wongkondee and Saisuda Tiacharoen

ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ **169-182**

The Administrative Skills of Administrators Affecting the School Safety Operations Group 1 Under Special Education Bureau
ศิรณัฏฐ์ เหลืองวิไล และมัทนา วังถนอมศักดิ์
Siranat Luangwilai and Mattana Wangthanomsak

รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน **183-196**

The Model of Educational Supervision Administration Based on Kalyanamittadhamma in Small Schools Under the Office of the Basic Education Commission
ภุลภญา ทัดแก้วมีกลิ่น และพระมหาธำรงค์ ฐิตปุญโญ
Phoolphaya Thadkaewmeekllin and Phra Maha Thamrong Thitapunyo

การวิเคราะห์เบื้องหลังเส้นทางฆาตกรของสวีนนี่ ท็อดด์ ด้วยหลักเจตจำนงเสรีแบบซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาท **197-210**

An Analysis of the Background of Sweeney Todd’s Murderous Path with Theravada Buddhist and Sartre’s Free Will Theories
เมธินี พรมทา
Medhini Promta

ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 211-226
The Administrator's Managrial Skills and The Internal Quality Assurance in School Under Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2
ชนัญชิดา ชัยบูรณ์ และนุชนรา รัตนศิระประภา
Chananthida Chaiyaboon and Nuchnara Rattanasiraprapa

รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 227-240
The Information and Communication Technology Administration Model of School Administrators in Primary Schools Under Office of the Basic Education Commission
อโนมา ถนอมดำรงศักดิ์ และพระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย
Anoma Thanomdamrongsak and Phra Maha Kraiwan Chindathi Yo (Pun Khan)

การส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า 241-250
The Enhancement of Chulachomklao Royal Military Academy's Honor System
เทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ
Tepparit Wongpoom

การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม 251-263
Management Information System of Samphranwittaya School The Secondary Educational Service Area Office Nakhonpathom
ศิวนาถ ผ่องฉวี และ ขัตติยา ด้วงสำราญ
Siwanat Pongchawee and Khattiya Duangsamran

ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา 264-275
Religion and Emotion: A Technique on Emotional Management According to the Principle of Buddhism
ไชยา เสนแสนยา, พระธรรมวชิรมุนี, วิ. (บุญชิต ญาณสังวโร), กฤต ศรียะอาจ พระครูโกมุทสุวรรณาภรณ์ (บัวลอย กาญฺจโน), พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี และเกษริน บุตรา
Chaiya Sensaenya,Phradhammavajiramuni (Boonchit Yanesangvaro), Krit Sriya-ad, Phrakhru Komutsuwannaphon (Bualoy Kañcano), Phramaha Khwanchai Kittimethi and Getesarin Buttra

รูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรในเพจขายสินค้าออนไลน์ Shopee 276-290
Typology and Beliefs Regarding Dragon-Themed Merchandise on the

Shopee E-Commerce Platform
หลี่ ดานน่า, สมบัติ สมศรีพลอย และอภิวัฒน์ สุธรรมดี
Li Danna, Sombut Somsriploy and Apiwat Suthamdee
องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย **291-302**
Innovative Organization of Ekachai School
จุฑามาศ ศาลาทอง และนุชนรา รัตนศิระประภา
Jutamat Salatong and Nuchnara Rattanasiraprapha
การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน **303-321**
The Excellence Administration for Educational Opportunity Expansion School Under Office of The Basic Education Commission
อาพันธ์ชนก สวนจันทร์ และนุชนรา รัตนศิระประภา
Aphanchanok Suanchan and Nuchnara Rattanasiraprapha
ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม **322-337**
The Managerial Skills of School Administrators Affecting the Internal Quality Assurance in School Under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom
ธนาภรณ์ แสงทอง และ สงวน อินทร์รักษ์
Thanaporn Sangthong and Sangaun Inrak
International Cooperative Management Between China and Thailand in Vocational Education **338-347**
Jinfeng LIANG and Prasert Intarak

บทความวิชาการ

พุทธศาสนากับการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า: การเปรียบเทียบมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์ **348-359**
Buddhism and Universal Basic Income: A Comparative Perspective on Human Nature
ทศพล พุฒิธีระโชติ
Tospol Puttiteerachote
กระบวนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา **360-368**
The Process of Developing Learning Skills Based on the Tri-Sikkha Principles
พระครูสมุห์วชิรวิชญ์ ฐิตวโส (ภัทรเกียรตินันท์)
PhrakhuSamuVachiravich Ṭhitavaṃso (Pattarakiattinan)

การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน **369-380**
Design-Based Learning Management to Romote Classroom Activity Skills
เอกลักษณ์ เทพวิจิตร
Akekalak Tapwijitr
สติบำบัด: การประยุกต์ใช้แนวทางสมถกัมมัฏฐานในกระบวนการบำบัดสภาวะความดันโลหิตสูงทางการแพทย์ **381-395**
Mindfulness Therapy: Application of Samatha Meditation Approach in the Treatment Process Medical Hypertension
พระปัญญ์ฐัปณัฏ สุทฺธิสทฺโธ
Phra Pantappanut Sutthisattho
แนวทางการปกป้องสามเณรในฐานะศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท **396-408**
Guidelines for Protecting the Novice as Heirs in Theravada Buddhism
อาทิตยา ดิถีเพ็ญ
Artittaya Dithipen
การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล **409-422**
Policy Administration of the Beauty Economy and the Enhancement of Wellness Tourism Thailand in the Digital Era
อุมาภรณ์ เมธเมาลี
Umaporn Methmaolee
การใช้ศิลปะสร้างสรรค์เพื่อการส่งเสริมสมาธิในเด็กสมาธิสั้น **423-433**
The Use of Creative Art in Promoting Concentration for Children with ADHD
ณัฐธชา บุญศรี วิศาล สายเพ็ชร์ และประสิทธิ์ แก้วศรี
Nattacha Boonsri Wisan Saiphet And Prasit Kaewsri
แนวคิดเรื่องการสร้างความสุขตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา **434-444**
The Guidelines of Preservation of Buddhism Principles for Creating Happiness
ปาริชาติ ลิมป์รัตนกาญจน์
Parichart Limrattanakan
หลักขันติเพื่อการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท **445-455**
The Principle of Khanti for the Well-being of the Elderly: A Theravada Buddhist Perspective
สุวดี เมฆเสรีกุล
Suwadee Meksereekul

อิทธิพลการสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์ **456-468**
The Influence of Chanting in Buddhism on Daily Life from a Scientific Perspective
พระเชฏฐ คันธพนิต
Phra Chate Kantapanit
อิทธิพลการปฏิบัติธรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์ **469-478**
The Influence of Meditation Practice on Daily Life from a Scientific Perspective
แม่ชีสิรินกานต์ ใจเสริฐ
Maeshee Sirinkarn Chaisert
จริยธรรมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม 4 **479-493**
Ethics and Lifestyle According to the Four Principles of Vuddhi-dhamma
กุลธิดา ศุภวาณิชายานนท์
Kultida Suphawanichayanon
ทัศนะเรื่องความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท **494-507**
View Human in Theravada Buddhism
พระมหาธนเดช สมจิตฺโต (สมบัติมา), พระพุฒินันทน์ รสิโย (ธนธรรมโรจน์) พระครูสุตพัชราภรณ์ (มนกมล ดีมีหาญ), รัฐธีย์ เปรมสกุล, ลลิมาดา ศรีจำรูญ และสุวัฒน์ คงยืน
PhramahaTanadech Samachitto (Sombutma), Phra Phutthinan Raṁsiyo (Thanathammarot), Phrakhusutapatcharaphon (Manakamon Deemeehan), Rattee Premsakul, Lalimada Srichamroon and Suwat kongyuen
Socratic Midwifery and the Epistemology of Questioning: A Framework for Critical Inquiry in Social Science Research **508-529**
Prateep Peuchthonglang and Yathaweemintr Peuchthonglang

บทวิจารณ์หนังสือ

บทวิจารณ์หนังสือ เรื่อง The God Delusion **533-535**
ปิ่นชนานันท์ ตังอังคะนันท์
Pinchananun Tungaungkanun

การศึกษาเปรียบเทียบอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

A Comparative Study of Yantra Characters in Brahmanism-Hinduism and Buddhism Thai Society

[1]พระเพียร ฐานธมฺโม (ขำใบ) [2]คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์

[1]Phra Phian Ṭhānathammo (Khambai) [2]Khongsaris Pangthrap

[1,2]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[1]Corresponding author, e-mail: phradanggnad@gmail.com

Received December 25, 2025; **Revised** December 28, 2025; **Accepted:** April24, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสังคมไทย 2) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาในสังคมไทย และ 3) เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างคติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและในพระพุทธศาสนาในสังคมไทย งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ศาสนาฮินดู งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการศึกษาพบว่า 1. อักขระเลขยันต์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีรากฐานจากความเชื่อเรื่องเทพเจ้า พลังศักดิ์สิทธิ์ และเวทมนตร์ อักขระเลขยันต์ที่นิยมใช้คืออักษรเทวนาครี หรืออักษรสันสกฤตโบราณ การใช้อักขระเลขยันต์ในสังคมไทยผ่านพิธีพราหมณ์ราชสำนักและพิธีกรรมพื้นบ้าน อักขระเลขยันต์เหล่านี้ถูกดัดแปลงเป็นอักษรขอมไทย หรืออักษรขอมโบราณ นำมาใช้ในการลงยันต์ผ้ายันต์ ยันต์วัตถุมงคล ยันต์สัก และยันต์ในพิธีเสริมบารมี 2. คติเรื่องอักขระเลขยันต์ในพระพุทธศาสนาเกิดจากการรับอิทธิพลศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู แล้วผสมกับพุทธมหายานและพุทธเถรวาท เชื่อว่าอักขระยันต์สามารถป้องกันภัย เสริมสิริมงคล และขจัดอัปมงคล โดยมีพุทธคุณ เป็นศูนย์กลาง ลักษณะและประเภทของอักขระเลขยันต์ นิยมใช้อักษรขอมโบราณ 3. แม้คติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ในสังคมไทยจะรับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา แต่มีการปรับบริบทและความหมายให้สอดคล้องกับโครงสร้างศาสนาและสังคมไทยอย่างกลมกลืน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เน้นพลังจากเทพและสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพระพุทธศาสนา เน้นพลังแห่งพุทธคุณและการปลุกเสกเพื่อเสริมสมาธิ สติ และปัญญา ในทางวัฒนธรรมร่วมสมัย เลขยันต์ทั้ง 2 สายถูกผสมผสานจนเกิดเป็นคติความเชื่อแบบไทยที่ไม่แบ่งแยกชัดเจน และยังคงสืบทอดในพิธีกรรม ความเชื่อพื้นบ้าน และความศรัทธาของผู้คนร่วมสมัย

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; ศาสนาพราหมณ์–ฮินดู; อักขระเลขยันต์

Abstract

This research article has objectives: 1) to study of yantra characters in Brahmanism–Hinduism in Thai society, 2) to study of yantra characters in Buddhism in Thai society and 3) to compare of yantra characters in Brahmanism–Hinduism and Buddhism in Thai society. This research employed a qualitative methodology, gathering data from the Tripitaka, Hindu scriptures, related research, and interviews with experts in the field. In the research, it was clearly found that 1. yantra characters in Brahman-Hinduism are based on beliefs in deities, sacred powers, and magical rituals. The characters traditionally used are Devanagari or ancient Sanskrit scripts. In Thai society, these yantra characters have been adapted through Brahmanic royal court ceremonies and local folk rituals, often transcribed into ancient Khmer script or Thai-Khmer script. They are commonly used in yantra cloths, sacred objects, tattoo yantras, and rituals for enhancing prestige and fortune. 2. Buddhist beliefs concerning yantra characters in Thailand have been influenced by Brahman-Hinduism, then integrated with Mahayana and Theravāda Buddhist traditions. These beliefs hold that yantras possess the power to protect from harm, bestow auspiciousness, and dispel misfortunes, with the core focus placed on the sacred qualities (buddha-guṇa) of the Buddha, the Dhamma, and the Sangha. The scripts commonly used for Buddhist yantras are ancient Khmer characters. 3. The beliefs about yantra characters in Thai society were influenced by both Brahman-Hinduism and Buddhism, their meanings and contexts have been adapted to harmonize with the structure of Thai religion and society. Brahman-Hindu beliefs emphasize divine power and sacred symbols, while Buddhist beliefs focus on the sacred qualities of the Buddha and the act of consecration to enhance mindfulness, concentration, and wisdom. In contemporary Thai culture, these two traditions have blended to form an integrated belief system where distinctions are no longer clearly demarcated, and these practices continue to be passed down through rituals, folk beliefs, and contemporary faith expressions.

Keywords: Buddhism; Brahmanism-Hinduism; Yantra Characters

บทนำ

ตามประวัติศาสตร์มีการกล่าวถึง เรื่องเลขยันต์ว่ามีอิทธิพลในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทย ตั้งแต่ชาวบ้านถึงระดับชาติดังที่ปรากฏในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามเลขยันต์ไทยถูกจัดเข้าเป็นแขนงหนึ่งของวิชา “ไสยศาสตร์” ซึ่งมีความหมายเชิงลบ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายของไสยศาสตร์ว่า เป็นศาสตร์แห่งการหลับใหลเป็นเดียรัจฉานวิชาตรงข้ามกับพุทธคือผู้ตื่น การตีความแบบนี้คงเนื่องมาจากคำว่าไสยศาสตร์มีที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ไศวศาสตร์ (ไศว+ศาสตร์) ซึ่งแปลว่าศาสตร์หรือวิชาการที่เกี่ยวกับพระศิวะ ซึ่งตรงกับเนื้อหาของลัทธิไสยศาสตร์ ลัทธิที่เกี่ยวกับ

การใช้เวทมนต์คาถาในอินเดียลัทธินี้นับถือว่าศิวะเป็นพระเจ้าสูงสุด ซึ่งเรียกว่า “ไศวะ” จึงถือว่าเป็นวิชาของต่างศาสนา ดังที่ พอ.ปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้นิยามศัพท์ คำว่าไสยศาสตร์ว่า “ไสยศาสตร์คือความรู้ว่าด้วยการปลุกเสกให้ขลัง วิชาไสยศาสตร์เป็นความรู้นอกศาสนา (เอก นาครทรรพ, 2560) ยันต์ หรือ เลขยันต์ คือระบบการเขียนอักขระ ตัวหนังสือ ตัวเลข หรือภาพสัญลักษณ์ บรรจุภายใน หรือภายนอกกรอบที่เป็นรูปทรงเรขาคณิต มีหลักฐานเกี่ยวกับระบบเลขยันต์ที่เก่าแก่ในช่วงสุโขทัยและ อยุธยา เช่น จารึกลานเงินอักษรขอม พบที่พระเจดีย์วัดบรมธาตุกำแพงเพชร กล่าวถึง “ตัวเฑาะว์” อักขระโบราณที่จัดว่าเป็นอักขระยันต์ที่เก่าแก่ที่สุดแบบหนึ่งของไทย (ณัฐธัญ มณีรัตน์, 2551)

ในสมัยที่พระพุทธองค์ยังคงมีพระชนม์ชีพ แนวคิดเรื่องอักขระเลขยันต์เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงห้ามและจัดเป็นเดรัจฉานวิชา คือ ความรู้ที่ขวาง ต่อการบรรลุมรรคผลและพระนิพพาน เพราะเป็นวิชา ที่ทำให้หมกมุ่น เพลิดเพลิน ยึดติด ทำให้ ลุ่มหลงงมงาย ไม่ใช้ปัญญา ไม่ใช้เหตุผล อันเป็นเหตุให้ เสียเวลา ไม่ประกอบภารกิจ หน้าที่ อันพึงกระทำตามพระธรรมวินัย ทำให้ผู้คนลุ่มหลงงมงาย ไม่เป็นอันปฏิบัติกิจหน้าที่หรือ ประกอบการตามเหตุผลโดยเฉพาะตัวพระภิกษุ ก็จะขวางกั้นขันถ่วงตนเองไม่ให้มีกำลังและเวลาที่จะบำเพ็ญสมณธรรม การงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยดิรัจฉานวิชา เป็นศีลของภิกษุตามหลักมหาศีล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 11-25 หน้าที่ 11-25, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่ครั้นเมื่อกาลเวลาผ่านไปหลังจากการสังคายนาในครั้งที่ 3 แล้ว พระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมลง และต่อมาได้ไปประดิษฐานในศรีลังกา ศาสนาพุทธกับพราหมาณ์ในอินเดียสมัยนั้น ได้ผสมผสานกันมาจนมีเจ้าลัทธิตันตระ (ลัทธิพุทธศาสนาอันเกี่ยวกับการใช้คาถาอาคม) เกิดขึ้นอีกลัทธิหนึ่งจากหลายลัทธิที่อุบัติขึ้นในขณะนั้น มีทำนองเช่นกับศาสนาพราหมณ์ คือเลื่อมใสในลัทธิไสยศาสตร์ มีการใช้เวทมนต์คาถาเป่าพ่นคาถาปลุกเสก และลงเลขยันต์ประกอบอาถรรพ์ต่าง และเชื่อในไสยศาสตร์ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามคตินิยมของพวกพราหมณ์ พระราชพงศาวดารช่วงปลายสมัยอยุธยา ยังแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์และ ให้ความสำคัญต่อศาสนาฮินดูมาก เช่น รัชสมัยพระเจ้าปราสาททองทรงมีรับสั่งให้สร้างเทวสถาน รวมทั้งชื่อของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีที่มาจากชื่อของพระนารายณ์ เทพองค์สำคัญของฮินดู (สนั่น ปรางค์ทอง, 2534)

ศาสนาฮินดูจึงมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในราชสำนัก โดยมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเห็นได้ชัดอันสะท้อนอยู่ในพระนามาภิไธยของกษัตริย์อยุธยาหลายพระองค์ และความนิยมในการมีพราหมณ์ โหราจารย์ประจำราชสำนัก เพื่อเป็นที่ปรึกษาในการประกอบพระราชพิธีต่างๆ ศาสนาฮินดูยังส่งอิทธิพลไปถึงงานวรรณกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งมักขึ้นต้นด้วยบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าฮินดูทั้งสามพระองค์ คือ พระนารายณ์ พระศิวะ และพระพรหม ตามที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว อักษรธรรม อักษรขอม และอักษรไทน้อย เป็นมรดกทางปัญญาที่บรรพบุรุษผู้เป็นปราชญ์ของเราได้ ประดิษฐ์ขึ้นหรือปริวรรตมาจากอักษรเทวนาครี ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในอักษรธรรมอีสาน ให้พึงเข้าใจว่า หนังสืออักขรวิธี ขอมไทย เล่มนี้ อาจารย์สวิง บุญเจิม ไม่ต้องการเท้าความเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ แต่ต้องการให้รู้ให้อ่านอักษรขอมได้ และให้สามารถหาความรู้ได้จากอักษรขอม ที่บรรพบุรุษได้จารไว้ในใบลาน เก็บไว้ตามตู้ในวัดต่างๆ เท่านั้น และอักษรขอมในที่นี้ก็คือ อักษรขอมไทย ที่ใช้กันในสมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ผสมผสานกันไม่ใช่อักษรขอมเขมรที่ใช้ในภาษาเขมร (สวิง บุญเจิม, 2548)

จากข้อมูลเกี่ยวกับอักขระเลขลงยันต์และการอธิบายตามหลักการศาสนาพรามหณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นทำให้เห็นถึงความสอดคล้องกันในประเด็นที่เกี่ยวกับที่มาการถ่ายทอดคำ

สอนที่มีลักษณะเป็นมุขปาฐะในเบื้องต้น ต่อมามีการบันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน แต่มีความแตกต่างกันตรงที่ผู้บันทึก ศาสนาพรามหณ์-ฮินดู มีพราหณ์เป็นผู้บันทึกคำสอน ที่เรียกว่าพระเวททำให้มีการบันทึกบทบัญญัติไว้ในพระเวทว่า พวกพราหมณ์เท่านั้นที่มีสิทธิ์ที่จะศึกษาพระเวทอันเป็นการกีดกันบุคคลในวรรณะอื่นๆ แต่ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อมีการบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้มีการเผยแผ่ไปในดินแดนต่างๆ ทำให้มีการบันทึกคำสอนเป็นภาษาของตน สำหรับในประเทศไทยในอดีตได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนนาส่วนหนึ่งมากจากขอม จึงทำให้อักขระเลขลงยันต์ยังคงเป็นภาษาขอมเป็นส่วนใหญ่ วัตถุประสงค์ของอักขระเลขลงยันต์ ที่มีพระเวทในศาสนาพรามหณ์-ฮินดู ในอถรวเวท มีเนื้อหาเกี่ยวกับไสยศาสตร์คาถาอาคม และมนต์ขลังศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้ร่ายแก้เสนียดจัญไรนำสวัสดีมงคลมาสู่ตน เรียก เกษชานี และใช้เพื่อทำลายศัตรูหรือทำให้เกิดผลร้ายแก่ศัตรูเรียก อภิฌาน อักขระเลขลงยันต์ไทยมีเจตนาสร้างขึ้นเพื่อรองรับคำสอนในพระพุทธศาสนา ถือว่าอักขระเลขลงยันต์ไทยคือภูมิปัญญาที่สูงค่าที่บรรพบุรุษผู้เป็นปราชญ์ได้ประดิษฐ์และมอบไว้ในบวรพุทธศาสนา การนับถือไสยศาสตร์อย่างงมงายเป็นพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของชาวพุทธ อย่างไรก็ตามมีความเป็นไปได้ว่า การนำเอาความเชื่อเรื่องอักขระเลขลงยันต์ไปสัมพันธ์กับเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ก็เพื่อต้องการรักษาสารัตถะสำคัญบางอย่างเอาไว้ไม่ให้สูญหาย อย่างน้อยในเวลาต่อมาหากมีผู้ที่สนใจศึกษาก็อาจจะได้พบปรัชญาเหล่านั้น อีกทั้งตราบใดที่ยังมีผู้ยึดถือปฏิบัติอยู่สิ่งนั้นก็จะคงอยู่เช่นกัน จะสามารถทำให้เราเข้าใจถึงพัฒนาการและสาระสำคัญอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาได้ ผู้วิจัยจึงสนใจในศึกษาเปรียบเทียบ ความเหมือนกันและความแตกต่างกันของ คติอักขระเลขลงยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งการวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อการสืบทอดอักขระเลขลงยันต์ของทั้งสองศาสนาต่อผู้ที่สนใจจะศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสังคมไทย

2.เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

3.เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างคติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและในพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลในการศึกษาเฉพาะกรณีด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dep Interview) จากพระสงฆ์นักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้ประกอบพิธี และผู้เข้าร่วมพิธีในพื้นที่และอื่นๆ และรวบรวมข้อมูลในการศึกษาเฉพาะกรณีโดยจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ที่เป็นนักวิชาการ และปราชญ์ท้องถิ่นที่เป็นที่ยอมรับของผู้คนมีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การเก็บรวมรวบข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจาก 2 แหล่งคือ

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอักขระเลขลงยันต์ในคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ปรากฏในคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์–ฮินดู เช่น คัมภีร์พระเวท เป็นต้น

ข้อมูลเกี่ยวกับอักขระเลขลงยันต์ในคติพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือเก็บรวมรวบข้อมูลเกี่ยวกับอักขระเลขลงยันต์ในคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา ได้แก่ หนังสือ ตำรา เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. กลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มผู้ให้ความมูลสำคัญในการวิจัยไว้ 2 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเบื้องต้น ได้แก่ นักวิชาการชาวไทยทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ที่มีความรู้ในเรื่องอักขระเลขลงยันต์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา โดยการสังเกตสนทนา และสัมภาษณ์ประกอบด้วย 2 กลุ่มบุคคล ได้แก่ กลุ่มชาวพุทธ 2) กลุ่มชาวฮินดู

2) กลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก นอกจากนี้ผู้วิจัย ได้กำหนดกลุ่มตัวผู้ให้ ข้อมูลสำคัญจากการให้ตอบแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) จากบุคคลผู้ให้ข้อมูล สำคัญ (Key Information) ที่ทำการให้สัมภาษณ์จำนวน 15 รูป/คน

3. การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเป็นผู้รวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-deep Interview) มีขั้นตอนในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) ในขั้นตอนการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญผู้วิจัยได้ดำเนินการคัดเลือก โดยวิธีการ แบบเฉพาะเจาะจงตามคุณสมบัติที่กำหนดและคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลต่อไปด้วยวิธีการบอกต่อแบบลูกโซ่หรือสโนว์บอล จากการแนะนำของของพระสงฆ์ และนักวิชาการ ตลอดจนผู้ให้ข้อมูล สำคัญที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ไปแล้วด้วย

2) การสร้างสัมพันธภาพและดำเนินการรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ติดต่อผู้ให้ข้อมูล สำคัญทางโทรศัพท์เพื่อเป็นการแนะนำตัวแจ้งวัตถุประสงค์ และขั้นตอนการศึกษาครั้งนี้ พอสังเขปก่อน และเมื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญยินยอมให้ข้อมูลด้วยวาจา แล้วจึงได้มีการนัดหมาย โดยให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้เลือกวันเวลาสถานที่ในการสัมภาษณ์ จากนั้นผู้วิจัยจึงได้เดินทางไป ทำการสัมภาษณ์ตามที่ได้นัดหมายนั้นเมื่อไปถึงผู้วิจัยได้แนะนำตัวพูดคุยในประเด็นทั่วไป เพื่อให้เกิดบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรและเพื่อไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกิดความประหม่าจากนั้นจึงแจ้งวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยอย่างเป็นทางการอีกครั้ง และขอบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ไว้จากนั้นจึงสัมภาษณ์ ในประเด็นคำถามที่ตั้งไว้โดยเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก คือไม่มีลักษณะ ที่เป็นทางการค่อย ๆ สนทนาไปตามแต่ละประเด็นให้ครอบคลุมพร้อมกับการ สร้างความเป็นกันเอง กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญไปด้วย

3) มีการบันทึกเสียงขณะสนทนา และการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไปพร้อมกันด้วย เพื่อเป็นการเก็บประเด็นสำคัญในการสัมภาษณ์

4) การสัมภาษณ์ในแต่ละครั้งจะมีลักษณะยืดหยุ่นไปตามข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แต่ผู้วิจัย จะพยายามควบคุมให้การสนทนาอยู่ในกรอบประเด็นการสัมภาษณ์ ที่กำหนดไว้ไม่ให้มีประเด็นใหม่เกิดขึ้นการสัมภาษณ์แต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 40-50 นาที ขึ้นอยู่กับความครบถ้วนของข้อมูล และครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และเมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการโทรศัพท์สัมภาษณ์ในกรณีที่ยังมีประเด็นใดที่อาจตกหล่นในภายหลัง

5) ถอดเทปการสัมภาษณ์แบบคำต่อคำหลักจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ ในแต่ละครั้ง โดยผู้วิจัยได้ทำการบันทึกข้อมูลทันทีหากมีข้อมูลที่ยังไม่ได้ความชัดเจนผู้วิจัยจะทำการโทรศัพท์เพื่อทำการสัมภาษณ์ซ้ำ และนำความผิดพลาดนั้นไปแก้ไขในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านอื่นต่อไป

6) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

7) ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้นำข้อมูล ที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ไปขอรับคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อเป็นการยืนยันความตรงของข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured collection interview) ได้แก่ แบบสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) ที่ทำการให้สัมภาษณ์จำนวน 15 รูป/คน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นก่อนทำการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า(Data triangulation) คือการนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือจากแหล่งที่มา อย่างน้อย 3 แหล่ง คือข้อมูลที่ได้จาก (1) การเก็บรวบรวมข้อมูลความเชื่อที่เกี่ยวกับอักขระเลขลงยันต์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาในสังคมไทย โดยศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก คัมภีร์พระเวท และเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (2) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีบทบาทสำคัญและบุคคลที่คนทั่วไปให้ความเคารพนับถือ ตลอดถึงผู้ที่นับถือในศาสนาทั้ง 2 หลังจากตรวจสอบความถูกต้องและความเที่ยงเชิงเนื้อหาของข้อมูลแล้วผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological analysis) เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการหรือ อิทธิพลทางความเชื่อเกี่ยวกับอักขระเลขลงยันต์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

6. ขั้นตอนการรายงายผลการวิจัย หลังจากการสำรวจเอกสารงานวิจัย สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สังเคราะห์เปรียบเทียบอักขระเลขลงยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในพระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทย นำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนา

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสังคมไทย พบว่า คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสังคมไทย ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีอักขระเลขยันต์ที่เป็นสัญลักษณ์ คือ “ ” หมายถึง เทพเจ้า 3 พระองค์ โดยนำอักษรเทวนาครี ได้แก่ อ+อุ+มะ รวมเป็น “โอม” แทนพระตรีมูรติเทพ คือ อะ แทนพระศิวะ อุ แทน พระวิษณุหรือพระนารายณ์ ม แทน หรือ พระพรหม มีแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต้องมีความสัมพันธ์ เนื่องกันระหว่างหลักคำสอนการปฏิบัติและเทพเจ้าทั้ง 3 พระองค์ ที่เป็นผู้สร้าง, ผู้รักษาและผู้ทำลาย และนอกจากนี้ยังมีเครื่องหมาย “卐” สวัสติกะ อันเป็นสัญลักษณ์ของพระพิฆเณศ เทพเจ้าแห่งศาสตร์และศิลป์ เทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง คติความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของอักษร โอม ด้านการป้องกันอันตรายต่างๆ คือ มะ ได้แก่พระพระพรหมที่เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งในโลกและจักรวาลนี้ คติความเชื่อด้านการรักษา คือ อักษร อุ คือพระวิษณุหรือพระนารายณ์ ที่จะอวตารมาเป็นปางต่างๆ เพื่อมาปกปักรักษาสรรพสัตว์ให้รอดพ้นจากอันตราย เช่นอวตารมาเป็นพระรามเพื่อปราบทศกัณฑ์ที่ถือว่า

เป็นตัวแทนของความชั่วร้าย และในด้านอื่นๆ ดังที่กล่าวคือสัญลักษณ์สวัสดิกะ อันเป็นตัวแทนของพระพิฆเณศ เทพเจ้าแห่งศาสตร์และศิลป์ ความสำเร็จ เจริญรุ่งเรือง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พบว่า อักขระยันต์ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย อักขระเลขยันต์ คือ รอยเส้นที่ขีดขวางไปมาสำหรับลงคาถา ตาราง หรือลายเส้นเป็นตัวเลข อักขระ หรือรูปภาพที่เขียน สัก หรือแกะสลักลงบนแผ่นผ้า ผิวหนัง ไม้ โลหะเป็นต้น ถือว่าเป็นของที่มีอานุภาพศักดิ์สิทธิ์ เป็นพิธีกรรมพิธีการของพระพุทธศาสนาแบบตันตระ ที่ไทยได้รับอิทธิพลมาจากขอมตามการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาแบบตันตระมาแต่โบราณ เนื่องด้วยอักษรขอม เป็นอักษรพราหมีรูปแบบหนึ่งที่ใช้เขียนภาษาบาลี, สันสกฤต ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตำรายา ตำราคาถาอาคม รูปยันต์ต่างๆ ทำให้อิทธิพลนี้ยังคงอยู่และได้รับการยอมรับจากสังคมตั้งแต่อดีตจนจึงปัจจุบัน โดยมี พระภิกษุ หรือฆราวาสที่ทรงวิทยาคมเป็นผู้ถ่ายทอดหรือทำพิธีกรรมในการลงอักขระเลขยันต์ การเขียนอักขระเลขยันต์จึงนิยมใช้ภาษาขอมในการเขียนและสืบต่อกันไปตามแต่สำนักไหนจะดัดแปลงอย่างไร คติความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของอักระเลขยันต์มีมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรไทยโบราณ เช่น จารึกวัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชรซึ่งสร้างในสมัยอาณาจักรสุโขทัยและในสมัยกรุงศรีอยุธยามีปรากฏในตำราพิชัยสงครามและคัมภีร์โบราณของสำนักวัดประดู่ทรงธรรม คติความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของอักขระเลขยันต์มีมากมายตามความสามารถของเกจิอาจารย์ผู้ประสาทวิชาในอักขระเลขยันต์ คติความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทางด้านการป้องกันเช่น ยันต์ไตรสรณคมน์ ยันต์พระพุทธเจ้าห้ามพระญาติวงศ์ศากยราช เป็นต้น ด้านการรักษา เช่น ยันต์โสรฬมงคล ยันต์ตรีนิสิงเห ยันต์จตุโร เป็นต้น ด้านเมตตามหานิยมมีปรากฏยันต์ในคัมภีร์ปถมังกำเนิต ยันต์พิชัยสมบัติ บันดาลให้เกิดความมั่นคงเจริญรุ่งเรืองทางทรัพย์สินเงินทอง (ณัฐธัญ มณีรัตน์, 2553)

ในสังคมไทยปัจจุบันต้องยอมรับว่า แนวคิดเรื่องอักขระเลขยันต์มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตหรือโดยเฉพาะคติ แนวคิดในการประดิษฐ์สร้างสรรค์อักขระเลขยันต์ ดังที่ทราบในอดีตโบราณาจารย์ท่านเขียนอักขระเลขยันต์โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นกุศบายในการเข้าไปศึกษาธรรมหรือบทคัมภีร์อันเป็นแก่นแท้ของตัวอักษรที่ปรากฏในอักขระยันต์ ผู้ที่ศรัทธาเคารพนับถือจำต้องไปหาความหมายที่แท้จริงของอักขระเลขยันต์เหล่านั้นและนำหลักธรรมจากบทสวดที่ย่อเป็นอักขระยันต์มาพัฒนาตนเองให้มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม เช่น ยันต์พระเจ้า 5 พระองค์ มีอักขระที่สำคัญคือ "นะ โม พุท ธา ยะ" ซึ่งเป็นอักษรย่อที่มาจากชื่อของพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ในอดีต นะ (Na) ย่อมาจาก พระกกุสันธพุทธเจ้า โม (Mo) ย่อมาจาก พระโกนาคมนพุทธเจ้า พุท (Phut) ย่อมาจาก พระพุทธเจ้าพระกัสสปะธา (Tha) ย่อมาจาก พระพุทธเจ้าพระโคตมะ พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ยะ (Ya) ย่อมาจาก พระศรีอริยเมตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ถัดไปในภัทรกัปนี้ อักขระยันต์เช่นนี้ประสงค์จะให้นำไปรำลึกนึกถึงหรือจดจำพระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ในภัทรกัปนี้และเป็นการระลึกนึกถึงพระพุทธคุณ ความประสงค์เช่นนี้ถูกละเลยจากเกจิคณาจารย์ผู้ถ่ายทอดหรือสักเสกเลขยันต์กลับไปเน้นที่อำนาจความศักดิ์สิทธิ์เป็นสำคัญจนกลายเป็นลักษณะของไสยศาสตร์ จึงเป็นเหตุผู้ที่เคารพนับถือในเรื่องนี้หลงทางไปจากอรรถและธรรม นอกจากนี้ด้วยความที่เกจิคณาจารย์ที่มีทำการปลุกเสกอักขระเลขยันต์มีมากมายทั้งพระภิกษุและฆราวาสผู้ร่ำเรียนวิทยาคม ต่างพากันตั้งสำนักปลุก

เสกอักขระเลขยันต์เป็นของตนเอง จึงทำให้ทำให้มีสร้างสรรค์ ประดิษฐ์อักขระเลขยันต์เป็นของตนเอง เพื่อความแปลกใหม่หรือเพื่อความนำสมัยและเป็นที่นิยมของผู้ที่เคารพศัทธา ดังที่ได้พบเห็นมากมายในปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่าอักขระเลขยันต์ในทางพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นแนวคิดที่เป็นพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) หากมองในด้านดีคือมีความหลากหลาย เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยแต่หากมองในมุมกลับถ้าหากเปลี่ยนแปลงไปโดยละทิ้งแก่นแท้ดั้งเดิมของอักขระเลขยันต์ เน้นแต่อำนาจความศักดิ์สิทธิ์หรือความสวยงามนำสมัยสุดท้ายก็จะวกกลับไปสู่ความเป็นไสยศาสตร์เข้ามาแทนที่พุทธศาสตร์ ()

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างคติความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและในพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พบว่า ด้านความเป็นมาของอักขระเลขยันต์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยมีความเหมือนโดยมีคัมภีร์อาถรรพเวทเป็นต้นกำเนิด มีแนวคิดจากการการใช้สัญลักษณ์และคำอธิษฐานเพื่อเสริมพลังและคุ้มครองจากสิ่งชั่วร้ายหรือภัยต่างๆ โดย พระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การใช้สัญลักษณ์และคาถาก็ถูกนำมาปรับใช้ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรมและการเสริมสิริมงคล คุ้มครองป้องกันรักษา ส่วนความแตกต่างคือในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีพราหมณ์ เป็นผู้ประกอบพิธีและร่ายมนต์สรรเสริญ กล่าวคาถาใช้ภาษาสันสกฤตในการจดจารบันทึก ส่วนในพระพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีพระสงฆ์ หรือฆราวาส ที่ทรงวิทยาคมหรือได้รับการถ่ายทอดวิทยาคม เป็นผู้ประกอบพิธี ใช้ภาษาไทยโบราณ หรือภาษาขอม ในการจดจารบันทึก

ด้านคติความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของอักขระเลขยันต์ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย มีคติความเชื่อที่เหมือนกันคือ ทางด้านการป้องกันอันตรายต่างๆ (อักษร ม พระพรหม) ทางด้านการรักษา อักษร อุ พระวิษณุหรือพระนารายณ์ ทางด้านสวัดิมงคล ความสำเร็จ มีเครื่องหมาย สวัดิกะ (พระพิฆเนศ) มีการย่อพระนามของเทพเจ้าสำคัญในศาสนารวมเป็นอักษรคำว่า โอม (อะ อุ มะ) เป็นต้น ในส่วนของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีคติความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของอักขระเลขยันต์ ทางด้านการป้องกันอันตรายต่างๆ เช่น ยันต์ไตรสรณคมน์ (พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) ทางด้านการรักษา ยันต์โสฬสมงคล (มงคล 16 ประการ ทางด้านสวัสดิมงคล ยันต์พิชัยสมบัติ ยันต์แม่โพสพเป็นต้น มีการย่อพระนามขอพระพุทธเจ้านำมาเป็นอักขระเลขยันต์ ยันต์พระเจ้า 5 พระองค์ (นะ โม พุท ธา ยะ) ในส่วนของความแตกต่างกันคือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ใช้อักขระที่สื่อถึงพระเจ้าหรือเทวดาผู้สูงสุดโดยตรง โอม (อะ อุ มะ) ทำให้มีอำนาจศักดิสิทธิ์ในพระพุทธศาสนาในประเทศเป็นอักขระเลขยันต์ที่ใช้ส่วนมากเป็นคำย่อของคำสอนหรือ บทสวดมนต์ เช่น คำย่อของบทสวด เช่น (อ สำ วิ สุ โล อะ ปุ สะ พุ ภะ) (คำย่อของบทสรรเสริญพระพุทธคุณ) เป็นต้น

ด้านการนำอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาในสังคมไทยไปใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคม ความเหมือนกันก็คือต่างมีเป้าหมายที่ปรารถนาความสุขสงบ สันติและเจริญรุ่งเรืองให้แก่ตนเองและสังคม ศาสนาพราหมณ์มีเทพเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งคุณงามความดี ผู้รักษา (พระวิษณุหรือพระนารายณ์) เป็นผู้บันดาล พระพุทธศาสนาก็มีโบราณาจารย์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และทรงไว้ซึ่งคุณงามความดี เป็นผู้ถ่ายทอดอักขระเลขยันต์ มีข้อกำหนดใน

อำนาจศักดิ์สิทธิ์ของอักขระเลขยันต์ที่จะนำไปเคารพบูชาเป็นแบบอย่าง ในส่วนของความแตกต่างคือ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ความดีงามหรือความสุข สงบสันติ เกิดจากการบันดาลของเทพเจ้า เมื่อมีความเดือดร้อน วุ่นวาย เทพเจ้าจะอวตารมาปราบ ซึ่งต่างจากพระพุทธศาสนาที่มีคติว่า ชีวิตและสังคมจะสงบสุข สันติ เจริญรุ่งเรืองเกิดจากคุณธรรมและการปฏิบัติตนของผู้คนในสังคม อักขระเลขยันต์จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนของผู้นับถือให้มีความเจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน

อภิปรายผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อ 1 พบว่า ในสังคมไทยความเชื่อเรื่องอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีมาช้านานและยังคงบทบาทในสังคมไทยเหมือนครั้งในอดีต ดังเช่นเราจะเห็นพราหมณ์ในพระราชพิธีหลวงหรือ เทวสถานของศาสนาพรามหณ์-ฮินดูในที่ต่างๆ แนวทางการการปฏิบัติหรือการแสดงออกซึ่งความเคารพนับถือต่อเทพเจ้าผู้สูงสุดยังคงเป็นเช่นเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นอักขระเลขยันต์หรือสัญลักษณ์ที่ปรากฏอันแสดงถึงอำนาจ อานุภาพศักดิ์ขององค์เทพหรือแม้แต่การนำอักชระเหล่านั้นไปเคารพบูชาก็จะมีเพียงแต่ในเทวสถานหรือมีปรากฏบนภาพวาดหรือรูปปั้นขององค์เทพเท่านั้น สอดคล้องกับ Koller ที่เสนอว่า หากจะนำไปเคารพสักการะในบ้านเรือน อาคารที่อยู่อาศัยของศาสนิกผู้เคารพเลื่อมใสก็จะมีการจัดแท่นบูชาอย่างเหมาะสม อักชระเลชยันต์หรือสัญลักษณ์เหล่านี้จะไม่มีการนำไปติดไว้ในที่อื่นอันไม่เหมาะสมหรือสักตามร่างกาย ทั้งนี้เพราะถือว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการไม่เคารพต่อองค์เทพ ในส่วนของพราหม์หรือวรรณพราหณม์ผู้ประกอบพิธีผู้เป็นหัวหน้าตามวรรณะก็มีหลักการยึดถือปฏิบัติโดยการสืบเชื้อสายดังเช่นอดีต (Koller, 2002) แม้เวลาจะล่วงผ่านมาหลายพันปีก็ยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลง จึงอาจจะนับได้ว่าในสังคมไทยแนวคิดเรื่องอักขระเลขยันต์ของศาสานาพราหม์- ฮินดู จัดอยู่ในกลุ่มอนุรักษ์นิยม (Conservative) ทั้งแนวทางความเชื่อและการยึดถือปฏิบัติของศาสนิก

วัตถุประสงค์ข้อ 2 อักขระเลขยันต์มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นกุศบายในการเข้าไปศึกษาธรรมหรือบทคัมภีร์อันเป็นแก่นแท้ของตัวอักษรที่ปรากฏในอักขระยันต์ ผู้ที่ศรัทธาเคารพนับถือจำต้องไปหาความหมายที่แท้จริงของอักขระเลขยันต์เหล่านั้นและนำหลักธรรมจากบทสวดที่ย่อเป็นอักขระยันต์มาพัฒนาตนเองให้มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม สอดคล้องกับพระพิษณุพล สุวณณรูโป (รูปทอง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักพุทธธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในยันต์เทียนล้านนา: กรณีศึกษาเฉพาะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง” จากการศึกษาวิจัยพบว่า ยันต์เทียนมีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ สังคม ศาสนา จิตใจ และอักขระภาษา โดยยันต์เทียนอยู่ในฐานะเป็นเครื่องบูชา ในฐานะภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ในฐานะกุศโลบาย ในการเผยแพร่ธรรม เป็นเครื่องอนุเคราะห์ชาวบ้านเป็นพิธีกรรมความเชื่อของท้องถิ่นและพบว่ายันต์เทียนล้านนามีหลักพุทธธรรมปรากฏอยู่มากมาย เช่น ไตรสรณะคมน์ ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 ฯลฯ (พระพิษณุพล สุวณณรูโป (รูปทอง), 2551)

วัตถุประสงค์ข้อ 3 ด้านการนำอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาในสังคมไทยไปใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคม ความเหมือนกันก็คือต่างมีเป้าหมายที่ปรารถนาความสุขสงบ สันติและเจริญรุ่งเรืองให้แก่ตนเองและสังคม สอดคล้องกับณัฐธัญ มณีรัตน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของพุทธศาสนามหายานที่มีต่อระบบยันต์ในประเทศไทย” พบว่าเลขยันต์ไทยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลทางด้านแนวคิดและปรัชญาจากพระพุทธศาสนามหายาน ทั้งรูปแบบและ

องค์ประกอบอื่นๆ เช่น การเสก การสร้าง การเขียนยันต์เราจึงเห็นหลักคำสอนต่างๆ ของมหายานปรากฏในยันต์ เช่น เรื่องศูนย์ตา ตรีกาย มณฑล ในเรื่องยันต์ไทยยังพบหลักปฏิบัติของพุทธศาสนามหายานด้วย เช่น สมาธิแบบเพ่งอักษรซึ่งใช้ในการฝึกการสร้างรูปมณฑลภายในจิต ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ปถมัง (ณัฐธัญ มณีรัตน์, 2551)

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

จากการศึกษาเปรียบเทียบอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพระพุทธศาสนาในสังคมไทย งานวิจัยนี้ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญต่อวงวิชาการและการศึกษาด้านศาสนา วัฒนธรรม และมานุษยวิทยา ดังนี้

1. การอธิบายพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์และการผสมผสานทางศาสนา ใช้อักขระเลขยันต์ในสังคมไทยมีต้นกำเนิดจากคติความเชื่อที่หลากหลาย ต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าและอักขระเลขยัยต์และเกิดกระบวนการผสมผสาน (Syncretism) จนกลายเป็นวัฒนธรรมศาสนาแบบไทยที่ไม่แบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างคติพราหมณ์ – ฮินดู กับพุทธศาสนา

2. อักขระเลขยันต์ในองค์ประกอบของการดำรงรักษาเผยแผ่และสืบทอดศาสนาอักขระเลขยันต์ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อในเรื่องอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ที่มีเทพเจ้าเป็นผู้บันดาล มีอักขระเลขยันต์หรือสัญลักษณ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงแม้ผ่านกาลเวลามาหลายพันปีมีความเป็นอนุรักษ์นิยม (Conservative) ชัดเจน มีวรรณะพราหมณ์คือผู้มีสิทธิ์หนึ่งเดียวในการประกอบพิธีเชื่อมโยงมนุษย์กับเทพเจ้าตามหลักศาสนา มีความเคารพต่อองค์เทพคือข้อปฏิบัติที่สำคัญของผู้ที่เคารพนับถือ เมื่อเคารพย่อมนอบน้อมบูชาอย่างสุดหัวใจ

3. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย อักขระเลขยันต์ในอดีตมีความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับผลของการปฏิบัติตามกุศโลบายในอักขระเลขยันต์ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลจะเกิดขึ้นตามผลกรรมของผู้ยึดมั่นศรัทธา เมื่อโลกและสังคมเจริญขึ้นอักขระเลขยันต์มีแนวคิดแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) มีนวัตกรรมตามความคิดของเกจิคณาจารย์ละทิ้งแก่นแท้อันเป็นแนวคิดดั้งเดิมเน้นศิลปะสวยงาม แสวงประโยชน์ให้กับตนเอง มุ่งเน้นไปในทางธุรกิจ ความเคารพต่ออรรถและธรรมที่ปรากฏในอักขระเลขยันต์ดั้งเดิมสูญหาย วนไปสู่ความเป็นไสยศาสตร์ที่หวังผลดลบันดาลเพียงอย่างเดียว อันจะเป็นเหตุนำไปสู่ความเสื่อมศรัทธาในศาสนาในที่สุด ดังภาพที่ 1

ภาพประกอบ 1 รูปแบบอักขระเลขยันต์ในสังคมไทย

สรุป

ในอักขระเลขยันต์ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อในเรื่องอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ที่มีเทพเจ้าเป็นผู้บันดาล มีอักขระเลขยันต์หรือสัญลักษณ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงแม้ผ่านกาลเวลามาหลายพันปี มีความเป็นอนุรักษ์นิยมชัดเจน มีวรรณะพราหมณ์คือผู้มีสิทธิ์หนึ่งเดียวในการประกอบพิธีเชื่อมโยงมนุษย์กับเทพเจ้าตามหลักศาสนา มีความเคารพต่อองค์เทพคือข้อปฏิบัติที่สำคัญพระพุทธศาสนาในประเทศไทย อักขระเลขยันต์ในอดีตมีความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับผลของการปฏิบัติตามกุศโลบายในอักขระเลขยันต์ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ดลบันดาลจะเกิดขึ้นตามผลกรรมของผู้ยึดมั่นศรัทธา เมื่อโลกและสังคมเจริญขึ้นอักขระเลขยันต์มีแนวคิดแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) มีนวัตกรรมตามความคิดของเกจิคณาจารย์ละทิ้งแก่นแท้อันเป็นแนวคิดดั้งเดิมเน้นศิลปะสวยงาม แสวงประโยชน์ให้กับตนเอง มุ่งเน้นไปในทางธุรกิจ ความเคารพต่ออรรถและธรรมที่ปรากฏในอักขระเลขยันต์ดั้งเดิมสูญหาย วนไปสู่ความเป็นไสยศาสตร์ที่หวังผลดลบันดาลเพียงอย่างเดียว อันจะเป็นเหตุนำไปสู่ความเสื่อมศรัทธาในศาสนา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. หน่วยงานทางศาสนา ควรศึกษาวิเคราะห์ ค้นหา ความเป็นมาของคติความเชื่อเกี่ยวกับอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ในเอกสารดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูที่ปรากฏในเอกสารภาษาอินเดียโบราณดั้งเดิมที่ยังไม่ได้แปลเป็นเอกสารในภาษาไทยและแปลเอกสารที่สำคัญเหล่านั้นเป็นภาษาไทยเพื่อเป็นคุณูปการแก่ผู้สนใจศึกษาในเรื่องนี้ต่อไป

2. หน่วยงานทางการศึกษา ควรศึกษาวิเคราะห์ ค้นหา อิทธิพลและบทบาทของคติความเชื่อเกี่ยวกับอักขระเลขยันต์ในการประยุกต์ ใช้กับชีวิตประจำวันและสังคม ระหว่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร โดยวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ของอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูและพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ยังขาดประเด็นต่างที่น่าสนใจจึงควรให้มีการวิจัยในประเด็นดังนี้ คือ

1. อิทธิพลและบทบาทของอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูและพระพุทธศาสนาในสังคมไทย กับการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและสังคม เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ให้เกิดความสงบสุขและสันติภาพอย่างลึกซึ้งและถ่องแท้ในรูปแบบของงานวิจัยเชิงคุณภาพ

2. เปรียบเทียบการศึกษาเปรียบเทียบอักขระเลขยันต์ที่ปรากฏในคติของศาสนาอื่นๆ ที่นอกเหนือจากศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูและพระพุทธศาสนา เพื่อความชัดเจนของผู้สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ณัฐธัญ มณีรัตน์. (2551). “อิทธิพลของพุทธศาสนามหายานที่มีต่อระบบยันต์ในประเทศไทย”. (*วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์*). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

ณัฐธัญ มณีรัตน์. (2553). *เลขยันต์แผนผังอันศักดิ์สิทธิ์.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ.

พระพิษณุพล สุวณณรูโป (รูปทอง). (2551). “การศึกษาหลักพุทธธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในยันต์เทียนล้านนากรณีศึกษาเฉพาะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง”. *(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สนั่น ปรางค์ทอง. (2534). “การศึกษาอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์บนเกาะเมืองอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 1893 – 2310”. *(วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สวิง บุญเจิม. (2548). *ตำราเรียนอักษรขอมไทย.* อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.

เอก นาครทรรพ. (2560). การศึกษาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในเลขยันต์ไทย. *(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Koller, J. M. (2002). *Asian Philosophies*. 4ed. New Jersey: Prentice Hall.

แนวคิดเรื่องความสุขของอริสโตเติล: การวิพากษ์
A Concept of Happiness (Eudiamonia) of Aristotle: A Critique

นารีนาท เหลียงทอง
Nareenath Leangtong
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: chocolabebee@gmail.com

Received September 6, 2025; **Revised** March 31, 2026; **Accepted:** April 24, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์เชิงปรัชญาเพื่อการประยุกต์ใช้สำหรับชีวิตของคนยุคใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการสังเคราะห์ ทำความเข้าใจ และตีความแก่นแท้ของแนวคิดเรื่องความสุขแบบ Eudaimonia ของอริสโตเติลในเรื่องการได้มาของความสุข กับความเป็นไปได้ของข้อจำกัดของมนุษย์ ซึ่งอาจเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ความสุขแบบยูไดโมเนียไม่สามารถเข้าถึงได้โดยเท่าเทียมกันในทุกคน และประเมินความเป็นไปได้ในการประยุกต์ปรัชญาโบราณมาใช้ในบริบทของสังคมปัจจุบัน
คำสำคัญ: ความสุข; คุณธรรม; ทางสายกลาง; ยูไดโมเนีย; เหตุผล

Abstract

This research article is a philosophical analysis for application to the lives of modern people. The objectives are to synthesize, understand, and interpret the essence of Aristotle's concept of Eudaimonia happiness, on the attainment of happiness, with the possibility of human limitations, which may be limitations that make eudaimonia happiness inaccessible to everyone equally, and to assess the possibility of applying ancient philosophy in the context of today's society.
Keywords: Happiness; Virtue; Golden Mean; Eudaimonia; Reason

บทนำ

ความสุขนับเป็นเป้าหมายสูงสุดที่มนุษยชาติแสวงหามาอย่างยาวนานนับพันปี ความสุขเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ คงไม่มีมนุษย์คนใดในโลกปฏิเสธความสุข ด้วยเหตุนี้ความสุขจึงมักเป็นเป้าหมายสูงสุดที่มนุษย์จะถวิลหา มนุษย์มักพัฒนาตนเอง เพิ่มศักยภาพให้ตนเอง เพื่อมุ่งสู่การขจัดปัญหาต่างๆ ซึ่งก็คือความทุกข์ แม้แต่โครงการต่างๆ ของรัฐก็มุ่งเน้นผลักดัน กระตุ้น สนับสนุนให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและความเชื่อ และการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม ให้เอื้อต่อคุณภาพ

ชีวิต ด้วยกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือความสุขให้ประชาชน เพื่อให้บรรลุผลในการลดอัตราการเจ็บป่วยและเสียชีวิต เช่น สสส. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ) จากที่กล่าวมาแล้วทุกคนล้วนเล็งเห็นความสำคัญของความสุขไม่ว่าจะเป็นความสุขส่วนตัว จนถึงสุขมวลรวม ส่วนความสุขในบริบทของอริสโตเติลได้นิยามความสุขได้อย่างลึกซึ้งกว่านั้นมาก เขาได้นำเสนอแนวคิด ยูไดโมเนีย (Eudaimonia) หรือ "การเบ่งบาน" อันหมายถึงการใช้ศักยภาพสูงสุดของตนเองในการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผลและคุณธรรมตลอดช่วงชีวิต แนวคิดนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงความรู้สึกพึงพอใจชั่วขณะแบบhedonism แต่เป็นการใช้ชีวิตอย่างมีแก่นสารและคุณค่า ซึ่งสะท้อนผ่านการบ่มเพาะคุณธรรมทางปัญญาและจริยธรรมอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นนิสัยอันมั่นคง แต่อริสโตเติลยอมรับว่าการจะได้มาซึ่งความสุขนอกจากจะได้มาจากการเพาะบ่มคุณธรรมทางปัญญาแล้วต้องมีปัจจัยภายนอกเป็นองค์ประกอบ เช่นการมีสุขภาพดี หรือการมีทรัพย์เพียงพอ เป็นต้น ถึงแม้ยูไดโมเนียจึงได้วางรากฐานสำคัญให้กับจริยศาสตร์คุณธรรมและยังคงเป็นเสาหลักในการทำความเข้าใจชีวิตที่ดีมีความสุขมาจนถึงปัจจุบัน

ในโลกยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือ พร้อมด้วยปัญหาความเหลื่อมล้ำและวิกฤตการณ์ต่างๆ การพึ่งพิง "ความสุขภายนอก" เป็นข้อท้าทายอย่างมากที่ทำให้ความสุขแบบยูไดโมเนียดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ยากมากขึ้นไปอีก สำหรับคนจำนวนมากที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ สังคม หรือสุขภาพที่ไม่เอื้ออำนวย ผู้วิจัยมองเห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีข้อจำกัดไม่เหมือนกัน จึงได้ทำการวิพากษ์แนวคิดยูไดโมเนีย มีข้อจำกัดจะโต้แย้งที่สำคัญของแนวคิดนี้ ในประเด็นการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกเช่น การมีสุขภาพที่ดี มีทรัพย์สินที่เพียงพอ และโชคชะตาที่ดี ข้อจำกัดนี้ถูกวิพากษ์อย่างชัดเจนจากนักปรัชญาหลายท่าน และ พุทธปรัชญา ซึ่งมองว่าการที่ความสุขสูงสุดยังคงต้องพึ่งพาสิ่งภายนอกที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้ จึงทำให้มนุษย์ไม่สามารถบรรลุความสุขสูงสุดและทำให้ยูไดโมเนียของอริสโตเติลนั้นไม่สมบูรณ์แบบในตัวเองอย่างแท้จริง

ข้อกำหนดนี้ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่นักวิจารณ์หลายคนมองว่าเป็นจุดอ่อนที่ทำให้ยูไดโมเนียมีความไม่ยืดหยุ่นและไม่สามารถเป็นความสุขที่แท้จริงสำหรับทุกคนได้โดยเฉพาะผู้ที่ขาดโอกาส ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Keown ที่ชี้ว่าการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกทำให้ความสุขของอริสโตเติลไม่สมบูรณ์แบบ อย่างแท้จริง (Keown D.,1992) และพุทธปรัชญา มองว่าความสุขจากการพ้นทุกข์และการบรรลุนิพพานเป็นความสุขที่อยู่เหนือการปรุงแต่งไม่ใช่แค่การแสวงหาความสุขทางโลก แต่เป็นความสุขภายในใจโดยที่ไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก

แนวคิดเหล่านี้จะช่วยให้การวิเคราะห์ยูไดโมเนียในบริบทของชีวิตร่วมสมัยให้มีความครอบคลุมและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังนั้นการพึ่งพามุมมองความคิดของอริสโตเติลอย่างเดียวจึงไม่ตอบโจทย์การเข้าถึงความสุขแบบยูไดโมเนียได้ การวิจัยนี้จะอธิบายความหมายแนวคิด ความสำคัญ เป้าหมาย ผ่านข้อถกเถียงที่มีต่อแนวคิด พร้อมทั้งนำเสนอข้อโต้แย้งจากปรัชญาอื่น เพื่อนำไปสู่การเสนอโครงงานกิจกรรมบูรณาการความสุขที่ประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษานิยามคำว่าความสุขของอริสโตเติล

2. เพื่อวิพากษ์แนวคิดเรื่องการได้มาซึ่งความสุขของอริสโตเติล
3. เพื่อเสนอแนวทางบูรณาการใช้แนวคิดเรื่องยูไดโมเนียให้สมบูรณ์

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีระเบียบวิจัยดังต่อไปนี้

1) ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) จากหนังสือ Aristotle Nicomachean Ethics และ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาฯ 45 เล่ม เป็นหลัก

2) ศึกษาและวิเคราะห์จากตำราเอกสารทางวิชาการขั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ที่เกี่ยวข้องนำมาเขียนในงานวิจัยใช้เอกสารขั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับยูไดโมเนีย, พุทธปรัชญาหรือพุทธศาสนาที่นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้เขียนหรือเรียบเรียงไว้ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ

3) วิเคราะห์ วิพากษ์ และตรวจสอบเหตุผลเพื่อสร้างข้อสรุปถัดจากนั้นนำไปเขียนเป็นงานวิจัยพร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

ผลการศึกษา

1. การศึกษานิยามคำว่าความสุขของอริสโตเติล ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงนิยาม ความสำคัญ ประเภท และวิธีการได้มาของความสุขดังนี้

1.1 ความสุขคืออะไร ตามทรรศนะของอริสโตเติลเขามองว่ายูไดโมเนียคือความสุขสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ซึ่งไม่ใช่ความสุขแบบรู้สึกพึงพอใจชั่วคราวแต่เป็นการเบ่งบาน หรือการมีชีวิตที่ดีอย่างสมบูรณ์ตลอดช่วงชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่เราปรารถนาเพื่อตัวเองไม่ใช่เพื่อสิ่งอื่นใดอีก แก่นแท้ของยูไดโมเนียอยู่ที่การดำเนินชีวิตที่เปี่ยมด้วยเหตุผล และ คุณธรรม (ทางปัญญา และทางจริยธรรม) โดยเฉพาะการพิจรณาอย่างรอบคอบจะช่วยให้เกิดการตัดสินใจอย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น ความกล้าหาญ ความยุติธรรม ความพอประมาณ และปัญญา ซึ่งพัฒนาผ่านการฝึกฝนตามหลักทางสายกลาง (Golden Mean) การมีชีวิตตามยูไดโมเนียจึงเป็นการทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับคุณธรรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เป็นการใช้ชีวิตอย่างกระตือรือร้นและมีส่วนร่วมไม่ใช่แค่การมีความสุขแบบเฉื่อยชา อริสโตเติลยอมรับว่าการมีปัจจัยภายนอกบางอย่าง เช่น สุขภาพที่ดี ทรัพย์สิน มิตรสหาย และโอกาสที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นในการเกื้อหนุนให้บุคคลสามารถแสดงออกซึ่งคุณธรรมได้อย่างเต็มที่และมีชีวิตที่ดี หากปราศจากสิ่งเหล่านี้การบรรลุยูไดโมเนียที่สมบูรณ์ก็เป็นเรื่องยาก เบนธัม ให้แนวคิดความสุขแบบ (Utilitarianism) ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง กล่าวคือเป็นการกระทำที่นำมาซึ่งความสุขสูงสุดให้กับคนจำนวนมากที่สุด (Bentham, J.,1970) มากไปกว่านั้นยังมีความสุขอีกประเภทที่ไม่ได้พึ่งพาปัจจัยจากภายนอกนั่นคือความสุขแบบพุทธปรัชญา พุทธมองความสุขในมิติที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากปรัชญาตะวันตก โดยเน้นที่การ ดับทุกข์ และการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าสรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นทุกข์ และต้นเหตุของทุกข์คือ ตัณหา คือความอยากได้ อยากมี อยากเป็น หรือความอยากที่จะไม่เป็น ความสุขที่แท้จริงจึงมิใช่การแสวงหาสิ่งที่ทำให้พอใจ แต่เป็นการเข้าใจและละวางตัณหาเหล่านั้น. เพื่อก้าวเข้าสู่นิพพานที่เป็นเป้าหมายสูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 32 หน้าที่ 34-35, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1.2 ความสุขสำคัญอย่างไร ความสุขเป็นหนึ่งในเป้าหมายสากลที่มนุษย์ทุกผู้ทุกนามปรารถนา ไม่ว่าจะยุคสมัยใดวัฒนธรรมใดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทุกคนต่างก็แสวงหาและให้ความสำคัญกับความสุขในรูปแบบของตนเอง ความสำคัญของความสุขในมุมมองของอริสโตเติลคือ “ยูไดโมเนีย” แต่จริงๆ แล้วสำหรับ อริสโตเติลความสุขไม่ใช่แค่สิ่งสำคัญแต่คือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เขาไม่ได้มองความสุขเป็นเพียงอารมณ์ชั่วขณะหรือความพึงพอใจทางประสาทสัมผัสแต่คือยูไดโมเนีย อริสโตเติลให้เหตุผลว่า ยูไดโมเนียเป็นเป้าหมายในตัวเอง ทุกสิ่งที่เราทำในชีวิตไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การศึกษา การสร้างความสัมพันธ์ หรือการแสวงหาความรู้ ล้วนมีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ผู้คนมักมองว่าความสุขเป็นตัวชี้วัดว่าชีวิตของตนเองกำลังดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้องหรือประสบความสำเร็จหรือไม่ หากรู้สึกมีความสุขก็หมายความว่าชีวิตนั้นกำลังเป็นไปด้วยดี โดยมีแรงจูงใจและพลังขับเคลื่อนเป็นความสุข ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่สำคัญในการทำสิ่งต่างๆ ผู้คนขยันทำงานหนัก เร่งศึกษาเล่าเรียน พัฒนาตนเอง และพยายามสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะนำมาซึ่งความสุขในท้ายที่สุด ไม่ว่าจะเป็นความสุขจากการบรรลุเป้าหมาย ความภาคภูมิใจ หรือการได้รับการยอมรับ พวกเขาอาจไม่ได้คิดถึงคุณธรรมในแบบของอริสโตเติลโดยตรง แต่การปฏิบัติตนเป็นคนดี มีวินัย และช่วยเหลือผู้อื่น ก็ล้วนนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีและการยอมรับจากสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความสุขโดยรวม นอกจากนั้นมนุษย์ทั่วไปยังเชื่อว่าความสุขจากการมีสุขภาวะที่ดี (Well-being) มีความสำคัญเช่นกัน ซึ่งเป็นมุมมองที่กว้างขึ้น ซึ่งรวมถึงสุขภาพกายที่ดี สุขภาพจิตที่ดี การมีความสัมพันธ์ที่ดี และการมีชีวิตที่มีความหมาย ดังที่สุทธิลักษณ์ ตันติวัฒนะ ได้ศึกษาเรื่อง "สุขภาวะที่พึงประสงค์ตามแนวคิดพุทธปรัชญา" เขาชี้ให้เห็นว่าความสุขไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของปรัชญาชั้นสูง แต่เป็นสิ่งที่ผู้คนสามารถสัมผัสได้ในชีวิตประจำวันผ่านการปรับทัศนคติและการดำเนินชีวิตที่สมดุล ความสำคัญคือการทำให้แนวคิดความสุขจับต้องได้และนำมาปฏิบัติได้จริงในชีวิตของผู้คนในชีวิตประจำวัน (สุทธิลักษณ์ ตันติวัฒนะ, 2550) ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของความสุขในมิติของการสร้างสรรค์สังคมและเศรษฐกิจที่ยั่งยืน นอกจากนั้นปรีชา ช้างขวัญยืน กล่าวว่า ปรัชญาพุทธ แม้จะเน้นนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด แต่เขาก็ยอมรับว่าความสุขในระดับโลกีย์ก็มีความสำคัญในฐานะ "เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต" เพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงอยู่และพัฒนาตนเองไปสู่ความสุขที่สูงขึ้นได้ (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2547) โดยสรุปแล้วไม่ว่าจะเป็นในมุมมองของอริสโตเติลที่เน้นยูไดโมเนีย หรือในมุมมองของคนทั่วไป ความสุขมีความสำคัญมากอย่างยิ่งยวด ในมุมมองของอริสโตเติลมันเป็นเป้าหมายสูงสุดและเป็นแก่นสารของการดำรงอยู่ของมนุษย์ ที่มนุษย์ทุกคนควรแสวงหาผ่านการใช้เหตุผลและการปฏิบัติคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นแนวคิดที่แตกต่างจากความสุขชั่วคราวอย่างสิ้นเชิง และมันได้ปูทางให้กับแนวคิดเวลบีอิ้งในยุคต่อมา ดังนั้นถ้าถามว่าความสุขมันสำคัญอย่างไร ผู้วิจัยว่ามันคือแรงผลักดันและตัวชี้วัดสำคัญของชีวิตที่ดี ที่มีคุณค่าพอ ที่จะทำให้มนุษย์พร้อมที่จะมีชีวิตอยู่

1.3 ความสุขในมุมมองของอริสโตเติลมีกี่ประเภท อริสโตเติลผู้ซึ่งนำเสนอแนวคิดเรื่องความสุขในมิติที่ลึกซึ้งและแตกต่างจากเพียงแค่ความพึงพอใจทางกาย เขาไม่ได้แบ่งความสุขออกเป็นประเภทอย่างชัดเจน แต่เขาได้แบ่งความสุขออกเป็น”วิถีชีวิต” ที่ดี 3 วิถีหลัก ซึ่งสะท้อนถึงการแสวงหาความสุขที่แตกต่างกันของผู้คน โดยเขาเชื่อว่ามีเพียงวิถีเดียวเท่านั้นที่จะนำไปสู่ยูไดโมเนียที่แท้จริงได้ กล่าวคือ 1. ชีวิตแห่งความสุขทางกาย (The Life of Pleasure/Enjoyment - Hedonistic Life) เป็นการแสวงหาความสุขที่เกิดจากความรู้สึกพึงพอใจทางกาย ทางประสาทสัมผัส

หรือความสนุกสนาน เช่น การกินดื่มอาหารอร่อย การพักผ่อนหย่อนใจ หรือความบันเทิง เขามองว่าความสุขประเภทนี้เป็นสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืนและมนุษย์ควรจะแสวงหาสิ่งที่เหนือกว่านี้ เขายอมรับว่าความสุขกายเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ดี แต่เขาเชื่อว่านี่เป็นความสุขที่ตื้นเขินและไม่ยั่งยืน เป็นชีวิตที่เหมาะสมกับสัตว์มากกว่ามนุษย์ผู้มีเหตุผล 2. ชีวิตแห่งเกียรติยศ (The Life of Honor/Political Life) เป็นการแสวงหาความสุขจากการได้รับการยกย่อง การยอมรับ เกียรติยศ ตำแหน่งทางสังคม หรืออำนาจจากผู้อื่น อริสโตเติลมองว่านี่เป็นสิ่งที่ดูมีค่ากว่าความสุขทางกาย เขาเห็นว่าการได้รับการยอมรับ หรือการมีเกียรติมียศเป็นสิ่งดี แต่มันไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง เพราะสิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับการมอบให้จากผู้อื่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มั่นคง และควบคุม ผู้ที่แสวงหาเกียรติยศอย่างแท้จริงมักทำไปเพื่อยืนยันว่าตนเองมีคุณธรรม ซึ่งแสดงว่าคุณธรรมนั้นสำคัญกว่าเกียรติยศ 3. ชีวิตแห่งการใคร่ครวญ/ปัญญา (The Life of Contemplation/Contemplative Life) อริสโตเติลเชื่อว่านี่คือ ชีวิตแบบนี้เป็นชีวิตที่ดีที่สุดและนำไปสู่ยูไดโมเนียที่แท้จริง เนื่องจากเป็นการใช้ความสามารถสูงสุดของมนุษย์ นั่นคือ อุทิศให้กับการใช้เหตุผลและปัญญาในการใคร่ครวญ การแสวงหาความรู้ หาสัจธรรม ความจริง หรือสิ่งที่เป็นอมตะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณธรรม

1.4. วิธีการได้มาซึ่งความสุขในมุมมองของอริสโตเติล ในมุมมองของอริสโตเติลการได้มาซึ่งความสุขที่แท้จริง ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือจากการแสวงหาความสุขชั่วคราว แต่เป็นผลมาจากการดำเนินชีวิตอย่างดีงามและสมบูรณ์ที่สุดตลอดช่วงชีวิต โดยอาศัยการใช้เหตุผลและการปฏิบัติคุณธรรมอย่างต่อเนื่องดังนี้ 1. การดำเนินชีวิตตามเหตุผลและคุณธรรม (Virtuous Activity in Accordance with Reason) สิ่งนี้คือหัวใจสำคัญของการได้มาซึ่งความสุขตามแนวคิดของอริสโตเติล กล่าวคือ อริสโตเติลเชื่อว่าทุกสิ่งมีหน้าที่เฉพาะของตนเอง และการทำหน้าที่นั้นให้ดีเยี่ยมจะนำไปสู่ "ความดีงาม" ของสิ่งนั้น เช่น ต้นมะม่วงทำหน้าที่ออกลูกเป็นมะม่วง สำหรับมนุษย์หน้าที่เฉพาะคือการใช้ เหตุผล เช่น นักดับเพลิงที่เข้าช่วยเหลือผู้คนที่ติดในอาคารที่กำลังลุกไหม้ แม้จะรู้สึกกลัวแต่ก็ตัดสินใจทำในสิ่งที่ถูกต้อง 2. การปลูกฝังคุณธรรม (Cultivation of Virtues) Eudaimonia ไม่ได้มาจากการกระทำที่ดีเพียงครั้งคราวหรือชั่วคราว แต่มาจากการเป็นผู้มีคุณธรรมแบบยั่งยืน ซึ่งหมายถึงการปลูกฝังอุปนิสัยที่ดีผ่านการปฏิบัติซ้ำๆ จนคุณธรรมเหล่านั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวเราซ้ำแล้วซ้ำเล่า จะทำให้คุณธรรมเหล่านั้นหยั่งรากลึกในตัวเรา เขาเรียกว่าคุณธรรมทางจริยธรรมและอีกประเภทคือคุณธรรมทางปัญญา ที่ได้มาโดยการพัฒนา เรียนรู้ การสอน และประสบการณ์ 3. ปัจจัยภายนอกอื่นๆ (External Goods) เขาก็ยอมรับว่าต้องมีปัจจัยภายนอกบางสิ่ง จะมีส่วนช่วยในการได้มาซึ่งความสุขแบบสมบูรณ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะมนุษย์ต้องมีสิ่งจำเป็นพื้นฐาน อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ "ความสุข" ในตัวมันเอง แต่เป็น "เครื่องมือ" ที่ช่วยให้เราไปถึงความสุขได้นอกจากนั้นเพื่อนและความสัมพันธ์รอบตัวยังมีอิทธิพลกับความสุข อริสโตเติลให้ความสำคัญกับมิตรภาพอย่างมาก โดยเฉพาะ "มิตรภาพบนพื้นฐานคุณธรรม" ซึ่งเป็นมิตรภาพที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันให้เป็นคนที่ดีขึ้น มิตรภาพเช่นนี้เป็นส่วนสำคัญของชีวิตที่ดีที่มีความสุข อริสโตเติลมองว่าการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์และมีความสุขนั้น เปรียบได้กับการแสดงบทบาทในละครที่ยอดเยี่ยม ซึ่งนักแสดงจำเป็นต้องมีทั้งความสามารถภายใน (คุณธรรม) และอุปกรณ์ประกอบฉากที่ดี (ปัจจัยภายนอก)

อริสโตเติลแบ่งปัจจัยภายนอกออกเป็นสามประเภทหลักๆ คือ ของแห่งจิตวิญญาณ (Goods of the soul) ได้แก่ คุณธรรมและกิจกรรมที่ดำเนินไปตามเหตุผล ถือเป็นสิ่งที่ดีที่สุดและเป็นแกนหลัก

ของ Eudaimonia; ของแห่งร่างกาย (Goods of the body) เช่น สุขภาพ, ความแข็งแรง, รูปงาม และ ของภายนอก (External goods) ได้แก่ ทรัพย์สิน, เพื่อน, เกียรติยศ, ชาติตระกูลที่ดี, ลูกที่ดี, อิทธิพลทางการเมือง (Aristotle, 2000) แม้ว่าอริสโตเติลจะยืนยันว่า คุณธรรม (virtue) เป็นสิ่งสำคัญที่สุดและเป็นหัวใจของความสุข แต่เขาก็ไม่ได้มองข้ามความจำเป็นของปัจจัยภายนอกเหล่านี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ จำเป็นอย่างยิ่ง (necessary condition) สำหรับการมีชีวิตที่ดีงามและสมบูรณ์ เหตุผลที่ปัจจัยภายนอกมีความสำคัญมีดังนี้ 1. การเป็นเครื่องมือและเงื่อนไขในการฝึกฝนคุณธรรมและการกระทำที่ดี อริสโตเติลเชื่อว่าการฝึกฝนคุณธรรมและการกระทำที่เป็นเลิศ มักต้องอาศัยทรัพยากรบางอย่าง เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (Generosity) จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีทรัพย์สินให้แบ่งปัน หากยากจนข้นแค้น ก็ยากที่จะแสดงคุณธรรมนี้ได้อย่างเต็มที่ ในทำนองเดียวกัน ความกล้าหาญ (Courage) อาจต้องอาศัยสถานการณ์ที่เอื้ออำนวย หรือการมีกำลังกายและทรัพยากรบางอย่างในการเผชิญหน้ากับอันตราย นอกจากนี้ การศึกษาและการเข้าถึงความรู้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชีวิตตามเหตุผล ก็ต้องอาศัยโอกาสและทรัพยากรในการศึกษา อริสโตเติลกล่าวไว้ว่า "สำหรับการกระทำนั้นจำเป็นต้องมีหลายสิ่ง และยิ่งการกระทำนั้นยิ่งใหญ่และสูงส่งมากเท่าไหร่ ก็ยิ่งต้องการสิ่งเหล่านั้นมากขึ้นเท่านั้น" (Aristotle, 2000) 2. การเป็นส่วนประกอบที่ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิต แม้ปัจจัยภายนอกจะไม่ได้เป็น Eudaimonia โดยตรง แต่ก็ช่วยให้ชีวิตมีความสมบูรณ์และเป็นสุขมากขึ้น ลองนึกภาพคนที่มีคุณธรรมสูงส่ง แต่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยากแสนสาหัส ขาดแคลนอาหาร เจ็บป่วยรุนแรง หรือไร้เพื่อน อริสโตเติลมองว่าการมีชีวิตเช่นนี้ แม้จะน่าชื่นชมในแง่ของความเข้มแข็งทางจิตใจ แต่ก็ยากที่จะเรียกว่า ชีวิตที่มีความสุข (happy life) ได้อย่างสมบูรณ์ (Aristotle, 2000) เขาเชื่อว่าโชคร้ายอย่างร้ายแรง หรือการขาดแคลนปัจจัยภายนอกที่จำเป็นอย่างมาก เช่น การสูญเสียลูกหรือเพื่อนที่ดีไป สามารถทำลายความสุขของผู้ที่มีคุณธรรมได้ เพราะมันขัดขวางไม่ให้บุคคลนั้นสามารถใช้ชีวิตตามคุณธรรมได้อย่างราบรื่นและเป็นสุข 3. การเป็นพื้นฐานสำหรับกิจกรรมบางอย่างที่นำมาซึ่งความสุข กิจกรรมบางอย่างที่อริสโตเติลมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ดี เช่น การสมาคมกับเพื่อนฝูง การมีส่วนร่วมในชีวิตทางการเมือง หรือแม้แต่การใช้เวลาเพื่อการไตร่ตรองเชิงปรัชญา (philosophical contemplation) ซึ่งเป็นความสุขสูงสุดตามทัศนะของเขา ก็ยังต้องการปัจจัยภายนอกบางอย่าง เช่น เวลาว่าง, สถานที่ที่เหมาะสม, และการปราศจากความกังวลเรื่องปัจจัยพื้นฐานในชีวิต (Aristotle, 2000) เช่น การสร้างธุรกิจที่ประสบความสำเร็จต้องใช้เวลาหลายปีในการสร้าง การวางแผน การทำงานหนัก การเผชิญหน้ากับความล้มเหลวตลอดทาง และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ความสุขที่ได้จากการเห็นธุรกิจเติบโตและสร้างคุณค่าให้กับผู้อื่นนั้น เป็นความสุขที่เกิดจากความพยายามที่ยาวนานและยั่งยืน

1.5 เป้าหมายของความสุขในมุมมองอริสโตเติล คือ ยูไดโมเนีย ซึ่งเป็นมากกว่าความสุขทางอารมณ์ แต่คือการมีชีวิตที่บุคคลได้ใช้ศักยภาพสูงสุดในฐานะมนุษย์ คือการใช้เหตุผล และดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมตลอดช่วงชีวิต การบรรลุเป้าหมายนี้ จึงหมายถึงการแสวงหาความดีเลิศในทุกการกระทำ การบ่มเพาะคุณธรรม และการสร้างคุณค่าที่ยั่งยืน ไม่ใช่แค่การแสวงหาความพึงพอใจชั่วคราวหรือตำแหน่งเท่านั้น

2. ข้อถกเถียงที่มีต่อแนวคิดเรื่องความสุขแบบอริสโตเติล ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดที่สำคัญ ของยูไดโมเนีย ซึ่งเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้แนวคิดนี้ไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างสมบูรณ์สำหรับ

ทุกคนในปัจจุบัน นั่นคือ การพึ่งพิงปัจจัยภายนอก การเข้าถึงความสุขโดยมีปัจจัยภายนอกเป็นข้อจำกัดจึงมีความไม่เท่าเทียมกันหลากหลายด้านดังนี้

2.1 ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงความสุข กับแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมในทุกสรรพสัตว์ มนุษย์มีความต่างโดยกำเนิด หากความสุขต้องอาศัยชาติตระกูลที่ดี รูปร่างหน้าตา หรือความมั่งคั่ง ก็หมายความว่าผู้ที่เกิดมาโดยปราศจากสิ่งเหล่านี้อาจมีข้อจำกัดในการบรรลุความสุขสูงสุด (Nussbaum, 1988) ในมุมมองอริสโตเติล เขายอมรับว่าความสุขต้องอาศัยปัจจัยภายนอก เช่น ชาติตระกูลที่ดี ความมั่งคั่ง และสถานะทางสังคม ผู้วิจัยเห็นว่ามันทำให้แนวคิดนี้ดูเหมือนจะเป็นอภิสิทธิ์สำหรับคนบางกลุ่มเท่านั้น ผู้ที่เกิดมาโดยปราศจากสิ่งเหล่านี้อาจมีข้อจำกัดในการบรรลุ Eudaimonia อย่างสมบูรณ์ ทำให้เกิดคำถามถึงความยุติธรรมและความเท่าเทียมในการเข้าถึงความสุข ผู้วิจัยเห็นว่ามีอีกมุมมองคือพุทธปรัชญาที่มุ่งเน้นย้ำถึง ความเท่าเทียมกันของสรรพสัตว์ในการเข้าถึงการดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าไม่ว่าบุคคลจะมีชาติกำเนิดใด ฐานะทางสังคมเป็นอย่างไร ก็สามารถบรรลุการหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ผ่านการปฏิบัติมรรคมีองค์แปด พระองค์ทรงปฏิเสธการแบ่งวรรณะตามกำเนิด แต่ทรงเน้นคุณธรรมและความประพฤติ (พระไตรปิฎก, วาสิฏฐสูตร). การเข้าถึงความสุขที่แท้จริง (นิพพาน) ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก เช่น ฐานะ ทรัพย์สิน หรือเพศสภาพ แต่ขึ้นอยู่กับการพัฒนาจิตใจและปัญญาของแต่ละบุคคลเท่านั้น

2.2 ผลกระทบของโชคร้าย กับหลักอนิจจังในพุทธศาสนา หากความสุขสามารถถูกทำลายได้ด้วยโชคร้าย (เช่น การป่วยหนัก การสูญเสียทรัพย์สิน) ก็หมายความว่าความสุขของมนุษย์ไม่ได้อยู่ในการควบคุมของตนเองอย่างสมบูรณ์ ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดที่ว่ามนุษย์สามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนได้ (Annas, 1993) ในมุมมองอริสโตเติล ความสุขของมนุษย์มีความเปราะบางสูง (Nussbaum, 1988) หากโชคร้าย (misfortune) เช่น การเจ็บป่วย การสูญเสียทรัพย์สิน หรือการพลัดพรากจากคนที่รัก สามารถทำลายรทความสุขของบุคคลนั้นได้ แม้บุคคลนั้นจะมีคุณธรรมสูงส่งก็ตาม นั่นหมายความว่าความสุขที่แท้จริงไม่ได้อยู่ในอำนาจการควบคุมของบุคคลนั้นอย่างสมบูรณ์ และขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของโลกภายนอก ผู้วิจัยเห็นว่ามุมมองพุทธปรัชญาไม่ต้องเน้นโชค แต่เน้นที่หลักอนิจจัง (impermanence) คือทุกสิ่งทุกอย่างในโลกล้วนเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ และไม่แน่นอน การยึดติดกับสิ่งภายนอก ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สิน ชื่อเสียง สุขภาพ หรือความสัมพันธ์ ล้วนนำมาซึ่งความทุกข์ (ทุกขัง) เมื่อสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไป (วิปริณามทุกข์) การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเริ่มต้นจากการเห็นไตรลักษณ์ โดยเฉพาะอนิจจังและทุกขังในสิ่งทั้งปวง ความสุขที่แท้จริงในพุทธศาสนาคือ นิพพาน (Nibbana) ซึ่งเป็นสภาวะที่หลุดพ้นจากการยึดติดในสิ่งที่ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ นั่นหมายถึงการย้ายฐานของความสุขจากภายนอกมาสู่ภายในจิตใจ ที่ไม่ขึ้นกับปัจจัยภายนอกที่ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ ทำให้ความสุขนั้นมีความมั่นคง ความสุขที่แท้จริง มั่นคง ในพุทธศาสนาเรียกว่า นิพพาน (Nibbana)

2.3 ปัญหาเรื่องความเป็นอิสระในตนเอง กับการไม่ยึดติดในพุทธศาสนา แนวคิดนี้ผู้วิจัยมองว่าไม่เป็นธรรมต่อผู้ที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากและไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยภายนอกที่จำเป็นได้ เช่น ผู้ด้อยโอกาส ในมุมมองอริสโตเติล เขากล่าวว่า Eudaimonia ควรมีลักษณะที่เพียงพอในตนเอง (self-sufficient) แต่การที่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกจำนวนมาก ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าความสุขนั้นเพียงพอในตนเองอย่างแท้จริงหรือไม่ เพราะยังต้องการสิ่งอื่นมาเติมเต็มอยู่ ผู้วิจัยมองว่าพุทธปรัชญาที่มุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นอิสระจากกิเลสและสิ่งปรุงแต่งภายนอก ผ่านการฝึกฝนจิตใจให้เกิด

ปัญญาและวิมุตติ (liberation) การไม่ยึดติด (non-attachment) เป็นกุญแจสำคัญสู่ความสุขที่แท้จริง ความสุขที่มาจากภายในจิตใจ โดยไม่ขึ้นกับวัตถุ สิ่งของ หรือสถานการณ์ภายนอก คือความสุขที่ "เพียงพอในตนเอง" อย่างแท้จริงและยั่งยืน

2.4 การละเลยบทบาทของโครงสร้างสังคมและโอกาส กับความสำคัญของเหตุปัจจัยและกรรม ในมุมมองของอริสโตเติล ถึงแม้ว่าเขาจะตระหนักถึงปัจจัยภายนอก แต่อริสโตเติลสะท้อนบริบทสังคมกรีกที่มีสิทธิพิเศษและการแบ่งชนชั้นกำหนดการเข้าถึงสิ่งดีๆ เหล่านี้ทำให้แนวคิดความสุขของเขาดูเหมือนจะจำกัดอยู่แค่คนบางกลุ่มเท่านั้น (Nussbaum, 1988) เช่น กลุ่มชนชั้นสูง อภิสิทธิ์ชน กลุ่มคนรวย เป็นต้น ผู้วิจัยมองว่าพุทธปรัชญาไม่ได้ปฏิเสธผลของเหตุปัจจัยทางสังคมและกรรม (kamma) ที่ทำให้บุคคลเกิดมาในสภาพที่แตกต่างกัน แต่เน้นย้ำว่าแม้สถานการณ์ภายนอกจะแตกต่างกันไป แต่ศักยภาพในการพัฒนาจิตใจและแสวงหาการหลุดพ้นนั้นมีอยู่ในทุกคน ไม่ว่าจะมีปัจจัยภายนอกเอื้ออำนวยหรือไม่ก็ตาม ผู้ปฏิบัติสามารถพบความสุขได้แม้ในสภาวะที่ยากลำบากที่สุด หากจิตใจได้รับการฝึกฝนอย่างถูกต้อง เมื่อความสุขถูกขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกแนวคิดความสุขของอริสโตเติลจึงมีความไม่สมบูรณ์เต็มที่, ไม่เป็นอิสระในตนเอง, มีความคลุมเครือของขอบเขตปัจจัยภายนอกต่อความสุข, และการละเลยบทบาทของโครงสร้างทางสังคมและโอกาส ถึงแม้ว่าอริสโตเติลไม่ได้มองว่าความสุขเป็นสิ่งที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกทั้งหมด แต่เขาก็ไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของมัน เขาเห็นว่าปัจจัยภายนอกเป็น เงื่อนไขที่จำเป็น ที่ช่วยให้คุณธรรมสามารถแสดงออกและบ่มเพาะได้อย่างเต็มที่ ฉะนั้นผู้วิจัยเห็นว่าพุทธปรัชญาสามารถเติมเต็มยูไดโมเดียของอริสโตเติลให้สมบูรณ์พื่อนำไปสู่ความสุขที่สมบูรณ์อย่างแท้จริงในท้ายที่สุด

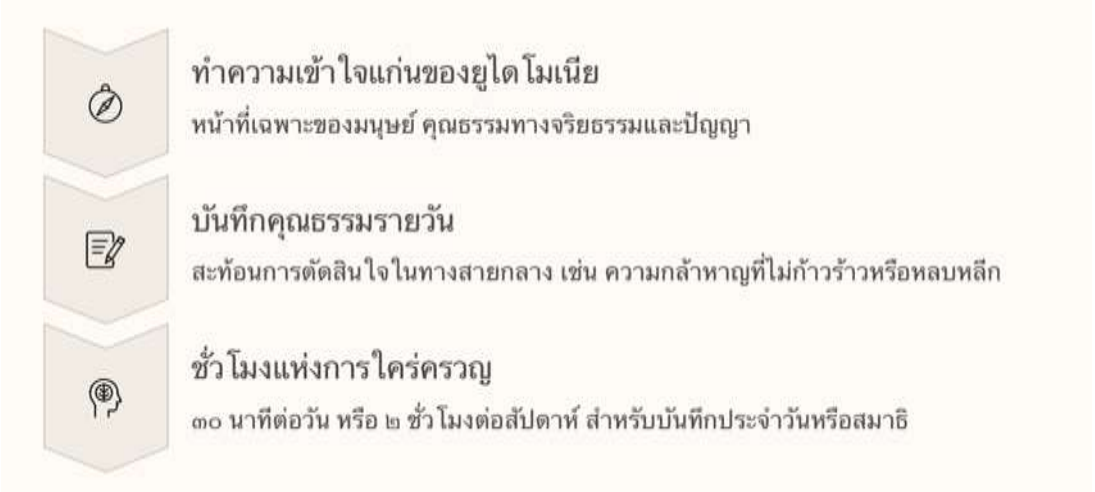
3. แนวคิดความสุขของอริสโตเติล ซึ่งเน้น ยูไดโมเนีย (Eudaimonia) หรือการมีชีวิตที่ดีงามผ่านการพัฒนาคุณธรรมนั้น แม้จะให้ความสำคัญกับปัจจัยภายใน แต่ก็ยอมรับว่า ปัจจัยภายนอก เช่น ทรัพย์สิน เพื่อน และสถานะทางสังคม เป็น "เงื่อนไขที่จำเป็น" ในการบ่มเพาะและแสดงออกซึ่งคุณธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมองว่าแนวคิดของอริสโตเติลยังคงมีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่ ความไม่สมบูรณ์และไม่เป็นอิสระในตนเอง เพราะการที่ความสุขที่ต้องพึ่งพาสิ่งภายนอก ทำให้ยูไดโมเนียไม่สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเองอย่างแท้จริง เพราะปัจจัยเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงหรือสูญสลายไปได้โดยที่เราควบคุมไม่ได้ มีความคลุมเครือของขอบเขตที่อริสโตเติลไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าปัจจัยภายนอกแต่ละอย่างจำเป็นในระดับใด ทำให้การตีความและการนำไปปฏิบัติมีความไม่ชัดเจน นอกจากนั้นการละเลยบทบาทของโครงสร้างทางสังคมและโอกาสอาจนำไปสู่การพิจารณาถึงข้อจำกัดทางสังคม เศรษฐกิจ และโอกาสที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อการเข้าถึงปัจจัยภายนอกของแต่ละบุคคล

แนวทางการประยุกต์ใช้แนวคิดยูไดโมเนีย จากข้อจำกัดที่พบจากการวิจัย ผู้วิจัยเสนอการนำยูไดโมเนียมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องมีการบูรณาการและการปรับแนวคิดเพื่อให้มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงได้มากขึ้น โดยเสริมด้วยแนวคิดความสุขจากภายในของพุทธปรัชญาที่เน้นการดับทุกข์และการเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอก เพื่อที่มนุษย์จะสามารถมีชีวิตที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมได้อย่างเต็มศักยภาพผู้วิจัยจึงเสนอโครงการเพื่อพัฒนายูไดโมเนียที่ทำให้ความสุขของมนุษย์ปัจจุบันเข้าถึงได้อย่างง่ายและยั่งยืนขึ้นดังนี้

โครงงานกิจกรรม "Eudaimonia Synthesis" – บ่มเพาะชีวิตที่ดีงามผ่านยูไดโมเนีย

โครงงานนี้มีเป้าหมายเพื่อนำแนวคิด ยูไดโมเนีย ของอริสโตเติลมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง โดยผสมผสานกับแนวคิดจากปรัชญาอื่น เพื่อใช้แนวคิดหลักให้ถึงประโยชน์สูงสุดและพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิตอย่างรอบคอบ โครงงานนี้จะมุ่งเน้นการสร้าง "ชีวิตที่ดีงามและสมบูรณ์" ตามแนวทางของอริสโตเติล ควบคู่ไปกับการเปิดรับมุมมองที่หลากหลายจากปรัชญาอื่นๆ เช่น ประโยชน์นิยม พุทธปรัชญา และจิตวิทยาเชิงบวก มาบูรณาการร่วมกัน หลักการสำคัญของโครงงาน: ยึดหลักของยูไดโมเนีย คือการเป็น "การกระทำที่สอดคล้องกับคุณธรรมและเหตุผล"อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต พร้อมทั้งบูรณาการแนวคิดจากปรัชญาอื่นๆ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้พัฒนาทักษะที่นำไปสู่สุขภาวะแบบองค์รวม กลุ่มเป้าหมาย คือ นักเรียน นักศึกษา หรือบุคคลทั่วไปที่สนใจพัฒนาตนเองและแสวงหาความหมายของการมีชีวิตที่ดี ระยะเวลา สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม เช่น 1 เดือน, 3 เดือน, หรือ 1 ภาคการศึกษา โครงสร้างกิจกรรม ตัวอย่าง 12 สัปดาห์ จะแบ่งกิจกรรมออกเป็นหมวดหมู่หลักๆ ที่สะท้อนถึงองค์ประกอบของยูไดโมเนียและหลักปรัชญาอื่นๆ โดยเน้นการปฏิบัติจริงและสะท้อนความคิด

1. สัปดาห์ที่ 1-3 วางรากยูไดโมเนีย โดยปลูกฝังธรรมและการใคร่ครวญ มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจแก่นของยูไดโมเนีย ฝึกฝนการใช้เหตุผลและเริ่มต้นปลูกฝังคุณธรรม โดยเน้นเรื่องหน้าที่เฉพาะของมนุษย์ และคุณธรรมทางจริยธรรม รวมถึง คุณธรรมทางปัญญาอย่างปัญญาเชิงปฏิบัติ (Phronesis) โดยการ "บันทึกคุณธรรมรายวัน " ผู้เข้าร่วมจะต้องบันทึกสถานการณ์ในแต่ละวันที่ตนเองได้เลือกกระทำในสิ่งที่เชื่อว่าเป็น "ทางสายกลาง" ระหว่างสุดขั้วสองด้าน และสะท้อนการคิดว่า การตัดสินใจนั้นเป็นไปตามเหตุผลหรือไม่ (เช่น วันนี้ฉันแสดงความกล้าหาญในการนำเสนอความคิด แม้จะกังวลในตอนแรก แต่ก็ไม่ใช่การก้าวร้าวหรือการหลบหลีก) จัดสรรเวลา "ชั่วโมงแห่งการใคร่ครวญ" 30 นาทีต่อวัน หรือ 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ สำหรับการเขียนบันทึกประจำวัน หรือการนั่งสมาธิสั้นๆ เพื่อฝึกการใช้เหตุผลและปัญญา ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 สัปดาห์ที่ 1-3 วางรากยูไดโมเนีย

2. สัปดาห์ที่ 4-6 การขยายมิติความสุข และการสร้างคุณค่า มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจความสุขในมุมมองที่กว้างขึ้น และฝึกกระทำสิ่งที่สร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม และความแตกต่างระหว่าง ความสุขเชิงปริมาณและคุณภาพ สร้าง "โครงงานบริการเพื่อสังคมขนาดเล็ก" เช่น การอ่าน

หนังสือให้ผู้สูงอายุในบ้านพักคนชรา หรืออ่านนิทานให้เด็กในบ้านเด็กกำพร้าฟัง หรือการระดมทุนเล็กๆ น้อยๆ เพื่อช่วยเหลือสัตว์จรจัด มี "การคำนวณประโยชน์" หลังกิจกรรม ให้ผู้เข้าร่วมประเมินผลลัพธ์ของกิจกรรมในเชิง "ประโยชน์สุข" ที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น (ตามหลักเบนแธม) และสะท้อนความคิดว่ากิจกรรมนั้นสอดคล้องกับ "ความสุขคุณภาพสูง" ของมิลล์หรือไม่อย่างไร เช่น ผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือรู้สึกดีขึ้นอย่างไร

3. สัปดาห์ที่ 7-9 เข้าใจความทุกข์และการหลุดพ้นของพุทธปรัชญา มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติของความทุกข์ การละวางตัณหา และการเข้าถึงความสุขที่ยั่งยืนจากมุมมองพุทธผ่านกิจกรรม การศึกษาหลักอริยสัจ 4 เรียนรู้แนวคิดเรื่อง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยเน้นความเข้าใจเรื่อง ตัณหา และแนวทางการดับทุกข์ผ่าน มรรคมีองค์ 8 มีการ "การฝึกเจริญสติในชีวิตประจำวัน" ผู้เข้าร่วมฝึกการสังเกตอารมณ์และความคิดของตนเองที่เกิดขึ้นเมื่อเผชิญกับความไม่พอใจ ความอยาก หรือความทุกข์เล็กๆ น้อยๆ ในแต่ละวัน โดยไม่ตัดสิน แต่รับรู้และปล่อยวางเสมือนตัวเองเป็นกล้องวีดีโอ ที่จับภาพแล้วผ่านไป, "บันทึกการละวาง" บันทึกสถานการณ์ที่ตนเองสามารถละวางความอยาก (ตัณหา) หรือความยึดติดในสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้สำเร็จ และสังเกตความรู้สึกที่เกิดขึ้น เช่น ฉันอยากได้กระเป๋าใบนี้มากแต่ตัดสินใจไม่ซื้อ เพราะรู้ว่ามันเกินความจำเป็น เมื่อละวางได้ก็รู้สึกสงบและเป็นอิสระมากขึ้น ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 เข้าใจความทุกข์และการหลุดพ้นของพุทธปรัชญา

4. สัปดาห์ที่ 10-12 สุขแบบองค์รวม Hybridge Happiness มีวัตถุประสงค์เพื่อบูรณาการองค์ความรู้เพื่อสร้างโมเดลสุขภาวะของตนเอง และวางแผนการใช้ในชีวิตประจำวันและการดำเนินชีวิตในอนาคต ผ่านกิจกรรม การศึกษาโมเดล PERMA ของ Seligman (2011) ทำความเข้าใจองค์ประกอบของ อารมณ์เชิงบวก การมีส่วนร่วม ความสัมพันธ์ ความหมาย และความสำเร็จ , สร้าง "แผนที่สุขภาวะส่วนบุคคล (My Eudaimonic Map)" ผู้เข้าร่วมสร้างโมเดลส่วนตัวที่แสดงให้เห็นว่าตนเองจะประยุกต์ใช้หลักยูไดโมเนีย (คุณธรรม เหตุผล) ผสมผสานกับแนวคิดจากประโยชน์นิยม (การสร้างคุณค่าให้ผู้อื่น) พุทธปรัชญา (การละวาง การเจริญสติ) และจิตวิทยาเชิงบวก (PERMA) ในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างไร, และ สร้าง "โครงงานชีวิตที่ดีงาม (The Flourishing Project)" ผู้เข้าร่วมนำเสนอโครงงานที่วางแผนไว้สำหรับอนาคตใน 1 ปีข้างหน้า โดยระบุเป้าหมายที่เป็น

รูปธรรมที่จะช่วยให้ตนเองมี Eudaimonia หรือ ความสุขที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในแต่ละมิติของชีวิต ทักษะที่คาดว่าจะได้รับการพัฒนาเช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงปรัชญา ,ทักษะการตัดสินใจเชิงจริยธรรม, ทักษะการควบคุมตนเองและวินัย, ทักษะการมีส่วนร่วมและการสร้างคุณค่าให้ผู้อื่น, ทักษะการเจริญสติและการใคร่ครวญ, ทักษะการวางแผนชีวิตและการสร้างเป้าหมาย, ทักษะการบูรณาการความรู้ โครงการนี้เป็นเพียงแนวทางเบื้องต้น สามารถปรับเปลี่ยนรายละเอียดกิจกรรม หรือเพิ่มปรัชญาอื่น ๆ เช่น เต๋า (Tao) หรือ สโตอิก (Stoicism) ที่เน้นการการยอมรับสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ เพื่อเพิ่มความหลากหลายของมิติแห่งความสุขที่สามารถแสวงหาได้ในชีวิตจริง ดังภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 การบูรณาการความสุขแบบองค์รวม 12

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจารณ์ข้อจำกัดของแนวคิด Eudaimonia ของอริสโตเติลผ่านเลนส์ของ พุทธปรัชญา สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ 4 มิติ ดังนี้

1. จากอภิสิทธิ์ทางชนชั้น สู่ความเท่าเทียมแห่งศักยภาพ (Universal Access) อริสโตเติลมองว่าความสุขต้องอาศัย "ต้นทุนชีวิต" ที่ดี (รูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ ชาติตระกูล) ซึ่งทำให้ความสุขกลายเป็นเรื่องของอภิสิทธิ์ชน ผู้วิจัยเห็นว่าพุทธปรัชญาจะสามารถทลายกำแพงชนชั้นด้วยหลัก "มรรคมีองค์ 8" โดยยืนยันว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการดับทุกข์เท่าเทียมกัน ความสุขที่แท้จริง (นิพพาน) จึงเป็นสิ่งสากลที่ไม่จำกัดด้วยชาติกำเนิดหรือฐานะทางสังคม

2. จากความเปราะบางของโชคลาภ สู่ความมั่นคงในหลักอนิจจัง (Resilience & Impermanence) ความสุขของอริสโตเติลมีความเปราะบางเพราะผูกติดกับปัจจัยภายนอก หากเผชิญโชคร้ายความสุขย่อมพังทลาย ผู้วิจัยเห็นว่าพุทธปรัชญาจะใช้การรู้เท่าทัน "ไตรลักษณ์" (โดยเฉพาะอนิจจัง) เป็นเกราะป้องกัน เมื่อเข้าใจว่าทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา และฝึกละวางการยึดติดในสิ่งภายนอก ความสุขจึงย้ายฐานมาอยู่ที่ภายในจิตใจ ทำให้มีความมั่นคงและไม่ผันผวนตามโลกภายนอก

3. จากการพึ่งพิงภายนอก สู่ความอิสระที่แท้จริง (Self-Sufficiency & Non-attachment) แม้อริสโตเติลจะกล่าวว่าความสุขควรเพียงพอในตนเองแต่ในทางปฏิบัติยังต้อง "เติมเต็ม" ด้วยปัจจัยภายนอกตลอดเวลา ผู้วิจัยมองว่าพุทธปรัชญาที่ให้นิยามความสุขที่เพียงพอในตนเองผ่าน "วิมุตติ"

(ความหลุดพ้น) และ "การไม่ยึดติด" ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่ต้องรอคอยปัจจัยปรุงแต่ง เป็นอิสระจากวัตถุและสถานการณ์อย่างแท้จริง

4. จากโครงสร้างสังคมที่จำกัด สู่ทางเลือกของกรรมและการฝึกจิต (Social Context vs. Spiritual Agency) อริสโตเติลจะสะท้อนบริบทสังคมกรีกที่เน้นสิทธิพิเศษเฉพาะกลุ่ม ทำให้ผู้ด้อยโอกาสถูกตัดสิทธิ์จากความสุขโดยปริยาย ในทางกลับกันผู้วิจัยเห็นว่าพุทธปรัชญา ยอมรับความต่างของเหตุปัจจัยและ "กรรม" ที่ทำให้คนเกิดมาต่างกัน แต่เน้นย้ำว่า "ศักยภาพในการฝึกใจ" นั้นมีอยู่ในทุกคน แม้ในสภาวะที่ยากลำบากที่สุด หากฝึกจิตอย่างถูกต้อง ก็สามารถเข้าถึงสภาวะที่เป็นสุขได้โดยไม่ต้องรอให้โครงสร้างสังคมสมบูรณ์แบบ

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดของอริสโตเติลมีความโดดเด่นในแง่การใช้ปัญญาและคุณธรรม แต่กลับมีความ "พึ่งพิงสูง" จนขาดความยืดหยุ่นในโลกที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ในขณะที่พุทธปรัชญาเสนอทางออกที่ "เป็นอิสระและยั่งยืนกว่า" โดยการเปลี่ยนจุดเน้นจากการแสวงหาปัจจัยภายนอกมาเป็นการพัฒนาความเข้มแข็งภายใน ซึ่งช่วยให้มนุษย์ทุกกลุ่มเข้าถึงความสุขที่แท้จริงได้อย่างเท่าเทียม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการรวบรวมและวิเคราะห์ตั้งแต่นิยามพื้นฐานของอริสโตเติล ไปจนถึงการวิพากษ์ด้วยบริบทโลกสมัยใหม่และพุทธปรัชญา เราได้รับความรู้ใหม่ที่เป็นแก่นสำคัญของการบูรณาการนี้ได้ 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. การเปลี่ยนผ่านจาก "ความสุขเชิงเงื่อนไข" สู่ “ความสุขเชิงศักยภาพ" ความรู้ใหม่ที่สำคัญคือการตระหนักว่า ยูไดโมเนียในโลกยุคปัจจุบันจะสมบูรณ์ได้ต้องไม่ยึดติดกับอุปกรณ์ประกอบ (External Goods) มากเกินไป เดิมอริสโตเติลมองว่าถ้าขาดทรัพย์หรือมิตรสหาย ชีวิตจะสุขได้ยาก แต่การบูรณาการสอนให้เราเห็นว่าศักยภาพในการใช้เหตุผลและคุณธรรมเป็นสิ่งสากลที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด ความสุขจึงควรเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ทุกคนเข้าถึงได้ ไม่ใช่ "อภิสิทธิ์" ของชนชั้นสูงหรือผู้ที่โชคดีเท่านั้น

2. ความยืดหยุ่นทางปัญญาในโลก VUCA (Resilient Eudaimonia) เราได้โมเดลความสุขที่ทนทานต่อความผันผวน โดยใช้ "หลักอนิจจัง" ของพุทธศาสนามาเป็นเกราะกำบังให้แก่คุณธรรมของอริสโตเติล อริสโตเติลและนักปรัชญากรีกสอนให้เราเก่งและดี แต่พุทธศาสนาสอนให้เราเท่าทันความเปลี่ยนแปลง เมื่อรวมกัน เราจะได้ความสุขแบบใหม่ที่ไม่พังทลายลงเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจหรือโรคระบาด เพราะเราได้ย้ายฐานที่ตั้งของความสุขจาก ความสำเร็จภายนอกมาไว้ที่ความสงบและการรู้เท่าทันภายใน

3. ทางสายกลางแบบบูรณาการ: ปัญญาเชิงปฏิบัติ + การปล่อยวาง ความรู้ใหม่เรื่องการใช้ชีวิตคือการผสาน Phronesis (ปัญญาเชิงปฏิบัติ) เข้ากับ วิมุตติ (ความหลุดพ้น) การดำเนินชีวิตที่ดีไม่ใช่แค่การเลือกจุดสมดุลในกิจกรรมทางโลกเท่านั้น แต่คือการรู้จักทำหน้าที่อย่างเต็มที่โดยไม่ยึดติดในผลลัพธ์ เช่น การทำธุรกิจด้วยคุณธรรมและความขยันอย่างที่สุด (แบบอริสโตเติล) แต่เมื่อเกิดความล้มเหลวที่คุมไม่ได้ ก็สามารถวางใจให้เป็นปกติได้ (แบบพุทธ) นี่คือความสุขที่อิ่มตัวในตัวมันเองอย่างแท้จริง

4. โมเดล "Eudaimonia Synthesis": ความสุขที่ออกแบบได้สำหรับทุกคน เราค้นพบว่าความสุขสมบูรณ์ไม่ใช่เรื่องของโชคชะตาแต่เป็นเรื่องของการฝึกฝน (Cultivation) โครงการบูรณาการนี้ชี้ให้เห็นว่า รัฐหรือสังคมควรเลิกมองความสุขเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ควรสนับสนุนโครงสร้างแห่งโอกาสให้คนได้ฝึกฝนปัญญาและคุณธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจ ความรู้ใหม่นี้เปลี่ยนบทบาทของมนุษย์จากผู้รอคอยความพึงพอใจ กลายเป็น ผู้สถาปนาความหมายให้ชีวิตด้วยตนเอง

ความสุขที่แท้จริงในศตวรรษที่ 21 คือ การเบ่งบานจากภายในที่พร้อมรับมือกับความไม่แน่นอนภายนอก เป็นชีวิตที่ทรงพลังด้วยการใช้เหตุผลแบบสากล แต่สงบนิ่งด้วยปัญญาที่ปล่อยวาง เป็นความดีงามที่ไม่ต้องรอให้โลกใจดีกับเราก่อน ถึงจะมีความสุขได้

สรุป

แนวคิดเรื่องความสุขของอริสโตเติลที่ผู้วิจัยวิพากษ์แยกย่อยดังนี้ 1. จากอภิสิทธิ์สู่สากล ขณะที่อริสโตเติลมองว่าความสุขต้องอาศัย "ต้นทุนชีวิต" (ฐานะ/รูปสมบัติ) พุทธปรัชญาชี้ว่ามนุษย์ทุกชนชั้นมีศักยภาพในการเข้าถึงความสุข (นิพพาน) ได้เท่าเทียมกันผ่านการฝึกจิต 2. จากความเปราะบางสู่ความมั่นคง ความสุขแบบอริสโตเติลสั่นคลอนได้ง่ายตามโชคชะตาและปัจจัยภายนอก แต่พุทธปรัชญาใช้หลัก "อนิจจัง" สอนให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างความสุขที่มั่นคงจากภายในจิตใจ 3. จากความพึ่งพิงสู่อิสระ อริสโตเติลยังต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมาเติมเต็ม แต่พุทธปรัชญาเน้น "การไม่ยึดติด" (Non-attachment) เพื่อให้บรรลุความสุขที่เพียงพอในตนเองและเป็นอิสระอย่างแท้จริงและ 4. จากข้อจำกัดทางสังคมสู่โอกาสแห่งกรรม พุทธศาสนายอมรับความต่างของสถานะทางสังคม แต่ยืนยันว่าทุกคนสามารถ "เปลี่ยนวิกฤตเป็นโอกาส" เพื่อพัฒนาจิตใจให้มีความสุขได้ แม้ในสภาวะที่ยากลำบากที่สุดได้

เนื่องจากความสุขแบบอริสโตเติลมีข้อจำกัดสูงเพราะต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ ทำให้ขาดความยืดหยุ่นและไม่สามารถเข้าถึงได้ทุกคน การบูรณาการยูไดโมเนียเข้ากับปรัชญาที่เน้นความเข้มแข็งทางจิตใจจึงเป็นทางออกที่คุ้มค่ากว่า หัวใจของโครงการนี้คือ การลดการพึ่งพิง โดยเปลี่ยนจากการรอคอยปัจจัยภายนอก มาเป็นการบ่มเพาะคุณค่าจากภายใน ให้ประยุกต์ใช้ได้จริง สร้างความสุขที่มีความยืดหยุ่นและครอบคลุมมนุษย์ทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม ให้ได้ผลลัพธ์ นำไปสู่ชีวิตที่ดีงามและมีคุณค่าในตนเองอย่างแท้จริง โดยไม่ต้องอาศัยเงื่อนไขภายนอกมาเติมเต็มอีกต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “ความสุขของอริสโตเติล”ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ยกระดับเป้าหมายจาก "การจัดการ" สู่ "การหลุดพ้น" ยูไดโมเนียเน้นการบริหารจัดการความทุกข์เพื่อฝึกคุณธรรม แต่ควรบูรณาการเลเยอร์ความสุขเชิงพุทธที่มุ่ง "ถอนรากถอนโคนความทุกข์" เพื่อเข้าถึงสันติสุขภายในที่ลึกซึ้งและยั่งยืนกว่าเพียงการมีชีวิตที่ดีตามมาตรฐานโลก

2. ปรับคุณธรรมให้ยืดหยุ่นตามบริบทสมัยใหม่ เพื่อลดการยึดติดกับกฎเกณฑ์จริยศาสตร์กรีกโบราณ แล้วหันมาเน้น "จริยศาสตร์สถานการณ์" และการใคร่ครวญเชิงปฏิบัติรายบุคคล เพื่อให้การใช้ "ทางสายกลาง" สอดคล้องกับความซับซ้อนและความหลากหลายของสังคมปัจจุบัน

3. สร้างโอกาสและพัฒนาตนเองท่ามกลางความไม่เท่าเทียม ในเมื่อปัจจัยภายนอกควบคุมไม่ได้ รัฐและสังคมควรจัดโครงสร้างพื้นฐานและโอกาสในการฝึกอบรมให้ทั่วถึง ควบคู่ไปกับการปลูกฝังให้บุคคลเน้น "การพัฒนาโลกภายใน" เพื่อให้สามารถสัมผัสความสุขได้ทันทีโดยไม่ต้องรอให้ปัจจัยภายนอกสมบูรณ์แบบ

เอกสารอ้างอิง

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2547). *ปรัชญาพุทธ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุทธิลักษณ์ ตันติวัฒนะ. (2550). สุขภาวะที่พึงประสงค์ตามแนวคิดพุทธปรัชญา. *(ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาสาขาวิชาปรัชญา).* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Aristotle. (2000). *Nicomachean ethics (R. Crisp, Trans.).* Cambridge University Press.

Annas, J. (1993). *The morality of happiness*. Oxford University Press.

Bentham, J. (1970). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation (J. H. Burns & H. L. A. Hart, Eds.)*. Athlone Press.

Keown, D. (1992). *The Nature of Buddhist Ethics*. Macmillan.

Nussbaum, M. C. (1988). *Non-relative virtues: An Aristotelian approach*. Midwest Studies in Philosophy.

Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. Free Press.

ศึกษาเปรียบเทียบการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

Comparative Study of the Use of Online Media for the Propagation of Buddhism and Christianity in Phetchabun Province

พระสมพาน ฐานวุฑฺโฒ (เหล่าชุมแพ)
Phra Sompan Ṭhānavuḍḍho (Laochumphae)
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalonkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: phrasompan1972@gmail.com

Received December 25, 2025; **Revised** April 23, 2026; **Accepted:** April 25, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดการใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแผ่คริสต์ศาสนา 3) เพื่อเสนอแนวทางการใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแผ่ศาสนาทั้งสองในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า สื่อออนไลน์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะช่วงสถานการณ์ COVID-19 พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ใช้แพลตฟอร์ม เช่น Facebook, YouTube, TikTok และ LINE เพื่อเผยแผ่ธรรมะ ถ่ายทอดกิจกรรมทางศาสนา และตอบคำถามธรรมะออนไลน์ ทำให้ผู้สนใจเข้าถึงเนื้อหาได้สะดวก รวดเร็ว ต่อเนื่อง ส่งเสริมจิตใจให้สงบ มีศีลธรรม และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข คริสตจักรในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเฉพาะนิกายโรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ใช้สื่อออนไลน์อย่างแพร่หลาย เช่น ถ่ายทอดสดพิธีมิสซา คำเทศนา และกิจกรรมภาวนาออนไลน์ผ่าน Zoom, YouTube, Facebook Live และแอปเฉพาะของคริสตจักร เนื้อหามุ่งเสริมสร้างศรัทธา ความรัก และการมีส่วนร่วมในชุมชน ส่งผลดีต่อจิตใจ ความสัมพันธ์ และการใช้ชีวิตตามหลักศาสนา ทั้งพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาใช้สื่อออนไลน์เพื่อส่งเสริมศรัทธา ความเข้าใจในคำสอน และการประยุกต์หลักธรรมในชีวิตประจำวัน แต่ต่างกันในแนวทาง โดยพระพุทธศาสนาเน้นการบรรยายธรรม สวดมนต์ และสนทนาธรรมเพื่อความสงบภายใน ส่วนคริสต์ศาสนาเน้นการภาวนาเป็นกลุ่ม การมีส่วนร่วม และการสื่อสารเชิงสัมพันธ์เพื่อสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในชุมชนคริสตชน จะเห็นได้ว่า แม้จะมีความแตกต่างในเชิงวัฒนธรรมและรูปแบบการสื่อสาร แต่ทั้งสองศาสนาใช้สื่อออนไลน์เป็นเครื่องมือที่ส่งเสริมการเรียนรู้ทางศาสนาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของศาสนิกชนทั้งในด้านจิตใจ สังคม และการมีเป้าหมายในชีวิตที่ดีขึ้น

คำสำคัญ: การเผยแผ่; คริสต์ศาสนา; พระพุทธศาสนา; สื่อออนไลน์

Abstract

The objectives of this research article are as follows: 1) to study the concepts of using online media for the propagation of Buddhism in Phetchabun Province; 2) to study the concepts of using online media for the propagation of Christianity in Phetchabun Province; 3) to propose guidelines for the use of online media for the propagation of Buddhism and Christianity in Phetchabun Province. This is a qualitative study, collecting data from relevant documents and research, as well as from in-depth field interviews with key informants, including Phetchabun Provincial Cultural Officers, the Provincial Buddhist Office, local political officials, school directors, Buddhist religious leaders, Buddhist followers, Christian religious leaders, and Christians, totaling 20 individuals. The study found that online media plays a significant role in disseminating Buddhist teachings, particularly during times of restricted travel or religious activities, such as during the COVID-19 pandemic. Monks and Buddhist followers in Phetchabun Province have utilized platforms such as Facebook, YouTube, TikTok, and Line to communicate teachings, deliver sermons, livestream religious events on significant days, and engage in online discussions to answer questions about Buddhist principles. This has enabled recipients to access Buddhist content conveniently, quickly, and continuously, fostering inner peace, promoting ethical living, and enhancing daily life happiness. Similarly, churches in Phetchabun Province, particularly in the Roman Catholic and Protestant denominations, have extensively used online media, such as livestreaming Masses, sharing sermons, and organizing online prayer groups via Zoom, YouTube, Facebook Live, and church-specific applications. The content focuses on strengthening faith, promoting love, and encouraging community participation among Christians, contributing to their spiritual well-being, relationships with others, and purposeful living guided by religious principles. Both religions utilize online media for a shared purpose: to promote faith, understanding of teachings, and the application of religious principles in daily life. However, they differ in their approaches and presentation styles. Buddhism emphasizes delivering teachings through sermons, chanting, and interactive discussions, focusing on inner peace. In contrast, Christianity prioritizes community engagement, group prayers, sharing personal experiences, and using media to foster relational connections and unity among Christians. It is evident that, despite differences in culture and communication styles, both religions use online media as a tool to promote religious learning and enhance the quality of life for their followers in terms of spirituality, social relationships, and achieving a more meaningful life.

Keywords: Propagation; Christianity; Buddhism; Online Media

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทางด้านเทคโนโลยีและสื่อสารสนเทศ ส่งผลให้ผู้คนเสพข้อมูลมากมายจนยากที่จะแยกแยะว่าอะไรคือหลักคำสอนที่แท้จริง

โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนา การเข้าถึงธรรมะในรูปแบบดั้งเดิม เช่น การฟังเทศน์ที่วัดในวันสำคัญทางศาสนา ได้ลดน้อยลง เนื่องจากผู้คนหันไปให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตที่เน้นวัตถุและการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ค่านิยมทางศาสนาเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย พระสงฆ์ในยุคนี้จึงต้องปรับตัวโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น สื่อสังคมออนไลน์อย่าง Facebook, Line และ YouTube เพื่อเผยแผ่ธรรมะอย่างทันสมัยและเข้าถึงผู้คนได้ง่ายมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เปลี่ยนแปลงตามสังคม แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ของคำสอนไว้ ในประวัติศาสตร์พระพุทธเจ้าทรงเริ่มเผยแผ่ธรรมะหลังการตรัสรู้ ด้วยการแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ และต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสงฆ์ไปเผยแผ่ธรรมะในหลายภูมิภาค (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2555) รวมถึงสุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันสันนิษฐานว่าเป็นบริเวณจังหวัดนครปฐม การเผยแผ่ในยุคพุทธกาลใช้วิธีหลากหลาย เช่น การแสดงธรรม การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง และการตอบปัญหาโดยเน้นเมตตา ไม่ยกตนข่มท่าน

หลักการของพระพุทธเจ้าคือการเผยแผ่ธรรมะด้วยความบริสุทธิ์ มีความงามในทุกด้าน และมีจิตเมตตาเพื่อเกื้อกูลสรรพสัตว์ โดยมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน สำหรับคริสต์ศาสนา การเผยแผ่ถือเป็นการประกาศข่าวดีของพระเจ้า โดยพระเยซูคริสต์ได้เลือกอัครสาวก 12 (มัทธิว 28:19–20, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรม แผนกพระคัมภีร์, 2014) คนเพื่อออกไปสั่งสอนและล้างบาปแก่ชาวโลก โดยเน้นการใช้ขันติธรรมและเมตตาเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ในพันธสัญญาเดิม พระเจ้าได้วางแผนการช่วยมนุษย์ให้รอด ตั้งแต่ยุคอับราฮัมจนถึงยุคพระเยซู ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของแผนการเผยแผ่ศาสนาเพื่อรวมมนุษยชาติให้มารวมกันรอบพระองค์ การประกาศธรรมของคริสต์ศาสนาเน้นว่าพระเจ้าเป็นพระเจ้าของทุกชาติ ทุกภาษา ไม่ใช่แค่ของอิสราเอลเท่านั้น โดยพระเยซูทรงเป็นผู้สานต่อพันธสัญญานั้นให้สำเร็จสมบูรณ์ และมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้คนทั่วโลกได้รับรู้ถึงพระคุณของพระองค์

ในจังหวัดเพชรบูรณ์ซึ่งตั้งอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างภาคเหนือและภาคกลาง เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แม้ว่าส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนา (ร้อยละ 99.47) แต่ก็มีคริสต์ศาสนิกชนจำนวนหนึ่งอาศัยอยู่ร่วมด้วย โดยมีโบสถ์คริสต์กระจายอยู่ในหลายอำเภอ จังหวัดนี้มีวัด 358 แห่ง และสำนักสงฆ์ 590 แห่ง แสดงให้เห็นถึงรากฐานของพระพุทธศาสนาที่ฝังลึกในชุมชน ทั้งพระสงฆ์ในพุทธศาสนาและบาทหลวงในคริสต์ศาสนาจึงควรใช้ความรู้และเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเผยแผ่คำสอนอย่างมีประสิทธิภาพ ให้เข้ากับยุคสมัย โดยใช้สื่อออนไลน์ที่มีต้นทุนต่ำแต่เข้าถึงผู้คนได้ง่าย เพื่อส่งเสริมคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกเพศทุกวัย จากการศึกษาเปรียบเทียบเบื้องต้น พบว่าทั้งสองศาสนามีจุดร่วมสำคัญ คือ การมุ่งเผยแผ่เพื่อเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ มีผู้นำศาสนาที่ได้รับการเคารพอย่างสูง และอาศัยรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเพื่อให้คำสอนเข้าถึงผู้คนมากที่สุด อย่างไรก็ตาม แต่ละศาสนาก็มีจุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา และโอกาสที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคม วัฒนธรรม และพื้นที่

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

3. เพื่อเสนอแนวทางการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) โดยมี กระบวนการศึกษาข้อมูลร่วมกับการสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย ในการรวบรวมข้อมูลวิจัย มีรายละเอียดประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การรวบรวมข้อมูลทางเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการค้นคว้าหาหลักฐานต่างๆ จากคัมภีร์สำคัญทางศาสนา และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ โดยใช้ห้องสมุดและศูนย์บริการเอกสารต่างๆ

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจ เป็นการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลโดยตรงจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงตรงตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันโดยได้ใช้การสังเกตการณ์ร่วมปฏิบัติการในสนามไปด้วย พร้อมกับการสัมภาษณ์แบบไม่จำกัดคำตอบซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีแบบคำตอบตายตัว เป็นการคุยกันเพื่อหาความรู้และรวบรวมความคิดต่าง ๆ ของบุคคลในชุมชนนั้น เพื่อประกอบการวิจัยขึ้นต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง 1) พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป 2) บาทหลวง จำนวน 5 ท่าน 3) พุทธศาสนิกชน จำนวน 5 คน 4) คริสตชน จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูลโดยการปฏิบัติการสนาม เมื่อปรับปรุงแบบสอบถามแล้วผู้ศึกษาได้นำแบบสอบถามนั้น ไปปฏิบัติการในสนามด้วยตนเองแต่ผู้เดียว โดยสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม เป็นการเก็บข้อมูลที่เน้นหนักในการสังเกตและการจัดบันทึกประกอบการซักถามเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลระดับลึก ตรงกับความเป็นจริงและทราบเหตุผลเบื้องหลังการสอบถามนั้นด้วย

ขั้นตอนที่ 5 การประมวลผลข้อมูล การวิเคราะห์ และการเสนอผลงานวิจัย

ผลการศึกษา

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหัวใจสำคัญของการประกาศศาสนาและเป็นการเผยแพร่หลักคำสอนของศาสดาเพื่อขยายอาณาเขตเพิ่มจำนวนศาสนิกชน หรือเพิ่มพลังอำนาจของศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

1) ประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต คำว่า “เผยแผ่” ในบริบทพระพุทธศาสนา หมายถึง การนำหลักธรรมคำสอนไปถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้รับรู้และน้อมนำไปปฏิบัติด้วยความสมัครใจ โดยไม่บีบบังคับ ต่างจากคำว่า “เผยแพร่” ที่มักมีนัยของการจูงใจหรือเปลี่ยนศรัทธา คำว่า “เผยแผ่” จึงต่างจากคำว่า “เผยแพร่” ซึ่งให้ความหมายที่มุ่งหวังจะเปลี่ยนความเชื่อหรือศรัทธาของผู้อื่นมากกว่า ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในกิจของพระสงฆ์ มักใช้คำว่า “เผยแผ่” การเผยแผ่เพื่อสร้างความรู้และความศรัทธา (ตัวอย่าง รายการ “ตามรอยพระพุทธเจ้า” 2556) การ

เผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีประวัติอันยาวนาน เริ่มต้นเมื่อประมาณพุทธศักราช 236 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยพระโสณเถระและพระอุตตรเถระได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ จากนั้นศาสนาได้ถูกสืบทอดต่อมาในหลายอาณาจักร เช่น ทวารวดี ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ โดยในแต่ละยุค พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ ในด้านของการพัฒนาคุณภาพชีวิต พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางการดำเนินชีวิตที่เน้นความเจริญทั้งทางกาย จิตใจ และปัญญา อันปรากฏในหลัก “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่ลึกซึ้งและเป็นระบบ โดยไม่เพียงแต่ส่งผลให้บุคคลหลุดพ้นจากทุกข์ หากยังส่งเสริมให้สังคมมีความสงบสุขอย่างแท้จริง

2) การใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์จังหวัดเพชรบูรณ์มีประชากรส่วนใหญ่เป็นพุทธ มีวัดและสำนักสงฆ์มากกว่า 400 แห่ง เป็นแหล่งวัฒนธรรมและธรรมชาติที่สำคัญ พระสงฆ์มีบทบาทเผยแผ่ธรรมะและนำทางศาสนา โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและอินเทอร์เน็ตเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับยุคดิจิทัล เนื่องจากโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและผู้คนใช้สื่อออนไลน์มากขึ้น การเผยแผ่ผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ และสื่อออนไลน์ เช่น Facebook, Line, YouTube และเว็บไซต์ จึงมีความสำคัญมากขึ้น โดยพระสงฆ์ต้องปรับตัวและพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยี เพื่อเข้าถึงผู้คนยุคใหม่ การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรสงฆ์ในการพัฒนาเว็บไซต์ ฝึกอบรม และสร้างเนื้อหาธรรมะที่เหมาะสม จะช่วยส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) การใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแผ่เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวพุทธในจังหวัดเพชรบูรณ์ หลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นในการเผยแผ่ คือ การงดเว้นจากการทำบาป การทำความดี และการทำจิตใจให้ผ่องใส ซึ่งเรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ นอกจากนี้ ทรงเน้นการปฏิบัติธรรมด้วยความสงบสำรวม และมีความตั้งใจจริง โดยไม่กล่าวร้าย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และรู้จักประมาณในการดำรงชีวิต ในจังหวัดเพชรบูรณ์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเน้นการทำงานร่วมกับชุมชน ผ่านทางวัดและงานบุญประเพณีต่างๆ พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทชุมชน ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและจิตใจของประชาชน พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานราชการ เพื่อความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ (พนม คลี่ฉาย, 2561) ซึ่งระบุว่า การใช้เทคโนโลยีสื่อใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยให้พระธรรมคำสอนสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้หลากหลายขึ้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเพชรบูรณ์จึงไม่ใช่เพียงการสอนคำสอนเท่านั้น แต่เป็นการรวมพลังของชุมชนเพื่อสร้างสังคมที่ดี มีความสงบสุขและเจริญด้วยธรรม แต่การใช้สื่อออนไลน์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเพชรบูรณ์

4) พัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวพุทธในจังหวัดเพชรบูรณ์ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเน้นการนำหลักธรรมง่ายๆ เช่น การละชั่ว ทำดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ มาใช้ในชีวิตประจำวัน พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนผ่านการพัฒนาทางกาย จิต ปัญญา และสังคม โดยยึดหลักพหุการธรรม 4 ที่ช่วยสร้างสมความดีและความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ทั้งนี้การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามพุทธศาสนามุ่งเน้นความสุขที่แท้จริงและความสงบสุขของมนุษย์ รวมถึงการสร้างสังคมที่เข้มแข็งและเกื้อกูลกันระหว่างชุมชน วัด และหน่วยงานต่างๆ เพื่อความยั่งยืนในอนาคต

แนวคิดการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์มุ่งเน้นการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนอย่างเข้าถึงและทันสมัย (จากการสัมภาษณ์ พระสุธีวชิราภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ 20 พ.ค. 2568) โดยพระสงฆ์และชุมชนร่วมมือกันพัฒนาทักษะด้านดิจิทัลเพื่อสื่อสารธรรมะผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube และเว็บไซต์ สร้างเครือข่ายระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานต่างๆ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล โดยยึดหลักการงดเว้นความชั่ว ทำความดี และเจริญจิตใจอย่างสงบ เพื่อสร้างสังคมที่เข้มแข็ง มีความสงบสุข และเจริญรุ่งเรืองอย่างยั่งยืนในจังหวัดเพชรบูรณ์

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีดังนี้

1) ประวัติการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การเผยแผ่ศาสนาคริสต์หมายถึงการประกาศแผนการของพระเป็นเจ้าในการช่วยมนุษย์ให้รอด โดยเริ่มจากพันธสัญญาเดิมที่เน้นว่าพระเจ้าเป็นของทุกชนชาติ และบรรลุถึงจุดสูงสุดในพันธสัญญาใหม่ผ่านพระเยซูเจ้า ผู้ทรงนำข่าวดีและความรอดมาสู่มนุษย์ทุกคน ซึ่งพระศาสนจักรมีหน้าที่สืบสานพันธกิจนี้อย่างต่อเนื่อง ศาสนาคริสต์ เริ่มเผยแผ่โดยพระเยซูคริสต์ ผู้สั่งสอนเรื่องความรัก ความเมตตา และความรอดจากบาป พระองค์ทรงเลือกสาวก 12 คนช่วยประกาศคำสอน หลังการสิ้นพระชนม์และฟื้นคืนชีพ สาวกได้เผยแผ่ศาสนาไปทั่วภูมิภาค แม้จะถูกต่อต้านก็ตาม ในยุคล่าอาณานิคม ศาสนาคริสต์แพร่เข้าสู่เอเชีย รวมถึงไทย โดยนักสอนศาสนาจากโปรตุเกสและสเปนเริ่มเผยแผ่ในสมัยอยุธยา มีการตั้งวัดและมิสซังสยามในสมัยรัชกาลที่ 3 ปัจจุบันศาสนาคริสต์ในไทยมี 2 นิกายหลัก คือ โรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ การพัฒนาชุมชนคริสตชนเน้นการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีองค์ประกอบหลัก 8 ประการ ได้แก่ การย้ายถิ่นฐาน การคืนดี การแจกจ่ายทรัพยากร การพัฒนาภาวะผู้นำ การฟังชุมชน การใช้ทรัพยากรภายใน การมีวัดเป็นศูนย์กลาง และการเพิ่มขีดความสามารถ ทั้งหมดนี้ต้องอาศัยความร่วมมือของคริสตชนในการสร้างความยุติธรรมและศักดิ์ศรีให้กับคนยากจนผ่านการดำเนินชีวิตและศาสนบริการแบบองค์รวม

2) การใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ในยุคดิจิทัล การใช้สื่อออนไลน์กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่คริสต์ศาสนา โดยเฉพาะในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีคริสตจักรหลายแห่งกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ แม้จะเป็นจังหวัดที่มีวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้มแข็ง แต่เทคโนโลยีสารสนเทศกลับช่วยให้การประกาศข่าวประเสริฐเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวางขึ้น ทั้งในกลุ่มชาวคริสต์และผู้สนใจทั่วไป สื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ เว็บไซต์ และวิดีโอออนไลน์ ถูกนำมาใช้ในการถ่ายทอดคำสอน การนมัสการ และกิจกรรมของคริสตจักรในรูปแบบทันสมัย เข้าใจง่าย และสะดวกต่อการเข้าถึง ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ นอกจากนี้ การเผยแผ่ยังรวมถึงการพัฒนาแอปพลิเคชัน การเรียนการสอนผ่านระบบออนไลน์ และการสื่อสารสองทางระหว่างผู้นำศาสนาและศาสนิกชน ทำให้บทบาทของผู้นำศาสนาในเพชรบูรณ์ต้องปรับตัว มีทักษะด้านเทคโนโลยี เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยไม่ละเลยสาระสำคัญของคำสอนตามคัมภีร์ ไบเบิ้ล การใช้สื่อออนไลน์จึงเป็นแนวทางที่สำคัญและจำเป็นในการสานต่อพันธกิจของคริสต์ศาสนาในยุคปัจจุบัน

3) การใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแผ่เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวคริสต์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ หลักการทางศาสนาคริสต์ในยุคดิจิทัลนี้ คือ การใช้โซเชียลมีเดียเชื่อมโยงคริสเตียนทั่วโลก เพื่อส่งเสริมพันธกิจหลัก 5 ประการ ได้แก่ การประกาศพระกิตติคุณ การสร้างสาวก การสามัคคีธรรม การนมัสการพระเจ้า และการรับใช้สังคม โดยคริสตจักรในจังหวัดเพชรบูรณ์เน้นการนมัสการ การสร้างสาวก และการรับใช้สังคมเป็นสำคัญ ส่วนอุดมการณ์หลักคือการสืบสานพระอาณาจักรของพระเจ้าที่อยู่ในใจมนุษย์และในโลก ผ่านการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับคำสอนของพระเยซูคริสต์ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ การนำแผ่นดินของพระเจ้ามาสถิตในโลกนี้อย่างยั่งยืน

4) พัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวคริสต์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ หลักธรรมคริสต์ศาสนามุ่งเน้นการดำเนินชีวิตด้วยความรักต่อพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ โดยมีพระเยซูเจ้าเป็นศูนย์กลางของความเชื่อ มนุษย์ถูกสร้างตามภาพลักษณ์พระเจ้าและมีเสรีภาพตอบรับความรักนี้ พันธสัญญาเดิมและใหม่เป็นคำมั่นสัญญาระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ที่ชักนำให้ปฏิบัติตามบทบัญญัติและคำสอนของพระเยซู ชีวิตคริสตชนจึงต้องติดตามพระเยซูด้วยความรัก ความเมตตา และความรับผิดชอบ เพื่อแสดงความศรัทธาอย่างแท้จริงในทุกด้านของชีวิต

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าแนวทางการใช้และการบูรณาการสื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีดังนี้

1) หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ในความหมายของการเผยแผ่ ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ ความหมายในการเผยแผ่ก็ คือ นำหลักคำสอนของศาสดาไปเผยแผ่ให้กับศาสนิกชน เพื่อนำไปประพฤติและปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้มีความสุขและร่มเย็น ศาสนาพุทธมีพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่ ส่วนคริสต์ศาสนามีบาทหลวงเป็นผู้ถ่ายทอดคำสอนจากพระเจ้าให้ศาสนิกชนชาวคริสต์ ศาสนาพุทธเชื่อเรื่องบาปบุญ ส่วนคริสต์ศาสนาเชื่อในพระเจ้า

2) อุดมการณ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา อุดมการณ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเพชรบูรณ์เน้นใช้พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพื่อกำกับการทำงานผ่านสื่อออนไลน์อย่างมีสติ ขณะที่คริสต์ศาสนาเน้นเผยแผ่คำสอนพระเยซูด้วยความใกล้ชิดประชาชน ใช้สื่อออนไลน์เช่นกันในการสื่อสารและสร้างเครือข่าย ความแตกต่างสำคัญคือพระพุทธศาสนาเน้นพึ่งตนเองและปัญญา ส่วนคริสต์ศาสนาเชื่อในพระเจ้าผู้ทรงอำนาจและการอธิษฐานขอความช่วยเหลือจากพระองค์

3) วิธีการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์เน้นเผยแผ่ทั้งในสถานที่ประจำ เช่น วัดและสถานีวิทยุ รวมถึงเคลื่อนที่ไปตามหมู่บ้าน โรงเรียน และทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ควบคู่กับการใช้สื่อออนไลน์อย่างแพร่หลาย ขณะที่คริสต์ศาสนาใช้วิธีการเข้าสู่พระอาณาจักร สอนให้เดินในทางของพระเจ้า เตือนเรื่องผู้เผยพระวจนะเท็จ และเน้นการสร้างชีวิตบนรากฐานที่ถูกต้อง ทั้งสองศาสนาใช้สื่อออนไลน์และการออกนอกพื้นที่เพื่อเผยแผ่คำสอน แต่มีเป้าหมายและวิธีการเชิงเนื้อหาที่แตกต่างกันตามหลักศาสนาของตนเอง การใช้สื่อออนไลน์ทางศาสนามักประสบปัญหาเรื่องความต่อเนื่องของการดำเนินกิจกรรม การขาดทักษะของผู้นำศาสนาในการใช้เทคโนโลยี รวมทั้งขาดแผนการเผยแผ่ที่ชัดเจน (พระอนันต์ อภินนฺโท (ผากา), 2549)

4) เพื่อเสนอแนวทางการใช้และการบูรณาการสื่อออนไลน์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ สื่อสังคมออนไลน์ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าถึงคนยุคใหม่ได้ง่ายและกว้างขวาง ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ แต่ผู้สร้างสื่อต้องถ่ายทอดข้อมูลอย่างถูกต้องเพื่อป้องกันผลกระทบด้านศีลธรรมและวัฒนธรรมจากเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมหรืออกุศล

อภิปรายผลการวิจัย

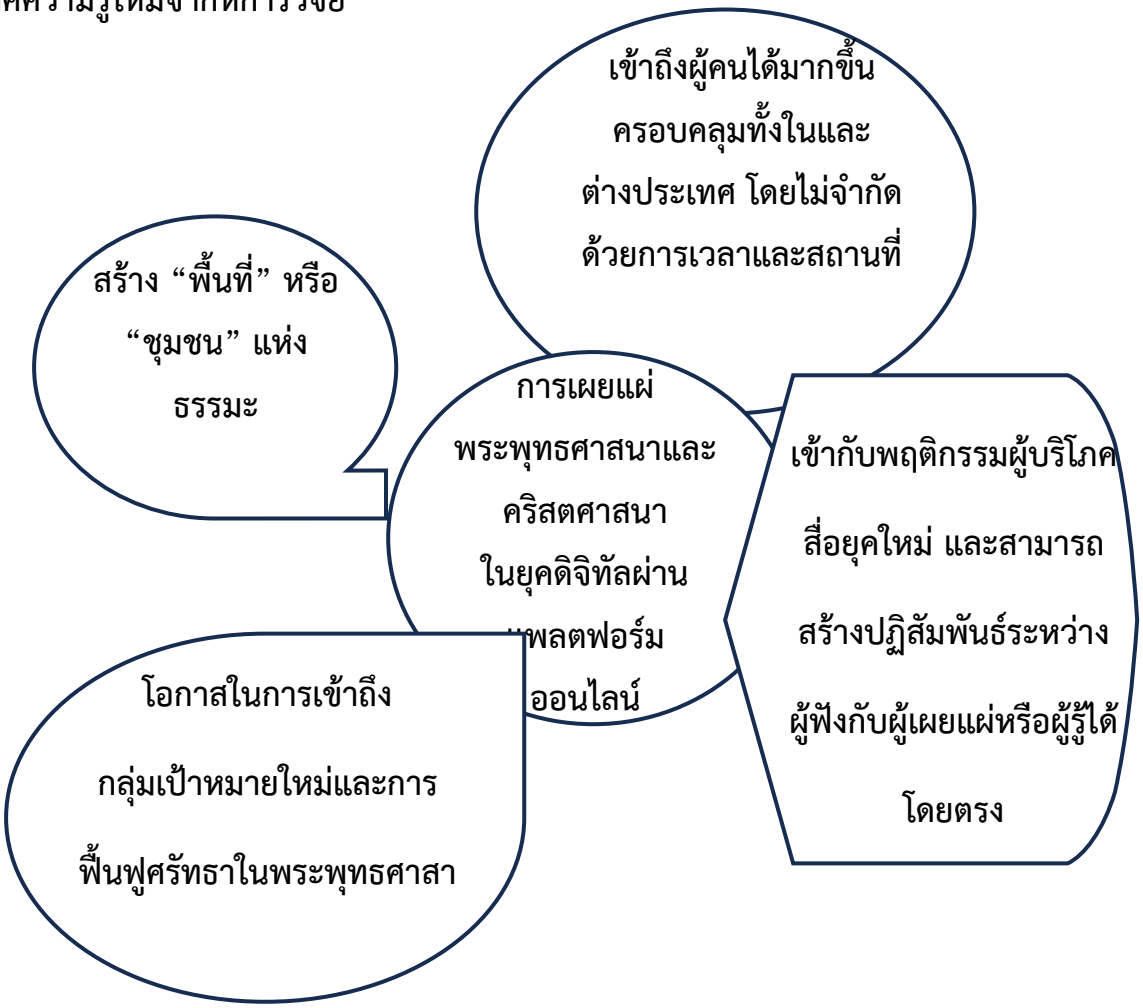
1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า พระสงฆ์และผู้นำศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้นำสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook Live, YouTube และ TikTok มาใช้เผยแผ่ธรรมะ เพื่อเข้าถึงเยาวชนและกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ไม่สะดวกเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาแบบดั้งเดิม โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องและสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมเพื่อเพิ่มความเข้าใจธรรมะอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าสื่อมีผลต่อรูปแบบการสื่อสารศาสนาในยุคปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเผยแผ่ผ่านสื่อออนไลน์ยังพบข้อจำกัดในพื้นที่ชนบท ทั้งด้านบุคลากร เทคโนโลยี และทัศนคติของพระสงฆ์บางส่วนที่ยังไม่เห็นความสำคัญ จึงไม่สามารถทดแทนการสื่อสารแบบเผชิญหน้าได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องพัฒนาองค์ความรู้ การอบรม และการจัดการเนื้อหาอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อออนไลน์ตอบสนองต่อวิถีชีวิตยุคดิจิทัลได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับแนวคิดของพระมหาธนกร กิตฺติปณฺโญ ไดเสนอกระบวนการเผยแผศาสนา แนวคิดการเผย แผพระพุทธศาสนาและคริสตศาสนาเชิงรุก เชิงรับ บทบาทหนาที่และกลวิธีเผยแผคำสอน แนวคิดการ เผยแผคริสตศาสนาในประเทศไทย วิเคราะหความสำเร็จยุทธศาสตร-กลยุทธของพระนักเผยแผ พระธรรมจาริกและองคกรคริสตศาสนาและจุดเดน จุดดอยของการเผยแผคำสอนของพระพุทธศาสนา และคริสตศาสนาปัญหาและอุปสรรคของการเผยแผคำสอนของศาสนาทั้งสอง สามารถสรุปไดเปน 8 ประการคือปัญหาด้านงบประมาณดานการสื่อสารคำสอนดานนักเผยแผ ดานขาดทักษะความรูและประสบการณในการทำงาน ดานการคมนาคม ดานการขาดความเชื่อถือและการยอมรับของสังคม ชาวพื้นที่สูง ด้านขวัญกำลังใจในการทำงาน และดานการกำหนดแผนและนโยบายแผนการปฏิบัติงาน ประจำปผลการวิจัยครั้งนี้ ทำใหทราบวา กระบวนการเผยแผศาสนาผานทางพระนักเผยแผ พระธรรม จาริกและองคกรคริสตศาสนามีบทบาทตอการเผยแผศาสนา จนสามารถเปนนักเผยแผที่ดีได แตการศึกษาในเชิงลึกพบวา พระนักเผยแผศาสนาทั้งสองมีจำนวนนอยมาก และมีจิตใจนักเสียสละนอย ดังนั้น คณะสงฆและหนวยงานที่เกี่ยวของ ควรพัฒนาระบบการเผยแผใหทันสมัยกับความเจริญทางสังคม ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เปนการพัฒนาบุคลากรใหมีประสิทธิภาพสืบตอไป (พระมหาธนกร กิตฺติปณฺโญ, 2563)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 คริสตจักรในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้นำสื่อออนไลน์ เช่น Facebook Live, YouTube และ Zoom มาใช้เผยแผ่คริสต์ศาสนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะช่วงโควิด-19 เพื่อให้สมาชิกเข้าร่วมพิธีกรรมและเรียนรู้พระคัมภีร์ออนไลน์ได้สะดวก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของณัฐพงษ์ พรหมทอง ได้เสนอพระศาสนจักรคาทอลิก ก็ได้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการอภิบาลคริสตชนในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรน่า-2019 โดยประกาศอนุญาตให้คริตชนเข้าร่วมพิธีบูชาขอบพระคุณแบบออนไลน์ได้ พระสันตะปาปาฟรังซิส ทรงให้ความสำคัญและทรงเป็นห่วงในการใช้สื่อสังคมออนไลน์หรืออินเตอร์เน็ต ตามสาส์นของพระองค์สำหรับวันสื่อสารสังคมสากล ครั้งที่ 55 ค.ศ. 2021 พระองค์ทรงแสดงความกังวลเกี่ยวกับการนำเสนอข่าว การสื่อสารความเป็นจริงผ่าน

อินเตอร์เน็ตได้มากน้อยเพียงใด พระองค์ทรงขอบคุณความกล้าหาญของนักข่าวหลายคนที่เสี่ยงชีวิตกล้าหาญที่จะเข้าถึงและสื่อสารข้อมูลที่เป็นจริงแม้จะมีความยากลำบากพระองค์ต้องการให้ทุกคนมีความรับผิดชอบข่าวสารที่ส่งออกไป และเป็นประจักษ์พยานต่อความจริงและในงานวันการสื่อสารสังคมโลก ปี 2029 สมเด็จพระสันตะปาปาฟรังซิสได้ให้ความสำคัญกับโลกอินเตอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ “เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ เป็นสิ่งที่ช่วยเชื่อมต่อเราให้ใกล้กัน ช่วยค้นพบสิ่งใหม่ๆ เป็นเครื่องมือในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” และสมเด็จพระสันตะปาปาฟรังซิส ทรงสอนให้ทุกคนใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการอภิบาลประกาศข่าวดีอีกด้วย (ณัฐพงษ์ พรหมทอง, 2566)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 แนวทางการใช้สื่อออนไลน์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์เน้นการปรับตัวใช้แพลตฟอร์มต่างๆ เช่น Facebook, YouTube, LINE และ TikTok ในการเผยแผ่คำสอนและถ่ายทอดกิจกรรมสำคัญอย่างเข้าถึงง่ายและรวดเร็ว โดยเน้นเนื้อหาที่มีความหมายและเหมาะกับกลุ่มเป้าหมายตามพฤติกรรมผู้บริโภคสื่อ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพิสมัย ตั้งพูนสุข ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระภิกษุสงฆ์กับบาทหลวงคาทอลิกที่มีต่อชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลปากช่อง อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา” ผลการวิจัยพบว่า 1) นักบวชวัดคีรีวันต์ไม่มีบทบาทต่อชุมชนในด้านการศึกษา ทั้งทางโลกและทางธรรมแม้ว่าจะมีโรงเรียน ปริยัติธรรมอยู่ในวัด แต่ก็ไม่ได้รับความนิยม เนื่องจากพระในวัดนี้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมน้อยมาก ข้อมูลที่ได้รับจากข้อมูร้อยยละ 81.5 แสดงให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ประสงค์จะให้วัดและนักบวชในวัดมีบทบาททางการศึกษาเช่นเดียวกับในอดีต เพราะเชื่อว่าเมื่อเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนาเห็นตัวอย่างที่ดีของนักบวช ก็จะเป็นการช่วยขัดเกลาความประพฤติและศีลธรรมได้เป็นอย่างดี อนึ่งถ้าหากในวัดมีโรงเรียนหรือมีนักบวช เป็นครูสอนตามโรงเรียนต่างๆ แล้วก็จะทำให้นักบวชมีความสำรวมและระมัดระวังศีลาจารวัตรของตนเพิ่มมากขึ้น เพื่อจะได้ไม่เป็นที่ครหา ส่วนนักบวชในวัดคาทอลิกรุ่งอรุณนั้น ทั้งบาทหลวงและซิสเตอร์มีบทบาทในการสอนอย่างเต็มที่ เพราะมีโรงเรียนรุ่งอรุณวิทยาตั้งอยู่ในวัด โรงเรียนนี้ได้รับความนิยมเชื่อถือจากประชาชนในตำบลปากช่องว่า มีผลการสอนอยู่ใน เกณฑ์ดี 2) บทบาทด้วยการเผยแผ่ธรรม ทั้งสองวัดมีนักบวชที่เป็นพระธรรมทูตและนักบวชทั้งสองวัดต่างยืนยันว่า วิธีการเผยแผ่ธรรมนอกวัดนั้น เป็นการนำศาสนาให้เข้าถึงประชาชนได้ดีที่สุด และประชาชนร้อยละ 84.0 กล่าวว่านักบวชของทั้งสองวัดมีกิจกรรมในการเผยแผ่ธรรมนอกวัดส่วนการเผยแผ่ธรรมในวัดส่วนใหญ่เป็นไปในด้านพิธีกรรม แต่ก็ได้สอดแทรกคติธรรมที่จำเป็นในชีวิตประจำวันไปด้วย 3) ด้านการสงเคราะห์ประชาชน พบว่านักบวชมีบทบาทการสงเคราะห์ประชาชนทางจิตใจมากกว่าทางวัตถุ เช่น ให้คำแนะนำปรึกษาหารือทางครอบครัวแก่ประชาชน ออกเยี่ยมเพื่อปลอบประโลมใจเมื่อประชาชนประสบภัย และมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมเพื่อบำรุงขวัญแก่ประชาชน นอกจากนั้นนักบวชส่วนใหญ่ยังมีบทบาทร่วมกับวัดในการให้ยืมสิ่งของหรือสถานที่ของวัด ให้คำแนะนำและบริการในการรักษาพยาบาลเล็กๆ น้อยๆ และได้ให้บริการเรื่องการจัดสถานที่ให้เป็นที่พักผ่อนสำหรับประชาชน (พิสมัย ตั้งพูนสุข, 2523)

องค์ความรู้ใหม่จากหการวิจัย

จากภาพอธิบายได้ดังนี้ 1. การปรับเปลี่ยนบทบาทของการเผยแผ่ธรรมะในยุคดิจิทัล การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนรูปแบบจากการถ่ายทอดแบบดั้งเดิมในวัดหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมมาเป็นการสื่อสารผ่านโลกดิจิทัล ซึ่งสามารถเข้าถึงผู้คนได้มากขึ้น ครอบคลุมทั้งในและต่างประเทศ โดยไม่จำกัดด้วยกาลเวลาและสถานที่ 2. การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เป็นเครื่องมือเผยแผ่ธรรมะอย่างมีประสิทธิภาพ พบว่าการใช้เว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย แอปพลิเคชัน วิดีโอออนไลน์ และ Podcast ช่วยให้การเผยแผ่ธรรมะเป็นไปในรูปแบบที่หลากหลาย เข้ากับพฤติกรรมผู้บริโภคสื่อยุคใหม่ และสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ผู้ฟังกับพระสงฆ์หรือผู้รู้ได้โดยตรง 3. โอกาสในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายใหม่และการฟื้นฟูศรัทธาในพระพุทธศาสนา สื่อดิจิทัลทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเยาวชน คนรุ่นใหม่ และชาวต่างชาติที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่อาจไม่มีโอกาสเข้าวัดหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาแบบดั้งเดิม 4. การสร้างสังคมธรรมะออนไลน์ การใช้สื่อออนไลน์มิใช่เพียงช่องทางในการเผยแผ่เท่านั้น แต่ยังสามารถสร้าง “พื้นที่” หรือ “ชุมชน” แห่งธรรมะ เช่น กลุ่มสนทนาธรรมออนไลน์ หรือกิจกรรมเวิร์กช็อปธรรมะแบบไลฟ์สด ช่วยให้ธรรมะกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและสร้างแรงบันดาลใจในการปฏิบัติจริง

สรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เป็นกระบวนการปรับตัวของพระพุทธศาสนาให้ทันกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสารคำสอนของพระพุทธเจ้าไปยังประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง สื่อดิจิทัลช่วยให้การเผยแผ่ธรรมะมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งในแง่ของความรวดเร็ว การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย และการสื่อสารแบบสองทาง โดยเฉพาะการใช้แพลตฟอร์มยอดนิยม เช่น Facebook, YouTube, TikTok, แอปพลิเคชันธรรมะ และ Podcast ที่สามารถปรับรูปแบบเนื้อหาให้เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับพฤติกรรมของคนยุคใหม่ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดและความท้าทายที่ต้องตระหนัก ได้แก่ ความเสี่ยงจากการนำเสนอเนื้อหาที่คลาดเคลื่อนจากหลักธรรม ความน่าเชื่อถือของข้อมูล การบริโภคธรรมะอย่างผิวเผิน และการขาดบริบทเชิงลึกในคำสอน สิ่งเหล่านี้อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิด และบั่นทอนคุณค่าที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา ดังนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลจึงควรดำเนินไปอย่างมีระบบ มีการคัดกรองเนื้อหาโดยผู้รู้ ใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ และมุ่งเน้นการรักษาแก่นแท้ของคำสอนให้อยู่ครบถ้วน พร้อมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยใหม่อย่างยั่งยืน สาระสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์นี้ คือ พระพุทธศาสนาสามารถอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างสันติและมีพลัง หากผู้เผยแผ่ธรรมะตระหนักถึงหน้าที่อย่างมีปัญญา ใช้เทคโนโลยีเป็น “เครื่องมือ” มิใช่ “จุดมุ่งหมาย” และรักษาคุณค่าแห่งธรรมะให้คงอยู่คู่สังคมโลกยุคใหม่ต่อ

ข้อเสนอแนะ

ขอเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลศึกษาศาสนาของตนเองให้ถ่องแท้และทำความเข้าใจศาสนาอื่นๆ ด้วย

2. ควรมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางสื่อออนไลน์อย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการควบคุม วางแผน ติดตาม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรสงฆ์ทุกจังหวัด

ขอเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การเผยแผ่ธรรมผ่านสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่อออนไลน์ของพระสงฆ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ในการนำเสนอจึงควรเพิ่มรูปแบบ และเนื้อหาที่จะทำให้ผู้ที่ไม่มีพื้นฐานความสนใจด้านธรรมให้เข้ามาสนใจ รู้สึกถึงคุณค่า และประโยชน์จากการเข้าใช้งานทางสื่อต่างๆ

2. นอกจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ควรมีกิจกรรมเสริมสร้างทักษะให้กับประชาชน ตามแนวพุทธศาสนาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ พัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต (จิตภาวนา) และพัฒนาด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) เพื่อให้ประชาชนนำไปปรับใช้กับชีวิตประจำวันได้ รู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาชีวิต รวมถึงเป็นการเพิ่มความรู้ความเข้าใจให้แก่ตนเอง เพื่อก้าวให้ทันความเปลี่ยนแปลงในยุคสังคมออนไลน์

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรม แผนกพระคัมภีร์. (2014). *พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิม และ ภาคพันธสัญญาใหม่.* กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรม แผนกพระคัมภีร์.

ณัฐพงษ์ พรหมทอง. (2566). การใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อประกาศข่าวดีของสามเณรแสงะรรม. *วารสารชมรมบัณฑิตศิลป์, 1(2):* 50-63.

พนม คลี่ฉาย. (2561). “บทบาทของสื่อดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.” *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 5(2):* 63-78.

พระอนันต์ อภินนฺโท (ผากา). (2549). แนวทางการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศานาของพระสงฆ์ใน.สังคมปัจจุบัน. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 13(2):* 61-79.

พระมหาธนกร กิตฺติปญฺโญ. (2563). กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดเพชรบูรณ์. *วารสารวนัมฎองแหรกพุทธศาสตรปริทรรศน์, 7(2):* 37-51.

พิสมัย ตั้งพูนสุข. (2523). “การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระภิกษุสงฆ์กับบาทหลวงคาทอลิกที่มีต่อชุมชนศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลปากช่อง อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา”. *(วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2555). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาฯ.

รูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม

The Model Enhancing for Ethical Obligation for Couples based on Buddhist Principles

[1]ดวงดี โอฐสู [2]พระธรรมวชิรปัญญาจารย์ [3]สมคิด เศษวงศ์
[1]Duangdee Aotsso [2]Phra Dhammavajirapanyacarya [3]Somkid Setwong
[1,3]บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,3]Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[2]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[1]Corresponding author, e-mail: Duangdee.aot@mcu.ac.th

Received October 6, 2025; **Revised** December 28, 2025; **Accepted:** April 25, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาเกี่ยวกับพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม 2) ศึกษาการพัฒนารูปแบบดังกล่าว 3) นำเสนอรูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรม โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา 6 ท่าน และผู้มีประสบการณ์ชีวิตคู่ 10 ท่านผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์คู่ชีวิตในปัจจุบันเผชิญความเปราะบางจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และค่านิยม วิธีการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรม ได้แก่ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ การสนับสนุนทางจิตใจ การปรับตัวร่วมกัน และการมีเป้าหมายชีวิตคู่ร่วมกัน โดยมีพุทธธรรมเป็นรากฐานสำคัญ ได้แก่ ฆราวาสธรรม สมชีวิธรรม สังคหวัตถุ 4 และทิศ 6 ซึ่งล้วนเป็นแนวทางในการพัฒนาความสัมพันธ์ให้มั่นคง ยั่งยืน และมีคุณธรรม ผลการสังเคราะห์นำไปสู่การเสนอ COUPLE Model ซึ่งประกอบด้วย Compassion, Obligation, Understanding, Patience, Love และ Effort เป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดจิตวิทยาครอบครัว เพื่อสร้างความสมดุลทั้งกาย จิตใจ และคุณธรรม ทำให้การครองชีวิตคู่มิได้ตั้งอยู่เพียงบนความรัก แต่บน “การฝึกฝนร่วมกัน” ด้วยสติและปัญญา อันนำไปสู่ความสุขและความยั่งยืนของชีวิตคู่

คำสำคัญ: การครองชีวิตคู่; พันธะทางจริยธรรม; หลักพุทธธรรม

Abstract

This research article aimed to study 1) study the model for enhancing ethical obligation of the couple based on Buddhist Principles, 2) study the development of the model for enhancing ethical obligation of the couple based on Buddhist

principles, 3) to present the model for enhancing ethical responsibility of the couple based on Buddhist principles. This research employs a qualitative methodology through documentary research and in-depth interviews. The target group for interviews consisted of six Buddhist scholars and ten individuals with direct experience in marital life, selected through purposive sampling. The research results were found as follows that modern marital relationships are increasingly fragile due to social, economic, and cultural challenges. Strengthening ethical commitment requires mutual respect, honesty, trust, emotional support, adaptability, and shared life goals. Buddhist teachings provide a vital foundation, particularly the Four Virtues of the Householder, the Four Principles of Harmonious Living, the Four Bases of Social Solidarity, the Six Directions, all of which guide couples in fostering stable, sustainable, and virtuous relationships. The synthesis led to the development of the COUPLE Model—Compassion, Obligation, Understanding, Patience, Love, and Effort—integrating Buddhist principles with family psychology. This model emphasizes balance in body, mind, and morality, showing that sustainable marital love is not merely an emotion, but a process of mutual cultivation grounded in mindfulness and wisdom, leading to enduring happiness and stability in married life.
Keywords: Marital Life; Ethical Obligation; Buddhist Principles

บทนำ

การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและความยั่งยืน จำเป็นต้องมุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ควบคู่กับการเสริมสร้างโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็ง เพื่อให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้ผู้คนมุ่งแสวงหาความสุขส่วนบุคคลผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวลดน้อยลง การอยู่ร่วมกันในลักษณะต่างคนต่างอยู่ก่อให้เกิดความเปราะบางในสัมพันธภาพ และนำไปสู่ปัญหาสังคมที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น (สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, 2560) ครอบครัวถือเป็นสถาบันพื้นฐานที่สำคัญของสังคม ทำหน้าที่ในการหล่อหลอมและสร้างสมาชิกใหม่ผ่านการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยา ความมั่นคงของครอบครัวขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับตัวต่อปัญหาและความขัดแย้ง หากคู่ชีวิตมีความอดทนและสามารถแก้ไขปัญหาร่วมกันได้ ย่อมก่อให้เกิดครอบครัวที่มั่นคง แต่หากปราศจากความอดทน ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจนำไปสู่ความแตกแยกและการหย่าร้าง ซึ่งนับเป็นปัญหาสำคัญที่กระทบต่อความมั่นคงของสังคมโดยรวม (กรมการปกครอง, 2565)

จากรายงานของสำนักทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งประมวลผลโดยกองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2560–2564 มีอัตราการหย่าร้างเพิ่มสูงขึ้นจนเกือบครึ่งหนึ่งของคู่สมรสทั้งหมด และจากข้อมูลของสำนักบริหารทะเบียน กรมการปกครอง ระบุว่าในปี พ.ศ. 2565 มีจำนวนคู่หย่าร้างมาก

ถึง 146,159 คู่ (กรมการปกครอง, 2565) โดยมีสาเหตุหลักของการหย่าร้าง คือ (1) ความรุนแรงในครอบครัว (2) การนอกใจ (3) การไม่รับผิดชอบต่อครอบครัว และ (4) ปัญหายาเสพติด (ไทยรัฐออนไลน์, 2566) ทั้งนี้ ยังมีสาเหตุอื่นๆ ประกอบ เช่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ปัญหาเศรษฐกิจ การขาดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และความคาดหวังที่ไม่สอดคล้องกัน ปัญหาการหย่าร้างไม่เพียงกระทบต่อคู่สมรส แต่ยังส่งผลต่อบุตร ครอบครัวขยาย และสังคมโดยรวม โดยเฉพาะการลดลงของความเข้มแข็งทางศีลธรรมและคุณธรรม ปัจจัยเหล่านี้สะท้อนถึงการเสื่อมถอยของคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตคู่ รวมทั้งความอ่อนแอของสถาบันครอบครัวและชุมชนที่ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมทางศีลธรรมได้ดังเช่นในอดีต ครอบครัวไทยในอดีตมีความเป็นปึกแผ่น มีการอบรมเลี้ยงดูและควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้อยู่ในกรอบศีลธรรม แต่ในปัจจุบันครอบครัวจำนวนมากกลับขาดความมั่นคง เนื่องจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตที่แข่งขันสูง ส่งผลให้คู่ชีวิตไม่สามารถควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมได้ เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง ขาดความอดทน และไม่เสียสละซึ่งกันและกัน (พระณรงค์ฤทธิ์เทพ ฐานิสฺสโร และพูนศักดิ์ กมล, 2568) ปัญหาหลักที่ปรากฏเด่นชัดคือ การขาดคุณธรรมและจริยธรรม ในการครองคู่

การสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรม หมายถึง กระบวนการพัฒนาความผูกพันระหว่างบุคคลบนพื้นฐานของคุณค่า ศีลธรรม ความรับผิดชอบ และความตระหนักในหน้าที่ต่อกัน มิใช่ยึดเพียงอารมณ์ ความรัก หรือผลประโยชน์ส่วนตน แต่เน้นความสัมพันธ์ที่มีความมั่นคง ยั่งยืน และเกื้อกูลกันทั้งทางกาย ใจ และสังคม มีแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องได้แก่ จริยธรรมเชิงคุณค่า (Virtue Ethics) เน้นการปลูกฝังคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความอดทน ความรับผิดชอบ ความสัมพันธ์จะมั่นคงได้เมื่อคู่สัมพันธ์มีคุณธรรมร่วมกัน ทฤษฎีความผูกพัน (Attachment Theory) ชี้ว่าความผูกพันที่มีความมั่นคง ต้องตั้งอยู่บนความไว้วางใจ ความเอาใจใส่ และความรับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับมิติทางจริยธรรม ทฤษฎีพันธะทางสังคม (Social Bond Theory) เชื่อว่า ความผูกพันที่เกิดจากคุณค่าบรรทัดฐาน และพันธะทางศีลธรรม จะช่วยลดความขัดแย้งและพฤติกรรมบ่อนทำลายความสัมพันธ์ ในพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างคู่ครอง มิได้ตั้งอยู่บนอารมณ์ความรักเพียงอย่างเดียว แต่ตั้งอยู่บน พันธะทางธรรม กล่าวคือ การผูกพันกันด้วยคุณธรรม หน้าที่ และความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน อันเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ดำรงอยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืน หลักคิดนี้อาจสรุปเป็น ทฤษฎีเชิงพุทธว่าด้วยพันธะทางจริยธรรม คู่ครองที่ขัดแย้งจากความไม่เข้าใจกัน เช่น การนำหลักฆราวาสธรรมมาใช้ จะเริ่มจากพูดความจริงอย่างไม่ทำร้าย ควบคุมอารมณ์ตนเอง อดทนต่อกระบวนการปรับตัวของอีกฝ่าย ยอมลดความเอาชนะ ผลคือ พันธะทางจริยธรรมค่อยๆ ฟื้นคืน และความรักกลับมามีความหมายเชิงคุณธรรม ทฤษฎีการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมเชิงพุทธศาสนา คือแนวคิดที่มองความสัมพันธ์เป็น กระบวนการฝึกตนร่วมกันทางจริยธรรม โดยอาศัยหลักธรรมเป็นกรอบกำกับ ไม่ใช่อารมณ์เป็นศูนย์กลาง จึงเหมาะอย่างยิ่งสำหรับใช้เป็นฐานทฤษฎีในการศึกษาหรือแก้ปัญหาคู่ครองในระยะยาว แนวคิดการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรม นิยมนำมาใช้ในการแก้ปัญหาคู่ครองอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในงานจิตวิทยาครอบครัว การให้คำปรึกษาคู่สมรส และแนวคิดจิตวิทยาเชิงคุณธรรม เพราะช่วยลดการมองความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ สร้างความรับผิดชอบร่วมกัน ส่งเสริมความอดทนและการให้อภัย ทำให้คู่ครองมองปัญหาเป็นเรื่องของเราร่วมกันรับผิดชอบมากกว่า ความผิดของอีกฝ่าย ดังนั้น การสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรม คือหัวใจของความสัมพันธ์ที่

ยั่งยืน ทั้งในมุมมองตะวันตกและพุทธศาสนา และเป็นแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาคู่ครองได้อย่างมีประสิทธิผล เมื่อเน้นการพัฒนาคุณธรรมภายในควบคู่กับการสื่อสารและความเข้าใจซึ่งกันและกัน

การสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรมถูกนำมาใช้กับการครองคู่เพื่อให้เกิดความสุขในการสร้างครอบครัวที่มั่นคง หากคนสองคนมาใช้ชีวิตร่วมกันดั่งฉันสามีภรรยาขาดการประพฤติธรรมหลักจริยธรรม โดยเอาตนเป็นที่ตั้ง สนใจแต่ผลประโยชน์ส่วนตน ไม่ใส่ใจหลักธรรมคำสอน และ ไม่ประพฤติปฏิบัติ ไม่นานปัญหาต่างๆ ย่อมเกิดขึ้น เช่น การเห็นแก่กามกิเลส การนอกใจ ไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่เอาใจใส่กัน การติดอบายมุข ปัญหาการใช้จ่ายรายวัน เป็นต้น ก่อให้เกิดการหย่าร้างกันขึ้น ดังนั้น การครองคู่ชีวิตในมิติทางพระพุทธศาสนาหมายเอาคู่ที่เป็นคู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ไม่ทอดทิ้งกันในยามลำบาก ไม่ได้วัดกันที่ปัจจัยภายนอก เช่น ฐานะ ตระกูล ยศ ตำแหน่ง เป็นต้น พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของสังคมไทย มีหลักคำสอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างพันธะทางจริยธรรมของชีวิตคู่ได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะหลัก ฆราวาสธรรม 4 ซึ่งเน้นความซื่อสัตย์ การควบคุมตน ความอดทน และการเสียสละ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 246 หน้าที่ 351-354 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักสมชีวิธรรม ที่สอนให้คู่ครองดำรงชีวิตอย่างสมดุล เสมอภาค และรับผิดชอบต่อกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 258 หน้าที่ 375-376 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) รวมทั้งหลักสทารสันโดษ ที่เน้นความพอใจในคู่ครองของตน ไม่แสวงหาความสุขทางเพศนอกสมรส (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 37 ข้อที่ 97 หน้าที่ 339 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักธรรมเหล่านี้ถือเป็นแนวทางเชิงป้องกันที่สามารถช่วยลดความขัดแย้ง สร้างความมั่นคง และเสริมสร้างความสุขในชีวิตคู่ สังคหวัตถุ 4 ซึ่งช่วยสร้างความผูกพัน ความไว้เนื้อเชื่อใจ และความสามัคคีในชีวิตคู่และครอบครัว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 32 หน้าที่ 50 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทิศ 6 หลักการดำเนินชีวิตที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเฉพาะทิศเบื้องหลัง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ที่เน้นความเคารพ ความซื่อสัตย์ และการเกื้อกูลกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อ 269 หน้าที่ 214 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักมงคลชีวิต แนวทางการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่ความเจริญและความสุข เช่น ความกตัญญูต่อบิดามารดา การเกื้อกูลบุตรและภรรยา การประพฤติธรรม และการมีชีวิตคู่ที่ตั้งอยู่บนคุณธรรม (สิริคุตฺโต ภิกฺขุ, 2558) หลักธรรมเหล่านี้หากนำมาปรับใช้ในชีวิตคู่ จะเป็นพลังภายในที่เสริมสร้างจิตสำนึกด้านความรับผิดชอบ ความอดทน การให้อภัย และการเคารพซึ่งกันและกัน อันจะช่วยป้องกันความขัดแย้ง ลดอัตราการหย่าร้าง และเสริมสร้างครอบครัวให้มั่นคง

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมา การศึกษารูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรมจึงมีความสำคัญ เพราะสามารถช่วยได้ทั้งในเชิง ครอบครัว ลดการหย่าร้าง เพิ่มความมั่นคงของครอบครัว สังคม สร้างเครือข่ายสังคมที่เกื้อกูลและมีศีลธรรม และ พุทธธรรมประยุกต์ใช้หลักธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย งานวิจัยนี้จึงตอบโจทย์สำคัญ คือ การสร้างความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตคู่และการพัฒนารูปแบบที่นำไปประยุกต์ใช้จริง เพื่อส่งเสริมความมั่นคง ยั่งยืน และความสุขในชีวิตคู่ อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมโดยรวมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาเกี่ยวกับพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม
2. เพื่อศึกษาพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลในด้านเนื้อหาเอกสาร การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์ (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก (Key Informants) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงนำข้อมูลเพื่อทำการเรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มุ่งเน้นการศึกษาที่รวบรวมข้อมูล จากหนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรมโดยมีขั้นตอน ดังนี้

1) ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจาก หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตคู่ทั้งในมิติทางพระพุทธศาสนาและทางสังคม

2) รวบรวม วิเคราะห์ข้อมูลจากหนังสือ งานวิจัย เพื่อนำมาวิเคราะห์

3) วิเคราะห์ข้อมูลจากงานด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปพัฒนาการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม

2. **การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)** โดยดำเนินการดังนี้

1) การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 16 รูป/คน ซึ่งจำนวน 6 ท่าน เป็นนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา เพราะนักวิชาการจะช่วยให้ได้มุมมองเชิงหลักธรรม ส่วนคู่ชีวิตจะช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงประสบการณ์ที่แท้จริง การเลือกผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคำนึงถึงความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ประจักษ์ยิ่งขึ้น

2) ประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อการพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม

3) จัดทำสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิตตามหลักพุทธธรรม

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ปัญหาความสัมพันธ์ของคู่ชีวิตในปัจจุบันมีความเปราะบางเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีมีอุปสรรคในการสร้างเสริมพันธะทาง

จริยธรรม คือ อิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรม ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติ ปัญหาทางเศรษฐกิจ บทบาททางเพศและค่านิยมทางสังคม ความสูญเสียความเป็นส่วนตัวและเวลา ทั้งนี้ วิธีสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมในการครองคู่ชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืน ได้แก่ การเคารพและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน พื้นฐานสำคัญของพันธะทางจริยธรรม คือการยอมรับและเคารพในความแตกต่างทั้งในด้านความคิด ทัศนคติ และบุคลิกภาพ ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจ ความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ ซึ่งเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ที่มั่นคง การสนับสนุนทางจิตใจและอารมณ์ อันเป็นที่พึ่งพิงซึ่งกันและกันในยามลำบาก การยอมรับและปรับตัวร่วมกัน เป็นการปรับตัวเพื่อความเข้าใจและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และการมีเป้าหมายร่วมกันในชีวิต เช่น การสร้างครอบครัวที่มั่นคง การวางแผนการเงิน เป็นต้น ดังนั้น การสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองชีวิตคู่เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ความสัมพันธ์มั่นคงและยั่งยืน คู่ชีวิตควรยึดหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งให้เกียรติและเคารพความคิดเห็นของอีกฝ่าย การสื่อสารอย่างเปิดใจและจริงใจช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความเข้าใจ นอกจากนี้ การอดทนและให้อภัยเป็นกุญแจสำคัญในการรักษาความสัมพันธ์ให้ยืนยาว อีกทั้งควรมีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเองในครอบครัว รวมถึงการหลีกเลี่ยงอบายมุขและพฤติกรรมที่อาจส่งผลเสียต่อชีวิตคู่ การร่วมกันพัฒนาและสนับสนุนกันในทุกด้านจะทำให้ชีวิตคู่ดำเนินไปอย่างราบรื่นและมีความสุข

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า พุทธธรรมเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการหล่อหลอมชีวิตคู่ให้เกิดความมั่นคงภายใน โดยเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิต รากฐานของคู่ชีวิตที่สำคัญของการอยู่ร่วมกัน คือ ศีล 5 เป็นหลักพื้นฐานแห่งการครองตน เป็นรากฐานของการครองตนเพื่อชีวิตคู่ที่มั่นคง เพื่อรับประกันชีวิตทั้งคู่ว่า มีความรักความเมตตาต่อกัน จะไม่ทำร้ายร่างกายและจิตของกันและกัน ซื่อสัตย์ไม่คดโกง ไม่นอกใจ มีเวลาคำพูดที่ดีและจริงใจต่อกัน ขณะที่เบญจธรรม (ธรรม 5 ประการ) เป็นหลักของการควบคุมจิตใจเพื่อให้ชีวิตมีคุณธรรม เช่น ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป การรู้จักประมาณในชีวิตและการมีสติสัมปชัญญะในการดำรงตน และการหลีกเลี่ยงอบายมุขอันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อม ได้แก่ การติดสุราเมรัย การพนัน เที่ยวกลางคืน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้าน หลักธรรมที่ช่วยในการสร้างเสริมพันธะชีวิตคู่ ได้แก่ หลักฆราวาสธรรม อันเป็นหลักสำหรับครองชีวิตให้รู้จักมีความซื่อสัตย์ ข่มและควบคุมจิตใจ มีใจเสียสละ สมชีวิธรรมเป็นหลักที่เน้นการสร้างความสมดุลของชีวิตคู่อย่างกลมกลืน คือ การมีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ที่เท่าเทียมกัน หลักสทารสันโดษ มีความพอใจในคู่ของตน เป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันนั้น หลักธรรมที่เป็นแนวทางในการพัฒนาและรักษาความสัมพันธ์ ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยาและสมานัตตตา เป็นหลักธรรมที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การเข้าถึงใจผู้อื่นและการประคับประคองสัมพันธภาพเชิงจิตใจ นอกจากนี้ ทิศ 6 ในพระพุทธศาสนา ยังเน้นบทบาทและหน้าที่ของคู่ชีวิตที่มีต่อกัน เช่น สามีควรให้เกียรติดูแลไม่ประมาทและเลี้ยงดูภรรยาอย่างเสมอภาค ขณะที่ภรรยาก็มีบทบาทในการดูแลครอบครัวรักษาทรัพย์สินและให้เกียรติสามีในฐานะผู้นำครอบครัวตามหลักกุลรัฏฐิติธรรม และทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิธรรม ที่สร้างความเจริญให้กับชีวิตคู่ และหลักมงคลชีวิต เป็นหลักการครองคู่ให้มีสุข หลักธรรมเหล่านี้จึงมิใช่เพียงคำสอนเชิงศีลธรรมเท่านั้นหากแต่เป็นระบบคุณค่าที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อเสริมสร้างพันธะทางจริยธรรมในชีวิตคู่ได้อย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า จากการสังเคราะห์ข้อมูลและการวิเคราะห์เชิงเอกสาร ผู้วิจัยเสนอรูปแบบ COUPLE ซึ่งเป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดทางจิตวิทยาครอบครัวเพื่อพัฒนาโครงสร้างของชีวิตคู่ในลักษณะที่มีความสมดุลทั้งทางกาย จิตใจ และคุณธรรม การบูรณาการ COUPLE Model สู่การครองรักที่ยั่งยืน ชี้ให้เห็นว่าการครองรักอย่างยั่งยืนมิได้ตั้งอยู่บนความรู้สึกรักเท่านั้น แต่ต้องมีความเข้าใจในโครงสร้างของความสัมพันธ์ โดยเน้นความสมดุลระหว่าง ภาวะภายในกับ บทบาทภายนอก ซึ่งจะนำไปสู่การครองชีวิตคู่อย่างมี “สติ ปัญญา และธรรมะ” เป็นฐาน ความรักที่มั่นคงจึงไม่ใช่เพียง “ความรู้สึกร่วมกัน” แต่เป็น “การฝึกฝนร่วมกัน” เพื่อเจริญงอกงามไปด้วยกันตลอดชีวิต และยังเป็นกรอบแนวทางที่ช่วยให้การครองคู่ชีวิต เข้าใจหน้าที่ตนเองและคู่ชีวิต สร้างสายใยแห่งความรักที่มั่นคง พัฒนาจิตใจและชีวิตคู่ให้มีความสุขแท้จริง โดยความรักไม่ใช่แค่ รู้สึกดี แต่คือ การฝึกฝนชีวิตร่วมกันด้วยธรรมะ รูปแบบ COUPLE Model ประกอบด้วยหลักธรรม 6 ประการ ทำหน้าที่เป็น “กลไกสนับสนุน” (supporting mechanisms) เพื่อเสริมความสมบูรณ์ของแต่ละมิติ COUPLE ให้ครอบคลุมทั้งด้านจิตใจ พฤติกรรม และความสัมพันธ์เชิงสังคม เมื่อทั้งสององค์ประกอบถูกบูรณาการอย่างสมดุล จะก่อให้เกิด พันธะทางจริยธรรม ที่มั่นคงและยั่งยืนในชีวิตคู่ ซึ่งสามารถนำไปใช้ทั้งในเชิงการให้คำปรึกษาครอบครัว การจัดหลักสูตรอบรมคู่สมรส และการพัฒนานโยบายเสริมสร้างสถาบันครอบครัว หลักการสำคัญของแนวคิดองค์รวม ดังนี้

1) การบูรณาการเชิงจิตใจและหน้าที่ (Internal–External Integration) COUPLE Model ทำหน้าที่สะท้อนคุณค่าทางจิตใจ เช่น ความรัก ความเข้าใจ ขณะที่หลักพุทธธรรมแสดงบทบาทหน้าที่ และความสัมพันธ์ทางสังคม คู่รักจึงต้องพิจารณาทั้งสองด้านควบคู่กัน ไม่ใช่เน้นแต่ “รู้สึกรัก” โดยไม่ “ทำหน้าที่”

2) การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Ongoing Development) ความสัมพันธ์มิใช่สิ่งที่มั่นคงโดยธรรมชาติ แต่ต้อง “เพียรสร้างและดูแล” อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับหลัก “ความเพียร” (Effort) การประเมินและการปรับตัวร่วมกัน (Collaborative Reflection and Adaptation) คู่รักต้องร่วมกันประเมินจุดแข็ง-จุดอ่อน ในแต่ละมิติของความสัมพันธ์ เช่น มีเมตตากันหรือไม่ รับฟังกันพอหรือไม่ เป็นต้น แล้ววางแผนพัฒนาโดยมีหลักธรรมเป็นกรอบในการพิจารณาว่าอะไรคือ “ความเหมาะสม” และ “ความเจริญ”

3) การตั้งอยู่ในหลักธรรม (Dharmic Grounding) ชีวิตคู่ที่มั่นคงจำเป็นต้องมีฐานของ “ธรรม” ไม่ใช่เพียงอารมณ์รัก เพราะธรรมะช่วยสร้าง กรอบคุณธรรม ที่ทั้งสองฝ่ายสามารถอ้างอิงร่วมกันได้เมื่อต้องตัดสินใจในเรื่องสำคัญ หรือเมื่อต้องเผชิญความขัดแย้ง

แนวคิดองค์รวมของการบูรณาการ COUPLE Model กับ 6 หลัก สู่การครองรักที่ยั่งยืน ชี้ให้เห็นว่าการครองรักอย่างยั่งยืนมิได้ตั้งอยู่บนความรู้สึกรักเท่านั้น แต่ต้องมีความเข้าใจในโครงสร้างของความสัมพันธ์ โดยเน้นความสมดุลระหว่าง “ภาวะภายใน” กับ “บทบาทภายนอก” ซึ่งจะนำไปสู่การครองชีวิตคู่อย่างมี “สติ ปัญญา และธรรมะ” เป็นฐาน ความรักที่มั่นคงจึงไม่ใช่เพียง “ความรู้สึกร่วมกัน” แต่เป็น “การฝึกฝนร่วมกัน” เพื่อเจริญงอกงามไปด้วยกันตลอดชีวิต และยังเป็นกรอบแนวทางที่ช่วยให้การครองคู่ชีวิต เข้าใจหน้าที่ตนเองและคู่ชีวิต สร้างสายใยแห่งความรักที่มั่นคง พัฒนาจิตใจและชีวิตคู่ให้มีความสุขแท้จริง โดยความรักไม่ใช่แค่ “รู้สึกดี” แต่คือ “การฝึกฝนชีวิต

ร่วมกันด้วยธรรมะ” คุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลงบนรากฐานคุณธรรมจริยธรรม คือ 1) มีหลักคุณธรรม 2) สร้างสรรค์ 3) สามัคคี รักษาวิถีชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สังคมสมัยใหม่มีแนวโน้มที่บุคคลจะแยกตัวจากระบบค่านิยมเดิม และมุ่งเน้นอัตลักษณ์ส่วนบุคคล ส่งผลให้การแต่งงานมิได้ยึดโยงกับจริยธรรมแบบดั้งเดิมอีกต่อไป ในสังคมไทยการแปรเปลี่ยนจากครอบครัวขยายไปสู่ครอบครัวเดี่ยว ประกอบกับอิทธิพลของสื่อและบริโภคนิยม ทำให้คู่ชีวิตจำนวนมากขาดทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างมีจริยธรรม ส่งผลให้การครองคู่ชีวิตมักจะประสบกันสภาพปัญหาของครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับวิจัยของพระครูอาทรกิจจารักษ์ พบว่า สภาพปัญหาครอบครัวไทยปัจจุบันมีสาเหตุภายนอก คือ การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเศรษฐกิจสังคมการสื่อสารเทคโนโลยี ฯลฯ และสาเหตุภายใน คือ สามีภรรยาผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวประพฤตินอกใจต่อกัน (พระครูอาทรกิจจารักษ์, 2561) และสอดคล้องงานบทความของพระปกาศิต สีลวฑฺฒโน พบว่า สภาพปัญหาการทำหน้าที่ของสามีภรรยาในสังคมไทยปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหาของการทำหน้าที่ มี 4 ประการ คือ 1) ปัญหาการไม่ทำหน้าที่ในฐานะสามีภรรยาในทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) 2) ปัญหาการประพฤตินอกใจ 3) ปัญหาการไม่ช่วยเหลือในการงานของกันและกัน และ 4 ปัญหาการใช้ชีวิตไม่เสมอกัน (พระปกาศิต สีลวฑฺฒโน, 2566) ซึ่งหลักธรรมสำคัญที่เป็นรากฐานของการสร้างพันธะทางจริยธรรมของคู่ชีวิต ได้แก่ ฆราวาสธรรม 4 คือ สัจจะ ความซื่อสัตย์ ทมะ การข่มใจ ขันติ ความอดทน จาคะ การเสียสละ ซึ่งสอดคล้องกับหนังสือของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ได้สรุปว่า หลักธรรมเท่าที่แสดงมานี้ส่วนใหญ่เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงออกมาภายนอก การแสดงออกภายนอกในทางที่ดีงามเช่นนี้ย่อมต้องอาศัยมีคุณธรรมต่างๆ เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจ ที่จะช่วยให้คงรักษาข้อปฏิบัติเหล่านี้ไว้ได้มั่นคงยั่งยืน และด้วยความจริงใจ ด้วยเหตุนี้ผู้ครองเรือนจึงต้องมีคุณธรรมสำหรับรักษาความสัมพันธ์อันดีนี้ไว้เป็นหลักในใจที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555) และสอดคล้องกับหนังสือของชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ ที่ได้อธิบายว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานของผู้ครองเรือนที่จะช่วยให้ความสัมพันธ์มั่นคงและยั่งยืน (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์, 2529) นอกจากนี้ สมชีวิธรรม 4 คือ สมสัทธา สมสีลา สมจาคา สมปัญญา สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูสมุห์นพดล ปิยธมฺโม ก็เป็นหลักเสริมที่ช่วยสร้างความเสมอภาคในความเชื่อ ศีลธรรม การเสียสละ และปัญญาระหว่างคู่สมรส (พระครูสมุห์นพดล ปิยธมฺโม, 2561) สอดคล้องกับผลการวิจัยของแม่ชีสุชมสิริ จุยมณี พบว่า การละเลยฆราวาสธรรมเป็นสาเหตุสำคัญของการหย่าร้าง (แม่ชีสุชมสิริ จุยมณี, 2560) ขณะที่โสภณ จาเลิศ และภัทรเดช ปัณชญาธนาดุล ระบุว่าการปฏิบัติตามโอวาทของธนัญชัยเศรษฐีและสมชีวิธรรม 4 จะช่วยป้องกันปัญหาครอบครัวและทำให้ชีวิตคู่ยืนยาวอย่างมีความสุข (โสภณ จาเลิศ และภัทรเดช ปัณชญาธนาดุล, 2563)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าการพัฒนารูปแบบต้องปรับให้เข้ากับบริบทสังคมปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยความท้าทาย เช่น ค่านิยมการหย่าร้าง การนอกใจ ปัญหาเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ดังนั้นการคู่ชีวิตจำเป็นต้องนำหลักธรรมมาช่วยในการสร้างเสริมสำหรับการครองเรือน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสมุห์นพดล ปิยธมฺโม เสนอว่า คู่สมรสควรนำสมชีวิธรรมมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การตัดสินใจร่วมกันอย่างมีเหตุผล การฝึกฟังอย่าง

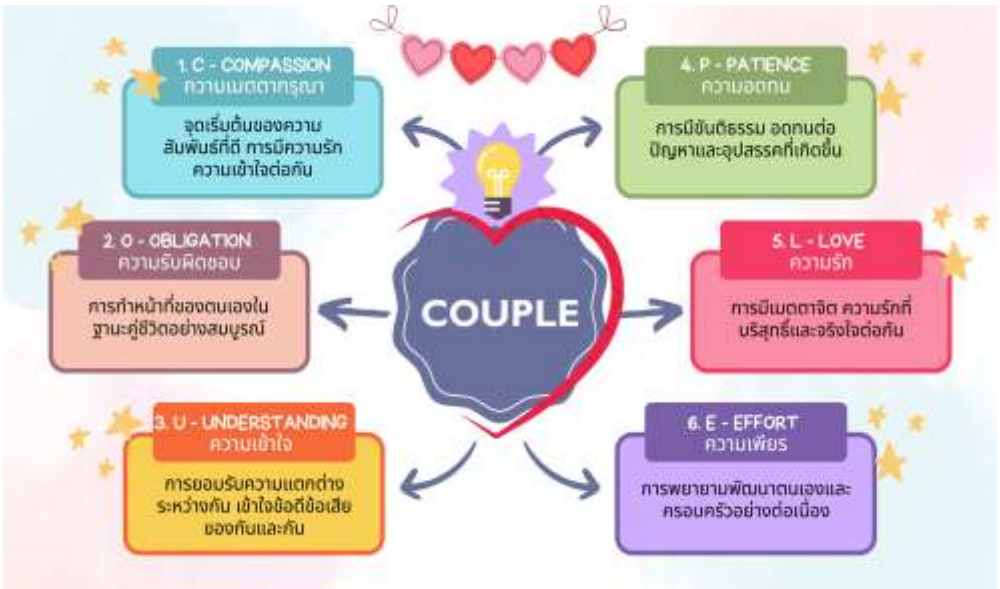
ลึกซึ้ง และการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (พระครูสมุห์นพดล ปิยธมฺโม, 2561) และสอดคล้องกับผลการวิจัยของภูวเดช สินทับศาล และคณะ พบว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ใช้หลักสมชีวิธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมของคู่ชีวิตที่มุ่งเน้นความประพฤติที่สม่ำเสมอกลมกลืนกัน ส่งผลถึงความเรียบร้อยดีงามในสังคมไทย สมาชิกทุกคนต้องมีคุณธรรมซึ่งถือว่าเป็นหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สำคัญและจำเป็น 4 ประการ คือ 1) สมศรัทธา การมีศรัทธาเสมอกัน 2) สมสีล การมีศีลเสมอกัน 3) สมจาค การมีความเสียสละเสมอกัน และ 4) สมปัญญา การมีปัญญาสามารถแยกถูกผิดชั่วดีเสมอกัน พุทธจริยศาสตร์สามารถบูรณาการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวในการดำเนินชีวิต 3 ระดับ ประกอบด้วย 1) ระดับพื้นฐาน ศีล 5 กับ ธรรม 5 เป็นพื้นฐานความสงบเรียบร้อยดามของทุกคนในสังคม 2) ระดับกลาง สังคหวัตถุ 4 และทิศ 6 บุคคลในครอบครัวย่อมมีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ ในสังคมอันเปรียบเสมือนทิศ 6 ทำให้เกิดผลดีในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม 3) ระดับสูง ธรรมคุ้มครองโลก 2 และมรรคมีองค์ 8 หลักจริยธรรมชั้นสูงนี้ เหมาะสำหรับการฝึกอบรมระดับจิต ความละอายชั่วกลัวบาป เป็นหนทางนำไปสู่อริยบุคคล ซึ่งหลักพุทธจริยศาสตร์ระดับต้นและระดับกลาง ถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่สามารถบูรณาการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัวและสังคมไทยปกติสุข สงบเรียบร้อยดีงาม ส่วนจริยศาสตร์ระดับสูงเหมาะสำหรับผู้ออกเรือน ปฏิบัติธรรมเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นตามนัยทางพุทธจริยศาสตร์ (ภูวเดช สินทับศาล และคณะ, 2561) ขณะเดียวกัน สทารสันโดษ ความพอใจในคู่ครองของตน ช่วยป้องกันปัญหาการนอกใจและเสริมสร้างความภักดีต่อกัน อีกทั้ง ทิศ 6 ก็เป็นหลักธรรมที่กำหนดหน้าที่ของสามีภรรยาต่อกันชัดเจน ทั้งการให้เกียรติ ยกย่อง และช่วยเหลือกัน การซื่อสัตย์ต่อคู่ของตนเอง ไม่นอกใจ แสดงความห่วงใยกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับ พระครูอาทรกิจจาภิกรักษ์ ยังเสนอให้ผนวกสทารสันโดษและทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เข้าในกระบวนการเลือกคู่และการใช้ชีวิตคู่ เพื่อสร้างความพอใจและความเพียงพอในชีวิตสมรส (พระครูอาทรกิจจาภิกรักษ์, 2561) การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรม ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของวัฒนะ กัลยาณ์พัฒนกุล และคณะ เสนอการบูรณาการหลักมงคล 38, ทิศ 6, และสังคหวัตถุ 4 ในการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัว โดยเน้นให้สอดคล้องทั้งมิติด้านจิตใจและด้านสังคม (วัฒนะ กัลยาณ์พัฒนกุล และคณะ, 2560) และสอดคล้องกับข้อเสนอของรัชชัย ขยันทำ ที่เห็นว่าทิศ 6 เป็นพันธสัญญาที่ช่วยคงไว้ซึ่งความรับผิดชอบและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การพัฒนาในเชิงปฏิบัติยังต้องคำนึงถึงการสร้างระบบสนับสนุนจากสังคมรอบข้าง โดยใช้หลักพรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อเป็นแรงค้ำจุนให้ชีวิตคู่มั่นคงในระยะยาว (รัชชัย ขยันทำ, 2561)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า จากการสังเคราะห์ข้อมูล สามารถจัดทำกรอบแนวคิดรูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมดังนี้ 1) ฐานคุณธรรม ใช้ฆราวาสธรรม 4 และสมชีวิธรรม 4 เป็นพื้นฐานในการหล่อหลอมคุณธรรมในใจ 2) บทบาทและหน้าที่ ยึดหลักทิศ 6 เพื่อกำหนดพฤติกรรมที่พึงปฏิบัติต่อกัน 3) ความมั่นคงของครอบครัว ใช้หลักมงคลชีวิต เป็นแนวทางจัดการทรัพย์และวางแผนครอบครัว 4) ความภักดีและพอใจในคู่ครอง ใช้สทารสันโดษเป็นกลไกสร้างความซื่อสัตย์และความผูกพัน 5) การเชื่อมโยงกับสังคม ใช้สังคหวัตถุ 4 เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชน การนำเสนอรูปแบบ COUPLE แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการองค์ความรู้ด้านพุทธศาสนาและจิตวิทยาความสัมพันธ์เข้าด้วยกันอย่างมีระบบ โดยมีความสอดคล้องกับทฤษฎี

Attachment Theory ของ Bystrisky ซึ่งเสนอว่าความผูกพัน (Attachment) มีผลต่อความมั่นคงทางอารมณ์ของบุคคลในระยะยาว หากความสัมพันธ์ระหว่างคู่ชีวิตตั้งอยู่บนพื้นฐานของพันธะ ความเข้าใจ และการเอื้ออาทร ย่อมทำให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจและพฤติกรรมที่เหมาะสม (Bystrisky, 2000) กรอบนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของภูวเดช สินทับศาล และคณะ ที่มองว่าการบูรณาการหลักธรรมในระดับพื้นฐาน กลาง และสูง จะช่วยสร้างความเข้มแข็งทั้งในครอบครัวและสังคม (ภูวเดช สินทับศาล และคณะ, 2561) ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับพระสุพัฒน์ อนาลโย ที่เน้นการใช้สมชีวิธรรมและทิศ 6 ในการแก้ปัญหาภายในครอบครัวอย่างยั่งยืน (พระสุพัฒน์ อนาลโย, 2563)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่จาก การนำพุทธธรรม “6 หลัก สู่การครองรักที่ยั่งยืน” และหลักการเสริมสร้างพันธะทางจริยธรรมของภรรยาตามหลัก สามี “HUSBAND” และภรรยา “WIFE” สามารถถอดรหัสเป็นองค์ความรู้ในรูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรม “COUPLE Model: คู่รักตามหลักพุทธธรรม” ดังปรากฏในแผนภาพด้านล่าง ดังนี้

ภาพประกอบ 1 COUPLE Model: คู่รักตามหลักพุทธธรรม

กรอบแนวคิดนี้พัฒนาขึ้นจาก COUPLE Model ซึ่งเป็นแนวทางเชิงองค์รวม (Holistic Approach) สำหรับการสร้างและธำรงความสัมพันธ์คู่ชีวิตให้ยั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาคุณลักษณะเชิงจิตใจและพฤติกรรมของคู่ครองใน 6 มิติ คำอธิบายความหมายของ COUPLE Model: คู่รักตามหลักพุทธธรรม มีความหมายดังนี้

C – Compassion หมายถึง ความเมตตากรุณา คือ ความเมตตากรุณาเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ที่ดี

O - Obligation หมายถึง ความรับผิดชอบ คือ ความรับผิดชอบต่อบทบาทและหน้าที่ในความสัมพันธ์

U - Understanding หมายถึง ความเข้าใจ คือ ความสามารถในการยอมรับและเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งในด้านความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวิธีการแก้ปัญหา

P - Patience หมายถึง ความอดทน คือ เป็นคุณธรรมที่ช่วยประคองชีวิตคู่ให้ผ่านพ้นความยากลำบาก การอดกลั้นตาม

L – Love หมายถึง ความรัก คือ การมีเมตตาจิต การเอาใจใส่ดูแลกันด้วยหัวใจที่บริสุทธิ์และจริงใจ ไม่มีเงื่อนไขหรือความเห็นแก่ตัว เป็นความรักที่เต็มเปี่ยมด้วยการให้อภัย ความเข้าใจ และการยอมรับในตัวตนที่แท้จริงของกันและกัน

E - Effort หมายถึง ความเพียร คือ การใช้ความพยายามอย่างสม่ำเสมอในการพัฒนาตนเอง พัฒนาความสัมพันธ์ และสร้างครอบครัวที่แข็งแกร่ง

การบูรณาการ COUPLE Model เข้ากับ หลักธรรม 6 ประการในพระพุทธศาสนา เป็นการนำกรอบแนวคิดเชิงพฤติกรรมมาผสานกับแนวทางจริยธรรมและคุณค่าทางศาสนา เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีความครอบคลุมทั้งด้านคุณธรรมส่วนบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการเชื่อมโยงกับสังคม ประกอบด้วย 1) ฆราวาสธรรม 4 ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของผู้ครองเรือน สอดคล้องโดยตรงกับ Obligation (สัจจะและจาคะ), Patience (ขันติ) และ Effort (ทมะ) 2) สมชีวิธรรม 4 ได้แก่ สมสัทธา สมสีลา สมจาคา สมปัญญา เป็นหลักสร้างความเสมอภาคในชีวิตคู่ สอดคล้องกับ Understanding (สมปัญญา), Compassion (สมจาคา) และ Love (สมสัทธา) 3) สทารสันโดษ เป็นหลักแห่งความพอใจในคู่ครอง สอดคล้องกับ Love และช่วยรักษาความซื่อสัตย์มั่นคง 4) ทิศ 6 โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา กำหนดบทบาทหน้าที่ต่อกัน สอดคล้องกับ Obligation และ Effort 5) สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา เป็นวิธีการสงเคราะห์และรักษาน้ำใจ สอดคล้องกับ Compassion, Understanding, และ Love 6) มงคลชีวิต ได้แก่ ความอดทน การมีวินัย การครองเรือนโดยสุจริต สนับสนุน Patience, Effort, และ Obligation

สรุป

การสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของการครองคู่ชีวิต โดยพันธะทางจริยธรรมของชีวิตคู่ หมายถึง ข้อผูกพันทางศีลธรรมที่คู่ครองต้องมีต่อกัน เพื่อสร้างรากฐานแห่งความไว้เนื้อเชื่อใจ ความมั่นคง และการเกื้อกูลในชีวิต สรุปโดยแบ่งประเด็นสำคัญได้ ดังนี้ 1) ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างพันธะทางจริยธรรม ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมสมัยใหม่ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม ปัญหาเศรษฐกิจ ความกดดันทางสังคม และการขาดเวลาร่วมกัน ซึ่งล้วนทำให้เกิดความตึงเครียดและลดทอนความสัมพันธ์ 2) แนวทางการสร้างเสริมพันธะที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยการเคารพและให้เกียรติกัน การซื่อสัตย์และไว้วางใจ การสนับสนุนทางอารมณ์ การปรับตัวต่อกัน และการมีเป้าหมายร่วมกันในชีวิต ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการนำหลักธรรมมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน เช่น ทิศ 6 สมชีวิธรรม 4 และสังคหวัตถุ 4 3) คุณลักษณะของคู่ชีวิตที่มีพันธะจริยธรรมเข้มแข็ง ได้แก่ มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ขยัน เกื้อกูล ให้อภัยกัน มีสติสัมปชัญญะในการแก้ปัญหา และดำรงชีวิตคู่ด้วยหลักธรรม ไม่เพียงเพื่อประโยชน์ของตนเองเท่านั้น แต่เพื่อความเจริญของครอบครัวและสังคมโดยรวม

ดังนั้น รูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมในการครองคู่ชีวิตตามแนวพุทธธรรม เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความเข้าใจ การฝึกตน การยึดหลักธรรม และการร่วมมือกันของคู่ชีวิตอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าในบริบทสังคมใด พุทธธรรมยังคงเป็นรากฐานที่มั่นคงสำหรับการดำเนินชีวิตคู่ ให้สามารถฝ่าฟันอุปสรรค และสร้างครอบครัวที่มั่นคง ยั่งยืน และเปี่ยมด้วยคุณค่าทางจิตใจ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) การพัฒนาโปรแกรมอบรมและการให้คำปรึกษาครอบครัว กรอบแนวคิด COUPLE Model ที่บูรณาการกับหลักพุทธธรรม 6 ประการ หน่วยงานด้านสุขภาพจิตและการให้คำปรึกษา เช่น กรมสุขภาพจิต โรงพยาบาล ศูนย์ให้คำปรึกษาครอบครัว นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ หรือนักบำบัดครอบครัว สามารถนำไปใช้เป็น เครื่องมือเชิงปฏิบัติ การอบรมให้คำปรึกษา มีการจัดโปรแกรมอบรมคู่สมรส หรือการให้คำปรึกษาครอบครัว โดยเน้นการสร้างคุณลักษณะด้านจิตใจ (เมตตา ความรัก ความเข้าใจ) ควบคู่กับหน้าที่และความรับผิดชอบในชีวิตคู่ เสริมกระบวนการบำบัดด้วยมิติคุณธรรมและสติ การประยุกต์ใช้ในเชิงนี้จะช่วยให้คู่สมรสมีแผนที่ทางจิตใจและพฤติกรรมที่ชัดเจนสำหรับการพัฒนาความสัมพันธ์ หรือใช้ COUPLE Model เป็นกรอบฝึกอบรมทักษะชีวิตคู่ พัฒนาโปรแกรมการให้คำปรึกษาคู่สมรสเชิงคุณธรรม ใช้เป็นเครื่องมือฟื้นฟูความสัมพันธ์ครอบครัวที่เปราะบาง

2) การบูรณาการในเชิงนโยบายและสถาบัน หน่วยงานรัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เช่น กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว สำนักงานพระพุทธศาสนา วัด ศูนย์ปฏิบัติธรรม หรือสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาสามารถนำกรอบแนวคิดนี้ไปใช้เป็น ฐานเชิงนโยบาย ในการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวไทย โดยจัดทำหลักสูตรอบรมคู่สมรสก่อนแต่งงาน จัดเวทีเสวนาหรือพัฒนาคู่มือชีวิตคู่ตามหลักพุทธธรรม เพื่อสนับสนุนให้สถาบันครอบครัวเป็นกลไกพื้นฐานของสังคมที่เข้มแข็ง

3) การสร้างองค์ความรู้และการวิจัยต่อยอดในเชิงวิชาการ งานวิจัยนี้สามารถเป็นกรอบทฤษฎีต้นแบบ สำหรับการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในมิติอื่นๆ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับชุมชน หรือการประยุกต์ใช้ในสังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสามารถต่อยอดเป็นงานวิจัยเชิงประเมินผล เพื่อทดสอบความสำเร็จของการประยุกต์ COUPLE Model กับหลักพุทธธรรมในสถานการณ์จริง อันจะช่วยสร้างองค์ความรู้ใหม่ทั้งในมิติวิชาการและการปฏิบัติ เปรียบเทียบ COUPLE Model กับทฤษฎีตะวันตก เป็นต้น

สรุป COUPLE Model มีศักยภาพสูงในการนำไปใช้ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว องค์กร และนโยบายสาธารณะ เพราะเป็นโมเดลที่บูรณาการ จิตวิทยา ความสัมพันธ์ และพุทธจริยศาสตร์อย่างเป็นระบบ จึงสามารถต่อยอดได้ทั้งเชิงปฏิบัติ เชิงนโยบาย และเชิงวิชาการอย่างยั่งยืนทั้ง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ (องค์ความรู้) COUPLE Model: คู่รักตามหลักพุทธธรรม ที่สำคัญ คือ การนำหลักพันธะทางจริยธรรมนี้ไปประยุกต์ใช้กับการครองเรือน โดยควรให้ความสำคัญกับคู่ชีวิตและ

ครอบครัว สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ รูปแบบการส่งเสริมพันธะทางจริยธรรมในครอบครัวข้ามรุ่นตามหลักพุทธธรรม การประเมินผลรูปแบบการสร้างเสริมพันธะทางจริยธรรมของคู่ชีวิตในพื้นที่วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การพัฒนาหลักสูตรการอบรมเพื่อเสริมสร้างพันธะทางจริยธรรมสำหรับคู่รักก่อนสมรสตามหลักพุทธธรรม

เอกสารอ้างอิง

กรมการปกครอง. (2565). *สถิติการจดทะเบียนสมรสและการหย่าร้างของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. (2529). *หลักพระพุทธศาสนา.* กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ไทยรัฐออนไลน์. (ม.ป.ป.). *4 สาเหตุหลักคนไทยหย่าร้างพุ่งเกือบ 50% ของคู่รักจดทะเบียนสมรส.* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 21 มีนาคม 2566 จาก https://www.thairath.co.th/scoop/infographic/2659743

พระปกาศิต สีลวฑฺฒโน และคณะ. (2566). “วิเคราะห์การทำหน้าที่ของสามีภรรยาในสังคมไทยปัจจุบันตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”. *วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม, 10(3),* 225-239.

พระครูสมุห์นพดล ปิยธมฺโม (เขาแก้ว). (2561). การประยุกต์ใช้สมชีวิธรรมกับการครองเรือนในสังคมไทยในปัจจุบัน. (*วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูอาทรกิจจาภิกรักษ์ (ฉัตรชมภู). (2561). “การสร้างครอบครัวที่มั่นคงในเชิงพุทธบูรณาการ”, *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 3(3),* 185-194.

พระณรงค์ฤทธิ์เทพ ฐานิสฺสโร และพูนศักดิ์ กมล. (2568). “เหตุและผลกับปัญหาการครองเรือนในปัจจุบัน”, *วารสารวิชาการและวิจัย, 1(2),* 23-32.

พระสุพัฒน์ อนาลโย. (2563). “การส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของบุคคลในครอบครัวไทยตามหลักทิศ 6 ในพระพุทธศาสนา”. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร, 3(2),* 40-46.

ภูวเดช สินทับศาล และคณะ. (2561). พุทธจริยศาสตร์: แนวคิดและหลักการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. *รายงานวิจัย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แม่ชีสุชมสิริ จุยมณี. (2560). “ศึกษาการประยุกต์ให้หลักฆราวาสธรรม 4 สำหรับการครองเรือนของคู่สมรส”. (*วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รัชชัย ขยันทำ. (2561). “พุทธจริยศาสตร์: พันธสัญญาที่บุคคลพึงกระทำต่อกันในทิศ 6”. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์, 23(1),* 59-70.

วัฒนะ กัลยาณ์พัฒนกุล และคณะ. (2560). หลักธรรมและหลักการเสริมสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา. *รายงานวิจัย*. วิทยาเขตนครสวรรค์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *คู่สร้างคู่สม ชีวิตคู่ในอุดมคติ.* (พิมพ์ครั้งที่ 28). กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

สิริคุตฺโต ภิกฺขุ. (2558). *มงคล 38 ประการ.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมุทรปราการ: ชมรมกัลยาณธรรม.

สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. (2560). *ยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรม 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579)* กรุงเทพมหานคร: สภานโยบายและนวัตตกรรมแห่งชาติ.

โสภณ จาเลิศ และภัทรเดช ปัณชญาธนาดุล. (2563). “การครองเรือนตามแนวพุทธ”. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 9(1),* 106-113.

Bystritsky, M. (2000). “ Relations among Attachment Quality”. *Dissertation.* Parenting Style. Quality of the Family Environment and Social Adjustment.

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

The Transformational Leadership of Banplongliam School's Administrator Samutsakhon Provincial Administrative Organization

[1]ภิชญกัญญ เรือนทองดี [2]ขัตติยา ด้วงสำราญ
[1]Pichayakan Ruenthongdee [2]Khattiya Duangsamran
[1,2]ภาควิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Department of Educational Administration, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: RUENTHONGDEE_P@su.ac.th

Received September 11, 2025; **Revised** October 18, 2025; **Accepted:** April 28, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1. เพื่อทราบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร 2. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยการวิจัยเชิงพรรณนา ผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนรองผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้ากลุ่มสาระทั้ง 8 สาระ รวมจำนวนทั้งสิ้น 9 คนและครู 23 คนรวมผู้ให้ข้อมูลจำนวน 32 คน การสุ่มกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1.แบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามใช้ค่ามัชฌิมเลขคณิต (Altermatic mean: μ) และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: **σ**) 2.แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1. ผลการวิจัยของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยมอยู่ในระดับมากโดยภาพรวม และรายด้านอยู่ในระดับดีมากและดี ทั้ง 4 ด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ด้านการสร้างแรง บันดาลใจ และด้านการกระตุ้นทางปัญญา ตามลำดับ 2. แนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร เป็นพหุแนวทาง โดยนำข้อคำถามมาเป็นประเด็นเพื่อหาแนวทางพัฒนาจำนวน 4 ซึ่งประกอบด้วย ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ ด้านการสร้างแรงบันดาลใจและด้านการกระตุ้นทางปัญญา ด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง; ผู้บริหาร; ภาวะผู้นำ

Abstract

This research article aimed to study 1) To investigate the transformational leadership of the administrators at Banplongliam school's administrator, Samutsakhon provincial administrative organization. 2) To examine the approaches for developing the transformational leadership of the administrators at Banplongliam school's administrator Samutsakhon provincial administrative organization. This research is descriptive research. The sample consisted of a school administrator, 8 heads of learning departments, and 23 teachers, totaling 32 respondents. They were selected by Purposive random sampling. The instrument for collecting data was Questionnaires regarding transformational leadership of administrators at Ban Plong Liam School. The statistics used in data analysis were questionnaires using arithmetic mean (Altermatic mean: μ) and standard deviation (standard deviation: **σ**). 2. Structured interviews. Analysis data by Descriptive statistics and Content Analysis. The research results were found as follows; 1. The study revealed that the overall transformational leadership of the administrators at Banplongliam School was at a high level. By individual aspects, the results indicated very high and high levels across all four dimensions, ranked by mean scores as follows: consideration of individual differences, idealized influence, inspirational motivation, and intellectual stimulation, respectively. 2. The approaches for developing transformational leadership of the administrators at Banplongliam school's administrator Samutsakhonprovincial administrative organization, were multi-faceted. The questions in the instruments were used as a framework to identify development strategies across four dimensions: idealized influence, inspirational individualized consideration.

Keywords: Transformation; Administrator; Leadership

บทนำ

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัลเน้นว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นรากฐานสำคัญสู่การเป็นประเทศพัฒนาแล้วในอนาคต คนไทยต้องมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีคุณธรรมและทักษะในศตวรรษที่ 21 พร้อมเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาไทยจึงต้องปฏิรูปตั้งแต่ปฐมวัยถึงผู้ใหญ่ เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต และพัฒนาหลักสูตรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การเรียนรู้ต้องส่งเสริมพหุปัญญา ทักษะการคิดสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกัน และความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้บริหารการศึกษาต้องมีความรู้และทักษะทันสมัย ใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นนวัตกรและพลเมืองที่มีคุณภาพ แข่งขันได้ในระดับนานาชาติ (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล, 2560)

โรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยมอยู่ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร จากผลการประเมินตนเอง (SAR) พบว่าโรงเรียนควรกระตุ้นครูให้ใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนมากขึ้น พร้อมทั้ง

ส่งเสริมการเข้าร่วมชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) เพื่อพัฒนานวัตกรรมการสอน ผู้บริหารควรให้ความสำคัญกับหลักสูตรท้องถิ่นและปรับให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม อีกทั้งควรส่งเสริมบทบาทผู้ปกครองในการพัฒนาผู้เรียนทุกช่วงวัย ตลอดจนสร้างแรงจูงใจแก่ครูและบุคลากร โดยผู้บริหารต้องมีภาวะผู้นำรอบด้าน ทั้งการกำหนดวิสัยทัศน์ การจัดการ 4 ฝ่ายหลัก และมีคุณลักษณะของผู้นำที่ซื่อสัตย์ มีจิตสาธารณะ และคิดสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาโรงเรียนให้สามารถบรรลุถึงวิสัยทัศน์ของโรงเรียน

จากปัญหาที่กล่าวมา ภาวะผู้นำของผู้บริหารถือเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้มีคุณภาพและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี งานวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม จังหวัดสมุทรสาคร โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาทและแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำที่เหมาะสมในช่วงเวลาปัจจุบันที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว งานวิจัยจะใช้ระเบียบแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) เช่น การเก็บข้อมูลจากเอกสาร การใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อนำไปสังเคราะห์เป็นแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับความต้องการของสถานศึกษา ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

โรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร พบว่ามีความจำเป็นต้องส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน การสร้างนวัตกรรมและการเข้าร่วมชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) รวมถึงการตระหนักถึงหลักสูตรท้องถิ่น การส่งเสริมบทบาทผู้ปกครอง และการสร้างแรงจูงใจให้บุคลากร เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และเศรษฐกิจ ภาวะผู้นำของผู้บริหารจึงมีความสำคัญในการกำหนดกลยุทธ์ วิสัยทัศน์ สร้างแรงบันดาลใจ และจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อขับเคลื่อนโรงเรียนสู่ความก้าวหน้าและพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม เพื่อให้ทราบบทบาทและแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหาร พร้อมกับวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำและแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนดังกล่าว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม จังหวัดสมุทรสาคร

2. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม จังหวัดสมุทรสาคร

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยวิจัยแบบเชิงพรรณนา (descriptive research)พื้นที่วิจัย คือ โรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Census Study) ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน รองผู้บริหารสถานศึกษา หัวหน้ากลุ่มสาระทั้ง 8 สาระ รวมจำนวนทั้งสิ้น 9 คน

และครู 23 คน รวมผู้ให้ข้อมูลจำนวน 32 คน ใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างสุ่มแบบเจาะจง (Purposive random Sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่

1) แบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สอบถามสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (check list) คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์ในตำแหน่งปัจจุบัน ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม ตามแนวคิดของBass and Avolio ได้แก่ 1. การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ 2. การสร้างแรงบันดาลใจ 3. การกระตุ้นทางปัญญา 4. การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล โดยออกแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า อันดับคุณภาพ 5 ระดับ ของไลเคิร์ท (Likert's Rating Scale) ซึ่งมีค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหาอยู่ระหว่าง 0.60 – 1.00 ใช้ศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม จังหวัดสมุทรสาคร

2) แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structure – interview questions) ใช้ในการสอบถามแนวทางทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร โดยเลือกจากข้อคำถามที่มีค่ามัชฌิมมาเลขคณิตที่น้อยที่สุด จำนวน 4 ด้าน ตามแนวคิดของBass and Avolio ได้แก่ 1. การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ 2.การสร้างแรงบันดาลใจ 3. การกระตุ้นทางปัญญา 4. การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้การวิจัยดำเนินการอย่างราบรื่นและถูกต้องตามระเบียบของทางราชการผู้วิจัยจึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนดังนี้ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์คณะศึกษาศาสตร์ออกหนังสือขออนุญาตจัดเก็บข้อมูลเพื่อขออนุญาตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม ดังนี้

1) ผู้วิจัยทำหนังสือถึงหัวหน้าภาควิชาการบริหารศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ เพื่อขอให้ออกหนังสือถึงผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร เพื่อข้อความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2) ผู้วิจัยได้นำเอกสารที่ออกโดยภาควิชาการบริหารหารศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ ส่งต่อไปยังโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยมซึ่งอยู่ภายใต้องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถามด้วยตนเอง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้ประชากร ประกอบด้วย ครูและบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร 32 คน ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษาหรือผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน รองผู้บริหารสถานศึกษา 1 คน และหัวหน้ากลุ่มสาระทั้ง 8 สาระ และ ครู 23 คน

1) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม เมื่อได้รับข้อมูลกลับคืนมา รวบรวมและพิจารณาแบบสอบถามทั้งหมด เพื่อคัดเลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์และถือว่าเป็นหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) นำมาวิเคราะห์ข้อมูล

2) การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกการสนทนากลุ่ม เพื่อหาข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ของโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อทราบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร โดยรวม ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในภาพรวม

(N= 32)

ด้าน	ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร	μ	σ	ระดับ	ลำดับ
1	การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์	4.51	0.57	มากที่สุด	2
2	การสร้างแรงบันดาลใจ	4.49	0.62	มาก	3
3	การกระตุ้นทางปัญญา	4.37	0.63	มาก	4
4	การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล	4.59	0.58	มากที่สุด	1
รวม		4.49	0.60	มาก	

จากตารางที่ 1 พบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร โรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ =4.49, **σ** = 0.60) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านเช่นเดียวกัน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย คือ ด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล มีค่ามัชฌิมเลขคณิตมากที่สุด (μ = 4.59, **σ** = 0.58) รองลงมา คือ ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (μ = 4.51, **σ** = 0.57) ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ (μ = 4.49,**σ** = 0.62) และด้านการกระตุ้นทางปัญญา (μ = 4.37, **σ** = 0.63) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า มีการกระจายของข้อมูลอยู่ระหว่าง 0.57-0.63 ตามลำดับ

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า 1) แนวทางการพัฒนาผู้บริหารให้เป็นที่ยอมรับและไว้วางใจ คือการเป็นแบบอย่างที่ดี มีจิตสาธารณะ เสียสละเพื่อส่วนรวม กำหนดทิศทางและสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ชัดเจน เปิดรับความคิดเห็น และประเมินตนเองต่อเนื่อง เพื่อให้บุคลากรเห็นความมุ่งมั่นในการพัฒนาโรงเรียน 2) แนวทางการพัฒนาผู้บริหารในการสื่อสารวิสัยทัศน์ คือการถ่ายทอดภาพอนาคตของโรงเรียนอย่างชัดเจน สร้างความเข้าใจร่วมกันในวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์ เพื่อให้ครูและบุคลากรทำงานไปในทิศทางเดียวกัน 3) แนวทางการพัฒนาผู้บริหารด้าน

การคิดและแก้ปัญหา คือการใช้การคิดอย่างมีระบบและวิจารณญาณ มองเห็นโอกาสและความเสี่ยง ปรับตัวต่อสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดได้รวดเร็ว ใช้เครื่องมือเช่น SWOT ในการวางแผนและตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ 4) แนวทางการพัฒนาผู้บริหารด้านการยอมรับความแตกต่าง คือการเปิดใจรับฟังและเข้าใจความหลากหลายของบุคคล ส่งเสริมความเท่าเทียม เปิดโอกาสให้แต่ละคนแสดงศักยภาพตามความถนัด และสนับสนุนการพัฒนาตามความสามารถเฉพาะตน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยมอยู่ในระดับมาก ทั้งภาพรวมและรายด้าน ทั้งนี้เป็นผลมาจากผู้บริหารมีวิสัยทัศน์กว้างไกล บริหารจัดการอย่างโปร่งใส รับผิดชอบและเป็นแบบอย่างที่ดี รวมทั้งมีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ พัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคลากรและผู้ปกครอง นอกจากนี้ยังสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ใช้เทคโนโลยีทางการศึกษา และสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี ผลดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาวดี ฤทธิ์หมี ได้ทำการวิจัยเรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับมาก ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ เขต1ในภาพรวมทุกค่าของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสิทธิผลของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (สุภาวดี ฤทธิ์หมี, 2564) เช่นเดียวกับทิพยงค์ รักษาสิน ที่ได้ศึกษาเรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานบุคคลของสถานศึกษา พบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก (ทิพยงค์ รักษาสิน, 2564)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยม จังหวัดสมุทรสาคร มีดังนี้ 1) ด้านการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด เนื่องจากผู้บริหารประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีจริยธรรม ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ และยอมรับความผิดพลาดเพื่อเรียนรู้และปรับปรุงการทำงาน อีกทั้งยังมีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์ของโรงเรียนอย่างชัดเจน เปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมและเสียสละทรัพยากรส่วนตัวเพื่อประโยชน์ขององค์กร ส่งผลให้ครูและบุคลากรเกิดความศรัทธาและร่วมมือพัฒนาโรงเรียนอย่างเต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพัสกร โหมเพ็ง และคณะ (2565) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา ตามการรับรู้ของครูในสถานศึกษาเครือข่ายที่ 42 สำนักงานเขตหนองจอก สังกัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งพบว่า ทภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์อยู่ในระดับมากที่สุด 2) ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ผลการวิจัยพบว่าอยู่ในระดับมาก เนื่องจากผู้บริหารสามารถเชื่อมโยงวิสัยทัศน์กับเป้าหมายที่ปฏิบัติได้จริง กำหนดเป้าหมายระยะสั้นและระยะยาว มีการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้บุคลากรมี

ส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และให้การสนับสนุนพร้อมแรงเสริมเชิงบวก ส่งผลให้ครูและบุคลากรรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโรงเรียน (พัสกร โหมเพ็ง และคณะ, 2565)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพประกอบ 1 แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารทำให้เกิด องค์ความรู้ใหม่ คือ ควรให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาด้านอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา และการพัฒนาด้านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งทั้ง 4 ด้าน เป็นแนวทางที่สำคัญของการบริหารสถานศึกษา รวมไปถึงการที่ผู้บริหารประพฤติตนเป็นที่ยอมรับ ไว้วางใจ และเป็นที่ภาคภูมิใจต่อครูและบุคลากร มีการสื่อสารถึงวิสัยทัศน์หรือภาพในอนาคตของโรงเรียนให้แก่ครูและบุคลากรได้อย่างชัดเจน ผู้บริหารมีการคิดและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ และเข้าใจ และยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล คือ ผู้บริหารยอมรับและมีความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล พร้อมเรียนรู้และปรับตัวเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อเป็นการพัฒนาผู้บริหาร บุคลากร และสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

สรุป

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.51, σ = 0.57) ทุกด้าน โดยด้านที่สูงที่สุดคือการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล รองลงมาคือการมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ และการกระตุ้นทางปัญญา ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ระหว่าง 0.57–0.63 แสดงถึงความสม่ำเสมอของผลการประเมิน แนวทางการพัฒนาผู้บริหาร ได้แก่ การประพฤติตนเป็นแบบอย่าง สร้างความไว้วางใจและวัฒนธรรมองค์กรที่ชัดเจน การสื่อสารวิสัยทัศน์ร่วมกับครูและบุคลากรเพื่อให้เข้าใจตรงกัน การคิดและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยใช้การวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และการเข้าใจยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เปิดโอกาสให้แสดงศักยภาพตามความถนัด เพื่อพัฒนาโรงเรียนอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน.

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารควรให้ความสำคัญในการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เคารพความแตกต่าง เช่น เพศ อายุ ความเชื่อ เปิดพื้นที่รับฟังความคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลหลีกเลี่ยงการเปรียบเทียบบุคลากร สร้างสภาพแวดล้อมที่เท่าเทียม เปิดโอกาสให้แต่ละคนได้ใช้ความสามารถเฉพาะตนในบทบาทสำคัญ สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพตามความถนัด เช่น การจัดนิทรรศการหรือเขียนบทความ ส่งเสริมความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงานและการเติบโตแบบเฉพาะบุคคล

1.2 ผู้บริหารควรส่งเสริมการคิดเชิงระบบผ่านการตั้งคำถามปลายเปิด สร้างพื้นที่ปลอดภัยทางความคิดให้ครูแสดงความเห็นได้โดยไม่ถูกปิดกั้น เปิดช่องทางหลากหลายให้ครูแสดงความคิดเห็น เช่น เวทีอภิปราย กล่องข้อเสนอ สนับสนุนให้ครูทดลองแนวคิดและวิธีการใหม่ ๆ พร้อมรับความเสี่ยงเป็นโอกาส ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและการพัฒนาผ่านระบบออนไลน์ จัดระบบคลังความรู้ภายในโรงเรียนเพื่อแลกเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติที่ดี

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนบ้านปล่องเหลี่ยมองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร เผยแพร่ออกไปและเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา และผู้ที่สนใจ จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรทำการวิจัย เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในโรงเรียน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร ทุกโรงเรียน

2.2 ควรมีการทำวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

2.3 ควรมีการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร

เอกสารอ้างอิง

ทิพยงค์ รักษาสิน. (2564). ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานบุคคล ของสถานศึกษา สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดฉะเชิงเทรา. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, *4(4),* 31-32.

พัสกร โหมเพ็ง และคณะ. (2565). ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา ตามการรับรู้ของครูในสถานศึกษาเครือข่ายที่ 42 สำนักงานเขตหนองจอก สังกัดกรุงเทพมหานคร. Jornal of Roi Kaensarn Academi, *7(7),* 93-108.

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล. (2560). *ร่างยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579).* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 29 ธันวาคม 2567 จาก https://www.dga.or.th/wp-content/uploads/2018/08/file_32600e26a233b3fc9c88e48300c10334.pdf

สุภาวดี ฤทธิ์หมี. (2564). ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

นครสวรรค์ เขต 1. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 7(1),* 222-228.

การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี
Student Care and Support System Performance of Kongkaram School the Phetchaburi Secondary Educational Service Area Office

[1]ชาคริต แสงกระจ่าง [2]ขัตติยา ด้วงสำราญ
[1]Chakrid Sangkrajang [2]Khattiya Duangsamran
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: Sangkrajang_C@su.ac.th

Received September 11, 2025; **Revised** October 17, 2025; **Accepted:** April 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนคงคาราม 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ บุคลากรโรงเรียนคงคาราม จำนวน 109 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร จำนวน 8 คน กลุ่มหัวหน้าสายชั้นและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 15 คน และกลุ่มครู จำนวน 86 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามที่เกี่ยวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยมีค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถามระหว่าง 0.66 – 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.976 และแบบบันทึกการสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ด้านการคัดกรองนักเรียน ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหา ด้านการส่งเสริมและพัฒนานักเรียน และด้านการส่งต่อ 2) แนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม มี 5 แนวทาง ได้แก่ 1) ควรใช้แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐาน โดยมีการออกแบบให้ใช้งานง่าย 2) ควรมีการจัดประชุมคัดกรองนักเรียนภายในโรงเรียนเพื่อการวางแผนการคัดกรองนักเรียนอย่างเป็นระบบ 3) ควรมีการจัดกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนได้ทำความรู้จักและเข้าใจตัวเองมากยิ่งขึ้น 4) ควรอบรมพัฒนาทักษะต่างๆ ในการให้คำปรึกษาสำหรับครู เช่น ทักษะการตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์ ทักษะการควบคุมอารมณ์ และทักษะการเป็นผู้ฟังที่ดี 5) ควรมีการประชุมเพื่อพัฒนาแบบฟอร์มสำหรับการส่งต่อนักเรียน เพื่อที่จะช่วยให้ผู้รับผิดชอบรายต่อไปสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับนักเรียนอย่างครบถ้วนและเป็นระบบ

คำสำคัญ: การช่วยเหลือนักเรียน; การดำเนินงาน; ระบบดูแล

Abstract

This research article aimed to study 1) To study the implementation of the student care and support system at Kongkaram School, 2) To study the development approaches for the implementation of the student care and support system at Kongkaram School, the Phetchaburi Secondary Educational Service Area Office. This study is quantitative research. The population used in this research consisted of 109 personnel from Khongkharam School, including 8 administrators, 15 grade level and subject group heads, and 86 teachers. The data collection tools included a questionnaire related to the student care and support system, which had a content validity range between 0.66 and 1.00 and an overall reliability coefficient of 0.976. The instrument for collecting data were questionnaires and interviews. Analysis data by Descriptive statistics and Content Analysis. The research results were found as follows; 1) The Kongkaram student care system was at a high level of overall results and total of each aspect by arranging means from the highest number to the lowest number, namely individual student awareness, student screening, student prevention and correction, student development and encouragement and student transfer. 2) The guideline of Kongkaram School's student care system development has 5 steps as follows: 1) A standardized behavior observation form should be employed, with a design that ensures ease of use. 2) It is recommended that student screening meetings be conducted within the school to ensure systematic planning of the screening process. 3) It is recommended that activities be organized to enable students to gain a deeper understanding of themselves. 4) Training programs should be implemented to enhance teachers' counseling competencies, including skills in creative questioning, emotional regulation, and active listening. 5)It is recommended that meetings be held to develop a standardized referral form for students, in order to ensure that subsequent responsible parties have comprehensive and systematic access to in-depth information about the students.

Keywords: The Student Support; Administration; Support System

บทนำ

การดูแลและสนับสนุนเด็กและเยาวชนไทยในปัจจุบันถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากผลกระทบจากปัญหาและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ไม่เอื้ออำนวย ส่งผลให้พฤติกรรมและความต้องการของเด็กและเยาวชนเปลี่ยนไปอย่างมากเมื่อเทียบกับอดีต ในสถานการณ์เช่นนี้สถานศึกษาในฐานะหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับนักเรียนที่สุดจึงต้องมีบทบาทสำคัญต่อการดูแลและช่วยเหลือเด็กอย่างเป็นระบบ โดยควรทำตามวิธีการที่ชัดเจน มีหลักฐานสนับสนุน และใช้เทคนิคหรือรูปแบบที่ผ่านการวิจัยมาอย่างเหมาะสม เพื่อวิเคราะห์ปัญหา ค้นหาสาเหตุที่แท้จริง และกำหนดแนวทางแก้ไขที่

ครอบคลุม ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จะนำไปสู่วิธีการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ตอบโจทย์เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทางฝ่ายศึกษานิเทศก์เองได้ตระหนักถึงประเด็นนี้และมีการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา รวมถึงปรับปรุงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 และสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้สะท้อนวิสัยทัศน์ที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมผู้เรียนทุกคนโดยยึดหลักว่า แต่ละคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563)

จากข้อมูลการสำรวจการใช้งานอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยปี 2565 พบว่าเด็กและเยาวชนที่มีอายุต่ำกว่า 22 ปี ใช้เวลาออนไลน์เฉลี่ยวันละ 8 ชั่วโมง 24 นาที โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 3 อันดับแรก ได้แก่ การติดต่อสื่อสารและสนทนา (73.92%), กิจกรรมสันทนาการ (64.20%) และการรับบริการออนไลน์ด้านการศึกษา (54.15%) อย่างไรก็ตามสื่อที่ทันสมัยได้กลายมาเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านพฤติกรรมในเด็กและเยาวชน เช่น ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหายาเสพติด และปัญหาด้านการเรียนรู้ (ตฤณห์ โพธิ์รักษา, 2566)

จากปัญหาดังกล่าว โรงเรียนคงคารามได้มีการดำเนินการเพื่อสนองต่อนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งให้ความสำคัญกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน เนื่องจากนักเรียนแต่ละคนมีภูมิหลังและพื้นฐานชีวิตที่แตกต่างกัน อันนำไปสู่การแสดงออกของพฤติกรรมที่หลากหลายทั้งในด้านบวกและด้านลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มที่มีความเสี่ยง ด้วยเหตุนี้โรงเรียนคงคารามจึงริเริ่มโครงการรักลูกผูกจิตเพื่อส่งเสริมและพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนภายใต้แนวคิดการดำเนินงานที่มุ่งเน้นความเป็นองค์รวมและยั่งยืน โครงการรักลูกผูกจิตถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นกลไกสำคัญให้ผู้บริหารสถานศึกษาและครูทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียน โดยแนวทางปฏิบัติประกอบด้วยการจัดระบบดูแลที่ครอบคลุม การประชุมร่วมกับผู้ปกครองในระดับชั้นเรียน การสร้างเครือข่ายของผู้ปกครองเพื่อสนับสนุนการพัฒนานักเรียน รวมถึงการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครองเพื่อแก้ไขปัญหานักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ (โรงเรียนคงคาราม, 2564)

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นในการศึกษาแนวทางการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม เพื่อประยุกต์ใช้ผลการศึกษาดังกล่าวเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นไปที่การป้องกันและแก้ไขปัญหา รวมถึงการส่งเสริมและพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียนในด้านต่างๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของพวกเขาให้ดีขึ้น นอกจากนี้การศึกษาในครั้งนี้ยังมุ่งหวังที่จะนำเสนอแนวทางสำหรับการปรับปรุงและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีประสิทธิผล ตลอดจนสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ผู้ปกครองและชุมชน อันจะส่งผลให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและให้การช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนคงคาราม

2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ โดยพื้นที่ของการวิจัย คือ โรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี ประชากรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ บุคลากรโรงเรียนคงคาราม จำนวน 109 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร จำนวน 8 คน กลุ่มหัวหน้าสายชั้นและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 15 คน และกลุ่มครู จำนวน 86 คน ผู้วิจัยหาขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของเครจซี่และมอร์แกน ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 86 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร จำนวน 6 คน กลุ่มหัวหน้าสายชั้นและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 12 คน และกลุ่มครู จำนวน 68 คน โดยใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified random sampling) โดยจำแนกตามตำแหน่งหน้าที่

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสอบถามความคิดเห็น โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สอบถามสถานภาพและข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (check list) คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่ และประสบการณ์ในการทำงาน ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ตามกรอบแนวคิดในคู่มือระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ 1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล 2) การคัดกรองนักเรียน 3) การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน 4) การป้องกันและแก้ไขปัญหา และ 5) การส่งต่อ โดยออกแบบเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ของลิเคอร์ท (Likert) 5 ระดับ โดยมีค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม (Index of item objective congruence) ที่ 0.66 – 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.976 ใช้ศึกษาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี

2) แบบบันทึกการสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structure – interview questions) ใช้ในการสอบถามแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี โดยเลือกจากข้อคำถามที่มีค่ามัชฌิมมาเลขคณิตที่น้อยที่สุด จำนวน 5 ด้าน ตามกรอบแนวคิดในคู่มือระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ 1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล 2) การคัดกรองนักเรียน 3) การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน 4) การป้องกันและแก้ไขปัญหา และ 5) การส่งต่อผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถามด้วยตนเอง เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระดับการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี โดยภาพรวมและรายด้าน ดังที่ปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคารามในภาพรวม

(n = 86)

ด้าน	การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน	ระดับของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน		
		$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
1	การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล	4.45	0.59	มาก
2	การคัดกรองนักเรียน	4.43	0.57	มาก
3	การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน	4.34	0.63	มาก
4	การป้องกันและแก้ไขปัญหา	4.43	0.63	มาก
5	การส่งต่อ	4.26	0.70	มาก
รวม		4.38	0.62	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่าระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.38, S.D. = 0.62) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ($\bar{x}$ = 4.45, S.D. = 0.59) ด้านการคัดกรองนักเรียน ($\bar{x}$ = 4.43, S.D. = 0.57) การป้องกันและแก้ไขปัญหา ($\bar{x}$ = 4.43, S.D. = 0.63) ด้านการส่งเสริมและพัฒนานักเรียน ($\bar{x}$ = 4.34, S.D.= 0.63) และด้านการส่งต่อ ($\bar{x}$ = 4.26, S.D.= 0.70) ตามลำดับ

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม มี 5 แนวทางดังนี้ 1) ควรใช้แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานใช้งานง่าย พร้อมทั้งใช้มาตรวัดพฤติกรรม นอกจากนี้ควรนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วย ควรมีการอบรมและร่วมมือกับครูทุกคน โดยใช้ระบบการบันทึกการสังเกตุพฤติกรรมเดียวกัน และฝึกอบรมครูในเรื่องเทคนิคการสังเกตที่ถูกต้อง 2) ควรมีการจัดประชุมคัดกรองนักเรียนภายในโรงเรียน และควรจัดทำคู่มือการคัดกรองนักเรียนซึ่งประกอบด้วยเกณฑ์การคัดกรองที่วัดผลได้ ขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นลำดับ 3) ควรมีการจัดกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนได้ทำความรู้จักและเข้าใจตัวเองมากยิ่งขึ้น และควรมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับแฟ้มพัฒนาตนเอง เพื่อให้เด็กนักเรียนสามารถบันทึก สะท้อนความคิดและรวบรวมผลงานส่วนตัวไว้สำหรับการติดตามความก้าวหน้าในระยะยาว 4) ควรอบรมพัฒนาทักษะต่างๆ ในการให้คำปรึกษาสำหรับครู นอกจากนี้ควรจัดตั้งทีมดูแลช่วยเหลือนักเรียนเพื่อจัดการกรณีเฉพาะ เพื่อสร้างระบบการดูแลที่เป็นระเบียบและมีความต่อเนื่อง 5) ควรมีการประชุมเพื่อพัฒนาแบบฟอร์มสำหรับการส่งต่อนักเรียน และควรมีการจัดทำคู่มือสำหรับการส่งต่อนักเรียน ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องได้รับข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอน วิธีการ และแนวทางในการส่งต่อ เพื่อให้กระบวนการดังกล่าวดำเนินไปอย่างมีระบบระเบียบและสอดคล้องกับมาตรฐานที่กำหนด

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่าระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคารามอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ได้แก่ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรองนักเรียน การป้องกันและแก้ไขปัญหา การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน และการส่งต่อ ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะเนื่องจากทางโรงเรียนคงคารามได้มีการดำเนินงานในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากกระบวนการวางแผนที่ครอบคลุมหลายมิติ โดยเริ่มจากการกำหนดคณะกรรมการดำเนินงานของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน และการมอบหมายหน้าที่ให้ครูที่ปรึกษาดูแลในส่วนกิจกรรมโฮมรูมอย่างมีเป้าหมาย นอกจากนี้โรงเรียนได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น การประชุมผู้ปกครอง การเก็บรวบรวมข้อมูลนักเรียนที่ทันสมัย และการศึกษานักเรียนเป็นรายบุคคลอย่างมีขั้นตอนที่ชัดเจน พร้อมทั้งประยุกต์ใช้เครื่องมือประเมินพฤติกรรม Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) ร่วมกับการเยี่ยมบ้านนักเรียน ซึ่งครอบคลุมถึงนักเรียนทุกคน ส่งผลให้ครูที่ปรึกษาเข้าใจและรู้จักตัวตนของนักเรียนที่ตนดูแลอย่างครอบคลุม ด้านการคัดกรองนักเรียน โดยโรงเรียนได้จัดการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวนักเรียนเพื่อแบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็นกลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มที่มีปัญหา การจำแนกดังกล่าวช่วยส่งเสริมให้ครูที่ปรึกษามีข้อมูลพื้นฐานสำคัญในการพัฒนากลยุทธ์ที่เหมาะสมสำหรับดูแลและช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของนักเรียนอย่างตรงประเด็น โดยสิ่งเหล่านี้ช่วยให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในด้านการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพของนักเรียน โรงเรียนได้จัดกิจกรรมหลากหลาย ทั้งด้านกีฬา ด้านดนตรี และด้านวิชาการต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้นักเรียนได้พัฒนาศักยภาพตนเองอย่างเต็มที่ และเสริมสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง เช่น กิจกรรมโฮมรูม การเยี่ยมบ้าน กิจกรรมประชุมผู้ปกครอง รวมถึงโครงการส่งเสริมทักษะการดำรงชีวิตและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และที่สำคัญโรงเรียนยังมีบทบาทด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน โดยครูแนะแนวหรือครูที่ปรึกษาได้มอบคำปรึกษาเบื้องต้นแก่นักเรียน พร้อมทั้งจัดกิจกรรมเชิงป้องกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้น หากบางกรณีมีความซับซ้อนและเกินขอบเขตความสามารถในการดูแลครูที่ปรึกษาจะส่งต่อนักเรียนไปยังหน่วยงานหรือบุคคลที่เหมาะสม เช่น ครูแนะแนว ครูพยาบาล ครูประจำวิชา หรือฝ่ายปกครอง หากนักเรียนยังไม่สามารถปรับพฤติกรรมได้อาจมีขั้นตอนในการส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเพื่อให้ความช่วยเหลือเพิ่มเติมตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของณัฐกานต์ รักษา ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคลองท่อมราษฎร์รังสรรค์ ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคลองท่อมราษฎร์รังสรรค์โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก (ณัฐกานต์ รักษา, 2565) และเช่นเดียวกับศุภสุตา รินปาน ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาสหวิทยาเขตนวสิรินครินทร์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 โดยผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา สหวิทยาเขตนวสิรินครินทร์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก (ศุภสุตา รินปาน,

2567) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนทั้งในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม ควรดำเนินการพัฒนา ดังนี้

2.1) ควรใช้แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรมในรูปแบบมาตรฐานที่ใช้งานง่าย ควรมีมาตรวัดพฤติกรรมระดับ 1–5 เพื่อให้บันทึกเร็วและเป็นระบบ รวมถึงการใช้เทคโนโลยี เช่น แอปพลิเคชั่น หรือ Google Forms เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลย้อนหลัง สามารถแชร์ข้อมูลกับผู้เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติได้อัตโนมัติ เพื่อความต่อเนื่องและประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิชัย เนียมหอม ที่ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนท่ามะกาวิทยาคม จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนสำหรับโรงเรียนท่ามะกาวิทยาคม จังหวัดกาญจนบุรี ควรมีการทำความรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลผ่านการพัฒนาฐานข้อมูลออนไลน์ และการจัดทำแบบทดสอบสำหรับประเมินความถนัดและศักยภาพในเชิงลึกเช่นเดียวกัน (วุฒิชัย เนียมหอม, 2568)

2.2) ควรมีการจัดประชุมเพื่อคัดกรองนักเรียนภายในโรงเรียนอย่างเป็นระบบ โดยการแจ้งวัตถุประสงค์ของการประชุมให้ชัดเจน เพื่อให้ครูที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจตรงกัน และสามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้โรงเรียนควรจัดทำคู่มือการคัดกรองนักเรียน ซึ่งรวมถึงเกณฑ์การคัดกรองที่ชัดเจนและวัดผลได้ ขั้นตอนการดำเนินงานที่มีลำดับชัดเจน

2.3) ครูควรสำรวจความต้องการและความสนใจของนักเรียนเพื่อวางแผนกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ของนักเรียนให้เต็มศักยภาพ ตัวอย่างเช่น การจัดโครงการที่สนับสนุนกิจกรรมชุมนุมตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคนให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ โรงเรียนควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความสามารถอย่างน้อยเดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อเสริมสร้างทักษะและคุณค่าในตัวเอง โดยอาจจัดเวทีให้นักเรียนได้แสดงผลงานหรือทักษะพิเศษให้ผู้อื่นได้ชื่นชม ซึ่งจะช่วยสร้างความภูมิใจและเพิ่มความมั่นใจในตัวนักเรียนมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสุมิตร เหพูลอย ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนรัตนราษฎร์บำรุง ผลการวิจัยพบว่า ควรจัดสรรเวลาให้ครูมีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกับนักเรียนมากขึ้น พร้อมกับปรับปรุงระบบจัดเก็บข้อมูลนักเรียนรายบุคคลในรูปแบบออนไลน์ให้มีความสะดวกและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (สุมิตร เหพูลอย, 2567)

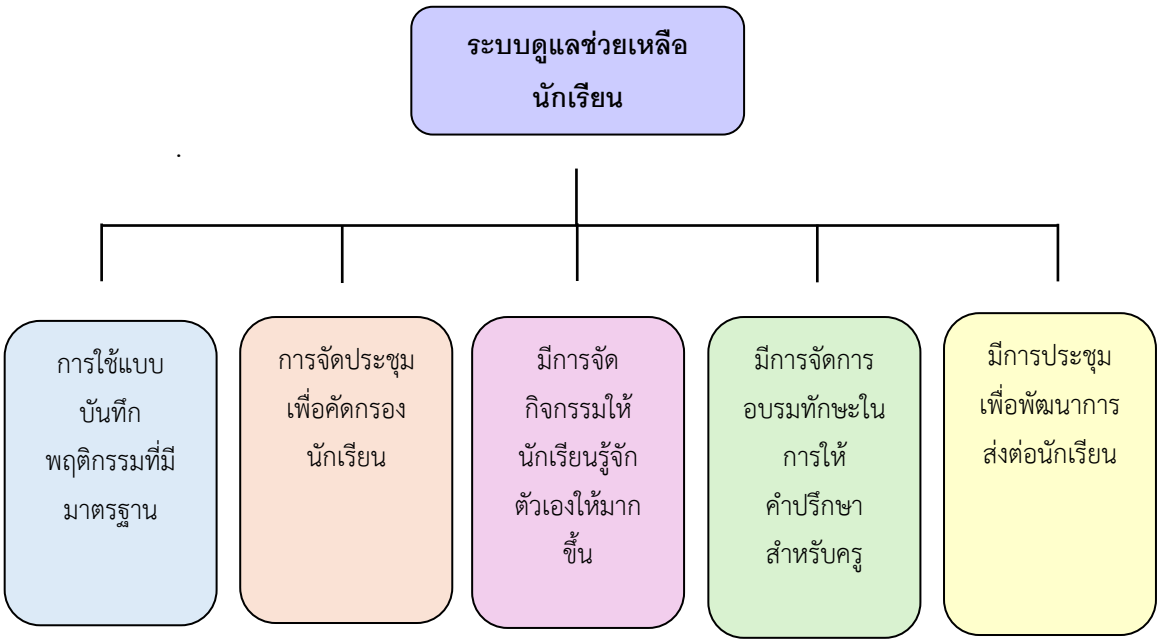
2.4) ครูควรได้รับการอบรมเพื่อพัฒนาทักษะที่สำคัญในการให้คำปรึกษา เพื่อให้กระบวนการรับฟังและให้คำปรึกษาเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และปราศจากการตัดสินนักเรียนอย่างไม่เหมาะสม นอกจากนี้ควรมีการจัดตั้งทีมดูแลช่วยเหลือนักเรียนเพื่อจัดการกรณีเฉพาะ โดยมีการรวมตัวของหัวหน้าระดับ ครูแนะแนว ครูประจำชั้น และตัวแทนครูจากกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ เพื่อสร้างระบบการดูแลที่มีความเป็นระเบียบและต่อเนื่องมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสุธิดา พงษ์สวัสดิ์ ที่ศึกษาเรื่องการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนชะอำคุณหญิงเนื่องบุรี ผลการศึกษาพบว่า ในด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหา ควรมีกิจกรรมที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาของนักเรียนในกลุ่มต่างๆ ทั้งกลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มที่มีปัญหา (สุธิดา พงษ์สวัสดิ์, 2562)

2.5) ควรจัดประชุมเพื่อพัฒนาแบบฟอร์มส่งต่อนักเรียน เพื่อช่วยให้ผู้รับผิดชอบรายต่อไปได้รับข้อมูลนักเรียนอย่างครบถ้วนและเป็นระบบ และควรจัดทำคู่มือการส่งต่อนักเรียน เพื่อให้บุคลากรปฏิบัติตามขั้นตอนและแนวทางอย่างมีระเบียบ สอดคล้องมาตรฐานที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกันเดอร์สัน (Gunderson) ได้ทำการศึกษาการใช้แนวทางการประชุมเชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียน เพื่อจัดการปัญหาการหนีเรียนของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการประชุมนี้แม้จะมีรูปแบบเรียบง่าย แต่กลับแสดงประสิทธิภาพที่สูง ซึ่งผลลัพธ์สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่เกิดขึ้นกับนักเรียน ครอบครัว และโรงเรียนอย่างเห็นได้ชัด ช่วยส่งเสริมพฤติกรรมการมาโรงเรียนของนักเรียน ให้เป็นไปในทางสร้างสรรค์และยั่งยืน เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางแก้ไขปัญหาการหนีเรียนแบบดั้งเดิม (Gunderson, 2015)

จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการดูแลและส่งเสริมสุขภาพจิตของนักเรียนควรเริ่มจากการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลผ่านระบบฐานข้อมูลออนไลน์และแบบประเมินความถนัดเชิงลึก โดยปัญหาส่วนใหญ่ที่พบมีลักษณะเฉพาะตัว นอกจากนี้การจัดสรรเวลาให้ครูได้ทำกิจกรรมร่วมกับนักเรียน และการพัฒนาระบบข้อมูลให้มีประสิทธิภาพ จะช่วยให้การดูแลมีความต่อเนื่องและตรงจุดมากขึ้น ทั้งนี้ควรมีกิจกรรมที่ออกแบบให้เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละกลุ่ม ทั้งกลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มที่มีปัญหา ซึ่งกระบวนการประชุมอย่างมีส่วนร่วม แม้จะเรียบง่าย แต่ส่งผลเชิงบวกอย่างชัดเจนต่อพฤติกรรมของนักเรียน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และบรรยากาศในโรงเรียนอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 1 แนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

จากการศึกษาแนวทางในการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ได้ทำให้เกิดองค์ความรู้จากการศึกษา คือ ในการรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคลควรใช้แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานและใช้งานง่าย ควรมีการจัดประชุมคัดกรองนักเรียนภายในโรงเรียนเพื่อการวางแผนการคัดกรองนักเรียนอย่างเป็นระบบ และควรมีการจัดกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนได้ทำความรู้จักและเข้าใจตัวเองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังควรอบรมพัฒนาทักษะต่างๆ ในการให้คำปรึกษาสำหรับครู เช่น ทักษะการตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์ ทักษะการควบคุมอารมณ์ และทักษะการเป็นผู้ฟังที่ดี และควรมีการประชุมเพื่อพัฒนาแบบฟอร์มสำหรับการส่งต่อนักเรียน เพื่อที่จะช่วยให้ผู้รับผิดชอบรายต่อไปสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับนักเรียนอย่างครบถ้วนและเป็นระบบ

สรุป

การพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นการปรับปรุงและยกระดับกระบวนการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อให้มั่นใจว่าการดูแลและช่วยเหลือนักเรียนเป็นไปอย่างครอบคลุม ทั้งในด้านการคุ้มครอง ป้องกัน แก้ไขปัญหา และส่งเสริมศักยภาพ โดยมุ่งเน้นให้ครูที่ปรึกษา ครูประจำชั้น ครูแนะแนว ตลอดจนบุคลากรที่เกี่ยวข้องสามารถใช้วิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน เช่น การสร้างทักษะชีวิตและภูมิคุ้มกันที่แข็งแรง เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเผชิญกับสภาวะวิกฤตต่างๆ ในชีวิต กระบวนการดังกล่าวประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญได้แก่ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรองนักเรียน การส่งเสริมและพัฒนานักเรียนการแก้ไขและป้องกันปัญหา และการส่งต่อ เพื่อให้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในสถานศึกษาเกิดความเป็นรูปธรรม และดำเนินการด้วยโครงสร้างที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ ส่งผลสำเร็จต่อการดำเนินงานที่มีความยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 จากการศึกษาพบว่า ผู้บริหารควรให้มีการดำเนินการจัดอบรมให้กับครูและบุคลากรภายในโรงเรียนเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจต่อการส่งต่อนักเรียน และมีการชี้แจงให้ผู้ปกครองให้ตระหนักถึงความสำคัญของการส่งต่อ โดยการส่งจดหมายเชิญประชุม แจ้งกำหนดการ และผลที่เกิดขึ้นกับนักเรียน รวมทั้งประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญหรือองค์กรภายนอกเพื่อให้มีการช่วยเหลือดูแลนักเรียนได้อย่างถูกต้อง

1.2 จากการศึกษาพบว่า ผู้บริหารควรให้ความสำคัญและติดตามการดำเนินงานของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ และส่งเสริมให้คณะครูร่วมพัฒนาการทำงานของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนนี้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อีกทั้งควรเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

1.3 จากการศึกษาพบว่า โรงเรียนควรมีการสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งและเป็นระบบในการดูแลและให้ความช่วยเหลือนักเรียน โดยเฉพาะในด้านการส่งต่อข้อมูลและประสานงานระหว่าง

คณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง ผู้ปกครอง รวมถึงชุมชนในทุกภาคส่วนที่มีบทบาทในการแก้ปัญหาของนักเรียน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนคงคาราม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี เผยแพร่ออกไปและเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา และผู้ที่สนใจ จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคงคาราม

2.2 ควรศึกษาวิจัยภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การมัธยมศึกษาเพชรบุรี

2.3. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนานักเรียนในกลุ่มเสี่ยงและนักเรียนกลุ่มมีปัญหาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเพชรบุรี

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2563). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2560. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ณัฐกานต์ รักษา. (2565). การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนคลองท่อมราษฎร์รังสรรค์. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 13(1), 112-127.

ตฤณห์ โพธิ์รักษา. (2566). อิทธิพลของสื่อที่มีผลต่อพฤติกรรมความรุนแรงของเด็กและเยาวชน. *วารสารรัฐศาสตร์รอบรู้และสหวิทยาการ,* 5(2), 97-116.

โรงเรียนคงคาราม. (2564). รายงานแผนการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพ ตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา พ.ศ. 2562 - 2564. เพชรบุรี: โรงเรียนคงคาราม.

วุฒิชัย เนียมหอม. (2568). แนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนท่ามะกาวิทยาคม จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารศาสตร์การศึกษาและการพัฒนามนุษย์,* 9(1), 150-162.

ศุภสุตา รินปาน. (2567). การบริหารงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาสหวิทยาเขตนวสิรินครินทร์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์*, 25(2), 1871-1884.

สุมิตร เหพูลอย. (2567). การพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนรัตนราษฎร์บำรุง. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์,* 7(2), 503-512.

สุธิดา พงษ์สวัสดิ์. (2562). การดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนชะอำคุณหญิงเนื่องบุรี. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร,* 10(2), 304-314.

Gunderson, J. (2015). “Family group conference: An innovative approach to truancy in schools. A case study, Retrieved [2025, January 18] http://digitallibrary.usc.edu/cdm/ref/collection/p15799coll/16id/77364

การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา
Management of Measurement and Evaluation of Learning in Education Sandbox

[1]ธิติยา แจ่มถาวร [2]นพดล เจนอักษร
[1]Thitiya Jaemthaworn [2]Nopadol Chenaksara
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: koy.thitiyajam@gmail.com

Received September 13, 2025; **Revised** October 8, 2025; **Accepted:** April 28, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา 2. ศึกษาผลการยืนยันการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ โรงเรียนนำร่องในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 66 โรง ผู้ให้ข้อมูลในแต่ละโรงเรียนมี 6 คน ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการโรงเรียนหรือหัวหน้างานวิชาการ หัวหน้างานวัดและประเมินผล หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งสิ้น 396 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งประเภท เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง 2) บทความ เรื่อง การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา 3) แบบสอบถามความคิดเห็น ซึ่งได้ค่าความเชื่อมั่น 0.992 และ 4) การสนทนากลุ่ม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน ผลการวิจัย พบว่า 1. องค์ประกอบการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ได้แก่ 1) ขอบเขตด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ศึกษานิเทศก์ ครู ผู้เรียน และองค์กรภาคประชาสังคมหรือหน่วยงานภายนอก 2) ขอบเขตด้านนวัตกรรม การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ คือ การวัดและประเมินเพื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินตามสภาพจริงอิงสมรรถนะการวัดและประเมินจากการปฏิบัติ การวัดและประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมผลงาน การวัดและการประเมินตนเอง การวัดและการประเมินโดยเพื่อน การวัดและประเมินผลโดยใช้เทคโนโลยี การวัดและประเมินผลโดยปัญญาประดิษฐ์ 3) ขอบเขตด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม คือ การวางแผน การดำเนินการตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุง มีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ 2. ผลการยืนยันองค์ประกอบการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษามีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์

คำสำคัญ: การบริหารการวัด; การประเมินผลการเรียนรู้; พื้นที่นวัตกรรมการศึกษา

Abstract

This research aimed to: (1) study the management of measurement and evaluation of learning in the education sandbox, and (2) examine the validation results of the management of measurement and evaluation of learning in the education sandbox. A mixed-methods research design was employed, combining qualitative and quantitative approaches. The samples were 66 schools in the Kanchanaburi education sandbox. The respondents in each school consisted of six persons were the school director, the vice director or Head of Academic affairs Department, Head of Measurement and Evaluation, Head of Department, Chairperson of the Basic Education Institution Committee, and an expert member of the Basic Education Institution Committee, totaling 396 respondents. The research instruments were 1) a semi-structured interview form 2) a monograph titled "The management of measurement and evaluation of learning in education sandbox" 3) an opinionnaire which obtained a reliability coefficient of 0.992 and 4) focus group discussions. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation and confirmatory factor analysis (CFA). The research results were found as follows; 1. The factors of the management of measurement and evaluation of learning in the education sandbox consist of three components: 1) The domain of administrative roles of personnel or related organizations, including educational administrators, school administrators, educational supervisors, teachers, students, and civil society organizations or external agencies. 2) The domain of innovative measurement and evaluation practices including assessment for learning, competency - based authentic assessment, performance assessment, portfolio assessment, self - assessment, peer assessment, assessment by technology, assessment by artificial intelligence, and 3) The domain of total quality management, including Plan, Do, Check and Act. These factors are consistent with empirical evidence and 2. The confirmation of the management of measurement and evaluation of learning in education sandbox was accuracy, propriety, feasibility, and utility.

Keywords: Management of Measurement; Evaluation of Learning; Education Sandbox

บทนำ

การปฏิรูปการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการปฏิรูปประเทศตาม ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) ที่มุ่งพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน โดยการศึกษาเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา, 2565) อย่างไรก็ตาม ระบบการศึกษาของไทยยังคงเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทั้งด้านคุณภาพและโอกาสทางการศึกษา ส่งผลให้ผู้เรียนในแต่ละพื้นที่ได้รับการศึกษาที่แตกต่างกัน (สำนักงานวิจัยและพัฒนาการศึกษา, 2566) อีกทั้งการบริหารจัดการศึกษายัง

ขาดความคล่องตัวและไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของศตวรรษที่ 21 รวมทั้งความต้องการทักษะแห่งอนาคตได้อย่างเต็มศักยภาพ (World Bank, 2022)

ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลได้จัดตั้งพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาระดับพื้นที่โดยมุ่งลดความเหลื่อมล้ำ ยกระดับคุณภาพผู้เรียน และเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (UNESCO, 2021) ทั้งนี้ จังหวัดกาญจนบุรีได้รับการประกาศเป็น “พื้นที่นวัตกรรมการศึกษา” ตามพระราชบัญญัติพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พ.ศ. 2562 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 เนื่องจากมีความพร้อมด้านกลไกการขับเคลื่อน ความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก และยังสะท้อนความหลากหลายด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ใกล้เคียงกับภาพรวมของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจะเป็นโอกาสสำคัญในการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น แต่ยังคงพบปัญหาการขาดแนวทางที่ชัดเจนในการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานและเป็นระบบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาผู้เรียนและคุณภาพการศึกษาโดยรวม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 54 กำหนดให้รัฐจัดการศึกษาอย่างทั่วถึง มีคุณภาพ และลดความเหลื่อมล้ำ โดยผู้เรียนทุกคนต้องได้รับโอกาสในการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ที่มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ มีทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้มุ่งส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพของระบบการศึกษา ลดความเหลื่อมล้ำ และขับเคลื่อนนโยบายปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคนไทยให้สามารถเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560)

จากสภาพปัญหาดังกล่าว การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษาในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่นำร่องที่สะท้อนทั้งปัญหาและศักยภาพใกล้เคียงกับภาพรวมของประเทศ การศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นการสังเคราะห์แนวทางการบริหารที่มีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์เพื่อพัฒนาผู้เรียน ลดความเหลื่อมล้ำ และสนับสนุนการปฏิรูปการศึกษาไทยให้บรรลุเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ชาติ อันจะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ด้านการบริหารการศึกษา ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา
2. เพื่อศึกษาผลการยืนยันการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา มีแผนการวิจัยแบบกลุ่มเดียว ศึกษาสภาวการณ์โดยไม่มีการทดลอง มีรายละเอียด ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย คือ 1) ประชากรที่ใช้ ได้แก่ โรงเรียนนำร่องในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 79 โรง 2) กลุ่มตัวอย่างใช้ ได้แก่ โรงเรียนนำร่องในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี โดยกำหนดขนาดตัวอย่างจากการเปิดตารางประมาณการขนาดตัวอย่างของเครจซี่และเมอร์แกน จำนวน 66 โรง และใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งประเภท (Stratified Random Sampling) จำแนกตามสังกัด จากนั้นเทียบสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างกับประชากรในแต่ละสังกัด

2. ผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยกำหนดผู้ให้ข้อมูล โรงเรียนละ 6 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการโรงเรียนหรือหัวหน้างานวิชาการ หัวหน้างานวัดและประเมินผล หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งสิ้น 66 โรง จำนวน 396 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้ 1) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi Structured Interview) ได้จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาเป็นกรอบคำถามในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา 2) บทความ (Monograph) เกี่ยวกับการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จากการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิ 3) แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaires) ได้จากการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในข้อที่ 1 จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ และบทความในข้อที่ 2 นำมาสังเคราะห์ตัวแปร และพัฒนาเป็นแบบสอบถาม 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อพิจารณาความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์ในการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้ ผู้วิจัยทำหนังสือคำร้องถึงคณะศึกษาศาสตร์ ผ่านทางภาควิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อออกหนังสือขอความร่วมมือในการดำเนินการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยได้เดินทางไปสัมภาษณ์ด้วยตนเอง เก็บข้อมูลเป็นความคิดเห็น เจตคติ ตลอดจนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่เกี่ยวกับการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา และได้ดำเนินการโดยส่งแบบสอบถามความคิดเห็นถึงกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 66 โรง โรงเรียนละ 6 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น จำนวน 396 คน โดยการเก็บข้อมูลได้ดำเนินการส่งและรวบรวมแบบสอบถามกลับคืนด้วยตนเอง ทางอินเทอร์เน็ต และทางไปรษณีย์

5. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ มีรายละเอียดดังนี้

5.1 แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi Structured Interview) มีการสร้างและการพัฒนาเครื่องมือ ดังนี้ 1) ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร หลักการแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการวัด และการประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา 2) นำข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร (Content Analysis) มาสังเคราะห์เป็นแบบสัมภาษณ์ แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi Structured Interview) นำร่างเครื่องมือให้กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พิจารณาเกี่ยวกับประเด็นที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิว่ามีความครอบคลุม สอดคล้อง เหมาะสมหรือไม่ 3)

ปรับปรุงแก้ไขตามที่กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์แนะนำ หลังจากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 คน

5.2 บทความ (Monograph) เรื่อง การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากเอกสาร หลักการแนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิมาสังเคราะห์เป็นบทความ (Monograph) เรื่อง การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา นำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิและตรวจสอบเพื่อปรับปรุงแก้ไขแล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา และปรับแก้ตามคำแนะนำ

5.3 แบบสอบถามความคิดเห็น (opinionnaire) มีการสร้างและการพัฒนา ดังนี้ 1) การศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัยเป็นการศึกษาเอกสาร หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกี่ยวกับองค์ประกอบของการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ทั้งในประเทศและต่างประเทศรวมถึงการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และมาสังเคราะห์เป็นบทความ (Monograph) เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดของการวิจัยและตัวแปรที่ต้องศึกษา แล้วนำไปสร้างแบบสอบถาม 2) การสร้างและการพัฒนาเครื่องมือวิจัย ขั้นตอนนี้เป็นการนำผลที่ได้จากขั้นที่ 1 มาสร้างแบบสอบถามและปรับแก้ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา จากนั้นนำแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คนพิจารณา 3) ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ของเครื่องมือโดยการวิเคราะห์หาค่าดัชนีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์โดยใช้เทคนิค IOC (item of Objective Congruence Index) เลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC ที่มากกว่า 0.5 ขึ้นไป และปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์ที่ปรึกษา 4) ตรวจสอบค่าความเที่ยง (reliability) ของเครื่องมือโดยการนำไปทดลองใช้ (try out) กับประชากร ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 5 โรง โรงเรียนละ 6 คน รวม 30 คน โดยใช้วิธีสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach,1984) ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.992

5.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis: CFA) เกี่ยวกับองค์ประกอบของการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 9 คนได้รับทราบล่วงหน้า ก่อนที่จะดำเนินการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในเวลาต่อมา เพื่อใช้ในการยืนยันผลการวิจัย

6. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ 1) วิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำข้อมูลของเอกสารที่ศึกษามาเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือ 2) การวิเคราะห์แบบสอบถาม ได้แก่ (1) ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่ง และประสบการณ์ในการทำงาน โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage) วิเคราะห์แบบสอบถาม (2) การวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับตัวแปรที่เกี่ยวกับการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา โดยใช้รูปมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) โดยใช้ค่ามัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean) และหาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) และวิเคราะห์ค่าระดับความคิดเห็น

ของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยนำค่าเฉลี่ยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์และคานท์ (Best and Kahn, 2006) 3) วิเคราะห์องค์ประกอบของการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis: CFA) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษากับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยมีเกณฑ์ดังนี้ 1) ค่าไคสแควร์สัมพัทธ์ (χ^2) /df) น้อยกว่า 3.00 2) ค่า p-value มากกว่า 0.05 3) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (Goodness of Fit Index: GFI) มากกว่า 0.90 4) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนเปรียบเทียบ (Comparative Fit Index: CFI) มากกว่า 0.90 5) ค่าดัชนีรากกำลังสองเฉลี่ยของความคลาดเคลื่อนในการประมาณค่า (Root Mean Square Error Approximation: RMSEA) น้อยกว่า 0.08 6) ค่าดัชนีวัดระดับความกลมกลืนแบบอิงเกณฑ์ (Normed Fit Index: NFI) มากกว่า 0.95

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ขอบเขตด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง 2) ขอบเขตด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ 3) ขอบเขตด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม และสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ มีผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ของความคิดเห็นในการบริหาร การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา

(n=354)

ข้อ	การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา	$\overline{X}$	S.D.	ระดับความคิดเห็น
ขอบเขต (domain) ด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง				
1	ผู้บริหารการศึกษา	4.41	0.46	มาก
2	ผู้บริหารสถานศึกษา	4.49	0.41	มาก
3	ศึกษานิเทศก์	4.35	0.52	มาก
4	ครู	4.44	0.41	มาก
5	ผู้เรียน	4.30	0.47	มาก
6	องค์กรภาคประชาสังคมหรือหน่วยงานภายนอก	4.22	0.53	มาก
รวมรายด้านที่ 1		4.37	0.38	มาก
ขอบเขต (domain) ด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้				
1	การวัดและประเมินเพื่อการเรียนรู้ (Assessment for learning)	4.35	0.49	มาก
2	การวัดและประเมินตามสภาพจริงอิงสมรรถนะ (Competency Based Authentic Assessment)	4.36	0.53	มาก

3	การวัดและประเมินจากการปฏิบัติ (Performance Assessment)	4.40	0.51	มาก
4	การวัดและประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio Assessment)	4.33	0.55	มาก
5	การวัดและการประเมินตนเอง (Self-Assessment)	4.38	0.50	มาก
6	การวัดและการประเมินโดยเพื่อน (Peer Assessment)	4.29	0.53	มาก
7	การวัดและประเมินผลโดยใช้เทคโนโลยี (Assessment by Technologies)	4.13	0.69	มาก
8	การวัดและประเมินผลโดยปัญญาประดิษฐ์ (Assessment by Artificial Intelligence)	4.03	0.77	มาก
รวมรายด้านที่ 2		4.27	0.45	มาก
ขอบเขต (domain) ด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม				
1	การวางแผน (Plan)	4.44	0.45	มาก
2	การดำเนินการตามแผน (DO)	4.45	0.46	มาก
3	การตรวจสอบ (Check)	4.40	0.49	มาก
4	การปรับปรุง (Act)	4.41	0.55	มาก
รวมรายด้านที่ 3		4.43	0.42	มาก
รวม		4.37	0.38	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า โดยภาพรวมเกี่ยวกับการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) คือ 4.37 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) คือ 0.38 ซึ่งอยู่ในระดับความคิดเห็นมากและสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อพิจารณาในรายขอบเขต พบว่า มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) อยู่ระหว่าง 4.03 – 4.49 และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) อยู่ระหว่าง 0.41 – 0.77 ตัวแปรที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) สูงสุดคือ ด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารสถานศึกษา ($\overline{X}$ = 4.49, S.D. = 0.41) และรองลงมา คือ ด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม ในการดำเนินการตามแผน ($\overline{X}$ = 4.45, S.D. = 0.46) ส่วนตัวแปรที่มีค่ามัชฌิม เลขคณิต ($\overline{X}$) ต่ำสุด คือ ด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในการวัดและประเมินผลโดยปัญญาประดิษฐ์ (Assessment by Artificial Intelligence) ($\overline{X}$ = 4.03, S.D. = 0.77)

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis: CFA) เกี่ยวกับองค์ประกอบของการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ให้ผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 9 คนได้รับทราบล่วงหน้า ก่อนที่จะดำเนินการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยดำเนินการเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2568 ผ่านโปรแกรม Google Meet ระหว่างเวลา 09.00 น. - 12.00 น. ซึ่งมีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 9 คน พบว่า จากการยืนยันองค์ประกอบทั้ง 3 องค์ประกอบในการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา มีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์ ตลอดจนยืนยันการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาแนวทางการบริหาร

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลกับบริบทของพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา

อภิปรายผลการวิจัย

1. การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ขอบเขตด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง 2) ขอบเขตด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา 3) ขอบเขตด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม สอดคล้องกับสมมุติฐานข้อที่ 1 องค์ประกอบการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาเป็นพหุองค์ประกอบ และสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ทั้งนี้ อาจเกิดจากการบริหารการวัดและประเมินผลในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาเกิดขึ้นภายใต้กลไกความร่วมมือของหลายภาคส่วนโดยมีพื้นฐานบนการกระจายอำนาจ ซึ่งผู้บริหารการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายและระบบในการกำกับติดตามที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ควบคู่กับการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ขณะเดียวกันครูออกแบบการสอนและการประเมินที่เที่ยงตรง ยุติธรรม และใช้ผลการประเมินย้อนกลับเพื่อปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ ผู้เรียนมีบทบาทในการประเมินตนเองและการประเมินโดยเพื่อน ส่วนองค์กรภาคประชาสังคมหรือหน่วยงานภายนอกสนับสนุนทรัพยากร เทคโนโลยี และแนวปฏิบัติที่ร่วมมือกับโรงเรียนและผู้ปกครอง ทำให้ระบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้มีความยั่งยืนและใช้ประโยชน์ได้จริง ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ Negussie et al. ชี้ว่าการกำหนดวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การสร้างวัฒนธรรมวิชาชีพและความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษา และประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน (Negussie et al., 2023) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Farwell ได้ศึกษาเรื่องการก้าวข้ามภาวะผู้นำทางการสอน: รูปแบบใหม่ที่สะท้อนความซับซ้อน บริบท และแนวปฏิบัติ ผลการวิจัยพบว่าภาวะผู้นำทางวิชาการจำเป็นต้องเข้าใจบริบทโรงเรียนและเลือกใช้เครื่องมือ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่เหมาะสม (Farwell, 2023) ในด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลพบว่าแนวทางการประเมินเพื่อการเรียนรู้ การประเมินสมรรถนะตามสภาพจริง การใช้แฟ้มสะสมผลงาน การประเมินตนเอง การประเมินโดยเพื่อน ตลอดจนการประเมินด้วยเทคโนโลยีและปัญญาประดิษฐ์ (AI) มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคลและสะท้อนศักยภาพที่แท้จริง แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ Zhang et al. ที่ศึกษาประเด็นการประเมินผลการสอน การประเมินตนเอง และการให้ข้อมูลย้อนกลับแบบผสมผสานในการพัฒนาทักษะการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน โดยพบว่าการให้ข้อมูลย้อนกลับจากผู้เรียนส่งผลเชิงบวกต่อการพัฒนาทักษะดังกล่าว ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเอง เรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง และได้รับการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจและความถนัดของตนเอง อีกทั้งยังสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ส่งต่อสารสนเทศด้านการประเมินกลับให้ครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Zhang et al., 2023) และนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพัสสกรณ์ วิวรรธมงคล และกรัณย์พล วิวรรธมงคล ที่ศึกษาการพัฒนาสื่อและการจัดการเรียนรู้ฐานสมรรถนะเพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนนำร่องพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนานวัตกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดคู่มือการพัฒนาสื่อและการจัดการเรียนรู้ฐานสมรรถนะที่สอดคล้องกับกรอบสมรรถนะการเรียนรู้ของโรงเรียนนำร่อง โดย

ดำเนินการร่วมกับ ภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) การออกแบบสื่อและการจัดการเรียนรู้ฐานสมรรถนะเชิงรุก (2) การสร้างความเข้าใจในหลักการเรียนรู้ (3) การขยายผลสู่เป้าหมายการเรียนการสอน (4) การออกแบบตามขั้นตอนของธรรมชาติวิชา (5) การนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างคุณค่าแก่ผู้เรียน และ (6) การพากเพียรประเมินผลการเรียนรู้ฐานสมรรถนะอย่างต่อเนื่อง (พัสสกรณ์ วิวรรธมงคล และกรัณย์พล วิวรรธมงคล, 2567) แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการมุ่งเน้นคุณภาพอย่างเป็นระบบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของการบริหารคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management: TQM) ที่ Deming ให้การสนับสนุน โดยชี้ให้เห็นว่าการนำหลักการ TQM มาใช้สามารถช่วยให้ การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ในทำนองเดียวกัน วรชัย วิภูอุปรโคตร ได้กล่าวถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ ซึ่งสามารถสะท้อนแนวคิดของ TQM ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยประกอบด้วย 4 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ (1) การมีภาวะผู้นำอย่างสร้างสรรค์ที่ผู้บริหารสถานศึกษาและครูสามารถแสดงบทบาทในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงและสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย (2) การมีเป้าหมายร่วมกันที่ชัดเจนระหว่างสถานศึกษาและชุมชนในพื้นที่ ซึ่งการมองผลลัพธ์ในเชิงองค์รวมจะนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ที่จับต้องได้ (3) การสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมระหว่างสถานศึกษาและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียผ่านกลไกที่ชัดเจนและ (4) การเสริมสร้างความรัก ความเชื่อมั่น และศรัทธาร่วมกันอันนำไปสู่การพัฒนาเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (วรชัย วิภูอุปรโคตร, 2564) จากทฤษฎีและงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการบริหารการวัดและประเมินผล การเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ต้องอาศัยภาวะผู้นำเชิงระบบที่เข้าใจบริบท ความซับซ้อน และความร่วมมือของทุกภาคส่วน เพื่อขับเคลื่อนการประเมินที่มีคุณภาพและยั่งยืน อีกทั้งการบูรณาการนวัตกรรมเทคโนโลยี และหลักการ TQM ยังมีส่วนสำคัญในการยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

2. ผลการยืนยันของการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พบว่า มีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์ ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับสมมติฐานข้อที่ 2 คือ ผลการยืนยันองค์ประกอบการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา มีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์ ซึ่งวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ที่ได้จากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญในการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) สะท้อนให้เห็นว่า องค์ประกอบที่ 1 คือ บทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนการวัดและประเมินผลให้เกิดประสิทธิภาพ แนวทางการบริหาร ในประเด็นนี้มีความยืดหยุ่น ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ศึกษานิเทศก์ ครู ผู้เรียน หรือภาคีเครือข่ายภายนอก ได้เข้ามามีบทบาทอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้การวัดและประเมินผลการเรียนรู้สามารถเชื่อมโยงกับบริบทพื้นที่และนำผลไปใช้ปรับปรุงคุณภาพผู้เรียนได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ บทบาทเชิงรุกของผู้บริหารในการสนับสนุนทรัพยากร อุปกรณ์ งบประมาณ ตลอดจนการพัฒนาสมรรถนะครูด้านนวัตกรรม ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ สงวน อินทร์รักษ์ ที่ศึกษาการบริหารโรงเรียนในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยระบุว่า องค์ประกอบการบริหารโรงเรียนในพื้นที่นวัตกรรมมีจำนวน 10 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การพัฒนานวัตกรรมการศึกษา (2) การใช้นวัตกรรมการศึกษา (3) การสร้างเครือข่ายโรงเรียนพื้นที่นวัตกรรม (4) การพัฒนาศักยภาพครูและบุคลากร (5) การสร้างกลยุทธ์การบริหารจัดการ (6) หลักการบริหารจัดการ

(7) การกำหนดเป้าหมายของพื้นที่นวัตกรรม (8) การปฏิบัติที่เป็นเลิศ (9) ภาวะผู้นำทางนวัตกรรมของผู้บริหาร และ (10) การกำหนดคุณลักษณะโรงเรียนพื้นที่นวัตกรรม (สงวน อินทร์รักษ์, 2566) องค์ประกอบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ครบถ้วนรอบด้าน ทั้งด้านนวัตกรรมการพัฒนาคนและการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน ในทำนองเดียวกัน องค์ประกอบที่ 2 นวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ที่ได้จากความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เห็นพ้องว่าการวัดและประเมินผลการเรียนรู้เชิงนวัตกรรม มีการครอบคลุมวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การประเมินเพื่อพัฒนา การประเมินตามสภาพจริงอิงสมรรถนะการประเมินจากการปฏิบัติ แฟ้มสะสมงาน การประเมินตนเอง การประเมินโดยเพื่อน ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีและปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการประเมิน ทั้งหมดนี้ล้วนมีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และก่อให้เกิดประโยชน์ โดยสามารถปรับใช้ให้สอดคล้องกับความแตกต่างและความต้องการเฉพาะของผู้เรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของพงษ์ศักดิ์ ผกามาศ และดรุณี ปัญจรัตนากร ที่ศึกษาการวัดและประเมินผลการจัดการศึกษาฐานสมรรถนะเพื่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ของประเทศไทย โดยชี้ให้เห็นว่า การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในระบบการศึกษาฐานสมรรถนะมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) การประเมินเพื่อการเรียนรู้ (2) การประเมินขณะเรียนรู้ และ (3) การประเมินผลการเรียนรู้ ทั้งนี้ การบริหารจัดการหลักสูตรฐานสมรรถนะจำเป็นต้องมีการกำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ครอบคลุมการพัฒนาหลักสูตร การวัดและประเมินผล รวมถึงการประกันคุณภาพการศึกษาอย่างเป็นระบบ (พงษ์ศักดิ์ ผกามาศ และดรุณี ปัญจรัตนากร, 2566) และในส่วนขององค์ประกอบที่ 3 การบริหารคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management: TQM) ที่มุ่งเน้นการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน (Plan) การดำเนินการตามแผน (Do) การตรวจสอบ (Check) และการปรับปรุง (Act) ทั้งนี้ ผลการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่า แนวทางการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา มีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และเป็นประโยชน์ จากทฤษฎีและงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาเป็นระบบที่มีความครบถ้วนและสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม โดยการบูรณาการบทบาทของบุคลากร นวัตกรรมการประเมิน และหลักการ TQM ส่งผลให้การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพประกอบ 1 องค์ประกอบของการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา

ภาพประกอบนี้แสดงองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) ขอบเขตด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ศึกษานิเทศก์ ครู ผู้เรียน และองค์กรภาคประชาสังคมหรือหน่วยงานภายนอกที่ร่วมกันขับเคลื่อนกระบวนการ (2) ขอบเขตด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการใช้วิธีการหลากหลาย ได้แก่ การประเมินเพื่อการเรียนรู้ การประเมินตามสภาพจริงอิงสมรรถนะ การประเมินจากการปฏิบัติ การใช้แฟ้มสะสมผลงาน การประเมินตนเองและโดยเพื่อน ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีและปัญญาประดิษฐ์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และ (3) ขอบเขตด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม (TQM) ผ่าน

กระบวนการวางแผน การดำเนินการตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าการบริหารการวัดและประเมินผลที่มีคุณภาพต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ใช้นวัตกรรมที่เหมาะสมและยึดหลักการบริหารเชิงระบบเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน

สรุป

การบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พบว่ามี 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 ขอบเขตด้านบทบาทในการบริหารของบุคลากรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) ผู้บริหารการศึกษา 2) ผู้บริหารสถานศึกษา 3) ศึกษานิเทศก์ 4) ครู 5) ผู้เรียน 6) องค์กรภาคประชาสังคมหรือหน่วยงานภายนอก องค์ประกอบที่ 2 ขอบเขตด้านนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) การวัดและประเมินเพื่อการเรียนรู้ 2) การวัดและประเมินตามสภาพจริงอิงสมรรถนะ 3) การวัดและประเมินจากการปฏิบัติ 4) การวัดและประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมผลงาน 5) การวัดและการประเมินตนเอง 6) การวัดและ การประเมินโดยเพื่อน 7) การวัดและประเมินผลโดยใช้เทคโนโลยี 8) การวัดและประเมินผลโดยปัญญาประดิษฐ์ องค์ประกอบที่ 3 ขอบเขตด้านการบริหารคุณภาพโดยรวม ประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การดำเนินการตามแผน 3) การตรวจสอบ 4) การปรับปรุง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารควรส่งเสริม สนับสนุนให้ครูและบุคลากรทางการศึกษานำนวัตกรรมการวัดและประเมินผลการเรียนรู้มาใช้ในการแก้ปัญหาคุณภาพของผู้เรียนให้หมาะสมกับความแตกต่างของผู้เรียน

1.2 ผู้บริหารสถานศึกษาควรใช้ทักษะในการปรับและประยุกต์ใช้นวัตกรรมการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับทรัพยากรของโรงเรียน และตอบสนองต่อความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่

1.3 จัดนโยบายสร้างแรงจูงใจให้ครูและบุคลากร ผลิตและพัฒนานวัตกรรมการวัดและประเมินผลสร้างวัฒนธรรมแห่งการคิดสร้างสรรค์เกี่ยวกับเครื่องมือและวิธีการประเมินที่สอดคล้องกับสมรรถนะผู้เรียน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาวิจัยการบริหารการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาในระดับภูมิภาค หรือระดับประเทศ

2.2 วิจัยการพัฒนาเครื่องมือการวัดและประเมินที่ใช้ได้จริงในระดับสถานศึกษา เพื่อสร้างคู่มือหรือแนวปฏิบัติสำหรับครูและผู้บริหาร

2.3 ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการพัฒนาการวัดและประเมินผลในพื้นที่นวัตกรรม ควรวิจัยบทบาทของภาคีเครือข่าย เช่น มหาวิทยาลัย หน่วยงานท้องถิ่น หรือภาคเอกชน

ในการสนับสนุนการพัฒนาแนวทางการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อสร้างระบบที่มีความยั่งยืนและการยอมรับจากชุมชนในพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579.* กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวาน กราฟฟิค จำกัด.

คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา. (2565). *รายงานการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

พงษ์ศักดิ์ ผกามาศ และดรุณี ปัญจรัตนากร. (2566). “แนวทางการวัดและประเมินผลการจัดการศึกษาฐานสมรรถนะสำหรับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ของประเทศไทย”. *วารสารวิจัยเพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้, 6*(2), 63–77.

พัสสกรณ์ วิวรรธมงคล และกรัณย์พล วิวรรธมงคล. (2567). “การพัฒนาสื่อและการจัดการเรียนรู้ฐานสมรรถนะเพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ฐานสมรรถนะโรงเรียนนำร่องพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี”. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น,* 47(1), 123–138.

วรชัย วิภูอุปรโคตร. (2564). “การจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ในการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”. *วารสารปัญญาภิวัฒน์,* 13(3), 320–332.

สงวน อินทร์รักษ์. (2566). “การบริหารโรงเรียนในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน”. *วารสารศึกษาศาสตร์ มมร,* 11(1), 340–354.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566). *แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2566–2570*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2567 จาก https://www.secondarytak.go.th/wp-content/uploads/2022/12/แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน-2566-2570-ของ-สพฐ.pdf

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

สำนักงานวิจัยและพัฒนาการศึกษา. (2566). *รายงานผลการวิจัยและพัฒนาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

Best, J. W., and Kahn, J. V. (2006). *Research in education.* (10th ed.). Pearson Education.

Cronbach, L. J. (1984). *Essentials of psychological testing.* (4th ed.). Harper & Row.

Farwell, V. L. (2023). Beyond Instructional Leadership: A New Model Recognizing Complexity, Context and Practices. *(Doctoral dissertation).* University of Southern Queensland.

Negussie, D., et al. (2023). The role of educational leaders ensuring educational quality: A systematic literature review. *ADALYA journal*, 12(5), 55-63.

UNESCO. (2021). *Education policy review: Towards equity and quality in Thailand's education reform*. Paris: UNESCO.

World Bank. (2022). *Thailand education report: Education in transition to the future*. Washington, DC: World Bank.

Zhang, J., et al. (2023). Evaluation of teacher, self-assessment, and combined feedback to increase students' behavioral observation skills. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education,* 35(1), 48–66.

การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ

The Encouragement of Cognitive Skills of Elderly People at Pakchong District in Nakonratchasima Province though Buddhist Integration

[1]พระมหาไพโรจน์ กนโก [2]ประพันธ์ ศุภษร [3]ตวงเพชร สมศรี
[1]Phrahamah Pairote Kanako [2]Prapan Supasorn [3]Tuangpeth Somsri
[1,2,3]บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,3]Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[1]Corresponding author, e-mail: phkanako@gmail.com

Received September 22, 2025; **Revised** February 22, 2026; **Accepted:** April 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในสังคมไทย 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้เสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 21 รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ได้แก่ ความสามารถในการปรับตัว ความฉลาดทางอารมณ์ และความสามารถในการแก้ไขปัญหา 2) หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างทักษะทางปัญญา ได้แก่ หลักสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม และหลักปัญญา 3 คือ การคิด การฟัง และการฝึกฝนตนเอง 3) แนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ ได้แก่ การบูรณาการ 1 พลัง 2 ประสาน 1 พลัง คือ การพัฒนาศักยภาพภายในจิตใจของผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรม 2 ประสาน คือ 1) การสร้างความร่วมมือกับผู้คนรอบข้าง ชุมชนและสังคม และ 2) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทำให้ได้รูปแบบการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ

คำสำคัญ: ทักษะทางปัญญา; ผู้สูงอายุ; พุทธบูรณาการ

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the concepts and principles of enhancing cognitive skills among the elderly in Thai society; 2) to investigate

Buddhist principles used for enhancing cognitive skills of the elderly in Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province; and 3) to propose a Buddhist integrated approach for enhancing cognitive skills of the elderly in Pak Chong District, Nakhon Ratchasima Province. This study employed a qualitative research methodology, utilizing in-depth interviews with 21 key informants. The research findings revealed that: 1) Concepts of enhancing cognitive skills for the elderly include adaptability, emotional intelligence, and problem-solving abilities. 2) Buddhist principles for enhancing cognitive skills consist of the *Four Foundations of Mindfulness* (Satipatthana IV): body, feelings, mind, and mind-objects (dhamma); and the *Threefold Wisdom* (Panya III): wisdom resulting from listening/learning, wisdom resulting from reflection, and wisdom resulting from mental development. and 3) The Buddhist integrated approach for enhancing cognitive skills of the elderly in Pak Chong District is characterized by the "One Power, Two Collaborations" model. The One Power refers to developing the internal spiritual potential of the elderly through Dhamma practice. The Two Collaborations involve: 1) building cooperation with people nearby, the community, and society; and 2) receiving support from government agencies. This synergy results in a comprehensive Buddhist integrated model for enhancing the cognitive skills of the elderly in the studied area.
Keywords: Cognitive Skills; Elderly People; Buddhist Integration

บทนำ

ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Complete aged society) โดยมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งสามารถสังเกตได้จากแนวโน้มที่ชัดเจนในดัชนีการสูงอายุ อัตราส่วนพึ่งพิงวัยสูงอายุ และอัตราส่วนเกื้อหนุน ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในประชากร โดยมีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น ขณะที่ประชากรวัยทำงานและอัตราการเกิดเด็กกลับลดลง ส่งผลให้กลุ่มประชากรวัยทำงานแบกรับภาระในการดูแลผู้สูงอายุ สำนักงานสถิติแห่งชาติได้ดำเนินการสำรวจประชากรผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2537 โดยสำรวจทุก 3 ปี และครั้งล่าสุดระหว่างเดือนเมษายน - มิถุนายน 2567 พบว่า จำนวนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้น มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยปี 2537 มีผู้สูงอายุร้อยละ 6.8 และเพิ่มเป็นร้อยละ 20.0 ในปี 2567 เมื่อพิจารณาตามเพศ พบว่า ผู้สูงอายุหญิงมากกว่าผู้สูงอายุชาย (ร้อยละ 57.9 และ 42.1 ตามลำดับ) และในทุกกลุ่มช่วงวัย ผู้สูงอายุหญิงมีจำนวนมากกว่าผู้สูงอายุชายเช่นกัน สำหรับการแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุตามกลุ่มช่วงวัย พบว่า ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุวัยต้น (60-69 ปี) ร้อยละ 59.3 รองลงมา คือ กลุ่มผู้สูงอายุวัยกลาง (70-79 ปี) ร้อยละ 29.8 และกลุ่มผู้สูงอายุวัยปลาย (80 ปีขึ้นไป) ร้อยละ 10.9 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2567) จังหวัดที่มีจำนวนผู้สูงอายุมากที่สุดในประเทศไทย ได้แก่ กรุงเทพมหานคร 1,291,703 คน รองลงมา ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา 561,886 คน จังหวัดเชียงใหม่ 451,761 คน และจังหวัดอุบลราชธานี 401,029

คน ตามลำดับ ซึ่งส่งผลต่อสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศ ทำให้ต้องมีการจัดระบบการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เช่น การจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัด การปรับปรุงระบบเกษียณอายุราชการ การจัดสรรสวัสดิการที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ การเตรียมระบบขนส่งมวลชนสาธารณะเพื่อผู้สูงอายุ รวมถึงการออกแบบสิ่งแวดล้อม และสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น เพื่อให้ทุกคนที่อยู่ในสังคมโดยเฉพาะผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2567)

จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดที่มีขนาดพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 1 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากรมากเป็นอันดับสองของประเทศ รองจากกรุงเทพมหานคร แบ่งการปกครองออกเป็น 32 อำเภอ มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 20,493.96 ตารางกิโลเมตร หรือ 12,808,728 ไร่ จากข้อมูลสำนักงานสถิติจังหวัดนครราชสีมา ปี พ.ศ. 2564 จำนวนประชากรรวม 2,634,145 คน จำนวนประชากรชาย 1,293,783 คน จำนวนประชากรหญิง 1,340,317 คน คิดเป็นชายร้อยละ 49.12 เป็นหญิงร้อยละ 50.89 ของประชากรทั้งหมด สัดส่วนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อายุขัยเฉลี่ยเพศชาย 70.52 ปี เพศหญิง 76.79 ปี จำนวนผู้สูงอายุ 561,886 คน คิดเป็นร้อยละ 21.52 ของประชากรทั้งจังหวัด แยกเป็นผู้สูงอายุชาย 250,437 คน คิดเป็นร้อยละ 44.57 ผู้สูงอายุหญิง 311,449 คน คิดเป็นร้อยละ 55.43 (กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงมหาดไทย, 2568) ถือเป็นจังหวัดที่ได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์แล้ว จากสถานการณ์ดังกล่าวคาดว่าจะทำให้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาโดยรวม โดยเฉพาะภาวะค่าใช้จ่ายในการจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ การสร้างหลักประกันรายได้ ภาวะทางการคลัง ระบบสวัสดิการต่างๆ โดยรัฐบาลได้ให้ความสำคัญในการจัดสวัสดิการให้กับผู้สูงอายุ เพื่อเป็นการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการของรัฐ การพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคม ระบบการออม ระบบการกู้ยืมที่เป็นธรรมเหมาะสม รวมทั้งการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ตกอยู่ในภาวะยากลำบาก

ในภาพรวมของประเทศไทยนั้นพบว่า ประเทศไทยนับเป็นอีกประเทศหนึ่งที่กำลังก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว โดยพบว่า สัดส่วนประชากรของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและคาดว่าจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 20.5 ล้านคน หรือร้อยละ 25 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในปี พ.ศ. 2583 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562) โดยประชากรผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ในปี 2563 มีจำนวนประชากรผู้สูงอายุ 12 ล้านคน (ร้อยละ 18) เพิ่มเป็น 20.42 ล้านคน (ร้อยละ 31.28) ในปี 2583 เป็นที่น่าสังเกตว่าประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุเร็วกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างมาก จากแนวโน้มของผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นจึงนำมาซึ่งภาวะเสี่ยงและปัญหาด้านสุขภาพของผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นวัยแห่งความเสื่อมถอยในทุกๆ ด้านทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยตามวัย นอกจากการเจ็บป่วยทางร่างกายที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุแล้วยังส่งผลต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุด้วย เนื่องจากผู้สูงอายุจะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ทั้งจากภาวะสุขภาพที่เสื่อมถอยลง การสูญเสียบทบาทหน้าที่ทางสังคมและอาจวิตกกังวลต่อความตายที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจ เพราะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวมากขึ้นทุกวัน สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกไร้คุณค่าไร้ความหมาย แรงจูงใจ และความกระตือรือร้นลดลง ขาดความเชื่อมั่นและหมดความภาคภูมิใจในตนเอง (สุปาณี จินาสวัสดิ์, 2559) โดยแนวโน้มปัญหาสุขภาพจิตในอนาคตอาจจะมีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากสภาพสังคมเมืองมีการแข่งขันตลอดเวลา สภาพครอบครัวมี

ขนาดเล็ก และมีเวลาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยลง ขาดบรรยากาศของความสัมพันธ์ที่ดีในด้านจิตใจ ส่งผลให้เกิดความเครียดและไม่มีทางออก อันจะนำไปสู่ปัญหาทางสุขภาพผู้สูงอายุได้ในที่สุด

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาปัญญา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายแนวทางทำให้เกิดปัญญา 3 แนวทาง คือ “1. จินตมยปัญญา หรือเรามักจะเรียกกันยาวๆ ว่า จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด 2. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง หรือการสดับเล่าเรียน และ 3. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ” (พระพุทธโฆษาจารย์, 2560) สอดคล้องกับเสฐียรพงษ์ วรรณปก กล่าวถึงวิธีการพัฒนาปัญญามี 3 หลัก ได้แก่ 1. ฉลาดเรียน รู้จักเรียน คือ สุตมยปัญญา 2. ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล หรือฉลาดคิด คือ จินตามยปัญญา และ 3.ปัญญาเกิดจากการลงมือกระทำ คือ ภาวนามยปัญญา ซึ่งผลที่ได้จากปัญญา คือ สัปปุริสธรรม 7 คือ การใช้ปัญญาต่อการรู้จักตน รู้จักคน และรู้จักงาน” (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2567) กระบวนการสร้างทักษะทางปัญญา จะนำไปสู่การสร้างศักยภาพให้เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุในระดับปัจเจกบุคคลที่สามารถลงมือปฏิบัติได้อย่างเข้าใจตนเอง เข้าใจคนอื่น และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ การมีสติในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เกิดความปลอดภัยด้านร่างกายและจิตใจ

จากเนื้อหาที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น จะพบว่า กลุ่มผู้สูงอายุในสังคมไทยกำลังมีปริมาณเพิ่มอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ จึงมีการตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขในบั้นปลายของชีวิต?” จากประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ” เพื่อนำเสนอรูปแบบที่เป็นทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จึงได้กำหนดประเด็นการศึกษาในครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้เสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก (In depth interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 21 รูป/คน มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) แบ่งแนวทางการศึกษาออกเป็น 2 ประการ คือ ประการที่ 1 การศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในสังคมไทย และการพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุตามศาสตร์สมัยใหม่ ประการที่ 2 การศึกษาหลักพุทธธรรม ได้แก่ หลักสติปัฏฐาน 4 และปัญญา 3 เพื่อการพัฒนาชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย การศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุทั้งในระดับ

ปัจเจกบุคคลและระดับสังคม โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ ระบบออนไลน์จากเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้สูงอายุ ในเขตพื้นที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยภาคสนาม (Field Study) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา จากศูนย์ปฏิบัติธรรม 3 แห่ง ประกอบด้วย 1) ศูนย์ปฏิบัติธรรมมหาจุฬาอาศรม 2) ศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมวิโรจนาราม ธรรมสถาน (งุยเตาอู) และ 3) ศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จำนวน 21 รูป/คน แยกเป็น หัวหน้าศูนย์ปฏิบัติธรรม 3 รูป พระวิปัสสนาจารย์ 3 รูป และผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา 15 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง จากผู้มีประสบการณ์การปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 2 ปี

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย แบบบันทึกข้อมูล ได้แก่ แบบบันทึกหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างทักษะทางปัญญา และหลักพุทธธรรมที่ใช้เพื่อเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในสังคมไทย และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เพื่อใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม ประกอบด้วย หัวหน้าศูนย์ปฏิบัติธรรม พระวิปัสสนาจารย์ และผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยแบบสัมภาษณ์ได้ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องและปรับแก้ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาพิจารณาแล้ว

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูล การศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ศาสตร์สมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะทางปัญญา ได้แก่ หลักสติปัฏฐาน 4 หลักปัญญา 3 โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2539 อรรถกถาภาษาไทย หนังสือ ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความวิชาการ และระบบออนไลน์จากเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ เพื่อนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ วิเคราะห์เนื้อหาที่สำคัญ และจัดเรียบเรียงเพื่อนำไปบูรณาการในการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุเพื่อตอบโจทย์การวิจัยครั้งนี้

การรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 จัดทำร่างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ส่งให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบแก้ไขให้มีความถูกต้อง และตรงประเด็น ขั้นตอนที่ 2 บัณฑิตวิทยาลัยออกหนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เป็นผู้เชียวชาญตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาพิจารณาอีกครั้ง ขั้นตอนที่ 3 บัณฑิตวิทยาลัยออกหนังสือเพื่อขอเข้าสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย ตามรายชื่อที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ และขั้นตอนที่ 4 ประสานงานและนัดหมายวันเวลา เพื่อดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย การจดบันทึก และบันทึกเสียงเพื่อป้องกันการข้ามหรือหลุดประเด็นที่สำคัญ ถอดเทปเรียบเรียงข้อมูลให้เป็นระบบ แล้วนำมาวิเคราะห์ จัดเป็นหมวดหมู่เพื่อนำไปสรุปผลการวิจัยต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล สรุปหลักการ แนวคิด ทฤษฎี พฤติกรรม ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เพื่อนำไปเป็นกรอบการสร้างรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ และการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อนำไปสร้างเป็นรูปแบบการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการต่อไป

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่หล่อหลอมจนกลายเป็นวิถีชีวิตผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น ทำบุญตักบาตร ไหว้พระสวดมนต์ การเข้าวัดฟังธรรม และเข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรมในโอกาสต่างๆ แต่ผู้สูงอายุก็ประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต ได้แก่ ปัญหาด้านสุขภาพร่างกาย เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงวัย ขาดคนดูแล ต้องอยู่บ้านตามลำพังหรืออยู่กับหลานตัวเล็กๆ ซึ่งไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ในเวลาเจ็บป่วยหรือหกล้ม จากบทสัมภาษณ์ พบว่า ผู้สูงอายุมีปัญหาสุขภาพไม่แข็งแรง สายตาพร้ามัว หูไม่ได้ยิน ลุกนั่งลำบาก (วลัยพร ปัญญา. 2568, 23 กุมภาพันธ์) ปวดเข่า ไม่สามารถเดินหรือนั่งนานๆ ได้ มีโรคประจำตัว เช่น ความดัน เบาหวาน และข้อเข่าเสื่อม เป็นต้น (แหวน อินทรักษา. 2568, 25 กุมภาพันธ์) นอกจากนั้นยังพบว่า มีปัญหาสุขภาพที่เสื่อมโทรม โรคประจำตัว ความเจ็บป่วย ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพจิต เช่น ความเหงา ความเครียด อาการซึมเศร้า เป็นต้น ปัญหาด้านสุขภาพจิต ที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ ความเครียด เหงา สูญเสียบทบาททางสังคม ความขัดแย้งกับคนในครอบครัว ต้องไปพบหมอบ่อยๆ กลายเป็นภาระของลูกหลาน ลูกหลานไม่มีเวลาให้ เกิดความรู้สึกน้อยใจเหมือนถูกทอดทิ้ง มีภาวะเป็นโรคซึมเศร้า (พระครูปลัดอุทัย พลเทโว, บุษบา เอกะกุล, นภัค สรรพเจริญกุล. 2568, 8 กุมภาพันธ์) สำหรับแนวทางการแก้ปัญหา ได้แก่ การรวมกลุ่มกันทำบ้านให้เป็นวัด การสวดมนต์ นิมนต์พระมาแสดงธรรม หรือการปฏิบัติธรรมร่วมกันในโอกาสต่างๆ (แม่ชีเรวดี เวชสิทธิ์. 2568, 5 กุมภาพันธ์).

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้เสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ประกอบ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา สติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 289 หน้าที่ 222-223, มหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, 2539) และปัญญา 3 ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 305 หน้าที่ 272, มหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, 2539) จากบทสัมภาษณ์พบว่า การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุจะผูกพันธ์กับพิธีกรรม ความเชื่อ และหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยพบว่า “การพัฒนาทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา เช่น การตักบาตร สมาทานศีล 5 ศีล 8 การฟังธรรมะ การสวดมนต์ นั่งสมาธิเป็นต้น (แหวน อินทรักษา. 2568, 25 กุมภาพันธ์) ผู้สูงอายุบางคนเลือกไปปฏิบัติธรรมเป็นเวลาหลายๆ วัน หรือบวชเป็นแม่ชี จากบทสัมภาษณ์พบว่า แนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมทักษะทางปัญญา ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา และสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม ให้มีสติกำหนดพิจารณาตั้งแต่ตื่นจนกระทั่งหลับ ตื่นขึ้นมาก็ให้กำหนดพิจารณาอย่างต่อเนื่อง

แนวทางการส่งเสริมทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา เริ่มจากการให้ทาน การรักษาศีล เมื่อศีลบริสุทธิ์ทำให้เกิดสมาธิได้ง่าย ใช้สมาธิเป็นบาทในการพิจารณาสภาวะธรรมต่างๆ จนทำให้เกิดปัญญา หลักปัญญา 3 ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา เริ่มจาการอ่าน การฟัง นำไปคิดพิจารณา ทบทวน เป็นช่องทางทำให้เกิดปัญญา มีสติกำหนดรู้การเคลื่อนไหวอิริยาบถต่างๆ รวมถึงการกำหนดรู้อิริยาบถย่อย เช่น การคู้เข้า เหยียดออก ก้มเงย และในขณะรับประทานอาหาร ในขณะที่พระวิปัสสนาจารย์ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การส่งเสริมทักษะทาง

ปัญญาสำหรับผู้สูงอายุตามแนวสติปัฏฐาน 4 จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีจิตใจสงบเป็นสมาธิ เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาทักษะทางปัญญา ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ (สุตมยปัญญา) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลาย ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ เป็นการกระตุ้นให้ผู้สูงอายุได้คิดวิเคราะห์ (จินตมยปัญญา) จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล และส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้ปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง (ภาวนามยปัญญา) จะช่วยให้ผู้สูงอายุเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง จากการสัมภาษณ์จะพบว่า หลักพุทธธรรมสำหรับส่งเสริมทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 และปัญญา 3 สามารถไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อนำเสนอแนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 สามารถช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุได้ทั้งร่างกายและจิตใจ คือ ด้านร่างกาย ช่วยลดอันตรายจากอุบัติเหตุการหกล้ม ส่วนด้านจิตใจ ช่วยลดอาการซึมเศร้า วิตกกังวล จัดการอารมณ์ได้ดี หรือช่วยลดความขุ่นมัวในจิตใจที่อาจส่งผลกระทบต่อบุคคลรอบข้าง ดังนั้น การพัฒนาทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุควรได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นรูปธรรม ได้รับการสนับสนุนจากคนในครอบครัว เป็นการสร้างความเข้าใจที่ดีระหว่างครอบครัว ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง การพัฒนาทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ควรเน้นหลักธรรมง่ายๆ เช่น ทาน ศีล ภาวนา การตักบาตร การรักษาศีล 5 ศีล 8 หรือศีลอุโบสถ การสวดมนต์ ฟังธรรม นั่งสมาธิ แผ่เมตตา และรู้จักปล่อยวาง เป็นการพัฒนาทักษะทางปัญญาขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับคนทุกกลุ่ม ดังนั้น การพัฒนาทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา จึงควรเริ่มจากการลงมือทำสิ่งที่ทำได้ง่ายและเป็นที่รับรู้ของชาวพุทธทั่วไป เช่น การให้ทาน การรักษาศีล เจริญจิตภาวนา โดยผู้สูงอายุสามารถปฏิบัติอยู่ที่บ้านได้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกับคนในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุควรครอบคลุมทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ได้แก่ มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ช่วยเหลือตัวเองได้ตามวัยที่เหมาะสม และปราศจากโรคร้ายแรงต่างๆ และด้านจิตใจ ได้แก่ การมีความมั่นคงทางจิตใจ มีความสุขในปั้นปลายของชีวิต มีการพัฒนาทักษะทางปัญญาควบคู่ไปด้วย มีความรู้ความเข้าใจหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการต่างๆ รู้จักการคิดวิเคราะห์ แก้ไขปัญหาเมื่อเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่างๆ ที่ไม่ได้คาดการณ์ล่วงหน้า การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาจะต้องอาศัยกำลังของสติ สมาธิ การคิดวิเคราะห์ การแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ มีความคิดสร้างสรรค์และมีเมตตา ทั้งนี้จะเห็นว่าหลักการพัฒนาทักษะทางปัญญาที่สำคัญ ประกอบด้วย 1) การแก้ไขปัญหา ทักษะทางปัญญาช่วยให้บุคคลสามารถวิเคราะห์ปัญหาที่ซับซ้อน คิดอย่างมีวิจารณญาณ และคิดค้นวิธีแก้ปัญหาที่สร้างสรรค์ 2) ความสามารถในการปรับตัว ความยืดหยุ่น ความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งบุคคลที่มีทักษะทางปัญญาที่ยอดเยี่ยมสามารถเจริญก้าวหน้าได้แม้ใน

สภาพแวดล้อมการทำงานที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด เนื่องจากสามารถปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยี กระบวนการ และความรับผิดชอบที่ทันสมัยได้ 3) การตัดสินใจอย่างรอบคอบ พิจารณาทางเลือกต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ และตัดสินใจอย่างรอบคอบ 1) ความร่วมมือและการสื่อสาร บุคคลที่มีทักษะทางปัญญาที่แข็งแกร่งจะสามารถมีส่วนสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในสถานที่ทำงานได้สำเร็จ 5) ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ การมีจินตนาการสูง สามารถคิดอย่างสร้างสรรค์ และสร้างสรรค์ไอเดียใหม่ๆ ถือเป็นสิ่งที่มีค่ามาก บุคคลที่มีจินตนาการและความอยากรู้อยากเห็นสูงมักจะเสนอไอเดียเพื่อพัฒนากระบวนการใหม่ๆ ที่จะขับเคลื่อนการเติบโตและความได้เปรียบทางการแข่งขัน 6) ความฉลาดทางอารมณ์ ทักษะทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความฉลาดทางอารมณ์ เช่น ความเห็นอกเห็นใจ การรู้จักตนเอง และการรับรู้ทางสังคม ช่วยให้สามารถนำความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แก้ไขความขัดแย้ง และร่วมมือกับคนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ 7) การคิดแบบคล่องตัว คือ การคิดนอกกรอบ มีแผนสำรองตลอดเวลา และพร้อมที่จะเรียนรู้จากความผิดพลาดและเติบโตจนกลายเป็นทรัพยากรที่มีค่าขององค์กร 8) การจัดลำดับความสำคัญและการบริหารเวลา การเข้าใจทักษะในการจัดการเวลาและการกำหนดลำดับความสำคัญถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของบุคคล อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการปรับตัวและจัดลำดับความสำคัญของงานต่างๆ ในเวลาอันจำกัด จะเป็นที่ต้องการและเป็นทักษะที่สำคัญในการก้าวหน้าในโลกแห่งการทำงานในอนาคต จากงานวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ พบว่า การใช้ทักษะทางปัญญาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้สูงอายุ ได้แก่ การคิดแก้ไขปัญหา การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การคิดวิเคราะห์ เนื่องจากทักษะทางปัญญาจะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต่อเมื่อผู้สูงอายุได้รับประสบการณ์และสั่งสมประสบการณ์จากการคิดวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะการแก้ไขปัญหาและการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ถ้าผู้สูงอายุมีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจจะช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของภาวะสุขภาพตลอดจนสังคมและสิ่งแวดล้อม (กิตต์ธเนศ สว่างวรนาถ และชมสุภัค ครุฑกะ, 2562) และงานวิจัยเรื่องนวัตกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องเร่งดำเนินการเพื่อให้ทันกับสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น นวัตกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุได้แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) นวัตกรรมด้านเทคโนโลยีและการแพทย์ 2) นวัตกรรมด้านสังคมและชุมชน เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตได้อย่างอิสระและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม จึงควรให้ความสำคัญในการพัฒนานวัตกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง (พระพุฒิพันธุ์ จนทว์โส, 2567)

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ มีสติกำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นแนวปฏิบัติที่ได้รับความนิยมนำมาใช้ฝึกสติและพัฒนาทักษะทางปัญญา โดยมุ่งเน้นการมีสติกำหนดรู้อิริยาบถต่างๆ ตั้งแต่ตื่นจนกระทั่งหลับ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ตามศักยภาพของผู้ปฏิบัติ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทยในสองทศวรรษหน้าเชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า หลักพุทธธรรมเพื่อบริหารจัดการตัวเองภายในระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 ประกอบด้วย กาย: การมีสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก กำหนดรู้ทุกอิริยาบถ (ยืน เดิน นั่ง นอน) ทุกการกระทำ ทำให้รู้เท่าทันอาการทางกาย มีจิตเป็นกุศล เวทนา:

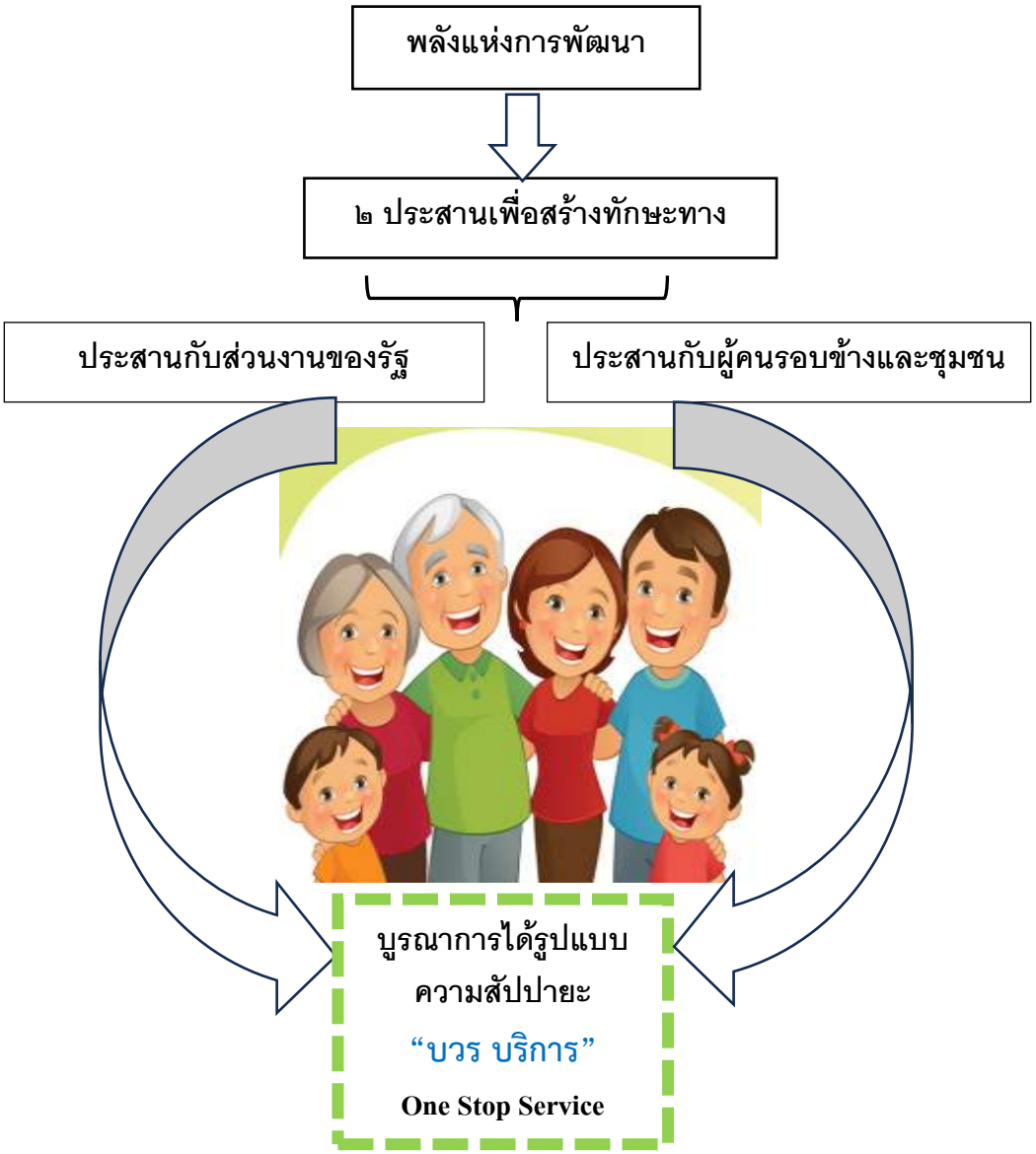
รับรู้สุข ทุกข์ อุเบกขา อย่างรู้เท่าทัน มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป จิต: การกำหนดได้หมายรู้ มีสติควบคุมอารมณ์ สงบ ระงับ ธรรม: การประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม (ศิริพรรณ วีระนันทาเวทย์, 2560) ซึ่งในหนังสือเรื่อง “มหาสติปัฏฐานสูตร เส้นทางสู่นิพพาน” ได้นำเสนอหลักการปฏิบัติโดยละเอียดและมีขั้นตอนการปฏิบัติอย่างชัดเจน สามารถตอบโจทย์สำหรับการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันได้อย่างลงตัว มีประสิทธิภาพ และสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ (พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), 2549) และหลักปัญญา 3 ประกอบด้วย 1) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิด 2) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง 3) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการอบรม มีคำอธิบายการใช้ปัญญาที่เกิดจากการคิดนั้น จำกัดเฉพาะอยู่ในพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการฟังและปัญญาที่เกิดจากการฝึกอบรมนั้นสามารถพัฒนาขึ้นได้ในกลุ่มบุคคลสามจำพวกในพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 305 หน้าที่ 371, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุ จึงเริ่มต้นด้วยสุตมยปัญญา เพื่อนำไปสู่ภาวนามยปัญญาตามลำดับ ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์เป้าหมายการพัฒนาปัญญาของผู้สูงอายุ แยกเป็น 2 ระดับ คือ เป้าหมายระดับที่ 1 เรียกว่า ระดับโลกียะ คือ การใช้ปัญญาเพื่อทำให้เกิดความสุขด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคม หรือการพัฒนาภายในของปัจเจกบุคคล ทำให้มีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง สำหรับผู้สูงอายุที่มีทักษะทางปัญญาในการคิด การฟัง การพูด สามารถแก้ปัญหาชีวิตของตนเองได้และแสวงความสุขให้กับตนเองได้เป็นอย่างดี เป็นต้น เป้าหมายระดับที่ 2 เรียกว่า ระดับโลกุตตระ คือ การใช้ปัญญาระดับสูงสุด ซึ่งจะทำให้ความทุกข์ได้รับการแก้ไข จนนำไปสู่การพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง จะเห็นว่าความแตกต่างของเป้าหมายสองระดับ ระดับแรกการใช้ปัญญานั้นเป็นการสร้างความสุข ส่วนระดับสูงสุดของเป้าหมายที่แท้จริงของการใช้ปัญญา คือ การทำอย่างไรให้ความทุกข์ได้รับการบริหารจัดการอย่างลงตัวและนำไปสู่ภาวะที่เรียกว่า นิพพาน คือ เป็นการใช้ปัญญาอย่างสมบูรณ์แบบ ในหนังสือเรื่อง “สติปัฏฐาน 4 ต้นทางนำไปสู่มรรคผลนิพพาน” กล่าวไว้ว่า สติปัฏฐาน 4 เป็นต้นทาง เมื่อออกเดินตามทางเรื่อยๆ จะนำไปสู่ปลายทางคือจุดที่ทำให้ถึงนิพพาน คืออริยมรรคมีองค์ 8 จะเห็นว่า สติปัฏฐาน 4 เป็นส่วนหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ คือ การเข้าสู่ภาวะนิพพาน (สุภีร์ ทุมทอง, 2557) จะเห็นได้ว่า สติปัฏฐาน 4 และปัญญา 3 นั้น มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่จะต้องดำเนินชีวิตให้ช้าลง เนื่องจากสภาพร่างกายไม่พร้อมสำหรับการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว การนำหลักปฏิบัติตามแนวทางสติปัฏฐาน 4 มาใช้กำหนดอิริยาบถต่างๆ จึงจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นพื้นฐานสำคัญทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุได้เป็นอย่าง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การบูรณาการองค์ความรู้ 1 พลัง 2 ประสาน เพื่อนำไปสู่การสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ เรียกว่า คือ “บวร บริการ” ได้แก่ การจัดสภาพแวดล้อมให้มีความเหมาะสมทางด้านกายภาพ คือ การจัดสถานที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุให้มีความเหมาะสม เอื้อต่อการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ และด้านจิตภาพ คือ วัดเป็นสถานที่ฝึกฝน อบรม ขัดเกลาจิตใจให้รู้เท่าทันกับสภาวะที่เกิดขึ้น รวมถึงยังเป็นสถานที่พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งจากงานวิจัยเรื่อง สัปปายะสำหรับผู้สูงวัยตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่า การสร้างโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ เป็น

แหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนต่างวัย ได้เข้ามาศึกษาสิ่งที่กำลังสูญหายไปจากสังคม เป็นการนำองค์ความรู้เดิมกลับมาปรับปรุงและใช้งานใหม่ได้อย่างลงตัว (ลำภู เปรมจิตร์, 2562) และสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องโรงเรียนผู้สูงอายุกับการเรียนรู้พัฒนาคุณภาพชีวิต พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุและกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ และทักษะชีวิตที่จำเป็น และขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ให้ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชนจะทำให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าสามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคม และมีความสุขในบั้นปลายของชีวิต (พระครูสิริภูรินิทัศน์, 2563)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบที่เรียกว่า “1 พลัง 2 ประสาน เพื่อสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา” เริ่มต้นจากการสร้างพลังที่เป็นศักยภาพภายในของตนเอง การใช้สติกำกับอิริยาบถต่างๆ ตามแนวสติปัฏฐาน 4 และการใช้ปัญญา 3 เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ และมีสติกำหนดรู้เท่าทันอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น เมื่อพลังภายในได้รับการพัฒนาแล้ว การประสานกับผู้บุคคลในครอบครัวและชุมชนรอบข้าง ก็จะได้รับการสนับสนุนเพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล การได้รับการสนับสนุนงบประมาณ เพื่อจัดสวัสดิการให้กับผู้สูงอายุในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ดังนั้น แนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ ในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ ได้แก่ รูปแบบการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ เรียกว่า “บวร บริการ หรือ One Stop Service”

ภาพประกอบ 1 กระบวนการบูรณาการ 1 พลัง 2 ประสานเพื่อสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา คือ รูปแบบการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการสร้างทักษะทางปัญญา เรียกว่า คือ “บวร บริการ หรือ One Stop Service”

1. กระบวนการบูรณาการ 1 พลัง 2 ประสานเพื่อสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา 1 พลัง 2 ประสาน เพื่อสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เป็นการสร้างรูปแบบความสัปปายะ เรียกว่า คือ “บวร บริการ หรือ One Stop Service” เป็นแนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้ 1 พลัง คือ การพึ่งพาศักยภาพภายในของตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” จัดเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างทักษะทางปัญญา การใช้หลักสติปัฏฐาน 1 เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดสติในการดำเนินชีวิตประจำวัน และหลักปัญญา 3 คือ การพูด การฟัง การคิดอย่างรอบคอบและมี

เหตุผล เป็นพลังภายในที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้สูงอายุ 2 ประสาน เป็นแนวทางการสร้างความร่วมมือกับคนรอบข้าง ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อสนับสนุนการสร้างทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา อธิบายดังนี้

ประสานที่ 1 ประสานกับผู้คนรอบข้างและชุมชน เมื่อการพัฒนาศักยภาพภายในระดับปัจเจกบุคคลได้รับการพัฒนาแล้ว แต่ผู้สูงอายุยังต้องดำเนินชีวิตร่วมกับคนรอบข้างและชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ต้องได้รับการสนับสนุนจากคนรอบข้าง เป็นความจำเป็นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การประสานระดับที่ 2

ประสานที่ 2 ประสานกับส่วนงานของรัฐ การได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมเกิดผลสัมฤทธิ์และมีความยังยืน ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับผู้สูงอายุ จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ

2. รูปแบบความสัปปายะ เรียกว่า “บวร บริการ หรือ One Stop Service” อธิบายได้ดังนี้

การบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ในรูปแบบความสัปปายะ คือ การจัดสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลสำหรับการดูแลผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา มีอธิบายดังนี้

บ: บ้าน คือ การจัดที่พักอาศัยให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตและการประกอบกิจกรรมต่างๆ สำหรับผู้สูงอายุ ควรออกแบบและก่อสร้างให้เหมาะสมกับผู้สูงอายุ โดยคำนึงถึงความปลอดภัย ความสะดวกสบาย และการใช้งานได้จริงตามช่วงอายุที่เพิ่มขึ้น

ว: วัด คือ การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการฝึกฝนอบรมขัดเกลาจิตใจให้รู้เท่าทันกับสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ประเด็นสำคัญคือการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้ผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรมร่วมกัน

ร: โรงเรียน คือ สถานที่สำหรับการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ สนทนา จนถึงเป็นศูนย์ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ที่หลากหลายให้กับอนุชนรุ่นหลัง เช่น การถ่ายทอดความรู้ประเพณีวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหาย หรืองานประดิษฐ์ เป็นต้น

สรุป

การศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ” ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ประสบปัญหาการดำเนินชีวิต 2 ด้าน คือ ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายและด้านจิตใจ การศึกษาครั้งนี้เป็นการนำเสนอแนวทางการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุ ตามแนวการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 และปัญญา 3 เพื่อเป็นการส่งเสริมการพัฒนาทักษะทางปัญญาให้กับผู้สูงอายุ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขในบั้นปลายของชีวิต ดังนั้น การจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมเอื้อต่อการเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ เพื่อช่วยพัฒนาศักยภาพภายในและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ได้รับประโยชน์สูงสุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติและกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ควรสร้างความร่วมมือกันในการจัดหาสถานที่พักสำหรับผู้สูงอายุในบริเวณพื้นที่ของวัดที่มีความพร้อมเพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

1.2 วัดที่มีศักยภาพควรจัดสถานที่พักสำหรับรองรับผู้สูงอายุ ที่ประสงค์จะเข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรมในโอกาสต่างๆ มีการจัดโซนสถานที่พักสำหรับพระสงฆ์และผู้สูงอายุอย่างชัดเจน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการ มีการกำหนดขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจน

2.2 ควรทำการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของแนวทางที่นำเสนอในงานวิจัยนี้ และทำการวิจัยแบบระยะยาว (Longitudinal Study) เพื่อติดตามผลการเปลี่ยนแปลงของทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงมหาดไทย. (2568). *สถิติผู้สูงอายุประจำปี 2568 ข้อมูล ณ วันที่ 31 พฤษภาคม 2568*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 สิงหาคม 2568 จาก https://www.dop.go.th/th/statistics_page?cat=1&id=2574

กิตต์ธเนศ สว่างวรนาถ และชมสุภัค ครุฑกะ.(2562). “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุ”. *วารสารพยาบาลทหารบก,* 20(3), 207-215.

นภัค สรรพเจริญกุล. (2568, 8 กุมภาพันธ์). *การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ*. (พระมหาไพโรจน์ กนโก, ผู้สัมภาษณ์).

บุษบา เอกะกุล. (2568, 5 กุมภาพันธ์). *การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ.* (พระมหาไพโรจน์ กนโก, ผู้สัมภาษณ์).

พระครูปลัดอุทัย พลเทโว. (2568, 8 กุมภาพันธ์). การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ. (พระมหาไพโรจน์ กนโก, ผู้สัมภาษณ์).

พระครูสิริภูรินิทัศน์ (ภูริณัฐ ดิษสวรรค์). (2563). “โรงเรียนผู้สูงอายุกับการเรียนรู้พัฒนาคุณภาพชีวิต”. *วารสารวิจยวิชาการ,* 3(2), 151-160.

พระพุฒิพันธุ์ จนฺทวโส, (2567). “นวัตกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ”. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการม,* 7(2), 219-229.

พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). *พัฒนาปัญญา เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ 2.* กรุงเทพมหานคร: วัดญาณเวศกวัน.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ). (2549). มหาสติปัฏฐานสูตร เส้นทางสู่นิพพาน. แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เรวดี เวชสิทธิ์. (2568, 5 กุมภาพันธ์). *การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ.* (พระมหาไพโรจน์ กนโก, ผู้สัมภาษณ์).

ลำภู เปรมจิตร์. (2562). สัปปายะสำหรับผู้สูงวัยตามหลักพระพุทธศาสนา. *วารสารปรัชญาอาศรม*, 1(1), 1-10.

วลัยพร ปัญญา. (2568, 23 กุมภาพันธ์). *การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ.* (พระมหาไพโรจน์ กนโก, ผู้สัมภาษณ์).

แหวน อินทรักษา.(2568, 25 กุมภาพันธ์). *การเสริมสร้างทักษะทางปัญญาของผู้สูงอายุในเขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเชิงพุทธบูรณาการ.* (พระมหาไพโรจน์ กนโก, ผู้สัมภาษณ์).

ศิริพรรณ วีระนันทาเวทย์. (2560). “การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทยในสองทศวรรษหน้าเชิงพุทธบูรณาการ”. *(วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุปาณี จินาสวัสดิ์. (2559). พฤติกรรมสุขภาพผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลวังเหนือ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. *(วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต).* มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุภีร์ ทุมทอง. (2557). *สติปัฏฐาน 1 ต้นทางนำไปสู่มรรคผลนิพพาน.* กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟองทองเอ็นเตอร์ไพรส์.

เสฐียรพงศ์ วรรณปก. (2567, 30 พฤศจิกายน). วิธีการพัฒนาปัญญาในทางพุทธ. *มติชนสุดสัปดาห์* https://www.matichonweekly.com/.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *รายงานการศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาประเทศจากผลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2567). การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2567. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 สิงหาคม 2568 จาก https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2025/20241209145003_27188.pdf.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2567). การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2567 ระดับจังหวัด. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 สิงหาคม 2568 จาก https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2025/20250103144326_47137.pdf.

ท้าวจาตุโลกบาล: การสื่อสารแบบซอฟต์พาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทย

The Four Guardian Gods: Soft Power Communication from Gods to Religious Spiritual Materialism in Thailand

[1]พระมหาขวัญชัย เหมประไพ [2]คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์ [3]ไชยา เสนแสนยา [4]เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

[1]Phramaha Khwanchai Hemprapai, [2]khongsaris Pangthrap,

[3]Chaiya Sensaenya [4]Penphan Fuangooloy

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[4]วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[4]Suphanburi-Srisuvarnabhumi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[1]Corresponding author, e-mail: khwanchai.hem@mcu.ac.th

Received November 2, 2025; **Revised** March 30, 2026; **Accepted:** April 28, 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาความเชื่อท้าวจาตุโลกบาลตามหลักพระพุทธศาสนา 2. เพื่อศึกษาพัฒนาการสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ท้าวจาตุโลกบาลจากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา และ 3. เพื่อขับเคลื่อนการสื่อสารซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มให้ข้อมูลประกอบนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มชุมชน จำนวน 30 คน เป็นการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการจัดกิจกรรม ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ประเด็นและการตรวจสอบแบบสามเส้าก่อนเขียนเป็นแบบพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1. ความเชื่อท้าวจาตุโลกบาลในพระพุทธศาสนาสะท้อนแนวคิดจักรวาลวิทยาผ่านงานศิลปกรรม โดยมีสถานะเป็นผู้พิทักษ์ทิศทั้งสี่และพระธรรม. นอกจากนี้ ความเชื่อดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์ในฐานะ "สมมติเทพ" และ "ธรรมราชา" ผู้มีบทบาทอุปถัมภ์และปกป้องพระศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ของท้าวจาตุโลกบาล 2. การพัฒนาการสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ท้าวจาตุโลกบาลจากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา เป็นการเปลี่ยนสถานะสู่วัตถุมงคลเป็นการสื่อสารเชิงซอฟต์พาวเวอร์ที่ดำเนินไปในสองระดับ คือ ระดับชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการทางใจและวัตถุ เช่น โชคลาภและการป้องกันภัย และระดับสถาบัน ซึ่งยกระดับความเชื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมผ่านการเล่าเรื่อง และใช้เป็นสัญลักษณ์สะท้อนระเบียบการปกครองตามคติจักรวาลวิทยา และ 3. การขับเคลื่อนการสื่อสารซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา เป็นการขับเคลื่อนทุนศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งขับเคลื่อนผ่านพลวัต 3 ประการ ได้แก่ ก. บริบททางพระพุทธศาสนา ที่แปลงคุณลักษณะนามธรรม

ของเทพสู่รูปธรรม ข. บริบททางประวัติศาสตร์ ที่ใช้ตำนานและเรื่องเล่าสร้างความศักดิ์สิทธิ์และความทรงจำร่วม และ ค. บริบททางวัฒนธรรม
คำสำคัญ: ซอฟพาวเวอร์; ท้าวจาตุโลกบาล; วัตถุมงคล

Abstract

This research has three main objectives: 1. To study the beliefs related to the Four Great Kings (Thao Chatulokaban) according to Buddhist principles 2. To develop the soft power communication of the Four Great Kings, transitioning from deities to Buddhist sacred objects and 3. To drive the soft power communication from deities to Buddhist sacred objects. This is a qualitative research study. The data was collected from a specific group of 30 key informants, including Buddhist scholars, cultural experts, and community members. Data collection methods involved in-depth interviews and group activities. Data analysis was conducted using a combination of documentary analysis and interview data, employing thematic analysis and triangulation before presenting the findings in a descriptive format. Key Findings: 1. The belief in the Four Great Kings in Buddhism reflects cosmological concepts through artistic creations. These deities are positioned as the guardians of the four cardinal directions and the Dharma. This belief is also intertwined with the monarchical institution, where the king, as a "Dharmaraja" (righteous king) and "Sammati-thep" (assumed deity), has the role of patron and protector of the religion, mirroring the function of the Four Great Kings. 2. The development of the Four Great Kings' soft power communication, transitioning from deities to sacred objects, operates on two levels. At the community level, it addresses psychological and material needs, such as a desire for good fortune and protection. At the institutional level, this belief is elevated into a cultural heritage through storytelling and used as a symbol that reflects the cosmological order of governance. The driving force behind the soft power communication from deities to Buddhist sacred objects is the mobilization of sacred capital. This process is driven by three key dynamics: a. Buddhist Context: The abstract attributes of the deities are transformed into concrete forms. b. Historical Context: Legends and narratives are utilized to establish sacredness and collective memory. c. Cultural Context.
Keywords: Soft Power; The Four Guardian Gods; Spiritual Materialism

บทนำ

ความเชื่อเรื่องท้าวจาตุโลกบาลปรากฏอยู่ในมหาสมัยสูตร ซึ่งกล่าวถึงท้าวธตรฐอยู่ทางทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกอยู่ทางทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์อยู่ทางทิศตะวันตก ท้าวกุเวรอยู่ทางทิศเหนือท้าวจา

ตุมหาราชนั้นมีแสงสว่างส่องไปโดยรอบทั่วทั้ง 4 ทิศ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 336 หน้าที่ 265 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งในยุคสมัยต่อมามีการกล่าวถึงท้าวจาตุมหาราชนี้ไว้หนังสือเตภูมิกถาบรรยายถึงลักษณะโลกที่ประกอบด้วยพื้นดินและเขาสิเนรุ ทางด้านทิศตะวันออกมีท้าวธตรฐราชเป็นเจ้าปกครองจนทั่วกำแพงจักรวาล ส่วนทิศตะวันตก ท้าววิรูปักษ์เป็นเจ้าแห่งฝูงครุฑราช ส่วนนาคราชตรวจตามกำแพงจักรวาลทิศตะวันตก ส่วนเทวดาฝ่ายทักษิณชื่อว่าท้าววิรุฬหกเป็นเจ้าแห่งฝูงยักษ์อันชื่อว่ากุมภัณฑ์ ส่วนเทวดาฝ่ายอุดรชื่อท้าวไพศรพณ์มหาราชเป็นเจ้าแห่งฝูงยักษ์ทั้งหลาย (พระญาลิไทย, 2564) ในคำอธิบายนี้ยังปรากฏในตำนานทางพระพุทธศาสนาที่เล่าไว้อย่างเด่นชัดถึงการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างพระพุทธศาสนากับความเป็นเทพผ่านข้อความตอนหนึ่งในตำนานมูลศาสนาว่า

> “พระพุทธองค์ทรงจีวรและบาตรเสด็จออกมาจากเมืองพาราณสีมาทางอากาศแล้วเสด็จลงประทับอยู่ที่ภายใต้เมืองตะการนั้น พระองค์ก็เสด็จเข้าไปสู่บ้านเพื่อรับเอาซึ่งข้าวบิณฑบาต วันนั้นชาวบ้านปาทระคามทั้งหลาย เห็นพระพุทธเจ้าเข้ามาแลดูรุ่งเรืองงามไปด้วยรัศมี 6 ประการ เขาทั้งหลายเห็นอัศจรรย์ดังนั้น จึงเข้ามาใกล้ไหว้แล้วถามว่า ดูราเจ้าตนมีบุญ เจ้ากูเป็นเทวดาหรือว่าเป็นคนครรพ์ หรือเป็นนาคราช เป็นอินทร์เป็นพรหมประการใดในทันใดนั้น พระบรมศาสนาจารย์จึงเจรจาตามภาษาชาวบ้านแห่งนั้นว่า เออกูมิใช่เทวดา ใช่คนธรรพ์ ใช่มาราธิราช ใช่อินทร์ ใช่พรหม ใช่พระยาครุฑ พระยานาคดอก กูนี้ชื่อสัมมาสัมพุทธ์ผู้เป็นที่พึ่งแก่ชาวโลกทั้งหลาย” (รวี สิริอิสสระนันท์, 2557)

การอธิบายเรื่องเทพปรากฏในเรื่องเล่าที่โยงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงจากความหมายทางพระพุทธศาสนาที่เน้นหลักการไปสู่ตำนานที่อิงกับความเชื่อดั่งเดิมมากขึ้น โดยจะปรากฏในการเล่าของพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับสามัญชน ไม่เลือกปฏิบัติ อีกทั้งคำสอนส่วนใหญ่ยังดึงดูดความเลื่อมใสของสามัญชนในแง่ที่สอดคล้องกับรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ จะเห็นได้จากการการประนีประนอมกับกลุ่มคนมั่งคั่งและนำตำนานความเชื่อเหล่านี้มาตอบสนองต่อการต้องการความสำเร็จของชาวโลกมากกว่าจะปฏิเสธการเกี่ยวข้องต่อหลักการเหล่านั้น จึงไม่ปฏิเสธกระแสของวัฒนธรรมทางวัตถุที่มาพร้อมความมั่งคั่งของสังคม (ธิดา สาระยา, 2555)

อีกประการหนึ่ง ความเชื่อดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรูปแบบทางวัฒนธรรมที่ Rhys Davids ตั้งข้อสังเกตของคำว่า “เทพ” ไม่ได้มาจากวัฒนธรรมเดียวแต่มาจากหลากหลายความเชื่อเริ่มจากเรื่องเทพนั้นประกอบด้วย 1. เทพทรงอำนาจ (the dread deities) เกี่ยวข้องกับโลก พระจันทร์ พระอาทิตย์ 2. ศรัทธาที่มีชื่อเสียง (the popular faith) อันปรากฏอยู่ในชุมชนหรือสังคมนั้น และ 3. การเติมเต็มแนวคิดที่ใกล้เคียงกัน (similar events) เป็นการสะท้อนให้เห็นวิธีการปรับการเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์ที่มีอยู่ทั้งศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพระพุทธศาสนา (Davids, 1997) และยังเป็นการอธิบายถึงการได้รับสิ่งที่น่าปรารถนา น่าพอใจ เป็นการรับรู้ถึงการเสพความสุขทางวัตถุผ่านผัสสะอันเป็นผลมาจากการปลูกฝังทางด้านคุณธรรมที่ชาวพุทธจำนวนไม่น้อยที่ได้รับแรงผลักดันให้มีคุณธรรมด้วยการมุ่งหวังที่จะบรรลุความเป็นอิสระจากกิเลสและมีความสุขจากความเป็นอิสระนั้น ขณะที่การสร้างวัตถุมงคลนั้นจึงเป็นการตอบสนองโลกธรรมเป็นพื้นฐาน และเป็นการสนองการใช้วัตถุในการเป็นสื่อปฏิบัติธรรมผ่านการระลึกถึงพระพุทธคุณ ธรรมคุณและสังฆคุณ เทวดาก็เป็นรูปแบบของสร้างความสงบและความสุข (peace and happiness) การสร้างพลัง (power) และเสริมอำนาจ

(empowerment) ผ่านถ้อยคำและพิธีกรรมในการภาวนาของคณะอาจารย์ที่จะช่วยแนะนำลูกศิษย์ตัวเองได้เข้าถึงสัญลักษณ์เหล่านั้น การสื่อสารนั้นไม่ใช่ระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์ แต่เป็นอำนาจที่อยู่เหนือขึ้นไป (Kalupahana, 2008)

ลักษณะของเทพจึงถูกนำเสนอให้เห็นอิทธิพลของธรรมชาติที่ถูกส่งต่อผ่านการเล่าเรื่องที่แสดงถึงอำนาจและการนำเอาอำนาจนั้นมาสู่มนุษย์อีกทางหนึ่ง ดังจะพบได้ว่า ในหลากหลายพื้นที่ตั้งแต่มีการจัดตั้งรูปเทพประจำทิศ หรือการสร้างรูปเหมือนเทพ ในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการนับถือพระพุทธศาสนาและมีรูปแบบความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในแง่ของการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน รวมถึงสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ ในแง่ของสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจนั้นมีหลายพื้นที่ได้มีการสร้างศาลต่างๆ ตามรูปแบบของความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งบางพื้นที่อย่างวัดบางนมโคของหลวงพ่อปานก็มีการสร้างวัตถุมงคลไว้สักการะบูชา เช่นพระหลวงพ่อปานพิมพ์ทรงครุฑซึ่งมีความเชื่อว่า จะทำให้มีอำนาจราชศักดิ์เหมาะสำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือนักบริหารระดับสูง (พัฑร์ แตงพันธ์ และศุภสุตา ปรีเปรมใจ, 2561)

จากมุมมองนี้จะพบว่าแม้พระพุทธศาสนาจะต่อสู้กับกิเลสความชั่วร้ายของกระแสวัฒนธรรมทางวัตถุที่เกิดอย่างรุนแรง แต่ก็พยายามสร้างความมั่นคงให้แก่ผู้คนทางด้านสังคมและเศรษฐกิจด้วยการประนีประนอมกับกลุ่มผู้มั่งคั่ง แม้สงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะปฏิเสธวิถีชีวิตทางโลก แต่ภิกษุก็คือผู้ขอและรับบริจาคจากสังคม โดยสังคมเป็นผู้ให้กลายเป็นผู้จรรโลงการทำบุญ ส่วนผู้ที่ไม่ใช่พระสงฆ์ก็มีหน้าที่ผูกพันต่อครอบครัว ปกป้องทรัพย์สินส่วนตัวและยอมรับอำนาจทางการเมืองของรัฐ (ธิดา สาระยา, 2555)

การเข้าใจเรื่องวัตถุกับกระแสของการส่งต่อบุญจึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน ขณะที่พระภิกษุปฏิเสธการสร้างสิ่งบูชาที่เป็นเครื่องสนองความต้องการทางวัตถุ ขณะเดียวกันก็ยังต้องอาศัยการสงเคราะห์จากชาวโลกเรื่องการทำบุญ จึงเป็นที่มาของการตอบสนองระหว่างกันทางสังคมและกลายเป็นการยมอรับร่วมกันของอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะในกลุ่มของพ่อค้าที่กลายเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมกำลังทรัพย์ สิ่งของในการส่งเสริมศาสนา จนนำไปสู่การเข้ามาสู่บทบาททางธรรมผ่านการนำอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินชีวิตได้เป็นผลที่เชื่อมโยงกัน

โครงการวิจัยจึงเน้นแนวคิดเรื่องซอฟพาวเวอร์ (Soft Power) ที่มองถึงการเปลี่ยนทรัพยากรหลายอย่างที่มีในสังคมนั้นให้เปลี่ยนเป็นซอฟพาวเวอร์ แต่ไม่ใช่ว่าซอฟพาวเวอร์เป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่แสดงออกมาเท่านั้น หากเรากล่าวถึงอำนาจ การจับจ่ายใช้สอย และการสร้างข้อกำหนดต่างๆ ทางสังคมในแง่ของ hard power ขณะเดียวกัน สิ่งเหล่านั้นก็อาจกลายเป็น soft power ได้เช่นกันอย่างข้อกำหนดที่คำนึงถึงเป้าหมายเป็นหลัก (Agenda-setting with target) คือหากมีการบังคับหรือไม่มีทางเลือกจะกลายเป็น hard power แต่ควรเป็นการสร้างพฤติกรรมขึ้นเองผ่านการเชิญชวนจนอยากจะเข้าร่วม มีความคิดในแง่ดีในการสร้างแรงดึงดูดเชิงบวก (positive attraction) และมีการโน้มน้าวจิตใจ (persuasion) ก็กลายเป็น Soft Power (Nye, 2021) โดยการใช้แนวทางดังกล่าวจะเชื่อมไปสู่การต้องการใช้ในรูปแบบการสื่อสารท้าวจาตุโลกบาลแบบซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทยด้วยการสะท้อนให้เห็นวิถีวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อเรื่องเทพในพระพุทธศาสนาส่งต่อความหมายของสิ่งที่มีคุณค่าทั้งในแง่ของศาสนาและสังคมที่

ผสมผสานเข้าด้วยกันในแง่ของการส่งเสริมการเข้าใจและปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาทัศนคติเชิงซอฟพาวเวอร์ ปรากฏในภาพประกอบฝาผนังผ่านจิตกรรมต่างๆ ที่ถูกนำเสนอตามวรรณกรรมที่มองคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิกับการเข้ากันกับสังคมและวัฒนธรรมเชิงประจักษ์ที่สอดคล้องกัน เช่นจิตรกรรมเรื่องนรกสวรรค์ที่ตั้งอยู่ตามทิศต่างๆ ของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นการแสดงให้เห็นสถานที่สำคัญในสวรรค์อย่างสระโบกขรณี จิตรลดา วโนทยาน ที่อยู่ในแต่ละทิศ อีกทั้งยังนำเสนอยอดเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางจักรวาล (พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, 2560)

ขณะที่การใช้ซอฟพาวเวอร์ในการนำเสนอทางวัฒนธรรมนั้นได้ถูกนำเสนอให้เห็นผ่านเรื่องราวอย่างน้อย 2 แบบคือ แบบความคิดดั้งเดิม (primitive thought) ที่เสนอผ่านวัตถุต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากหลักเหตุผล ตามหลักการทางคณิตศาสตร์รวมถึงกฎเกณฑ์ต่างๆ อีกแบบหนึ่งเป็นการผสมผสานหลายสิ่งหลายอย่างเข้าด้วยกัน เช่น สิ่งลึกลับและอารมณ์ต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นผ่านพิธีกรรม เวทมนต์และศิลปะ กับแบบสัมพัทธนิยมเชิงการรับรู้ (cognitive relativism) มาจากการที่มนุษย์ถึงคราวต้องตัดสินใจเลือกบางอย่าง บางครั้งต้องหลีกเลี่ยงวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่วัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นนั้นเป็นไปตามสมมติฐานที่แต่ละกลุ่มมี ทั้งหมดมาจากการรับรู้ การเรียนรู้แบบที่ 2 นี้จึงเป็นการเปิดให้เห็นความแตกต่างของเครื่องมือที่มนุษย์คิดขึ้น ซึ่งทั้งหมดมาจากการรับรู้ การจินตนาการ การจดจำและอะไรก็ตามที่ประสบเข้าจนสร้างการแสดงออกมาอย่างนั้น (Geertz, 2000) ทั้ง 2 แบบนี้นำไปสู่การเข้าใจความรู้สึกของคนเหล่านั้นและเป็นการประยุกต์ไปสู่การปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมบนฐานของความรู้สึกเป็นหลัก ไม่ใช่ในแบบที่เป็นโครงสร้างหรือถูกกำหนดให้ตายตัวแต่อย่างใด

การสื่อสารซอฟพาวเวอร์ทั้ง 2 แบบได้ถูกนำเสนอผ่านการแสดงออกทางภาพจิตรกรรม รวมถึงการสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนาตามแนวทางการรักษาทิศปรากฏในรายละเอียดของการออกแบบวัดและพระที่นั่งปราสาทต่างๆ โดยจะพบได้จากภาพและการสร้างท้าวจตุโลกบาลเป็นเทวดาประจำอยู่ในทิศทั้ง 4 รอบเขาพระสุเมรุ โดยซุ้มประตูทางทิศตะวันออก ได้แก่ภาพท้าววิรุฬหปักษ์ เทวดาประจำทิศตะวันตก สวมมงกุฎยอดนาค ถือศรนาค และมีนาคเป็นบริวาร กับภาพท้าวเวสสุวรรณ เทวดาประจำทิศเหนือ สวมมงกุฎ ยอดน้ำเต้า ถือกระบอง มียักษ์เป็นบริหาร ส่วนภาพประดับซุ้มประตูทิศตะวันออก ได้แก่ ภาพท้าววิรุฬหก เทวดาประจำทิศใต้ สวมมงกุฎยอดหางไก่ ถือทวนหรือหอก มีกุมภัณฑ์เป็นบริวาร กับภาพท้าวธตรฐ สวมมงกุฎยอดเดินหน ถือพระขรรค์ มีคนธรรพ์เป็นบริวาร ซึ่งจตุโลกบาลเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับคิตความเชื่อไตรภูมิ โดยเป็นเทวดาประจำทิศซึ่งสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นตาตุมหาราชิกาในกามภูมิ ประติมากรรมนูนต่ำรูปท้าวจตุโลกบาลให้มียอดเป็นทรงมงกุฎและประดับด้วยเศียรเทวดาจำนวน 4 องค์ (พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, 2560)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับท้าวจตุโลกบาลในมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ และคติชนวิทยาจะมีจำนวนหนึ่ง และการศึกษาวัตถุมงคลก็ถูกมองเป็นปรากฏการณ์วิทยาและเศรษฐศาสตร์ ที่เรียกว่า พุทธพาณิชย์ แต่ยังมีช่องว่างสำคัญในการวจัยที่เชื่อมโยงถึงพื้นที่วัดอินทรามที่ถือว่ามีการสร้างท้าวจาตุโลกบาลด้วยพื้นฐานทางด้านความเชื่อและศิลปะ และอธิบายให้เห็นปรากฏการณ์ในแง่ของความต้องการทางเศรษฐกิจของชุมชนที่มุ่งให้เกิดภาพของการปกปักรักษาและการช่วยให้ผู้คนประสบความสำเร็จ จึงอาจเป็นวิธีการที่จะช่วยการวิเคราะห์เชิงลึกถึงสัญลักษณ์และเรื่องเล่าที่ถูกใส่ไว้ในวัตถุมงคลเหล่านั้นที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานของการเอื้อประโยชน์ดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

การวิจัยนี้จึงสะท้อนให้เห็นผลผลิตดังกล่าวได้ถูกนำเสนอในแง่ของสัญลักษณ์ทางศาสนาที่เปิดกว้างมากอันนำไปสู่การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและสิ่งแวดล้อมตามกรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 ตามกรอบกลยุทธ์ย่อยที่ 1.2 พัฒนาผู้อยู่ในช่วงวัยการศึกษาระดับพื้นฐานให้มีความตระหนักรู้ในตนเองมีทักษะดิจิทัลและมีสมรรรถนะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ การดำรงชีวิตและการทำงาน การเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมและเป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง รวมถึงการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยมไทยให้สอดคล้อง เหมาะสมกับบริบทในปัจจุบัน เพื่อให้เป็นพื้นฐานของสังคมไทยและเป็น “ซอฟต์พาวเวอร์” ในการสื่อสารภาพลักษณ์ของประเทศไทยและนำเสนอความเป็นไทยสู่สากล (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570), 2565) ในรูปแบบดังกล่าว ทางกระทรวงวัฒนธรรมมีความคาดหวังว่าการจัดงานเทศกาลและประเพณีที่จะช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจ สามารถช่วยให้เกิดการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ผู้ประกอบการ ผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยว อาหาร ที่พัก การเดินทาง ศิลปินพื้นบ้าน ผลิตภัณฑ์และบริการทางวัฒนธรรมมากขึ้น มองว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ขายได้ตลอดถ้ามีคุณค่าและมีการพัฒนาศักยภาพให้เกิดความต่อเนื่อง การมีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักมองมุมกลับเพื่อปรับปรุงมุมมองต่อวัฒนธรรมตนในทิศทางใหม่จะทำให้สามารถรักษา Sort Power ไว้ได้ยาวนาน (วิมลรักษ์ ศาสติธรรม, 2565) โดยยกปัญหาพื้นฐานจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่มีนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มุ่งเน้นให้ชุมชนเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมความเชื่อบนฐานของเทพสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศชาติ พร้อมยังมีการส่งเสริมโครงการพัฒนาส่งเสริมคุณค่าของการนำเสนออัตลักษณ์และคุณค่าของชุมชน เพื่อส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยให้คนในสังคมได้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และรักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาความเชื่อท้าวจาตุโลกบาลตามหลักพระพุทธศาสนา

2) เพื่อพัฒนาการสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ท้าวจาตุโลกบาลจากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา

3) เพื่อขับเคลื่อนการสื่อสารซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง ท้าวจาตุโลกบาล: การสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทย ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการจัย ว.14/2568 วันที่รับรอง 27 กุมภาพันธ์ 2568 มีหลักการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานท้าวจาตุโลกบาลในรูปแบบซอฟพาวเวอร์ เป็นต้น และเป้นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) เป็นการศึกษารูปแบบท้าวจาตุโลกบาลในรูปแบบซอฟพาวเวอร์ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

(In-depth Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) กระบวนการกลุ่ม (group process)

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร/พื้นที่วิจัย คือ 1) ประชากรในการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องพระพุทธศาสนา ท้าวจาตุโลกบาล และวัตถุมงคลจำนวน 10 คน(2) กลุ่มลุ่มตัวอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับการสื่อสารซอฟพาวเวอร์ของท้าวจาตุโลกบาล จำนวน 10 คน 2) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ 1) วัดอินทาราม อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา 2) วัดเกาะแก้ว อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ในประเด็นเกี่ยวกับท้าวจาตุโลกบาลและวัตถุมงคล และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการสื่อสารซอฟพาวเวอร์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารซอฟพาวเวอร์ของท้าวจาตุโลกบาล ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยมีลักษณะแบบสัมภาษณ์ 3 แบบ คือ 1) แบบสัมภาษณ์กลุ่มคน 3 วัย 2) แบบสัมภาษณ์ตัวแทนพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยมีดังนี้ 1.เก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น 2. เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการกลุ่ม เพื่อพัฒนาการสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ท้าวจาตุโลกบาลจากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 6 วิเคราะห์และสรุปผล การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเอกสารต่างๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับท้าวจาตุโลกบาล: การสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทย และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ (Interview Form) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) หลังจากนั้น ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ต่อจากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยได้จัดระบบหมวดหมู่ของการวิเคราะห์เรียงตามลำดับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อขับเคลื่อนการสื่อสารซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนาต่อไป

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อ 1 ความเชื่อท้าวจาตุโลกบาลตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่า ความเชื่อท้าวจาตุโลกบาลในพระพุทธศาสนาปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมผ่านงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมทาง

ศาสนา ซึ่งสะท้อนแนวคิดจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา (ไตรภูมิ) ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ถูกสร้างขึ้นในฐานะผู้พิทักษ์ทิศทั้งสี่รอบเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ประกอบด้วย ท้าวธตรฐ ผู้ปกครองทิศตะวันออก และเป็นหัวหน้าของเหล่าคนธรรพ์ ท้าววิรุฬหก ผู้ปกครองทิศใต้ และเป็นหัวหน้าของเหล่ากุมภัณฑ์ ท้าววิรูปักษ์ ผู้ปกครองทิศตะวันตก และเป็นราชาแห่งนาค ท้าวกุเวร หรือท้าวเวสสุวรรณ ผู้ปกครองทิศเหนือ และเป็นหัวหน้าของเหล่ายักษ์ ในทางกายภาพ ความเชื่อนี้แสดงออกผ่านการสร้างรูปเคารพ ทั้งในรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังและงานประติมากรรมตามวัดวาอาราม โดยมีสถานะเป็น “ผู้พิทักษ์โลก” และ “ผู้ปกปักรักษาพระธรรม” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท้าวเวสสุวรรณมักถูกสร้างไว้บริเวณทางเข้าศาสนสถานเพื่อขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย และได้รับความนิยมอย่างสูงในฐานะเทพแห่งโชคลาภและการป้องกันภูตผีปีศาจ ในมิติทางจิตใจ ความเป็นเทพในพุทธศาสนาไม่ได้ถูกกำหนดโดยร่างกาย แต่มาจากระดับของจิตใจที่เกิดจากการสั่งสมกรรมดี ผู้บำเพ็ญกุศลย่อมได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ในขณะที่ผู้กระทำอกุศลกรรมจะไปเกิดในทุคติภูมิ ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชนจึงไม่ใช่การเกิดเป็นเทพ แต่คือการบรรลุธรรมในระดับต่างๆ ตั้งแต่โสดาบันจนถึงอรหันต์ ผ่านการชำระล้างกิเลสในจิตใจ การเคารพท้าวจตุโลกบาลจึงควรเป็นการเคารพในคุณงามความดีและบารมี เพื่อเป็นแบบอย่างในการสร้างปัญญา มากกว่าการเซ่นสรวงบูชาเพื่อหวังผลประโยชน์ทางวัตถุ นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลยังเชื่อมโยงกับมนุษย์ในมิติของการปกครองและการปกป้องรักษา ในแง่การปกครอง คติท้าวจตุโลกบาลสะท้อนแนวคิด "สมมติเทพ" ของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งมีรากฐานมาจากอัคคัญญสูตรที่กล่าวถึงการแต่งตั้งผู้ปกครองคนแรกเพื่อระงับความขัดแย้งในสังคม แนวคิดนี้ผสานกับคติ "เทวราช" จากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมองว่ากษัตริย์มีสถานะเป็นเทพ อิทธิพลดังกล่าวปรากฏในศิลปะสมัยอยุธยาผ่านการสร้าง "พระพุทธรูปทรงเครื่อง" ที่ผสมผสานอำนาจทางธรรมเข้ากับอำนาจแห่งราชัน ในแง่ของการปกป้องรักษา ท้าวจตุโลกบาลมีบทบาทเป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของกษัตริย์ในฐานะ "ธรรมราชา" ผู้ปกครองแผ่นดินโดยธรรมและเป็นองค์อุปถัมภกพระศาสนา การประดิษฐานรูปเคารพท้าวจตุโลกบาลในวัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของการปกป้องคุ้มครองศาสนสถานให้พ้นจากสิ่งไม่ดีงาม โดยสรุป ความเชื่อท้าวจตุโลกบาลได้ถูกนำมาปรับใช้เพื่ออธิบายโครงสร้างเชิงอำนาจในสังคม โดยเปรียบเทียบอำนาจในการปกครองทิศทั้งสี่ของทวยเทพกับอำนาจของกษัตริย์ในฐานะสมมติเทพ และเชื่อมโยงบารมีของเทพในการพิทักษ์คุณงามความดีเข้ากับหน้าที่ของพระราชาในการปกป้องพระพุทธศาสนาและอาณาประชาราษฎร์

วัตถุประสงค์ข้อ 2 การพัฒนาการสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ท้าวจาตุโลกบาลจากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา พบว่า ท้าวจาตุโลกบาลสู่การเป็นวัตถุมงคลสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ซอฟต์พาวเวอร์ใน 2 ระดับหลัก คือ ระดับชุมชนและระดับสถาบันในระดับชุมชน การสื่อสารซอฟต์พาวเวอร์มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคม 2 มิติหลัก มิติแรกคือ ซอฟต์พาวเวอร์ที่ตอบสนองความต้องการทางวัตถุ โดยวัตถุมงคลถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจและตอบสนองความปรารถนาที่เป็นรูปธรรม เช่น การขอโชคลาภ ความมั่งคั่ง และการปกป้องคุ้มครองจากสิ่งชั่วร้าย คติความเชื่อเรื่องท้าวเวสสุวรรณในฐานะเจ้าแห่งทรัพย์และผู้ปกครองภูติผีปีศาจเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนความต้องการวัตถุมงคลหยั่งรากลึกในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ที่มีการใช้วัตถุต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องรางและประกอบพิธีกรรมมาตั้งแต่ยุคแรก ปรากฏการณ์ความนิยมจตุคามรามเทพได้แสดงให้

เห็นถึงพลังทางสังคมและเศรษฐกิจมหาศาลของวัตถุมงคล มิติที่สองคือ ซอฟต์พาวเวอร์ที่ตอบสนองความศรัทธาของชุมชน ซึ่งเป็นการยอมรับและปรับตัวต่อความเชื่อที่หลากหลายในสังคม แม้แต่การสร้างรูปเคารพเทพฮินดูในวัดพุทธก็ถือเป็นการอนุเคราะห์ต่อศรัทธาที่มีอยู่เดิมของคนในพื้นที่ วัดจึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ยืดหยุ่นที่ผสมผสานความเชื่อต่างๆ เพื่อดึงดูดผู้คนให้เข้ามา และใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสะพานเชื่อมไปสู่ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในลำดับต่อไป กระบวนการนี้ต้องดำเนินไปโดยไม่ขัดกับหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา คือต้องส่งเสริมคุณธรรมและความเจริญงอกงามทางจิตใจ ในระดับสถาบัน ซอฟต์พาวเวอร์ถูกพัฒนาให้มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกับโครงสร้างที่ใหญ่ขึ้น แนวทางแรกคือ การพัฒนาจากเทพสู่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการยกระดับความเชื่อและตำนานพื้นบ้านให้กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ กลไกสำคัญคือการเล่าเรื่อง (Storytelling) ที่เชื่อมโยงความเชื่อ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์และน่าเชื่อถือ เรื่องเล่าเหล่านี้จำเป็นต้องถูกเชื่อมโยงกับสถาบันหลักของชาติ เช่น ศาสนาและสถาบันกษัตริย์ นอกจากนี้ ศิลปะและสถาปัตยกรรมยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้ความเชื่อกลายเป็นรูปธรรม เช่น การสร้างประติมากรรมท้าวเวสสุวรรณตามวัดต่างๆ หรือการออกแบบพุทธศิลป์ร่วมสมัยเพื่อสร้างความน่าสนใจและต่อยอดสู่การผลิตวัตถุมงคลที่คนทั่วไปเข้าถึงได้ แนวทางที่สองคือ การพัฒนาจากเทพสู่รูปแบบการปกครอง แนวคิดนี้หยั่งรากจากคติจักรวาลวิทยาในสมัยอยุธยา ที่จำลองระเบียบการปกครองตามโครงสร้างจักรวาลในพุทธศาสนา โดยมีราชธานีเป็นศูนย์กลาง (จุลจักรวาล) และกษัตริย์ทรงมีสถานะเป็นธรรมราชาหรือสมมติเทพ ท้าวจาตุโลกบาลในฐานะเทพผู้รักษาทิศทั้งสี่จึงกลายเป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจที่สะท้อนระเบียบการปกครองนี้ เห็นได้จากการประดิษฐานประติมากรรมรูปยักษ์หรือเทพผู้พิทักษ์ไว้ตามมุมทั้งสี่ของพระปรางค์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ การวางสัญลักษณ์เช่นนี้เป็นการประกาศขอบเขตแห่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์และสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ปกครอง โดยสรุป การพัฒนาการสื่อสารแบบซอฟต์พาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและดำเนินไปในหลายระดับ ตั้งแต่การตอบสนองความต้องการและความศรัทธาในระดับชุมชน ไปจนถึงการผนวกความเชื่อเข้ากับโครงสร้างระดับสถาบันผ่านการสร้างมรดกทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ทางการปกครอง กระบวนการทั้งหมดนี้ตั้งอยู่บนการผสมผสานมิติทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม โดยมีเรื่องเล่าและศิลปวัตถุเป็นเครื่องมือสำคัญในการแปลง "ทุนศักดิ์สิทธิ์" ให้กลายเป็นอิทธิพลที่ทรงพลังในสังคมไทย

วัตถุประสงค์ข้อ 3 การสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ท้าวจาตุโลกบาลจากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาการสื่อสารเชิงซอฟต์พาวเวอร์ของท้าวจาตุโลกบาล จากสถานะเทพสู่การเป็นวัตถุมงคลในพระพุทธศาสนา โดยมองว่าซอฟต์พาวเวอร์ทางศาสนาคือการใช้อิทธิพลผ่านวัฒนธรรม ความเชื่อ และศิลปะ เพื่อสร้างการยอมรับและความต้องการโดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ หัวใจสำคัญของกระบวนการนี้คือการสร้าง "ทุนศักดิ์สิทธิ์" (sacred capital) ซึ่งหมายถึงทรัพยากรทางศาสนา เช่น ศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม คำสอน และเรื่องเล่า ที่สามารถสร้างอิทธิพลต่อความคิดและค่านิยมของผู้คนได้ งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนผ่านสถานะของการขับเคลื่อนการสื่อสารความเชื่อเรื่องเทพไปสู่การสร้างวัตถุมงคลในพุทธศาสนา เป็นกระบวนการที่อาศัยซอฟต์พาวเวอร์ (Soft Power) ในการนำเสนอคติความเชื่อดั้งเดิมให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมร่วมสมัย โดยมีพลวัตสำคัญ 3 ประการที่เป็นกลไกขับเคลื่อน ได้แก่ การขับเคลื่อนผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนา,

ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม คือ ประการแรก การขับเคลื่อนผ่านบริบททางพระพุทธศาสนา เป็นการเปลี่ยนคุณลักษณะของเทพซึ่งเป็นนามธรรมให้กลายเป็นรูปธรรมในรูปแบบของวัตถุมงคลหรือผลิตภัณฑ์ทางศาสนา

กระบวนการนี้อาจถูกมองว่าเบี่ยงเบนไปจากเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือการบรรลุนิพพาน แต่ในอีกมุมหนึ่งก็เป็นกลยุทธ์ในการสร้างศรัทธาเบื้องต้น โดยมีระบบทุนนิยมเป็นปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ศาสนากลายเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิตที่ตอบสนองต่อผู้บริโภค ความศักดิ์สิทธิ์ถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ 1) ศิลปะในเครื่องบูชาและเทวรูป 2) การเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่สร้างการเข้าถึงได้ง่าย และ 3) การสร้างฐานกลุ่มผู้ศรัทธาที่ช่วยรับรองความศักดิ์สิทธิ์นั้น อย่างไรก็ตาม แนวทางที่ถูกต้องคือการใช้วัตถุมงคลเป็นเพียงเครื่องมือชักจูงให้คนเข้าถึงธรรมะ โดยพระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ปรับทัศนคติของผู้คนให้ก้าวข้ามการยึดติดในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อมุ่งสู่การพึ่งพาตนเองและเข้าใจแก่นแท้ของคำสอนในที่สุด ดังจะเห็นได้จากการปรับใช้พิธีกรรมที่อ้างอิงถึงเทพในพระสูตรต่างๆ เช่น รัตนสูตร หรือขันธปริตร เพื่อเป็นการป้องกันภัยและสร้างขวัญกำลังใจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย แต่ยังคงยึดโยงกับหลักธรรมเป็นสำคัญ ประการที่สอง การขับเคลื่อนผ่านบริบททางประวัติศาสตร์ เป็นการสร้างความหมายและความศักดิ์สิทธิ์ของเทพโดยอ้างอิงกับประวัติศาสตร์และคติชนวิทยาของชุมชน เรื่องเล่าและตำนาน เช่น ตำนานพระเจ้าอู่ทองปราบนาคในสมัยอยุธยา ได้สถาปนาให้เทพไม่ได้เป็นเพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชา แต่เป็นพลังแฝงที่ขับเคลื่อนสังคมและวัฒนธรรม พลังของการเล่าเรื่อง (Narrative Power) นี้ได้สร้างความทรงจำร่วมและอัตลักษณ์ให้แก่ท้องถิ่น ในประวัติศาสตร์อยุธยา ความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลถูกผสานเข้ากับคติเทวราชาเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่สถาบันกษัตริย์ นอกจากนี้ ตำนานเกี่ยวกับนาคยังสะท้อนบทบาทในฐานะผู้สนับสนุนความชอบธรรมของผู้ปกครอง และผู้พิทักษ์ผืนดินและสายน้ำ ซึ่งสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์และการเมือง ประการที่สาม การขับเคลื่อนผ่านบริบททางวัฒนธรรม วัฒนธรรมในฐานะระบบสัญลักษณ์ได้สถาปนาอารมณ์และแรงจูงใจให้แก่มนุษย์ โดยศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์และสร้างความมั่นคงทางจิตใจ

การขับเคลื่อนนี้เกิดขึ้นใน 2 ทิศทางหลัก คือ การขับเคลื่อนจากวัดสู่ชุมชน และ การขับเคลื่อนจากชุมชนสู่วัด ในทิศทางแรก วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต โดยผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับพุทธศาสนา และสร้างสรรค์พุทธศิลป์เกี่ยวกับเทพให้มีความร่วมสมัยเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และดึงดูดคนรุ่นใหม่ ในทางกลับกัน การขับเคลื่อนจากชุมชนสู่วัด เกิดขึ้นเมื่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ชุมชนนำความต้องการและความเชื่อของตนเข้าสู่วัด เช่น ในสังคมที่มีการแข่งขันสูง ความทุกข์ยากทำให้ผู้คนแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยว เทพจึงถูกให้ความหมายที่เชื่อมโยงกับความสำเร็จและความมั่งคั่ง เช่น การบูชาท้าวเวสสุวรรณ ชุมชนจึงกลายเป็นผู้สืบทอดและตีความเรื่องราวทางวัฒนธรรมเหล่านี้ และมีความพยายามยกระดับความเชื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในรากเหง้าและจิตวิญญาณของท้องถิ่น โดยสรุป การสื่อสารเรื่องเทพสู่การเป็นวัตถุมงคลเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมศาสนาที่มีความซับซ้อน โดยเป็นการบูรณาการระหว่างหลักการทางพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และพลวัตทางวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจและสังคมของผู้คนในแต่ละยุคสมัย กระบวนการนี้สะท้อนให้เห็น

ถึงการทำงานของซอฟต์พาวเวอร์ทางความเชื่อที่สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบไปพร้อมกับการธำรงรักษาศรัทธาและอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ได้

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ท้าวจาตุโลกบาล: การสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทย ได้ผลสรุปเป็นประเด็นๆ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ความเชื่อท้าวจาตุโลกบาลในพระพุทธศาสนาปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมผ่านงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมทางศาสนา โดยท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ถูกสร้างขึ้นในฐานะผู้พิทักษ์ทิศทั้งสี่รอบเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ความเชื่อนี้แสดงออกผ่านการสร้างรูปเคารพ ทั้งในรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังและงานประติมากรรมตามวัดวาอาราม โดยมีสถานะเป็น “ผู้พิทักษ์โลก” และ “ผู้ปกปักรักษาพระธรรม”สอดคล้องกับ Monier-Williams ที่เสนอว่าศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่กว่าจะมีห้องโถงด้านหน้า และบริเวณทางเข้าโดยทั่วไปจะมีรูปปั้นที่สร้างอย่างเรียบง่ายของท้าวจาตุโลกบาล ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนา ขณะที่ภายในมีงานประติมากรรม ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และรูปภาพต่างๆ ที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับการประสูติและการเวียนว่ายตายเกิดในภพชาติต่างๆ ของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ในบริเวณวัดมักจะมีต้นโพธิ์อยู่เสมอ หากสภาพอากาศและดินเอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโต อย่างไรก็ตาม ศาสนสถานส่วนใหญ่ แม้กระทั่งแห่งที่มีความสำคัญและสมควรเรียกว่าวัด ก็เป็นเพียงอาคารรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ไม่มีการออกแบบทางสถาปัตยกรรมหรือการตกแต่งใดๆ (Monier-Williams, 2009) และสอดคล้องกับงานวิจัยของสุรเดช โชติอุดมพันธ์ กล่าวถึงการบริโภควัฒธรรมนั้นจะพบวัฒนธรรมไทยคือวัฒนธรรมวัดวาอารามทำให้สถาปนิกออกแบบให้โรงแรมดูเหมือนกับวัดเพื่อดึงดูดความสนใจให้คนต่างชาติเข้ามาพักและเสพสัญญะของความเป็นไทยผ่านสัญลักษณ์ของวัดวาอารามในโรงแรม แต่การผสมผสานนี้อาจกลายเป็นความขัดแย้ง กล่าวคือ วัดต้องเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และผู้คนต้องสำรวมกาย วาจา และใจในขณะที่อยู่ในพื้นที่วัด ในขณะที่โรงแรมเป็นพื้นที่ส่วนตัวที่ผู้ที่พำนักอยู่ในพื้นที่ปิดและมีอิสระที่จะแสดงออกได้มากกว่าพื้นที่วัด อีกทั้งพื้นที่โรงแรมยังเป็นที่ที่ให้อิสระแก่แขกที่มาพัก ด้วยเห็นว่าแขกเป็นผู้ที่จ่ายเงินค่าเข้าพัก เขาจึงมีสิทธิต่างๆ ในการแสดงออกที่เขาพึงได้เนื่องจากเขาได้จ่ายเงินค่าเข้าที่พักเรียบร้อยแล้ว (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2565)

วัตถุประสงค์ที่ 2 การพัฒนาการสื่อสารแบบซอฟต์พาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและดำเนินไปในหลายระดับ ตั้งแต่การตอบสนองความต้องการและความศรัทธาในระดับชุมชน ไปจนถึงการผนวกความเชื่อเข้ากับโครงสร้างระดับสถาบันผ่านการสร้างมรดกทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ทางการปกครอง กระบวนการทั้งหมดนี้ตั้งอยู่บนการผสมผสานมิติทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม โดยมีเรื่องเล่าและศิลปวัตถุเป็นเครื่องมือสำคัญในการแปลง "ทุนศักดิ์สิทธิ์" ให้กลายเป็นอิทธิพลที่ทรงพลังในสังคมไทย สอดคล้อง Ozturkm ที่กล่าวถึงการสื่อสารศาสนาที่ถูกนับว่าเป็นซอฟต์พาวเวอร์ ได้เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องซอฟต์พาวเวอร์ที่เริ่มต้นมาจากความคิดที่ต้องการให้วัฒนธรรมของประเทศหนึ่งทำให้ประเทศอื่นต้องการในสิ่งที่ตนเองมี โดยใช้วัฒนธรรม การศึกษา ภาษา ไม่ต้องใช้อำนาจเชิงบังคับ (hard power) รูปแบบการใช้ซอฟต์พาวเวอร์ได้ถูกนำมาวิเคราะห์แล้วผลิตให้เกิดการรับรู้ที่กว้างขวางขึ้น เข้าถึงคนได้มากขึ้น โดยความพยายามใช้

ซอฟต์พาวเวอร์ทางศาสนาในการกำหนดทิศทางการนำเสนอนโยบายต่างๆ ทั้งฝ่ายโลกวิสัยและฝ่ายศาสนา รวมถึงทรัพยากรต่างๆ ที่ศาสนามีอย่างงานศิลปะ จนกลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า "ทุนศักดิ์สิทธิ์" (sacred capital) (Ozturk, 2023) และสอดคล้องกับงานวิจัยของกิตติ ประเสริฐสุข กล่าวถึงความสำคัญของการใช้อำนาจอย่างอ่อน (Soft Power) โดยเฉพาะชาติมหาอำนาจในภูมิภาคอย่างจีน ญี่ปุ่น รวมทั้งเกาหลีใต้ ที่ต้องการขยายอำนาจและอิทธิพลในภุมิภาค ทำให้ปัจจุบันอาเซียนกลายเป็นเวทีประลองอำนาจระหว่างสามประเทศดังกล่าว โดย Soft Power ตามแนวคิดของโจเซฟ นาย (Joseph Nye) คือ อำนาจที่เกิดจากการสร้างเสน่ห์หรืออำนาจในการโน้มน้าว (co-optive power) ซึ่งแตกต่างจากอำนาจแบบเดิมที่เรียกว่า อำนาจอย่างแข็ง (hard power) อันเป็นอำนาจเชิงบังคับจากการใช้กำลังทหารและพลังทางเศรษฐกิจ Soft Power มีทรัพยากรเชิงอำนาจ (power resources) อันสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ วัฒนธรรม ค่านิยม และนโยบายประเทศ (กิตติ ประเสริฐสุข, 2567)

วัตถุประสงค์ที่ 3 การขับเคลื่อนสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ท้าวจาตุโลกบาลจากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนา เป็นการการขับเคลื่อนผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนา, ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ แนวทางที่ถูกต้องคือการใช้วัตถุมงคลเป็นเพียงเครื่องมือชักจูงให้คนเข้าถึงธรรมะ โดยพระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ปรับทัศนคติของผู้คนให้ก้าวข้ามการยึดติดในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อมุ่งสู่การพึ่งพาตนเองและเข้าใจแก่นแท้ของคำสอนในที่สุด ดังจะเห็นได้จากการปรับใช้พิธีกรรมที่อ้างอิงถึงเทพในพระสูตรต่างๆ เช่น รัตนสูตร หรือขันธปริตร เพื่อเป็นการป้องกันภัยและสร้างขวัญกำลังใจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย แต่ยังคงยึดโยงกับหลักธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งอาจเป็นแนวทางที่มองต่างออกไปจากงานของกมเลศ โพธิกนิษฐที่ว่า องค์ประกอบความศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยหลักๆ 3 ด้านคือ ประการแรกเป็นจัดองค์ประกอบเชิงศิลปะ ผ่านเครื่องบูชา เครื่องสังเวย และเครื่องพลีกรรมที่จำลองตามอุดมคติของจักรวาลอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้า พร้อมทั้งเครื่องบูชาต่างๆ ที่ใช้ รวมถึงการใช้เทวรูปเป็นประธานในพิธีกรรม เพื่อใช้เป็นเครื่องแสดงความมีอำนาจเชิงสัญญะ ประการที่สอง เป็นการเผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ติดตามในช่องทางนี้ ได้เข้าถึงพิธีกรรมไปพร้อมๆ กับผู้ซื้อบริการในสถานที่จริง เป็นการลำดับการเล่าเรื่องของพิธีกรรมในลักษณะที่ไม่ซับซ้อน ผู้ติดตามสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย อีกทั้งยังมีการจัดองค์ประกอบของภาพถ่ายให้มีความคมชัด และเน้นจุดสำคัญๆ ของพิธีกรรม พร้อมกับการเขียนข้อความบรรยายภาพ จากนั้นเริ่มซึมซับและถูกดูดกลืนตัวตนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมนั้นโดยไม่รู้ตัว อันเป็นความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีที่มาพร้อมกับทุนนิยม เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยประกอบสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ประการที่สาม เป็นการสร้างฐานกลุ่มผู้ซื้อและกลุ่มผู้ติดตามในช่องทางออนไลน์ที่แฟนเพจช่วยให้สนับสนุนในพิธีกรรมต่างๆ ที่ถูกนำเสนอมีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น และกลายเป็นแหล่งผลิตมาตรฐานของพิธีกรรมที่ส่งผลต่อการยอมรับในสังคมกระแสหลัก และกลายเป็นแบบอย่างที่ถูกนำไปประยุกต์ใช้โดยทั่วไป (กมเลศ โพธิกนิษฐ, 2568) และสอดคล้องกับงานวิจัยของวิมลรักษ์ ศาสติธรรม ได้พูดถึงซอฟพาวเวอร์ว่าในประเทศไทยมีการกล่าวถึงการพัฒนาซอฟพาวเวอร์ที่เกี่ยวกับเรื่องเทศกาลประเพณีไทย (Festival) การยกระดับเทศกาลไทยสู่เทศกาลนานาชาติ โดยกระทรวง วัฒนธรรม จะต้องเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการผลักดันสนับสนุนคัดเลือกงานเทศกาล ประเพณีที่มีความโดดเด่นมาส่งเสริมและยกระดับไปสู่ระดับชาติและนานาชาติ จำนวน 16 กิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้เป็นที่

รู้จักสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ประเทศและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างรายได้แก่ชุมชนและประเทศ (วิมลรักษ์ ศาสติธรรม, 2565)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพประกอบ 1 ซอฟพาวเวอร์การสื่อสารท้าวจาตุโลกบาลทางพระพุทธศาสนา

คำอธิบายภาพ รูปแบบซอฟพาวเวอร์การสื่อสารท้าวจาตุโลกบาลทางพระพุทธศาสนาคือ I-C-T-C-F ประกอบด้วย

1. Information ข้อมูล มีข้อมูลทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าและตำนานชุมชน ประกอบด้วย ก. จักรวาลวิทยาแบบผสมผสานเป็นการหลอมรวมกันของพุทธศาสนา ฮินดู และความเชื่อท้องถิ่น ข. ผู้พิทักษ์ศักดิ์สิทธิ์ คือ ท้าวจาตุมหาราชทั้งสี่ ผู้ปกปักรักษาธรรมะและ ค. หน้าที่เชิงสัญลักษณ์ เป็นการอธิบายเชิงรูปธรรมจากสิ่งที่มองไม่เห็น กลายเป็นผู้พิทักษ์วัดที่มองเห็นได้

2. Creation การสร้าง เป็นการออกแบบวัดหรือศาสนสถานที่สะท้อนความเชื่อและตำนาน ประกอบด้วย ก. การออกแบบตอบสนองตำนาน อ้างถึงตำนานการสร้างเขาเมรุเป็นแกนหลักของจักรวาล แล้วสร้างเทพขึ้นมาคุ้มครอง ข. เขตศักดิ์สิทธิ์ จัดวางเทวรูปกำหนดขอบเขตทางจิตวิญญาณ ค. พื้นที่เรียนรู้มีชีวิต สร้างรูปปั้นทำหน้าที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้และสอนศีลธรรม

3. Transformation การเปลี่ยนแปลง จากโครงสร้างดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนาสู่การเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัย เป็นความสามารถในการปรับตัวของความศักดิ์สิทธิ์ตามบริบทและวัฒนธรรม ประกอบด้วยขั้นตอนการปรับเปลี่ยนให้ตรงกับชุมชน ก. ความศักดิ์สิทธิ์แบบครอบคลุม ถึงเทพในพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากความนิยมของประชาชน ข. อำนาจในการปฏิบัติ ผู้นำทางชาติ

และผู้นำทางศาสนาเป็นผู้รับรองหรือควบคุมการปฏิบัติต่อความศักดิ์สิทธิ์ ค. ศรัทธามาก่อนหลักคำสอน เป็นการสร้างความผูกพันทางอารมณ์มาก่อนการเข้าใจหลักธรรมที่สูงขึ้นไป

4. Communication การสื่อสาร ใช้การสื่อสารผ่านงานศิลปะและการสื่อสารแบบออนไลน์ เป็นการนำเสนอเทพผ่านสื่อที่จับต้องได้ เช่น รูปปั้น ภาพวาด ประกอบด้วย ก. การทำให้ศักดิ์สิทธิ์ในรูปวัตถุ เป็นการนำเอาคุณลักษณะและคุณธรรมมาสร้างสรรเป็นรูปปั้น ภาพวาด และจิตรกรรมฝาผนังในวัด ข. การแสดงพลัง เป็นลักษณะหนึ่งที่แสดงถึงบารมีที่สะท้อนสถานะทางศีลธรรมทางศาสนา ค. การจัดวางเชิงหน้าที่ เป็นการสร้างรูปปั้นเทพผู้พิทักษ์ตามประตู เขตแดน ศาลเจ้าให้มีคุณสมบัติที่สอดคล้องกับรูปแบบทางสังคม

5. Festivals เทศกาล จัดกิจกรรมที่สดคล้องกับเรื่องราวท้าวจาตุโลกบาลในช่วงเวลาที่เหมาะสม โดยใช้พิธีกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย ก. ทุนศักดิ์สิทธิ์ เป็นการนำเอาศิลปะ ศาสนา พิธีกรรม และตำนานกลายเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ข. พิธีกรรมแบบมีส่วนร่วม เป็นการปรับใช้ในท้องถิ่นผ่านบทสวด เครื่องบูชา เวทมนตร์ป้องกัน ด้วยกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

สรุป

การสื่อสารท้าวจาตุโลกบาลแบบซอฟต์พาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทยซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์สองทางระหว่างวัดที่สร้างสรรค์พุทธศิลป์สู่ชุมชน และชุมชนที่นำความต้องการของตนเข้าสู่วัด กระบวนการทั้งหมดนี้สะท้อนการบูรณาการมิติทางศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองต่อสังคมร่วมสมัย การขับเคลื่อนกลไกการสร้างสังคมสันติสุขของคน 3 วัย ในมิติพระพุทธศาสนา คือ 1) การสร้างสังคมสันติสุขจากความแตกต่างระหว่างช่วงวัย การสร้างสันติสุขปรากฏในหลักการทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบของสังคมระดับเล็กคือครอบครัว จนถึงระดับใหญ่คือสังคม 2) กลไกขับเคลื่อนการสร้างสันติสุขของคน 3 วัยในมิติพระพุทธศาสนา คือ ขับเคลื่อนด้วยชุมชน และขับเคลื่อนด้วยวัด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การขับเคลื่อนการสื่อสารซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนาถือเป็นพื้นฐานในการมูลค่าให้กับส่วนอื่นๆ และทำให้เกิดประโยชน์ทั้งแง่เศรษฐกิจและการเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในระดับครอบครัวจนถึงประเทศชาติ จึงถือเป็นความจำเป็นที่ทั้งภาครัฐและชุมชนจะต้องเห็นความสำคัญ และช่วยกันรณรงค์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและหามาตรการในการรักษาด้วยการออกนโยบายเพื่อป้องกันและแก้ไข ซึ่งพอจะแนะนำได้ดังนี้

1 หน่วยงานภาครัฐ

1) ฝ่ายวัฒนธรรม ควรวางรูปแบบการจัดการสานเสวนาระดับชุมชนและระดับชาติ อย่างเป็นระบบ เข้าไปตรวจสอบและเสนอแนะวิธีการที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมให้มีราคาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนในพื้นที่ ไม่ให้เยาวชนออกมาอยู่ชุมชนเมือง ซึ่งจะยิ่งทำให้เกิดปัญหาผู้สูงอายุที่มีภูมิ

ปัญญาแต่ขาดการสืบสานให้เกิดมูลค่าได้อย่างน่าเสียดาย อีกทั้งต้องประชาสัมพันธ์ให้สังคมร่วมรับรู้ถึงวัฒนธรรมเหล่านี้ว่าเป็นสมบัติของชาติต่อไป

2) ฝ่ายการศึกษา ควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับความเข้าใจด้านวัฒนธรรม ประเพณี พระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐาน อีกทั้งรูปแบบการนำเสนอที่เหมาะสม

3) ฝ่ายมนุษย์และสังคม ควรมีการเผยแพร่ข่าวสารเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีในแต่ละภูมิภาค เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการ การพัฒนาสินค้าและการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนวัฒนธรรมอื่น และบูรณาการให้เกิดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์รักษาในภาพรวมของประเทศไทยต่อไป

4) ฝ่ายพระสงฆ์ ควรแนะนำและให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทย มีองค์ความรู้ทั้งในแง่ของหลักธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

2. หน่วยงานภาคเอกชน ควรส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายภาครัฐอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ร่วมถึงเข้ามามีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงวัฒนธรรมที่สอดคล้องความเป็นชุมชน อีกทั้งช่วยเผยแพร่ให้ประจักษ์แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนสามารถนำแนวคิด ขับเคลื่อนการสื่อสารซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลด้านพระพุทธศาสนาสู่การเรียนรู้และการอนุรักษ์อย่างจริงจัง และศึกษาถึงแนวคิดทางในการจัดทำแผนการศึกษาศาสนากับชุมชน ในรายวิชาของหมวดการศึกษาสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป การวิจัยเรื่อง “ท้าวจาตุโลกบาล : การสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในประเทศไทย” ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องท้าวจาตุโลกบาลกับการสื่อสารแบบซอฟพาวเวอร์ ฉะนั้น จึงขอเสนอแนะหัวข้อให้ผู้ที่สนใจทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ทำต่อไปดังนี้

1) กลไกการพัฒนาซอฟพาวเวอร์จากวัดในพระพุทธศาสนาสู่วัดของชาวโลก

2) การพัฒนาและขับเคลื่อนซอฟพาวเวอร์จากเทพสู่วัตถุมงคลทางศาสนาในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

กมเลศ โพธิกนิษฐ. (2568). *ผี ร่างทรง และพิธีกรรม.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.

กิตติ ประเสริฐสุข. (2567). โครงการนโยบาย Soft Power ต่ออาเซียนของญี่ปุ่น จีน และเกาหลีใต้: นัยและบทเรียนสำหรับประเทศไทย. *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.* กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ธิดา สาระยา. (2555). *ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

พระญาลิไทย. (2564). เตภูมิกถา. (พิมพ์ครั้งที่ 4). นนทบุรี: ศรีปัญญา.

พัฑร์ แตงพันธ์ และศุภสุตา ปรีเปรมใจ. (2561). *ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.* พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์. (2560). *วัด-วังในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ.* กรุงเทพมหานคร: มติชน.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รวี สิริอิสสระนันท์. (2557). *ตำนานมูลศาสนา.* นนทบุรี: ศรีปัญญา.

วิมลรักษ์ ศาสติธรรม. (2565). “Soft Power พลังแห่งการสร้างสรรค์”. *วิจัยปริทัศน์,* 27, หน้า 1-19.

สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2565). โครงการวัฒนธรรมการบริโภคในบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย. *รายงานวิจัย.* สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570). (2565, 01 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258 ง.

Ozturk, A. E. (2023). Religious Soft Power: Definition(s), Limits and Usage. *Religions,* 14(135), 1-5.

Geertz, C. (2000). *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology.* USA: Basic Books.

Kalupahana, D. J. (2008). *Ethics in Early Buddhism.* Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.

Nye, J. S. (2021). Soft power: the evolution of a concept. *Journal of Political Power*.14: 7.

Davids, R. (1997). *Buddhist India*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Monier-Williams, S. M. (2009). *Buddhism In its Connexion with Brahmanism and Hinduism and in its Contrast with Christianity.* Cambridge: Cambridge University Press.

แนวคิดและกระบวนการของอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร

The Concepts and Processes of Dharma-Principles Medical Food as an Alternative Food System for the Promotion of Holistic Well-being and Food Security

[1]ฐิติมา ใหม่สมเด็จ [2]ฉัตรวรัญช์ องคสิงห

[1]Titima Maisomdat [2]Chatwarun Angasinha

[1,2]วิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม, มหาวิทยาลัยรังสิต

[1,2]College of Leadership and Social Innovation, Rangsit University

[1]Corresponding author, e-mail: jewmcu@gmail.com

Received March 30, 2026; **Revised** April 22, 2026; **Accepted:** April 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าถึงโครงสร้างความคิดและพลวัตของกระบวนการอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร การวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยบูรณาการการวิจัยเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 29 คน คัดเลือกแบบเจาะจง ครอบคลุม 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) จิตอาสาแพทย์วิถีธรรมใน 4 ภูมิภาคของประเทศไทยและประเทศออสเตรเลีย 2) นักวิชาการด้านการแพทย์วิถีธรรมและโภชนาการ และ 3) ผู้ป่วยที่ประยุกต์ใช้แนวทางแพทย์วิถีธรรมในการดูแลสุขภาพ ข้อมูลทั้งหมดวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์ข้ออธิบายเชิงแนวคิด ผลการวิจัยพบว่า อาหารการแพทย์วิถีธรรมมีลักษณะเป็น “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง” ที่ประกอบด้วย 4 มิติหลัก ได้แก่ การผลิต การบริโภค การเปลี่ยนแปลง และชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัตและเกิดกลไกป้อนกลับอย่างต่อเนื่อง มิติการผลิตตั้งอยู่บนฐานของกสิกรรมไร้สารพิษและการพึ่งตน มิติการบริโภคเน้นการสร้างสมดุลกาย–ใจผ่านการบริโภคอย่างมีสติ มิติการเปลี่ยนแปลงสะท้อนบทบาทของอาหารในฐานะกลไกที่ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ และมิติชุมชนทำหน้าที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้และขยายผลสู่ความมั่นคงทางอาหารในระดับสังคม ข้อค้นพบสำคัญชี้ให้เห็นว่า อาหารมิได้เป็นเพียงปัจจัยยังชีพ หากแต่เป็น “ระบบความสัมพันธ์” ที่เชื่อมโยงมนุษย์ ธรรมชาติ และจิตสำนึกภายในอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในเรื่องเหตุปัจจัยและความสมดุลของชีวิต ในเชิงวิชาการ งานวิจัยนี้ได้ขยายกรอบแนวคิดระบบอาหารทางเลือกไปสู่การบูรณาการมิติทางจิตใจและจิตวิญญาณ อันนำไปสู่ข้อเสนอของ “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง” ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความมั่นคงทางอาหาร; สุขภาวะองค์รวม; ระบบอาหารทางเลือก; อาหารการแพทย์วิถีธรรม

Abstract

This research article aims to explore the conceptual structure and dynamic processes of Buddhist Dhamma Medicine food practices as an alternative food system that promotes holistic well-being and food security. The study employs a qualitative research methodology, integrating documentary research with in-depth interviews. A total of 29 key informants were purposively selected, comprising three groups: 1) Buddhist Dhamma Medicine volunteers from four regions of Thailand and Australia, 2) scholars in Buddhist Dhamma Medicine and nutrition, and 3) patients who apply the Buddhist Dhamma Medicine approach in their health practices. Data were analyzed using content analysis to synthesize conceptual explanations. The findings reveal that Buddhist Dhamma Medicine food can be conceptualized as a "transformative alternative food system" consisting of four interrelated dimensions: Production, Consumption, Transformation, and Community. These dimensions operate dynamically through interconnected relationships and continuous feedback mechanisms. The Production dimension is grounded in self-reliant, chemical-free agriculture; the Consumption dimension emphasizes mindful eating and the cultivation of bodily–mental balance; the Transformation dimension reflects the role of food as a mechanism for life transformation across physical, mental, and spiritual aspects; and the Community dimension functions as a learning platform that expands the system toward social-level food security. A key finding indicates that food should not be understood merely as a material resource, but as a "relational system" that interconnects human beings, nature, and inner consciousness in an integrated manner. This perspective is consistent with Buddhist principles of conditionality and balance. Theoretically, this study extends the framework of alternative food systems by incorporating psychological and spiritual dimensions, leading to the proposal of a "transformative alternative food system." This conceptual contribution offers significant implications for advancing knowledge in holistic well-being and sustainable food security.

Keywords: Food Security; Holistic Well-being; Alternative Food System; Dharma-Principles Medical Food

บทนำ

อาหารมิได้เป็นเพียงปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ หากแต่เป็น "ระบบความสัมพันธ์" ที่เชื่อมโยงมิติทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญาเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม คุณภาพและรูปแบบของการบริโภคอาหารจึงมีนัยสำคัญต่อสุขภาวะโดยรวมของมนุษย์ในทุกช่วงวัย ทั้งในเชิงการส่งเสริมสุขภาพและการก่อให้เกิดภาวะเจ็บป่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทสังคมร่วมสมัยที่

รูปแบบการบริโภคเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสะดวก รวดเร็ว และเน้นรสชาติมากกว่าคุณค่าทางโภชนาการ ส่งผลให้เกิดปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-Communicable Diseases: NCDs) เช่น โรคอ้วน เบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ และโรคหลอดเลือดสมอง ซึ่งเป็นความท้าทายสำคัญของระบบสาธารณสุข (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2558; สำนักงานสำรวจสุขภาพประชาชนไทย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2554)

ในอีกมิติหนึ่ง อาหารมิได้เป็นเพียง “วัตถุแห่งการบริโภค” แต่ยังเป็น “ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและมิติภายในของมนุษย์ (Inner/Spiritual Dimension)” ที่สะท้อนระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของสังคม โดยเฉพาะในบริบทของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีการอธิบายเรื่องอาหารในฐานะทั้งปัจจัยยังชีพและเครื่องมือแห่งการฝึกฝนตนเอง คำสอนในพระไตรปิฎก เช่น แนวคิดเรื่อง “อาหาร 4” (กวฬิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสัญเจตนาหาร และวิญญาณาหาร) ชี้ให้เห็นว่าอาหารมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางกายภาพ หากแต่ครอบคลุมถึงกระบวนการรับรู้ ความยึดติด และการก่อเกิดทุกข์ในระดับจิตใจและปัญญา

ภายใต้บริบทดังกล่าว แนวคิดเรื่อง “การแพทย์วิถีธรรม” ได้ถือกำเนิดขึ้นในฐานะองค์ความรู้ทางเลือกที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการดูแลสุขภาพ โดยให้ความสำคัญกับอาหารในฐานะเครื่องมือสำคัญของการฟื้นฟูสมดุลของชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน แนวทางดังกล่าวมิได้มุ่งเพียงการรักษาโรค หากแต่เน้นการปรับวิถีชีวิตผ่านกระบวนการผลิต การจัดหา และการบริโภคอาหารที่สอดคล้องกับหลักธรรม เช่น ความพอประมาณ ความไม่เบียดเบียน และการพึ่งตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันนำไปสู่การก่อรูปของระบบอาหารทางเลือกที่มีลักษณะเฉพาะทั้งในเชิงคุณค่าและกระบวนการ (ใจเพชร กล้าจน, 2558)

ในระดับสากล แนวคิดเรื่อง “ระบบอาหารที่ยั่งยืน” ได้รับการให้ความสำคัญอย่างกว้างขวางโดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization: WHO) ได้อธิบายว่าสุขภาพเป็นสภาวะที่ครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณอย่างเป็นองค์รวม ขณะที่องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้ให้ความหมายของระบบอาหารที่ยั่งยืนว่าเป็นระบบที่สามารถส่งมอบความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการแก่ทุกคน โดยไม่บั่นทอนฐานทรัพยากรทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของคนรุ่นต่อไป อีกทั้งยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 2 ซึ่งมุ่งเน้นการยุติความหิวโหยและสร้างความมั่นคงทางอาหาร อย่างไรก็ตาม แนวคิดกระแสหลักดังกล่าวยังคงเน้นมิติทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ขณะที่มิติทางจิตวิญญาณและปัญญาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของสุขภาวะองค์รวมยังไม่ได้รับการอธิบายอย่างเป็นระบบ (WHO, 1948; FAO, 2018)

จากช่องว่างดังกล่าว บทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์ “แนวคิดและกระบวนการอาหารการแพทย์วิถีธรรม” ในฐานะระบบอาหารทางเลือก โดยมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างความคิด กลไก และพลวัตของกระบวนการดังกล่าว ว่าสามารถทำหน้าที่เป็น “กลไกเชิงสังคม–สุขภาวะ” ที่เชื่อมโยงมิติของสุขภาพองค์รวมเข้ากับความมั่นคงทางอาหารได้อย่างไร การศึกษานี้จึงมิได้มองอาหารเพียงในฐานะทรัพยากร หากแต่มองอาหารในฐานะ “ระบบความสัมพันธ์” ที่เชื่อมโยงมนุษย์ ธรรมชาติ และจิตสำนึกเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการของอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยบูรณาการการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) ร่วมกับการศึกษาภาคสนาม (Field Study) เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการของอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การศึกษาด้านเอกสาร ผู้วิจัยได้ทบทวนและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์การแพทย์วิถีธรรม โดยเฉพาะเอกสารจากฝ่ายงานวิชาการของมูลนิธิแพทย์วิถีธรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งอยู่ในรูปแบบที่หลากหลาย ได้แก่ หนังสือ เอกสารวิชาการ งานวิจัย บทความ วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงสื่อมัลติมีเดีย เช่น ภาพ เสียง และวิดีโอ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เชิงแนวคิด

2. การศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้สุขภาพพึ่งตนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สวนป่านาบุญทั้ง 4 ภาคของประเทศไทย และในประเทศออสเตรเลีย เพื่อศึกษาบริบทและกระบวนการปฏิบัติจริงของระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรม

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) จิตอาสาแพทย์วิถีธรรมใน 4 ภาคของประเทศไทยและประเทศออสเตรเลีย จำนวน 17 คน 2) นักวิชาการด้านการแพทย์วิถีธรรมและโภชนาการ จำนวน 6 คน และ 3) ผู้ป่วยที่ประยุกต์ใช้แนวทางแพทย์วิถีธรรมในการดูแลสุขภาพ จำนวน 6 คน รวมทั้งสิ้น 29 คน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยกำหนดคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2567 ถึง กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งแบบเผชิญหน้าในพื้นที่ (On-site) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในพื้นที่สวนป่านาบุญ 3 จังหวัดปทุมธานี และการสัมภาษณ์ผ่านระบบออนไลน์ (Video Call) สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ต่างพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายวัตถุประสงค์การวิจัยแก่ผู้ให้ข้อมูล และขอความยินยอมก่อนการเก็บข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยผู้วิจัยทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล เปรียบเทียบ และเชื่อมโยงข้อมูลจากทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม เพื่อสังเคราะห์เป็นข้ออธิบายเชิงแนวคิด ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล

6. ผลการวิจัยนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยบูรณาการข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งนำเสนอข้อค้นพบเชิงแนวคิด และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ

ผลการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและกระบวนการของอาหารการแพทย์วิถีธรรมสามารถสังเคราะห์เป็น “ระบบอาหารทางเลือก” ที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร โดยมีลักษณะเป็น ระบบบูรณาการ (Integrated System) ที่เชื่อมโยงการผลิต การบริโภค การเปลี่ยนแปลงชีวิต และการเรียนรู้ของชุมชนเข้าด้วยกันอย่างเป็นพลวัต ผ่านความสัมพันธ์เชิงเหตุ–ผลและการป้อนกลับ (Feedback) ของแต่ละมิติ

ระบบดังกล่าวประกอบด้วย 4 มิติหลัก ได้แก่ Production, Consumption, Transformation และ Community ซึ่งทำงานสัมพันธ์กันเป็นวงจร ดังนี้

1) Production: ฐานการผลิตเพื่อการพึ่งตนและความมั่นคงทางอาหาร มิติการผลิตทำหน้าที่เป็น “ฐานของระบบ” โดยตั้งอยู่บนแนวทางกสิกรรมไร้สารพิษที่บูรณาการหลักธรรมเข้ากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เน้นการพึ่งพาทรัพยากรในท้องถิ่น การฟื้นฟูดิน และการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดระบบอาหารที่ยั่งยืน (FAO, 2014)

องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ พันธุ์ดี ดินดี น้ำดี แสงดี ศีลดี และมิตรดี (ใจเพชร กล้าจน, 2563) สะท้อนให้เห็นว่าการผลิตอาหารในระบบนี้มิได้มุ่งเพียงผลผลิตเชิงเศรษฐกิจ แต่ครอบคลุมมิติทางจริยธรรม สังคม และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังได้รับอิทธิพลจากแนวคิดกสิกรรมธรรมชาติ (Fukuoka, 1978) และการใช้ทรัพยากรชีวภาพในท้องถิ่น (Han Kyu Cho) อันนำไปสู่ ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหาร และลดการพึ่งพาระบบตลาด

2) Consumption: กลไกการบริโภคเพื่อสร้างสุขภาวะองค์รวม มิติการบริโภคทำหน้าที่เป็น “กลไกเชื่อมโยงระหว่างอาหารกับสุขภาวะ” โดยเน้นการบริโภคพืชเป็นหลัก (พืช-จืด-สบาย) การปรับสมดุลร้อน–เย็น และการลดความยึดติดในรสชาติอาหาร (Detachment from Sensory Preference)

กระบวนการบริโภค เช่น การจัดลำดับการกิน การเคี้ยวอย่างละเอียด และการเลือกอาหารตามสภาพร่างกาย สะท้อนว่า “การกิน” เป็นทั้งกระบวนการทางชีวภาพและการปฏิบัติที่มีมิติทางจิตสำนึกและการกำกับตนเอง (Self-regulation) (ใจเพชร กล้าจน, 2565) ส่งผลให้เกิดสุขภาวะองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย (ลดความเสี่ยงของโรค) จิตใจ (ลดความอยากและการยึดติด) และมิติภายใน/จิตวิญญาณ (ลดพฤติกรรมการเบียดเบียน)

3) Transformation: กลไกการเปลี่ยนแปลงชีวิต (Transformative Mechanism) มิติการเปลี่ยนแปลงเป็น “ผลลัพธ์เชิงระบบ” ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างการผลิตและการบริโภค โดยนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจกและวิถีชีวิต เช่น สุขภาพที่ดีขึ้น การลดค่าใช้จ่าย และการพัฒนาจิตสำนึกด้านการไม่เบียดเบียน (Non-harm Orientation)

อาหารจึงทำหน้าที่เป็น “กลไกเชิงเปลี่ยนแปลง (Transformative Mechanism)” ของระบบ ที่เชื่อมโยงมิติทางกาย จิตใจ และจิตวิญญาณเข้าด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดองค์รวมและการปรับตัวของระบบมนุษย์ (Bertalanffy, 1968; Dewey, 1938; Lave and Wenger, 1991) โดยก่อให้เกิด “วงจรป้อนกลับ (Feedback Loop)” ที่เสริมแรงพฤติกรรมและวิถีปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เมื่อสุขภาวะดีขึ้น จะยิ่งเสริมแรงให้เกิดการผลิตและบริโภคแบบเดิมอย่างต่อเนื่อง

4) Community: กลไกการขยายผลและความมั่นคงทางอาหารระดับสังคม มิติชุมชนทำหน้าที่เป็น “ตัวขับเคลื่อนและขยายระบบ” ผ่านค่ายสุขภาพและเครือข่ายแพทย์วิถีธรรม ซึ่งเป็นพื้นที่การเรียนรู้เชิงปฏิบัติที่เอื้อต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต (Lifestyle Transformation)

กระบวนการดังกล่าวช่วยให้เกิดการพึ่งตนเอง ลดค่าใช้จ่าย และลดการพึ่งพาตลาด เรียกว่า การ “ปลูกอยู่ปลูกกิน” (Self-provisioning Practice) ควบคู่กับการสร้างเครือข่ายการแบ่งปันทรัพยากรและความรู้ ส่งผลให้เกิด ความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนและสังคม

5) การสังเคราะห์เชิงระบบ: อาหารในฐานะ “ระบบอาหารทางเลือก” เมื่อพิจารณาโดยสังเคราะห์ พบว่า อาหารการแพทย์วิถีธรรมมีลักษณะเป็น “ระบบอาหารทางเลือก” (Alternative Food System) ที่แตกต่างจากระบบอาหารกระแสหลัก ซึ่งมักเน้นการผลิตเชิงอุตสาหกรรมและกลไกตลาด โดยระบบนี้เน้นการพึ่งตน ความสมดุลกับธรรมชาติ และการพัฒนาจิตสำนึกของมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบของระบบ

ระบบดังกล่าวแสดงลักษณะของ “ระบบ” อย่างชัดเจน ได้แก่ (1) การเชื่อมโยงองค์ประกอบหลายมิติ (Interconnection) (2) การทำงานเป็นวงจรระหว่างการผลิต–บริโภค–การเปลี่ยนแปลง–ชุมชน (3) การเกิดกลไกป้อนกลับ (Feedback) ที่เสริมความยั่งยืนของระบบ (4) ความสามารถในการพึ่งตนเองและปรับตัว (Self-reliant and Adaptive System) เพื่อให้เห็นลักษณะของอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกอย่างชัดเจน ผู้วิจัยได้สังเคราะห์เปรียบเทียบกับระบบอาหารกระแสหลักในมิติต่างๆ ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบระบบอาหารกระแสหลักกับระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรม

มิติ	ระบบอาหารกระแสหลัก	ระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรม
เป้าหมาย	เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ	เน้นสุขภาวะองค์รวม
การผลิต	อุตสาหกรรม ใช้สารเคมี	กสิกรรมไร้สารพิษ พึ่งตน
การบริโภค	บริโภคนิยม แปรรูปสูง	พืช-จืด-สบาย ปรุงน้อย
ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ	แยกขาดจากธรรมชาติ	สอดคล้องกับธรรมชาติ
มิติทางจิตใจ	ไม่เน้น	ลดความยึดติด พัฒนาจิต
โครงสร้างระบบ	พึ่งพาตลาด	พึ่งตนและชุมชน
ผลลัพธ์	สุขภาพเสี่ยง ความไม่มั่นคงทางอาหาร	สุขภาวะองค์รวม + ความมั่นคงทางอาหาร

จากการเปรียบเทียบดังกล่าว จะเห็นได้ว่าระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรมมีลักษณะเป็นระบบทางเลือกที่แตกต่างจากระบบกระแสหลักทั้งในด้านเป้าหมาย โครงสร้าง และผลลัพธ์ โดยเน้นการบูรณาการมิติทางกาย จิตใจ และสังคมเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการสร้างสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้ อาหารการแพทย์วิถีธรรมจึงมิได้เป็นเพียงรูปแบบการบริโภค หากแต่เป็นระบบทางเลือกที่บูรณาการการผลิต การบริโภค และการพัฒนาชีวิตเข้าด้วยกัน ซึ่งมีศักยภาพในการสร้างสุขภาวะองค์รวมควบคู่กับความมั่นคงทางอาหารทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า อาหารการแพทย์วิถีธรรมมิได้เป็นเพียงรูปแบบการบริโภคหรือแนวทางดูแลสุขภาพเฉพาะบุคคล หากแต่เป็น “ระบบอาหารทางเลือก” ที่มีโครงสร้างและพลวัตสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของระบบอาหารทางเลือก (Alternative Food Systems) และเครือข่ายอาหารทางเลือก (Alternative Food Networks: AFNs) ซึ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค และชุมชน บนฐานของความยั่งยืน ความเป็นธรรม และความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ (Goodman et al., 2012; Renting et al., 2003) อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้ได้ขยายกรอบดังกล่าวให้ครอบคลุม “มิติภายในของมนุษย์” ซึ่งสามารถอธิบายได้ผ่านกรอบคิดทางพุทธปรัชญาที่เน้นความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) และความเป็นองค์รวมของชีวิต

ในมิติของ การผลิต (Production) ระบบกสิกรรมไร้สารพิษตามแนวทางแพทย์วิถีธรรมมีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดของ AFNs ที่เน้นการพึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่นและความยั่งยืนเชิงนิเวศ (Altieri, 2002) แต่ในขณะเดียวกัน ยังสะท้อนหลักพุทธธรรมเรื่อง “ความไม่เบียดเบียน” (อหิงสา) และ “ศีล” ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับพฤติกรรมการผลิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติและสรรพชีวิต การผลิตอาหารจึงมิใช่เพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็น “การปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน” ที่เชื่อมโยงการดำรงชีพเข้ากับการพัฒนาจิตสำนึก

ในมิติของ การบริโภค (Consumption) แนวคิด “พืช-จืด-สบาย” และการลดความยึดติดในรสชาติ สามารถอธิบายได้ผ่านหลัก “มัชฌิมาปฏิปทา” (ทางสายกลาง) และแนวคิดเรื่อง “อาหาร 4” ในพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่าอาหารมิได้มีเพียงมิติทางกายภาพ (กวฬิงการาหาร) แต่ยังรวมถึงมิติของการรับรู้และเจตนา (มโนสัญเจตนาหาร) อันเป็นตัวกำหนดความยึดติดและความทุกข์ ในบริบทนี้ การบริโภคจึงเป็นมากกว่าการตอบสนองความต้องการของร่างกาย แต่เป็นกระบวนการฝึกสติและการรู้เท่าทันความอยาก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดผู้บริโภคในฐานะ “Co-producer” ใน Alternative Food Systems (Goodman et al., 2012) แต่มีการขยายไปสู่มิติของ “ผู้ปฏิบัติ” (Practitioner of Self-cultivation)

ในมิติของ การเปลี่ยนแปลง (Transformation) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าอาหารทำหน้าที่เป็น “กลไกการเปลี่ยนแปลงชีวิต” ที่นำไปสู่สุขภาวะองค์รวม ซึ่งสามารถอธิบายได้ผ่านกรอบพุทธปรัชญาเรื่อง “ไตรสิกขา” (ศีล สมาธิ ปัญญา) กล่าวคือ การปรับพฤติกรรมการกิน (ศีล) ส่งผลต่อความสงบของจิต (สมาธิ) และนำไปสู่การเกิดปัญญาในการดำเนินชีวิต (ปัญญา) อันเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นลำดับขั้น ข้อค้นพบนี้จึงแสดงให้เห็นว่า “ระบบอาหาร” สามารถเป็นเครื่องมือของการพัฒนามนุษย์ ซึ่งเป็นมิติที่ยังไม่ถูกอธิบายอย่างชัดเจนในทฤษฎีระบบอาหารทางเลือกกระแสหลัก

ในมิติของ ชุมชน (Community) ค่ายสุขภาพและเครือข่ายแพทย์วิถีธรรมมีบทบาทเป็นพื้นที่ของ “การเรียนรู้ร่วมกัน” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดชุมชนปฏิบัติ (Communities of Practice) (Lave and Wenger, 1991) และในขณะเดียวกัน ยังสะท้อนหลัก “สังฆะ” ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการเกื้อกูลกันในการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ชุมชนจึงมิได้เป็นเพียงเครือข่ายทางสังคม แต่เป็น “พื้นที่ของการพัฒนาภายในร่วมกัน” ที่นำไปสู่การพึ่งตนเองและความมั่นคงทางอาหารในระดับสังคม (FAO, 2018)

เมื่อพิจารณาโดยสังเคราะห์ งานวิจัยนี้เสนอว่า อาหารการแพทย์วิถีธรรมมีลักษณะเป็น “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง (Transformative Alternative Food System)” ที่มีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) การบูรณาการระบบอาหารเข้ากับหลักจริยธรรมและจิตวิญญาณตามแนวพุทธ (2) การทำหน้าที่เป็นกลไกของการพัฒนามนุษย์ทั้งในระดับพฤติกรรมและจิตสำนึก (3) การก่อรูปของชุมชนที่เกื้อหนุนทั้งความมั่นคงทางอาหารและการพัฒนาภายใน

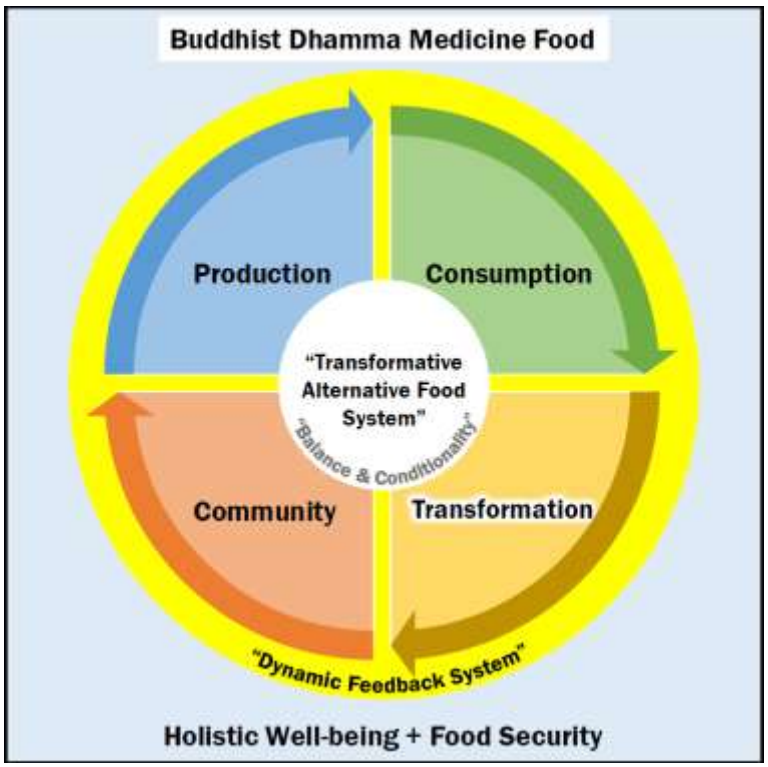
ข้อค้นพบดังกล่าวจึงมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาทฤษฎีระบบอาหารทางเลือก โดยเสนอให้ขยายกรอบการวิเคราะห์จาก “ระบบเศรษฐกิจ–สังคม–สิ่งแวดล้อม” ไปสู่ “ระบบชีวิต–จิตสำนึก–จิตวิญญาณ” ซึ่งสอดคล้องกับกรอบคิดแบบองค์รวมในพระพุทธศาสนา และเป็นฐานสำคัญของการสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

งานวิจัยนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่โดยเสนอกรอบการอธิบาย “อาหารการแพทย์วิถีธรรม” ในฐานะ ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง (Transformative Alternative Food System) ซึ่งขยายขอบเขตของกรอบแนวคิดระบบอาหารทางเลือกในกระแสหลักที่มักมุ่งเน้นมิติการผลิต การบริโภค และเครือข่ายทางสังคม ไปสู่การรวมมิติของ “การเปลี่ยนแปลงภายในมนุษย์ (Inner Transformation)” และ “มิติทางจิตวิญญาณ (Spiritual Dimension)” เข้าไว้ในโครงสร้างของระบบอย่างเป็นองค์รวม โดยองค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยนี้สามารถสรุปได้ 3 ประการ ได้แก่

(1) การเสนอกรอบแนวคิดระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง งานวิจัยนี้เสนอว่า “ระบบอาหาร” มิได้เป็นเพียงโครงสร้างของการผลิตและการบริโภค หากแต่เป็น “กลไกเชิงระบบ” (Systemic Mechanism) ที่มีบทบาทในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับพฤติกรรม วิถีชีวิต และจิตสำนึกของมนุษย์ โดยเฉพาะผ่านกระบวนการลดความยึดติด (Detachment) และการพัฒนาจิตสำนึกด้านการไม่เบียดเบียน (Non-harm Orientation)

(2) การสังเคราะห์กรอบวิเคราะห์ 4 มิติ (Production–Consumption–Transformation–Community) งานวิจัยนี้ได้พัฒนากรอบวิเคราะห์เชิงระบบที่ประกอบด้วย 4 มิติ ซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัต โดยเฉพาะมิติ “Transformation” ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยง (Mediating Mechanism) ระหว่างมิติต่างๆ และก่อให้เกิดวงจรป้อนกลับ (Feedback loop) ที่เสริมสร้างความยั่งยืนของระบบ ทั้งนี้ กรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถสังเคราะห์เป็นแบบจำลองเชิงระบบ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดของระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะ “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง (Transformative Alternative Food System)”

จากภาพที่ 1 กรอบแนวคิดระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่าง 4 มิติ ได้แก่ การผลิต การบริโภค การเปลี่ยนแปลง และชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงกันในลักษณะวงจรและก่อให้เกิดกลไกป้อนกลับ (Feedback Loop) อันนำไปสู่สุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร

(3) การอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างระบบอาหาร สุขภาวะองค์รวม และความมั่นคงทางอาหาร งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกที่เชื่อมโยงการสร้างสุขภาวะองค์รวม (Holistic Well-being) เข้ากับความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ผ่านการพึ่งตนเอง การลดการพึ่งพาระบบตลาด และการสร้างเครือข่ายชุมชน ซึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์เชิงโครงสร้างที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

สรุป

การวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์อาหารการแพทย์วิถีธรรมในฐานะระบบอาหารทางเลือกที่ส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหาร ผลการศึกษาพบว่าสามารถอธิบายเป็น “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง” ที่บูรณาการ 4 มิติ ได้แก่ การผลิต การบริโภค การเปลี่ยนแปลง และชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัตและมีปฏิสัมพันธ์แบบป้อนกลับอย่างต่อเนื่อง ระบบ

ดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานของการพึ่งตน การบริโภคอย่างมีสติ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ โดยมีชุมชนเป็นกลไกการเรียนรู้และขยายผลสู่ความมั่นคงทางอาหาร ข้อค้นพบสำคัญชี้ว่า “อาหาร” มิใช่เพียงปัจจัยยังชีพ แต่เป็น “ระบบความสัมพันธ์” ที่เชื่อมโยงมนุษย์ ธรรมชาติ และจิตสำนึก สอดคล้องกับหลักเหตุปัจจัยในพุทธธรรม ในเชิงวิชาการ งานวิจัยนี้ได้ขยายกรอบระบบอาหารทางเลือกสู่มิติภายในของมนุษย์ นำไปสู่ข้อเสนอของ “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง” ดังนั้น อาหารการแพทย์วิถีธรรมจึงเป็นทั้งกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนตน ที่นำไปสู่สุขภาวะองค์รวมและความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ระดับปัจเจกบุคคล ควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้แนวคิดอาหารการแพทย์วิถีธรรมในชีวิตประจำวัน โดยเน้นการบริโภคอาหารตามหลัก “พืช–จืด–สบาย” ควบคู่กับการพัฒนาสติในการบริโภค (Mindful Consumption) อันจะนำไปสู่การสร้างสมดุลกาย–ใจ และลดปัจจัยเสี่ยงของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

1.2 ระดับครัวเรือนและชุมชน สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบอาหารเพื่อการพึ่งตน เช่น การส่งเสริมกสิกรรมไร้สารพิษ การปลูกอยู่ปลูกกิน และการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น รวมถึงการจัดกิจกรรมเรียนรู้ เช่น ค่ายสุขภาพหรือศูนย์เรียนรู้ชุมชน เพื่อสร้างเครือข่ายการแบ่งปันองค์ความรู้และทรัพยากร อันจะนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารในระดับฐานราก

1.3 ระดับนโยบายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานภาครัฐและเอกชนสามารถนำกรอบ “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง” ไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบนโยบายหรือโครงการด้านสุขภาพและอาหาร โดยบูรณาการมิติทางกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน ตลอดจนสนับสนุนพื้นที่เรียนรู้เชิงปฏิบัติที่ส่งเสริมการพึ่งตนและความยั่งยืน

1.4 ระดับวิชาการและการศึกษา สถาบันการศึกษาสามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ไปพัฒนาเป็นหลักสูตรหรือกิจกรรมการเรียนรู้ด้านสุขภาวะองค์รวม โดยเชื่อมโยงความรู้ทางวิทยาศาสตร์ โภชนาการ และพุทธปรัชญา เพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องอาหารในฐานะ “ระบบความสัมพันธ์” อย่างรอบด้าน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระบบอาหาร ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบระหว่างระบบอาหารการแพทย์วิถีธรรมกับระบบอาหารทางเลือกอื่น หรือระบบอาหารกระแสหลัก ในบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อทำความเข้าใจจุดเด่น ข้อจำกัด และเงื่อนไขความสำเร็จของแต่ละระบบ

2.2 การวิจัยเชิงลึกด้านมิติภายใน (Inner Dimension) ควรขยายการศึกษาในมิติของการเปลี่ยนแปลงภายใน เช่น กระบวนการลดความยึดติด การพัฒนาจิตสำนึก และความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับการพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งยังเป็นประเด็นที่มีการศึกษาอย่างจำกัดในวงวิชาการ

2.3 การวิจัยเชิงนโยบายและการขยายผล ควรมีการศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนเชิงนโยบายและกลไกการขยายผลของระบบอาหารลักษณะนี้ในระดับพื้นที่และระดับประเทศ เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในวงกว้าง

2.4 การพัฒนาแบบจำลอง (Model Development) ควรมีการพัฒนาและทดสอบแบบจำลอง “ระบบอาหารทางเลือกเชิงเปลี่ยนแปลง” ในบริบทที่หลากหลาย เพื่อยืนยันความเหมาะสม ความยืดหยุ่น และศักยภาพในการประยุกต์ใช้ในสังคมที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. (2558). *แนวทางการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคตามกลุ่มวัย*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 24 เมษายน 2567 จาก http://www.hss.moph.go.th/fileupload/document/1431-3688.pdf

ใจเพชร กล้าจน. (2558). จิตอาสาแพทย์วิถีพุทธเพื่อมวลมนุษยชาติ. *(ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค (สาธารณสุขชุมชน))*. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

ใจเพชร กล้าจน. (2563). *คู่มือการทำกสิกรรมไร้สารพิษวิถีพุทธ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพทย์วิถีธรรม.

ใจเพชร กล้าจน. (2565). *การแพทย์วิถีธรรม: การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมพึ่งตนเองตามแนวธรรมชาติบำบัด*. ปทุมธานี: สำนักพิมพ์แพทย์วิถีธรรม.

สำนักงานสำรวจสุขภาพประชาชนไทย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (2554). *รายงานผลการสำรวจสุขภาพประชาชนไทย*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 24 เมษายน 2567 จาก http://www.hsri.or.th/healthsurvey2011

Altieri, M. A. (2002). Agroecology: The science of natural resource management for poor farmers. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 93(1–3), 1–24.

Bertalanffy, L. von. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller.

Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2014). *Food and nutrition in numbers 2014*. Rome: FAO.

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2018). *Sustainable food systems: Concept and framework.* Retrieved [2024, April 24] https://www.fao.org/3/ca2079en/CA2079EN.pdf

Goodman, D., et al. (2012). *Alternative food networks: Knowledge, practice, and politics*. Routledge.

Lave, J., and Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Masanobu Fukuoka. (1978). *The One-Straw Revolution: An Introduction to Natural Farming*. Pennsylvania: Rodale Press.

Renting, H., Marsden, T. K., & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks. *Environment and Planning A*, 35(3), 393–411.

World Health Organization (WHO). (1948). *Constitution of the World Health Organization. World Health Organization*. Retrieved [2024, April 24] https://www.who.int/about/governance/constitution

การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

A Study of Roles and Rituals in the Buddhist Consecration Ceremony of Sacred Objects Celebrating the 50th Birthday of Phra Ajarn Sucheep Suchinno (Kru Ba Phan Bot) at Wat Pa Sok Thep Sathit, Dong Ling Sub-district, Kommalasai District, Kalasin Province

[1]พัชร รุจิรานันท์ [2]ทองคำ เกษจันทร์ [3]ยุทธวีระ ศรีกันหานนท์ [4]ชยกร นาเมืองรักษ์
[1]Phatchara Rujiranun [2]Thongkham Ketchan [3]Yutthaveera Srikanhanon
[4]Chayakorn Namuangrak
[1,2,4]คณะศึกษาศาสตร์, วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
[1,2,4]Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Kalasin Buddhist College
[3]คณะสังคมศาสตร์, วิทยาลัยศาสนศาสตร์เฉลิมพระเกียรติกาฬสินธุ์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
[3]Faculty of Social Sciences, Mahamakut Buddhist University, Kalasin Buddhist College
[1]First author, e-mail: Patpatchara52@gmail.com
Corresponding author, e-mail: [2]Thongkhamket.888999@gmail.com [3]Boonkuang67@gmail.com
[4]Chayakonks@gmail.com

Received October 31, 2025; **Revised** November 21, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ และสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ภายในงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า การประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ แบ่งออกเป็น 3 พิธี คือ พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ และพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลรูปเหมือนพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ โดยรูปแบบการประกอบพิธีกรรมมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และความเชื่อในด้านครูบาอาจารย์แต่ละสายที่ได้ร่ำเรียนมา ส่วนวัตถุสัญลักษณ์ที่พบในการประกอบพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ วัตถุสัญลักษณ์สำหรับการบูชาครูบาอาจารย์ วัตถุสัญลักษณ์สำหรับการประกอบพิธีพุทธาภิเษก และวัตถุสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้จากพิธีพุทธาภิเษก นอกจากนี้ บทบาทของพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ

สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ออกเป็น 3 ด้าน คือ บทบาทด้านปัจเจกบุคคล บทบาทด้านครอบครัว และบทบาทสังคม โดยเฉพาะ บทบาทด้านสังคมถือว่ามีอิทธิพลต่อผู้คนในชุมชนมากที่สุด เนื่องจากมีความเชื่อว่า การที่ทางวัดได้นิมนต์พระเกจิอาจารย์ชื่อดังมาประกอบพิธีพุทธาภิเษก ถือเป็นมงคลแก่ศาสนสถาน และเป็นสิริมงคลต่อพื้นที่ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ รวมถึงการได้รับน้ำพระพุทธมนต์ หรือการเคาะศีรษะจากพระเกจิอาจารย์ดังกล่าว ก็ทำให้ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเกิดความสบายใจ และมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้น

คำสำคัญ: บทบาท; พิธีกรรม; วัตถุมงคล

Abstract

This research aimed to examine the roles, functions, and symbolism in rituals performed during the Buddhist consecration ceremony of sacred objects celebrating the 50th birthday of Phra Ajarn Sucheep Suchinno at Wat Pa Sok Thep Sathit, Dong Ling Sub-district, Kommalasai District, Kalasin Province by interview with ritual participants and participant observation. The findings revealed that the consecration ceremony comprised 3 rituals: the Bai Sri Sue Khwan ceremony, the worship ceremony for guardian deities, and the Buddhist consecration ceremony for the statue of Phra Ajarn Sucheep Suchinno. The ritual practices integrated Buddhist beliefs, traditional Northeastern Thai beliefs, and the specific lineage teachings transmitted through various master teachers. The symbolic objects identified in the ceremonies were categorized into three types: objects for worshipping master teachers, objects for the consecration ceremony, and objects representing sacred items obtained through consecration. Furthermore, the roles of the 50th birthday Buddhist consecration ceremony were classified into three dimensions: individual, family, and social roles. The social dimension exerted the most significant influence on the community, as people believed that inviting renowned Buddhist masters to perform the consecration brought auspiciousness to the temple and prosperity to Dong Ling Sub-district, Kommalasai District, Kalasin Province. Additionally, receiving blessed water or head-tapping blessings from these esteemed masters provided participants with peace of mind and strengthened their motivation in daily life.

Keywords: Roles; Buddhist Consecration Ceremony; Sacred Objects

บทนำ

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง เพื่อให้ผู้คนในสังคมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาร่วมกัน สอดคล้องกับมณี พะยอมยงค์ (2536) กล่าวถึงความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ว่า เกิดจากความไม่ทราบเป็นประการสำคัญ เมื่อได้พบเห็นเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่าคนตาย แผ่นดินถล่ม น้ำ

ท่วม หรือเกิดความแห้งแล้ง ก็เกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลัง บังคับให้เป็นอย่างนี้ จึงพากันสร้างรูปผี วิญญาณ เทพารักษ์ขึ้น เพื่อเป็นการสมมติว่าเทพเจ้าหรือผีจะมีรูปร่างตามจินตนาการของตน และทำพิธีกรรมต่างๆ บูชาสักการะ เช่น การไหว้ หรือบวงสรวงเพื่อให้สิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่นั้นจะช่วยผ่อนคลายความรุนแรงลง และบันดาลความสุขมาให้ จึงทำให้เกิดความเชื่อขึ้น ความเชื่อจึงเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำทั้งด้านดี และด้านร้าย คนโบราณจึงได้สร้างศรัทธาให้แก่ลูกหลานสืบต่อกัน

การสร้างศรัทธาของคนโบราณที่มีมาตั้งแต่อดีต และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน คือ การสร้างรูปเคารพ หรือวัตถุมงคลพระเกจิอาจารย์ผู้เรืองอาคม หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ที่มีความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สำหรับกราบไหว้บูชา และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทั้งนี้ ก่อนที่จะนำรูปเคารพ หรือวัตถุมงคลของพระเกจิอาจารย์ไปใช้สำหรับกราบไหว้บูชานั้น จะต้องดำเนินการประกอบพิธีกรรมพุทธาภิเษกวัตถุมงคลดังกล่าวก่อนเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ก่อนนำไปกราบไหว้บูชา ทั้งนี้ อภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560) กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง การแสดงออกทางพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อ เป็นเครื่องมือที่มนุษย์สืบทอดมาจากบรรพชน เป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะเข้าไปสัมพันธ์กับอำนาจเหล่านั้นเพื่อขอให้ช่วยปกป้อง คุ้มครอง และบันดาลให้สมปรารถนา พิธีกรรมประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ทั้งในรูปอุปกรณ์ กิริยาท่าทาง และถ้อยคำ พิธีกรรมที่มีการสืบทอดมาจากบรรพชน และปรากฏสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมชัดเจน คือ พิธีพุทธาภิเษกรูปเคารพ รูปเหมือน และวัตถุมงคลของพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงต่างๆ รวมถึงพิธีกรรมดังกล่าวทำให้เห็นบทบาทหน้าที่ทางสังคมในด้านความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ สอดคล้องกับศิราพร ณ ถลาง (2563) กล่าวว่า ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมมองว่า วัฒนธรรมส่วนต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านปัจจัยพื้นฐาน และช่วยเสริมสร้างความต้องการในด้านจิตใจเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม

พิธีกรรมการพุทธาภิเษกวัตถุมงคลของพระอาจารย์อาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ จัดขึ้นเนื่องในโอกาสฉลองอายุวัฒนมงคลครบรอบ 50 ปี พิธีกรรมจัดขึ้นวันศุกร์ที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2568 ภายในงานมีการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญต่างๆ เช่น พิธีกรรมการบวงสรวงเทวาอารักษ์ พิธีอัญเชิญครูบาอาจารย์ในแต่ละสายวิชา และพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล การประกอบพิธีกรรมดังกล่าวมีความเชื่อว่าสามารถช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย และเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม ดังนั้น พิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลโดยการประกอบพิธีกรรมของพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงต่างๆ ถือเป็นความเชื่อที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมในด้านการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านปัจจัยพื้นฐานเป็นอย่างมาก

จากข้างต้นผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจสัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่ของพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ภายในงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ และสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ภายในงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ และสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ภายในงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาแนวคิดทฤษฎีวัตถุสัญลักษณ์ พิธีกรรมสัญลักษณ์ และแนวคิดทฤษฎี “บทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism)” จากแนวคิดของศิราพร ณ ถลาง (2563) จากนั้นจึงรวบรวมวัตถุสัญลักษณ์ และพิธีกรรมสัญลักษณ์ในพิธีพุทธาภิเษก และวิเคราะห์บทบาทหน้าที่นิยมหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งในด้านปัจเจกบุคคล ด้านครอบครัว และด้านสังคม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์ อุบาสก และอุบาสิกาผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม รวมถึงการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรม เช่น ลัทธิบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตตำนานและความเชื่อของอภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560)

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล เนื่องในโอกาสการฉลองอายุวัฒนมงคลครบรอบ 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) ณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ วันศุกร์ที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2568

3. สรุปและอภิปรายผล โดยใช้แนวคิดทฤษฎี “บทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism)” จากแนวคิดของศิราพร ณ ถลาง (2563)

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า บทบาทหน้าที่ และสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ภายในงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา และพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมาร่วมพิธีกรรมการพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ สามารถวิเคราะห์บทบาทหน้าที่นิยม และสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ภายในงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ รายละเอียดดังนี้

ภาพประกอบ 1 ปะรำพิธีสำหรับการพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) (ที่มาภาพ : ถ่ายโดยพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

สัญลักษณ์ในการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

การประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามจากวัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วยพิธีบายศรีสู่ขวัญพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ พิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ และพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล ดังนี้

1. พิธีบายศรีสู่ขวัญพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) พิธีบายศรีสู่ขวัญจัดขึ้นเพื่อแสดงความเคารพเนื่องในวันครบรอบวันเกิดของพระอาจารย์สุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) เจ้าอาวาสวัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ พิธีกรรมดังกล่าวเริ่มต้นเวลา 9.00 น. โดยพ่อพราหมณ์เจ้าพิธี นามว่า นายธนะชาติ อาตอามาตย์ หรืออาจารย์แจ๊ค บ้านเศรษฐีนาคราช เป็นผู้อ่านโองการสู่ขวัญราว 1 ชั่วโมง จากนั้นจึงมีการแจกด้ายสายสิญจน์ ให้กับพุทธศาสนิกชนผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมนำไปคล้องแขนให้แก่พระอาจารย์สุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) เจ้าอาวาสวัดป่าโสกเทพสถิตย์ เมื่อได้ดำเนินการจนครบทุกคนก็เป็นอันเสร็จพิธี

ภาพประกอบ 2 พิธีบายศรีสู่ขวัญพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ เจ้าอาวาสวัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ (ที่มาภาพ: ถ่ายโดยพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจ คือ พิธีบายศรีสู่ขวัญพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) สามารถนำด้ายผูกแขนไปวางบนแขนของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ ได้ ซึ่งแตกต่างจากการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญทั่วไป เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว เป็นพิธีกรรมระหว่างฆราวาสกับฆราวาสเท่านั้น แต่การประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) เป็นพิธีกรรมระหว่างฆราวาสกับพระภิกษุสงฆ์ แต่รูปแบบการประกอบพิธีกรรมคือ เป็นเพียงแค่การวางด้ายสายสิญจน์ลงบนแขนของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ เท่านั้น โดยไม่ได้ผูกแขนพระอาจารย์แต่ประการใด ทั้งนี้ การประกอบพิธีกรรมดังกล่าวถือเป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนตระหนักผูกจิตไว้กับพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ และการรักษาเบญศีล เบญธรรม รวมถึงให้ตระหนักถึงการปฏิบัติตนตามหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา (พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ. 2568, 3 ตุลาคม)

2. พิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ พิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงเทพยดาก่อนเริ่มประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล พิธีดังกล่าวเริ่มต้นเวลา 11.39 น. ทั้งนี้ พิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ภายในงานแบ่งออกเป็น 2 พิธี คือ

2.1 พิธีรำบวงสรวงเทวาอารักษ์ นำโดยนางรำนาคีน้อย ลูกหลานชาวอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 3 คน และนางรำบวงสรวงโดยกลุ่มแม่บ้านจากหมู่บ้านสวนโคก ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้งนี้ การรำบวงสรวงเทพยดา จัดขึ้นเพื่อเป็นการต้อนรับเหล่าเทพยดาทั้ง 16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดิน 14 ชั้นบาดาล 12 ท้องพระโรง ตามความเชื่อของคนโบราณ (พิมพ์นิภา อุบลเลิศเจริญ. 2568, 3 ตุลาคม)

<u>ภาพประกอบ 3</u> นางรำนาคีน้อย (ลูกศิษย์ของหลวงปู่มหาตุ่ม เตมิโย วัดศรีวิชัย) จากอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

(ที่มาภาพ: ถ่ายโดยพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

2.2 พิธีอ่านโองการไหว้ครู และถวายเครื่องบวงสรวงเทพยดา นำโดยนายธนะชาติ อาตอามาตย์ หรืออาจารย์แจ๊ค บ้านเศรษฐีบุญนาคราช อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ การอ่านโองการไหว้ครู เป็นพิธีกรรมสำคัญ นิยมจัดขึ้นก่อนการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล เสมือนเป็นการแสดงความเคารพครูบาอาจารย์ และเป็นการถวายเครื่องบวงสรวงให้แก่เทพยดาทุกๆ ชั้นฟ้าที่ได้อัญเชิญมาร่วมประกอบพิธีกรรม (ธนะชาติ อาตอามาตย์. 2568, 3 ตุลาคม)

ส่วนเครื่องบวงสรวงเทพยดา ประกอบไปด้วย พระพุทธรูปตั้งเป็นประธานกลางปะรำพิธี บายศรีปากชาม บายศรี 9 ชั้น พวงมาลัย ดอกไม้ชนิดต่างๆ อาหารคาว ได้แก่ ข้าว ปลาทอด ไก่ต้ม

น้ำปลา และหมูสามชั้น อาหารหวาน ได้แก่ ขนมทองหยิบ ขนมทองหยอด ขนมฝอยทอง ขนมเม็ดขนุน ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู ขนมปุยฝ้าย น้ำผึ้ง นมสด และน้ำอัดลม ผลไม้ ได้แก่ แก้วมังกร มะพร้าว กล้วย มะละกอ ทับทิม แอปเปิ้ล ส้ม สาลี่ และแตงไทย และอื่นๆ ได้แก่ เม็ดธัญพืช ข้าวตอกดอกไม้ ธูป เทียน สายสิญจน์ ระฆัง หอยสังข์ สร้อยประคำ คฑาทวดงู ที่ปะพรมน้ำพุทธมนต์ และสมุดไทยโองการไหว้ครู

ภาพประกอบ 4 วัตถุสัญลักษณ์สำหรับพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงเทวาอารักษ์
(ที่มาภาพ : ถ่ายโดยนายพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจ คือ พิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ภายในงานพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ นอกจากมีการอัญเชิญเหล่าเทพยดาทั้ง 16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดิน 14 ชั้นบาดาล 12 ท้องพระโรง ตามความความเชื่อของคนไทย ยังมีการกล่าวอัญเชิญครูบาอาจารย์ด้วยทำนองโบราณ และอัญเชิญครูบาอาจารย์สรรพวิชาต่างๆ แบ่งออกเป็น 3 สาย ดังนี้ (พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ. 2568, 3 ตุลาคม) 1) ครูบาอาจารย์สายอีสานและสายลุ่มน้ำโขง คือ พ่อเฒ่าสูน ครูปากเข็ดแห่งเมืองชัยภูมิ ผู้สืบทอดวิชาครูเฒ่าอีสานโบราณ 2) ครูบาอาจารย์สายปี่พาทย์ครูลิเก ครูเสน่ห์ คือ คุณตาพูน สิทธิประเสริฐ หรืออีกชื่อหนึ่ง คือ “ครูธรรมใหญ่แห่งโนนพุทธา” 3) ครูบาอาจารย์สายสำเร็จลุน นครจำปาศักดิ์ ประเทศลาว คือ หลวงปู่วิสุทธิ์ วัดใต้โกสุม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ ยังมีการบริกรรมบทพระคาถาด้วยภาษาโบราณ และภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาเขมร และภาษาจีน เนื่องจากเป็นการอัญเชิญครูบาอาจารย์แบบผสมผสานทั้ง 2 ภาษา ดังกล่าวมาร่วมประกอบพิธีกรรมด้วย ซึ่งแตกต่างจากการประกอบพิธีบวงสรวงทั่วไปที่มีการบริกรรมบทพระคาถาอัญเชิญเทพยดาแบบทั่วไป

3. พิธีพุทธาภิเษก วัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ เริ่มดำเนินการประกอบพิธีกรรมเวลา 13.30 น. โดยแบ่งออกเป็น 5 พิธีกรรม คือ 1) การจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย 2) พิธีจุดเทียนชัย 3) พิธีจุดเทียนพญาวันนพเคราะห์ 4) พิธีดับเทียนชัย 5) พิธีการโปรยข้าวตอกดอกไม้ ประพรมน้ำพุทธมนต์หน้าเครื่องบวงสรวงและกองวัตถุมงคล พิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) สามารถสรุปองค์ประกอบ และรายละเอียดของการประกอบพิธีกรรม ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รายละเอียดของการประกอบพิธีกรรม

องค์ประกอบ	ลักษณะของรายละเอียดและพิธีกรรม
เจ้าของสถานที่	วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
ผู้ประกอบพิธี	ผู้ประกอบพิธี แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

	กลุ่มที่ 1 พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) เจ้าอาวาสวัดป่าโสกเทพสถิตย์ (เจ้าพิธี) กลุ่มที่ 2 พระเถราจารย์ จำนวน 8 รูป ทำหน้าที่นั่งอธิษฐานจิต 1.หลวงปู่มหาตุ่ม เตมิโย วัดศรีวิชัย จ.มหาสารคาม 2.พระครูโสภณวินัยวัฒน์ (หลวงปู่เวิน คุเณสโก) วัดบูรพาโคกเครือ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ 3.พระครูสิริธรรมโกวิท (หลวงปู่สายทอง สิริธมฺโม) วัดดอนเกลือ จ.ร้อยเอ็ด 4.พระครูสีลสาราภรณ์ (หลวงปู่สมสิทธิ์ รักขิตสีโล) วัดป่าสักดาราม จ.ร้อยเอ็ด 5.พระราชวัชราวิทยาคม (พระอาจารย์ต้อม) วัดท่าสะแบง จ.ร้อยเอ็ด 6.พระอาจารย์อุดล อคฺคธมฺโม วัดป่าดงเมือง จ.กาฬสินธุ์ 7.พระอาจารย์โขง ปิยธมฺโม วัดป่าอุณาโลม จ.ร้อยเอ็ด 8.พระปลัดอภิชัย อนนฺตวโส จ.กาฬสินธุ์
	กลุ่มที่ 3 พระมหานาค จำนวน 4 รูป เจริญพระคาถาพุทธาภิเษก
ผู้เข้าร่วมพิธี	บุคคลทั่วไป ที่เข้ามาร่วมพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท)
เครื่องประกอบพิธี (วัตถุสัญลักษณ์)	ทางวัดป่าโสกเทพสถิตย์เป็นผู้ดำเนินการจัดเครื่องประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) มีดังนี้ 1.พระพุทธรูปจำนวน 5 องค์ และท้าวเวสสุวรรณ จำนวน 4 องค์ 2.พานขันครู (ซ้าย และขวา) 3.บายศรี หมาก พลู น้ำเปล่า ข้าวตอกดอกไม้ 4.โอ่งน้ำมนต์ เทียนน้ำมนต์ และขันน้ำพระพุทธมนต์ 5.เทียนชัย
เวลาและพื้นที่ในการประกอบพิธีพุทธาภิเษก	เวลาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม คือ เวลา 13.39 – 17.00 น.
บริบทและขั้นตอนของการประกอบพิธีพุทธาภิเษก	1.อาราธนาพระภิกษุสงฆ์นั่งประจำอาสนะ (พระมหานาค 4 รูป) ขึ้นสวดเจริญพระคาถาพุทธาภิเษก 2.จุดเทียนชัย โดย พระเดชพระคุณพระมหาตุ่ม เตมิโย วัดศรีวิชัย 3. ดร.เกรียงไกร ภูมิเหล่าแจ้ง นายกเทศมนตรีตำบลยางตลาด อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ จุดเทียนพญาวันนพเคราะห์ 4.พระเกจิอาจารย์จำนวน 9 รูป นั่งปรกอธิษฐานจิต 5.เสร็จพิธีพุทธาภิเษก ดับเทียนชัย โดย พระเดชพระคุณ พระครูโสภณวินัยวัฒน์ หรือหลวงปู่เวิน คุเณสโก วัดบูรพาโคกเครือ

	6.พระเดชพระคุณ พระราชวัชราวิทยาคม (พระอาจารย์ต้อม วัดท่าสะแบง) โปรยข้าวตอกดอกไม้ ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ 6.คณะเจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรม พระภิกษุสงฆ์อนุโมทนา 7.กราบลาพระรัตนตรัย

ภาพประกอบ 5 พระเดชพระคุณ พระมหาตุ่ม เตมิโย วัดศรีวิชัย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม (ที่มาภาพ: ถ่ายโดยพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

ภาพประกอบ 6 พานขันครู (ที่มาภาพ: ถ่ายโดยพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

ภาพประกอบ 7 พระพุทธรูปจำนวน 5 องค์ ตั้งอยู่บริเวณด้านบนของกองวัตถุมงคล (ที่มาภาพ: ถ่ายโดยพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

ภาพประกอบ 8 ท้าวเวสสุวรรณ ประจำทิศเหนือ (หนึ่งในท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่)
ตั้งอยู่บริเวณด้านข้างของกองวัตถุมงคล
(ที่มาภาพ: ถ่ายโดยพัชร รุจิรานันท์ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2568)

จากองค์ประกอบของพิธีกรรม และวัตถุสัญลักษณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลข้างต้น ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจ คือ วัตถุสัญลักษณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจให้แก่ผู้ที่นำวัตถุมงคล หรือวัตถุสิ่งของที่ผ่านพิธีพุทธาภิเษกไป กราบไหว้บูชา สอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) ของศิราพร ณ ถลาง (2563) กล่าวว่า ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมมองว่าวัฒนธรรมส่วนต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งในด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคม และความมั่นคงทางจิตใจ ทั้งนี้ พิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ สามารถสรุปบทบาทของพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1.บทบาทด้านปัจเจกบุคคล พิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง หรือรูปเคารพของพระเกจิอาจารย์ มีอิทธิพลทางด้านจิตใจ และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะการประกอบพิธีพุทธาภิเษก ถือเป็นพิธีใหญ่ เนื่องจากต้องมีการบวงสรวงเทวาอารักษ์ทุกๆ ชั้นฟ้าให้มาร่วมประกอบพิธีพุทธาภิเษกด้วย รวมถึงผู้ที่ได้เข้าร่วมประกอบพิธีพุทธาภิเษกก็สามารถขจัดปัดเป่าสิ่งที่ไม่ดีออกไปจากกายได้จากอำนาจของบทสวด ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมมีความเชื่อมั่นในอำนาจของบทสวด และบทพระคาถาที่บริกรรมโดยพระเกจิอาจารย์ชื่อดังมีความศักดิ์สิทธิ์ แก้ปีชง ดวงตก และเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม (พระครูสุทธิปุญโญภาส. 2568, 3 ตุลาคม)

2.บทบาทด้านครอบครัว การประกอบพิธีพุทธาภิเษกฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ มีอิทธิพลต่อครอบครัว เนื่องจากทุกครอบครัวภายในชุมชนตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เข้าร่วมแรงร่วมใจกันตระเตรียมเครื่องบวงสรวง เตรียมสถานที่จัดพิธีพุทธาภิเษก รวมถึงเตรียมอาหารคาว และอาหารหวานสำหรับถวายพระ และตั้งโรงทานสำหรับแจกจ่ายให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษก รวมถึงการคัดสรรนางรำที่ใช้สำหรับการบวงสรวงถวายเทพยดาก่อนประกอบพิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ ทั้งนี้ มีความเชื่อว่า การ

ช่วยเหลือวัดโดยการปฏิบัติศาสนกิจข้างต้น ทำให้เป็นการสร้างกุศลให้แก่ผู้กระทำทางอ้อม บุญกุศลดังกล่าวจะหนุนนำให้บุคคลครอบครัวประสบพบเจอแต่สิ่งที่ดี และเป็นมงคลสืบไป (กิลภา เกษจันทร์. 2568, 3 ตุลาคม)

3.บทบาทด้านสังคม การประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ถือเป็นการประกอบพิธีใหญ่ โดยทางวัดได้นิมนต์พระเกจิอาจารย์ชื่อดังของประเทศไทยมาประกอบพิธีพุทธาภิเษก จำนวน 8 รูป ได้แก่ พระเดชพระคุณ พระมหาตุ่ม เตมิโย วัดศรีวิชัย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม พระเดชพระคุณ พระครูโสภณวินัยวัฒน์ หรือหลวงปู่เวิน คุเณสโก วัดบูรพาโคกเครือ จังหวัดกาฬสินธุ์ พระเดชพระคุณ พระราชวัชราวิทยาคม (พระอาจารย์ต้อม วัดท่าสะแบง) จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น รวมถึงการอาราธนาพระภิกษุสงฆ์นั่งประจำอาสนะ (พระมหานาค 4 รูป) ขึ้นสวดเจริญพระคาถาพุทธาภิเษกเพิ่มเติม ถือเป็นมงคลแก่ศาสนสถาน และเป็นสิริมงคลต่อพื้นที่ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ รวมถึงการได้รับน้ำพระพุทธมนต์ หรือการเคาะศีรษะจากพระเกจิอาจารย์ดังกล่าว ก็ทำให้ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมเกิดความสบายใจ และมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้น (พระครูกมลธรรมาธร. 2568, 3 ตุลาคม)

อภิปรายผลการวิจัย

วัตถุสัญลักษณ์สำหรับการบูชาครูบาอาจารย์ และวัตถุสัญลักษณ์สำหรับการประกอบพิธีพุทธาภิเษก ถือเป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมที่มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจาก เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่เป็นส่วนสำคัญในการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล เพราะวัตถุสัญลักษณ์แต่ละประเภทมีความหมายแฝงในตัว เช่น พานขันครู ซึ่งประกอบไปด้วยยาเส้น หมาก พลู เปลือกไม้สีเสียดและดอกไม้ แทนครูบาอาจารย์ผู้ที่เคยถ่ายทอดวิชาอาคมให้แก่พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ เครื่องบวงสรวงสังเวยเทพยดา ได้แก่ อาหารคาว อาหารหวาน เมล็ดพืช ผลไม้ ดอกไม้ และธูปเทียน เป็นสัญลักษณ์สำหรับการสังเวยเทพยดา ที่ได้ประกอบพิธีอัญเชิญมายังปะรำพิธี ส่วนพระพุทธรูปจำนวน 5 องค์ ซึ่งวางอยู่ด้านบนของกองวัตถุมงคล เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวน 5 พระองค์ในภัทรกัปป์นี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของอภิวัฒน์ สุธรรมดี ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่งูจงอาง เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร พบว่า วัตถุสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบูชาเจ้าแม่งูจงอาง คือ วัตถุสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่งูจงอาง ได้แก่รูปเคารพเจ้าแม่งูจงอาง และรูปงู แทนบริวารของเจ้าแม่งูจงอาง ทั้งนี้ ความเชื่อเรื่องงูสามารถเชื่อมโยงไปถึงความเชื่ออื่นๆได้อีกด้วย เช่น พญานาคราช (อภิวัฒน์ สุธรรมดี, 2559)

ส่วนบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) ในการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ บทบาทด้านปัจเจกบุคคล บทบาทด้านครอบครัว และบทบาทด้านสังคม เนื่องจาก การประกอบพิธีพุทธาภิเษกโดยการนิมนต์พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังของประเทศไทยมาร่วมปรกสวดคาถาปลุกเสกวัตถุมงคล ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีเกิดความเชื่อว่าวัตถุมงคลดังกล่าวจะต้องมีความเข้มขลังศักดิ์สิทธิ์ ส่วนผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมก็เกิดความสบายใจ และเป็นสิริมงคล เมื่อได้กราบพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังของประเทศไทยสอดคล้องกับงานวิจัยของปัทมาสน์ สุนทรโอวาส และมนตรี มีเนียม

กล่าวว่า บทบาทและพิธีกรรมการสมโภชศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช มีบทบาทในด้านการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นหลัก เนื่องจากผู้เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าว เชื่อว่าในช่วงการประกอบพิธีกรรมการบวงสรวงเทพยดาที่ศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอธิษฐานสิ่งใด เทพยดาย่อมรับรู้รับทราบในสิ่งที่ตนเองอธิษฐาน รวมถึงทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิตมากขึ้น (ปัทมาสน์ สุนทรโอวาส และมนตรี มีเนียม, 2559)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ที่ได้การวิจัยในรูปแบบของแผนภูมิรูปภาพดังภาพที่ 9

ภาพประกอบ 9 รูปแบบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล

สรุป

ความเลื่อมใสศรัทธาในพระจริยวัตรของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) ถือเป็นต้นกำเนิดความเชื่อ และการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้ผู้คนจำนวนหนึ่ง เกิดการยอมรับนับถือ และศรัทธาพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ จึงได้จัดงานดังกล่าวขึ้น ซึ่งตรงกับวันเกิดครบรอบ 50 ปี ของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ

บทบาทของความเชื่อในการประกอบพิธีฉลองอายุวัฒนมงคลทำให้ผู้คนเกิดความศรัทธาในตัวของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ โดยเฉพาะการให้ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีพุทธาภิเษกสามารถนำด้ายสายสิญจน์ไปวางไว้บนข้อมือของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ ได้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิด และเป็นกันเองระหว่างพระภิกษุสงฆ์ และฆราวาส ส่วนพิธีการบวงสรวงเทวาอารักษ์ และการประกอบพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคล ทำให้ผู้ที่นำวัตถุมงคลที่ผ่านพิธีพุทธาภิเษกไปบูชารู้สึกมีกำลังใจ และมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะการที่ทางวัดได้นิมนต์พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมาประกอบพิธีพุทธา

ภิเษก ทำให้ผู้บูชารู้สึกว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นรูปเคารพ หรือตัวแทนของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ คอยดูแลปกปักษ์รักษา

การประกอบพิธีฉลองอายุวัฒนมงคล พิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ และพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ มีบทบาทต่อสังคมตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ มากที่สุด โดยมีการประยุกต์แนวคิดทางพระพุทธศาสนา ผสมผสานระหว่างความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ พิธีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีฉลองอายุวัฒนมงคล มีลักษณะคล้ายกับพิธีผูกเสี่ยว ส่วนพิธีการบวงสรวงเทวาอารักษ์ก็ได้ดัดแปลง และประยุกต์จากบทชุมนุมเทวดา โดยมีการกล่าวอัญเชิญครูบาอาจารย์ของพระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ เพิ่มเติม เช่น ครูบาอาจารย์สายปี่พาทย์ ครูลิเก ครูเสน่ห์ และครูบาอาจารย์สายจีน วิธีการดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมของ พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ส่วนปะรำพิธีการพุทธาภิเษกวัตถุมงคลก็มีการประกอบสร้างเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ เรื่องพระเจ้า 5 พระองค์ โดยเชื่อมโยงไปกับเรื่องเล่าขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวน 5 พระองค์ในภัทรกัปป์นี้ และการประกอบสร้างเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ เรื่อง ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 2 เรื่องมีปรากฏในเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้วัตถุมงคลมีความศักดิ์สิทธิ์เปรียบเสมือนมีพระพุทธเจ้าจำนวน 5 พระองค์ และท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 มาร่วมปลุกเสกด้วย รวมถึงเป็นเครื่องเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนใช้เป็นเครื่องเตือนใจในการดำรงตนให้อยู่ในหลักเบญจศีล เบญจธรรม ตลอดจนใช้เป็นสัญลักษณ์ให้ตระหนักถึงการประกอบคุณงามความดี หมั่นระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา และคุณครูบาอาจารย์

ข้อเสนอแนะ

1.ควรศึกษาวัตถุสัญลักษณ์ และพิธีกรรมสัญลักษณ์ ที่ปรากฏในพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

2.ควรศึกษาการประกอบสร้าง หรือมายาคติผ่านเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับมวลสารที่ใช้ในการจัดสร้างวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

เอกสารอ้างอิง

กิลภา เกษจันทร์. (2568, 3 ตุลาคม). *ผู้การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.* (พัชร รุจิรานันท์, ผู้สัมภาษณ์).

ธนะชาติ อาตอามาตย์. (2568, 3 ตุลาคม). *การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.* (พัชร รุจิรานันท์, ผู้สัมภาษณ์).

ปัทมาสน์ สุนทรโอวาส และมนตรี มีเนียม (2559). องค์ประกอบและบทบาทของพิธีกรรมสมโภชศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชที่มีต่อผู้เข้าร่วมพิธีกรรมและจังหวัดนครศรีธรรมราช. *การประชุมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติและระดับนานาชาติ,* 10(2), 83–95.

พระครูกมลธรรมาธร. (2568, 3 ตุลาคม). *การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.* (พัชร รุจิรานันท์, ผู้สัมภาษณ์).

พระครูสุทธิปุญโญภาส. (2568, 3 ตุลาคม). *การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.* (พัชร รุจิรานันท์, ผู้สัมภาษณ์).

พระศุชีพ สุจิณฺโณ. (2568, 3 ตุลาคม). *การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.* (พัชร รุจิรานันท์, ผู้สัมภาษณ์).

พิมพ์นิภา อุบลเลิศเจริญ. (2568, 3 ตุลาคม). *การศึกษาบทบาทและพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลฉลองอายุวัฒนมงคล 50 ปี พระอาจารย์ศุชีพ สุจิณฺโณ (ครูบาพันบท) วัดป่าโสกเทพสถิตย์ ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์.* (พัชร รุจิรานันท์, ผู้สัมภาษณ์).

มณี พะยอมยงค์. (2536). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิราพร ณ ถลาง. (2563). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิวัฒน์ สุธรรมดี. (2559). การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่งูจงอาง เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา,* 10(2), 1–18.

อภิวัฒน์ สุธรรมดี. (2560). *ลัทธิบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย : พลวัตตำนานและความเชื่อ.* อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

The Strategic Management and The School Effectiveness Under Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2

[1]พิมพ์ชนิษฐา ปัญญาบุตร [2]นุชนรา รัตนศิระประภา
[1]Pimchanittha Panyaboot [2]Nuchnara Rattanasiraprapha
[1,2]ภาควิชาการบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Department of Educational Administration, Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: PANYABOOT_P@su.ac.th

Received November 4, 2025; **Revised** November 11, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 2) ศึกษาประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 และ 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive research) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 จำนวนทั้งสิ้น 108 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 2 คน ประกอบด้วย 1) ผู้บริหารสถานศึกษาหรือรักษาการในตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาและ 2) ครู รวมทั้งสิ้น 216 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารเชิงกลยุทธ์ ตามแนวคิดของ วีเลนและคณะ และประสิทธิผลของสถานศึกษาตามแนวคิดของ ลูเนนเบิร์กและออนสไตน์ จำนวน 1 ฉบับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัย พบว่า 1) การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก 2) ประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และ 3) การบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ: การบริหารเชิงกลยุทธ์; ประสิทธิผล; ประถมศึกษา

Abstract

The objectives of this research were to; 1) Study the strategic management of school administrators under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2

2) Study the school effectiveness under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2 and 3) Study the relationship between strategic management and school effectiveness under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2. This research is descriptive research. The sample of this research consists 108 schools under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2. The respondents from each school consisted of one school administrator and one teacher, in the total of 216 respondents. The instrument employed for data collection was a opinionnaire about the concepts of strategic management (Wheelen and others) and school effectiveness (Lunenburg and Ornstein. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation and Pearson' s Product Moment Correlation Coefficient. The research results were found as follows; 1) The strategic management of school administrators under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2 as a whole and an individual, were at the highly level. 2)The school effectiveness under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2 as a whole and an individual, were at the highly level. 3)The strategic management and school effectiveness under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2 showed a high level positive correlation that was statistically significant at the .01 level.

Keywords: Strategic Management; Effectiveness; Primary Education

บทนำ

องค์กรการศึกษาถือเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญ ในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ด้วยการสร้างองค์ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน องค์กรการศึกษาจึงไม่ใช่เพียงสถานที่ถ่ายทอดความรู้ หากแต่เป็นระบบที่มีความซับซ้อน มีการจัดการองค์ประกอบต่างๆ อย่างเป็นระบบ เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในทุกมิติ ทั้งด้านสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ สังคม และคุณธรรมจริยธรรม การดำเนินงานขององค์กรการศึกษาจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคมได้อย่างแท้จริง ในยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และพลวัตทางสังคม การบริหารจัดการแบบเดิมที่เน้นเพียงการรักษาสภาพเดิมให้คงอยู่ ไม่อาจเพียงพอต่อการนำพาองค์กรการศึกษาให้สามารถเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สมพร พันธุ์มงคล, 2564)

สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ซึ่งมีจำนวนสถานศึกษาทั้งสิ้น 143 แห่ง ตั้งอยู่ในพื้นที่ 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม อำเภอดำเนินสะดวก และอำเภอบางแพ พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะทางภูมิศาสตร์และบริบททางสังคมเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้งเขตเมืองและชนบท ซึ่งส่งผลต่อความแตกต่างด้านทรัพยากรทางการศึกษา การบริหารจัดการ และการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในแต่ละสถานศึกษา การบริหารจัดการศึกษาภายใต้บริบทที่แตกต่างกันดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการบริหาร

เชิงกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้สถานศึกษาสามารถดำเนินงานได้สอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนบรรลุเป้าหมายตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างยั่งยืน (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2, 2568)

การวิจัยครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สะท้อนถึงแนวทางการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาในปัจจุบัน โดยศึกษาการบริหารเชิงกลยุทธ์ตามแนวคิดของ วีเลนและคณะ (Wheelen et al., 2018) ซึ่งมุ่งเน้นกระบวนการบริหารอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดกลยุทธ์ การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ และการประเมินผล เพื่อให้การบริหารสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและบรรลุเป้าหมายขององค์กรได้อย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันประสิทธิผลของสถานศึกษา อ้างอิงตามแนวคิดของ Lunenburg and Ornstein (2022) ที่ระบุว่าประสิทธิผล คือความสามารถของสถานศึกษาในการบรรลุวัตถุประสงค์ทางการศึกษาอย่างรอบด้าน ทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การพัฒนาครูและบุคลากร ตลอดจนความพึงพอใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกระดับ

การศึกษาวิจัยเรื่อง“การบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2” จึงมีความสำคัญทั้งในด้านวิชาการและในเชิงการปฏิบัติช่วยสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาสมัยใหม่ โดยเฉพาะแนวทางที่เน้นการบริหารเชิงกลยุทธ์อย่างเป็นระบบ สร้างข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อใช้พัฒนาองค์ความรู้ทางการศึกษา ในด้านการปฏิบัติจะช่วยให้สถานศึกษานำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์การบริหารที่เหมาะสมกับบริบทจริง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาก็สามารถใช้ผลการวิจัยไปกำหนดแผนพัฒนาและเสริมสร้างสมรรถนะผู้บริหารได้อย่างเหมาะสม และยังเป็นพื้นฐานสำหรับการขยายผลไปสู่การสร้างแบบจำลองหรือกรอบแนวคิดใหม่ๆ เพื่อส่งเสริมประสิทธิผลของสถานศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน การพัฒนาครู และยกระดับการศึกษาไทยทั้งในระดับสถานศึกษาเขตพื้นที่และระดับประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบการบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2
2. เพื่อทราบประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2
3. เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) พื้นที่วิจัย คือ สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 จำนวน 143 แห่ง กลุ่มตัวอย่าง คือ สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 จำนวนทั้งสิ้น 108 แห่ง ซึ่งได้มาโดยผู้วิจัยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางประมาณการขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครจซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) และเลือกตัวอย่างโดยวิธีสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified Random Sampling) โดยจำแนกตามอำเภอ กำหนดผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 2 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือผู้รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน และครู จำนวน 1 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 216 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน ตอนที่ 2 การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดของวีลเลน และคณะ (Wheelen et al., 2018) ตอนที่ 3 ประสิทธิผลของสถานศึกษา ตามแนวคิดของลูเนนเบิร์กและออนสไตน์ (Lunenburg and Ornstein, 2022) โดยผู้วิจัยได้ออกแบบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 และตอนที่ 3 ให้มีลักษณะเป็นคำถามชนิดจัดอันดับคุณภาพ 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert's five rating scale) ซึ่งมีค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหาอยู่ระหว่าง 0.80 – 1.00 ใช้ศึกษาการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

การเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้รับความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม และได้ข้อมูลตามความเป็นจริง ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้ 1) ผู้วิจัยนำหนังสือที่ออกโดยภาควิชาจำนวน 2 ฉบับสำหรับขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถามหรือค่าสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ หรือเนื้อหา และขอความอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามสำหรับสถานศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง 2) ผู้วิจัยทำหนังสือต่อภาควิชาการบริหารการศึกษา เพื่อขอหนังสือที่ออกโดยคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่องขอความอนุเคราะห์จัดทำหนังสือถึงผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ในการทำหนังสือขอความร่วมมือจากผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือรักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการสถานศึกษาและครู ช่วยอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามในการวิจัยครั้งนี้ 3) ผู้วิจัยดำเนินการส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมไปยังสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 108 แห่ง 4) ดำเนินการเก็บรวบรวมแบบสอบถามความคิดเห็น และตรวจสอบการได้รับการตอบกลับของแบบสอบถามที่สมบูรณ์

สถิติที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ 1) การวิเคราะห์สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ คือ ความถี่และร้อยละ 2) การวิเคราะห์ระดับการบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาหรือประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 สถิติที่ใช้ คือ มัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยนำค่ามัชฌิมเลขคณิตไปเทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best, 1977) 3) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์ของ

ผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 สถิติที่ใช้ คือ การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อทราบการบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม

(n=101)

ด้าน	การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา (X_{tot})	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับที่
1	การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (X_1)	4.22	0.47	มาก	4
2	การกำหนดกลยุทธ์ (X_2)	4.25	0.45	มาก	3
3	การปฏิบัติตามกลยุทธ์ (X_3)	4.26	0.43	มาก	2
4	การประเมินและควบคุม (X_4)	4.26	0.42	มาก	1
รวม (X_{tot})		**4.24**	**0.40**	**มาก**	**-**

จากตารางที่ 1 พบว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.24, S.D. = 0.40) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การประเมินและควบคุม ($\bar{X}$ = 4.26, S.D. = 0.42) การปฏิบัติตามกลยุทธ์ ($\bar{X}$ = 4.26, S.D. = 0.43) การกำหนดกลยุทธ์ ($\bar{X}$ = 4.25, S.D. = 0.45) และการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ($\bar{X}$ = 4.22, S.D. = 0.47) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทั้ง 4 ด้าน พบว่า อยู่ระหว่าง 0.42 - 0.46

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อทราบประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ดังปรากฏในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม

(n=101)

ด้าน	ประสิทธิผลของสถานศึกษา (Y_{tot})	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับที่
1	สภาพแวดล้อมเป็นระเบียบและปลอดภัย (Y_1)	4.30	0.44	มาก	2
2	พันธกิจของสถานศึกษามีความชัดเจน (Y_2)	4.25	0.46	มาก	7

ด้าน	ประสิทธิผลของสถานศึกษา (Y_{tot})	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ	อันดับที่
3	ภาวะผู้นำด้านวิชาการ (Y3)	4.26	0.43	มาก	6
4	ความคาดหวังที่สูง (Y4)	4.30	0.44	มาก	2
5	ความทุ่มเทเวลาในการทำงาน (Y5)	4.32	0.46	มาก	1
6	การตรวจสอบความก้าวหน้าของนักเรียน (Y_6)	4.30	0.46	มาก	4
7	ความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้ปกครอง (Y_7)	4.28	0.48	มาก	5
รวม (Y_{tot})		**4.29**	**0.40**	**มาก**	**-**

จากตารางที่ 2 พบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.29, S.D. = 0.40) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ความทุ่มเทเวลาในการทำงาน ($\bar{x}$ = 4.32, S.D. = 0.46) สภาพแวดล้อมเป็นระเบียบและปลอดภัย ($\bar{x}$ = 4.30, S.D. = 0.44) ความคาดหวังที่สูง ($\bar{x}$ = 4.30, S.D. = 0.44) การตรวจสอบความก้าวหน้าของนักเรียน ($\bar{x}$ = 4.30, S.D. = 0.46) ความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้ปกครอง ($\bar{x}$ = 4.28, S.D. = 0.48) ภาวะผู้นำด้านวิชาการ $\bar{x}$ = (4.26, S.D. = 0.43) พันธกิจของสถานศึกษามีความชัดเจน ($\bar{x}$ = 4.25, S.D. = 0.46) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานทั้งอยู่ระหว่าง 0.43 – 0.48

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ดังปรากฏในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม

ตัวแปร	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4	Y_5	Y_6	Y_7	Y_{tot}
X_1	.662**	.706**	.707**	.684**	.656**	.677**	.655**	**.744****
X_2	.777**	.792**	.760**	.771**	.693**	.723**	.690**	**.817****
X_3	.677**	.703**	.677**	.698**	.688**	.692**	.616**	**.745****
X_4	.779**	.788**	.735**	.782**	.687**	.722**	.669**	**.809****
X_{tot}	**.789****	**.815****	**.786****	**.800****	**.743****	**.768****	**.718****	**.850****

จากตารางที่ 3 พบว่า การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่าการบริหารเชิงกลยุทธ์โดยภาพรวม (X_{tot}) มีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษาของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม (Y_{tot}) มีความสัมพันธ์ใน

ลักษณะคล้อยตามกัน โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง (r_{xy} = 0.850**) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 มีการดำเนินงานด้านการบริหารเชิงกลยุทธ์อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกผ่านกระบวนการ SWOT เพื่อระบุจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของสถานศึกษา จากนั้นนำผลการวิเคราะห์ไปจัดทำแผนกลยุทธ์ วิสัยทัศน์ และพันธกิจที่ชัดเจนในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตลอดจนบริหารจัดการทรัพยากร บุคลากร และงบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุง และพัฒนาแผนกลยุทธ์ของสถานศึกษา ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในรอบปีถัดไป ยังสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีของนิลาวัลย์ จันทร์ต้น ที่เสนอว่าการบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องมุ่งเน้นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก การกำหนดวิสัยทัศน์และกลยุทธ์อย่างมีระบบ รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการตัดสินใจ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคดิจิทัล (นิลาวัลย์ จันทร์ต้น, 2566) สอดคล้องกับผลการวิจัยของนภัสภรณ์ มูลสิน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารเชิงกลยุทธ์กับการบริหารงานบุคคลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ของโรงเรียนสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1 พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน (นภัสภรณ์ มูลสิน, 2562) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การที่ผลการประเมินในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ได้นำกระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์มาประยุกต์ใช้ อย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับหลักทฤษฎีของนิลาวัลย์ จันทร์ต้น ตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT) การกำหนดวิสัยทัศน์ ไปจนถึงการติดตามประเมินผล นอกจากนี้ ผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการวิจัยของนภัสภรณ์ มูลสิน ซึ่งช่วยยืนยันว่าการบริหารเชิงกลยุทธ์เป็นแนวทางปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับในวงกว้างสำหรับการบริหารสถานศึกษาในปัจจุบัน

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจาก ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ร่วมกันจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี โดยมีการร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ตัวชี้วัด และกลยุทธ์อย่างเป็นระบบ เพื่อใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ผู้บริหารมีภาวะผู้นำทางวิชาการ มีวิสัยทัศน์และความคาดหวังสูงในการยกระดับผลสัมฤทธิ์ของ

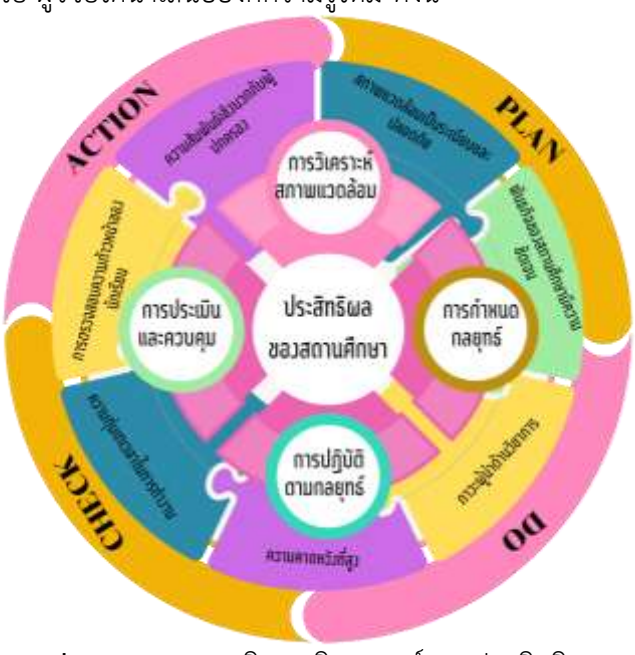
ผู้เรียน อีกทั้งมีการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในสถานศึกษาให้เหมาะสมต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครู บุคลากร และผู้ปกครอง จนทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงานของสถานศึกษาโดยรวมเนื่องจากผู้บริหาร ครู และบุคลากรมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและมีเป้าหมายชัดเจน มีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจของบุคลากรในทุกระดับ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาครูและสร้างความร่วมมือกับชุมชน ส่งผลให้สถานศึกษามีคุณภาพการจัดการเรียนการสอนและผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับงานวิจัยของจิราภรณ์ พงษ์พัง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมองค์การกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐมเขต 2 ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 2 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก (จิราภรณ์ พงษ์พัง, 2567) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ที่อยู่ในระดับมากนั้น เป็นผลโดยตรงจากกระบวนการบริหารจัดการที่มีระบบและเป้าหมายที่ชัดเจน ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่การวางแผนปฏิบัติการประจำปี รวมทั้งการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และกลยุทธ์อย่างรอบคอบ ปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนให้เกิดประสิทธิผลดังกล่าว ประกอบด้วย ภาวะผู้นำทางวิชาการที่เข้มแข็งของผู้บริหาร ซึ่งมีวิสัยทัศน์และความคาดหวังสูงต่อผู้เรียน และการส่งเสริมวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ของบุคลากรทุกระดับ รวมถึงผู้ปกครองและชุมชน นอกจากนี้ การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง และการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ ล้วนเป็นองค์ประกอบที่ส่งผลให้สถานศึกษาสามารถพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนและยกระดับผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการวิจัยของจิราภรณ์ พงษ์พัง ที่ยืนยันว่าปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิผลของสถานศึกษาในระดับมากเช่นกัน

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กันอยู่ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ทั้งนี้เพราะการบริหารเชิงกลยุทธ์คือกระบวนการสำคัญ เป็นการวางแผนและดำเนินการอย่างมีระบบ ซึ่งการบริหารเชิงกลยุทธ์ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดกลยุทธ์ การปฏิบัติตามกลยุทธ์ การประเมินและควบคุม ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาอย่างมากทั้งสภาพแวดล้อมเป็นระเบียบและปลอดภัย พันธกิจของสถานศึกษามีความชัดเจนการมีภาวะผู้นำด้านวิชาการ มีการกำหนดความคาดหวังที่สูง ความทุ่มเทเวลาในการทำงานของครูและบุคลากร การตรวจสอบความก้าวหน้าของนักเรียน รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้ปกครอง ซึ่งจะส่งผลให้การบริหารที่มีทิศทางชัดเจน การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง จะทำให้สถานศึกษาประสบความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติจริงและการติดตามผลจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่ตั้งไว้และสามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีของจินตนา สิงห์เสนา ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของการวางแผนและการดำเนินการที่มีระบบในบริบทของสถานศึกษา โดยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การมีทิศทางที่ชัดเจนในการ

บริหาร การกำหนดความคาดหวังที่สูง และการสร้างภาวะผู้นำที่มีความเข้มแข็งจะช่วยให้สถานศึกษาสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จินตนา สิงห์เสนา, 2563) และสอดคล้องกับงานวิจัยของปาริชาติ คำป้อม ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1 มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .01 (ปาริชาติ คำป้อม, 2566) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงและมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 กล่าวคือ กระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์ ตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดทิศทาง การนำไปปฏิบัติ และการประเมินผลไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการบริหารงานทั่วไป แต่ยังเป็นกลไกหลักที่ส่งผลโดยตรงต่อการเกิดประสิทธิผลในสถานศึกษาในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ภาวะผู้นำทางวิชาการ ความคาดหวังที่สูงต่อผู้เรียนไปจนถึงความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้ปกครอง การที่สถานศึกษามีการวางแผนกลยุทธ์อย่างเป็นระบบจะนำไปสู่การบริหารที่มีทิศทางชัดเจน การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทั้งหมดนี้คือหัวใจสำคัญที่ทำให้สถานศึกษาบรรลุเป้าหมายและพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้สำเร็จ การค้นพบนี้จึงเป็นการ ยืนยันความเชื่อมโยงที่ชัดเจน ระหว่างการวางแผนเชิงระบบกับการบรรลุผลลัพธ์ที่ต้องการ และยังสอดคล้องอย่างมั่นคงกับทั้งแนวคิดทฤษฎีของจินตนา สิงห์เสนา และผลการวิจัยของปาริชาติ คำป้อม ที่ต่างก็ชี้ชัดไปในทิศทางเดียวกันว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์เป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนประสิทธิผลของสถานศึกษาอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพประกอบ 1 การบริหารเชิงกลยุทธ์และประสิทธิผลของสถานศึกษา

จากภาพมีคำอธิบายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารเชิงกลยุทธ์และประสิทธิผลของสถานศึกษา สามารถอธิบายได้ดังนี้

การบริหารเชิงกลยุทธ์ตามแนวคิดของวีเลน และคณะ (Wheelen et al.) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลักที่สำคัญ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ซึ่งช่วยให้สถานศึกษาทราบถึงปัจจัยภายในและภายนอกที่มีผลต่อการดำเนินงาน 2) การกำหนดกลยุทธ์ ซึ่งเป็นการวางแผนและตัดสินใจเลือกกลยุทธ์ที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาและปรับปรุงสถานศึกษา 3) การปฏิบัติตามกลยุทธ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการนำกลยุทธ์ที่กำหนดมาใช้จริงในสถานศึกษา และ 4) การประเมินและควบคุม เพื่อให้แน่ใจว่าการดำเนินการเป็นไปตามแผนที่ตั้งไว้และสามารถปรับปรุงได้ตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในขณะเดียวกัน ประสิทธิผลของสถานศึกษา สามารถวัดได้จากหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสถานศึกษา โดยปัจจัยหลักที่สำคัญ ได้แก่ 1) สภาพแวดล้อมที่เป็นระเบียบและปลอดภัย ที่ช่วยสร้างความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ 2) พันธกิจของสถานศึกษาที่ชัดเจน ซึ่งช่วยให้ทุกฝ่ายในสถานศึกษามีทิศทางการทำงานที่ชัดเจน 3) ภาวะผู้นำด้านวิชาการ ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน 4) ความคาดหวังที่สูง ซึ่งกระตุ้นให้ครูและนักเรียนตั้งเป้าหมายสูงในกระบวนการเรียนการสอน 5) ความทุ่มเทเวลาในการทำงาน ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามในการสอนและการเรียนรู้ 6) การตรวจสอบความก้าวหน้าของนักเรียน เพื่อให้ทราบถึงความสามารถและการพัฒนาของนักเรียน และ 7) ความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้ปกครอง ซึ่งช่วยเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนในการสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียน

การนำแนวคิดการบริหารเชิงกลยุทธ์มาใช้ในสถานศึกษาจะช่วยให้สถานศึกษามีการวางแผนที่ชัดเจนและสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ซึ่งทำให้สถานศึกษาสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมภาวะผู้นำที่แข็งแกร่ง และสามารถปรับปรุงผลการเรียนรู้ของนักเรียนให้ดีขึ้นตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

สรุป

การบริหารเชิงกลยุทธ์ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ในส่วนของประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน และการบริหารเชิงกลยุทธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์ในลักษณะคล้อยตามกัน โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ในระดับสูง (r_{xy} = .850**) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 จากการศึกษาการบริหารเชิงกลยุทธ์ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่า ด้านการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมมีค่ามัชฌิมเลขคณิตอยู่ลำดับ

สุดท้าย แสดงให้เห็นว่าการให้ความสำคัญในด้านนี้ยังไม่เพียงพอ สถานศึกษาควรเน้นการเสริมสร้างความสามารถในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกอย่างต่อเนื่อง โดยใช้เครื่องมือวิเคราะห์ที่หลากหลาย เช่น SWOT และการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อให้การบริหารเชิงกลยุทธ์มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทสถานศึกษา

1.2 จากการศึกษาประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่า พันธกิจของสถานศึกษามีความชัดเจนอยู่ลำดับสุดท้าย ซึ่งบ่งชี้ว่าบุคลากรอาจไม่เข้าใจหรือรับรู้พันธกิจอย่างลึกซึ้ง สถานศึกษาควรกำหนดกระบวนการทบทวนและปรับปรุงพันธกิจโดยมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย และพัฒนากลไกการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเพื่อส่งเสริมความเข้าใจที่ชัดเจน อีกทั้งควรบูรณาการพันธกิจเข้ากับระบบการบริหารจัดการและเชื่อมโยงกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิผลของสถานศึกษาในระยะยาว

1.3 การบริหารเชิงกลยุทธ์มีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลของสถานศึกษาในระดับสูง สถานศึกษาควรเปลี่ยนจากการใช้กลยุทธ์ เป็นแผนงานไปสู่การบริหารเชิงกลยุทธ์ ให้เป็นกระบวนทัศน์หลัก โดยส่งเสริมการสร้างวัฒนธรรมการคิดเชิงกลยุทธ์ในบุคลากรทุกระดับ และพัฒนากลไกการถ่ายทอดกลยุทธ์อย่างเป็นระบบ รวมถึงการจัดสรรทรัพยากรที่สอดคล้องกับลำดับความสำคัญเชิงกลยุทธ์ ควรยกระดับระบบการวัดผลโดยใช้ตัวชี้วัดที่สมดุลและนำผลการประเมินมาปรับปรุงกระบวนการบริหารเชิงกลยุทธ์อย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ การบริหารเชิงกลยุทธ์มีผลโดยตรงต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับ สถานศึกษาทุกระดับ โดยควรให้ความสำคัญกับ การพัฒนาและการติดตามผลการบริหารกลยุทธ์อย่างต่อเนื่อง สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมกับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

2.2 ควรศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

2.3 ควรศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

เอกสารอ้างอิง

จินตนา สิงห์เสนา. (2563). ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 25. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 39(2), 164-177.

จิราภรณ์ พงษ์พัง. (2567). วัฒนธรรมองค์การกับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 2. *วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 10(2), 115-132.

นภัสภรณ์ มูลสิน. (2562). การบริหารเชิงกลยุทธ์กับการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1. *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 10(1), 243-254.

นิลาวัลย์ จันทร์ต้น. (2566). ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาในยุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากำแพงเพชร เขต 1. *Interdisciplinary Academic and Research Journal,* 5(5), 569–584

ปาริชาติ คำป้อม. (2566). การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐม เขต 1. *วารสารบริหารการศึกษาและการพัฒนา,* 12(1), 162.

สมพร พันธุ์มงคล. (2564). การบริหารจัดการองค์กรการศึกษาในยุคของการเปลี่ยนแปลง: ทิศทางและความท้าทาย. *วารสารการบริหารการศึกษา*, 12(3), 45-60.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2. (2568). *รายงานสถิติข้อมูลสถานศึกษาในสังกัดปีงบประมาณ 2568*. ราชบุรี: กลุ่มนโยบายและแผน.

Lunenburg, F. C., and Ornstein, A. C. (2022). Educational Administration: Concepts and Practices. (7th ed). CA: Wadsworth Cengage Learning.

Best, J. W. (1977). Research in Education. (3rd ed). New Jersey: Prentice– Hall.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research activies. *Journal for Education and Psychological measurement,* 30(3): 607-610.

Wheelen, T. L., et al. (2018). *Strategic Management and Business Policy: Globalization, Innovation and Sustainability*. (15th ed). Harlow: Pearson Education Limited.

การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ
Secondary School Administration Towards the Thailand Quality Award

[1]วีราภรณ์ วงศ์คนดี [2]สายสุดา เตียเจริญ
[1]Weeraporn Wongkondee [2]Saisuda Tiacharoen
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: weeraporn.pare@gmail.com

Received November 13, 2025; **Revised** November 18, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยอนาคตด้วยเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบเดลฟายและชาติพันธุ์วรรณนา โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 เป็นผู้เชี่ยวชาญระดับนโยบาย สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 7 คน กลุ่มที่ 2 เป็นผู้เชี่ยวชาญระดับปฏิบัติการ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวน 7 คน กลุ่มที่ 3 เป็นผู้เชี่ยวชาญจากโรงเรียนนำร่องตามโครงการ Collaborative Assessment จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น 19 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและแบบสอบถาม สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล คือ มัธยฐาน ฐานนิยม และพิสัยระหว่างควอร์ไทล์ ผลการวิจัยพบว่า การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ ประกอบด้วย 8 ด้าน 77 ประเด็น ได้แก่ 1) ด้านการเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา ประกอบด้วย 6 ประเด็น 2) ด้านการนำองค์กร ประกอบด้วย 15 ประเด็น 3) ด้านการสร้างความเชื่อมั่นของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย 6 ประเด็น 4) ด้านการระดมทรัพยากรและการบริหารงบประมาณ ประกอบด้วย 6 ประเด็น 5) ด้านการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ ประกอบด้วย 14 ประเด็น 6) ด้านการบริหารบุคคล ประกอบด้วย 10 ประเด็น 7) ด้านการบริหารงานทั่วไป และกิจการนักเรียน ประกอบด้วย 11 ประเด็น 8) ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายและการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 9 ประเด็น

คำสำคัญ: บริหารคุณภาพ; มาตรฐานสากล; รางวัลคุณภาพ

Abstract

This research article aimed to study the administration of secondary school administration to reach the thailand quality award, using a future-oriented research approach with the Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR) technique. The data were collected from three groups of experts, totaling 19 individuals: (1) seven policy-

level experts from the Office of the Basic Education Commission, (2) seven implementation-level experts from the same office, and (3) five experts from pilot schools under the Collaborative Assessment Project. Experts were selected through purposive sampling. Data collection tools included unstructured interviews and questionnaires. The data were analyzed using median, mode, and interquartile range. The findings revealed that the administration of secondary school administration to reach the thailand quality award consists of eight key dimensions encompassing 77 indicators: (1) Institutional Readiness and Preparation Management comprised 6 indicators, (2) Organizational Leadership and Direction comprised 15 indicators, (3) Building and Sustaining Trust among Staff and Stakeholders comprised 6 indicators, (4) Resource Mobilization and Budget Management comprised 6 indicators, (5) Curriculum and Academic Management comprised 14 indicators, (6) Human Resource Management and Development comprised 10 indicators, (7) General Administration and Student Affairs Management comprised 11 indicators, and (8) Partnership Building and Community Engagement comprised 9 indicators.

Keywords: Quality Management; World-Class Standard; Thailand Quality Award

บทนำ

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามที่คาดหวัง เพื่อให้นักเรียนมีคุณภาพ และความสามารถในการแข่งขันด้านการศึกษาทัดเทียมระดับสากล การประเมินขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการศึกษาของประเทศไทย รายงานผลการจัดอันดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศโดย IMD (International Institute for Management Development) ความสามารถในการแข่งขันในภาพรวมของประเทศไทย ปี 2567 อยู่ในอันดับ 25 โดยอันดับด้านการศึกษาประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 54 จาก 67 ประเทศ เมื่อพิจารณาอันดับในปัจจัยย่อยด้านการศึกษาพบว่า ประเทศไทยมีอันดับที่ 54 ในปี 2566 และอยู่ในอันดับที่ 54 ในปี 2567 ซึ่งอันดับคงที่ ตัวชี้วัดในปัจจัยด้านการศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงอันดับอย่างชัดเจน ได้แก่ ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของทั้งประเทศต่อ GDP อันดับดีขึ้นจาก 51 เป็น 32 อัตราส่วนประชากรที่สำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษา อันดับดีขึ้นจาก 46 เป็น 44 การจัดการศึกษาสาขาบริหารจัดการตอบโจทย์ความต้องการของภาคธุรกิจ อันดับลงจาก 19 เป็น 32 และทักษะทางภาษา ตอบโจทย์ความต้องการของภาคธุรกิจ อันดับลงจาก 47 เป็น 54 ทั้งนี้ข้อมูล IMD (International Institute for Management Development) ช่วงปี 2563-2567 ไทยอยู่อันดับที่ 55 อันดับที่ 56 อันดับที่ 53 อันดับที่ 54 และอันดับที่ 54 ตามลำดับ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของไทยที่ยังคงต้องได้รับการยกระดับคุณภาพอย่างเร่งด่วนต่อไป (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2567)

หากพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยยังมีความสามารถในการแข่งขันระดับสากล สามารถพัฒนาและยกระดับได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาที่เป็นปัจจัยสำคัญของ

โครงสร้างพื้นฐานซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการประเมินขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยคุณภาพด้านการศึกษาจะส่งผลต่อคุณภาพในด้านต่างๆ ของประเทศ ดังนั้นการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันจะช่วยให้ประเทศไทยยกระดับคุณภาพโดยรวมเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วได้ โดยสิ่งที่จะรับรองว่าระบบการศึกษาไทยมีคุณภาพทัดเทียมประเทศที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันในอับดับต้น ๆ คือ การได้รับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) ที่มีเกณฑ์เดียวกันกับรางวัลคุณภาพแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (The Malcolm Baldrige National Quality Award: MBNQA) ซึ่งเป็นต้นแบบรางวัลคุณภาพแห่งชาติของหลายประเทศทั่วโลก ทั้งนี้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้นำเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติมาใช้ในการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนในสังกัดเพื่อรับรางวัลคุณภาพ ซึ่งได้กำหนดระดับเกณฑ์รางวัลคุณภาพออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) เกณฑ์รางวัลคุณภาพระดับคุณภาพโรงเรียน (School Quality Award: ScQA) 2) เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Office of Basic Education Commission Quality Award: OBECQA) 3) เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) โดยมีโรงเรียนมัธยมศึกษาที่ดำเนินการตามประกาศใช้เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (OBECQA) ปี 2559-2560 และผ่านเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับ OBECQA จำนวน 4 รุ่น 403 โรงเรียน ต่อมาสำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้ประกาศใช้แนวทางเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน OBECQA ปี 2565-2568 และมีโรงเรียนมัธยมศึกษาผ่านเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับ OBECQA ปี พ.ศ. 2566 จำนวน 104 โรงเรียน และปี พ.ศ. 2567 จำนวน 90 โรงเรียน จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ายังไม่มีโรงเรียนใดในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่บริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพจนได้รับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการบริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพของโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานยังไม่สามารถดำเนินการตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติได้สำเร็จ การค้นหากระบวนการหรือปัจจัยการบริหารสู่ความสำเร็จจึงเป็นหนทางที่จะช่วยให้โรงเรียนมัธยมศึกษาสามารถยกระดับคุณภาพสู่ความเป็นเลิศจนได้รับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) ได้ ซึ่งรางวัลคุณภาพแห่งชาติถือเป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีประสิทธิภาพและแสดงถึงขีดความสามารถสู่มาตรฐานระดับสากล (สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย, 2565)

อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้พัฒนาคุณภาพตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติจนได้รับรางวัลคุณภาพแห่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Office of Basic Education Commission Quality Award: OBECQA) จำนวนมาก แต่ยังคงต้องยกระดับคุณภาพให้สูงขึ้นต่อไป คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่ง ที่จะแสดงว่าโรงเรียนได้พัฒนาสู่มาตรฐานสากล คือ การบริหารจัดการโรงเรียนด้วยระบบคุณภาพ ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นระบบที่จะพัฒนาโรงเรียนให้มีผลดำเนินการที่เป็นเลิศ โดยอิงแนวทางการดำเนินงานตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) มาพัฒนาขีดความสามารถด้านการบริหารจัดการโรงเรียน เพื่อให้มีวิธีปฏิบัติและผลการดำเนินการในระดับมาตรฐานโลก เนื่องจากมี

พื้นฐานทางด้านเทคนิคและกระบวนการตัดสินรางวัลเช่นเดียวกับรางวัลคุณภาพแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (The Malcolm Baldrige National Quality Award: MBNQA) ซึ่งเป็นต้นแบบรางวัลคุณภาพแห่งชาติที่ประเทศต่าง ๆ หลายประเทศทั่วโลกนำไปประยุกต์ โรงเรียนที่สามารถบริหารจัดการองค์กรจนได้รับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) จะเป็นโรงเรียนที่ได้รับการยอมรับ และรับรองความเป็นเลิศในการบริหารจัดการองค์กรของโรงเรียน มีความสามารถในการแข่งขันระดับสากล รวมถึงรับรองคุณภาพของผลผลิตจากระบบการศึกษาของไทยที่สามารถแข่งขันในเวทีโลกได้ โดยการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการโรงเรียนให้สามารถเป็นองค์กรที่มีความเป็นเลิศจนได้รับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award: TQA) ถือเป็นหลักสำคัญที่จะทำให้โรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเข้าสู่เส้นทางความสำเร็จ จนบรรลุเป้าหมายหลักของการพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้ทัดเทียมกับมาตรฐานระดับโลก (สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย, 2561)

การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาจนได้รับรางวัลคุณภาพแห่งชาติถือเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความสามารถในการแข่งขันด้านการศึกษาของประเทศไทย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ เพื่อเป็นแนวทางการยกระดับคุณภาพการศึกษาไทยให้ทัดเทียมกับมาตรฐานระดับโลก มีความสามารถในการแข่งขันในระดับสากล ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในทุกด้าน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อทราบการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยอนาคตโดยใช้เทคนิคการวิจัยแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) มีแผนการวิจัยแบบกลุ่มเดียว ศึกษาสภาวการณ์โดยไม่มีการทดลอง (The One-Shot, Non-experimental Case Study) โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญระดับนโยบาย สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 7 คน กลุ่มที่ 2 ผู้เชี่ยวชาญระดับปฏิบัติการ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 7 คน กลุ่มที่ 3 ผู้เชี่ยวชาญโรงเรียนในโครงการ Collaborative Assessment ได้แก่ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยนนทบุรี จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น 19 คน ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) และแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Ratting Scale) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่เป็นแบบสัมภาษณ์ สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำ EDFR รอบที่ 1 และแบบสอบถาม สำหรับการรวบรวมข้อมูลในการทำ EDFR รอบที่ 2 ผู้วิจัยให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ดำเนินการตรวจสอบก่อนนำเครื่องมือดังกล่าวไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลการทำ EDFR รอบที่ 1 ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นประเด็นต่างๆ เพื่อนำประเด็นเหล่านั้นมาสร้างแบบสอบถาม และใช้แบบสอบถามแบบมาตราส่วน

ประมาณค่า (Ratting Scale) ในการเก็บข้อมูลการทำ EDFR รอบที่ 2 และนำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อหาค่ามัธยฐาน (Median) ค่าฐานนิยม (Mode) และค่าพิสัยระหว่าง ควอร์ไทล์ (Interquartile Range) จากนั้นตรวจสอบความเป็นไปได้ระดับมากขึ้นไป กล่าวคือ ค่ามัธยฐานที่ 3.5 ขึ้นไป และพิจารณาความสอดคล้องของคำตอบโดยพิจารณาจากค่าพิสัยควอร์ไทล์ไม่เกิน 1.5 สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่ามัธยฐาน (Median) ค่าฐานนิยม (Mode) และค่าพิสัยระหว่างควอร์ไทล์ (Interquartile Range) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ เพื่อหาแนวโน้มที่มีความเป็นไปได้มากและมีความสอดคล้องทางความคิดเห็นระหว่างกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ได้จากเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EDFR มีรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การทำ EDFR รอบที่ 1

สร้างแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) สำหรับการทำ EDFR รอบที่ 1 เป็นคำถามปลายเปิด โดยศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำตัวแปรที่เกี่ยวข้องมาสร้างแบบสัมภาษณ์ นำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 19 คน

ขั้นตอนที่ 2 การทำ EDFR รอบที่ 2

สร้างแบบสอบถาม สำหรับการทำ EDFR รอบที่ 2 โดยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญในประเด็นต่างๆ ในรอบที่ 1 มาสร้างเป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ สำหรับรวบรวมข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญในรอบที่ 2 และในกรณีทำ EDFR รอบที่ 2 แล้ว กลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกันให้ทำ EDFR รอบที่ 3 ซึ่งนำข้อมูลที่ได้จากรอบที่ 2 สร้างแบบสอบถามรอบที่ 3 และใช้วิธีเดียวกันกับการเก็บข้อมูลรอบที่ 2 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ค่าสถิติจากค่ามัธยฐาน (Median) ค่าฐานนิยม (Mode) และค่าพิสัยระหว่างควอร์ไทล์ (Interquartile Range)

ผลการศึกษา

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติจากการทำ EDFR รอบที่ 1 มีรายละเอียด ดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อทราบการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ โดยผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงอนาคต EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 19 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญสามารถวิเคราะห์ข้อมูลการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติได้ ดังนี้

ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 19 คน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติในประเด็นที่มีสาระสำคัญ 8 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา 2) ด้านการนำองค์กร 3) ด้านการสร้างความเชื่อมั่นของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4) ด้านการระดมทรัพยากรและการบริหารงบประมาณ 5) ด้านการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ 6) ด้านการบริหารบุคคล 7) ด้านการบริหารงานทั่วไปและกิจการ

นักเรียน 8) ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายและการมีส่วนร่วม โดยสาระสำคัญของการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติทั้ง 8 ด้าน มีดังนี้

1. ด้านการเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา ประกอบด้วย 6 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวางแผนการพัฒนาเชิงกลยุทธ์และดำเนินการยกระดับคุณภาพในระยะยาว 2) ผู้บริหารเตรียมความพร้อมในทุกด้านและปรับแผนการดำเนินงานเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต 3) ผู้บริหารพัฒนาสถานศึกษาจนกลายเป็นโรงเรียนชั้นนำ 4) ผู้บริหารพัฒนาสถานศึกษาเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม มีการจัดการเชิงระบบ 5) ผู้บริหารพัฒนาสถานศึกษาจนผ่านการประเมินโรงเรียนมาตรฐานสากลระดับ OBECQA (Office of Basic Education Commission Quality Award) 6) ผู้บริหารพัฒนาสถานศึกษา และควบคุมคุณภาพจนมีความพร้อมตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ

2. ด้านการนำองค์กร ประกอบด้วย 15 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวางแผนเชิงกลยุทธ์ 2) ผู้บริหารกำหนดผลลัพธ์อย่างชัดเจน สอดคล้องกับเป้าหมายหลักของสถานศึกษา 3) ผู้บริหารศึกษาเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ และวิเคราะห์จุดแข็งและโอกาสของตนเอง 4) ผู้บริหารสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งเน้นผลลัพธ์การเรียนรู้และนวัตกรรม 5) ผู้บริหารทำความเข้าใจในบริบท โครงสร้างขอบข่ายงานของทุกฝ่าย และจัดโครงสร้างองค์กรให้เหมาะสม 6) ผู้บริหารพัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำ เป็นทั้งผู้นำทางวิชาการ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง 7) ผู้บริหารพัฒนาตนเองให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถบริหารความเสี่ยง และความขัดแย้ง 8) ผู้บริหารกล้าทำ กล้าเสี่ยง กล้าตัดสินใจอย่างมีเหตุผล 9) ผู้บริหารควรมีความเสียสละ และมีความรับผิดชอบสูง 10) ผู้บริหารพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา 11) ผู้บริหารพัฒนาตนเองให้มีความสามารถด้านเทคโนโลยี 12) ผู้บริหารพัฒนาตนเองให้มีทักษะด้านความคิด มีวิสัยทัศน์ 13) ผู้บริหารมีความโปร่งใส มีคุณธรรม จริยธรรม และสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม 14) ผู้บริหารพัฒนาองค์ความรู้ด้านการประเมินประสิทธิภาพของการดำเนินงานอยู่เสมอ 15) ผู้บริหารพัฒนาตนเองจนสามารถควบคุมคุณภาพการศึกษา และประสิทธิผลของสถานศึกษาได้

3. ด้านการสร้างความเชื่อมั่นของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย 6 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวางเป้าหมายความสำเร็จอย่างชัดเจน และสร้างความเชื่อมั่นเพื่อนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ 2) ผู้บริหารสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กรเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและทัศนคติที่ดีให้กับบุคลากร 3) ผู้บริหารสร้างภาพลักษณ์ที่ดีเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4) ผู้บริหารสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการสื่อสารอย่างเปิดกว้าง ให้โอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูล 5) ผู้บริหารส่งเสริมความเป็นเลิศทุกมิติจนได้รับรางวัลการันตรีเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและได้รับความนิยม 6) ผู้บริหารสร้างการรับรู้ ควบคุม มุ่งเน้นความเข้าใจที่ตรงกันเกี่ยวกับเป้าหมาย และแนวทางการพัฒนาให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

4. ด้านการระดมทรัพยากรและการบริหารงบประมาณ ประกอบด้วย 6 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวางแผนและบริหารงบประมาณอย่างโปร่งใส คล่องตัว รวดเร็ว ถูกต้อง และตรวจสอบได้ 2) ผู้บริหารวางแผนงบประมาณเชิงกลยุทธ์ มีการใช้เงินงบประมาณอย่างเป็นระบบ และมุ่งเน้นที่ผลลัพธ์ตามเป้าหมายของสถานศึกษา 3) ผู้บริหารพัฒนาระบบการเงินและบัญชีที่ทันสมัย ตรวจสอบได้ ใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการ 4) ผู้บริหารระดมทรัพยากรจากภายนอกและสร้างเครือข่ายการสนับสนุน 5) ผู้บริหารพัฒนาและระดมทุนที่หลากหลายช่องทางและยั่งยืน 6) ผู้บริหารจัดสรร

งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ และการใช้เงินงบประมาณต้องคุ้มค่า สอดคล้องกับความต้องการและเกิดประโยชน์สูงสุด

5. ด้านการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ ประกอบด้วย 14 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนางานวิชาการทั้งระยะสั้นและระยะยาว 2) ผู้บริหารนำผลการวิเคราะห์บริบท และความต้องการของชุมชนมาปรับปรุงหลักสูตร และมีการติดตามผลผู้จบหลักสูตร 3) ผู้บริหารพัฒนางานด้านวิชาการจนมีผลงานในระดับชาติ และระดับนานาชาติ 4) ผู้บริหารพัฒนานวัตกรรมการบริหารงานวิชาการ 5) ผู้บริหารสร้างความเข้มแข็งทางด้านวิชาการจนได้รับความนิยม 6) ผู้บริหารพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา จนมีความโดดเด่นมีเอกลักษณ์ และมีความพิเศษ 7) ผู้บริหารปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษาให้เป็นเชิงสมรรถนะ มีความหลากหลาย ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้แบบ Active Learning ผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง 8) ผู้บริหารพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารงานวิชาการอย่างมีประสิทธิภาพ 9) ผู้บริหารจัดหาสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่ทันสมัย สร้างแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน 10) ผู้บริหารสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถาบัน การศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโรงเรียนต้นแบบหรือโรงเรียนที่ได้รับรางวัล 11) ผู้บริหารพัฒนาหลักสูตรให้มีการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการสร้างให้ผู้เรียนเป็นนวัตกร 12) ผู้บริหารส่งเสริมการแข่งขันทักษะความเป็นเลิศทางวิชาการ 13) ผู้บริหารพัฒนาระบบการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและสอดคล้องกับสภาพจริง 14) ครูสร้างระบบการติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียน

6. ด้านการบริหารบุคคล ประกอบด้วย 10 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวิเคราะห์ ประเมินอัตรากำลัง สรรหา คัดเลือกบุคลากรให้เหมาะสมกับงาน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ 2) ผู้บริหารสรรหาบุคลากรเพียงพอกับความต้องการ 3) ผู้บริหารจัดระบบการพัฒนาครูตามความต้องการและสอดคล้องกับเป้าหมายของโรงเรียน 4) ผู้บริหารมุ่งเน้นการทำงานเป็นทีม ให้บุคลากรเป็นส่วนหนึ่งของทุกๆ ความสำเร็จ 5) ครูมุ่งเน้นกระบวนการในการเรียนรู้ทางวิชาชีพ PCL เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง 6) ผู้บริหารพัฒนาการโค้ชและระบบพี่เลี้ยง 7) ผู้บริหารพัฒนาตนเองให้มีความสามารถรู้จักการบริหารคน 8) ผู้บริหารสร้างขวัญและกำลังใจ มีระบบการเสริมแรงให้แก่ครูที่มีผลงานดีเด่น 9) ผู้บริหารออกแบบสวัสดิการที่ตอบสนองความหลากหลายของบุคลากร สร้างสมดุลชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว 10) ผู้บริหารติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลการปฏิบัติเป็นระยะเพื่อนำผลการประเมินไปพัฒนาอย่างเป็นระบบ

7. ด้านการบริหารงานทั่วไปและกิจการนักเรียน ประกอบด้วย 11 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวิเคราะห์แนวโน้ม ข้อมูลการศึกษาและคาดการณ์จำนวนนักเรียนเพื่อการวางแผนกลยุทธ์ในระยะยาว 2) ผู้บริหารวางแผน ส่งเสริม และสร้างเส้นทางความสำเร็จให้แก่ผู้เรียนอย่างชัดเจน 3) ผู้บริหารจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และปลอดภัย บำรุงรักษาอาคารสถานที่อย่างเป็นระบบ 4) ผู้บริหารบริหารจัดการห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกให้มีปริมาณเพียงพอกับความต้องการ 5) ผู้บริหารจัดระบบการดูแล บำรุงรักษา สื่อ เทคโนโลยีและแหล่งเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ 6) ครูผู้รับผิดชอบงานจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานที่ชัดเจน มีการพัฒนากระบวนการทำงานที่ได้มาตรฐานและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง 7) ผู้บริหารพัฒนาระบบสารสนเทศและนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด 8) ผู้บริหารพัฒนาระบบงานแนะแนวและ

ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ 9) ผู้บริหารให้บริการผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างยุติธรรม ทั่วถึงและรวดเร็ว 10) ผู้บริหารพัฒนานวัตกรรม หรือวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานทั่วไปในสถานศึกษา 11) ผู้บริหารจัดการ และควบคุมทรัพยากรอย่างเป็นระบบ

8. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายและการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 9 ประเด็น คือ 1) ผู้บริหารวางแผนการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือของศิษย์เก่า ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้เข้มแข็งและยั่งยืน 2) ผู้บริหารกระจายอำนาจและสร้างการมีส่วนร่วม 3) ผู้บริหารส่งเสริมการทำงานเป็นทีม 4) ผู้บริหารให้บุคลากรมีส่วนร่วมตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการดำเนินงาน เพื่อส่งเสริมการสร้างความผูกพันกับองค์กร 5) ผู้บริหารเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็น ร่วมคิด ร่วมวางแผน 6) ผู้บริหารสร้างภาคีเครือข่ายเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนแบบมีส่วนร่วม 7) ผู้บริหารประสาน และขยายความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง 8) ผู้บริหารสร้างความสัมพันธ์อันดี เป็นผู้นำและมีส่วนร่วมในการพัฒนา 9) ผู้บริหารส่งเสริม และสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดี มีการประเมินความพึงพอใจ และปรับปรุงการดำเนินงานเพื่อสร้างความพึงพอใจให้เกิดขึ้นกับทุกฝ่าย

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ จากการทำ EDFR รอบที่ 2 มีรายละเอียด ดังนี้

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม (Questionnaire) EDFR รอบที่ 2 จากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 19 คน ด้วยค่ามัธยฐาน (Median) ค่าฐานนิยม (Mode) และค่าพิสัยระหว่างควอร์ไทล์ (Interquartile Range) พบว่า ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 19 คน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันทั้ง 8 ด้าน 77 ประเด็น โดยสามารถสรุปได้ ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ 8 ด้าน 77 ประเด็น

อภิปรายผลการวิจัย

การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ ประกอบด้วยสาระสำคัญ 8 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา 2) ด้านการนำองค์กร 3) ด้านการสร้างความเชื่อมั่นของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 4) ด้านการระดมทรัพยากรและการบริหารงบประมาณ 5) ด้านการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ 6) ด้านการบริหารบุคคล 7) ด้านการบริหารงานทั่วไปและกิจการนักเรียน 8) ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายและการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ และการยกระดับคุณภาพการศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ รวมทั้งค่านิยมและแนวคิดหลักของเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ 11 ประการ ซึ่งเป็นความเชื่อและพฤติกรรมที่พบว่าฝังลึกอยู่ในหลายองค์กรที่มีผลการดำเนินการที่เป็นเลิศ ประกอบด้วย 1) มุมมองเชิงระบบ (Systems Perspective) 2) การนำองค์กรอย่างมีวิสัยทัศน์ (Visionary Leadership) 3) ความเป็นเลิศที่มุ่งเน้นลูกค้า (Customer-Focused Excellence) 4) การให้ความสำคัญกับบุคลากร (Valuing People) 5) ความคล่องตัวและความสามารถในการฟื้นตัว (Agility and Resilience) 6) การเรียนรู้ระดับองค์กร (Organizational Learning) 7) การมุ่งเน้นความสำเร็จและการจัดการเพื่อนวัตกรรม (Focus on Success and Innovation) 8) การจัดการโดยใช้ข้อมูลจริง (Management by Fact) 9) การสร้างประโยชน์ให้สังคม (Societal Contributions) 10) จริยธรรมและความโปร่งใส (Ethics and Transparency) 11) การส่งมอบคุณค่าและผลลัพธ์ (Delivering Value and Results) ทั้งนี้หากพิจารณาผลการวิจัยการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติทั้ง 8 ด้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของอุดม ชูลีวรรณ โดยศึกษาเรื่ององค์ประกอบของการบริหารคุณภาพโรงเรียนมัธยมศึกษาสู่ความเป็นเลิศระดับสากล ผลการวิจัย พบว่า องค์ประกอบของระบบการบริหารจัดการคุณภาพโรงเรียนมัธยมศึกษาสู่มาตรฐานสากลมีทั้งสิ้น 7 องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วย 1) การนำองค์การ ผู้บริหารจะให้ความสำคัญกับวิสัยทัศน์ของโรงเรียน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย มีการสื่อสารสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ ค่านิยม มีการกำหนดเป้าหมายความสำเร็จ และสมรรถนะขององค์กร ผู้บริหารมุ่งมั่นในการสร้างค่านิยมให้กับนักเรียน โรงเรียนมีการดำเนินการให้เป็นไปตามระเบียบกฎหมาย หลักธรรมาภิบาล เสริมสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ผู้ปกครองชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างบรรยากาศของโรงเรียน 2) การวางแผนกลยุทธ์ ผู้บริหารดำเนินการให้มีการวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของภาคเรียน หรือปีการศึกษาที่ผ่านมา วิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรค มีการจัดทำแผนกลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการประจำปี มีการกำหนดทิศทางการพัฒนาโรงเรียนอย่างชัดเจน มีการสื่อสาร การนำแผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติการประจำปีไปสู่การปฏิบัติ โดยการกระตุ้น สร้างความเข้าใจ มีการตรวจสอบผลการดำเนินการโดยหัวหน้างาน 3) การมุ่งเน้นผู้เรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้บริหารสื่อสารสร้างความเข้าใจกับนักเรียนเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ ค่านิยม ในการบริหารโรงเรียนสู่ความเป็นเลิศระดับสากล มีการสำรวจความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และศิษย์เก่า ศิษย์ปัจจุบันในการกำหนดหลักสูตรและกิจกรรมเสริมที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการเรียนการสอน ส่งเสริมให้ครูนำสื่อเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน มีการสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนมาปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอน โรงเรียนมีการประเมินความ

พึงพอใจของนักเรียน นำข้อมูลด้านผลการเรียน ข้อเสนอแนะของผู้ปกครอง นักเรียน ผู้เกี่ยวข้องมาวางแผนเพื่อยกระดับคุณภาพให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง 4) การวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ มีการวัดผลการดำเนินการโดยบุคลากรทุกคนรายงานผลการปฏิบัติงานตามตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ในแผนปฏิบัติการ มีการกำหนดผู้รับผิดชอบงาน หัวหน้างาน มีการวิเคราะห์ตัวชี้วัดมาตรฐานการปฏิบัติงาน มีการนิเทศ มีการวิเคราะห์สถานการณ์ตำแหน่งการแข่งขันของโรงเรียนเทียบกับโรงเรียนที่อยู่ในระดับเดียวกันในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ มีการตรวจประเมินความสำเร็จของโรงเรียนเทียบกับวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์และแผนปฏิบัติการโดยมีการประเมินติดตามทุกโครงการ ทุกกิจกรรมและทุกกลยุทธ์ที่ดำเนินการ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการจัดระบบข้อมูลสารสนเทศ มีการตรวจสอบความถูกต้อง แม่นยำ ความเชื่อถือได้ ความทันเวลา การรักษาความปลอดภัยและความลับของข้อมูลสารสนเทศโดยมีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน 5) การมุ่งเน้นบุคลากร ผู้บริหาร หัวหน้างาน สร้างความเข้าใจให้ทุกคนทราบวัตถุประสงค์ของงานที่ปฏิบัติ มีการจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงาน มีการพัฒนาครูบรรจุใหม่โดยจัดปฐมนิเทศ มีการเสริมพลังครูในการจัดการเรียนรู้ มีการถ่ายทอด แนะนำ นิเทศกำกับติดตาม สร้างผู้รับช่วงต่ออย่างต่อเนื่องโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ มีการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน สร้างแรงจูงใจในการทำงาน จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน มีการประชาสัมพันธ์สื่อสารข้อมูล ข่าวสารให้บุคลากรทราบอย่างเป็นปัจจุบัน 6) การมุ่งเน้นการปฏิบัติ มีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีการนิเทศ ติดตาม มีการจัดกระบวนการทำงานโดยมีการมอบหมายงาน การวางแผนดำเนินการ การปฏิบัติตามแผน การวัดและประเมินผล การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการปรับปรุงพัฒนา การปรับปรุงกระบวนการทำงานโรงเรียนดำเนินการตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ ได้แก่ วิธีการดำเนินงานหรือแนวทางการดำเนินงาน (Approach) การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ (Deployment) การนำผลการประเมินเรียนรู้สู่การปฏิบัติ (Learning) และระบบหรือแนวทางที่วางไว้สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันสู่เป้าหมายของโรงเรียน และบูรณาการระหว่างหน่วยงาน กระบวนการทำงานที่เกี่ยวข้อง 7) ผลลัพธ์ด้านผู้เรียน คุณลักษณะเกี่ยวกับคุณภาพผู้เรียนสู่ความเป็นเลิศระดับสากลในศตวรรษที่ 21 (อุดม ชูลีวรรณ, 2560) สอดคล้องกับงานวิจัยของสังวรณ์ งัดกระโทก ได้ศึกษาเรื่องการประยุกต์ใช้เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติมัลคอล์มบอลดริจในการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า การกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ที่เป็นเลิศส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาสูงขึ้น โดยตัวชี้วัดสำคัญที่บ่งชี้ถึงระดับคุณภาพตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ และส่งผลต่อผลการดำเนินงานที่เป็นเลิศ มี 7 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย 1) ภาวะผู้นำ ได้แก่ ภาวะผู้นำของผู้บริหารและธรรมาภิบาลและประโยชน์ต่อสังคม 2) การวางแผนกลยุทธ์ ได้แก่ การพัฒนากลยุทธ์ และการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ 3) การให้ความสำคัญกับนักเรียนหรือลูกค้า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและตลาด ได้แก่ ความคาดหวังของลูกค้า และการมีส่วนร่วมของลูกค้า 4) สารสนเทศและการวิเคราะห์ หรือการวิเคราะห์ผลการทำงานและการจัดการความรู้ ได้แก่ การวัด การวิเคราะห์ และความก้าวหน้าของผลการดำเนินการขององค์กร และข้อมูลและการบริหารความรู้ 5) การให้ความสำคัญกับบุคลากร ได้แก่ บรรยากาศของบุคลากร และการมีส่วนร่วมของบุคลากร 6) การบริหารกระบวนการ ได้แก่ กระบวนการทำงาน และประสิทธิผลของการดำเนินงาน 7) ผลการดำเนินงาน ได้แก่ ผลด้านการเรียนรู้ของนักเรียนและกระบวนการสอน ผลด้านลูกค้า ผลด้านบุคลากร

ผลด้านภาวะผู้นำและธรรมาภิบาล และผลด้านงบประมาณ การเงิน การตลาด และกลยุทธ์ (สังวรณ์ งัดกระโทก, 2562)

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของบุณยทัต บุญล้อม ได้ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การบริหารสู่ความเป็นเลิศเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติของโรงเรียนมาตรฐานสากล ระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า กลยุทธ์การบริหารสู่ความเป็นเลิศเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ ของโรงเรียนมาตรฐานสากลระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์หลัก ดังนี้ กลยุทธ์ที่ 1 พัฒนาคุณภาพกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วมสู่ความเป็นเลิศ กลยุทธ์ที่ 2 เสริมสร้างศักยภาพด้านการบริหารจัดการตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ และกลยุทธ์ที่ 3 พัฒนาระบบกระบวนการทำงานและการออกแบบงาน โดยมีกลยุทธ์ที่ส่งผลต่อการบริหารสู่ความเป็นเลิศ อาทิ ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาสร้างความสัมพันธ์บ้าน วัด โรงเรียน พัฒนาระบบบริหารจัดการงบประมาณด้วยความโปร่งใสตรวจสอบได้ตามหลักธรรมาภิบาล พัฒนาระบบการจัดการข้อมูลสารสนเทศให้ทันสมัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี พัฒนาศักยภาพและส่งเสริมให้ผู้เรียนมุ่งสู่ความเป็นเลิศ ส่งเสริมให้บุคลากรในโรงเรียนมีส่วนร่วมในการออกแบบงานและกระบวนการทำงาน ปรับปรุงกระบวนการทำงานให้ทันสมัยทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พัฒนาปรับปรุงหลักสูตร และแหล่งเรียนรู้เพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนสู่ความเป็นเลิศ ส่งเสริมการการออกแบบระบบงานและกระบวนการทำงานให้พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น ส่งเสริมกระบวนการทำงานโดยใช้เทคโนโลยีและสร้างนวัตกรรมเพื่อประสิทธิภาพของงาน พัฒนาระบบการทำงานให้สนองตอบความต้องการของผู้มีส่วนได้เสีย (บุณยทัต บุญล้อม, 2564)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติตามหลักการของการบริหาร ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 กระบวนการการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ

สรุป

งานวิจัยเรื่อง การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ โดยผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงอนาคต EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) EDFR รอบที่ 1 จำนวน 19 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) และวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม (Questionnaire) EDFR รอบที่ 2 ด้วยค่ามัธยฐาน (Median) ค่าฐานนิยม (Mode) และค่าพิสัยระหว่างควอร์ไทล์ (Interquartile Range) สรุปผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และผลการวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดังนี้ การบริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ ประกอบด้วย 8 ด้าน 77 ประเด็น ได้แก่ 1) ด้านการเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา ประกอบด้วย 6 ประเด็น 2) ด้านการนำองค์กร ประกอบด้วย 15 ประเด็น 3) ด้านการสร้างความเชื่อมั่นของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย 6 ประเด็น 4) ด้านการระดมทรัพยากรและการบริหารงบประมาณ ประกอบด้วย 6 ประเด็น 5) ด้านการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ ประกอบด้วย 14 ประเด็น 6) ด้านการบริหารบุคคล ประกอบด้วย 10 ประเด็น 7) ด้านการบริหารงานทั่วไป และกิจการนักเรียน ประกอบด้วย 11 ประเด็น 8) ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายและการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 9 ประเด็น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ

1. ด้านการเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรกำหนดนโยบายเร่งพัฒนาโรงเรียนมัธยมศึกษาทุกโรงเรียนในสังกัดให้ผ่านการประเมินโรงเรียนมาตรฐานสากลระดับ OBECQA (Office of Basic Education Commission Quality Award) เพื่อเป็นฐานการพัฒนาสู่ระดับสากลต่อไป ผู้บริหารสถานศึกษาควรดำเนินการพัฒนาโรงเรียนอย่างต่อเนื่องเพื่อมุ่งสู่การเป็นโรงเรียนชั้นนำ และพร้อมเข้ารับการประเมินคุณภาพตามเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ มีการวางแผนการพัฒนาในระยะยาว และเตรียมความพร้อมอย่างสมบูรณ์แบบในทุกด้านเพื่อเข้ารับการประเมินรางวัลคุณภาพแห่งชาติ

2. ด้านการนำองค์กร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรกำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาศักยภาพภาวะผู้นำให้แก่ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาทุกเขตพื้นที่เพื่อเป็นต้นแบบให้แก่ผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดต่อไป รวมทั้งควรกำหนดหลักเกณฑ์ ตัวชี้วัดการประเมินความโปร่งใส คุณธรรม จริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาให้เหมาะสมและได้ผลลัพธ์ที่แท้จริง ผู้บริหารสถานศึกษาควรพัฒนาตนเองให้มีองค์ความรู้ มีภาวะผู้นำ มุ่งเน้นการสร้างองค์กรแห่งนวัตกรรม ควรวางแผนเชิงกลยุทธ์เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาโรงเรียนไปสู่เป้าหมายหลัก กล้าตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ควรศึกษาเกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติเพื่อดำเนินการยกระดับคุณภาพโรงเรียนให้เป็นไปตามเกณฑ์การประเมินรางวัลคุณภาพแห่งชาติ

3. ด้านการสร้างความเชื่อมั่นของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี และสร้างต้นแบบโรงเรียนชั้นนำในด้านต่างๆ ให้แก่โรงเรียนมัธยมศึกษาในประเทศ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดแก่

บุคคลภายนอกที่สามารถช่วยสนับสนุน และส่งเสริมการพัฒนาด้านการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาควรสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กรเพื่อสร้างความเชื่อมั่น ทัศนคติที่ดี สร้างการรับรู้ และมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมให้แก่บุคลากร และผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย ควรวางเป้าหมายความสำเร็จอย่างชัดเจน และส่งเสริมความเป็นเลิศทุกมิติ

4. ด้านการระดมทรัพยากรและการบริหารงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานควรกำหนดนโยบายสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบการบริหารงบประมาณให้แก่ผู้บริหารสถานศึกษาทุกคนในสังกัด จัดทำระเบียบที่ลดขั้นตอนการเบิกจ่ายเงินงบประมาณเพื่อลดความผิดพลาดและความซับซ้อนในการดำเนินงาน ควรควบคุม ติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามระเบียบอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารสถานศึกษาควรบริหารงบประมาณอย่างโปร่งใส คล่องตัว รวดเร็ว ถูกต้อง และตรวจสอบได้ ควรวางแผนงบประมาณเชิงกลยุทธ์ และรู้จักแนวทางในการระดมทรัพยากร โดยมุ่งเน้นที่ผลลัพธ์ตามเป้าหมายของสถานศึกษา ควรพัฒนาระบบการเงินและบัญชีที่ทันสมัยโดยใช้เทคโนโลยีในการบริหารจัดการ

5. ด้านการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานควรวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนางานวิชาการที่ยืดหยุ่น ปฏิบัติได้จริง และสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีความแตกต่าง หลากหลาย และมีความพร้อมที่ต่างกัน ผู้บริหารสถานศึกษาควรพัฒนาหลักสูตรให้มีความโดดเด่น มีเอกลักษณ์ และมีความพิเศษ ควรปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษาให้เป็นเชิงสมรรถนะ มีความหลากหลาย ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้แบบ Active Learning พัฒนาระบบการวัดและประเมินผลที่หลากหลายและสอดคล้องกับสภาพจริง พัฒนางานด้านวิชาการจนมีผลงานในระดับชาติ และระดับนานาชาติ

6. ด้านการบริหารบุคคล สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรกำหนดนโยบายให้โรงเรียนสามารถสรรหา คัดเลือกบุคลากรที่ต้องการเพื่อให้เหมาะสมกับงานได้ และกำหนดหลักเกณฑ์การประเมินความก้าวหน้าทางวิชาชีพให้เป็นไปตามลักษณะการปฏิบัติงานของครู และบุคลากรทางการศึกษา โดยสามารถประเมินผลตามสภาพจริงได้ ผู้บริหารสถานศึกษาควรวิเคราะห์ประเมินอัตรากำลัง สรรหา คัดเลือกบุคลากรให้เหมาะสมกับงาน จัดระบบการพัฒนาครูตามความต้องการและสอดคล้องกับเป้าหมายของโรงเรียน สร้างขวัญกำลังใจ และเสริมแรงให้แก่ครูที่มีผลงานดีเด่น มุ่งเน้นกระบวนการในการเรียนรู้ทางวิชาชีพ PCL เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง ควรออกแบบสวัสดิการที่ตอบสนองความหลากหลายของบุคลากร สร้างสมดุลชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว

7. ด้านการบริหารงานทั่วไปและกิจการนักเรียน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรให้ผู้เชี่ยวชาญร่วมกันพิจารณากำหนดนโยบายเรื่องความปลอดภัยที่ชัดเจน ปฏิบัติง่าย ถูกต้อง และป้องกันภัยได้จริง มุ่งเน้นการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ผู้บริหารสถานศึกษาควรจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนาระบบสารสนเทศ และนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด พัฒนาระบบงานแนะแนว และระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีประสิทธิภาพ วิเคราะห์แนวโน้มข้อมูลการศึกษาและคาดการณ์จำนวนนักเรียนเพื่อการวางแผนกลยุทธ์ในระยะยาว

8. ด้านการสร้างภาคีเครือข่ายและการมีส่วนร่วม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรให้ผู้บริหารในระดับต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และสร้างแนวทางการ

ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายด้านการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้แก่โรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัด ผู้บริหารสถานศึกษาควรมุ่งเน้นการสร้างภาคีเครือข่ายเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนแบบมีส่วนร่วม โดยประสาน และขยายความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็น ร่วมคิด ร่วมวางแผน สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีเพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความพึงพอใจ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายความร่วมมือแบบระบบพี่เลี้ยงระหว่างโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกับองค์กรที่ได้รับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ
2. ควรมีการศึกษาการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติ

เอกสารอ้างอิง

บุณยทัต บุญล้อม. (2564). “กลยุทธ์การบริหารสู่ความเป็นเลิศเพื่อรับรางวัลคุณภาพแห่งชาติของโรงเรียนมาตรฐานสากล ระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน”. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์,* 8(10), 170-188.

สังวรณ์ งัดกระโทก. (2562). การประยุกต์ใช้เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติมัลคอมบัลดริดจ์ในการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *รายงานการวิจัย* สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน).

สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. (2567). *บทวิเคราะห์แนวทางการขยับอันดับขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (อววน.) ของประเทศไทย ประจำปี 2567 จากรายงาน IMD World Competitiveness Yearbook 2024*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 พฤษภาคม 2568 จาก https://url.in.th/xzgTp

สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย. (2561). *แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนมาตรฐานสากล World-Class Standard School ปรับปรุง พ.ศ.2561*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย. (2565). *แนวทางการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมาตรฐานสากล ฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2565).* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไอเดีย แอนด์ พริ้นติ้ง.

อุดม ชูลีวรรณ. (2560). “องค์ประกอบของการบริหารคุณภาพโรงเรียนมัธยมศึกษาสู่ความเป็นเลิศระดับสากล”. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 28(3), 36-47.

ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ

The Administrative Skills of Administrators Affecting the School Safety Operations Group 1 Under Special Education Bureau

[1]ศิรณัฏฐ์ เหลืองวิไล [2]มัทนา วังถนอมศักดิ์

[1]Siranat Luangwilai [2]Mattana Wangthanomsak

[1,2]สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1,2]Department of Educational Administration,
Faculty of Education, Silpakorn University

[1]Corresponding author, e-mail: siranat1989l@gmail.com

Received November 15, 2025; **Revised** November 20, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา 2) ศึกษาการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา และ 3) ศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ สถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จำนวน 22 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 10 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับทักษะ การบริหาร และการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน ผลการวิจัย พบว่า 1) ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวมและรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิต จากมากไปน้อย ดังนี้ ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะด้านการบริหารเวลา ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านการตัดสินใจ ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านมโนภาพ และทักษะ ด้านการวินิจฉัย 2) การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา โดยภาพรวมและรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิต จากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการป้องกัน ด้านการปลูกฝัง และด้านการปราบปราม และ 3) ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านการบริหารเวลา และด้านการวินิจฉัย ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมได้ร้อยละ 62.60 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ: ความปลอดภัยสถานศึกษา; ทักษะการบริหาร; สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ

Abstract

This research article aimed to study 1) Study the administrative skills of administrators of school administrators, 2) Study the School safety operations, and 3)

Study the Administrative Skills of school Administrators Affecting to the school safety operations. This research is descriptive research. The sample group consisted of 22 schools in Group 1 under Special Education Bureau, with 10 respondents from each school. The research instrument was an opinionnaire concerning the administrative skills, and the school safety operations. The statistics used for data analysis were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, and stepwise multiple regression analysis. The research results were found as follows; 1. The administrative skills of administrators of school administrators, collectively and individually, were at a high level, both overall and by aspect, with the aspects ranked in descending order of their arithmetic means as follows: communication skills, time management skills, technical skills, decision-making skills, interpersonal skills, conceptual skills, and diagnostic skills. 2. The school safety operations, collectively and individually, were at a high level, both overall and by aspect, with the aspects ranked in descending order of their arithmetic means as follows: prevention, instillation, and suppression. and 3. The administrative skills of administrations: interpersonal skills, time management skills, and diagnostic skills. affected the school safety operation Group 1 under Special Education Bureau, by 62.60% with statistical significance at the .01 level.

Keywords: The school safety; The administrative skills; Special Education Bureau

บทนำ

สถานการณ์ของโลกในยุคปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลง รวดเร็ว รุนแรง อันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับแนวนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล เพื่อที่จะทำให้การจัดการศึกษามีความเป็นเอกภาพ และสามารถขับเคลื่อนได้อย่างแท้จริง และเป็นรูปธรรม และจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ทำให้สังคมไทยต้องปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตให้เข้ากับชีวิตวิถีใหม่ หรือ New Normal จึงมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องมีทักษะสมรรถนะเสริมการเรียนรู้ของครูผู้สอนร่วมด้วย เพราะผู้อำนวยการโรงเรียนมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการพัฒนาการศึกษา พัฒนาครู พัฒนาเด็ก เป็นเสมือนแม่ทัพในสนามรบ หากแม่ทัพเก่งจะนำพาทัพไปสู่เป้าหมายที่ดี (ศุภโชค ปิยะสันต์, 2567)

การบริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากมีความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน และสถานศึกษา กลุ่ม 1 ประกอบไปด้วยสถานศึกษาทั้ง 3 ประเภท คือ 1) โรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ 2) โรงเรียนเฉพาะความพิการ และ 3) ศูนย์การศึกษาพิเศษ ซึ่งประเภทของแต่ละสถานศึกษาบริบทในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาก็แตกต่างกันออกไป เนื่องจาก

โรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ มีหน้าที่ จัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส 10 ประเภท ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด โดยจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเหมือนโรงเรียนทั่วไป เน้นทักษะอาชีพ จัดการเรียนการสอน และกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านอาชีพสู่การมีงานทำ ในรูปแบบประจำ และแบบไป-กลับ โรงเรียนเฉพาะความพิการ มีหน้าที่จัดการศึกษาให้กับคนพิการวัยเรียน ประกอบด้วย บุคคลที่มีความบกพร่องทางการมองเห็น บกพร่องทางการได้ยิน บกพร่องทางร่างกายหรือการเคลื่อนไหวหรือสุขภาพ บุคคลออทิสติก บุคคลพิการซ้ำซ้อน โดยการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาล-มัธยมศึกษาตอนปลาย ในรูปแบบโรงเรียนประจำ และไป-กลับ มุ่งเน้นการจัดการศึกษาเพื่อการมีงานทำ และ ศูนย์การศึกษาพิเศษ มีหน้าที่ จัดและส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาแก่คนพิการตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการจนตลอดชีวิต ในลักษณะให้บริการช่วยเหลือระยะเริ่มแรก (Early Intervention: EI) และเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนเรียนร่วม โรงเรียนเฉพาะความพิการ ศูนย์การเรียนเฉพาะความพิการ โดยแบ่งการให้บริการออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) เด็กที่มารับบริการที่ศูนย์ แบบไป-กลับ และแบบประจำหมุนเวียน 2) เด็กพิการรับบริการที่บ้าน เด็กเจ็บป่วยเรื้อรังในโรงพยาบาล เด็กพิการเรียนร่วม และอื่นๆ (กลุ่มพัฒนาระบบบริหารการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการและผู้ด้อยโอกาส สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ, ม.ป.ป.)

สถานศึกษาในสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ กลุ่ม 1 เป็นสถานศึกษาที่ต้องดูแลเด็กพิเศษแต่ละประเภทที่แตกต่างกันไป จึงต้องมีความเข้มงวดเรื่องกฎระเบียบในการดูแลนักเรียนให้มีความปลอดภัยอย่างเคร่งครัด ซึ่งหากไม่มีการศึกษาและการป้องกันที่ดีพอ ย่อมมีโอกาสเกิดอุบัติเหตุได้โดยง่าย อุบัติเหตุในสถานศึกษามักมีสาเหตุมาจากความประมาท ขาดการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องอาคาร สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และสภาวะแวดล้อมของสถานศึกษา และสถานศึกษา กลุ่ม 1 บางแห่งมีอาคารเรียน อาคารประกอบการ หรือ อาคารเรือนนอน ของสถานศึกษาเป็นสิ่งก่อสร้างถาวรใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และกิจกรรมต่างๆ อาคารเหล่านี้ย่อมเกิดการชำรุดทรุดโทรม ความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุแก่นักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษา อุบัติเหตุจากอาคารเรียน อาคารประกอบ หรืออาคารเรือนนอน มีเหตุจากหลายๆ ส่วนของอาคารสถานที่ในสถานศึกษา เช่น โครงสร้าง ส่วนประกอบของอาคารเรียน ห้องเรียนและห้องปฏิบัติการ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีเรื่องของสภาพจิตใจของนักเรียนที่มาจากปัญหาของครอบครัว ทำให้นักเรียนมีความเครียดสะสมโดยที่ไม่รู้ตัว และส่งผลต่อผลการเรียนของนักเรียนในคราวต่อมา

ดังนั้น ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ที่มีผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาทักษะการบริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารและนำมาปรับใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษา ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาสถานศึกษาและป้องกันโอกาสที่จะเกิดปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับนักเรียนในการดำเนินงานของสถานศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ

2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ

3. เพื่อศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ 1) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ ในปีการศึกษา 2568 จำนวน 27 แห่ง 2) กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ สถานศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการเปิดตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1973) ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 24 แห่ง กลุ่มตัวอย่างได้มาโดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling)

2. ผู้ให้ข้อมูล กำหนดผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 10 คน ได้แก่ ผู้อำนวยการ/ รองผู้อำนวยการ 1 คน หัวหน้ากลุ่มบริหารงานทั่วไป 1 คน หัวหน้ากลุ่มบริหารงานวิชาการ 1 คน หัวหน้ากลุ่มบริหารงานบุคคล 1 คน หัวหน้ากลุ่มบริหารงานงบประมาณ 1 คน และครูประจำชั้น/ ครูที่ปรึกษา 5 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 240 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น (opinionnaire) จำนวนหนึ่งฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list) จำนวน 5 ข้อ สอบถามเกี่ยวกับ 1) เพศ 2) อายุ 3) ระดับการศึกษา 4) ตำแหน่งหน้าที่ 5) ประสบการณ์ในการทำงาน

ตอนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับทักษะการบริหารโดยใช้แนวคิดของกริฟฟิน (Griffin)

ตอนที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา ตามคู่มือการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert, 1961) (Likert’s five rating scale) ผู้วิจัยกำหนดค่าคะแนนของช่วงน้ำหนักเป็น 5 ระดับ

4. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ เพื่อให้เกิดความตรงและความเชื่อมั่นของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือ ซึ่งเป็นแบบสอบถาม โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาค้นคว้าเอกสาร หลักฐาน วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ขั้นที่ 2 นำผลที่ได้จากการศึกษาดังกล่าว มาสร้างแบบสอบถามความคิดเห็น แล้วนำไปปรึกษาอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาแก้ไขข้อบกพร่อง แล้วนำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน ตรวจสอบ โดยตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (content validity) และหา

คุณภาพรายข้อโดยใช้เทคนิค IOC (Index of Item Objective Congruence) พิจารณาตรวจสอบปรับแก้ตามรายละเอียดของตัวแปร จากนั้นนำมาหาค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการวัด ได้ค่าตั้งแต่ 0.80 – 1.00 ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้ได้ โดยในการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาของแบบสอบถามฉบับนี้ มีข้อคำถามทั้งหมด 43 ข้อ สามารถใช้ได้ 43 ข้อ

ขั้นที่ 3 นำแบบสอบถามความคิดเห็นที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (try out) กับสถานศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 3 แห่ง แห่งละ 10 คน รวมทั้งสิ้น 30 ฉบับ

ขั้นที่ 4 นำแบบสอบถามความคิดเห็นที่ได้รับกลับคืนมาคำนวณหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach, 1974) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (α-coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามความคิดเห็นทักษะการบริหารของผู้บริหาร เท่ากับ .991 ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามความคิดเห็นการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา เท่ากับ .987 และได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม ทั้งฉบับ เท่ากับ .992

ขั้นที่ 5 จัดทำแบบสอบถามความคิดเห็นฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำไปรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

5.1 ผู้วิจัยทำหนังสือถึงหัวหน้าภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ เพื่อดำเนินการถึงคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อขอให้ออกหนังสือ ถึงผู้อำนวยการสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ เพื่อขอความช่วยเหลือออกหนังสือแจ้งผู้บริหารโรงเรียนและครูที่เป็นตัวอย่างทราบ และอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถามความคิดเห็น (opinionnaire) นี้

5.2 ผู้วิจัยนำหนังสือที่คณะศึกษาศาสตร์ออกให้ส่งไปยังแต่ละสถานศึกษา สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยขอให้แต่ละสถานศึกษาส่งแบบสอบถามคืนผู้วิจัยทางไปรษณีย์ และบางแห่งผู้วิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

6. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้ผู้ให้ข้อมูล เป็นหน่วยวิเคราะห์ (Unit of analysis) และวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

7. สถิติที่ใช้ในการวิจัย เมื่อได้รับแบบสอบถามความคิดเห็น (opinionnaire) กลับคืนมาแล้วได้ตรวจสอบความเรียบร้อยแล้ว นำมาวิเคราะห์โดยวิธีการทางสถิติตามแนวทางดังนี้

1) การวิเคราะห์สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็นใช้การคำนวณค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage)

2) การวิเคราะห์ข้อมูลประสิทธิภาพทักษะการบริหาร และการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 โดยการหาค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามแนวความคิดของเบสท์ (Best) ดังนี้

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.00 – 1.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหาร/ การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.50 – 2.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหาร/ การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา อยู่ในระดับ น้อย

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 2.50 – 3.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหาร/ การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา อยู่ในระดับ ปานกลาง

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 3.50 – 4.49 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหาร/ การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา อยู่ในระดับ มาก

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 4.50 – 5.00 หมายถึง ทักษะการบริหารของผู้บริหาร/ การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา อยู่ในระดับ มากที่สุด

3) การวิเคราะห์ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน (stepwise multiple regression analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิเคราะห์ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จากผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็น จำนวน 220 คน สามารถแสดงรายละเอียดได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวม (X_{tot})

(n=220)

ด้าน	ทักษะการบริหารของผู้บริหาร (X)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1	ทักษะด้านเทคนิค (X_1)	4.14	0.84	มาก
2	ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2)	4.12	0.85	มาก
3	ทักษะด้านมโนภาพ (X_3)	4.09	0.87	มาก
4	ทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4)	4.09	0.87	มาก
5	ทักษะด้านการสื่อสาร (X_5)	4.19	0.86	มาก
6	ทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6)	4.14	0.89	มาก
7	ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7)	4.19	0.91	มาก
	โดยภาพรวม (X_{tot})	**4.14**	**0.83**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวม (X_{tot}) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.14, S.D. = 0.83) เมื่อพิจารณารายด้าน (X_1 – X_7) ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ อยู่ในระดับมาก ทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ทักษะด้านการสื่อสาร ($\bar{X}$ = 4.19, S.D. = 0.86) ทักษะด้านการบริหารเวลา ($\bar{X}$ = 4.19, S.D. = 0.91) ทักษะด้านเทคนิค ($\bar{X}$ = 4.14, S.D. = 0.84) ทักษะด้านการตัดสินใจ ($\bar{X}$ = 4.14, S.D. = 0.89) ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ($\bar{X}$ = 4.12, S.D. = 0.85) ทักษะด้านมโนภาพ ($\bar{X}$ = 4.09, S.D. = 0.87) และทักษะด้านการวินิจฉัย ($\bar{X}$ = 4.09, S.D. = 0.87) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบน

มาตรฐาน (S.D.) พบว่า อยู่ระหว่าง 0.84 – 0.91 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิเคราะห์การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จากผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็น จำนวน 220 คน สามารถแสดงรายละเอียดได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวม (Y_{tot})

(n=220)

ด้าน	การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา (Y)	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1	การป้องกัน (Y_1)	4.31	0.72	มาก
2	การปลูกฝัง (Y_2)	4.29	0.72	มาก
3	การปราบปราม (Y_3)	4.27	0.75	มาก
	โดยภาพรวม (Y_{tot})	**4.29**	**0.69**	**มาก**

จากตารางที่ 2 พบว่าการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวม (Y_{tot}) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 4.29, S.D. = 0.69) เมื่อพิจารณารายด้าน ($Y_1 – Y_3$) การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ อยู่ในระดับมาก ทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การป้องกัน ($\bar{X}$ = 4.31, S.D. = 0.72) การปลูกฝัง ($\bar{X}$ = 4.29, S.D. = 0.72) และการปราบปราม ($\bar{X}$ = 4.27, S.D. = 0.75) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) พบว่า อยู่ระหว่าง 0.72 – 0.75 แสดงว่า ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิเคราะห์ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จากผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็น จำนวน 220 คน สามารถแสดงรายละเอียดได้ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอนของทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวม (X_{tot}) ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวม (Y_{tot})

แหล่งความแปรปรวน	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
การถดถอย (Regression)	66.174	3	22.058	120.421	0.000**
ความคลาดเคลื่อน (Residual)	39.565	216	0.183		
รวม (Total)	105.739	219			

สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple R)	0.791
ประสิทธิภาพในการพยากรณ์ (R Square: R^2)	0.626
ประสิทธิภาพในการพยากรณ์ที่ปรับแล้ว (Adjust R Square: Adjust R^2)	0.621
ความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์ (Standard Error of the Estimate)	0.428

ตัวแปรพยากรณ์	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	β	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่ (Constant)	1.579	0.146		10.817	0.000**
ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2)	0.292	0.078	0.357	3.746	0.000**
ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7)	0.203	0.074	0.267	2.757	0.006**
ทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4)	0.161	0.076	0.202	2.131	0.034**

จากตารางที่ 3 พบว่า ตัวแปรที่ได้คัดเลือกเข้าสมการ คือ ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านการวินิจฉัย โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple R) เท่ากับ 0.791 ประสิทธิภาพในการพยากรณ์ (R Square: R^2) เท่ากับ 0.626 หมายถึง ทักษะทั้ง 3 ด้าน สามารถพยากรณ์การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษาในภาพรวมได้ร้อยละ 62.60 โดยมีค่าประสิทธิภาพในการพยากรณ์ที่ปรับแล้ว (Adjust R Square: Adjust R^2) เท่ากับ 0.621 และค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์ (Standard Error of the Estimate) เท่ากับ 0.428 ซึ่งทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านการวินิจฉัย ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวม

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ มีหลายประเด็นที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อทราบสภาพที่แท้จริงของทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จากผลการวิจัยข้างต้นสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องมาจากผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ มีทักษะด้านการสื่อสาร สามารถถ่ายทอดความคิดและข้อมูลให้แก่ผู้อื่นได้ สามารถรับฟังความคิด และข้อมูลจากบุคคลอื่น และสามารถสื่อสารเพื่อประสานงานความร่วมมือกับคณะครู บุคลากร และหน่วยงานต่างๆ สามารถรับฟังและทำความเข้าใจความหมายที่แท้จริงในการติดต่อสื่อสารได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีทักษะด้านการบริหารเวลา ในการจัดลำดับความสำคัญของงานต่างๆ สามารถใช้เวลาในการทำงานได้อย่างคุ้มค่า และสามารถมอบหมายงานย่อยๆ ให้ผู้อื่นดำเนินการแทน โดยคำนึงถึงความสามารถของผู้ที่จะมอบหมายงานดำเนินการแทนในแต่ละงานนั้นๆ รวมถึงทักษะด้านเทคนิค มีความรู้ ความเข้าใจ ภาระงานต่างๆ ในสถานศึกษา สามารถสอนงานแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา รู้วิธีการปฏิบัติงานนั้นๆ และแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชาได้ อีกทั้งทักษะด้านการตัดสินใจ ผู้บริหารสถานศึกษามองเห็นปัญหา กำหนด

ขอบเขตของปัญหาและเลือกแนวทางการรับมือหรือแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสม เพื่อแก้ไขปัญหาและมองเห็นโอกาส และสร้างประโยชน์จากโอกาสนั้น ผู้บริหารเห็นความผิดพลาดและสามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างรวดเร็ว ทักษะในการบริหารงานสถานศึกษาต่างๆ เหล่านี้ จึงทำให้ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิวัฒน์ บุญยง และสำเริง อ่อนสัมพันธุ์ ได้ศึกษาเรื่อง ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในจังหวัดนครปฐม พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก (วิวัฒน์ บุญยง และสำเริง อ่อนสัมพันธุ์, 2558) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับผลจากการวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องมาจากการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ มีการจัดระบบความปลอดภัยของสถานศึกษา ด้านผู้เรียน มีการคัดกรองนักเรียนอย่างละเอียดก่อนจัดนักเรียนเข้าประจำหอนอนโดยสอบถามพฤติกรรมเสี่ยง ปัญหาพฤติกรรมทางอารมณ์ โรคประจำตัวที่เป็นอันตราย ประวัติการใช้ยา ประวัติการแพ้ยา การแพ้อาหาร และยาประจำตัว และมอบหมายให้มีผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด ด้านสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา มีการซักซ้อมแผนภัยพิบัติในสถานศึกษา เช่น เหตุเพลิงไหม้ภายในสถานศึกษา เหตุแผ่นดินไหว เหตุอุทกภัย เหตุวาตภัย เป็นต้น ผู้บริหารมีการมอบหมายจัดให้มีมาตรการป้องกัน ตรวจสอบและควบคุมการใช้วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่เป็นอันตรายและสามารถนำมาใช้เป็นอาวุธหรือสิ่งเทียมอาวุธในการก่อเหตุทำร้ายร่างกายนักเรียนหรือบุคลากร มีการสำรวจและซ่อมแซมบำรุงระบบป้องกัน ระบบแจ้งเตือน ระบบอาณัติสัญญานเตือนภัยเป็นประจำสม่ำเสมอและพร้อมใช้งาน เช่น สัญญานเสียงเตือนภัย ทางหนีไฟหรือประตูหนีไฟ สัญญานเตือนอัคคีภัย เครื่องตรวจจับควันไฟ เครื่องตรวจจับความร้อน ระบบไฟสำรอง ระบบป้องกันไฟฟ้ารั่ว ระบบสายดิน ไฟฉายฉุกเฉิน ถังดับเพลิง เป็นต้น อีกทั้งยังมีการขจัดมุมอับและจุดเสี่ยงที่เป็นอันตรายต่อนักเรียน เช่น สายไฟฟ้าแรงต่ำ ไฟฟ้าส่องสว่างให้เพียงพอ อุปกรณ์ไฟฟ้าภายในอาคารเรียนและอาคารประกอบการ พื้นที่อันตรายในเขตก่อสร้าง สระน้ำ บ่อน้ำ คูคลอง รางระบายน้ำ อาคารที่ชำรุดและบริเวณพื้นที่รกร้าง เป็นต้น ด้านการรักษาความปลอดภัย ผู้บริหารกำชับให้ครูผู้สอนดูแลนักเรียนในช่วงเวลาการจัดการเรียนการสอน และช่วงเวลาการจัดกิจกรรมประจำวันในโรงเรียนประจำอย่างเคร่งครัด และในวันหยุดราชการและวันหยุดนักขัตฤกษ์ มีการจัดครูผู้ดูแลนักเรียน ยามรักษาการณ์ผู้ตรวจการดูแลความปลอดภัยของนักเรียนในสถานศึกษา ด้านอุบัติภัยในสถานศึกษา สถานศึกษามีสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีความเหมาะสมกับนักเรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ เช่น ทางลาด ราวจับ ทางม้าลาย สัญญานไฟจราจร ป้ายเตือน ป้ายสัญลักษณ์ ป้ายบอกทาง จัดบริเวณที่จอดรถที่มี

ความปลอดภัยต่อนักเรียน และด้านปัญหาทางสังคม สถานศึกษาจัดให้มีครูที่ปรึกษา ครูแนะแนว ครูจิตวิทยาที่สามารถแนะแนวและให้คำปรึกษาในการดำรงชีวิตประจำวันของนักเรียน รวมถึงปรับพฤติกรรมที่เหมาะสมกับศักยภาพของนักเรียนรายบุคคล มีการจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังให้นักเรียนห่างไกลยาเสพติด รู้ถึงโทษและพิษภัยของยาเสพติด โดยการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้เกิดแก่นักเรียน ครูปลูกจิตสำนึกและให้ความรู้ในการปกป้องตัวเองและการเอาตัวรอดจากการคุกคามทางเพศ การล้อเลียนและกลั่นแกล้งในชั้นเรียนหรือในหอนอน การเคารพสิทธิส่วนบุคคลของเพื่อนักเรียนด้วยกันเองรวมถึงในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังให้ความรู้และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับนักเรียนรู้จักการใช้ประโยชน์จากโซเชียลมีเดียที่ถูกต้องและรู้จักการป้องกันภัยจากโซเชียลเน็ตเวิร์ก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพการเรียนรู้ของนักเรียน การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจะประสบผลสำเร็จหรือไม่เพียงใดขึ้นอยู่กับความสุขในการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของคาราดัส และคาณะ (Karadas et al.) ที่ศึกษาเรื่องปัญหาด้านความปลอดภัยในโรงเรียนตามความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนต้องเผชิญกับปัญหาความปลอดภัยที่เกิดจากโรงเรียน นักเรียน และผู้ปกครอง นอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาเหล่านี้มีผลเสียต่อจิตใจและผลการเรียน (Karadas et al., 2023) นอกจากนี้การมีชีวิตที่ได้รับการปกป้องคุ้มครองให้มีความปลอดภัย มีความรู้สึกอบอุ่น มั่นใจ ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้สถานศึกษาสามารถดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับระบบการจัดการความปลอดภัยในสถานศึกษาที่ชัดเจน สามารถปฏิบัติได้จริง เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับนักเรียน ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงได้พัฒนาคู่มือแนวทางปฏิบัติและมาตรการรักษาความปลอดภัยของสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจุฑามาศ พิมพ์นอก ที่ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการความปลอดภัยกับภาวะผู้นำวิสัยทัศน์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 พบว่า การจัดการความปลอดภัยของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (จุฑามาศ พิมพ์นอก, 2563) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับผลจากการวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2) ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4) ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะ ผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ มีความรู้ความสามารถที่จะบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ และมีประสิทธิภาพจนเกิดประสิทธิผลในองค์กร จะต้องใช้ทักษะการบริหารงานหลายด้าน โดยเฉพาะทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านการวินิจฉัย ส่งผลให้การปฏิบัติงานด้านความปลอดภัยของ

สถานศึกษามีแผนเผชิญเหตุด้านความปลอดภัยและมีการซักซ้อมแผนเผชิญเหตุที่งในระดับห้องปฏิบัติการและภาคสนามอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ทำให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้รับความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา นอกจากนี้ยังใช้ความรู้ความสามารถในการส่งเสริมให้ความรู้เกี่ยวกับ กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเด็ก การคุ้มครองเด็กและเยาวชน การบริหารความปลอดภัยในองค์กร ให้แก่บุคลากรของสถานศึกษาทุกคนและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง นอกจากนั้นค้นหาต้นเหตุของปัญหา มีทักษะและเทคนิคในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา มีการวิเคราะห์ต้นเหตุของปัญหา และร่วมกันหาแนวทางในการแก้ปัญหากับผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสามารถจัดลำดับความสำคัญของงานต่างๆ สามารถใช้เวลาในการทำงานได้อย่างคุ้มค่า และสามารถมอบหมายงานย่อยๆ ให้ผู้อื่นดำเนินการแทน อีกทั้งมีความรู้ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมภายในสถานศึกษา สามารถกำหนดวิธีการ กระบวนการขั้นตอนในการจัดกิจกรรมเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ นอกจากนี้ยังมีการเตรียมงบประมาณ จัดสรรเวลาการเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานในสถานศึกษาเพื่อยกระดับการเป็นผู้บริหารมืออาชีพ อีกทั้งสามารถมองภาพรวมของอนาคต เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติงาน มีความรู้ความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพชุมชน การเมือง สังคมและภาวะเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่จะส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษา พบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของอภิญญา ปานโชติ และมังกร หริรักษ์ ได้ศึกษาเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อความเป็นองค์กรสมรรถนะสูงของสถานศึกษาสังกัดสถาบันอาชีวศึกษาเกษตรภาคใต้ พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารของสถานศึกษา ที่ส่งผลต่อความเป็นองค์กรสมรรถนะสูงของ สถานศึกษาสังกัดสถาบันการอาชีวศึกษาเกษตรภาคใต้ ได้แก่ ทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4) และทักษะด้านมโนภาพ (X_3) ได้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ .856 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (อภิญญา ปานโชติ และมังกร หริรักษ์, 2567)

การบริหารจัดการความปลอดภัยสถานศึกษามีความสำคัญกับนักเรียนและบุคลากรของสถานศึกษา ความปลอดภัยเป็นความต้องการพื้นฐานที่ต้องได้รับก่อนที่จะเลื่อนขึ้นไปสู่ระดับที่สูงขึ้น ซึ่งลำดับขั้นของความต้องการนี้ใช้ได้กับสถานศึกษาด้วย นักเรียนและบุคลากรต้องรู้สึกปลอดภัยก่อนที่จะมุ่งความสนใจไปที่การเรียนการสอนในขณะที่สถานศึกษาต้องพยายามปรับปรุงและสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยทั้งร่างกายและจิตใจสำหรับทุกคนในสถานศึกษา ความปลอดภัยในสถานศึกษาทำให้นักเรียนและบุคลากรได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ทางสังคมและความคิดสร้างสรรค์ ความสำคัญของความต้องการจำเป็นของการบริหารความปลอดภัยในสถานศึกษา สถานศึกษาต้องมีความปลอดภัย โดยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ มีคณะกรรมการและผู้รับผิดชอบจัดการอุบัติเหตุและความสะดวกต่อนักเรียนในการเดินทางมาเรียน มีการตรวจดูแลและบำรุงอาคารสถานที่และพื้นที่ในสถานศึกษาอย่างสม่ำเสมอ การจัดการภัยพิบัติในสถานศึกษาและพื้นที่ใกล้เคียงสถานศึกษา การจัดทำแผนการจัดการภัยพิบัติและเหตุฉุกเฉินของสถานศึกษาได้รับการทบทวนและปรับปรุงต่อเนื่องทุกปี สถานศึกษามีการจัดทำแผนการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติของสถานศึกษาได้รับการทบทวนและปรับปรุงต่อเนื่องทุกปี รวมถึงมีแผนและวิธีดำเนินการสำหรับการจัดการเรียนการสอนตามความจำเป็นเมื่อมีภัยพิบัติ นอกจากนี้สถานศึกษาจัดให้มีการดูแลภัยที่เกิดจากการถูกละเมิด ภัยที่เกิดจากอุบัติเหตุ การกลั่นแกล้งรังแก

และโรคระบาดในมนุษย์ เช่น COVID-19 รวมถึงการที่นักเรียนถูกปล่อยปละละเลย ทอดทิ้ง และการไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคม ภัยไซเบอร์ ภัยยาเสพติด และการล่วงละเมิดทางเพศ อีกทั้งจัดให้มีคณะกรรมการหรือกำหนดผู้รับผิดชอบดำเนินการตามระเบียบ กฎหมาย โดยเน้นการไกล่เกลี่ยประนีประนอม ตามมาตรการจากเบาไปหาหนัก และมีการเฝ้าระวัง สังเกตพฤติกรรมนักเรียน ทั้งในห้องเรียน ในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา เมื่อสถานศึกษาสามารถบริหารความปลอดภัยในสถานศึกษาได้ บุคลากร ครู ผู้ปกครองและนักเรียน ก็จะรู้สึกอบอุ่นใจ ส่งผลต่อการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ นักเรียนสามารถมุ่งเน้นไปที่การเรียนรู้ทักษะที่จำเป็นสำหรับการศึกษาที่ประสบความสำเร็จและอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของมยุรีย์ ไพฑูลย์ และวรรณรี ปานศิริ ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานความปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ พบว่า 1) ปัจจัยกับการบริหารงานความปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ มีความสัมพันธ์กันทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) ปัจจัยด้านผู้บริหาร ปัจจัยด้านครู และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนส่งผลต่อการบริหารงานความปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาประจวบคีรีขันธ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ เท่ากับ 0.735 สามารถพยากรณ์ การบริหารงานความปลอดภัยของสถานศึกษาได้ร้อยละ 54.00 (มยุรีย์ ไพฑูลย์ และวรรณรี ปานศิริ, 2568) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับผลจากการวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านการบริหารเวลา และด้านการวินิจฉัย ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมได้ร้อยละ 62.60 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารเน้นความปลอดภัยในสถานศึกษา พัฒนาระบบและกลไกในการดูแลความปลอดภัยให้แก่นักเรียนจากภัยพิบัติและภัยคุกคามทุกรูปแบบ รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการการมีสุขภาวะที่ดี สามารถปรับตัวต่อโรคอุบัติใหม่และอุบัติซ้ำ เพื่อให้การป้องกัน ดูแล ช่วยเหลือหรือเยียวยาแก้ไขปัญหา และบริหารจัดการความเสี่ยงได้อย่างยั่งยืน ผู้บริหาร ครู บุคลากรทางการศึกษา และชุมชน จึงให้ความสำคัญกับการบริหารงานความปลอดภัยสถานศึกษา เพื่อสร้างความมั่นใจ และความเชื่อมั่นให้แก่นักเรียน ครูและบุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไป ในการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ เกิดความปลอดภัยอย่างมั่นคง และยั่งยืน

สรุป

สรุปผลการวิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ” ผลปรากฏดังนี้ 1. ทักษะการ

บริหารของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวม และรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะด้านการบริหารเวลา ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านการตัดสินใจ ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านมโนภาพ และทักษะด้านการวินิจฉัย 2. การดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา โดยภาพรวมและรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการป้องกัน ด้านการปลูกฝัง และด้านการปราบปราม และ 3. ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านการบริหารเวลา และด้านการวินิจฉัย ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา กลุ่ม 1 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โดยภาพรวมได้ร้อยละ 62.60 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีความสามารถในการคิดเชิงนามธรรม เพื่อเข้าใจการทำงานโดยภาพรวมและสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษา สามารถคิดเชิงกลยุทธ์เพื่อการตัดสินใจที่มีผลต่อสถานศึกษาโดยรวม อีกทั้งสามารถวิเคราะห์ปัญหา และสาเหตุของปัญหาในสถานศึกษา มองเห็นเข้าใจ และทำความเข้าใจปัญหาหรือสถานการณ์ต่างๆ และเลือกวิธีการรับมือที่เหมาะสมกับสถานการณ์หรือปัญหาต่างๆ ได้

1.2 ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีระบบการแก้ปัญหาด้านความปลอดภัยสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ควรมีระบบการจัดการแก้ไขปัญหาความไม่ปลอดภัยในสถานศึกษา รวมถึงการช่วยเหลือ เยียวยา ฟื้นฟูจิตใจผู้ประสบเหตุความไม่ปลอดภัย อีกทั้งผู้ประสบเหตุทุกคนควรได้รับการคุ้มครองตามที่กฎหมายกำหนด

1.3 ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีความสามารถติดต่อสื่อสารกับบุคคลต่างๆ และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ มาช่วยในเรื่องของการรักษาความปลอดภัยให้กับนักเรียน คณะครูและบุคลากรทางการศึกษาภายในสถานศึกษา รวมถึงมีความสามารถใช้เวลาในการทำงานได้อย่างคุ้มค่า และมอบหมายงานให้ผู้อื่นดำเนินการแทนได้ อีกทั้งการมองเห็นปัญหา กำหนดขอบเขตของปัญหาและเลือกแนวทางการรับมือหรือแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสม เพื่อแก้ไขปัญหาและมองเห็นโอกาส และสร้างประโยชน์จากโอกาสนั้น เห็นความผิดพลาดและสามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างรวดเร็ว

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารตามแนวคิดของ แอนโทนี่ (Anthony) ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา

2.2 ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษา

2.3 ควรมีการศึกษาแนวทางการดำเนินงานความปลอดภัยสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มพัฒนาระบบบริหารการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการและผู้ด้อยโอกาส สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ. (ม.ป.ป.). *คู่มือสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. ม.ป.ท.

จุฑามาศ พิมพ์นอก. (2563). "ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการความปลอดภัยกับภาวะผู้นำวิสัยทัศน์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6". *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี*, 8(3), 161-168.

มยุรีย์ ไพฑูลย์ และวรรณรี ปานศิริ. (2568). "ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารงานความปลอดภัยของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาประจวบคีรีขันธ์." *วารสารวิชาการ การจัดการภาครัฐและเอกชน*, 7(2), 456-467.

วิวัฒน์ บุญยง และสำเริง อ่อนสัมพันธุ์. (2558) "ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมองค์กรของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในจังหวัดนครปฐม". *วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 5(2), 79-87.

ศุภโชค ปิยะสันต์. (2567). *5 ทักษะสำหรับ "ผู้บริหารสถานศึกษา" ในศตวรรษที่ 21*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 27 เมษายน 2567 จาก https://shorturl.asia/8X1ZS

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). *สภาการศึกษาเสวนา 2020 (OEC Forum 2020): การศึกษายกกำลังสอง*. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่.

อภิญญา ปานโชติ และมังกร หริรักษ์. (2567). "ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อความเป็นองค์กรสมรรถนะสูงของสถานศึกษาสังกัดสถาบันอาชีวศึกษาเกษตรภาคใต้". *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 6(2), 365-376.

Cronbach L. J. (1974). *Essential of Psychological testing*. (3rd ed). New York: Harper & Row Publisher.

Karadas, H., et al. (2003) "Safety Problems at Schools According to School Administrators' Opinions," *Psycho-Educational Research Reviews*, 12(1), 134.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis.* New York: Harper & Rows Publisher.

Likert, R. (1961). *New Patterns of management*. New York: McGrew- Hill Book company.

รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

The Model of Educational Supervision Administration Based on Kalyanamittadhamma in Small Schools Under the Office of the Basic Education Commission

[1]ภุลภญา ทัดแก้วมีกลิ่น [2]พระมหาธำรงค์ จิตปุญฺโญ

[1]Phoolphaya Thadkaewmeekllin: [2]Phramaha Thamrong Thitapunyo

[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University

[1]Corresponding author, e-mail: pbi1.work@gmail.com

Received November 18, 2025; **Revised** December 18, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาตัวแปรการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2) สร้างรูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 3) ประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน โดยใช้วิธีวิจัยทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง คือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 152 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา โดยผู้ให้ข้อมูล คือ ศึกษานิเทศก์ 1 คน ผู้บริหารสถานศึกษา 2 คน และครูวิชาการหรือครูผู้สอน 2 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 760 คน แบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่น .996 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม แบบประเมินและรับรองรูปแบบ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ ผลการวิจัย พบว่า 1) องค์ประกอบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นพหุตัวแปร มี 3 องค์ประกอบ 78 ตัวแปร ดังนี้ (1) ภาวะผู้นำการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร (2) การบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร และ (3) เทคโนโลยีการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 2) รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นพหุตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันทั้ง 3 องค์ประกอบ โดยมีค่าความสัมพันธ์ในทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 3) รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้รับการประเมินและรับรอง

ว่ามีความถูกต้องความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย ผ่านการประเมิน มีค่าเฉลี่ยในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด
คำสำคัญ: การนิเทศการศึกษา; โรงเรียนขนาดเล็ก; หลักกัลยาณมิตร

Abstract

This research article aimed to study 1) The variables of educational supervision administration based on the principle of Kalyanamitta in small schools under the Office of the Basic Education Commission; 2) Develop a model of educational supervision administration based on the principle of Kalyanamitta for small schools under the Office of the Basic Education Commission; 3) Evaluate and validate the developed model. The research employed a mixed-method design, The sample group consisted of 152 educational service area offices under the Office of the Basic Education Commission. The data were collected by 1 educational supervisor, 2 school administrators, and 2 academic teachers or instructors, totaling 760 data providers. The questionnaire had a reliability value of .996. The research instruments comprised questionnaires, evaluation forms, and model validation tools. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and exploratory factor analysis. The research results were found as follows; 1. The components of educational supervision administration based on the principle of Kalyanamitta for small schools under the Office of the Basic Education Commission were multivariate, consisting of three main components with a total of 78 variables: (1) Supervisory leadership based on Kalyanamitta principles; (2) Educational supervision administration based on Kalyanamitta principles; and (3) Supervision technology based on Kalyanamitta principles. 2. The developed model of educational supervision administration based on the principle of Kalyanamitta for small schools consisted of three interrelated components, all showing statistically significant positive correlations at the .01 level. 3. The developed model was evaluated and certified as accurate, appropriate, feasible, and beneficial, consistent with theoretical concepts. The overall mean scores of the evaluation were rated at the highest level
Keywords: Educational Supervision Administration; Small Schools; Kalyanamitta Principle

บทนำ

การศึกษาเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการที่จะพัฒนามนุษย์ให้มีความเจริญก้าวหน้าและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข การพัฒนาประเทศจะประสบความสำเร็จได้ก็อยู่ที่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพคือ การให้ทุกคนได้รับการศึกษา โดยมีพระราชบัญญัติการศึกษา

แห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นกฎหมายที่มีความสำคัญในการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาในประเทศไทย ซึ่งกฎหมายฉบับนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมในฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553 เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาทางการศึกษา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ใน มาตรา 6 ว่าการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ให้มีความรู้ คู่คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข การปฏิรูปการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปที่ทุกฝ่ายเชื่อมั่นว่าหากได้กระทำอย่างจริงจังแล้วผลสัมฤทธิ์และคุณภาพการศึกษาจะได้รับการพัฒนาขึ้น ด้านหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน การขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย บุคลากรเป็นกลไกสำคัญยิ่งที่จะทำให้การปฏิรูปการศึกษาประสบความสำเร็จคือ ผู้บริหารการศึกษาและครูผู้สอน เป็นบุคลากร ที่สำคัญยิ่งที่จะปรับเปลี่ยนแนวคิดในการบริหารจัดการ เพื่อปฏิรูปการเรียนรู้สนับสนุน และมีส่วนร่วมกับครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) หน่วยงานภาครัฐจึงได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนางานนิเทศการศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการขับเคลื่อนนโยบาย “การนิเทศวิถีใหม่ วิถีคุณภาพ ใช้พื้นที่เป็นฐานใช้นวัตกรรมในการขับเคลื่อน” เพื่อต่อยอดการพัฒนางานนิเทศการศึกษาในมิติที่สอดคล้องกับนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืนในอนาคต ได้กำหนดประเด็นสำคัญในการพัฒนาคุณภาพ เพื่อให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและศึกษานิเทศก์สามารถเลือกใช้รูปแบบ วิธีการ และกระบวนการนิเทศ รวมถึงการกำหนดแนวทางการนิเทศ เพื่อพัฒนาคุณภาพในระดับเขตพื้นที่การศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และผู้รับการนิเทศ โดยมีเป้าประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมอันเป็นผลมาจาก การพัฒนางานนิเทศการศึกษาที่ผ่านกระบวนการวางแผนพัฒนาการนิเทศการศึกษาอย่างเป็นระบบ มีการประยุกต์ใช้กลยุทธ์ สื่อนวัตกรรม หรือเทคโนโลยีในการนิเทศการศึกษา หรือการพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาหรือหน่วยงานทางการศึกษา โดยได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายความสำเร็จ คือ การที่เขตพื้นที่การศึกษามีการกำหนดนโยบาย แนวปฏิบัติ และให้การสนับสนุนการนิเทศการศึกษาในเชิงระบบ มีการกำหนดรูปแบบและวิธีการนิเทศที่มีประสิทธิภาพ นำไปสู่การสร้างสรรค์นวัตกรรม หรือแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) ในบริบทของการนิเทศการศึกษา รวมถึงศึกษานิเทศก์นั้นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และปฏิบัติงานนิเทศด้วยความตั้งใจ เต็มใจ และมุ่งมั่นเพื่อให้การนิเทศบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยสถานศึกษาต้องกำหนดนโยบายและแนวทางการนิเทศภายในสถานศึกษาที่มีความเชื่อมโยงกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566)

จากรายงานผลการจัดการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ผ่านมา พบว่า การจัดการศึกษาของไทยอยู่ในเกณฑ์ไม่น่าพอใจ และผลผลิตทางการศึกษามีคุณลักษณะไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐาน แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้มีความพยายามในการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566) ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างเร่งด่วน ซึ่งเน้นการปรับปรุงที่ผลผลิตของการศึกษาโดยตรง ทั้งในด้านความรู้ ความคิด และทักษะความสามารถ รวมทั้งด้านคุณธรรมจริยธรรมด้วย นอกจากนี้ข้อมูลผลสัมฤทธิ์จากสำนักงานทดสอบระดับชาติ พบว่า การทดสอบอยู่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์ มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องและยังพบว่า ผลการประเมินความ

ถนัดทางการเรียนในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายค่อนข้างต่ำ สะท้อนให้เห็นคุณภาพของการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา คุณภาพผู้เรียนต่ำ ส่งผลให้การพัฒนาคนต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน (สำนักทดสอบทางการศึกษา, 2560)

ปัจจุบันประเทศไทยมีสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วประเทศกว่า 33,736 แห่ง มีสถานศึกษาขนาดเล็ก จำนวน 24,805 แห่ง ซึ่งบริบทของสถานศึกษาขนาดเล็กส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในพื้นที่นอกเขตเมือง หรือในพื้นที่ห่างไกล โดยจากการประเมินคุณภาพภายนอกของ สมศ. ตลอดระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมา พบ 5 ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสถานศึกษาขนาดเล็ก ดังนี้ 1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับต่ำ นักเรียนในสถานศึกษาขนาดเล็กยังมีปัญหาอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ 2) ขาดแคลนงบประมาณ เนื่องจากสถานศึกษาขนาดเล็กได้รับงบประมาณจากรัฐบาลในจำนวนจำกัด จึงส่งผลต่อจำนวนบุคลากร ครุภัณฑ์และสื่อการเรียนการสอนต่างๆ รวมไปถึงการก่อสร้างอาคารสถานที่ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน 3) จำนวนบุคลากรครูมีไม่เพียงพอ จากปัญหาครูไม่ครบชั้นเรียน สถานศึกษาจึงจัดการเรียนรวมระหว่างชั้นเรียน ทำให้นักเรียนไม่ได้รับความรู้ที่เหมาะสมในแต่ละชั้นเรียน 4) ขาดระบบข้อมูลสารสนเทศที่มีคุณภาพ จากข้อมูลการประเมินสถานศึกษาของ สมศ. พบว่าอัตราการเข้าถึงสื่อสารสนเทศของสถานศึกษาขนาดเล็กยังอยู่ในระดับต่ำ ระบบสารสนเทศของโรงเรียนขนาดเล็ก เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์ ฐานข้อมูล ระบบเครือข่าย ฯลฯ ส่วนใหญ่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการหรือไม่มีประสิทธิภาพมากพอ และ 5) สถานศึกษาขาดการนำผลการประเมินคุณภาพภายนอกมาใช้ปรับปรุงพัฒนา ดังนั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่สถานศึกษาควรให้ความสำคัญ ตระหนักถึงการนำผลการประเมินมาปรับใช้พัฒนาสถานศึกษา เพื่อที่จะแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุดและจะสามารถพัฒนาการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างเป็นระบบ

ในยุคปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนแห่งศตวรรษที่ 21 การพัฒนาครูให้สามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นประเด็นสำคัญที่หน่วยงานการศึกษาทั้งในระดับชาติและระดับพื้นที่ให้ความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การนิเทศภายใน” ซึ่งมีบทบาทโดยตรงในการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี กระบวนการนิเทศภายในหลายแห่งยังเน้นเชิงการบริหารมากกว่าการพัฒนาครูในเชิงวิชาชีพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2566) ปัญหาของการนิเทศการศึกษา เป็นปัญหาที่ต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในทุกๆด้าน เพื่อชี้แนะแนวทางและพัฒนาการจัดการศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนที่มีขนาดเล็ก และอยู่ห่างไกล ซึ่งต้องการการช่วยเหลือจากภาคส่วนต่างๆ ที่มีบทบาทในการช่วยพัฒนาการจัดการศึกษาทั้งในด้านการบริหารวิชาการการบริหารงบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไป ปัญหาที่เกิดขึ้นของการจัดการศึกษานั้น ต้องมีการแก้ไขปัญหาที่ตรงจุดและตรงกับหลักการต่างๆของการจะจัดการศึกษาซึ่งจะทำให้เกิดประสิทธิภาพดังที่ได้กล่าวมานั้น แต่ความต้องการของสถานศึกษาดังกล่าวยังไม่ได้รับการตอบสนองอย่างแท้จริง เนื่องมาจากการขาดแคลนศึกษานิเทศก์และบุคลากรในการนิเทศการศึกษา รวมทั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาก็มีความจำเป็นในการพัฒนาสถานศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมาย โดยให้สถานศึกษาปฏิบัติงานได้ตามมาตรฐาน การปฏิบัติงานของสถานศึกษา (ทิพวรรณ ถาวรโชติ, 2564) นอกจากนี้ การขาดการสื่อสารที่ดีระหว่างครู และผู้บริหารในการกำหนดแนวทางนิเทศที่ชัดเจนยังทำให้กระบวนการนิเทศภายในโรงเรียนไม่สามารถพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน

ได้อย่างยั่งยืน (พิมพ์ใจ สว่างดี, 2565) อีกทั้งยังขาดแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาและจิตวิญญาณของความเป็นครูในระบบไทย ส่งผลให้การนิเทศภายในขาดพลังในการส่งเสริม การพัฒนาครูอย่างยั่งยืน (สุภาวดี ศิริสวัสดิ์, 2565) แม้ว่าจะมีงานวิจัยที่พยายามพัฒนารูปแบบการนิเทศ เช่น แนวคิดการนิเทศแบบโค้ชชิ่ง (coaching) หรือการนิเทศแบบเพื่อนช่วยเพื่อน (peer supervision) แต่ยังพบว่าในทางปฏิบัติครูจำนวนมากยังไม่รู้สึกถึงความเป็น “กัลยาณมิตร” หรือความร่วมมืออย่างแท้จริงจากผู้ทำหน้าที่นิเทศ (อรพรรณ คงคล้าย, 2565) ดังนั้นจึงยังมีช่องว่างในการสร้างรูปแบบการนิเทศที่มีคุณภาพ มีหัวใจของการเป็นครูร่วมกัน และตอบโจทย์ความเป็นมนุษย์แห่งการเรียนรู้ เพราะการนิเทศการศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการเรียนรู้และการบริหารจัดการในสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ โดยเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างระบบบริหารของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายการศึกษาแห่งชาติ ช่วยลดและแก้ไขปัญหา ที่เกิดขึ้นในสถานศึกษา เพื่อตอบสนองต่อบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ภาครัฐได้ปรับเปลี่ยนแผนการบริหารจัดการการปฏิรูปการศึกษา โดยมีเป้าหมายหลักคือการพัฒนาคนในทุกมิติ การขจัดความเหลื่อมล้ำ และการสร้างความเสมอภาคทางสังคม ควบคู่ไปกับการเติบโตบนคุณภาพชีวิต กระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) จึงมีนโยบายในการขับเคลื่อนเครือข่ายการนิเทศการศึกษาขั้นพื้นฐานประจำเขตตรวจราชการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายด้านประสิทธิภาพของ สพฐ. มุ่งเป้าหมายสร้างความเข้มแข็ง ของการนิเทศการศึกษาในระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับเครือข่าย พร้อมส่งเสริมความร่วมมือในการนิเทศติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษา รวมถึงพัฒนาเครือข่ายทางวิชาชีพเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานด้านการนิเทศการศึกษาตามเป้าหมาย (สำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566) ที่สอดรับกับการนำหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ที่เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก หมวดอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เพื่อชี้แนะแนวทางในการเป็น “กัลยาณมิตร” หรือ “มิตรที่ดี” ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการชักชวน ชี้นำ และเกื้อกูลให้บุคคลก้าวหน้าไปในทางที่ดีทั้งทางโลกและทางธรรม หลักกัลยาณมิตรธรรม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการนิเทศภายในได้อย่างเหมาะสม โดยเน้นการส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดี มีคุณธรรม ความเมตตา และสติปัญญา อันเอื้อต่อการพัฒนาวิชาชีพของครูในสถานศึกษาอย่างยั่งยืน การนิเทศภายในในปัจจุบันไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการประเมินหรือควบคุมการสอนเท่านั้น หากแต่เป็นกลไกหนึ่งในการสนับสนุนการเติบโตของครูในทุกมิติ ทั้งด้านวิชาการ อารมณ์ และจิตวิญญาณความเป็นครู การประยุกต์ใช้แนวคิดแบบพัฒนา แนวคิดแบบมีส่วนร่วม และการเป็นผู้นำทางวิชาการ จึงเป็นหัวใจของการนิเทศภายในที่มีคุณภาพอย่างแท้จริง (วิไลลักษณ์ ละวู่, 2568) สำหรับกัลยาณมิตรธรรม 7 นั้น ประกอบด้วย 1) ปิโย น่ารัก ผู้ที่ทำหน้าที่นิเทศการศึกษา เมื่อผู้รับการนิเทศ มีปัญหาเกิดความทุกข์ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษา เพราะว่าผู้ที่มีปัญหาก็คิดหาที่ปรึกษา 2) ครุ น่าวางใจ ผู้ที่ทำหน้าที่นิเทศการศึกษาต้องเป็นผู้แนะแนวต้องมีลักษณะที่น่าไว้วางใจได้หนักแน่นน่าเคารพนับถือน่าเชื่อถือ 3) ภาวนีโย น่าเจริญใจ ผู้ที่ทำหน้าที่นิเทศการศึกษาเป็นผู้มีบุคลิกท่าทางที่แสดงออกดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นผู้มีภูมิรู้ มีภูมิธรรมภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษา พัฒนาตนดีแล้ว 4) วตฺตา รู้จักพูด หรือพูดเป็น ข้อนี้เป็นลักษณะสำคัญมากสามข้อแรกนั้นเป็นบุคลิกภาพที่จะทำให้เกิดการปรึกษาและการแนะแนวขึ้นโดยนำมาสู่การพบปะและการทำกิจกรรมอื่นๆ 5) วจนกฺขโม รู้จักฟัง หรือฟังเก่ง หมายถึง ความเก่งในการฟังการจับเรื่องได้

ไวและชัดเจน รวมถึงการมีความอดทนในการฟังอดทนต่อการรับฟังปัญหาอดทนต่อการระบายความทุกข์ 6) คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา แถลงเรื่องลึกซึ้งได้เมื่อครูมีปัญหาที่ยาก หรือลึกซึ้ง ผู้ที่ทำหน้าที่นิเทศการศึกษา ก็สามารถคลี่คลายให้เข้าใจได้ 7) โน จฏฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักจูงไปในทางที่ผิด หรือนอกเรื่อง ผู้ที่ทำหน้าที่นิเทศการศึกษา จะต้องมีทิศทางที่ชัดเจนในการแนะแนวโดยมีเป้าหมาย และนำไปสู่จุดหมายซึ่งจะแก้ปัญหาได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2545)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการนิเทศการศึกษา เห็นว่าควรมีการศึกษาปัญหาสำคัญดังกล่าว ที่ชี้เฉพาะลงไปในประเด็นที่เกี่ยวกับ รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร จึงจะทำให้การดำเนินงานนิเทศภายในสถานศึกษาขนาดเล็ก มีประสิทธิภาพ และสามารถยกระดับคุณภาพการศึกษาได้อย่างแท้จริงเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการนิเทศภายในสถานศึกษาให้มีคุณภาพสูงยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาตัวแปรการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. เพื่อประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยผสมผสาน (Mixed methodology) ประกอบด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) พื้นที่วิจัย คือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประชากร คือ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจากเขตตรวจราชการที่มีเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 245 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2568) กลุ่มตัวอย่าง จากการเปิดตารางเครซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) เขตตรวจราชการที่มีเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็ก จำนวน 152 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแต่ละเขตตรวจราชการใช้วิธีการเทียบบัญญัติไตรยางศ์ การสุ่มกลุ่มตัวอย่างแต่ละเขตตรวจราชการใช้วิธีการสุ่มด้วยวิธีการจับฉลาก (Simple Random Sampling) การสุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษา ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) มีผู้ให้ข้อมูลสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาละ 5 คน คือ ศึกษานิเทศก์ 1 คน ผู้บริหารสถานศึกษา 2 คน และครู 2 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 760 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (5 rating scale) ตามแบบของ ลิเคิร์ท (Likert, 1967) มีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ .996 ใช้ศึกษาองค์ประกอบรูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

วิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (EFA : Exploratory Factor Analysis) ซึ่งก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความเหมาะสมของข้อมูล โดยมีเกณฑ์ ดังนี้ ค่า KSA ตามวิธี Kaiser - Meyer – Olkin (KMO) มีค่าใกล้ 1.00 และผลการทดสอบ Bartlett's Test มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยทางสถิติ ที่ α เท่ากับ 0.000 การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis) ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป โดยใช้การวิเคราะห์ด้วยวิธีสกัดองค์ประกอบ "PCA" (Principal Component Analysis) และหมุนแกนขององค์ประกอบแบบตั้งฉาก (orthogonal rotation) ด้วยวิธีการวาริแมกซ์ (varimax rotation) ซึ่งถือเกณฑ์การเลือกตัวแปรที่เข้าอยู่ในองค์ประกอบตัวใดตัวหนึ่ง โดยพิจารณาจากค่าความแปรปรวนของตัวแปร (eigenvalue) ที่มากกว่า 1 และถือเอาค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (factor loading) ของตัวแปรแต่ละตัวขององค์ประกอบนั้นมีค่าตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป ซึ่งเป็นค่าน้ำหนัก ที่มีนัยสำคัญในทางปฏิบัติ (practically significant) มีตัวแปรแต่ละองค์ประกอบตั้งแต่ 3 ตัวแปรขึ้นไปตามเกณฑ์ของไคเซอร์ (Kaiser)" (Kaiser, 2000 as cited in Tabachnik et al., 1983) 2) แบบประเมินและรับรองรูปแบบ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (5 Rating Scale) ตามแบบของ ลิเคิร์ท (Likert, 1967) ในการประเมิน 4 ด้าน คือ (1) ด้านความถูกต้อง (Accuracy) (2) ด้านความเหมาะสม (Propriety) (3) ด้านความเป็นไปได้ (Feasibility) และ (4) ด้านความเป็นประโยชน์ (Utility) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) โดยใช้เกณฑ์การแปลผลค่าเฉลี่ยตามเกณฑ์ของเบส (Best, 1970) ใช้ศึกษาการประเมินและรับรองรูปแบบที่สร้างขึ้น

ขั้นตอนในการวิจัย มี 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาตัวแปรการบริหารการนิเทศศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ ได้ดำเนินการวิจัยใน 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Analysis) กับการบริหาร การนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก และพัฒนาตัวแปรการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 2 สร้างรูปแบบการบริหารการนิเทศศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้นำตัวแปรการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสนทนากลุ่ม มาพัฒนาเป็นเครื่องมือวิจัยในลักษณะแบบสอบถาม (questionnaire) นำมาตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ด้วยดัชนีความสอดคล้องที่เรียกว่า IOC (index of item objective congruence) โดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน เพื่อให้ข้อคำถามมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ นิยามและตัวแปร ได้คะแนน IOC ทุกข้อเท่ากับ 1.00 นำแบบสอบถามไปทดลองใช้เครื่องมือ (Try out) กับกลุ่มประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาละ 3 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 30 คน และนำมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ของแบบสอบถาม ทั้งฉบับได้ค่าเอลฟ่าเท่ากับ .996 นำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง 152 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 760 คน

นำตัวแปรและองค์ประกอบที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis) มาจัดทำเป็นรูปแบบ

ขั้นตอนที่ 3 ประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารการนิเทศศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน นำเสนอรูปแบบให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ คือ ผู้บริหารการศึกษา ศึกษานิเทศก์ และผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 17 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ และความรู้ที่มีความเชี่ยวชาญการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร เพื่อประเมินและรับรองรูปแบบ โดยใช้แบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (5 Rating Scale) ในการประเมิน 4 ด้าน คือ 1) ด้านความถูกต้อง (Accuracy) 2) ด้านความเหมาะสม (Propriety) 3) ด้านความเป็นไปได้ (Feasibility) 4) ด้านความเป็นประโยชน์ (Utility)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นพหุตัวแปร มี 3 องค์ประกอบ 78 ตัวแปร ดังนี้ 1) ภาวะผู้นำการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 42 ตัวแปร ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ 0.579 - 0.763 2) การบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 28 ตัวแปร ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ 0.564 - 0.764 และ 3) เทคโนโลยีการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 8 ตัวแปร ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ 0.565 - 0.661

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นพหุตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันทั้ง 3 องค์ประกอบ โดยมีค่าความสัมพันธ์ในทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้รับการประเมินและรับรองว่า มีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย ผ่านการประเมิน มีค่าเฉลี่ยในภาพรวม และรายด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าองค์ประกอบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นพหุตัวแปร ทั้งนี้เพราะองค์ประกอบทั้ง 3 องค์ประกอบผ่านการศึกษาตัวแปรใน 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Analysis) และพัฒนาตัวแปร โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อปรับปรุงรูปแบบต้นร่างตามแนวคิด ทฤษฎีที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมเพิ่มเติม ทำให้ได้ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (Structural Relationship) ที่ระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ยังเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ใช้อธิบาย

ปรากฏการณ์ได้ด้วย เป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา (Keeves, 1998) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Collin and Long ผลการวิจัยพบว่า การนิเทศภายในสถานศึกษาและการประเมินผลครู โดยนำผู้บริหารสถานศึกษาและครูจากหกโรงเรียน แต่ละโรงเรียนผู้บริหารหนึ่งคนและครูสองคน ทำการสัมภาษณ์แบบกึ่งสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ ทำให้ทราบว่า การนิเทศภายในสถานศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งที่ช่วยพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน ได้ดี โดยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนดีขึ้นมาก อันเป็นผลมากจากการให้ความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีสารสนเทศแก่ครูผู้สอน ดังนั้น การนิเทศภายในสถานศึกษาจะช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนของครูให้ดีขึ้น (Collin and Long, 2003)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าเป็นพหุตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กันทั้ง 3 องค์ประกอบ โดยมีค่าความสัมพันธ์ในทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01.ทั้งนี้เพราะภาวะผู้นำนิเทศตามหลักกัลยาณมิตร เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ เพราะผู้นิเทศที่มีคุณธรรม เมตตา และพร้อมจะเป็นที่ปรึกษาเชิงสร้างสรรค์ จะสามารถสร้างความไว้วางใจในหมู่ครู และนำไปสู่ความร่วมมือที่เต็มใจในการพัฒนางาน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2557; Leithwood et al., 2004) เมื่อผู้นำมีท่าทีแบบกัลยาณมิตร การบริหารนิเทศก็จะไม่ใช่เพียงกระบวนการตรวจสอบ แต่กลายเป็นกิจกรรมที่ครูรู้สึกปลอดภัย มีส่วนร่วม และมุ่งพัฒนาอย่างแท้จริง ต่อมา การบริหารนิเทศตามหลักกัลยาณมิตร จะทำหน้าที่เป็นกลไกในการออกแบบ วางแผน และจัดการกระบวนการนิเทศให้มีความชัดเจนเป็นระบบและยืดหยุ่น โดยยึดหลักความร่วมมือ การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบร่วมกัน (Sergiovanni, 1992; Glickman et al., 2014) ผู้นำที่มีจริยธรรมจะสามารถออกแบบระบบนิเทศที่สร้างแรงจูงใจให้ครูเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ไม่รู้สึกว่าตนถูกควบคุม แต่เป็นการร่วมสร้างความรู้เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน สุดท้าย เทคโนโลยีนิเทศตามหลักกัลยาณมิตร เข้ามาเกื้อหนุนสององค์ประกอบแรก โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้ ให้คำปรึกษา ตลอดจนสะท้อนผลการพัฒนาได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งกับโรงเรียนขนาดเล็กที่อาจมีข้อจำกัดด้านเวลา บุคลากร หรือระยะทาง (Marzano and Simms, 2012) การใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมและเมตตา ยังช่วยรักษาความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างผู้นิเทศกับครู แม้จะไม่ได้พบกันแบบเผชิญหน้าเสมอไป สอดคล้องกับสุชาริณี ปันก้อน และทศพล ธีฆะพร ที่การศึกษาเรื่องการบริหารการนิเทศภายในสถานศึกษาที่ส่งผลต่อมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดนครสวรรค์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 42 พบว่าการบริหารการนิเทศภายในสถานศึกษาและมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนใน ภาพรวมอยู่ในระดับมาก การบริหารการนิเทศภายในสถานศึกษากับมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนมีความสัมพันธ์ กันทางบวกอย่างมีนัยสำคัญที่ .01 (สุชาริณี ปันก้อน และทศพล ธีฆะพร, 2561)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่ารูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 3 องค์ประกอบ ได้รับการประเมินและรับรองว่ามีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย ผ่านการประเมิน มีค่าเฉลี่ยในภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เพราะ รูปแบบ การบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ถูกสร้างขึ้นมา

อย่างเป็นระบบตามหลักการสร้างและพัฒนารูปแบบ โดยผ่านกระบวนการ วิธีการ และเทคนิคที่เป็นระบบและต่อเนื่อง ตรงกับแนวคิดของสุมาลี ผาสุก ที่กล่าวถึงลักษณะของรูปแบบที่ดีนั้นจะต้องสามารถตรวจสอบได้ มีความชัดเจนด้านกระบวนการในการพัฒนา ต้องได้รับการยอมรับโดยมีแนวคิดหรือทฤษฎีเป็นแบบแผนและแสดงถึงโครงสร้างขององค์ประกอบที่ชัดเจนและครบถ้วน ได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญในด้านนั้นๆ ที่แสดงถึงความถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ และมีความเหมาะสมก่อนนำรูปแบบไปใช้ในการดำเนินงานจริง (สุมาลี ผาสุก, 2564) สอดคล้องกับงานวิจัยของทรงพล สมภาค ทำการศึกษาเรื่องรูปแบบการบริหารการนิเทศภายใน งานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาขนาดเล็ก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ผลการประเมินรูปแบบการบริหารการนิเทศภายใน งานประกันคุณภาพภายใน สถานศึกษาขนาดเล็ก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ โดยภาพรวมและแต่ละองค์ประกอบของรูปแบบอยู่ในระดับมากที่สุด (ทรงพล สมภาค, 2562)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพประกอบ 1 รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากรูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สู่องค์ความรู้ใหม่ “ภาวะผู้นำการบริหารเทคโนโลยีการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร” ที่ประกอบด้วย 1) ภาวะผู้นำการนิเทศ

การศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 2) การบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 3) เทคโนโลยีการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร เป็นองค์ประกอบที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริบทของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีทรัพยากรจำกัดและความสัมพันธ์ภายในองค์กรมีลักษณะใกล้ชิดเป็นพิเศษ ทั้งสามองค์ประกอบจึงต้องทำงานร่วมกันอย่างสอดประสาน เพื่อสร้างกระบวนการนิเทศที่มีประสิทธิภาพ โดยองค์ประกอบทั้ง 3 นั้น เปรียบเสมือน “ฐานสามขาของโต๊ะนิเทศ” ที่ต่างก็ทำหน้าที่ของตนอย่างเฉพาะเจาะจง แต่เกื้อหนุนกันเพื่อความมั่นคงของทั้งระบบ โดยเฉพาะในโรงเรียนขนาดเล็กที่ต้องพึ่งพาความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และการบริหารจัดการอย่างรอบด้าน การมีผู้นำที่เป็นกัลยาณมิตร กระบวนการที่มีจริยธรรม และเครื่องมือที่เหมาะสม จะทำให้การนิเทศการศึกษากลายเป็นกลไกหลักในการยกระดับคุณภาพโรงเรียนได้มีประสิทธิภาพ

สรุป

รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทุกองค์ประกอบต้องทำงานร่วมกันอย่างสอดประสาน เพื่อสร้างกระบวนการนิเทศที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งภาวะผู้นำนิเทศตามหลักกัลยาณมิตร เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ เพราะผู้นิเทศที่มีคุณธรรม เมตตา และพร้อมจะเป็นที่ปรึกษาเชิงสร้างสรรค์ จะสามารถสร้างความไว้วางใจในหมู่ครู และนำไปสู่ความร่วมมือที่เต็มใจในการพัฒนางานเมื่อผู้นำมีท่าทีแบบกัลยาณมิตร ต่อมา การบริหารนิเทศตามหลักกัลยาณมิตร จะทำหน้าที่เป็นกลไกในการออกแบบวางแผน และจัดการกระบวนการนิเทศให้มีความชัดเจน เป็นระบบ และยืดหยุ่น โดยยึดหลักความร่วมมือ การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบร่วมกัน ผู้นำที่มีจริยธรรมจะสามารถออกแบบระบบนิเทศที่สร้างแรงจูงใจให้ครูเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ไม่รู้สึกว่าตนถูกควบคุม แต่เป็นการร่วมสร้างความรู้เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน สุดท้าย เทคโนโลยีนิเทศตามหลักกัลยาณมิตร เข้ามาเกื้อหนุนสององค์ประกอบ โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้ ให้คำปรึกษา ตลอดจนสะท้อนผลการพัฒนาได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งกับโรงเรียนขนาดเล็กที่อาจมีข้อจำกัดด้านเวลา บุคลากร หรือระยะทาง การใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมและเมตตา ยังช่วยรักษาความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างผู้นิเทศกับครู แม้จะไม่ได้พบกันแบบเผชิญหน้าเสมอไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ด้านนโยบาย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรนำรูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ 1) ภาวะผู้นำการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 2) การบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร 3) เทคโนโลยีการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร เพื่อนำไปใช้ในการนิเทศในสถานศึกษาขนาดเล็ก อันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการจัดการศึกษา

ด้านการปฏิบัติ ผู้บริหารการศึกษา ศึกษานิเทศก์ และผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สนใจควรนำข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ คือ รูปแบบการบริหารการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตรของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานไปประยุกต์ใช้ในการนิเทศการศึกษา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ ภาวะผู้นำการบริหารเทคโนโลยีการนิเทศการศึกษาตามหลักกัลยาณมิตร โดยควรให้ความสำคัญกับข้อค้นพบ นำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารการนิเทศการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการนำรูปแบบไปใช้จริง (Implementation) การประเมินผลกระทบ (Impact Assessment) หรือการพัฒนา สู่ยุคดิจิทัล/เทคโนโลยี (Digital/AI) เช่น “การพัฒนารูปแบบการนิเทศแบบกัลยาณมิตรที่ใช้เทคโนโลยีสนับสนุน เพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ในโรงเรียนขนาดเล็ก และการประเมินประสิทธิผล ซึ่งเป็นการต่อยอดองค์ความรู้จากการมีรูปแบบสู่การสร้างนวัตกรรมที่ทันสมัย เพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำของโรงเรียนเล็กอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมชุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ทิพวรรณ ถาวรโชติ. (2564). รูปแบบการนิเทศด้วยเครือข่ายความร่วมมือเพื่อส่งเสริมประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา. *(วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ทรงพล สมภาค. (2562). *รูปแบบการบริหารการนิเทศภายใน งานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาขนาดเล็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. เอกสารอัดสำเนา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2545). *พุทธศาสตร์กับการแนะแนว*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: กองทุนวุฒิธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* (พิมพ์ครั้งที่ 39). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิมพ์ใจ สว่างดี. (2565). การศึกษาช่องว่างในการนิเทศภายในของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา เขต 3. *วารสารวิชาการศึกษาพัฒนา*, 8(1), 22-36.

วิไลลักษณ์ ละวู่. (2568). การนิเทศภายในตามหลักกัลยาณมิตรธรรม 7. *วารสารนวัตกรรมการวิจัยเพื่อสังคม,* 1(1), 56-58.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2566). *รายงานสถานภาพการศึกษาไทย.* กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักทดสอบทางการศึกษา. (2560). *ระบบประกาศและรายงานผลสอบโอเน็ต. ค่าสถิติระดับ ศธ. ภาค.* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 30 มีนาคม 2563 จาก http://www.newonetresult.niets.or.th

สำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566). *"แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พ.ศ. 2566 - 2570) ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน"*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2568 จาก http://www.bopp.go.th/?p=2404

สำนักนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2568). *สถิติข้อมูลทางการศึกษา ปีการศึกษา 2568/1 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.bopp.go.th/?page_id=9086

สุชาริณี ปั้นก้อน และทศพล ธีฆะพร. (2561). การบริหารการนิเทศภายในสถานศึกษาที่ส่งผลต่อมาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดนครสวรรค์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 42. *วารสารวิจัยและพัฒนาวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,* 13(4), 212-223.

สุภาวดี ศิริสวัสดิ์. (2565). การพัฒนาการนิเทศภายในที่ตอบสนองบริบทครูไทย. *วารสารการบริหารการศึกษา*, 15(3), 21–34.

สุมาลี ผาสุข. (2564). *การพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม สพฐ. ของโรงเรียนบ้านตรอกสะเดา.* นครปฐม: คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยคริสเตียน.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566). *การพัฒนาเครือข่ายการนิเทศการศึกษาขั้นพื้นฐานประจำเขตตรวจราชการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://drive.google.com/file/d/1wUW8PUjHxfDJVGzwHP_UbNik2B6fyp-0/view.

อรพรรณ คงคล้าย. (2565). ความคาดหวังของครูที่มีต่อบทบาทของผู้นิเทศในฐานะกัลยาณมิตร. *วารสารครุศาสตร์ศึกษา*, 29(2), 80–95.

Best, W. J. (1970). *Research in Education*. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice-Hell, Inc.

Collins, S., and Long, A. (2003). Working with Psychological Effects of Trauma: Consequences for Mental Healthcare Workers-A Literature Review. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 10, 417-424.

Glickman, C. D., et al. (2014). *The basic guide to supervision and instructional leadership.* New Jersey: Pearson.

Keeves, P. J. (1998). *Education Research and Methodology and Measurement: An. International Handbook*. Oxford: Pergamon Press.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research activies. *Journal for Education and Psychological measurement*, 30(3), 607-610.

Leithwood, K., et al. (2004). *How Leadership Influences Student Learning*. New York: The Wallace Foundation.

Likert, R. (1967). *"The Method of Constructing and Attitude Scale".* In Reading in Fishbeic, M.Ed. Attitude Theory and Measurement. New York: Wiley & Son.

Marzano, R. J., and Simms, J. (2012). *Coaching Classroom Instruction: The Classroom Strategies Series.* Bloomington: Marzano Research Laboratory.

Sergiovanni, T. J. (1992). *Moral Leadership: Getting to the Heart of School Improvement*. San Francisco, CA: Jossey Bass.

Tabachnik, B. G., et al. (1983). *Using Multivariate Statistics*. New York: Harper & Row.

การวิเคราะห์เบื้องหลังเส้นทางฆาตกรของสวีนนี่ ท็อดด์ ด้วยหลักเจตจำนงเสรีแบบซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาท

An Analysis of the Background of Sweeney Todd's Murderous Path with Theravada Buddhist and Sartre's Free Will Theories

เมธินี พรมทา Medhini Promta
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: hf_ceo@hotmail.com

Received December 2, 2025; **Revised** December 31, 2025; **Accepted:** April 29, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์คือ 1) ศึกษาทฤษฎีเจตจำนงเสรีของฌอง ปอล ซาร์ต 2) ศึกษาทฤษฎีเจตจำนงเสรีของพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) วิเคราะห์พฤติกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์ด้วยทฤษฎีเจตจำนงเสรีของฌอง ปอล ซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาท วิธีที่ใช้ในการวิจัยคือการค้นคว้าทางเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาสาระสำคัญของมุมมองด้านเจตจำนงเสรีจากทั้งฌอง ปอล ซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ทราบว่าทั้งสองฝั่งมองว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีจริง เลือกทางเดินให้ตนเองอย่างไรก็ได้ แต่เลือกแล้วต้องรับผลที่ตามมาด้วย ด้านฌอง ปอล ซาร์ตระบุโดยตรงว่ามนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ และเสรีภาพต้องมาคู่กับความรับผิดชอบเสมอ ส่วนพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้กล่าวถึงเจตจำนงเสรีโดยตรง แต่มีหลักคำสอนหลายส่วน รวมทั้งคำสอนเรื่อง 'สังขารขันธ์' ที่ยืนยันชัดเจนว่ามนุษย์มีสติปัญญา สามารถคิดและตัดสินใจเองได้ นอกจากนี้ยังมีหลัก 'กรรม' ที่ระบุว่ามนุษย์ทำสิ่งใดไว้ก็ต้องรับผลของสิ่งนั้นเสมอ ดังนั้นเมื่อนำทั้งสองแนวคิดไปใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์แล้ว จึงกล่าวได้ว่าแม้ สวีนนี่ ท็อดด์จะมีภูมิหลังที่ชีวิตถูกทำลายอย่างไร้ความเป็นธรรมจนเกิดความอาฆาตแค้น แต่สุดท้ายแล้วทุกอย่างก็อยู่ที่ความคิดและการตัดสินใจของเจ้าตัวเอง เจ้าตัวเลือกที่จะเดินบนเส้นทางฆาตกรต่อเนื่องเอง และเมื่อเลือกเช่นนั้นแล้วก็ต้องยอมรับสิ่งที่ตามมา

คำสำคัญ: เจตจำนงเสรี; ซาร์ต; พุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research paper contains these following objectives: 1) to study Jean-Paul Sartre's free will theory, 2) to study Theravada Buddhist's free will theory, and 3) to analyze Sweeney Todd's behaviors with Theravada Buddhist and Jean-Paul Sartre's free will theories. Main perspectives relating to free will, both from Sartre and Theravada Buddhism, were studied by the researcher. From this point, the researcher

realized that the two sides share the belief in free will, indicating that humans are able to choose their own paths but, at the same time, forced to accept consequences. According to Sartre's theory, the philosopher said directly that men are condemned to be free and everybody needs to be responsible for their choices. On the other hand, Theravada Buddhism doesn't mention free will directly, but contains a series of principles, including 'Saṅkhārakkhandha', that confirm humans' intelligence, the ability to think and the ability to make decisions. The law of 'Karma' also insists that humans can never escape results of their choices and acts. Therefore, after analyzing Sweeney Todd's behaviors with Sartre and Theravada Buddhism's views, the researcher discovered that Sweeney Todd became a serial murderer on purpose. Even the life of this fictional character was unfairly destroyed, waking the vengefulness inside him up, everything was controlled by his own mind and decision. It was clear that he chose his own murderous path and, inevitably, had to accept his own ending.

Key words: Free will; Sartre; Theravada Buddhism

บทนำ

สวีนนี่ ท็อดด์เป็นตัวละครเอกจากภาพยนตร์แนวมิวสิคัลสยองขวัญเรื่อง "Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street" เดิมทีชื่อเบนจามิน บาร์คเกอร์ เขาเป็นช่างตัดผมอยู่ในกรุงลอนดอน มีชีวิตที่สงบสุขกับภรรยาและลูก แต่อยู่มาวันหนึ่ง ผู้พิพากษาเทอร์ปินซึ่งเป็นตัวละครร้ายกลับใช้อำนาจทางกฎหมายข่มเหงรังแกเขาด้วยการส่งคนมาจับตัวเขาไป และตัดสินจำคุกเขา 15 ปีในคดีที่เขาไม่ได้ก่อหรือแม้แต่มีส่วนรู้เห็น ทั้งหมดนี้เป็นเพราะผู้พิพากษาเทอร์ปินมีความรู้สึกรักภรรยาของเบนจามินและต้องการช่วงชิงตัวเธอไป

15 ปีผ่านไป เบนจามินกลับมายังกรุงลอนดอนด้วยตัวตน จริตท่าทาง สีหน้า แววตา นิสัย และบุคลิกที่แตกต่างจากเดิมอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ยังใช้ชื่อใหม่ว่า "สวีนนี่ ท็อดด์" เขาเปิดร้านตัดผมอีกครั้งและฆ่าลูกค้าทุกคนที่เข้ามาใช้บริการเพื่อแก้แค้นที่ชีวิตตนเองถูกทำลายอย่างไร้ความเป็นธรรม นอกจากนี้ยังร่วมมือกับคุณนายเลิฟเวท เจ้าของร้านพายที่ให้เขาเช่าพื้นที่ชั้นบนสำหรับดำเนินกิจการ ด้วยการให้เธอนำศพลูกค้าไปแล่เนื้อทำไส้พาย ทำให้พายของเธออร่อยและขายดีขึ้นอย่างผิดหูผิดตา จากเดิมที่ได้ชื่อว่าเป็นร้านพายที่รสแย่ ที่สุดในกรุงลอนดอน

ความน่าสนใจอยู่ตรงที่สวีนนี่ไม่ได้ฆ่าแค่ผู้พิพากษาเทอร์ปินซึ่งเป็นตัวการทำลายชีวิตเขาเท่านั้น แต่เขาฆ่าคนอื่นๆที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสงสัยมาตลอดว่า "อะไรทำให้ผู้ชายที่ทั้งอ่อนโยนและใสซื่อเปลี่ยนไปได้ขนาดนี้? จากคนดีทำไมกลายเป็นฆาตกรต่อเนื่อง?" และที่สำคัญที่สุดคือ "เขาเป็นเช่นนี้เพราะถูกสถานการณ์บีบบังคับจนหมดหนทางจริงๆ หรือเขาเลือกเองกันแน่?"

แรงบันดาลใจในการเลือกหัวข้อวิจัยสืบเนื่องมาจากการที่ไม่ว่าจะในชีวิตจริง ในภาพยนตร์หรือในละครเรื่องใด เวลามีคนทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เช่น รังแกผู้อื่น ดูถูกผู้อื่น ทำร้ายผู้อื่น ขโมยของ ปล้น

ก่อเหตุฆาตกรรมฯลฯ ผู้วิจัยจะเห็นความเชื่อที่ว่า “ผู้กระทำไม่ได้ร้ายโดยเนื้อแท้ แต่ร้ายเพราะความจำเป็น” เสมอ กล่าวคือไม่ได้ทำผิดเพราะอยากทำ แต่ทำเพราะความกดดันจากผู้คนและสภาพแวดล้อม ต่อมาเมื่อได้ชมภาพยนตร์เรื่อง “Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street” ผู้วิจัยก็เห็นปมปัญหาว่าสวีนนี่ ไม่ใช่ผู้กระทำความผิดแบบธรรมดาทั่วไป แต่เขามีมิติชีวิตที่ซับซ้อนและน่าสนใจหลายอย่าง มีเงื่อนไขชีวิตที่ทำให้เขาแตกต่างจากคนอื่นๆ ทั้งหมดควรนำมาวิเคราะห์ด้วยแนวคิดที่เกี่ยวกับเจตจำนงเสรีของนักปรัชญาฌอง ปอล ซาร์ต และ พุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นสาขาที่ผู้เขียนเห็นว่ามีแนวคิดที่สามารถใช้อธิบายชีวิตของสวีนนี่มากที่สุด เพื่อวิเคราะห์ว่า “สวีนนี่เป็นฆาตกรเพราะเหตุสุดวิสัยอย่างที่ผู้ทำผิดหลายคนได้รับความเห็นใจจริงๆ หรือเพราะเขามีด้านมืดในตัวอยู่แล้วและเลือกเส้นทางนี้เอง” พร้อมเสนอวิธีแก้ปัญหาสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตจริงต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาทฤษฎีเจตจำนงเสรีของฌอง ปอล ซาร์ต

2) เพื่อศึกษาทฤษฎีเจตจำนงเสรีของพุทธศาสนาเถรวาท

3) เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์ด้วยแนวคิดเจตจำนงเสรีของฌอง ปอล ซาร์ต และพุทธศาสนาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยทางปรัชญา เน้นการอ่านตัวบท (หนังสือของซาร์ตและพระไตรปิฎก) แล้วตีความโดยผู้วิจัย แล้วนำผลการตีความนั้นมาตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการศึกษา

1. ผลการวิจัยทั่วไป การวิเคราะห์พฤติกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์ด้วยแนวคิดของนักปรัชญาฝั่งที่ปฏิเสธเจตจำนงเสรี แม้ว่างานวิจัยนี้ต้องการจะนำแนวคิดของซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาทมาอธิบายการกระทำของสวินนี่ท้อดด์ แต่หากเริ่มต้นด้วยแนวคิดของนักปรัชญาฝ่ายที่คิดตรงกันข้ามกับซาร์ตและพุทธศาสนา ก็จะช่วยให้เราเข้าใจแนวคิดของซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาทมากขึ้น ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอแนวคิดของนักคิดฝ่ายนี้ก่อน โดยคัดเลือกมาสองคนคือ บี.เอฟ. สกินเนอร์ และแซม แฮริส

(1) “สวีนนี่ ท็อดด์กลายเป็นฆาตกรเพราะถูกปัจจัยแวดล้อมหล่อหลอม ไม่ใช่เพราะเขาเลือกที่จะเป็น” (บี.เอฟ. สกินเนอร์) จากแนวคิดของบี.เอฟ. สกินเนอร์ (Skinner, 2002) นักจิตวิทยาและนักพฤติกรรมศาสตร์ชาวอเมริกัน การกระทำของมนุษย์ ล้วนเกิดมาจากสถานการณ์รอบตัว นั่นหมายความว่าสวีนนี่ ท็อดด์ไม่ได้เปลี่ยนจากผู้ชายที่ทั้งอ่อนโยนและใสซื่อมา เป็นฆาตกรด้วยความสมัครใจ แต่เป็นเพราะถูกความไม่ยุติธรรมบีบบังคับ ซึ่งในที่นี้คือการถูกผู้พิพากษาเทอร์ปินสั่งจำคุกนาน 15 ปีโดยที่เขาไม่มีความผิดและทำลายครอบครัวของเขา

ถึงแม้ในมุมมองของใครหลายคน (รวมทั้งผู้วิจัยด้วย) สวีนนี่จะเป็นปีศาจร้ายที่ฆ่าคนไม่เลือกหน้า ปล่อยให้ความอาฆาตมีอิทธิพลเหนือสติและเหตุผลจนฆ่าภรรยาตายไปโดยไม่รู้ตัวและเกือบฆ่าลูกสาวที่ตนรอเจอมาตลอด 15 ปีแต่ในมุมมองของสกินเนอร์ เขาจะไม่ประณามสวีนนี่ แต่เขาจะ

เข้าใจว่าพฤติกรรมของสวีนนี่เป็นไปด้วยเหตุสุดวิสัย การถูกใส่ร้ายในสิ่งที่ตนไม่ได้ทำและถูกแย่งของรักทำให้สวีนนี่เจ็บปวด และเมื่อเวลาผ่านไป ความเจ็บปวดก็แปรสภาพเป็นความแค้น และความแค้นนั้นก็หล่อหลอมให้สวีนนี่กลายเป็นฆาตกรในที่สุด สวีนนี่ไม่ได้เลือกว่าเขาอยากเดินเส้นทางนี้ ดังนั้นหากจะมีวิธีที่ช่วยให้สวีนนี่เลือกรับมือกับปัญหาด้วยวิธีอื่นแทน สกินเนอร์เชื่อว่าต้องแก้ไขที่ปัจจัยแวดล้อมของเขา ต้องไม่ให้มีเหตุการณ์ที่ทำร้ายจิตใจอย่างรุนแรงเกิดขึ้นกับเขา เมื่อปัจจัยแวดล้อมดีสวีนนี่ก็จะมีชีวิตที่เป็นสุข ไม่มีอะไรมากดดันให้เขาต้องฆ่าใคร

ผู้วิจัยเห็นว่า ประการแรก...ปัจจัยแวดล้อมไม่ใช่สิ่งที่ควบคุมได้เสมอไป บางครั้งปัจจัยที่ว่านี้เป็นตัวบุคคล ซึ่งแน่นอนว่าเราไม่สามารถไปบังคับให้ใครปรับเปลี่ยนนิสัยหรือพฤติกรรมได้ บางครั้งเป็นเหตุสุดวิสัย เช่น ฐานะทางการเงินของครอบครัว หรือบางครั้งก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่สามารถย้อนกลับไปแก้ไขอะไรได้เช่นเรื่องของสวีนนี่เป็นต้น ปัจจัยแวดล้อมของเขาคือความชั่วที่ผู้พิพากษาเทอร์ปินกระทำต่อเขาตั้งแต่เมื่อ 15 ปีก่อน ไม่มีใครสามารถย้อนเวลาไปยับยั้งผู้พิพากษาเทอร์ปินไม่ให้พรากลูกพรากภรรยาของสวีนนี่และส่งเขาเข้าคุกอย่างไม่เป็นธรรมได้ ดังนั้นจึงเป็นไปไม่ ได้ที่จะช่วยให้สวีนนี่ไม่ต้องเป็นฆาตกรด้วยการแก้ที่ปัจจัยแวดล้อมของเขา

ประการที่สอง... การที่สวีนนี่ถูกทำลายชีวิตเป็นเพียงเชื้อเพลิงที่จุดไฟแห่งความแค้นขึ้นมาในใจเขา แต่สิ่งที่เป็นน้ำมันสาดให้ไฟนั้นลุกโชนแรงขึ้นเรื่อยๆ ก็คือเจตนารมณ์ของเขา ดังที่เห็นได้ชัดในภาพยนตร์ว่าเขาสาธยายทัศนคติเกี่ยวกับการฆ่าคนอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ระบุชัดเจนว่าทุกคนสมควรตาย และลั่นวาจาว่าจะฆ่าคนไปเรื่อยๆ นั่นหมายความว่าเขาคิดไตร่ตรองทุกอย่างดีแล้ว เขาเลือกเองว่าอยากเป็นฆาตกร

หากสกินเนอร์ได้เห็นฉากที่สวีนนี่พูดกับคุณนายเลิฟเวทว่าทั้งตนและเธอล้วนเป็นสุนัขจนตรอก เขาจะมองว่า นี่คือหนึ่งในหลักฐานที่สนับสนุนว่าสวีนนี่ไม่ได้อยากฆ่าคน แต่ผู้วิจัยกลับคิดตรงกันข้าม เพราะคำว่า‘สุนัขจนตรอก’ ควรใช้กับสถานการณ์ที่ถูกปัญหารุมเร้าอย่างรุนแรงถึงขนาดที่ว่าต้องใช้วิธีใดวิธีหนึ่งที่เด็ดขาดในการรับมือเท่านั้น ไม่อย่างนั้นจะมีใครตกระกำลำบากหรือเป็นอันตราย เช่น หญิงสาวถูกคนร้ายซึ่งเป็นชายร่างกำยำไล่ตามเข้าไปในซอยเปลี่ยว เธอหนีต่อไปไม่ได้เนื่องจากเป็นทางตัน คนร้ายจับตัวเธอได้ในที่สุด เธอไม่มีทั้งอาวุธและเรี่ยวแรงที่จะสู้กับอีกฝ่ายได้ จะเรียกให้ใครมาช่วยก็ไม่ได้ สุดท้ายเธอจึงถอดปิ่นปักผมของตัวเองออกมาแล้วแทงคนร้ายบาดเจ็บ ทำให้หนีไปได้อย่างปลอดภัย หรือกรณีของตัวละครเจ้าสีเกดจากละครไทยเรื่อง ‘สาปภูษา’ ก็เช่นกัน เจ้าสีเกดเป็นเจ้าหญิงจากราชวงศ์ต่างแดนที่ถูกยึดมาเป็นเชลยในแผ่นดินไทย ซึ่งถึงแม้เธอและครอบครัวจะไม่เคยกระทำความผิดใดๆ ต่อแผ่นดินไทยเลย แต่ด้วยความที่บ้านเมืองของเธอเป็นปรปักษ์กับแผ่นดินไทย เธอจึงโดนหญิงโฉม ลูกสาวของท่านเจ้าคุณกลาโหม ยุยงปลุกปั่นชาวบ้านให้พากันรังเกียจเธอ นอกจากนี้หญิงโฉมยังชอบรังแกเธอเป็นประจำ ไม่ว่าจะด้วยการพูดเสียดสีหรือทำร้ายร่างกายจนเธอเกือบตาย ทำให้เจ้าสีเกดไม่สามารถใช้ชีวิตได้อย่างสงบสุข สุดท้ายเธอก็หมดความอดทน ต้องใช้กำลังร่างกายสู้หญิงโฉมกลับและขู่ให้หยุดรังแกเธอเสียที

แต่กรณีของสวีนนี่ ผู้วิจัยมองว่าใช้คำว่า ‘สุนัขจนตรอก’ ไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องที่ผ่านเลยมาแล้ว ไม่ใช่ เหตุการณ์ปัจจุบันที่หากไม่ทำอะไรสักอย่างจะมีอุปสรรคในการใช้ชีวิต เรื่องการถูกส่งเข้าคุกโดยที่ไม่มีความผิดก็ผ่านมานานถึง 15 ปีแล้ว ภรรยาก็ฆ่าตัวตายไปแล้ว (ตามที่สวีนนี่เข้าใจผิดเพราะคุณนายเลิฟเวทโกหก) ลูกสาวก็ถูกพรากไปแล้ว ถึงแม้สวีนนี่จะฆ่าผู้พิพากษาเทอร์ปินก็ไม่ทำให้

ได้ทั้งสองคนกลับคืนมาอยู่ดี อย่างไรเขาก็ต้องจมอยู่กับความเจ็บปวดต่อไปอยู่ดี กรณีของคุณนายเลิฟเวทก็เช่นกัน กิจการร้านพายเนื้อของเธอย่ำแย่จนหนี้สินพอกพูนก็เรียกว่าภาวะสุนัขจนตรอกไม่ได้ เพราะยังมีหนทางอื่นให้เลือก เช่น ปรับปรุงสูตรพายใหม่ให้อร่อยขึ้น หรือคิดกลยุทธ์ต่างๆในการดึงดูดลูกค้า ไม่ใช่ร่วมมือกับสวีนนี่แล้วเอาเนื้อคนมาทำไส้พายเพื่อประหยัดต้นทุนและใช้หนี้สิน

(2) “สวีนนี่ไม่ได้อยากเป็นฆาตกร สวีนนี่อาจจะฆ่าคนไปโดยไม่รู้ตัว สวีนนี่ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบที่ตัวเองฆ่าคน และทุกคนควรเห็นใจสวีนนี่” (แซม แฮริส) แนวคิดของแฮริส (Harris, 2012) เป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่มองพฤติกรรมมนุษย์ด้วยหลักวิทยาศาสตร์ โดยเขาเชื่อเหมือนสกินเนอร์ตรงที่ว่าภูมิหลังของมนุษย์คือสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของเจ้าตัว ไม่ใช่เจตจำนงเสรี และหากจะแก้ปัญหาก็ต้องแก้ด้วยการปรับภูมิหลัง แต่ทั้งหมดไม่ได้มีเพียงเท่านั้น แฮริสเชื่อด้วยว่าสมองมนุษย์สามารถสั่งการได้ก่อนที่เจ้าตัวจะทันรู้ว่าทำอะไรลงไป ดังนั้นเมื่อมีใครทำเรื่องไม่ดี คนคนนั้นจึงไม่สมควรถูกก่นด่า สาปแช่ง หรือแม้แต่เรียกร้องให้ต้องรับผิด เพราะเจ้าตัวไม่ได้เลือกที่จะทำและอาจทำไปโดยที่ไม่รู้ตัว ตรงกันข้าม คนคนนั้นสมควรได้รับความเห็นใจและความเข้าใจ ซึ่งหากแฮริสได้มาเห็นชีวิตของสวีนนี่ ท็อดด์ทั้งหมด แน่นอนว่าเขาจะต้องคิดว่าตัวละครนี้น่าเห็นอกเห็นใจเพราะมีภูมิหลังที่เลวร้าย ไม่ได้ฆ่าคนโดยสมัครใจและอาจฆ่าไปโดยไม่รู้ตัวเสียด้วยซ้ำ ดังนั้นจึงไม่สมควรถูกเรียกว่าปีศาจตามที่ปรากฏในชื่อภาพยนตร์ว่า ‘*The Demon Barber*’ (แปลตรงตัวได้ว่าช่างตัดผมจอมมาร/ปีศาจ) และไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบอะไร แต่สมควรได้รับความเข้าใจและการปรับแก้ภูมิหลัง ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่ผู้วิจัยไม่เห็นด้วย จึงจะขออธิบายข้อคัดค้านแยกเป็นแง่มุมดังต่อไปนี้

แง่มุมแรกเป็นเหตุผลเดียวกับที่คัดค้านสกินเนอร์ คือภูมิหลังของตัวละครนี้เป็นเพียงสิ่งกระตุ้น แต่สิ่งที่มีอำนาจใหญ่จริงๆคือการตัดสินใจของเจ้าตัวเอง เขาวางแผนอย่างแยบยลเองว่าจะแก้แค้นผู้พิพากษาเทอร์-ปินอย่างไร จะจัดการกับศพของอดอลโฟอย่างไร และจะฆ่าลูกค้าทุกคนที่เข้ามาใช้บริการและส่งให้คุณนายเลิฟเวทเอาเนื้อไปทำไส้พายต่อ ทั้งหมดนี้เป็นดังที่ผู้วิจัยได้อธิบายไปแล้วว่าไม่ใช่การถูกภูมิหลังบีบ สวีนนี่ไม่ใช่สุนัขจนตรอก (ผู้ที่หมดทางเลือก) เพราะถึงแม้เขาจะทำทั้งหมดนี้ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงชะตาชีวิตตนเองได้ และยังไงความเจ็บปวดก็ต้องอยู่กับเขาตลอดไปอยู่ดี

แง่มุมที่สองคือ เป็นไปไม่ได้เด็ดขาดที่สวีนนี่จะฆ่าคนเพราะสมองสั่งการก่อนที่เขาจะรู้ตัว เพราะหากเป็นเช่นนั้นจริง เขาต้องตกใจบ้างที่เห็นทั้งศพและเลือดมากมายขนาดนั้น แต่สิ่งที่ปรากฏในภาพยนตร์คือแววตาที่เคียดแค้นและโหดเหี้ยม พร้อมด้วยทัศนคติที่ว่ามนุษย์สมควรตาย และวาจาที่ว่าตนจะฆ่าคนต่อไปเรื่อยๆ ไม่มีวี่แววของความกลัวหรือความสลดแม้แต่น้อย

แง่มุมสุดท้ายคือ ผู้วิจัยมองว่าภูมิหลังของสวีนนี่นั้นน่าสงสารจริง เมื่อ 15 ปีก่อน (สมัยที่ยังเป็นเบน-จามิน บาร์คเกอร์) เขามีทุกอย่างเพียบพร้อม มีอาชีพ มีครอบครัวที่อบอุ่น อยู่อย่างสงบสุขมาตลอด แต่สุดท้ายก็ถูกผู้พิพากษาเทอร์ปินทำลายหมดสิ้น จึงไม่น่าแปลกใจที่สวีนนี่จะมีทั้งความเจ็บปวดและความแค้นฝังลึก ดังที่ตัวอย่างภาพยนตร์ (Trailer) มีคำบรรยายว่า “นี่คือเรื่องราวของชายธรรมดาคนหนึ่งผู้มีพร้อมทุกอย่าง กระทั่งเขาถูกผู้มีอำนาจแย่งอิสรภาพ ทำลายครอบครัว และเนรเทศไปไกลแสนไกล และท่ามกลางความทุกข์ระทมนั่นเอง...ตัวตนใหม่ก็ถือกำเนิดขึ้น”

ผู้วิจัยเข้าใจความเจ็บปวดของสวีนนี่ดีว่าเป็นเรื่องไม่ยุติธรรมมากๆที่คนๆหนึ่งใช้ชีวิตอยู่ดีๆมาตลอด ไม่เคยมีปัญหากับใคร จู่ๆต้องมาโดนคนที่ใช้อำนาจทางกฎหมายผิดวิธีช่วงชิงทุกอย่างอันเป็นที่รักไป อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้ไม่ได้หมายความว่าสวีนนี่จะมีสิทธิฆ่าใคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดา

ลูกค้าซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ได้มีส่วนในการทำลายชีวิตเขาเลยแม้แต่น้อย ทุกคนตั้งใจมาตัดผมและโกนหนวด แต่กลายเป็นว่าถูกล่อล่วงมาฆ่า ผู้วิจัยมองว่าการที่สวีนนี่ทำเช่นนี้ไม่ได้ต่างอะไรกับผู้พิพากษาเทอร์ปินเลย เพราะเป็นการโยนความทุกข์ให้ผู้ที่ไม่รู้อิโหน่อิเหน่เหมือนกัน เมื่อสวีนนี่เข้าใจดีว่าความเจ็บปวดเป็นอย่างไร เขาก็ไม่ควรโยนความเจ็บปวดนั้นให้ผู้อื่นต้องรับต่อ เพราะความเจ็บปวดที่ว่านี้ไม่ใช่แค่ความรู้สึกของบรรดาลูกค้าเวลาถูกมีดโกนของสวีนนี่ปาดลงบนผิว แต่เป็นความเจ็บปวดของบรรดาเพื่อนฝูง ญาติ พ่อ แม่ ลูก หลาน และคนอื่นๆในครอบครัวที่เฝ้ารอคนเหล่านั้นกลับไปหาด้วย

ดังนั้นผู้วิจัยจึงแยกแยะความสงสารไว้ต่างหาก คือเข้าใจว่าทำไมสวีนนี่ถึงเจ็บปวดและแค้นมากขนาดนั้น แต่ต่อต้านการกระทำของเขา และมองว่าหากเขาเลือกเส้นทางนี้แล้ว เขาก็สมควรต้องยอมรับผลจากการเลือกของตัวเอง นั่นคือการขาดสติจนฆ่าภรรยาตัวเอง ต้องมานั่งกอดศพเธออย่างอาลัยอาวรณ์ และสุดท้ายตัวเองก็โดนฆ่าตายเอง ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่แฮริสไม่ได้ให้ความสนใจ เขามองว่าสวีนนี่ไม่สมควรมีจุดจบเช่นนี้ เพราะสวีนนี่เดินบนเส้นทางที่ตนไม่ได้สมัครใจเลือก มองแต่ความเจ็บปวดของผู้กระทำ ไม่ได้มองว่าคนรอบตัวของผู้ถูกกระทำก็เจ็บปวดเป็น และสมควรได้รับความยุติธรรมเช่นกัน แต่ผู้วิจัยมองตรงกันข้ามทั้งหมด

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่หนึ่งและสาม การวิเคราะห์พฤติกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์ด้วยทฤษฎีเจตจำนงเสรีของซาร์ต ทฤษฎีของซาร์ต (Sartre, 2020) แตกต่างจากทุกแนวคิดที่ผู้วิจัยกล่าวถึงข้างต้นอย่างสิ้นเชิง เพราะสำหรับซาร์ตแล้ว เขาเชื่อและยืนยันอย่างหนักแน่นว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมเสรีภาพราวกับต้องคำสาป ทุกคนล้วนมีทางให้เลือกเดิน เพียงแต่เลือกแล้วต้องยอมรับผลที่ตามมาด้วย ดังนั้น หากซาร์ตได้มาเห็นชีวิตของสวีนนี่ ท็อดด์แล้ว เขาจะต้องมองว่าทุกอย่างคือการเลือกของเจ้าตัว เจ้าตัวกลายเป็นฆาตกรด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เพราะถูกปัจจัยแวดล้อมหล่อหลอมให้เป็น เหมือนอย่างที่สกินเนอร์และแฮริสเชื่อ เนื่องจากผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดของซาร์ต จากนี้จึงจะนำแนวคิดของเขามาหักล้างแนวคิดของนักปรัชญาฝั่งที่ปฏิเสธเจตจำนงเสรี พร้อมแสดงมุมมองส่วนตัวสนับสนุนแนวคิดของเขาด้วย โดยจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามสาระสำคัญของภาพยนตร์และแนวคิดของนักปรัชญาทั้ง 2 ฝ่าย เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

(1) สวีนนี่อ้างว่าตนเป็นสุนัขจนตรอก สวีนนี่พยายามพูดและแสดงออกว่าตนไร้ทางเลือก ตนต้องมาเป็นฆาตกรด้วยความจำเป็น ไม่ต่างอะไรกับสุนัขที่ถูกต้อนจนมุมและต้องกัดฝ่ายตรงข้ามถึงตาย แนวคิดของฝั่งที่ปฏิเสธเจตจำนงเสรี: เชื่อว่าสวีนนี่พูดถูกแล้วที่บอกว่าตนและคุณนายเลิฟเวทล้วนเป็นสุนัขจนตรอก เพราะทั้งสองมีชีวิตที่ยากลำบากจริง และความยากลำบากนั้นก็ทรหดเหลือจะทน จนสุดท้ายแล้วทั้งสองต้องมาช่วยกันฆ่าคนแล้วนำเนื้อไปทำไส้พายขายลูกค้า

การหักล้างด้วยแนวคิดของซาร์ต: คำว่า ‘สุนัขจนตรอก’ เป็นเพียงข้ออ้างที่สวีนนี่ยกขึ้นมาเพราะไม่อยากยอมรับว่าแท้จริงแล้วตนมีเสรีภาพ โดยซาร์ตกล่าวไว้ในบท ‘Bad Faith’ จากหนังสือเรื่อง Being And Nothingness ของเขาว่า บางครั้งมนุษย์ก็หลอกตนเอง ทำเหมือนกับว่าตนเองไม่มีเสรีภาพ ทั้งที่ความจริงแล้วรู้อยู่แก่ใจว่ามีเพราะไม่อยากให้ผลลัพธ์มาเป็นภาระ สวีนนี่รู้ดีว่าตนสามารถเลือกได้ว่าจะเป็นฆาตกรหรือไม่ แต่ก็เอาคำว่าสุนัขจนตรอกมาบังหน้า หลอกทั้งคนอื่นและตนเองว่าถูกบังคับให้ฆ่าคน ทั้งนี้เพราะไม่อยากรับผิดชอบผลจากการเลือก ไม่ว่าจะเป็นการถูกลงโทษทางกฎหมาย การต้องจมอยู่กับแผลในอดีตลึกกว่าเดิม การต้องเผชิญกับด้านมืดของตนเองที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน ฯลฯ

มุมมองของผู้วิจัย: ผู้วิจัยเห็นด้วยว่าสวีนนี่เจอเรื่องเลวร้ายมามากมายจริง และเข้าใจดีว่าเขาก็เหมือนกับมนุษย์คนอื่นๆตรงที่ถึงแม้จะเป็นคนดีแค่ไหน แต่ความอดทนต่อการถูกทำร้ายและความเจ็บปวดก็มีขีดจำกัด ซึ่งเมื่อถึงขีดจำกัดแล้ว มนุษย์ทุกคนจะมีวิธีการแสดงออกที่แตกต่างกันไป บางคนอาจแสดงออกด้วยการเงียบขรึม แยกตัวไปอยู่คนเดียว ไม่พูดจากับใคร หรือแค่กลายเป็นคนขี้ระแวงแต่ไม่ได้ทำร้ายใคร ส่วนสวีน-นี่แสดงออกด้วยการฆ่าคนอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเพียงแค่เข้าใจสวีนนี่เท่านั้นว่าที่เขากลายมาเป็นแบบนี้เพราะมีอะไรเป็นตัวจุดชนวน แต่ไม่เคยมองว่าการกระทำของเขานั้นถูกต้อง และไม่เคยเห็นด้วยที่เขาอ้างว่าตนเป็นสุนัขจนตรอก ผู้วิจัยยังคงยืนหยัดข้างแนวคิดของซาร์ตที่ว่ามนุษย์มีเสรีภาพเช่นเดิม ในทัศนะของผู้วิจัยถึงแม้สวีนนี่จะถูกทำลายชีวิตจนตัวเองต้องตกต่ำแค่ไหน แต่เขาก็ยังมีหนทางอื่นมากมายให้เขาเลือกใช้เพื่อรับมือกับความเจ็บปวด ไม่จำเป็นต้องมาเป็นฆาตกรแล้วฆ่าผู้บริสุทธิ์ไปเรื่อยเช่นนี้

(2) สวีนนี่สูญเสียคนที่สำคัญที่สุดในชีวิตไป และเผชิญจุดจบแบบเดียวกับที่ตนหยิบยื่นให้ผู้อื่น *สวีนนี่ฆ่าผู้อื่นตายอย่างเลือดเย็น* ปล่อยให้ความแค้นอยู่เหนือเหตุผล จนฆ่าภรรยาไปโดยไม่รู้ตัว และเกือบฆ่าลูกสาวของตนเอง นอกจากนี้เขายังพยายามปกปิดความลับเรื่องการนำเนื้อเหยื่อมาแล่ทำไส้พาย แต่สุดท้ายแล้วก็ปิดไม่มิด เพราะเขาและคุณนายเลิฟเวทต้องเผาทำลายซากเหยื่อ ทำให้ควันที่ออกมาจากปล่องไฟร้านเหม็นรุนแรงผิดปกติ จนชาวบ้านได้กลิ่น อีกทั้งโทบี้ยังพบชิ้นส่วนมนุษย์ในไส้พายด้วย เมื่อรู้ดังนี้แล้ว เขาจึงรอจังหวะเหมาะ และฆ่าสวีนนี่ตายในที่สุด แนวคิดของฝั่งที่ปฏิเสธเจตจำนงเสรี: ภาพยนตร์ไม่สมควรจบเช่นนี้ สวีนนี่ไม่สมควรถูกโทบี้ฆ่า เพราะที่ผ่านมา เขาเป็นฆาตกรเพราะถูกสภาพแวดล้อมที่โหดร้ายหล่อหลอม เขาไม่มีเจตนาร้าย เขาไม่ได้อยากเป็นแบบนี้ เขาอาจฆ่าคนไปโดยไม่รู้ตัว ดังนั้นเขาจึงไม่มีความจำเป็นต้องรับผิดชอบอะไร

การหักล้างด้วยแนวคิดของซาร์ต: สวีนนี่เลือกหยิบยื่นความตายให้ผู้อื่นก่อนทั้งที่เกือบทั้งหมดเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่เคยกระทำสิ่งไม่ดีต่อเขาเลย และเลือกที่จะปล่อยให้ความแค้นเป็นนายใหญ่จนฆ่าภรรยาตัวเองและเกือบฆ่าลูกสาวด้วย ดังนั้นเขาต้องรับผลที่ตามมาให้ได้ นั่นคือการต้องมากอดศพภรรยาด้วยความเจ็บปวด การไม่สามารถลบความเจ็บปวดออกจากใจได้อีก และสุดท้ายคือการถูกโทบี้ฆ่าตาย

มุมมองของผู้วิจัย: ผู้วิจัยคิดเช่นเดียวกับซาร์ต คือทุกอย่างมีจุดเริ่มต้นก็ต้องมีผลลัพธ์เสมอ สวีนนี่เลือกเส้นทางฆาตกรให้ตัวเองอย่างเห็นได้ชัด เขาทั้งแสดงทัศนคติอันเลือดเย็นที่มีต่อความตาย คิดว่ามนุษย์ล้วนสมควรตาย คิดว่าตนมีสิทธิหยิบยื่นความตายให้ผู้อื่น อีกทั้งเขายังคิดพิจารณาทุกอย่างอย่างละเอียด ทั้งการตกลงร่วมมือกับคุณนายเลิฟเวทว่าจะแล่เนื้อเหยื่อไปทำไส้พาย การดัดแปลงเก้าอี้บนร้านตัดผมของเขาให้กลายเป็นเก้าอี้กลที่จะส่งศพเหยื่อไปที่ห้องอบขนมของคุณนายเลิฟเวทได้ทันที ไปจนถึงแผนล่อลวงเหยื่อเข้ามาในร้าน และการพยายามปกปิดความลับ อย่างสุดความสามารถ ดังนั้นจึงต้องยอมรับสิ่งที่ตามมาหลังจากนั้นให้ได้ว่าไม่มีความลับใดจะถูกซ่อนไปได้ตลอดกาล เขากับคุณนายเลิฟเวทร่วมมือกันฆ่าคน ชิ้นส่วนร่างกายมากมายกองอยู่ในห้องอบขนมและต้องถูกเผาทิ้ง สักวันก็ต้องมีชาวบ้านรู้สึกว่ากลิ่นควันที่ออกมาจากปล่องไฟเหม็นผิดปกติอยู่ดี และโทบี้ซึ่งทำงานใกล้ชิดกับทั้งสวีนนี่และคุณนายเลิฟเวทก็ต้องรู้ความลับเข้าสักวัน เมื่อเขารู้แล้วก็ย่อมต้องกลัว ต้องหยุดวงจรสุดสยองนี้ด้วยการฆ่าสวีนนี่

ส่วนกรณีที่เขาฆ่าภรรยาตัวเองเพราะจำเธอไม่ได้ หลายคนอาจเห็นใจสวีนนี่ว่าถึงอย่างไรเขาก็เสียใจมาก เขาทำไปเพราะคิดว่าเป็นหญิงขอทาน หากรู้ว่าเป็นภรรยาตัวเองเขาไม่มีทางลงมือแน่ ส่วนแซม แฮริสซึ่งมีแนวคิดคัดค้านเจตจำนงเสรีแบบสุดทาง ก็จะต้องแสดงความคิดเห็นอย่างแน่นอนว่าสวีนนี่ทำไปเพราะสมองสั่งการ เขาไม่รู้ตัวเสียด้วยซ้ำว่ากำลังทำอะไรอยู่ แต่ผู้วิจัยก็จะคัดค้านเช่นกัน ว่าเป็นไปไม่ได้ที่ สวีนนี่จะทำไปโดยไม่รู้ตัว เพราะเขาแสดงทัศนคติต่อความตายและเจตนารมณ์ที่อยากฆ่าคนออกมาชัดเจน ทั้งยังมีการดัดแปลงเก้าอี้ให้มีกลไกพิเศษเพื่อส่งศพให้คุณนายเลิฟเวทเอาไปทำไส้ขนมต่อ ทั้งหมดนี้เป็นข้อพิสูจน์ที่มีน้ำหนักมากพอแล้วว่าทุกอย่างถูกคิดวางแผนและตัดสินใจเลือกมาอย่างดี ไม่ใช่ปฏิกิริยาฉับพลันที่เกิดจากการสั่งการของสมอง นอกจากนี้ไม่ว่าหญิงตรงหน้าจะเป็นขอทานหรือภรรยาของตน สวีนนี่ก็ไม่มีสิทธิฆ่าใคร ดังนั้นผู้วิจัยจึงมองว่าการอ้างว่าฆ่าเพราะไม่รู้ว่าเป็นภรรยาของตนจึงไม่ใช่เรื่องน่าเห็นใจและสมควรได้รับการอภัย ส่วนตอนจบของภาพยนตร์ก็เป็นผลลัพธ์ที่สืบเนื่องมาจากการเลือกเส้นทางฆาตกรของสวีนนี่เองทั้งสิ้น แม้จุดเริ่มต้นของเรื่องราวจะอยู่ที่การถูกผู้พิพากษาเทอร์ปินทำลายชีวิตจนย่อยยับ แต่การที่สุดท้ายแล้วเขาต้องเสียภรรยาไปด้วยและตัวเองก็ถูกฆ่าตายด้วย เขาจะโทษใครอื่นไม่ได้ นอกจากตัวเขาเองที่มัวแต่จมอยู่ในความแค้นจนไม่รู้จักพิจารณาเหตุผลและความเป็นจริงให้รอบคอบ

3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่สองและสามการวิเคราะห์พฤติกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์ด้วยทฤษฎีเจตจำนงเสรีแบบพุทธศาสนาเถรวาท พุทธศาสนาเถรวาทไม่มีแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีตรงๆ เหมือนซาร์ต แต่เราสามารถวิเคราะห์หลักธรรมบางส่วนที่สำคัญในพุทธศาสนาเถรวาท แล้วตีความว่าในหลักธรรมเหล่านี้ แฝงแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีอยู่ ผู้วิจัยเลือกหลักธรรมสองหมวดคือ หลักธรรมเรื่องขันธ์ห้าและหลักธรรมเรื่องกรรม ดังจะแสดงรายละเอียดต่อไป

(1) สวีนนี่ ท็อดด์กับ ขันธ์5 มนุษย์ทุกคนล้วนมี 5 องค์ประกอบต่อไปนี้ สวีนนี่ ท็อดด์ก็เช่นกัน รูปขันธ์ หรือ ร่างกาย: ในภาพยนตร์ สวีนนี่มีลักษณะทางกายภาพเป็นผู้ชาย ผมสีดำมีขาว แซมเล็กน้อย ฟู และยุ่งเหยิง ผิวขาวซีด ขอบตาคล้ำ ซึ่งถ้ามองตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ทั้งหมดนี้ไม่มีความอยู่ยงคงกระพัน เนื่องจากเป็นวัตถุสามารถจับต้องได้ เวลาเปลี่ยน สถานการณ์เปลี่ยน สภาพของสิ่งเหล่านี้ก็เปลี่ยนได้

เวทนาขันธ์ หรือ ความรู้สึก: เวทนาขันธ์ของสวีนนี่ที่เห็นได้ชัดในภาพยนตร์คือความโกรธ ความเจ็บปวด และ ความอาฆาตแค้น ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นหลังจากที่เขาได้รับรู้ประสบการณ์ที่เลวร้ายผ่านผัสสะ เกิดขึ้นโดยที่ไม่ต้องผ่านกระบวนการคิด ไม่ต้องระลึก และไม่ต้องจดจำอะไรเหมือนสัญญาขันธ์

สัญญาขันธ์ หรือ การตระหนักรู้: สังขารขันธ์เป็นการระลึกได้ว่าตนเคยมีประสบการณ์กับสิ่งใดมา ซึ่งตัวอย่างของสวีนนี่ เช่น การจำได้ว่าร้านนี้คือร้านพายของคุณนายเลิฟเวทเนื่องจากเมื่อ 15 ปีก่อนตนเคยใช้พื้นที่ชั้นบนประกอบกิจการร้านตัดผม การจำอดอลโฟได้เนื่องจากอีกฝ่ายเคยเป็นลูกจ้างของตนมาก่อนจึงเจอกันบ่อย การรู้ว่าหญิงขอทานที่ตนฆ่าแท้จริงแล้วคือภรรยาเนื่องจากเริ่มจำใบหน้าของเธอได้ว่าเป็นคนเดียวกับเมื่อ 15 ปีก่อน เป็นต้น

สังขารขันธ์ หรือ ความคิด: แตกต่างจากสัญญาขันธ์ตรงที่สัญญาขันธ์เป็นกระบวนการคิดที่ไม่ซับซ้อนและ สามารถเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วหลังรับรู้บางอย่างผ่านผัสสะแล้ว ในขณะที่สังขารขันธ์เป็นกระบวนการคิดที่ยุ่งยากกว่า ต้องวางแผน ตีความ หรือวิเคราะห์ ซึ่งถ้าดูจากในภาพยนตร์แล้ว สังขาร

ขันธ์ของสวีนนี่ที่เห็นได้ชัดมากคือการวางแผนฆ่าผู้พิพากษาเทอร์ปินหลังต้องประสบแต่เรื่องแย่ๆ เพราะอีกฝ่าย และการคิดว่าจะฆ่าลูกค้าด้วยการปาดคอเนื่องจากตนเป็นช่างตัดผมมาหลายปีจึงชำชองเรื่องการใช้มีดโกน

วิญญาณขันธ์ หรือ ผัสสะ: คือความสามารถของตา หูจมูก ลิ้น กาย และใจในการรับรู้ข้อมูลดิบ หรือคือแค่รับรู้อย่างเดียว ยังไม่มีความรู้สึกหรือความคิดใดๆมาเกี่ยวข้อง ซึ่งกรณีของสวีนนี่มีมากมาย เช่น การบาดเจ็บของร่างกายที่ถูกคนของผู้พิพากษาเทอร์ปินตีศีรษะ การที่ร่างกายรับรู้ถึงแรงบีบของอีกฝ่ายขณะถูกจับตัวไป การเห็นและได้ยินเสียงลูกสาวทารกร้องไห้ขณะเกิดเรื่อง การได้ยินเสียงลูกสาววัย 15 ปีซ่อนตัวอยู่ในหีบ การได้ยินเสียงคุณนายเลิฟเวทร้องกรี๊ด หรือการที่เขากลับมายังกรุงลอนดอนแล้วต้องนึกถึงความทรงจำแย่ๆ เป็นต้น

ในมุมมองของผู้วิจัย ขันธ์ 5 ไม่เพียงแต่ยืนยันว่าสวีนนี่มีประสาทสัมผัสที่ช่วยให้รับรู้เหตุการณ์ต่างๆได้เหมือนมนุษย์ทั่วไป แต่ยังเป็นอีกหนึ่งข้อสนับสนุนสำคัญว่าเขามีความสามารถในการไตร่ตรองและวางแผน และเมื่อประกอบเข้ากับชีวิตของเจ้าตัวที่ไม่ได้มีความจำเป็นอะไรที่หลีกเลี่ยงไม่ได้หรือสถานการณ์ที่ถ้าฆ่าคนแล้วสิ่งร้ายๆจะพลิกกลายเป็นดี นั่นยิ่งชัดเจนว่าเขาสามารถเลือกได้ว่าจะเดินเส้นทางไหน คิดได้ว่าอะไรควรหรือไม่ควรทำ ไม่ได้ถูกบีบบังคับอย่างที่หลายๆคนรวมถึงนักปรัชญากลุ่มที่ปฏิเสธเจตจำนงเสรีเข้าข้างหรืออย่างที่เขาอ้างในตอนต้นเรื่องว่าตนเป็นสุนัขจนตรอก

(2) สวีนนี่ ท็อดด์กับสังขารขันธ์ สังขารขันธ์เป็นขันธ์ที่ยืนยันได้ชัดเจนที่สุดว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีจริง เนื่องจากเป็นส่วนที่ว่าด้วยกระบวนการคิดที่ลึกถึงระดับการพิจารณา การวางแผน การวิเคราะห์และการตีความหลังได้รับรู้บางอย่างผ่านผัสสะแล้ว ผู้วิจัยจึงจะขออธิบายสังขารขันธ์ของสวีนนี่ ท็อดด์ในรายละเอียดดังต่อไปนี้

จุดเริ่มต้นของเรื่องราว (การรับรู้ผ่านผัสสะได้แก่ ตา หูจมูก ลิ้น กาย ใจ): ในภาพยนตร์มีฉากที่จู่ๆคนของผู้พิพากษาเทอร์ปินก็เข้ามาหาสวีนนี่จากข้างหลัง เขาจึงไม่รู้ตัว จนกระทั่งโดนของแข็งตีเข้าที่ศีรษะขณะที่ยังอุ้มโจฮันนาอยู่ในอ้อมแขนและลูซี่ก็อยู่ด้วย ณ เวลานั้นสวีนนี่ทำอะไรไม่ได้เนื่องจากอีกฝ่ายมีกำลังคนมากกว่า เขาถูกลากตัวออกไปไกลเรื่อยๆ เห็นภาพภรรยาและลูกสาวทารกที่กำลังร้องไห้ตกใจกลัวริบหรี่ลงทุกที จากนั้นเมื่อต้องถูกส่งไปอยู่ในคุก ทั้งที่ไม่มีความผิด เขาก็ต้องทนกับสภาพแวดล้อมที่มืดมนและอุดอู้ ทั้งหมดนี้เป็นการทำงานของตา หู และกาย ต่อมา เมื่อผ่านไป 15 ปีสวีนนี่ก็กลับมาที่กรุงลอนดอน ตรงนี้ใจ หรือ ‘มโนวิญญาณ’ เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญแล้ว เพราะเมื่อกลับมาแล้วเขาก็ต้องนึกถึงภาพความทรงจำแย่ๆอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้หรือคือเป็นช่วงเวลาที่ใจเขารับรู้ว่ามีเรื่องราวในอดีตผุดขึ้นมาในห้วงความคิดนั่นเอง

สังขารขันธ์ของสวีนนี่ ท็อดด์: เมื่อต้องรับรู้เรื่องราวแย่ๆ มาหลายปีเริ่มตั้งแต่ถูกทำร้ายร่างกายในขณะที่กำลังใช้เวลากับครอบครัวอย่างมีความสุข ถูกเนรเทศไปไกลถึงออสเตรเลีย ต้องมาติดคุกนานถึง 15 ปีทั้งที่ตนไม่มีความผิด ถูกผู้พิพากษาเทอร์ปินช่วงชิงภรรยาไป ต้องเสียทั้งภรรยาทั้งลูกสาวไป สังขารขันธ์ของ สวีนนี่จึงเริ่มทำงาน ซึ่งในที่นี้คือ การวางแผนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนว่าจะเปิดร้านตัดผมใหม่ จะหาทางล่อลวงผู้พิพากษาเทอร์ปินเข้ามาฆ่าเพื่อแก้แค้น จะฆ่าลูกค้าคนอื่นๆที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเพื่อซ้อมมือระหว่างรอผู้พิพากษาเทอร์ปิน และจะทำลายศพด้วยการให้คุณนายเลิฟเวทนำไปแล่เนื้อทำไส้พาย

แน่นอนว่าสังขารขันธ์แบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง ได้แก่ กุศลมูล (ความคิดฝ่ายดี) และอกุศลมูล (ความคิดฝ่ายชั่ว) ซึ่งผู้วิจัยมองว่าสวีนนี่มีกุศลมูลเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น เพราะกุศลมูลคือการไม่โกรธ ไม่ยึดติด ไม่คิดร้าย และไม่หลงผิด และในฉากที่ย้อนอดีตไปเมื่อ 15 ปีก่อนที่เขายังชื่อเบนจามิน บาร์คเกอร์ เขาก็ยังเป็นคนที่ซื่อและอ่อนโยนอยู่ ไม่มีวี่แววว่าจะเป็นคนเจ้าคิดเจ้าแค้นหรือเลือกเส้นทางฆาตกรเลย แท้จริงแล้วดูไม่ค่อยรู้ทันคนและไม่ค่อยสู้ใครเสียด้วยซ้ำ ดังที่ปรากฏในเนื้อเพลงที่สวีนนี่ร้องเกี่ยวกับตนเองตอนต้นเรื่องว่า “ช่างตัดผมผู้โง่เขลาและภรรยาของเขา...” ส่วน อกุศลมูลนั้นสวีนนี่มีถึงร้อยละ 90 เพราะเขาทั้งอาฆาตมาดร้าย คิดฆ่าคน ยึดติดกับอดีตและความเจ็บปวดมากเกินไป จนเลือกทางผิดอย่างการเป็นฆาตกรต่อเนื่อง

(3) สวีนนี่ ท็อดด์กับกรรม ในทางพุทธศาสนา 'กรรม' หมายถึงการกระทำ แบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ กุศลกรรม (กรรมดี) และอกุศล กรรม (กรรมชั่ว) หากกรรมใดถูกต้องตามหลักคำสอน กรรมนั้นคือกุศลกรรม แต่ถ้าขัดกับหลักคำสอนก็เป็นอกุศลกรรม

สำหรับของสวีนนี่ ท็อดด์ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้

(ก) กุศลกรรม เนื่องจากภาพยนตร์เน้นให้เห็นความโหดเหี้ยมของสวีนนี่ ท็อดด์ ฉากของตัวละครนี้เกือบทั้งหมดคือฉากที่เกี่ยวกับการฆาตกรรม ดังนั้นกุศลกรรมที่ผู้วิจัยเห็นในตัวเขาจึงมีเพียงฉากย้อนอดีตตอนต้นเรื่องที่สวีนนี่ร้องเพลงเกี่ยวกับตัวเองเมื่อ 15 ปีก่อนเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายไปแล้วว่าฉากดังกล่าวเป็นฉากที่สวีนนี่ (หรือเบนจามิน บาร์คเกอร์) กำลังใช้เวลาอยู่กับภรรยา (ลูซี่) และลูกสาวทารก (โจฮันนา) อย่างมีความสุข ท่าทางและแววตาแสดงถึงความอบอุ่น อ่อนโยน และรักครอบครัวอย่างชัดเจน ทั้งหมดนี้เพียงพอให้ผู้วิจัยเชื่อได้แล้วว่าเขาปฏิบัติตนตรงกับหลักทิศ 6 (คำสอนว่าด้วยการปฏิบัติตนต่อความสัมพันธ์ทั้ง 6 รูปแบบอย่างถูกต้อง) ข้อ ‘ทิศเบื้องหลัง (หรือปัจฉิมทิศ)’ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา มีใจความสำคัญระบุไว้ชัดเจนว่าสามีกับภรรยาต้องเอาใจใส่ดูแล ซื่อสัตย์และให้เกียรติกัน

(ข) อกุศลกรรม การกระทำต่อไปนี้ของสวีนนี่ ท็อดด์คือสิ่งที่ปรากฏเป็นหลักในภาพยนตร์ โดยทั้งหมดจัดเป็นอกุศลกรรม เพราะขัดกับคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างรุนแรง การล่อลวงคนเข้ามาในร้านเพื่อฆ่า: ขัดกับศีลข้อที่ 4 (มุสาวาทา เวรมณี) ว่าด้วยการห้ามเปล่งวาจาเท็จ หลักสัมมาวาจาว่าด้วยการห้ามเปล่งวาจาในทางลบ ได้แก่วาจาเพ้อเจ้อ วาจาเท็จ วาจาหยาบคาย หรือวาจาให้ร้ายผู้อื่น และหลักเมตตา-กรุณา ว่าด้วยการมีจิตใจที่ปราถนาดีต่อผู้อื่น เพราะในการล่อลวงนั้น สวีนนี่ต้องสร้างเรื่องราวโกหก คนเพื่อพาพวกเขามาฆ่าอย่างเลือดเย็น ถือเป็นการใช้วาจาในทางที่ผิดและไร้ความปราณี

การลงมือฆ่าคน: การฆ่าสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะสัตว์หรือมนุษย์คือกรรมที่มีบาปรุนแรงที่สุดในทางพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อผู้วิจัยมองที่กรณีของสวีนนี่แล้ว ผู้วิจัยมองว่าเขาไม่ได้ทำผิดหลักปาณาติปาตา เวรมณี (ห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิต) ในศีล 5 เพียงอย่างเดียว แต่ยังผิดหลักพรหมวิหาร 4 ข้อเมตตา (การปราถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข) และกรุณา (การปราถนาให้ผู้อื่นไม่เป็นทุกข์) อีกด้วย เพราะการฆ่าในเรื่องเป็นไปอย่างแยบยล โหดเหี้ยม และเลือดเย็น ทั้งยังทำเพื่อสนองความแค้นของตนเองล้วนๆ

นอกจากนี้ พุทธศาสนายังมีคำสอนเรื่อง ‘กฎแห่งกรรม (Law of Karma)’ ด้วย หมายความว่ามนุษย์เลือกกระทำสิ่งใดก็ต้องรับผิดชอบในสิ่งนั้น ต้องรอรับผลที่ตามมา สวีนนี่เองก็เช่นกัน เขาฆ่าคนบริสุทธิ์ตายไปมาก ปล่อยให้ความแค้นอยู่เหนือความมีสติ สุดท้ายก็ต้องยอมรับความเจ็บปวดที่ฆ่า

ภรรยาตัวเองตายกับมือ และถูกฆ่าตายแบบเดียวกับที่เคยทำกับคนอื่น แบบนี้ในทางพุทธศาสนาเรียกว่ากรรมที่เห็นผลในชาตินี้ ส่วนอีกแบบคือกรรมที่เห็นผลในชาติหน้า ในภาพยนตร์ไม่มีปรากฏให้เห็นเนื่องจากไม่มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องภพชาติวนเวียน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์เพิ่มเติมได้ว่า พุทธศาสนามองว่าการกระทำของสวีนนี่เป็นบาปที่ร้ายแรงมากจนแม้แต่ตายแล้วก็ไม่อาจชดใช้บาปได้ เขายังต้องตกนรกหมกไหม้ หรือไปเกิดในภพภูมิใหม่และตกอยู่ในชีวิตที่อาภัพ เช่น อายุสั้น ถูกทำร้าย ถูกหลอก เป็นต้น เขาอาจจะมีนิสัยเหมือนเดิมหรือเปลี่ยนไปก็ได้ อาจจะเกิดใหม่เป็นคนอาฆาตมาดร้ายมากจนไม่รู้จักแยกแยะถูกผิดเหมือนเดิม หรืออาจเกิดใหม่เป็นคนดีเลยก็ได้ แต่ไม่ว่าอย่างไร ก็ไม่มีทางหนีสิ่งที่ตนเองทำไว้ในชาติก่อนได้แน่นอน

ความคิดเห็นของผู้วิจัย: แม้มนุษย์จะมีความรู้สึกและคิดเป็น แต่การเลือกนั้นก็มีผลมาจากทั้งสภาพแวดล้อม ความจำเป็นส่วนตัว และ อื่นๆ อีกมากมายด้วย โดยก่อนที่จะเลือก มนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่างๆ มาก่อน แต่สถานการณ์เหล่านั้นก็เป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น สิ่งที่จะสานต่อจริงๆคือเจตนารมณ์ของมนุษย์ สามารถกล่าวให้เข้าใจง่ายๆ ได้ว่า สถานการณ์ต่างๆ เปรียบเสมือนลูกน้องที่มีหน้าที่คอยเริ่มงานหรือหางานเข้าทีม ส่วนเจตนารมณ์เปรียบเสมือนหัวหน้าที่มีอำนาจอยู่ในมือ คอยพิจารณางานและตัดสินใจสิ่งต่างๆเป็นขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งการพิจารณาและการตัดสินใจจะยากหรือง่ายนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับดุลพินิจ มุมมอง และอุปนิสัยของหัวหน้าเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับงานด้วยว่ามีรายละเอียดเป็นอย่างไร เป็นต้นว่ามีปัญหาที่น่าลำบากใจ ความกดดัน หรือความยุ่งยากใดๆ หรือไม่

ในที่นี้ผู้วิจัยต้องการสื่อว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรีอย่างแน่นอน เพียงแต่การเลือกของแต่ละคนไม่ได้เหมือนกันเสมอไป บางคนเลือกได้อย่างง่ายดาย ไร้ซึ่งความลังเล ในขณะที่บางคนเลือกอย่างยืดเยื้อและเต็มไปด้วยความลำบากใจ หรือบางครั้ง คนบางจำพวกอาจตัดสินใจเลือกในสิ่งที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงแม้จะตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งหมดนี้เป็นเพราะนิสัยและทัศนคติส่วนบุคคลประกอบกันขึ้นมาเป็นเจตนารมณ์ และเจตนารมณ์ก็มีอำนาจส่วนใหญ่ ที่ทำให้มนุษย์ตัดสินชี้ขาดได้ว่าเมื่อเผชิญหน้ากับปัจจัยต่างๆ ซึ่งเป็นอำนาจส่วนน้อยแล้ว เจ้าตัวจะทำอย่างไรต่อไป ยกตัวอย่างเช่น

กรณีตกอยู่ในสถานการณ์แบบเดียวกัน แต่เลือกทางเดินต่างกัน: (1) ในละครเรื่อง ‘หลงไฟ’ ตัวละครหญิงสองตัวเป็นเพื่อนกัน ฐานะไม่ค่อยดีทั้งคู่ คนหนึ่งมีนิสัยทะเยอทะยาน เลือกเข้าหาผู้ชายมีเงิน และไปเป็นโสเภณีเพราะอยากรวยเร็ว คิดว่ามีเงินมหาศาลแล้วเธอจะมีความสุข ส่วนอีกคน ชอบความธรรมดา มองว่าถึงไม่รวยก็มีความสุขได้ และพยายามใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย เอาแค่ให้พอมีพออยู่ไม่ลำบาก (2) เด็กชาย ก. และ ข. โตมาในครอบครัวที่มีปัญหาแตกแยกเหมือนกัน เด็กชาย ก. มุ่งมั่นตั้งใจเรียนหนังสือเพื่อที่จะได้มีชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งยังทำงานจิตอาสามากมายเพราะอยากเยียวยาความทุกข์ให้ผู้อื่น ไม่อยากให้ใครเจ็บปวดแบบตน ในขณะที่เด็กชาย ข. มีนิสัยเกเร ไม่เคยคิดถึงคนอื่น วันๆเอาแต่เที่ยวเล่นและก่อเรื่อง ไม่ตั้งใจเรียนหนังสือ

กรณีที่การเลือกเป็นไปโดยง่าย: ในภาพยนตร์สั้นแนวสยองขวัญเรื่องหนึ่งที่ผู้วิจัยได้ดูบน YouTube ตัวละครร้ายเคียดแค้นที่นางเอกไม่มีใจให้ตน ซ้ำยังไปรักกับพระเอก ตัวละครร้ายจึงสั่งให้ลูกน้องไปดักทำร้ายพระเอก แต่เนื่องจากพระเอกเคยเป็นทหารมาก่อน มีฝีมือการต่อสู้เป็นเลิศ ลูกน้องของตัวละครร้ายจึงสู้ไม่ได้ ต่อมาตัวละครร้ายจึงลงมือยิงพระเอกตายเอง ผู้วิจัยได้ดูจนจบเรื่อง เห็นกิริยาท่าทางของตัวละครร้ายชัดเจนว่าไม่ได้มีความลำบากใจในการเลือกทำชั่วเลยแม้แต่น้อย มี

เพียงความแข็งกร้าว ความอำมหิต ความเห็นแก่ตัว และเจตนารมณ์ที่อยากกำจัดพระเอกออกไปให้พ้นทาง เมื่อทั้งหมดนี้รวมเข้าด้วยกันแล้ว การตัดสินใจเบียดเบียนชีวิตคนอื่นจึงไม่ใช่เรื่องยากสำหรับเขาเลย

กรณีที่การเลือกเป็นไปโดยยากลำบาก: ในการ์ตูน 'โดราเอม่อน' ตอนหนึ่ง โนบิตะทำกระจกของเพื่อนบ้านแตก จึงโดนสั่งให้ชดใช้ แต่เขาไม่กล้าบอกแม่ตรงๆ เพราะก่อนหน้าเพิ่งทำคอนแทคเลนส์ของคนอื่นเสียหายจนแม่ต้องเดือดร้อนจ่ายเงินชดใช้ให้เจ้าของไปแล้ว ครั้งนี้ โนบิตะจึงตัดสินใจว่าจะขโมยเงินแม่ ซึ่งฉากดังกล่าว โนบิตะแอบย่องเข้าไปในบ้านแล้วเปิดตู้หยิบเงินไป สีหน้าแววตาดูลำบากใจตลอดทาง และเมื่อหยิบเงินได้แล้วเขาก็วิ่งหนีไปพร้อมร้องไห้สะอึกสะอื้นและพูดขอโทษแม่ แสดงให้เห็นชัดเจนว่าเขาไม่ได้อยากขโมยเงินแม่เลย การตัดสินใจลงมือทำไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับเขา เรียกได้ว่าเป็นการเลือกที่ฝืนใจ ไม่ใช่ไม่มีทางเลือก เขาจะอ้างว่าเพราะกลัวแม่ดุเลยต้องขโมยไม่ได้

จากกรณีทั้งหมดนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่า ภูมิหลังหรือเรื่องราวของบุคคลหรือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นจริงๆ บุคคลรับรู้สถานการณ์ต่างๆได้ แต่สถานการณ์เหล่านั้นไม่ใช่รีโมทคอนโทรลที่เมื่อกดปุ่มแล้วจะสั่งให้ตัวบุคคลขยับไปในทิศทางนั้นนี้ได้ อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ตัวบุคคลเองทั้งหมด ผิดชอบชั่วดีก็อยู่ที่เจ้าตัวจะพิจารณาเอง ไม่สมควรจะอ้างว่าเพราะเจอเรื่องเลวร้ายมา เพราะเจ็บแค้นใจ เพราะไม่พอใจจึงต้องทำแบบนี้

ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การวิจัยทำให้เห็นพลังของปรัชญาในการวิเคราะห์ปัญหาที่ยากๆในทางจริยธรรม ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นพลังของแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรีของซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาทว่าสามารถให้ความเห็นที่มีเหตุผลในการพิจารณาปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีเป็นปัญหาเก่าแก่ในทางปรัชญา จากงานวิจัยนี้ เราจะเห็นว่า ทัศนะของซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาทที่ผ่านการตีความอย่างละเอียดและรอบคอบที่สุดแล้ว ได้ช่วยให้เราเข้าใจปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีผ่านตัวละครในภาพยนตร์ที่ชื่อสวินนี่ ท้อดด์ อย่างไร ดังแผนภาพต่อไปนี้

แนวคิดของซาร์ตและพุทธศาสนาเถรวาท → การวิเคราะห์ทางปรัชญา → ความเข้าใจปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีที่ลึกขึ้น

สรุป

นักปรัชญากลุ่มที่ปฏิเสธเจตจำนงเสรีมองว่าพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ได้มาจากการเลือกของเจ้าตัว แต่มาจากการถูกสภาพแวดล้อมหล่อหลอม ดังนั้นหากต้องการให้มนุษย์เปลี่ยนพฤติกรรมก็ต้องปรับสภาพแวดล้อม เพราะหากสภาพแวดล้อมดีพฤติกรรมมนุษย์ก็จะดีตาม นอกจากนี้มนุษย์ยังไม่สมควรถูกกล่าวโทษหรือต้องรับผิดชอบการกระทำของตนเองด้วย แต่ควรได้รับความเห็นอกเห็นใจและความเข้าใจ เนื่องจากถือว่า ไม่ใช่การกระทำโดยสมัครใจ ซึ่งหากเป็นกรณีของสวินนี่ ท็อดด์ก็หมายความว่าเขาไม่ได้เลือกที่จะเป็นฆาตกร แต่เขาถูกสถานการณ์ที่โหดร้ายบีบบังคับให้เป็น ดังนั้นหากไม่ต้องการให้เขาฆ่าใคร ก็ต้องปรับที่สถานการณ์ของเขา และเขาไม่สมควรถูกประณาม ไม่สมควรถูกลอบสังหารในฉากจบ ทุกคนควรเห็นอกเห็นใจเขา ในขณะที่ซาร์ตและพุทธศาสนา มองว่ามนุษย์มี

อิสระในการเลือกจริง โดยซาร์ตกล่าวว่ามนุษย์หนีเสรีภาพของตนไม่พ้น มนุษย์เลือกได้เสมอ และต้องรับผลจากการกระทำของตนเองเสมอด้วย ส่วนพุทธศาสนาแม้ไม่มีทฤษฎีเรื่องเจตจำนงเสรีโดยตรง แต่ก็มีคำสอนเรื่องความไม่เที่ยง ขันธ์ 5 และกรรม ที่ทำให้เห็นได้ว่ามนุษย์คือสิ่งที่ผันแปรง่ายที่สุด เนื่องจากมีปัญญา มีความรู้สึกนึกคิด สามารถวางแผน ไตร่ตรอง และตัดสินใจได้เอง ดังนั้นทั้งซาร์ตและพุทธศาสนาจึงมีมุมมองต่อพฤตกรรมของสวีนนี่ ท็อดด์ไปในทิศทางเดียวกันว่า เขาก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง มีสติปัญญา มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ได้ด้วยตัวเอง มีทัศนคติเป็นของตัวเอง ดังนั้นการที่เขากลายเป็นฆาตกรจึงเป็นความสมัครใจทั้งหมด ไม่ใช่การถูกบีบบังคับแต่อย่างใด เขาเลือกได้แน่นอน และต้องยอมรับผลจากการเลือกของเขาด้วย

ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับนักปรัชญากลุ่มที่ปฏิเสธเจตจำนงเสรี เนื่องจากในชีวิตจริงมีหลายคนมีพฤติกรรมที่ขัดกับปัจจัยแวดล้อม บางคนประพฤติตัวดีทั้งที่อยู่ในสภาพแวดล้อมไม่ดี ในทางกลับกันบางคนประพฤติตัวไม่ดีทั้งที่อยู่ในสภาพแวดล้อมดี ดังนั้นการที่นักปรัชญากลุ่มนี้อ้างว่าสภาพแวดล้อมมีบทบาทในการหล่อหลอมพฤติกรรมของมนุษย์จึงไม่จริงสำหรับผู้วิจัย

ส่วนแนวคิดของซาร์ตและพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยมีจุดโต้แย้งเพียงเล็กน้อย ได้แก่ 1) คำพูดของซาร์ตที่ว่า “มนุษย์ถูกสาปให้มีเสรีภาพ” นั้นดูมีความหมายที่ขัดแย้งกัน ตรงที่การถูกสาปคือการถูกทำให้อับจนหนทาง ในขณะที่เสรีภาพหมายถึงการมีอิสระ ไม่ถูกบังคับ 2) การที่พุทธศาสนาสอนว่าใครกระทำสิ่งใดย่อมต้องได้รับผลเช่นนั้นเสมอ ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยเท่าไหร่นัก เนื่องจากในชีวิตจริงมีผู้ที่กระทำความดีแต่ได้สิ่งเลวร้ายตอบแทน มีผู้กระทำสิ่งเลวร้ายแต่ได้สิ่งที่ดีตอบแทนมากมาย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังคงชื่นชอบและเห็นด้วยกับสาระหลักของทั้งสองแนวคิดนี้เป็นอย่างมาก แม้สิ่งที่ซาร์ตกล่าวจะดูเหมือนเป็นการยัดเยียดเล็กน้อยตรงที่เลือกใช้คำที่เด็ดขาดอย่าง “ถูกสาป” และแม้ผู้วิจัยจะไม่ค่อยเชื่อในความยุติธรรมของกฎแห่งกรรมตามที่พุทธศาสนาสอน แต่ผู้วิจัยก็เชื่อว่ามนุษย์มีสติปัญญา มีเสรีภาพ ในการเลือกจริง และทุกการเลือกย่อมมีผลลัพธ์ตามมาเสมอ ส่วนผลลัพธ์จะเป็นอย่างไรนั้นเราไม่อาจล่วงรู้ได้ เนื่องจากมีหลายปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเรา บางครั้งเราอาจได้ผลลัพธ์ที่สมกับการกระทำของเรา บางครั้งอาจได้ผลลัพธ์ที่สวนทางกัน แต่ถึงกระนั้น ผู้วิจัยก็มองว่ามนุษย์ควรเลือกสิ่งที่ดีและละเว้นสิ่งที่ผิดเสมอ เพราะแม้เราจะคาดการณ์ผลลัพธ์ไม่ได้หรือผลลัพธ์ไม่เป็นดังที่ควรจะเป็น แต่อย่างน้อยการที่มีความดีอยู่กับตัวก็ทำให้จิตใจเราเป็นสุขได้มากกว่าตรงกันข้าม หากเรามีความเลวร้ายอยู่กับตัว แม้ภายนอกจะได้ผลลัพธ์ตามใจปรารถนา แต่ในเบื้องลึกของจิตใจย่อมต้องเต็มไปด้วยความขุ่นมัว ไร้ซึ่งความสงบ

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงการใช้ประโยชน์: งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ตามทัศนะของซาร์ตและพุทธศาสนามีเจตจำนงเสรี ทัศนะนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์และสังคม

2) ข้อเสนอแนะเชิงการวิจัย: งานวิจัยนี้เป็นตัวอย่างการใช้แนวคิดทางปรัชญาเพื่อศึกษาภาพยนตร์ ผู้ที่สนใจศึกษาปรัชญาในภาพยนตร์อาจใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Harris, Sam (2012). *Free Will*. New York: Free Press.

Sartre, J. P. (2020). *Being and Nothingness*. Translated by Sarah Rishmond. London: Routledge.

Skinner, B. F (2002). *Beyond Freedom and Dignity*. New York: Hackett.

ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2
The Administrator's Managerial Skills and The Internal Quality Assurance in School Under Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2

[1]ชนัญชิดา ชัยบูรณ์ [2]นุชนรา รัตนศิระประภา
[1]Chananthida Chaiyaboon [2]Nuchnara Rattanasiraprapa
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author e-mail: poppb2011@gmail.com

Received December 2, 2025; **Revised** December 9, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหาร 2) ศึกษาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา กลุ่มตัวอย่างคือ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 จำนวน 108 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 3 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 324 คน และใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความคิดเห็นทักษะการบริหารของผู้บริหารและการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม เท่ากับ 0.986 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัย พบว่า 1) ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทักษะด้านเทคนิค ทักษะการติดต่อสื่อสาร ทักษะการบริหารเวลา ทักษะการตัดสินใจ ทักษะด้านความคิดรวบยอด และทักษะการวินิจฉัย ตามลำดับ 2) การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด 3 ด้าน และ อยู่ในระดับมาก 3 ด้าน โดย เรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา การติดตามผลการการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาและ การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ตามลำดับ และ 3) ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงาน

ประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 มีความสัมพันธ์ลักษณะคล้อย ตามกันในระดับปานกลางอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
คำสำคัญ: ทักษะการบริหาร; ประกันคุณภาพ; ประถมศึกษา

Abstract

The purposes of this research were to determine 1) the administrator's managerial skills 2) the internal quality assurance in schools; and (3) the relationship between the administrator's managerial skills and the internal quality assurance in schools. The sample of this research consisted of 108 schools under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2 The 3 respondents from each school, with the total of 324 stratified random sampling. The research instrument was opinionnaire about consisting of the administrator's managerial skills and the internal quality Assurance in school Cronbach's Alpha if Item Deleted 0.986. The statistical analysis was frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation and Pearson's product moment correlation coefficient. The results of this research were as follows: 1) The administrator's managerial skills under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2, as a whole and each aspect were at a high level, ranking from the highest to the lowest by arithmetic mean; interpersonal skills, technical skills, communication skills, time-management skills, decision-making skills, conceptual skills, and diagnostic skills, respectively. 2) The internal quality assurance in schools under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2 was at a highest level, ranking from the highest to the lowest by arithmetic mean; he preparation of the school self-assessment report, the establishment of school educational standards, internal evaluation and quality inspection, monitoring of operational outcomes to enhance school quality in accordance with educational standards, implementation of the school development plan, and the formulation of the school development plan aimed at educational quality standards, respectively. 3) The relationship between the administrator's managerial skills and the internal quality assurance in schools under the Ratchaburi Primary Educational Service Area Office 2 were positive moderate level of correlation, with .01 significance level.
Keywords: Managerial Skills; Quality Assurance; Primary Education

บทนำ

เรากำลังอยู่ในช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสภาพแวดล้อมที่ประเทศต่างๆ มีความเชื่อมโยงกันมากขึ้นเรื่อยๆ และระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวโดยไม่ใช่แค่การปฏิรูปเพียงครั้งคราว แต่ต้องเป็นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของเยาวชน สังคม และ

ตลาดแรงงานทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งผู้กำหนดนโยบายและบุคลากรด้านการศึกษาของไทยตระหนักว่า การศึกษาควรจะมุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมให้เยาวชนมีทักษะที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตและสอดคล้องกับสังคมในอนาคต แม้ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยจะมีความก้าวหน้าในด้านการเข้าถึงการศึกษาในระดับอนุบาลจนถึงระดับมัธยมศึกษา รวมทั้งมีการปฏิรูปเชิงโครงสร้างเพื่อปรับปรุงคุณภาพการศึกษาดังนั้น ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำที่เหมาะสมย่อมสามารถสร้างบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือ กระตุ้นให้บุคลากรมีความมุ่งมั่นในการทำงาน และช่วยผลักดันให้องค์การบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (UNICEF, 2019)

ทักษะการบริหารของผู้บริหารโรงเรียนระดับประถมศึกษาเป็นปัจจัยชี้ขาดต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาและพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในระดับฐานราก เนื่องจากวัยประถมศึกษาเป็นช่วงสำคัญของการวางรากฐานความรู้และทักษะชีวิตของเด็ก การที่โรงเรียนจะสามารถจัดการศึกษาที่มีคุณภาพได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำและความสามารถในการบริหารจัดการของผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ ผู้บริหารจำเป็นต้องมีทักษะรอบด้าน ทั้งทักษะเชิงเทคนิคในการจัดการงานโรงเรียน ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ในการบริหารบุคลากรและสร้างแรงจูงใจ ตลอดจนทักษะด้านความคิดเชิงกลยุทธ์เพื่อวางแผนพัฒนาโรงเรียนในระยะยาว องค์ประกอบทักษะของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 อันได้แก่ ทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะการสื่อสาร ทักษะการคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์ ทักษะการบริหารจัดการองค์กร และทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งล้วนเป็นทักษะจำเป็นที่ผู้บริหารควรพัฒนาให้ทันต่อยุคสมัยความรอบรู้และชำนาญในทักษะเหล่านี้จะช่วยให้ผู้บริหารสามารถบริหารโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ดีและสนับสนุนให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ ส่งผลต่อพัฒนาการของผู้เรียนโดยตรง นอกจากนี้ ในบริบทของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และนโยบายและจุดเน้นของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 ซึ่งมุ่งยกระดับคุณภาพคนไทยและระบบการศึกษาให้มีมาตรฐานและความเสมอภาคทางการศึกษา การประกันคุณภาพการศึกษาภายในถูกกำหนดให้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) การดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยผู้บริหารสถานศึกษาที่มีทักษะการบริหารรอบด้านสามารถแปลงกรอบนโยบายระดับชาติให้เป็นแผนยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการ และโครงการเชิงรูปธรรมภายในสถานศึกษา ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาโดยทั่วไปประกอบด้วย ทักษะทางเทคนิค (technical skill) ในการบริหารหลักสูตร ระบบข้อมูล และการใช้เทคโนโลยีเพื่อการจัดการเรียนรู้ ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (human relation skill) ในการสื่อสาร โน้มน้าว และสร้างแรงจูงใจให้ครู บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วม ตลอดจน ทักษะเชิงมโนทัศน์ (conceptual skill) ในการมองภาพรวมของการจัดการศึกษา เชื่อมโยงแผนพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษากับมาตรฐานการศึกษาชาติ และบริบทท้องถิ่นอย่างสอดคล้องกัน ทักษะเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ และตัวชี้วัดคุณภาพ ระบบประกันคุณภาพภายในที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยวงจรการบริหาร “วางแผน–ดำเนินการ–ติดตามตรวจสอบ–ปรับปรุงพัฒนา” อย่างต่อเนื่อง โดยมีผู้บริหารเป็นผู้นำในการกำหนดมาตรฐาน การจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพ การกำกับติดตาม และการรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนและกระบวนการจัดการเรียนรู้ การออกแบบตัวชี้วัด กระบวนการเก็บข้อมูล และการใช้ผลการประเมินเพื่อปรับปรุงคุณภาพ จึงเป็น

ภารกิจที่ต้องอาศัยความรู้และทักษะทางการบริหารที่ลึกซึ้งของผู้บริหารสถานศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566)

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรีเขต 2 มีการบริหารจัดการศึกษาเพื่อให้สถานศึกษามีคุณภาพส่งเสริมให้ครูมีนวัตกรรมในการจัดการเรียนการสอน และมีการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางรูปแบบของการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการศึกษาในปัจจุบันมุ่งเน้นที่จะพัฒนาผู้เรียนให้ก้าวทันเทคโนโลยี ประชาคมอาเซียน และความเป็นสากล ทั้งนี้ จากรายงานผลการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา พบว่าในการบริหารจัดการของผู้บริหารสถานศึกษายังมีหลายประเด็นที่ “ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาเพิ่มเติม” เพื่อให้การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเอื้อต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง 1) การติดต่อประสานงานระหว่างผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชา ยังมีช่องว่างบางประการที่สามารถพัฒนาให้มีความชัดเจน คล่องตัว และสร้างความเข้าใจร่วมกันได้มากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้การขับเคลื่อนงานตามเป้าหมายของสถานศึกษาดำเนินไปอย่างราบรื่น 2) ความร่วมมือกับเครือข่ายทางการศึกษาและภาคีที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานต้นสังกัด ชุมชน และองค์กรภายนอก ยังคงมีโอกาสในการขยายและพัฒนาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น เพื่อสนับสนุนการระดมทรัพยากรและการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ 3) ด้านบรรยากาศและสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา ยังมีส่วนที่สามารถปรับปรุงและพัฒนาให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนได้มากยิ่งขึ้น ทั้งในมิติของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและบรรยากาศทางวิชาการ 4) ระบบข้อมูลสารสนเทศของสถานศึกษา ยังมีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้มีความเป็นระบบ ทันสมัย และรองรับการนำไปใช้ในการวางแผน ติดตาม และตัดสินใจเชิงบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น 5) การนิเทศ ติดตาม ดูแลช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ รวมทั้งการตรวจสอบและประเมินผลการปฏิบัติงานของครูและบุคลากรทางการศึกษา ยังมีพื้นที่สำหรับการเสริมสร้างความต่อเนื่องและความเป็นระบบยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนจากประเด็นดังกล่าว ทำให้เห็นความสำคัญของการศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของผู้บริหารให้สอดคล้องกับเป้าหมายการยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืนต่อไป (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2, 2567) จากรายงานการประเมินตนเองโรงเรียนวัดช่องพราน กล่าวในรายงานการประเมินตนเองถึงจุดที่ควรพัฒนาว่า พัฒนาระบบการบริหาร จัดการด้านต่างๆ การจัดเก็บข้อมูล การกำกับ ติดตามผลการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ โดยใช้ เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมอย่างหลากหลาย ครบทุกด้าน และมีความต่อเนื่องมากยิ่งขึ้นพัฒนาระบบ ของโรงเรียนวัดเขาส้ม กำหนดจุดที่ควรพัฒนาไว้ คือ ผู้ปกครองมีโอกาสเสนอแนะแนวความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการสถานศึกษาเพื่อสร้างเครือข่ายผู้ปกครองและผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา โดยมีเป้าหมายให้ทุกคนร่วมกันรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษาและพัฒนาคุณภาพการศึกษา นอกจากนี้ควรมีการ พัฒนาการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ในทำนองเดียวกันโรงเรียนวัดหนองใยบัว กล่าวในรายงานการประเมินตนเอง ถึงจุดที่ควรพัฒนาว่า พัฒนาระบบการบริหารจัดการด้านต่างๆ การจัดเก็บข้อมูล การกำกับ ติดตามผลการดำเนินงานกิจกรรม

ต่างๆ โดยใช้ เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมอย่างหลากหลายครบทุกด้าน และมีความต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น พัฒนาระบบ และรายงานการประเมินตนเองของโรงเรียนบ้านพุลุ้ง กำหนดจุดที่ควรพัฒนาว่า ผู้บริหารไม่ได้นำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงแนวทางการบริหารจัดการสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษายังไม่มีความพยายามในการจูงใจให้ นักเรียนในพื้นที่บริการเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2, 2567)

ดังนั้นทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 นั้น ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการขับเคลื่อนการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพราะผู้บริหารคือผู้นำในการกำหนดทิศทาง วางโครงสร้างองค์กร จัดระบบงาน และขับเคลื่อนกระบวนการบริหารตามวงจรคุณภาพ PDCA (Plan-Do-Check-Act) หากผู้บริหารมีทักษะการบริหารที่รอบด้าน จะสามารถบริหารทรัพยากร บุคลากร และกระบวนการทำงานให้เป็นระบบ ส่งผลให้มาตรฐานด้านการบริหารจัดการของสถานศึกษาบรรลุเป้าหมายและรองรับการประกันคุณภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม จากผลการประเมินคุณภาพภายในของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่ายังมีตัวบ่งชี้ด้านการบริหารจัดการหลายประการที่ต้องเร่งปรับปรุง สะท้อนให้เห็นว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารยังเป็นประเด็นที่ควรให้ความสำคัญและพัฒนาอย่างจริงจัง ดังนั้น การศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายใน จึงมีความสำคัญในการค้นหาข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อใช้เป็นแนวทางยกระดับสมรรถนะผู้บริหาร และเสริมสร้างคุณภาพการจัดการศึกษาภายในสถานศึกษาให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาวิจัยทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยผู้วิจัยคาดว่าผลการวิจัยจะสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณา โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ 1) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรีเขต 2 จำนวนทั้งสิ้น 147 แห่ง 2) กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรีเขต 2 จำนวนทั้งสิ้น 108

แห่ง ได้มาโดยกำหนดขนาดตัวอย่างจากการเปิดตารางประมาณขนาดตัวอย่างของเครจซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) และใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างโดยวิธีสุ่มแบบแบ่งประเภท (stratified random sampling)

2. ผู้ให้ข้อมูล กำหนดผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 3 คน ประกอบด้วย 1) ผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือรองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน 2) หัวหน้างานหรือหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 1 คน และ 3) ครู จำนวน 1 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 324 คน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามอำเภอ

สถานศึกษาสังกัด สพป.รบ. เขต 2	ประชากร (โรงเรียน)	กลุ่มตัวอย่าง (โรงเรียน)	ผู้ให้ข้อมูล			
			ผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือรองผู้อำนวยการสถานศึกษา	หัวหน้างานหรือหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้	ครู	รวม
อำเภอโพธาราม	51	37	37	37	37	148
อำเภอบ้านโป่ง	47	34	34	34	34	136
อำเภอดำเนินสะดวก	25	19	19	19	19	76
อำเภอบางแพ	24	18	18	18	18	72
รวม	**147**	**108**	**108**	**108**	**108**	**324**

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียด เกี่ยวกับ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่หลัก และประสบการณ์ในตำแหน่งหน้าที่หลัก ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list)

ตอนที่ 2 ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ตามแนวคิดของกริฟฟิน (Griffin, 2013)

ตอนที่ 3 การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ตามแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ซึ่งแบบสอบถามตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบจัดลำดับคุณภาพ 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert's Five Rating Scale)

4. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้เกิดความตรงและความเชื่อมั่นของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือ ซึ่งเป็นแบบสอบถาม โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 สร้างกระทงคำถามโดยการตีความนิยามตัวแปรที่ศึกษา คือ ทักษะการบริหารของผู้บริหารและการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เป็นกระทงคำถามภายใต้คำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ขั้นที่ 2 ตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (content validity) ของแบบสอบถาม โดยการนำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน เพื่อพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหากับนิยามตัวแปร โดยใช้เทคนิค IOC (index of item objective congruence) โดยพิจารณาค่าความสอดคล้องระหว่าง 0.8 ถึง 1.0

ขั้นที่ 3 นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (try out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 แห่ง ผู้ให้ข้อมูล สถานศึกษาละ 3 คน ประกอบด้วย 1) ผู้อำนวยการสถานศึกษาหรือรองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 1 คน 2) หัวหน้างานหรือหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 1 คน และ 3) ครู จำนวน 1 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 30 คน

ขั้นที่ 4 นำแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาคำนวณหาค่าความเที่ยง (reliability) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) โดยพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α – coefficient) ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.986

ขั้นที่ 5 จัดทำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์และนำไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังต่อไปนี้ 1) ผู้วิจัยขอหนังสือเชิญจากภาควิชาการบริหารการศึกษา 2 ฉบับ คือ (1) หนังสือตรวจความตรงเชิงเนื้อหา (2) หนังสือขอทดลองใช้เครื่องมือ 2) ผู้วิจัยขอหนังสือเก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 3) ผู้วิจัยนำส่งและรับคืนหนังสือเชิญหนังสือตรวจความตรงเชิงเนื้อหาและหนังสือขอทดลองใช้เครื่องมือพร้อมเครื่องมือถึงผู้เชี่ยวชาญด้วยตนเอง ผู้อำนวยสถานศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง และผู้อำนวยการสถานศึกษาเป็นกลุ่มตัวอย่าง และรับผลการตรวจความตรงเชิงเนื้อหาด้วยตนเอง

6. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้ผู้ให้ข้อมูล เป็นหน่วยวิเคราะห์ (Unit of analysis) และวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป

7. สถิติที่ใช้ในการวิจัย เมื่อได้รับแบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) กลับคืนมาแล้วได้ตรวจสอบความเรียบร้อยแล้ว นำมาวิเคราะห์โดยวิธีทางสถิติตามแนวทาง ดังนี้ 1) การวิเคราะห์สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ คือ การแจกแจงความถี่ (frequency: f) และร้อยละ (percentage: %) 2) การวิเคราะห์ระดับทักษะการบริหารของผู้บริหารหรือการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 สถิติที่ใช้ คือ มัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: $\overline{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation: S.D.) แล้วนำค่ามัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean: $\overline{x}$) เทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best, 1986) 3) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 สถิติที่ใช้ คือ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product - moment correlation coefficient :r_{xy})

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิเคราะห์ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 จากผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็น จำนวน 108 แห่ง สามารถแสดงรายละเอียดได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม (X_{tot})

(n=108)

ด้าน	ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สพป.ราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม (X_{tot})	มัชฌิมเลขคณิต ($\bar{x}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	ระดับ	อันดับ
1	ทักษะด้านเทคนิค (X_1)	4.43	0.57	มาก	2
2	ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2)	4.46	0.56	มาก	1
3	ทักษะด้านความคิดรวบยอด (X_3)	4.39	0.59	มาก	6
4	ทักษะการวินิจฉัย (X_4)	4.39	0.61	มาก	7
5	ทักษะการติดต่อสื่อสาร (X_5)	4.43	0.57	มาก	2
6	ทักษะการตัดสินใจ (X_6)	4.42	0.57	มาก	4
7	ทักษะการบริหารเวลา (X_7)	4.42	0.58	มาก	5
รวม (X_{tot})		**4.42**	**0.53**	**มาก**	

จากตารางที่ 2 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม (X_{tot}) อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.42, SD = 0.53) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ($\bar{x}$ = 4.46, SD = 0.56) ทักษะด้านเทคนิค ($\bar{x}$ = 4.43, SD = 0.57) ทักษะการติดต่อสื่อสาร ($\bar{x}$ = 4.43, SD = 0.57) ทักษะการตัดสินใจ ($\bar{x}$ = 4.42, SD = 0.57) ทักษะการบริหารเวลา ($\bar{x}$ = 4.42, SD = 0.58) ทักษะด้านความคิดรวบยอด ($\bar{x}$ = 4.39, SD = 0.59) และทักษะการวินิจฉัย ($\bar{x}$ = 4.39, SD = 0.61) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ซึ่งอยู่ระหว่าง (SD = 0.56 – 0.61) หมายความว่า การกระจายข้อมูลน้อย ลักษณะเช่นนี้แสดงว่า ผู้ให้ข้อมูลสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิเคราะห์การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 จากผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็น จำนวน 108 แห่ง พบว่า การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม (Y_{tot}) อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.51, SD = 0.51) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด 3 ด้าน และ อยู่ในระดับมาก 3 ด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง ($\bar{x}$ = 4.55, SD = 0.57) การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ($\bar{x}$ = 4.51, SD = 0.53) การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ($\bar{x}$ = 4.51, SD = 0.54) การติดตามผลการการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ($\bar{x}$ = 4.50, SD = 0.54) การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ($\bar{x}$ = 4.49, SD = 0.57) และ การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐาน การศึกษาของ

สถานศึกษา ($\bar{x}$ = 4.48, SD = 0.55) เมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ซึ่งอยู่ระหว่าง (SD = 0.53 – 0.57) หมายความว่า การกระจายข้อมูลของข้อมูลน้อย ลักษณะเช่นนี้แสดงว่า ผู้ให้ข้อมูลมีการดำเนินงานคุณภาพภายในสถานศึกษา สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 สามารถแสดงรายละเอียดได้ดังตารางที่ 3

(n = 108)

การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา / ทักษะการบริหารของผู้บริหาร	การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (Y1)	การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา (Y2)	การดำเนินการตามแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา (Y3)	การประเมินผลและรายงานคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา (Y4)	การติดตามผลการดำเนินการใช้คุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา (Y5)	การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (Y6)	Ytot
ทักษะด้านเทคนิค (X_1)	.767**	.765**	.765**	.765**	.752**	.697**	.811**
ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2)	.792**	.768**	.738**	.753**	.767**	.725**	.819**
ทักษะด้านความคิดรวบยอด (X_3)	.773**	.750**	.753**	.739**	.731**	.693**	.798**
ทักษะการวินิจฉัย (X_4)	.742**	.738**	.729**	.717**	.725**	.669**	.777**
ทักษะการติดต่อสื่อสาร (X_5)	.729**	.742**	.751**	.727**	.731**	.715**	.792**
ทักษะการตัดสินใจ (X_6)	.756**	.756**	.712**	.767**	.707**	.627**	.779**
ทักษะการบริหารเวลา (X_7)	.788**	.788**	.794**	.778**	.752**	.732**	.834**
X_{tot}	.832**	.824**	.813**	.814**	.804**	.755**	.872**

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากตารางที่ 3 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหาร (Xtot) กับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (Ytot) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูง (rxy = 0.872) ในลักษณะคล้อยตามกัน

เมื่อพิจารณาทักษะการบริหารของผู้บริหาร โดยภาพรวม (X_{tot}) กับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (Y_1, Y_2 ,) พบว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .01 ในลักษณะคล้อยตามกันทุกคู่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงทั้งหมด โดยสามารถเรียงลำดับค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จากมากไปน้อย ดังนี้ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (r_{xy}=0.832) การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา (r_{xy} = 0.824)

เมื่อพิจารณาทักษะการบริหารของผู้บริหารรายด้าน (X_1 – X_7)การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาโดยภาพรวม (Y_{tot}) พบว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ในลักษณะคล้อยตามกันทุกคู่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงทั้งหมด โดยสามารถเรียงลำดับค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จากมากไปน้อย ดังนี้ ทักษะการบริหารเวลา (r_{xy} = 0.834) ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (r_{xy} = 0.819) ทักษะด้านเทคนิค (r_{xy} = 0.811) ทักษะด้านความคิดรวบยอด (r_{xy} = 0.798) ทักษะการติดต่อสื่อสาร (r_{xy} = 0.792) ทักษะการตัดสินใจ (r_{xy} = 0.779) และทักษะการวินิจฉัย (r_{xy} = 0.777) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหาร (X_{1-7}) กับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (Y_{1-6}) แต่ละด้านพบว่ามีความสัมพันธ์กันทั้งหมดอยู่ในระดับสูง ในลักษณะคล้อยตามกัน โดยส่วนคู่ที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์มากที่สุด คือ ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา ด้านทักษะการบริหารเวลา (X_7) มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ด้านการดำเนินการตามแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา (Y_3) (r_{xy} = 0.794) และส่วนคู่ที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์น้อยที่สุดเป็นลำดับสุดท้าย คือ ทักษะการบริหารของผู้บริหาร ด้านทักษะการตัดสินใจ (X_6) มีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ด้านการจัดทำรายงานรายงานผลการประเมินตนเอง (Y_6) (r_{xy} = 0.627)

อภิปรายผลการวิจัย

1. ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมุติฐานที่ตั้งไว้ว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เป็นเพราะผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 ผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาโทขึ้นไป และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานด้านการศึกษาเป็นเวลามากกว่า 20 ปี ทั้งยังผ่านการคัดเลือกเพื่อบรรจุและแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) กำหนดไว้ โดยกระบวนการคัดเลือกดังกล่าวมุ่งให้ผู้ได้รับการแต่งตั้งมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนด ทั้งในด้านคุณสมบัติทั่วไปตามมาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2547 และคุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งตามมาตรฐานตำแหน่งที่ ก.ค.ศ. ประกาศกำหนดภายหลังการบรรจุและแต่งตั้ง ผู้บริหารสถานศึกษาต้องผ่านการประเมินสัมฤทธิผลการปฏิบัติงานในหน้าที่เพื่อพัฒนาการศึกษาเป็นระยะเวลา 1 ปี ซึ่งเป็นกระบวนการประเมินที่กำหนดองค์ประกอบ ตัวชี้วัด และวิธีการประเมินไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อให้มั่นใจว่าผู้บริหารมีสมรรถนะ ความรู้ และทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติหน้าที่ด้านภาวะผู้นำ คุณธรรม จริยธรรม และการบริหารจัดการสถานศึกษาให้สอดคล้องกับมาตรฐานตำแหน่งและความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ในบริบทดังกล่าว ความสำเร็จของการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับคุณภาพของผู้บริหารสถานศึกษาและคุณภาพของครูเป็นสำคัญ ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถในการวางแผน กำหนดขั้นตอน และดำเนินกระบวนการบริหารงาน โดยใช้กระบวนการคิดและการตัดสินใจเชิงระบบ เพื่อให้การปฏิบัติงานในแต่ละระดับเป็นไปตามความเหมาะสม มีความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรที่จำกัด และนำไปสู่ผลการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม อันสะท้อนถึงความสำคัญของสมรรถนะส่วนบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 อย่างเด่นชัด สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุริยัน ดีรอด และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร” ผลการวิจัยพบว่า ระดับทักษะการบริหารของ

ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ระดับการดำเนินงานตาม มาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และ ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการ ดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ เท่ากับ .464 (R2 = .464) ตัวแปรที่มีอิทธิพลในการทำนายสูงสุด คือ ด้านมนุษย์ (X_4)ด้านเทคนิค (X_2)ด้านความรู้ความคิด (X_1) และด้านความคิดรวบยอด (X_5) เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายใน สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสามารถพยากรณ์การดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ได้ร้อยละ 46.40 (สุริยัน ดีรอด และคณะ, 2560)

2. การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมุติฐานที่ตั้งไว้ว่า การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เป็นเพราะผู้บริหารสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีระบบ มีทิศทาง และสอดคล้องกับมาตรฐานที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด โดยพบว่าสถานศึกษาส่วนใหญ่มีการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการคุณภาพอย่างต่อเนื่องและเป็นขั้นตอน ซึ่งสะท้อนถึงความตระหนักถึงความสำคัญของระบบประกันคุณภาพการศึกษาในฐานะกลไกหลักในการรับรองคุณภาพและความเชื่อมั่นของผู้ปกครอง ชุมชน และสังคมต่อคุณภาพของผู้เรียนและกระบวนการจัดการศึกษา การประกันคุณภาพการศึกษาเป็นภารกิจที่สถานศึกษาทุกแห่งต้องดำเนินการอย่างเคร่งครัด โดยมีเป้าหมายเพื่อให้การจัดการศึกษามีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ ทั้งในด้านคุณภาพผู้เรียน คุณภาพกระบวนการบริหารจัดการ และคุณภาพของระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ต่อมา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสำนักทดสอบทางการศึกษา ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาระบบประกันคุณภาพตามกฎกระทรวงว่าด้วยระบบการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ซึ่งได้กำหนดโครงสร้าง ขั้นตอน วิธีการ และตัวชี้วัดของการประกันคุณภาพไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้สถานศึกษาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติอย่างเป็นมาตรฐานเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการจัดทำคู่มือการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อให้สถานศึกษาสามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องตามวงจรคุณภาพ (PDCA) และสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาการกำหนด ซึ่งการมีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนดังกล่าวช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถกำกับติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานของครูและบุคลากรทางการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ส่งผลให้สถานศึกษาดำเนินงานประกันคุณภาพได้ครบถ้วนตามขั้นตอน สามารถตรวจสอบได้ และนำผลการประเมินไปใช้เพื่อปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ระบบประกันคุณภาพการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยยกระดับคุณภาพของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยตรง ทั้งในด้านการวางแผน การจัดกระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการภายใน และการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สาธารณชน อันนำไปสู่การพัฒนา

คุณภาพผู้เรียนและมาตรฐานการศึกษาของเขตพื้นที่ในภาพรวมได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของวิจัยสิริพร บุญทิพย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องสมรรถนะของผู้บริหารกับการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน โรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต1 ผลการศึกษา สมรรถนะของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาชุมพร เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด การดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และสมรรถนะของผู้บริหารกับการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน โรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1 มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเป็นความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางในลักษณะคล้อยตามกัน (สิริพร บุญทิพย์, 2566) สอดคล้องกับผลงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภูเขต 1 ผลการวิจัยพบว่า ทักษะทางการบริหารของผู้บริหารในสถานศึกษาโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษ โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ทักษะทางการบริหารของผู้บริหารกับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษามีความสัมพันธ์ในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทักษะทางการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สามารถพยากรณ์การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ได้ร้อยละ 67 และได้สมการพยากรณ์ ในรูปคะแนนดิบและคะแนนมาตรฐาน (วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี และคณะ, 2562)

3. ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งสอดคล้องกับสมมุติฐานที่ตั้งไว้โดยมีความสัมพันธ์เชิงบวกลักษณะคล้อยตามกันอยู่ในระดับสูง ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ทักษะด้านเทคนิค และทักษะด้านแนวคิดเชิงระบบ ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถสร้างความร่วมมือและบรรยากาศการทำงานแบบมีส่วนร่วม ทำให้ครูและบุคลากรมีความพร้อมในการเข้าร่วมกระบวนการประกันคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการเก็บข้อมูล การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง หรือการพัฒนางานตามข้อเสนอแนะจากการประเมิน ทักษะด้านเทคนิคมีบทบาทสำคัญต่อความถูกต้องครบถ้วน และความสอดคล้องของข้อมูลหลักฐานต่างๆ ที่ใช้ในการประเมินคุณภาพ เช่น ระบบสารสนเทศ การกำกับติดตาม และการนิเทศภายใน ส่วนทักษะด้านแนวคิดเชิงระบบช่วยให้ผู้บริหารสามารถวางแผนองค์รวม เห็นความเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่างๆ ในงานประกันคุณภาพ และสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งสองจะพบว่า ทักษะการบริหารที่ดีทำหน้าที่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นไปตามวงจร PDCA (Plan–Do–Check–Act) หากผู้บริหารมีทักษะด้านแนวคิดที่แข็งแรง ก็จะสามารถกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแผนการดำเนินงานด้านคุณภาพที่ชัดเจน หากมีทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ก็สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของบุคลากรเพื่อขับเคลื่อนระบบคุณภาพให้เกิดผลจริง และหากมีทักษะด้านเทคนิคที่เพียงพอ ก็

จะสามารถตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลได้อย่างถูกต้องตามมาตรฐาน ทั้งนี้กระบวนการประกันคุณภาพจำเป็นต้องอาศัยทั้งการวางระบบ การดำเนินงานตามมาตรฐาน การรวบรวมหลักฐานเชิงประจักษ์ และการพัฒนาตามผลประเมิน ซึ่งล้วนต้องการทักษะบริหารที่สอดคล้องและสนับสนุนกันอย่างเป็นองค์รวม สอดคล้องกับงานวิจัยของสุริยัน ดีรอด และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบว่า ระดับทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ระดับการดำเนินงานตาม มาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และ ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการ ดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ เท่ากับ .464 (R2 = .464) ตัวแปรที่มีอิทธิพลในการทำนายสูงสุด คือ ด้านมนุษย์ (X_4)ด้านเทคนิค (X_2)ด้านความรู้ความคิด (X_1) และด้านความคิดรวบยอด (X_5) เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสามารถพยากรณ์การดำเนินงานตามมาตรฐานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ได้ร้อยละ 46.40 (สุริยัน ดีรอด และคณะ, 2560)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยเรื่อง ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 พบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์เชิงบวกและมีอิทธิพลโดยตรงต่อคุณภาพของการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ผู้บริหารที่มีทักษะการบริหารที่เข้มแข็งจะสามารถขับเคลื่อนระบบประกันคุณภาพให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ โปร่งใส ตรวจสอบได้ และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและสถานศึกษาอย่างยั่งยืน ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2

ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา		การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
1. ทักษะด้านเทคนิค		1. การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา
2. ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล		2. การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา
3. ทักษะด้านความคิดรวบยอด		3. การดำเนินการตามแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา
4. ทักษะการวินิจฉัย		4. การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา
5. ทักษะการติดต่อสื่อสาร		5. การติดตามผลการดำเนินการให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา
6. ทักษะการตัดสินใจ		6. การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง
7. ทักษะการบริหารเวลา		

สรุป

สรุปผลการวิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารของผู้บริหารกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2” ผลปรากฏดังนี้ 1) ทักษะการบริหารของผู้บริหาร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 อยู่ในระดับมาก 2) การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 อยู่ในระดับมากที่สุด 3) ทักษะการบริหารของผู้บริหารมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์กัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ข้อเสนอแนะการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. **ข้อเสนอแนะของผลการวิจัยทั่วไป**

1.1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอื่นๆ ควรมีการพัฒนาทักษะการวินิจฉัยของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยควรส่งเสริมให้ผู้บริหารมีโอกาสเข้ารับการอบรมหรือพัฒนาความรู้ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การตีความข้อมูลเชิงประจักษ์ และการใช้เครื่องมือทางสถิติเพื่อสนับสนุนการวินิจฉัยปัญหา ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถระบุสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาได้แม่นยำยิ่งขึ้น นอกจากนี้ควรสนับสนุนให้ผู้บริหารนำเทคนิคการวิเคราะห์ปัญหาเชิงระบบ เช่น การวิเคราะห์รากสาเหตุและการใช้วงจร PDCA มาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารงานประจำ เพื่อต่อยอดการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นลำดับขั้นและตรวจสอบได้

1.2 สถานศึกษายังมีความจำเป็นต้องพัฒนาในกระบวนการวางแผนกำหนดทิศทางการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานที่กำหนด และต้องปรับปรุงกระบวนการกำกับ ติดตาม และประเมิน

ความก้าวหน้าของแผนพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นเพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดดังกล่าว ผู้วิจัยเสนอแนะให้สถานศึกษากำหนดแผนพัฒนาทักษะและสมรรถนะของผู้บริหารอย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการเข้ากับแผนพัฒนาบุคลากรประจำปีของสถานศึกษา เพื่อให้การพัฒนาผู้บริหารเป็นไปในทิศทางที่มีความต่อเนื่องและสอดคล้องกับเป้าหมายเชิงคุณภาพของสถานศึกษา การจัดอบรมหลักสูตรผู้บริหารมืออาชีพ (Professional Administrator Program) หรือหลักสูตรฝึกอบรมที่พัฒนาตามสมรรถนะหลักของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่มีความเหมาะสม เนื่องจากจะช่วยให้ผู้บริหารมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดทำรายงานการประเมินตนเอง (SAR) การกำหนดมาตรฐานการศึกษา การใช้ตัวบ่งชี้ภายในอย่างถูกต้อง และการดำเนินงานประกันคุณภาพด้วยกระบวนการที่เป็นระบบมากขึ้น

1.3 ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรเสริมสร้างทักษะที่จำเป็นต่อการบริหารงานสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน ทั้งทักษะการวางแผนเชิงกลยุทธ์ การวิเคราะห์ข้อมูล การบริหารงบประมาณ การนิเทศติดตาม และทักษะการนำองค์กร โดยผู้บริหารต้องสามารถแสดงบทบาทผู้นำที่ชัดเจน มีวิสัยทัศน์และเป็นแบบอย่างในการพัฒนาสถานศึกษาให้ก้าวไปสู่เป้าหมายคุณภาพตามที่กำหนด ความสามารถดังกล่าวไม่เพียงช่วยให้ครูและบุคลากรเกิดความเชื่อมั่นในตัวผู้บริหาร แต่ยังส่งเสริมให้บุคลากรพร้อมร่วมมือในการพัฒนางานตามระบบประกันคุณภาพภายในอย่างต่อเนื่องยิ่งไปกว่านั้น การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้สถานศึกษามีทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจน ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการกำหนดเป้าหมายคุณภาพและวางแผนการดำเนินงานที่สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาอย่างรอบด้าน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเกี่ยวกับทักษะการบริหารของผู้บริหารตามแนวคิดของกริฟฟินกับการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาตามแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอื่นๆ

2.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอื่นๆ

2.3 ควรศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานคุณภาพภายในสถานศึกษาของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2566). *นโยบายและจุดเน้นการพัฒนาการศึกษา ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567.* กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี และคณะ. (2562). ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา หนองบัวลำภูเขต 1. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี,* 8(2), 133-144.

สิริพร บุญทิพย์. (2566). สมรรถนะของผู้บริหารกับการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชุมพร เขต 1. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร,* 6(3), 116-127.

สุริยัน ดีรอด และคณะ. (2560). ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการโรงเรียนประถมศึกษา. *วารสารวิจัยและพัฒนา,* 10(2), 45–56.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2567). *แนวทางการดำเนินงานและการจัดทำรายงานประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ปีการศึกษา 2566.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาราชบุรี เขต 2. (2567). แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาราชบุรี เขต 2. ราชบุรี: กลุ่มนโยบายและแผน.

Griffin, R. W. (2013). *Management Principles and Practices*. Canada: Nelson Education.

Best, J. W. (1986). *Research in Education.* New Jersey: Prentice – Hall Inc.114.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities*. Educational and Psychological Measurement,* 30(3), 607–610.

UNICEF. (2019). *“การศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21 การพัฒนาทักษะคือหัวใจสำคัญของการศึกษา.”* Retrieved [2025, April 22] Available from https://www.unicef.org/thailand/th/stories.

รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

The Information and Communication Technology Administration Model of School Administrators in Primary Schools Under Office of the Basic Education Commission

[1]อโนมา ถนอมดำรงศักดิ์ [2]พระมหาไกรวรรณ์ ชินทตฺติโย
[1]Anoma Thanomdamrongsak [2]Phra Maha Kraiwan Chindathi Yo (Pun Khan)
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
[1,2]Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University,
[1]Corresponding author, e-mail: scott221978@gmail.com

Received December 21, 2025; **Revised** December 26, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา 2) เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา 3) เพื่อประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานวิธี กลุ่มตัวอย่าง คือ โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 379 โรงเรียน ผู้ให้ข้อมูลโรงเรียนละ 2 คน รวมให้ข้อมูลทั้งหมด 758 คน ใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม แบบประเมินและรับรองรูปแบบ ทุกฉบับมีค่า IOC เท่ากับ 1.00 แบบสอบถามค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ เท่ากับ .901 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์ประกอบของรูปแบบองค์ประกอบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา มี 6 องค์ประกอบ 168 ตัวแปร 2. รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มี 6 องค์ประกอบ ประกอบด้วย (1) ผู้บริหารสนับสนุนใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างคุ้มค่า (2) ผู้บริหารมีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศการสื่อสารไปใช้ได้อย่างเหมาะสม (3) ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการศึกษา (4) ผู้บริหารมีเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ เผยแพร่ความรู้ด้านการบริหารสถานศึกษาและใช้การสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ภายในและภายนอกสถานศึกษา (5) ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการ

วางแผนบริหารจัดการสถานศึกษา (6) ผู้บริหารบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการเรียนรู้และการบริหารสถานศึกษา 3. รูปแบบองค์ประกอบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 6 องค์ประกอบ ได้รับการประเมินและรับรองว่ามีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย ผ่านการประเมินคิดเป็น ร้อยละ 100
คำสำคัญ: การบริหาร; เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร; ประถมศึกษา

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the components of information and communication technology management of primary school administrators; 2) to create and develop an information and communication technology management model for primary school administrators; 3) to evaluate and certify the information and communication technology management model of primary school administrators under the Office of the Basic Education Commission. This research utilized a mixed methods research method. The sample consisted of 379 primary schools, with two informants per school, totaling 758 informants. Use a multi-stage random sampling method. The data collection tools included interviews, questionnaires, and model evaluation and validation forms. All editions have an IOC value of 1.00. The reliability coefficient for the entire questionnaire is .901. The statistics used for data analysis included frequency, percentage, mean, standard deviation, and exploratory factor analysis. The research results were found as follows; 1) The components of the Information and Communication Technology Management Model for School Administrators consist of 6 components and 168 variables. 2) The information and communication technology administration model of school administrators in primary schools under office of the basic education commission has 6 components: (1) Administrators support the cost-effective use of information and communication technology. (2) Administrators have the knowledge and ability to analyze and apply information and communication data appropriately. (3) Administrators use information and communication technology to develop education. (4) Administrators have an information technology network, disseminate knowledge of school administration, and use communication to build relationships within and outside the school. (5) Administrators use information and communication technology for planning and managing the school. (6) Administrators integrate information and communication technology to develop learning and school administration. 3. The six components of the Information and Communication Technology Management Model for School Administrators under the Office of the Basic Education Commission have been evaluated and certified for accuracy, appropriateness,

feasibility, and usefulness, consistent with research theoretical concepts. The evaluation results are 100% accurate.

Keywords: Management; Information and Communication Technology; Primary Education

บทนำ

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาของประเทศมากยิ่งขึ้นดังปรากฏในการพัฒนานโยบายที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการศึกษามาโดยลำดับ คือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 หมวด 9 เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา มาตรา 65 ให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ และมาตรา 66 ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562 มีนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มสมรรถนะการแข่งขันในระดับนานาชาติ การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและการพัฒนาประเทศ

กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดทำแผนพัฒนาการศึกษาที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561–2580 แผนการปฏิรูปประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 รวมถึงนโยบายและแผนสำคัญอื่นๆ และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบัน โดยมีสาระสำคัญเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาดิจิทัล จนถึงการจัดการศึกษาที่เป็นไปตามความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและดิจิทัลอย่างรวดเร็ว (Digital Disruption) สถานศึกษาต้องปรับตัวให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับสังคมและองค์กรภายนอก รวมถึงการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนรายบุคคล โดยการนำเทคโนโลยีและสื่อต่างๆ มาประยุกต์ใช้ร่วมกับการเรียนการสอนเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2566)

การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีที่รวดเร็ว มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนทุกคนมากขึ้น รวมทั้ง ด้านการเรียนการสอนในสถานศึกษา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเดินทาง การใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการบริหารและการจัดการการทำงาน เทคโนโลยีสารสนเทศ (ณฐาพัชร วรพงศพัชร์ และจิรานุวัฒน เหมันตลำเต็ม, 2566) ซึ่งในการบริหารจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศนั้น ตองนำปัจจัยทุกด้านมาประมวลและวิเคราะห์เพื่อกำหนดวิสัยทัศน เป้าหมาย ยุทธศาสตร แนวทางการพัฒนาดังที่กำหนดไวในแผนการศึกษาแหงชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 ถ้าผู้บริหารมีวิธีการบริหารจัดการที่ดี ก็นำพาสถานศึกษาและการศึกษาใหประสบความสำเร็จได้ไม่ยาก การนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใชพัฒนาการศึกษา จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเด็กและเยาวชนซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศใหมีความเจริญก้าวหน้าตอไป (นิรดา แกวเขียว, 2565) ผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่จึงจำเป็นต้องยึดถือการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในสถานศึกษาเป็นภารกิจสำคัญ แต่การดำเนินงานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารภายใน

สถานศึกษาที่ผ่านมา พบว่า การนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากผู้บริหารสถานศึกษาไม่มีความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารงบ ประมาณไม่เพียงพอ อีกทั้งส่วนใหญ่ยังขาดระบบสารสนเทศที่มีคุณภาพ ระบบและแนวทางการใช้สารสนเทศมีความหลากหลายไม่มีมาตรฐาน เกิดความซับซ้อนในการดำเนินการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562) ซึ่งในปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีบทบาทสำคัญในการบริหารภายในสถานศึกษา ส่งผลให้ผู้บริหารสถานศึกษาต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารมากยิ่งขึ้น ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีความรู้ทักษะ และวิสัยทัศน์เพื่อที่จะสามารถทำงานในสังคมยุคเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดของไคเนอร์และลูอิส (Kleiner and Lewis, 2003) ที่เสนอว่า ลักษณะของผู้นำยุคใหม่ต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจและมองเห็นของความสำคัญของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการบริหารสถานศึกษานั้น ขึ้นอยู่กับโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีสารสนเทศของสถานศึกษาด้วย หากขาดแคลนปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานอาจส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาได้ นโยบายทางเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศการกำหนดนโยบายทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่ดีส่งผลการบริหารและการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพและเพิ่มสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้น (สิริพร มิ่งวงศ์ธรรม และคณะ, 2566) อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผล ได้แก่ วัฒนธรรมในองค์กร ซึ่งเป็นค่านิยม ความเชื่อ รูปแบบการสื่อสาร พฤติกรรมในด้านการใช้เทคโนโลยีร่วมกันที่ช่วยชี้นำ สร้างความเข้าใจให้คนในสถานศึกษาในการการปฏิบัติงานร่วมกัน (พิตะวัน เนตรทอง และคณะ, 2562) นำไปสู่การสร้างแบบแผนทางพฤติกรรมขององค์กรในด้านการใช้เทคโนโลยี และการบริหารจัดการทางเทคโนโลยีเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจ โดยผู้บริหารมีบทบาทในการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการและการควบคุม การปฏิบัติการในองค์การ โดยนำระบบคอมพิวเตอร์ทั้งฮาร์ดแวร์และซอฟต์แวร์มาประมวลผลข้อมูลต่างๆ เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์สำหรับบริหารจัดการสถานศึกษา (สมชาย ศรีสุข และคณะ, 2565) ดังนั้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการบริหารสถานศึกษา จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยทางการบริหารที่หลากหลาย ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษา และส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. เพื่อประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นวิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) คือ ผสมผสานวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Approach Research) และวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. พื้นที่วิจัย คือ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. ประชากร คือ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2566 จำนวน 26,766 โรงเรียน (สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2566) กลุ่มตัวอย่าง คือ โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยวิธีการเปิดตาราง กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ใช้ตารางประมาณค่าขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครซี่และมอร์แกน ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 379 โรงเรียน การเลือกตัวอย่างตามโอกาสทางสถิติ (probability sampling) แบบหลายขั้นตอน (multistage sampling) โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบแบ่งกลุ่ม (area or cluster sampling) คือ ภาค จำนวนทั้งหมด 4 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ จึงกำหนดจำนวนของกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนในแต่ละภาค โดยการเทียบบัญญัติไตรยางศ์ ได้กลุ่มตัวอย่างในภาคเหนือ 78 โรงเรียน ภาคกลาง 76 โรงเรียน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 171 โรงเรียน และภาคใต้ 54 โรงเรียน รวมทั้ง 4 ภาค 379 โรงเรียน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured informal interview) การสร้างแบบสัมภาษณ์นี้ โดยนำผลการวิเคราะห์ สังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นแนวทางประกอบการจัดทำเพื่อนำไปสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ชั้นพื้นฐาน จำนวน 7 คน โดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Random Sampling) 2) แบบสอบถาม มี 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 ใช้สอบถามความคิดเห็น (opinionnaire) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสร้างรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ประกอบด้วย 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปประกอบด้วย สถานภาพทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล เพศ อายุ วุฒิการศึกษา ตำแหน่ง ประสบการณ์การทำงาน หน่วยงานที่สังกัด ขนาดสถานศึกษา ภูมิภาค โดยกำหนดให้เป็นการตอบแบบ (check list) และตอนที่ 2 การถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า (rating scale) ของลิเคิร์ท (Likert, 1987) ซึ่งเป็นการวัดความคิดเห็นที่แสดงออกเกี่ยวกับการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา มี 5 ระดับ ได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญมาวิเคราะห์ความสอดคล้องและความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ได้ค่า IOC ทุกข้อ เท่ากับ 1.00 ผ่านการทดลองใช้ (try out) มีค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือทั้งฉบับ เท่ากับ .901 ส่วนแบบสอบถามฉบับที่ 2 ใช้ประกอบในการสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญเพื่อประเมินและรับรองรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 15 คน โดยคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิแบบเจาะจง เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติและความรู้

มีความเชี่ยวชาญการบริหารสถานศึกษาโดยเป็นสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4**. การเก็บข้อมูล** ในส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิจัยเอกสาร วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลแล้วนำมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา และข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็น ผู้วิจัยจัดส่งและรับคืนแบบสอบถามทั้งด้วยตนเอง และเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากระบบ Google Form ระหว่างเดือนมกราคม ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2568

5. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถาม (Opinionnaire) กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์หาค่าทางสถิติ และทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage) ในการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (กลุ่มตัวอย่าง) และใช้สถิติการวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis : EFA) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ในการวิเคราะห์ข้อมูลการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า องค์ประกอบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎี เอกสาร งานวิจัย นโยบายของรัฐ และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวและผู้ทรงคุณวุฒิมาสังเคราะห์เป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จำนวน 6 องค์ประกอบ 168 ตัวแปร

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพหุตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กัน ค่า MSA มีค่าเท่ากับ 0.981 ผลการทดสอบ Bartlett's Test of Sphericity ผลว่ามีความสัมพันธ์ทางสถิติเท่ากับ .000 จากค่าไอแกนขององค์ประกอบที่มากกว่า 1.00 การคัดเลือกองค์ประกอบที่ค่าน้ำหนักองค์ประกอบตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป มีค่าไอแกน (eigenvalues) มากกว่า 1 และมีตัวแปรอธิบายองค์ประกอบมากกว่า 3 ตัวแปรขึ้นไป มีจำนวน 6 องค์ประกอบ จัดเรียงลำดับตัวแปรตามค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (Factor Loading) ดังนี้ 1) ผู้บริหารสนับสนุนใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างคุ้มค่า ทั้งหมด 46 ตัวแปร 2) ผู้บริหารมีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศการสื่อสารไปใช้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งหมด 28 ตัวแปร 3) ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการศึกษา 26 ตัวแปร 4) ผู้บริหารมีเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ เผยแพร่ความรู้ด้านการบริหารสถานศึกษาและใช้การสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ภายในและภายนอกสถานศึกษา 22 ตัวแปร 5) ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการวางแผนบริหารจัดการสถานศึกษา 22 ตัวแปร และ 6) ผู้บริหารบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการเรียนรู้และการบริหารสถานศึกษา 24 ตัวแปร

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การประเมินและรับรองรูปแบบทั้ง 6 องค์ประกอบ ใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความถูกต้อง (Accuracy) 2) ด้านความเหมาะสม (Propriety) 3) ด้านความเป็นไปได้

(Feasibility) 4) ด้านความเป็นประโยชน์ (Utility) ผ่านการประเมินคิดเป็นร้อยละ 100 ผู้เชี่ยวชาญและทรงคุณวุฒิมีความเห็นสอดคล้องกันทั้ง 15 คน โดยมีความเห็นว่ารูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นรูปแบบที่มีความเป็นไปได้ถูกต้อง มีความสอดคล้องกัน และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ต่อไป

ตารางที่ 1 แสดงค่าร้อยละ จากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

รายการองค์ประกอบของรูปแบบ	ความคิดเห็น							
	ความถูกต้อง		ความเหมาะสม		ความเป็นไปได้		ความเป็นประโยชน์	
	จำนวนคน	ร้อยละ	จำนวนคน	ร้อยละ	จำนวนคน	ร้อยละ	จำนวนคน	ร้อยละ
องค์ประกอบที่ 1	15	100	15	100	15	100	15	100
องค์ประกอบที่ 2	15	100	15	100	15	100	15	100
องค์ประกอบที่ 3	15	100	15	100	15	100	15	100
องค์ประกอบที่ 4	15	100	15	100	15	100	15	100
องค์ประกอบที่ 5	15	100	15	100	15	100	15	100
องค์ประกอบที่ 6	15	100	15	100	15	100	15	100

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จำนวน 6 องค์ประกอบ 168 ตัวแปร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ตัวแปรของแต่ละองค์ประกอบมีส่วนสำคัญในการศึกษาเพื่อนำไปค้นหารูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยตัวแปรแต่ละชุดขององค์ประกอบทั้ง 6 องค์ประกอบ ผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้า นำมาสรุปและสังเคราะห์ (content synthesis) เป็นองค์ความรู้ในเรื่องนี้ได้อย่างเป็นระบบ (associative relationship) เป็นไปตามแนวคิดของอุไร ปัญญาสิทธิ์ ที่กล่าวว่า ปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ ที่กำลังศึกษาว่าควรจะประกอบด้วยอะไร จำนวนเท่าใด ซึ่งจะออกแบบตามแนวคิด ทฤษฎีงานวิจัยและหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบนั้นเป็นหลักการวิจัยในครั้งนี้ (อุไร ปัญญาสิทธิ์, 2561) และสอดคล้องกับสิริพร มิ่งวงศ์ธรรม และคณะ ได้ศึกษาโมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยคัดสรรที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการใช้เทคโนโลยีในการบริหารโรงเรียนยุคดิจิทัลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัย พบว่า โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยคัดสรรที่สร้างขึ้นมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และแนวทางการพัฒนาปัจจัยคัดสรร ได้แก่ ปัจจัยนโยบายด้านเทคโนโลยีในการบริหาร ควรให้บุคลากรมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและแผนงานด้านเทคโนโลยี ปัจจัยโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีของสถานศึกษา ควรกำหนด

แผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ผู้รับผิดชอบ และภาระงานให้ชัดเจน ปัจจัยความรู้ความสามารถด้านการใช้เทคโนโลยีของบุคลากร โดยการพัฒนาฟื้นฟูทักษะด้านเทคโนโลยี และปัจจัยสมรรถนะของผู้บริหารและครูในการนำเทคโนโลยีไปบูรณาการในการปฏิบัติงาน โดยการใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง (สิริพร มิ่งวงศ์ธรรม และคณะ, 2566)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า.รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีองค์ประกอบสำคัญ 6 องค์ประกอบ เรียงตามลำดับความสำคัญ คือ 1) ผู้บริหารสนับสนุนใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างคุ้มค่า 2) ผู้บริหารมีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศการสื่อสารไปใช้ได้อย่างเหมาะสม 3) ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการศึกษา 4) ผู้บริหารมีเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ เผยแพร่ความรู้ด้านการบริหารสถานศึกษาและใช้การสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ภายในและภายนอกสถานศึกษา 5) ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการวางแผนบริหารจัดการสถานศึกษา 6) ผู้บริหารบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการเรียนรู้และการบริหารสถานศึกษา ตามลำดับดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ผู้บริหารสนับสนุนใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างคุ้มค่า เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญเป็นอับดับแรก โดยตัวแปรที่มีค่าสูงสุด คือ ผู้บริหารสนับสนุนการพัฒนาสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และน้อยที่สุดคือ ผู้บริหารจัดสร้างวัฒนธรรมของสถานศึกษาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะในปัจจุบันผู้บริหารต้องเป็นผู้ที่สามารถเข้าใจในทุกๆ เรื่อง ทุกๆ คน เข้าใจทุกสภาพปัญหา และสื่อความหมายให้กับทุกคนเข้าใจด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร

องค์ประกอบที่ 2 ผู้บริหารมีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศการสื่อสารไปใช้ได้อย่างเหมาะสม มีความสำคัญรองลงมา โดยตัวแปรที่มีค่าสูงสุด คือ ผู้บริหารปรับปรุงข้อมูลสารสนเทศให้มีความถูกต้องและเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ และน้อยที่สุดคือ ผู้บริหารนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานวิชาการ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ถ้าหากสถานศึกษาใดก็ตามสามารถดำเนินการบริหารจัดการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุดในการบริหารสถานศึกษาทั้ง 4 งาน คือ ด้านการบริหารงานวิชาการ ด้านการบริหารงานงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหาร สอดคล้องกับแนวคิดของอมร กรุดทอง ที่กล่าวว่า เทคโนโลยีสารสนเทศมีความสำคัญอย่างมาก และมีแนวโน้มที่จะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นเครื่องมือในการดำเนินงานสารสนเทศให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยในการจัดระบบข่าวสารในแต่ละวัน เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสารสนเทศ ช่วยในการเก็บสารสนเทศไว้และสามารถเรียกใช้ได้อย่างสะดวกทุกครั้ง ช่วยจัดระบบอัตโนมัติ เพื่อการจัดเก็บประมวลผลและเรียกใช้สารสนเทศ ทำให้เข้าถึงสารสนเทศได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมทั้งช่วยในการสื่อสารระหว่างกันได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ลดอุปสรรคเกี่ยวกับเวลาระยะทางและงบประมาณ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้ (อมร กรุดทอง, 2565) ซึ่งสอดรับกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.

2545 ในมาตรา 65 ให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เพื่อให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการผลิต รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ถือว่าเป็นการบริหารการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2562)

องค์ประกอบที่ 3 ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการศึกษา โดยตัวแปรที่มีค่าสูงสุด คือ ผู้บริหารมีการประเมินการบริหารจัดการตามแนวการปฏิรูปการเรียนรู้ และน้อยที่สุดคือ ผู้บริหารสนับสนุนให้จัดการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีที่หลากหลาย ทั้งนี้เป็นเพราะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ สำหรับสร้างนวัตกรรมใหม่ทางการศึกษา เพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์การพัฒนาเศรษฐกิจด้วยสังคมแห่งภูมิปัญญา (Knowledge-Based Economy) เป็นไปตามแนวคิดของกัลยา กิตยวัฒน์ที่ว่าจำเป็นต้องมีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารทั่วทั้งสังคม โดยอาศัยการศึกษาและโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงได้ ประกอบกับภาครัฐจะต้องดำเนินการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาใช้ในระบบการศึกษา ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการสร้างชาติที่มีวัฒนธรรมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างรู้เท่าทันและมีธรรมาภิบาล (กัลยา กิตยวัฒน์, 2561) ตรงตามที่ เกล (Gail) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์ของผู้บริหารระดับสูงในเวอร์จิเนียตะวันตก ผลการศึกษาครั้งนี้สามารถบ่งบอกว่าผู้บริหารมักจะใช้โปรแกรมประมวลผลคำและโปรแกรม ประเภทส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการสื่อสาร นอกจากนี้ยังมีการใช้โปรแกรมประเภทฐานข้อมูล และตารางงานเพื่อการจัดการด้านตัวเลขและมีการใช้คอมพิวเตอร์ในการผลิตเอกสาร สื่อ สิ่งพิมพ์ ต่างๆ (Gail, 2016)

องค์ประกอบที่ 4 ผู้บริหารมีเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ เผยแพร่ความรู้ด้านการบริหารสถานศึกษาและใช้การสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ภายในและภายนอกสถานศึกษา โดยตัวแปรที่มีค่าสูงสุด คือ ผู้บริหารสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ และน้อยที่สุดคือ ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร เป็นเครื่องมือในการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน ทั้งนี้จึงเป็นไปตามวิสัยทัศน์ของแผนแม่บทสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2557-2559 “ประชาชนได้รับโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพด้วยการใช้ ICT เพื่อการศึกษา” ดังนั้นทุกสถานศึกษาจึงต้องดำเนินการให้เป็นไปตามพันธกิจของแผนแม่บทสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการศึกษา คือ การผลิตและพัฒนากำลังคนให้มีศักยภาพด้านการพัฒนา และการใช้ ICT การส่งเสริมสนับสนุนระบบการเรียนการสอนแบบอิเล็กทรอนิกส์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ICT เพื่อการศึกษา การพัฒนาระบบ ICT เพื่อการบริหารจัดการและการบริการ การส่งเสริมการวิจัยพัฒนาองค์ความรู้ด้าน ICT เพื่อการศึกษา

องค์ประกอบที่ 5 ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการวางแผนบริหารจัดการสถานศึกษา โดยตัวแปรที่มีค่าสูงสุด คือ ผู้บริหารมีความสามารถในการสื่อสาร สามารถสร้างความเข้าใจให้คณะครูเห็นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดิจิทัลในภายองค์กร และการจัดการเรียนรู้ด้วยสื่อเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างสม่ำเสมอ และน้อยที่สุดคือ ผู้บริหารเป็นแบบอย่างในการใช้เทคโนโลยี

สารสนเทศ โดยคำนึงถึงกฎหมาย คุณธรรม และ จริยธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของกฤษณา พาสว่าง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สภาพการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 29 ผลการวิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรจัดสรรบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ มีการจัดอบรมการจัดทำข้อมูลและสารสนเทศของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของภาครัฐควรจัดหาพื้นที่จัดเก็บข้อมูลขนาดใหญ่ให้สถานศึกษา (กฤษณา พาสว่าง, 2565) และสอดคล้องกับศรีประภา ฮองต้น และนงลักษณ์ ใจฉลาด ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาบทบาทการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษา ผลการวิจัย พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงจากมากไปหาน้อย ดังนี้ วิสัยทัศน์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนาบุคลากรด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การวางแผนด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การติดตามและประเมินผลด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ตามลำดับ (ศรีประภา ฮองต้น และนงลักษณ์ ใจฉลาด, 2566)

องค์ประกอบที่ 6 ผู้บริหารบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อพัฒนาการเรียนรู้และการบริหารสถานศึกษา เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญเป็นอับดับสุดท้าย โดยตัวแปรที่มีค่าสูงสุด คือ ผู้บริหารจัดสรรงบประมาณสนับสนุนด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้อย่างเหมาะสม และน้อยที่สุดคือ ผู้บริหารใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศ เพื่อนำมาใช้ในการบริหารสถานศึกษา ทั้งนี้จึงเป็นไปตาม องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ - ยูเนสโก (UNESCO) สอดคล้องกับกรกวี ศรีกุล ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัจจุบันของการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการเรียนการสอนฯ มี 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การบริหารสถานศึกษา การจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการเรียนการสอน ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพการศึกษา และคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน (กรกวี ศรีกุล, 2563)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 6 องค์ประกอบผ่านเกณฑ์การประเมินทั้ง 4 ด้าน คือ 1) ด้านความถูกต้อง 2) ด้านความเหมาะสม 3) ด้านความเป็นไปได้ 4) ด้านความเป็นประโยชน์ สามารถนำไปใช้ได้จริง ดังที่ ธำรงค์ จั่นฤทธิ์ กล่าวไว้ว่า การตรวจสอบรูปแบบต้องอาศัยความรู้ความสามารถเฉพาะทางของผู้ทรงคุณวุฒิ จึงจะทำงานวิจัยมีความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับ โดยให้ความเชื่อถือว่าผู้ทรงคุณวุฒินั้นเที่ยงธรรมและมีดุลพินิจที่ดี ทั้งนี้ มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่างๆ นั้นจะเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั้นเอง (ธำรงค์ จั่นฤทธิ์, 2567) สอดคล้องกับพิตะวัน เนตรทอง และคณะ ได้ศึกษารูปแบบการบริหารสถานศึกษาโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของโรงเรียนมัธยมศึกษาในศตวรรษที่ 21 พบว่า ผลการประเมินรูปแบบในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด (พิตะวัน เนตรทอง และคณะ, 2562) และสอดคล้องกับฐิตามร ไชยศักดา ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบได้รับการประเมินและรับรองว่ามีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย ผ่านการประเมินคิดเป็นค่าเฉลี่ย ร้อยละ 100 (ฐิตามร ไชยศักดา, 2567)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการสังเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้กระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษาบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิผล พบคุณลักษณะที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ดังนำเสนอในภาพที่ 1

ภาพประกอบ 1 โมเดลคุณลักษณะสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

จากภาพอธิบายได้ว่า องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา ทั้ง 6 องค์ประกอบ เป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในยุคปัจจุบัน คือ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้ที่สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอย่างคุ้มค่า เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศการสื่อสารไปใช้ได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อพัฒนาการศึกษา มีการสร้างเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศเผยแพร่ความรู้ด้านการบริหารสถานศึกษาและใช้การสื่อสารสร้างความสัมพันธ์ภายในและภายนอกสถานศึกษา การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการวางแผนบริหารจัดการสถานศึกษา และการบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อเป็นเครื่องมือสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ และการบริหารสถานศึกษา สร้างองค์กรที่มีประสิทธิภาพและเตรียมพร้อมสำหรับอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญ และมีอิทธิพลสูงสุดต่อคุณภาพของผลลัพธ์ที่ได้จากระบบการศึกษา ปัจจัยความสำเร็จในการนำนโยบาย แผน และยุทธศาสตร์การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ จึงต้องให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำแผนส่งเสริมการใช้งานเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การพัฒนาความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารให้ตนเองและครู การจัดกิจกรรมส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ต้องนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน โดยใช้สนับสนุนการบริหารตามขอบข่ายงานทั้ง 4 ด้านคือ การบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้การนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ด้านนโยบาย: ผู้บริหารสถานศึกษา ควรนำรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้ง 6 องค์ประกอบ ไปใช้ในการบริหารงานทั้ง 4 งาน ในสถานศึกษา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานการจัดการศึกษา

ด้านการปฏิบัติ: ผู้บริหารสถานศึกษา ที่สนใจควรนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา โดยมีการติดตาม ประเมินผลการใช้ เพื่อปรับปรุงพัฒนาการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา ก่อให้เกิดความสะดวก รวดเร็วในการบริหารจัดการ ของสถานศึกษาต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป เพื่อให้การวิจัยเกี่ยวกับการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้มีการศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการศึกษาและผู้ที่สนใจ จึงเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคตดังต่อไปนี้

2.1. ควรศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดอื่นๆ

2.2 ควรศึกษาวิจัยรูปแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศในความปกติใหม่ New Normal

เอกสารอ้างอิง

กรกวี ศรีกุล. (2563). รูปแบบการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร. *วารสารครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 48(2), 1-17.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 (2545) ฉบับที่ 3 (2553) และฉบับที่ 4 (2562).* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.

กฤษณา พาสว่าง. (2565). สภาพการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 29. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษม,* 16(2), 153-170.

กัลยา กิตยวัฒน์. (2561). การจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาในอำเภอหาดใหญ่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 16. *(สารนิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

ฐิตามร ไชยศักดา. (2567). รูปแบบการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์,* 7(2), 432-433.

ณฐาพัชร วรพงศพัชร และจิรานุวัฒน เหมันตลำเต็ม. (2566). โปรแกรมการเรียนรูผานคอมพิวเตอรเพื่อการปรับทัศนคติและพฤติกรรมไม่พึงประสงคของผู้เรียน ในรายวิชาสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนประถมศึกษาชลบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาชลบุรี. *วารสารครุทรรศน*, 3(3), 14-25.

ทรัพย์หิรัญ จันทรักษ์ และคณะ. (2561). รูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุปัจจัยบทบาทการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน. *วารสารราชพฤกษ์*, 16(2), 1-8.

ธำรงค์ จั่นฤทธิ์. (2567). รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความปลอดภัยในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา. *(ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

นิรดา แกวเขียว. (2565). ภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารการศึกษาที่สงผลตอการใชเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารสถานศึกษา. *รายงานการประชุม Graduate School Conference*, 4(1), 11-17.

พิตะวัน เนตรทองและคณะ (2562). รูปแบบการบริหารสถานศึกษาโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของโรงเรียนมัธยมศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 6(2), 217-234.

ศรีประภา ฮองต้น และนงลักษณ์ ใจฉลาด. (2566). การศึกษาบทบาทการบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษา. *วารสารวิชาการเครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ*. 5(6), 62-75.

สมชาย ศรีสุข และคณะ (2565). กลยุทธ์การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา กำแพงเพชรเขต 1 และเขต 2. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 16(49), 356-370.

สำนักงานนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2566). สถิติข้อมูลทางการศึกษา ปีการศึกษา 2566. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 17 ตุลาคม 2567 จาก https://www.bopp.go.th/?page_id=3544.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2566). *แนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทักษะความฉลาดทางดิจิทัลของผู้เรียนทุกช่วงวัย กรณีศึกษาของต่างประเทศและประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร กระทรวงศึกษาธิการ.

สิริพร มิ่งวงศ์ธรรม และคณะ. (2566). โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยคัดสรรที่ส่งผลต่อประสิทธิผล. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 7(2), 133-151.

อมร กรุดทอง. (2565). การจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1. *(วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

อุไร ปัญญาสิทธิ์. (2561). รูปแบบการเสริมพลังเพื่อการบริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *(ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

Gail, W. B. (2016). The dynamic role of social media during Hurricane #Sandy: An introduction of the STREMII model to weather the storm of the crisis lifecycle. *Computers in Human Behavior*, 54, 639-646.

Kleiner, A., and Lewis, L. (2003). *Internet access in U.S. public schools and classrooms: 1994-2002*.Washington, DC: Department of Education, National Center for Education Statistics.

Likert, R. (1987). *The human organization Its management and value*. New York: McGraw-Hill.

การส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
The Enhancement of Chulachomklao Royal Military Academy's Honor System

เทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ Tepparit Wongpoom
กองจิตวิทยาและการนำทหาร ส่วนวิชาทหาร, โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
Department of Psychology and Military Leadership,
Chulachomklao Royal Military Academy
Corresponding author, e-mail: tepparit.won@gmail.com

Received December 18, 2025; **Revised** April 26, 2026; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ (1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับระบบเกียรติศักดิ์ จากระเบียบงานวิจัยและการสัมภาษณ์ (2) การพัฒนาองค์ประกอบของระบบเกียรติศักดิ์และนำผลวิจัยในขั้นตอนที่ 1 มาทำการระดมสมอง เพื่อแสวงหาองค์ความรู้และการสร้างความตระหนักให้กลุ่มเป้าหมาย (3) การประเมินผลและการขยายผลการดำเนินงานจากขั้นตอนที่ 2 ให้กลุ่มเป้าหมายได้ร่วมคิดวางแผน ร่วมปฏิบัติ และสังเกตการณ์ ดำเนินการขยายผลด้วยการประชุมชี้แจงเกี่ยวกับองค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ให้แก่นักเรียนนายร้อย เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า กลุ่มเป้าหมายงานวิจัยคือ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้บริหารกองทัพบก ผู้บริหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ผู้บริหารกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ ศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบันของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบบันทึกการสัมมนาอิงกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ผลการวิจัยพบว่า 1) ระบบเกียรติศักดิ์ ประกอบด้วย กฎเกียรติศักดิ์ คณะกรรมการพัฒนาระบบเกียรติศักดิ์ คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ และคณะกรรมการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยกฎเกียรติศักดิ์ 2) แนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า มีหลายแนวทางดังนี้ พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ ให้เป็นปัจจุบัน, พัฒนาระเบียบกรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์ ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ ให้สอดรับกับการเปลี่ยนของระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ,พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติ และการลงทัณฑ์นักเรียนนายร้อย, เสริมแรงด้วยการให้รางวัล เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎเกียรติศักดิ์อย่างจริงจัง, เผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ให้แก่นายทหารและนักเรียนนายร้อย, อบรมวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับศาลเกียรติศักดิ์

คำสำคัญ: การส่งเสริม; ระบบเกียรติศักดิ์; โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

Abstract

The objectives of this research were 1) to determine the components of honor system and 2) to identify the enhancement approaches of Chulachomklao Royal Military Academy's honor system. This research was a participatory action research (PAR) following three steps as follow: Step 1 Reviewing the existing knowledge concerning Chulachomklao Royal Military Academy's honor system from related literatures such as textbook, researches, and academic articles and also from the expert interviews; Step 2 Developing the components of Chulachomklao Royal Military Academy's honor system via brainstorming to create the new knowledge and to build awareness for the target group; and Step 3 Evaluating and magnifying the research findings by conducting KM (knowledge management) and focus group discussion to collaboratively identify the enhancement approaches of Chulachomklao Royal Military Academy's honor system. The key informants of this research consisted of Director of Intelligence, Royal Thai Army; Chief of Army Training Command; Commanding General, Chulachomklao Royal Military Academy; Regimental Chief of Staff, Chulachomklao Royal Military Academy; Regimental Commanding Officer, The Cadet Regimental Chief of Staff and graduate cadets and cadets of Chulachomklao Royal Military Academy. The research findings were as follow. 1. The components of Chulachomklao Royal Military Academy's honor system consists of 1) the honor code 2) the honor system enhancement committee 3) the honor court committee and 4) Chulachomklao Royal Military Academy's honor committee. 2. The enhancement approaches of Chulachomklao Royal Military honor system were 1) revise and update Chulachomklao Royal Military Academy's regulations concerning honor system 2) revise and update the Cadet Regiment, King's Guards regulations concerning honor court to comply with Chulachomklao Royal Military Academy's regulations concerning honor system 3) Chulachomklao Development Model: Reinforcement, Knowledge Sharing, and Training the Honor Court Procedure for cadets.

Keywords: Enhancement; Honor Court Proceeding; Chulachomklao Royal Military Academy

บทนำ

"เราจะไม่โกหก ไม่โกง ไม่ขโมยและจะไม่ยอมให้พวกเรากระทำเช่นนั้น" คำปฏิญาณที่แสดงถึงการยึดมั่นในระบบเกียรติศักดิ์ของนักเรียนเตรียมทหารและนักเรียนนายร้อยทั้งสี่เหล่า ระบบเกียรติศักดิ์ปลูกฝังให้นักเรียนเป็นผู้ดีทุกกระเบียดนิ้ว พร้อมทั้งกาย-วาจาและอุปนิสัยอันดีงาม ระบบนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างคุณสมบัติให้ "เป็นสุภาพบุรุษในเครื่องแบบ" (Gentleman in

Uniform) ค่อยๆ ปลูกฝังซึมขับเข้าตัวนักเรียนจนกระทั่งมีความซาบซึ้งและซึมเข้าสู่สายเลือดเป็นมรดกไปสู่นักเรียนทุกรุ่น ระบบเกียรติศักดิ์ถือว่าเป็นกลไกหลักของการปลูกฝังอุดมการณ์การเป็นนายทหาร-นายตำรวจอาชีพ และเป็นรากฐานของการปลูกฝังจริยธรรมในวิชาชีพทหาร-ตำรวจ ซึ่งเป็นหัวใจของการเป็นทหารอาชีพที่มีศักดิ์ศรี เป็นสุภาพบุรุษและเป็นนักรบในอุดมคติต่อไปในอนาคต (สำนักงานประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทหาร, 2567)

โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (รร.จปร.) เป็นสถาบันการศึกษาทางทหารในระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นนามที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 องค์พระผู้พระราชทาน กำเนิดสถาบันการศึกษาแห่งนี้ โดย ปรัชญาของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า คือ เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่สร้างผู้นำให้มีความรู้ มีวินัย มีคุณธรรม จริยธรรม และอุดมการณ์ความรักชาติ (กรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2567) การที่จะให้นักเรียนนายร้อยมีคุณอันพึงประสงค์ตาม ปรัชญาของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ส่วนหนึ่งคือการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์

ระเบียบกองทัพบก ว่าด้วยโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า พ.ศ. 2566 หมวด 5 ข้อ 17 ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ นักเรียนนายร้อยจักต้องธำรงไว้ซึ่งเกียรติของนักเรียนนายร้อย ในการไม่กล่าวคำเท็จ ไม่ทุจริต ไม่ลักขโมย และไม่เพิกเฉยต่อการรายงาน ผู้กระทำผิดในเกียรติของนักเรียนนายร้อยอันเป็นพื้นฐานค่านิยมกองทัพบก หากปรากฏว่านักเรียนนายร้อยผู้ใดฝ่าฝืนระบบเกียรติศักดิ์ จักต้องได้รับการพิจารณาความผิดจากคณะกรรมการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยกฎเกียรติศักดิ์ หรือให้ถอนทะเบียนออกจากการเป็นนักเรียนนายร้อยทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ากำหนดแต่ในปัจจุบัน พบว่านักเรียนนายร้อยละเมิดกฎเกียรติศักดิ์ ในทุกปีการศึกษา ส่งผลกระทบต่อนักเรียนนายร้อยที่ถูกลงโทษ ต่อโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และต่อกองทัพบกอีกด้วย (นันทยศ บูชา. 2567, 15 พฤศจิกายน)

กองจิตวิทยาและการนำทหาร ส่วนวิชาทหาร โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า มีภารกิจในการจัดการเรียนการสอน ด้านครูทหาร การนำทหาร ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม โดยให้ความรู้ด้านจิตวิทยาและการนำทหาร เพื่อผลิตนักเรียนนายร้อยให้เป็นนายทหารสัญญาบัตรที่เป็นเลิศทางด้านคุณลักษณะผู้นำทางทหาร และเป็นขุมพลังทางปัญญาของกองทัพบกให้เป็นนายทหารสัญญาบัตรที่เกียรติศักดิ์ และมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าและกองทัพบกต้องการ ผู้วิจัยจึงสนใจทำวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า”

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พื้นที่การวิจัยคือ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โดยมีการแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนร้อยพระจุลจอมเกล้า เป็นการเตรียมการวิจัยรวมถึงการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบเกียรติศักดิ์และการสัมภาษณ์เพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานของระบบเกียรติศักดิ์

2. การพัฒนาองค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โดยนำข้อมูลจากขั้นที่ 1 มาพัฒนาองค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์และจัดสัมมนาอิงกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาปรับปรุงระบบเกียรติศักดิ์ ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

3. การประเมินและขยายผลการดำเนินงานวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า" โดยการดำเนินตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้ผู้วิจัยและกลุ่มตัวอย่างร่วมกันดำเนินการวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติการตามแผน ร่วมกันสังเกตการณ์ สะท้อนผลการดำเนินการ ร่วมเสนอแนะข้อคิดเห็นในการปรับปรุงระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า แล้วนำผลการวิจัยที่ได้จากขั้นตอนที่ 2 ไปขยายผลด้วยการประชุมชี้แจงผลการหาแนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะและจัดทำเล่มรายรายงานฉบับสมบูรณ์ต่อไป

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่อง “การส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า” โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอข้อมูลเป็น 2 ตอนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาองค์ประกอบของระบบเกียรติศักดิ์ มีดังนี้

1. กฎเกียรติศักดิ์
2. คณะกรรมการพัฒนาระบบเกียรติศักดิ์
3. คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์
4. คณะกรรมการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยกฎเกียรติศักดิ์

ตอนที่ 2 แนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า มีดังนี้

1. พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ ให้เป็นปัจจุบัน
2. พัฒนาระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ ให้สอดรับกับการเปลี่ยนของระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์
3. พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติและการลงทัณฑ์นักเรียนนายร้อย
4. ให้รางวัลเสริมแรงทางบวกด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎเกียรติศักดิ์อย่างจริงจัง เช่น การมอบรางวัล “รางวัลเกียรติศักดิ์นักเรียนนายร้อย” ให้แก่นักเรียนนายร้อยที่มีคุณธรรมหรือมีพฤติกรรมดีปฏิบัติตามกฎเกียรติศักดิ์ เป็นต้น
5. เผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ให้แก่นายทหารและนักเรียนนายร้อยอย่างบูรณาการ

6. อบรมวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับศาลเกียรติศักดิ์ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาลเกียรติศักดิ์อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันและสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระบบเกียรติศักดิ์ ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบคือ 1) กฎเกียรติศักดิ์ 2) คณะกรรมการพัฒนาระบบเกียรติศักดิ์ 3) คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์และ 4) คณะกรรมการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยกฎเกียรติศักดิ์ ทั้งนี้เป็นเพราะ ระบบเกียรติศักดิ์ เป็นรากฐานของจริยธรรม เป็นกลไกการปลูกฝังอุดมการณ์ของนักเรียนนายร้อย โรงเรียนนายร้อยทหารบกสหรัฐอเมริกา (เวสปอยต์) ซึ่งเป็นแบบอย่างแก่โรงเรียนนายทหารทั่วโลก โดยพลเอกปิยะ สุวรรณพิมพ์ ผู้บัญชาการโรงเรียนเตรียมทหารท่านแรกที่ได้นำระบบเกียรติศักดิ์มาใช้ในการปลูกฝังคุณธรรมพื้นฐานให้แก่นักเรียนเตรียมทหารตั้งแต่รุ่นที่ 1 ณ ตึกเรียนรูปตัววาย ถนนพระราม 4 ตรงกลางชั้น 3 มีห้องที่ตกแต่งไว้อย่างโอ่อ่าอันเป็นที่ตั้งของศาลเกียรติศักดิ์ซึ่งศิษย์เก่าเตรียมทหารทุกคนได้รู้จักระบบเกียรติศักดิ์ ณ ที่นั้นเป็นครั้งแรก อีกทั้ง โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าก็มีรากฐานการจัดการศึกษาตามแบบแผนของโรงเรียนนายร้อยทหารบกสหรัฐอเมริกา (เวสปอยต์) เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตนายทหารที่เก่าแก่ของสหรัฐอเมริกา กำหนดพันธกิจของสถาบันว่า “Educate, train, and inspire the Corps of Cadets so that each graduate is a commissioned leader of character committed to the values of Duty, Honor, Country and prepared for a career of professional excellence and service to the Nation as an officer in the United States Army.” (United States Military Academy, 2020) แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของสถาบันในการที่จะผลิตนายทหารที่มีคุณธรรม (leader of character) เป็นผู้นำที่ยึดมั่นในหลักหน้าที่ เกียรติยศและประเทศชาติ (duty, honor, country) เป็นนายทหารอาชีพที่มีความสามารถ (professional excellence) เป็นผู้รับใช้ชาติ (service to the nation) และ “ระบบเกียรติศักดิ์” ได้ถูกนำมาใช้ในการบ่มเพาะ คุณลักษะผู้นำให้แก่นักเรียนนายร้อยในคู่มือที่เรียกว่า “Gold Book: Character Program” โดยให้การศึกษาเกี่ยวกับระบบเกียรติศักดิ์ (cadet honor education) มีการตั้งคณะกรรมการเกียรติศักดิ์ (cadet honor committee) กรรมการศาลเกียรติศักดิ์ (Honor court) โดยยึดหลักกฎเกียรติศักดิ์ที่ว่า “นักเรียนนายจะไม่โกหก ไม่โกง ไม่ขโมยและไม่ยอมทนให้พวกเรากระทำเช่นนั้น” A cadet will not lie, cheat, steal, or tolerate those who do ซึ่งยังคงเป็นหลักการที่ยึดถือปฏิบัติและสืบทอดต่อกันมา สอดคล้องกับงานวิจัยของสุจิตตรา พันธ์สุวรรณ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาปัญหาและแนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรต้านทุจริตศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรต้านทุจริตศึกษาในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 ประกอบด้วย การเตรียมความพร้อมของสถานศึกษา การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการหลักสูตรต้านทุจริตศึกษา การประชุมครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สร้างความรู้ความเข้าใจ การนำหลักสูตรต้านทุจริตศึกษาไปปรับใช้ตามบริบทของ

สถานศึกษา รวมไปถึงการนิเทศ กำกับ ติดตาม และประเมินผล (สุจิตตรา พันธ์สุวรรณ และคณะ, 2567)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าสามารถดำเนินการได้หลายแนวทางเช่น พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ ให้เป็นปัจจุบัน ทั้งนี้ ปัจจุบันระเบียบกองทัพบก ว่าด้วย โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า พ.ศ.2566 แล้ว แต่ระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ พ.ศ.2541 เป็นระเบียบที่อาศัยอำนาจของระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าที่ยกเลิกไปแล้ว เมื่อกฎหมายแม่บทถูกยกเลิก อนุบัญญัติหรือกฎหมายลำดับรองที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายแม่บทนั้น จะสิ้นผลตามไปด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของชวพัฒน์ สัมฤทธิ์สิริพงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัญหาการออกกฎหมายลำดับรองเกินแม่บทของหน่วยงานผู้ใช้อำนาจทางปกครอง ผลการวิจัยพบว่า การออกกฎหมายลำดับรองที่เป็นการมอบอำนาจช่วง และให้มีระบบคณะกรรมการเพื่อปฏิบัติการหรือมีอำนาจพิจารณาทางปกครอง สามารถกระทำได้หากมีกฎหมายแม่บทกำหนดไว้อย่างชัดเจนตามหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการออกกฎหมายลำดับรอง หากมิได้กำหนดไว้ย่อมเป็นกฎหมายลำดับรองที่ออกเกินแม่บท ทั้งนี้ ปัญหาการออกกฎหมายลำดับรองเกินแม่บทยังรวมไปถึงกฎหมายแม่บทถูกยกเลิก กฎหมายลำดับรอง ก็มีผลสิ้นผลตามไปด้วย (ชวพัฒน์ สัมฤทธิ์สิริพงศ์, 2566) โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าควรพัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติ และการลงทัณฑ์นักเรียนนายร้อยให้ชัดเจน ทั้งนี้เพราะโทษของการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ มีผลถึงการถอนทะเบียนออกจากการเป็นนักเรียนนายร้อย ซึ่งระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติและการลงทัณฑ์นักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2552 และ (ฉบับที่2) พ.ศ.2557 กำหนดทัณฑ์ความผิดเป็น 3 ชั้นคือ ความผิดชั้นที่ 1 สถานหนัก ความผิดชั้นที่ 2 สถานกลาง และความผิดชั้นที่ 3 สถานเบา และกำหนดการลงทัณฑ์ของนักเรียนนายร้อยเป็น 4 สถานคือ ภาคทัณฑ์ ทัณฑกรรม กัก ขัง โดยเกณฑ์การตัดคะแนนความประพฤติที่ควรพัฒนา เช่น ความผิดชั้นที่ 2 สถานกลาง ตัดคะแนนความประพฤติ 5 – 25 คะแนน 2.6 หมวดการปฏิบัติตน ข้อ 2.6.8 หยิบของผู้อื่นไปโดยไม่ได้รับอนุญาต ตัดคะแนนความประพฤติ 12 – 15 ซึ่งขัดแย้งกับกฎเกียรติศักดิ์ ที่ว่าไม่ขโมย การหยิบของผู้อื่นไปโดยไม่ได้รับอนุญาตกับการลักขโมย มีความหมายเช่นเดียวกัน แต่โทษแตกต่างกันอย่างมาก แนวทางการพัฒนาจึงควรพัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติและการลงทัณฑ์นักเรียนนายร้อยให้ชัดเจนสอดคล้องกับงานวิจัยของจุฑามาศ หาญนอก ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัญหาและแนวทางการพัฒนาวินัยของนักเรียนโรงเรียนวัดบางพลีใหญ่กลาง จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาวินัยนักเรียนโรงเรียนวัดบางพลีใหญ่กลางคือ ต้องสร้างกฎระเบียบและแนวทางในการพัฒนาวินัยของนักเรียนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน ครูต้องปฏิบัติงานอย่างเต็มที่และเต็มความสามารถผู้ปกครองต้องปลูกฝังเรื่องวินัยคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กนักเรียน ดังนั้นการปรับแนวทางของระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติ และการลงทัณฑ์นักเรียนนายร้อยให้เป็นปัจจุบันจึงเป็นแนวทางในการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์อีกแนวทางหนึ่งด้วย (จุฑามาศ หาญนอก, 2560) การเสริมแรงด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎเกียรติศักดิ์อย่างจริงจัง เช่น การมอบรางวัล “รางวัลเกียรติศักดิ์นักเรียน

นายร้อย” ให้แก่นักเรียนนายร้อยที่มีคุณธรรมหรือมีพฤติกรรมรักษากฎเกียรติศักดิ์ ตามระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการพิจารณานักเรียนนายร้อยดีเด่น พ.ศ.2557 ข้อ 5 คุณสมบัติของนักเรียนนนายร้อยดีเด่น ควรจะต้องเป็นผู้ไม่เคยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ หรือเป็นผู้นำในการรักษากฎเกียรติศักดิ์ เป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ ไม่พูดคำเท็จ ไม่ลักขโมย ไม่ทุจริต และไม่ยอมให้ผู้หนึ่งผู้ใดกระทำเช่นนั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของยงยุทธ สุพรมพิทักษ์ และการุณย์ บัวเผื่อน ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบระบบเกียรติศักดิ์ที่ใช้ในการปกครองนักเรียนนายสิบตำรวจ ของศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค 4 มีผลการวิจัยมีการปลูกฝังให้นักเรียนนายสิบตำรวจกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่า เพื่อการทำงานที่ปลอดภัย ถูกกฎหมายและสังคมยอมรับ ไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละดำรงตนด้วยปัญญา (ยงยุทธ สุพรมพิทักษ์ และการุณย์ บัวเผื่อน, 2562) โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าควรส่งเสริมและเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ให้แก่นายทหารและนักเรียนนายร้อยอย่างบูรณาการและเป็นรูปธรรม การเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะสร้างความตระหนักให้แก่นักเรียนนายร้อยไม่ให้กระทำความผิดฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ นักเรียนนายร้อยและนายทหารปกครองจะมีข้อพิจารณาเมื่อมีผู้มาแจ้งว่านักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ หรือทำผิดตามทัณฑ์นักเรียนนายร้อยแค่นั้น การส่งเสริมและเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ ยังสร้างให้นักเรียนนายร้อยมีความเป็นสุภาพบุรุษและความเป็นผู้นำด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของพระอลงกรณ์ กณฺตวณฺโณ ทำวิจัยเรื่องประสิทธิภาพการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนของคณะสงฆ์ อำเภอเมืองเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผลการเรียนต่างกันมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ 0.01 ปัญหาและอุปสรรค์คือการบังคับให้เยาวชนเข้าอบรมโดยไม่สมัครใจ การสร้างความสำคัญของการเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ให้แก่นักเรียนนายร้อย ด้วยความน่าสนใจจึงสำคัญมาก (พระอลงกรณ์ กณฺตวณฺโณ, 2564) จัดอบรมคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ให้แก่คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันและสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์เป็นวิธีปฏิบัติที่สำคัญมากเพราะ ถ้ามีเหตุปรากฏว่านักเรียนนายร้อย ฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องระบบเกียรติศักดิ์และวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ เพราะจักต้องปฏิบัติหน้าที่พิจารณาความอย่างเป็นธรรมเมื่อมีการเปิดศาลเกียรติศักดิ์ ทั้งนี้ ศาลเกียรติศักดิ์เป็นระบบลูกขุนถูกคัดเลือกจากนักเรียนนายร้อยทุกชั้นปี สอดคล้องกับงานวิจัยของมาณพ ประวาลลัญฉกร ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความเหมาะสมของการนำระบบคณะลูกขุนมาใช้กับระบบวิธีพิจารณาความอาญาไทย: กรณีศึกษาตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่ามีความเหมาะสมเป็นไปได้ที่จะนำเอาระบบลูกขุนมาใช้กับระบบวิธีพิจารณาความอาญาของไทย โดยเป็นระบบลูกขุนที่ลูกขุนที่เป็นประชาชนทั่วไปมีอำนาจเพียงผู้เดียวในการวินิจฉัยปัญหาข้อเท็จจริง ส่วน ผู้พิพากษาอาชีพมีหน้าที่วินิจฉัยปัญหาข้อกฎหมายและการปรับบทลงโทษดังเช่นระบบลูกขุนของประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา (มาณพ ประวาลลัญฉกร, 2563)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพประกอบ 1 องค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์

องค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์ประกอบด้วย ระบบเกียรติศักดิ์ ประกอบด้วยกฎเกียรติศักดิ์ คณะกรรมการพัฒนาระบบเกียรติศักดิ์ คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ และคณะกรรมการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยกฎเกียรติศักดิ์

ภาพประกอบ 2 แนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

แนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ามีหลายแนวทาง ดังนี้ พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ ให้เป็นปัจจุบัน, พัฒนาระเบียบกรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ ให้สอดรับกับการเปลี่ยนของระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์, พัฒนาระเบียบโรงเรียนนาย

ร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยการตัดคะแนนความประพฤติ และการลงทัณฑ์นักเรียนนายร้อยให้ชัดเจน, การเสริมแรงจูงใตจด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎเกียรติศักดิ์อย่างจริงจัง, ส่งเสริมและเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ให้แก่นายทหารและนักเรียนนายร้อย, อบรมวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับศาลเกียรติศักดิ์

สรุป

องค์ประกอบระบบเกียรติศักดิ์ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ประกอบด้วย 1) กฎเกียรติศักดิ์ 2) คณะกรรมการพัฒนาระบบเกียรติศักดิ์ 3) คณะกรรมการศาลเกียรติศักดิ์ 4) คณะกรรมการโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยกฎเกียรติศักดิ์ ส่วนแนวทางการส่งเสริมระบบเกียรติศักดิ์ ของโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าได้แก่ 1) พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ว่าด้วยระบบเกียรติศักดิ์ให้เป็นปัจจุบัน 2) พัฒนาระเบียบกรมนักเรียนนายร้อยรักษาพระองค์ว่าด้วยศาลเกียรติศักดิ์ให้สอดคล้องกับการปรับระเบียบโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า 3) พัฒนาระเบียบโรงเรียนนายร้อนพระจุลจอมเกล้าว่าด้วย การตัดคะแนนความประพฤติและการลงทัณฑ์ของนักเรียนนายร้อย 4) เสริมแรงจูงใตจด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎเกียรติศักดิ์ 5) เผยแพร่องค์ความรู้เรื่องระบบเกียรติศักดิ์ให้แก่นายทหารและนักเรียนนายร้อย 6) อบรมวิธีพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับศาลเกียรติศักดิ์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ควรศึกษาการจำแนกลักษณะการกระทำความผิดทางวินัยและการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์

1.2 กองจิตวิทยาและการนำทหาร ส่วนวิชาทหาร โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ควรศึกษาแรงจูงใจในการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์

1.3 กรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ควรปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนนายร้อยด้านความซื่อสัตย์ สุจริต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับระบบเกียรติศักดิ์ และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของระบบเกียรติศักดิ์ คือกระบวนพิจารณาศาลเกียรติศักดิ์ นั่นหมายถึง หากมีการกล่าวหาว่านักเรียนนายร้อยฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จะมีขั้นตอนอย่างไรตั้งแต่การเริ่มต้นรับฟังข้อกล่าวหา ไปถึงกระบวนพิจารณาลงมติ ให้เกิดความเป็นธรรมและเป็นไปตามหลักทางปกครองด้วย สำหรับประเด็นในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยเรื่อง กระบวนพิจารณาความศาลเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย

เอกสารอ้างอิง

กรมนักเรียนนายร้อย รักษาพระองค์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. (2567). *คู่มือนักเรียนนายร้อย พ.ศ. 2567.* กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนอรุณการพิมพ์ จำกัด.

จุฑามาศ หาญนอก. (2560). ปัญหาและแนวทางการพัฒนาวินัยของนักเรียนโรงเรียนวัดบางพลีใหญ่กลาง จังหวัดสมุทรปราการ. *(วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.

ชวพัฒน์ สัมฤทธิ์สิริพงศ์. (2566). ปัญหาการออกกฎหมายลำดับรองเกินแม่บทของหน่วยงานผู้ใช้อำนาจทางปกครอง. *(วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

นันทยศ บูชา. (2567, 15 พฤศจิกายน). *พฤติกรรมการฝ่าฝืนกฎเกียรติศักดิ์ของนักเรียนนายร้อย.* (เทพฤทธิ์ วงศ์ภูมิ, ผู้สัมภาษณ์).

พระอลงกรณ์ กณฺตวณฺโณ. (2564) “ประสิทธิภาพการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนของคณะสงฆ์ อำเภอเมืองเพชรบุรี”. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ,* 4(1), 47-56.

มาณพ ประวาลลัญฉกร. (2563). ความเหมาะสมของการนำระบบคณะลูกขุนมาใช้กับระบบวิธีพิจารณาความอาญา. *รายงานวิจัย.* คณะมนุษย์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

ยงยุทธ สุพรมพิทักษ์ และการุณย์ บัวเผื่อน. (2562). “รูปแบบระบบเกียรติศักดิ์ที่ใช้ในการปกครองนักเรียนนายสิบตำรวจ ของศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค 4”. *วารสารบัณฑิตเอเชีย,* 9(1), 86-92.

สำนักงานประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทหาร. (2567). *คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาและมาตรฐานการศึกษาทหาร.* กรุงเทพฯ: กรมยุทธศึกษาทหารบก.

สุจิตตรา พันธ์สุวรรณ และคณะ. (2567) “การศึกษาปัญหาและแนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรต้านทุจริตศึกษาในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3”. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม,* 18(1), 235-251.

การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม
Management Information System of Samphranwittaya School The Secondary Educational Service Area Office Nakhonpathom

[1]ศิวนาถ ผ่องฉวี [2]ขัตติยา ด้วงสำราญ
[1]Siwanat Pongchawee [2]Khattiya Duangsamran
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: pongchawee_s@su.ac.th

Received April 6, 2026; **Revised** April 12, 2026; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม 2. ศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive research) โดยใช้บุคลากรในโรงเรียนสามพรานวิทยา เป็นหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา 4 คน ข้าราชการครู และครูอัตราจ้างโรงเรียนสามพรานวิทยา 67 คน รวม 71 คน ทั้งนี้ไม่รวมผู้วิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ประเภทคือ 1) แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ตามแนวคิดของลิเคิร์ท 2) แบบบันทึกการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1.ผลการวิจัยของการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านเช่นเดียวกัน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ ด้านการประมวลผลข้อมูล ด้านการรวบรวมข้อมูล ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ และด้านการตรวจสอบข้อมูล 2. แนวทางในการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม เป็นพหุแนวทาง โดยนำข้อคำถาม มาเป็นประเด็นเพื่อหาแนวทางพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ ด้านการประมวลผลข้อมูล ด้านการรวบรวมข้อมูล ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ และด้านการตรวจสอบข้อมูล

คำสำคัญ: การจัดระบบสารสนเทศ; ระบบสารสนเทศ; สารสนเทศ

Abstract

The purposes of this research were: 1) To investigate the state of information system management at Samphranwittaya School, under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom, and 2) To investigate the guidelines for developing the school's information system management. This research is the descriptive research design, utilizing 71 personnel from Samphranwittaya School as the unit of analysis (excluding the researcher). The participants comprised 4 school administrators and 67 government and contract teachers. The research instruments included: 1) a Likert-scale questionnaire regarding opinions on the school's information system management, and 2) a semi-structured interview form. Data were analyzed using frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, and content analysis. The research findings was as follows: 1. The study revealed that the overall information system management of Samphranwittaya School under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom was at a high level. Each individual aspect was also rated high, ranked by the mean from highest to lowest: data and information presentation, data processing, data collection, data and information storage, and data verification. 2. The approaches for developing the school's information system management involved using the questionnaire items as core issues to determine development guidelines across the following aspects: data and information presentation, data processing, data collection, data and information storage, and data verification.

Keywords: Information System Management; Information System; Information

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน “สารสนเทศ” ถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การจัดเก็บข้อมูลและสร้างเป็นฐานข้อมูลกลางช่วยให้สามารถรวบรวมข้อมูลให้เป็นหนึ่งเดียว ลดความซับซ้อนของการจัดเก็บข้อมูล และทำให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม บุคลากรแต่ละคนมีความรู้ความเข้าใจในงานเฉพาะด้านของตน ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมทุกมิติของการบริหารงาน เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดล่วงหน้า ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานได้ ดังนั้น การมีระบบบริหารและสารสนเทศเพื่อการบริหารที่มีคุณภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการวางแผน การตัดสินใจ และการดำเนินงานให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิผล ระบบการศึกษานับเป็นระบบหนึ่งที่มีความซับซ้อนอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในประเทศไทยที่ยังไม่มีความเป็นเอกภาพทางการจัดการศึกษา ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ในการบริหาร การพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารให้มีคุณภาพ จึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการสนับสนุนการวางแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และช่วยให้บุคลากรทางการศึกษาสามารถขับเคลื่อนองค์กรหรือสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ (ครรชิต มาลัยวงศ์, 2557)

ในสถานศึกษามีข้อมูลมากมาย กระจัดกระจายอยู่ในส่วนต่าง ๆ ตามภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบของบุคลากรในสถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากในการจัดระบบข้อมูลสารสนเทศให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อใช้ในสถานศึกษาด้านต่าง ๆ การบริหารงานที่ประสบผลสำเร็จมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้บริหารต้องนำหลักในการบริหารงานเชิงระบบมาใช้ในการจัดระบบสารสนเทศภายในสถานศึกษา เพื่อปรับปรุงและพัฒนาเกี่ยวกับระบบสารสนเทศให้มีประสิทธิภาพ และสามารถเชื่อมโยงให้เข้าถึงกันได้ทุกภาคส่วนสามารถพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2554)

โรงเรียนสามพรานวิทยา เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีการจัดการศึกษาตั้งแต่ มัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึง มัธยมศึกษาปีที่ 6 ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์รายงานผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา ประจำปี 2567 และจากการประเมินคุณภาพภายในรอบที่ผ่านมา ผลการประเมินพบว่าระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารในโรงเรียนนั้นมีระดับคุณภาพ ยอดเยี่ยม แต่มีข้อเสนอแนะในรายงานผลการประเมินผลการประกันคุณภาพภายนอกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (พ.ศ.2567 - 2571) มาตรฐานที่ 3 ให้ข้อเสนอแนะว่า ครูควรมีการจัดระบบสารสนเทศติดตามผู้จบหลักสูตรอย่างเป็นระบบเพื่อนำมาใช้พัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน), 2567) และจากการสัมภาษณ์ครูปฏิบัติหน้าที่หัวหน้างานสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยาพบว่าระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยายังมีปัญหาและอุปสรรคอื่นๆ เช่น 1) บุคลากรที่รับผิดชอบยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการจัดการและตรวจสอบข้อมูลและสารสนเทศ 2) การประมวลผลข้อมูลเกิดความคลาดเคลื่อนอยู่เล็กน้อย 3) สถานศึกษาไม่มีฐานข้อมูลกลางในการเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการนำเสนอข้อมูล ทำให้เกิดการทำงานซ้ำซ้อน ซึ่งปัญหาดังกล่าวนั้นอาจเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความพร้อมในด้านบุคลากร ความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรทางการศึกษาเกี่ยวกับการจัดระบบสารสนเทศของสถานศึกษาการวางแผนการเตรียมความพร้อมในการจัดกระทำข้อมูลและสารสนเทศ การกำกับติดตามการดำเนินงานไม่เป็นระบบ และไม่ชัดเจน

จากปัญหาดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม เพื่อที่จะได้นำผลการวิจัยที่ทราบไปพัฒนาปรับปรุงระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยาให้ดีขึ้น และหาแนวทางในการพัฒนาระบบสารสนเทศที่เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม

2. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ดำเนินการ ดังนี้

1.กลุ่มประชากร ได้แก่ บุคลากรในโรงเรียนสามพรานวิทยาเป็นหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis)ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา 4 คน ข้าราชการครู และครูอัตราจ้างโรงเรียนสามพรานวิทยา 67 คน รวม 71 คน ทั้งนี้ไม่รวมผู้วิจัย

2.การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นระบบ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน คือ

2.1. ผู้วิจัยทำหนังสือถึงหัวหน้าภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร เพื่อทำหนังสือถึงผู้อำนวยการโรงเรียนสามพรานวิทยา ออกหนังสือแจ้งขอความร่วมมือ อนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามในการวิจัยครั้งนี้

2.2. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากผู้บริหาร และบุคลากรของโรงเรียนสามพรานวิทยา

2.3. ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา และครู ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา ด้วยตนเอง

3.เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) แบบสอบถาม และ 2) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1. แบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามของอมเรศ ชาตรูปะชีวิน (2565) โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน มีรายละเอียด ได้แก่ ตอนที่ 1 สอบถามเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยแบบสอบถามมีลักษณะเป็นแบบสำรวจรายการ (Checklist) ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งปัจจุบัน และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน และ ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา ประกอบด้วยคำถามจำแนกตามตัว แปรดังนี้ 1) การรวบรวมข้อมูล 2) การตรวจสอบข้อมูล 3) การประมวลผลข้อมูล 4) การนำสนอ ข้อมูลและสารสนเทศ และ 5) การจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) มีจำนวน 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert's scales)

3.2. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานศึกษา 1 คน รองผู้อำนวยการ 1 คน และครูหัวหน้างานระบบสารสนเทศ 1 คน รวมทั้งสิ้น 3 คน

4.สถิติที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลตรงตามข้อมูลวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้สถิติ ในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

4.1. วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม สถิติที่ใช้ คือ ความถี่ (frequency: f) และร้อยละ (percentage: %) นำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง

4.2. การวิเคราะห์ระดับการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สถิติที่ใช้ คือ มัชฌิมเลขคณิต (μ) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) โดยนำค่ามัชฌิมเลขคณิตที่ได้มาเทียบเคียงกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best) ไว้ดังนี้

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 4.50 - 5.00 หมายถึง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อยู่ในระดับมากที่สุด

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 3.50 - 4.49 หมายถึง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อยู่ในระดับมาก

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 2.50 - 3.49 หมายถึง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อยู่ในระดับปานกลาง

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.50 - 2.49 หมายถึง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อยู่ในระดับน้อย

ค่ามัชฌิมเลขคณิต 1.00 - 1.49 หมายถึง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อยู่ในระดับน้อยที่สุด

4.3. วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ใช้จากแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมและรายด้าน ดังนี้

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ในภาพรวม

การจัดระบบสารสนเทศ	μ	σ	ระดับ
1. การรวบรวมข้อมูล	4.10	0.74	มาก
2. การตรวจสอบข้อมูล	4.04	0.74	มาก
3. การประมวลผลข้อมูล	4.11	0.73	มาก
4. การนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ	4.17	0.71	มาก
5. การจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ	4.09	0.72	มาก
รวม	4.11	0.73	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ =4.11, σ = 0.73) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านเช่นเดียวกัน โดยเรียงจากค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ (μ = 4.17, σ = 0.71) ด้านการประมวลผลข้อมูล (μ = 4.11, σ = 0.73) ด้านการรวบรวมข้อมูล (μ = 4.10, σ = 0.74) ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ (μ = 4.09, σ = 0.72) และการตรวจสอบข้อมูล (μ = 4.04, σ = 0.74) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า มีการกระจายของข้อมูลอยู่ระหว่าง 0.71-0.74 แสดง

ว่า ผู้ตอบ แบบสอบถามความคิดเห็นสอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยในแต่ละด้านมีรายละเอียดรายด้านดังนี้

1.1 ด้านการรวบรวมข้อมูล พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.10, σ = 0.74) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การกำหนดผู้รับผิดชอบในการเก็บรวบรวมข้อมูล (μ = 4.18, σ = 0.76) การกำหนดรายการข้อมูลที่ต้องการเก็บรวบรวมจากแหล่งต่างๆ (μ = 4.13, σ = 0.72) การเก็บรวบรวมข้อมูลตรงกับความต้องการที่กำหนดไว้ และเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ (μ = 4.10, σ = 0.76) การสร้างหรือจัดหาเครื่องมือสอดคล้องกับลักษณะของ ข้อมูลและแหล่งข้อมูล (μ = 4.08, σ = 0.73) การกำหนดช่วงเวลาและปฏิทินการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล อย่างชัดเจนและเหมาะสม (μ = 4.07, σ = 0.78) และการกำหนดวิธีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลตามรายการ ที่กำหนดไว้ (μ = 4.06, σ = 0.71) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า อยู่ในช่วงระหว่าง 0.71 - 0.76

1.2 ด้านการตรวจสอบข้อมูล พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.04, σ = 0.74) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ ก่อนนำไปประมวลผล (μ = 4.10, σ = 0.68) การตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ ก่อนนำไปประมวลผล (μ = 4.08, σ = 0.69) การตรวจสอบความเป็นปัจจุบันของข้อมูลที่เก็บรวบรวม มาได้ก่อนนำไปประมวลผล (μ = 4.04, σ = 0.76) การเก็บข้อมูลเพิ่มเติมหลังจากตรวจสอบแล้วพบว่าข้อมูล ไม่สมบูรณ์ก่อนนำไปประมวลผล (μ = 4.00, σ = 0.71)และการตรวจสอบความมีประโยชน์ของข้อมูลก่อนนำไป ประมวลผล (μ = 3.97, σ = 0.84) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า อยู่ในช่วงระหว่าง 0.68 - 0.84

1.3 ด้านการประมวลผลข้อมูล พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.11, σ = 0.73) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การจัดกลุ่มแยกแยะตามลักษณะและประเภทของ สารสนเทศ (μ = 4.21, σ = 0.72) การนำสารสนเทศที่ได้จากการประมวลผล ไปใช้ประโยชน์ ในการบริหารจัดการสถานศึกษา (μ = 4.11, σ = 0.73) การใช้วิธีการทางสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล (μ = 4.10, σ = 0.76) การนำข้อมูลมาประมวลผลตามลักษณะประเภทของข้อมูล ให้เป็นสารสนเทศ (μ = 4.08 , σ = 0.69) การแจงนับข้อมูล (μ = 4.08, σ = 0.71) และการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการประมวลผลข้อมูล (μ = 4.07, σ = 0.78) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า อยู่ในช่วงระหว่าง 0.69 - 0.78

1.4 ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.17, σ = 0.71) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศที่มีความกระทัดรัด และ สะดวกต่อการนำไปใช้ (μ = 4.24, σ = 0.69) การประชาสัมพันธ์ข้อมูลและสารสนเทศให้ผู้เกี่ยวข้อง ทราบโดยทั่วถึง (μ = 4.18, σ = 0.70) การนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศในลักษณะต่างๆ เช่น ตาราง

แผนภาพ กราฟ และการบรรยาย เป็นต้น โดย คำนึงถึงความเหมาะสมในการนำไปใช้ประโยชน์ (μ = 4.17, **σ** = 0.72) และการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศที่มีความหมายชัดเจน ตรงกับความต้องการ (μ = 4.10, **σ** = 0.72) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า อยู่ในช่วงระหว่าง 0.69 - 0.72

1.5 ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.09, **σ** = 0.72) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปน้อย ดังนี้ การสร้างฐานข้อมูลเพื่อจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ เข้าถึงได้ง่าย และสะดวกต่อการนำมาใช้ประโยชน์ (μ = 4.15, **σ** = 0.75) การจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศเป็นแฟ้มอิเล็กทรอนิกส์ ที่เป็นระบบ เข้าถึงได้ง่าย และสะดวกต่อการนำมาใช้ ประโยชน์ (μ = 4.10, **σ** = 0.70) การจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศเป็นแฟ้มเอกสารที่สะดวก ต่อการค้นหาเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ (μ = 4.08, **σ** = 0.69) การจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศอย่างเป็นระบบ สะดวกต่อการค้นหาเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ (μ = 4.08 , **σ** = 0.75) การสำรองข้อมูลและสารสนเทศอยู่เป็นประจำในการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศในลักษณะแฟ้มอิเล็กทรอนิกส์ และฐานข้อมูล (μ = 4.07, **σ** = 0.72) และการปรับปรุงข้อมูลและสารสนเทศให้เป็นปัจจุบัน เพื่อ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในงานต่างๆ ได้อย่างทันท่วงที และทันต่อการเปลี่ยนแปลง (μ = 4.04, **σ** = 0.71) ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่า อยู่ในช่วงระหว่าง 0.69 - 0.75)

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1. แนวทางในการกำหนดวิธีการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลตามรายการที่กำหนดไว้ คือ มุ่งเน้นกระบวนการที่มีความรัดกุมและเป็นระบบ โดยเริ่มจากการวิเคราะห์วัตถุประสงค์และระบุข้อมูลที่ต้องการให้ชัดเจนเพื่อนำไปสู่การเลือกและออกแบบเครื่องมือวิจัยที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในรูปแบบเอกสารและระบบออนไลน์ นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับขั้นตอนการบริหารจัดการข้อมูล ได้แก่ การวางแผนช่วงเวลา การสร้างความเข้าใจแก่ผู้เก็บข้อมูล และการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนการรายงานผล เพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลที่ได้รับมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

2.2 แนวทางในการตรวจสอบความมีประโยชน์ของข้อมูลก่อนนำไปประมวลผล คือ เริ่มจากการตรวจสอบรายละเอียดเบื้องต้น เช่น ความถูกต้องของตัวอักษร การตัดข้อมูลที่ซ้ำซ้อนออก และการตรวจดูว่าข้อมูลครบถ้วนตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้หรือไม่ หากพบว่าข้อมูลยังขาดตกบกพร่อง จะต้องมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมให้ครบถ้วนเสียก่อน เพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลที่นำเข้าสู่ระบบนั้นมีความน่าเชื่อถือและพร้อมนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารงานและจัดสรรงบประมาณได้อย่างแท้จริง

2.3. แนวทางในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการประมวลผลข้อมูล เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของข้อมูล คือ เลือกเครื่องมือให้เหมาะสมกับโจทย์และลักษณะของข้อมูลเป็นสำคัญ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลที่มีการนำอุปกรณ์ฮาร์ดแวร์อย่างเครื่องสแกนบัตรประชาชนมาใช้เพื่อยืนยันตัวตนและความถูกต้องแม่นยำ ไปจนถึงขั้นตอนการวิเคราะห์ผลที่เลือกใช้เทคโนโลยีขั้นสูงตามความจำเป็น เช่น การใช้ AI หรือ Machine Learning สำหรับการวิเคราะห์

ข้อมูลเชิงลึก การใช้ Big Data จัดการกับข้อมูลที่มีปริมาณมหาศาล รวมถึงการใช้เทคโนโลยี Cloud และ Edge Computing เพื่อเพิ่มความรวดเร็วและความยืดหยุ่นในการเข้าถึงข้อมูลได้ทันที (Real-time)

2.4. แนวทางในการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศที่มีความหมายชัดเจนตรงกับความต้องการ คือ มุ่งเน้นการผสมผสานระหว่างความถูกต้องและความเข้าใจง่าย โดยผู้ให้ข้อมูลให้ความสำคัญตั้งแต่การตรวจสอบความถูกต้องเพื่อรายงานผู้บังคับบัญชา ควบคู่ไปกับการออกแบบการนำเสนอที่ยึดกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก ซึ่งใช้วิธีการคัดกรองเฉพาะสาระสำคัญมาแปลงเป็นรูปแบบที่สื่อความหมายได้ชัดเจน เช่น การใช้ตาราง กราฟ หรืออินโฟกราฟิก แทนการบรรยายด้วยข้อความยาวๆ เพื่อให้ข้อมูลมีความกระชับ น่าสนใจ และผู้รับสารสามารถทำความเข้าใจเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

2.5 แนวทางในการปรับปรุงข้อมูลและสารสนเทศให้เป็นปัจจุบัน เพื่อสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในงานต่างๆ ได้อย่างทันท่วงที และทันต่อการเปลี่ยนแปลง คือ ผู้ให้ข้อมูลเน้นการผสมผสานระหว่างการใช้เทคโนโลยีและการบริหารจัดการสิทธิ์ โดยมุ่งเน้นการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น Cloud, AI และ IoT มาช่วยในการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลแบบเรียลไทม์ ควบคู่ไปกับกระบวนการตรวจสอบคุณภาพข้อมูลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ข้อมูลมีความถูกต้องและทันสมัยอยู่เสมอ ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการสิทธิ์การเข้าถึงข้อมูล โดยมีการกระจายอำนาจให้ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ครูที่ปรึกษา สามารถเข้าถึงข้อมูลได้เพื่อความรวดเร็วในการทำงาน แต่ยังคงต้องอยู่ภายใต้มาตรการควบคุมความปลอดภัยและกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด เพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลมีความปลอดภัยและพร้อมนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม พบว่าอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่าอยู่ในระดับปานกลาง อาจเนื่องมาจากผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรของโรงเรียนสามพรานวิทยา มีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญของการจัดระบบสารสนเทศ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ตามกฎกระทรวงว่าด้วยระบบหลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2553 อีกทั้งยังมีการปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการบริหารข้อมูลและสารสนเทศด้านการศึกษา พ.ศ. 2560 ที่มุ่งเน้นให้สถานศึกษาดำเนินการจัดเก็บข้อมูลให้ถูกต้อง รวดเร็ว และทันสมัย ประกอบกับโรงเรียนมีการบริหารจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ ทั้งในรูปแบบเอกสารและระบบอิเล็กทรอนิกส์ โดยได้รับการสนับสนุนและกำกับดูแลจากระบบเครือข่ายและเทคโนโลยีสารสนเทศ โรงเรียนสามพรานวิทยา ที่ช่วยอำนวยความสะดวกด้านระบบเครือข่ายและเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่งผลให้บุคลากรมีความชำนาญในการปฏิบัติงาน และทำให้การดำเนินงานด้านสารสนเทศของโรงเรียนเป็นไปด้วยความราบรื่น มีประสิทธิภาพ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

1.1 ด้านการรวบรวมข้อมูล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากโรงเรียนสามพรานวิทยามีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โดยผู้ที่รับผิดชอบในการจัดเก็บข้อมูลจะจัดเก็บข้อมูลใน

ช่วงเวลาที่กำหนด จึงทำให้ข้อมูลเป็นปัจจุบันตามที่ต้องการและเป็นข้อมูลที่มีเชื่อถือได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอมเรศ ชาตรูปะชีวิน ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการรวบรวมข้อมูลอยู่ในระดับมาก (อมเรศ ชาตรูปะชีวิน, 2565)

1.2 ด้านการตรวจสอบข้อมูล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากโรงเรียนสามพรานวิทยามีการตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ความมีประโยชน์ ความเป็นปัจจุบันของข้อมูลที่รวบรวมมาและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมหลังจากตรวจสอบแล้วพบว่าข้อมูลไม่สมบูรณ์ เพื่อความถูกต้องก่อนการทำไปประมูลผล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกัญจนพร โชติอัครฐิติกุล ได้ทำการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาแม่ฮ่องสอน ด้านการตรวจสอบข้อมูล อยู่ในระดับมาก (กัญจนพร โชติอัครฐิติกุล, 2568)

1.3 ด้านการประมวลผลข้อมูล โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการประมวลผล การใช้วิธีทางสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลและจัดกลุ่มแยกแยะตามลักษณะและประเภทของสารสนเทศ จึงทำให้ง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์ ได้ทำการวิจัย เรื่อง แนวทางการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่ ด้านการประมวลผลข้อมูล อยู่ในระดับมาก (อังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์, 2565)

1.4 ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากโรงเรียนมีการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศที่มีความหมายชัดเจน กะทัดรัด มีความหลากหลายในการนำเสนอ และสามารถประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบโดยทั่วถึง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่ ด้านการนำข้อมูลสารสนเทศมาใช้ อยู่ในระดับมาก (อังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์, 2565)

1.5 ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ เนื่องมาจากมีการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศอย่างเป็นระบบ สะดวกต่อการค้นหาและนำมาใช้ประโยชน์ อีกทั้งยังมีการปรับปรุงข้อมูลและสารสนเทศให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ทันท่วงที ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอมเรศ ชาตรูปะชีวิน ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ (อมเรศ ชาตรูปะชีวิน, 2565)

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าแนวทางการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา มีดังนี้

2.1 ด้านการรวบรวมข้อมูล สถานศึกษาควรดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โดยผู้ที่รับผิดชอบในการจัดเก็บข้อมูลควรเก็บข้อมูลในช่วงเวลาตามแผนที่กำหนด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอมเรศ ชาตรูปะชีวิน ได้ทำการศึกษา เรื่อง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ได้เสนอแนวทางการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านรวบรวมข้อมูลไว้ว่า สถานศึกษาควรมีการวางแผน กำหนดแนวปฏิบัติวิธีการหรือรูปแบบในการรวบรวมข้อมูล และจัดอบรมหรือให้ความรู้แก่ผู้ที่รับผิดชอบ (อมเรศ ชาตรูปะชีวิน, 2565)

2.2 ด้านการตรวจสอบข้อมูล สถานศึกษาควรตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ความมีประโยชน์ ความเป็นปัจจุบันของข้อมูลที่รวบรวมมาและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเมื่อพบว่าข้อมูลไม่สมบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์ ได้ทำการศึกษา เรื่อง แนวทางการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่ ด้านการตรวจสอบข้อมูลไว้ว่า ควรมีการกำหนดกรอบการตรวจประเมินคุณภาพภายใน เพื่อเก็บรวบรวมเป็นข้อมูลพื้นฐานตามมาตรฐาน และตัวบ่งชี้คุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเป็นระเบียบ (อังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์, 2565)

2.3 ด้านการประมวลผลข้อมูล สถานศึกษาควรใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อช่วยในการประมวลผล ใช้วิธีทางสถิติในการวิเคราะห์และจัดกลุ่มข้อมูลตามลักษณะและประเภทของสารสนเทศเพื่อให้ง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในการบริหารการจัดการสถานศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอมเรศ ชาตรูปะชีวิน ได้ทำการศึกษา เรื่อง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ได้เสนอแนวทางการพัฒนาการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการประมวลผลข้อมูลไว้ว่า ควรมีการพัฒนาหรือจัดหาเครื่องมือนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการประมวลผลข้อมูล และกำกับ ติดตามและประเมินผลการประมวลผลข้อมูล (อมเรศ ชาตรูปะชีวิน, 2565)

2.4 ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศ สถานศึกษาควรมีการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศที่มีความชัดเจน กระชับ รูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย โดยมีการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบโดยทั่วถึง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์ ได้ทำการวิจัย เรื่อง แนวทางการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่ ได้เสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่ ด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศไว้ว่า ควรมีการจัดทำคู่มือการจัดการสารสนเทศในสถานศึกษา กำหนดกรอบการตรวจประเมินคุณภาพภายใน เพื่อเก็บรวบรวมเป็นข้อมูลพื้นฐานตามมาตรฐานและตัวบ่งชี้คุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเป็นระเบียบจัดทำเว็บไซต์ของโรงเรียน และเผยแพร่ข้อมูลสารสนเทศของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง (อังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์, 2565)

2.5 ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ สถานศึกษาควรมีการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศอย่างเป็นระบบ สะดวกต่อการนำมาใช้ และปรับปรุงข้อมูลให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับ

งานวิจัยของกัญจนพร โชติอัครฐิติกุล ได้ทำการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาแม่ฮ่องสอน ได้เสนอแนวทางการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาแม่ฮ่องสอน ด้านการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศไว้ว่า สถานศึกษาควรจัดให้มีการวิเคราะห์บริบทของสถานศึกษาเพื่อนำผลไปใช้กำหนดเป็นนโยบาย และความต้องการใช้ข้อมูลและสารสนเทศในการบริหารสถานศึกษา มีปฏิทินการปฏิบัติงานที่ครอบคลุมการบริหารสถานศึกษาให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันในการวางแผน กำหนดระยะเวลาการนิเทศและติดตามอย่างชัดเจน จัดทำระบบฐานข้อมูลให้ครอบคลุมและสนับสนุนให้นำเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยมาใช้ในการปฏิบัติงาน (กัญจนพร โชติอัครฐิติกุล, 2568)

จากงานวิจัยดังที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าการจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยาอยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของนักวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น โดยมีข้อเสนอแนะที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลตามแผนที่กำหนด การตรวจสอบข้อมูลให้เป็นปัจจุบันและเป็นมาตรฐาน การประมวลผลข้อมูลโดยใช้เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมที่เหมาะสม การนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศในรูปแบบที่หลากหลาย และการจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศให้เป็นปัจจุบันและเป็นระบบ ชัดเจน สะดวกต่อการนำมาใช้

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพประกอบ 1 วงจรการการจัดระบบสารสนเทศของสถานศึกษา

จากภาพคือวงจรการการจัดระบบสารสนเทศของสถานศึกษา ขออธิบายดังนี้

1. Data Quality ระบบที่มีความชัดเจนจะสร้างความเชื่อมั่นในระดับปฏิบัติการได้สูง การคัดกรองข้อมูล ก่อนการประมวลผลเป็นขั้นตอน ที่ทำให้สารสนเทศมีคุณค่าต่อการตัดสินใจเชิงงบประมาณและการบริหาร

2. Data Processing การนำเสนอต้องเปลี่ยนจากข้อความเยอะๆเป็นภาพสรุปใจความง่ายๆ เช่น Infographic หรือ Dashboard เป็นต้น เพื่อให้ผู้บริหารหรือผู้นำเสนอข้อมูลสามารถนำไปใช้ได้สะดวก และรวดเร็วขึ้น

3. Data Governance การจัดระบบสารสนเทศไม่ใช่แค่เรื่องของเทคโนโลยี แต่เป็นเรื่องของการวางโครงสร้างอำนาจหน้าที่ กระจายสิทธิ์ให้ผู้ปฏิบัติงาน เช่น ครูที่ปรึกษา เข้าถึงและอัพเดตข้อมูลได้ทันทีเพื่อให้เป็นปัจจุบัน

สรุป

การจัดระบบสารสนเทศโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐมภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 4.11) โดยด้านการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือ การประมวลผลข้อมูล การรวบรวมข้อมูล การจัดเก็บข้อมูลและสารสนเทศ และการตรวจสอบข้อมูล ตามลำดับ สำหรับแนวทางการพัฒนาสรุปได้ 5 ข้อ ได้แก่ 1) การรวบรวมข้อมูลต้องเป็นระบบและใช้เครื่องมือที่เหมาะสม 2) ตรวจสอบความถูกต้องและครบถ้วนก่อนนำไปประมวลผล 3) ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เช่น AI, Big Data และ Cloud ในการประมวลผล 4) นำเสนอข้อมูลให้กระชับและเข้าใจง่ายผ่านกราฟหรืออินโฟกราฟิก และ 5) อัปเดตข้อมูลให้เป็นปัจจุบันแบบเรียลไทม์ ควบคู่กับการบริหารสิทธิ์การเข้าถึงข้อมูลอย่างปลอดภัย เพื่อให้สารสนเทศมีความน่าเชื่อถือและพร้อมใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 โรงเรียนสามพรานวิทยา ควรวางระบบการบริหารจัดการสารสนเทศให้มีความชัดเจนและเป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยผู้บริหารควรพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานและคณะกรรมการตรวจสอบข้อมูลที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบเฉพาะเจาะจง พร้อมทั้งจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานระบบสารสนเทศเพื่อใช้เป็นแนวทางอ้างอิงในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพบุคลากร โดยจัดให้มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีทางสถิติ และเทคนิคการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อให้บุคลากรมีความชำนาญ สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดความผิดพลาดของข้อมูลที่เกิดขึ้น

1.2 โรงเรียนสามพรานวิทยา ควรสนับสนุนปัจจัยด้านเทคโนโลยีให้เพียงพอและทันสมัย โดยส่งเสริมให้นำระบบฐานข้อมูลออนไลน์ มาใช้ในการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลเพื่อให้สะดวกต่อการสืบค้นและใช้งานร่วมกัน รวมถึงควรปรับปรุงรูปแบบการนำเสนอสารสนเทศให้มีความน่าสนใจและเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น เช่น การสรุปข้อมูลในรูปแบบแผนภูมิ หรืออินโฟกราฟิก เพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของโรงเรียนไปยังหน่วยงานต้นสังกัด ชุมชน และผู้ที่สนใจ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้งานวิจัยเรื่อง การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม เผยแพร่ออกไปและเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา และผู้ที่สนใจ จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดระบบสารสนเทศของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม

2.2 ควรมีการศึกษา การจัดระบบสารสนเทศเพื่อการศึกษาในยุคดิจิทัล หรือศตวรรษ ที่ 21

2.3 ควรมีการศึกษา ปัจจัยและปัญหาอุปสรรคที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการจัดระบบสารสนเทศของสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

กัญจนพร โชติอัครฐิติกุล. (2568). แนวทางการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารสถานศึกษา สังกัด สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาแม่ฮ่องสอน. *Journal of Buddhist Education and Research.* 11(2), หน้า 78-90.

ครรชิต มาลัยวงศ์. (2557). *ระบบสารสนเทศการบริหาร.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2554). *การจัดระบบบริหารและสารสนเทศภายในสถานศึกษา ตามกฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ.2553*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่ง ประเทศไทย จำกัด.

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา(องค์การมหาชน). (2567). *รายงานผลการประกัน คุณภาพภายนอกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน(พ.ศ.2567 - 2571).* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 9 กันยายน 2568 จาก https://sites.google.com/spw.ac.th/qualityassurance/%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B9%81%E0%B8%A3%E0%B8%81#h.wo9sw8yksvdd

อมเรศ ชาตรูปะชีวิน. (2565). การจัดระบบสารสนเทศของโรงเรียนสามพรานวิทยา. *วารสารการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร*. 13(2), หน้า 17-34.

อังคณา ศรีทิพย์ศักดิ์. (2565). แนวทางการบริหารระบบสารสนเทศเพื่อการประกันคุณภาพภายในของโรงเรียนมัธยมศึกษาสหวิทยาเขตกลุ่มดอยอินทนนท์สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงใหม่. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.* 16(3), หน้า 130-146.

ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา
Religion and Emotion: A Technique on Emotional Management According to the Principle of Buddhism

[1]ไชยา เสนแสนยา [2]พระธรรมวชิรมุนี, วิ. (บุญชิต ญาณสังวโร), [3]กฤต ศรียะอาจ
[4]พระครูโกมุทสุวรรณาภรณ์ (บัวลอย กาญฺจโน) [5]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี [6]เกษริน บุตรา
[1]Chaiya Sensaenya [2]Phradhammavajiramuni (Boonchit Yanesangvaro) [3]Krit Sriya-ad [4]Phrakhru Komutsuwannaphon (Bualoy Kañcano)
[5]Phramaha Khwanchai Kittimethi [6]Getesarin Buttra
[1,2,3,4,5,6]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,3,4,5,6]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[1]Corresponding author, e-mail: chaiya.sen@mcu.ac.th

Received April 17, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเรื่องอารมณ์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา 2) วิเคราะห์การจัดการอารมณ์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา 3) นำเสนอเทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า 1. อารมณ์ในทางพระพุทธศาสนาอธิบายผ่านสภาวะภายในที่เรียกว่าเจตสิกและการแสดงออกทางพฤติกรรม โดยให้ความสำคัญกับหลักหิริและโอตตัปปะ ในฐานะอารมณ์ทางศีลธรรมที่คุ้มครองโลก และการให้อภัยซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันและการบำบัดทางจิต 2. การวิเคราะห์การจัดการอารมณ์ พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการจัดการความรู้สึกเชิงปัจเจกผ่านน้ำตา ซึ่งสะท้อนความสำนึกผิดและความเศร้าจากการสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รัก และการจัดการความรู้สึกเชิงสังคมผ่านการใช้หลักพรหมวิหาร เพื่อระงับการผูกเวรและสร้างความปรองดอง นอกจากนี้ยังมีการใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรมทางสังคมเพื่อสร้างความสำนึกและปลอบประโลมทางจิตใจ 3. เทคนิคการจัดการอารมณ์ ประกอบด้วย 1) เทคนิคการให้เหตุผลเชิงปัจเจกบุคคล โดยการย้ายฐานความคิดจากอวิชชาไปสู่สัมมาทิฏฐิ เปลี่ยนสถานะจากผู้ประสบภาวะจำยอมไปสู่ผู้กระทำการโดยเจตนาที่มีสติควบคุมตนเอง 2) เทคนิคการปรับตัวผ่านการยอมรับความเป็นจริงตามกฎไตรลักษณ์ และ 3) เทคนิคการให้เหตุผลเชิงสากลผ่านกระบวนการสุนทรียสนทนา เพื่อสร้างพื้นที่ว่างในการรับฟังโดยปราศจากสมมติฐานและการตัดสิน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาและภาวนาทั้งในระดับความคิด ความรู้สึก และการกระทำ เพื่อความสงบสุขอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; ศาสนา; อารมณ์

Abstract

The objectives of this research are: 1) to study the concept of emotions in Buddhist scriptures; 2) to analyze emotional management within Buddhist scriptures 3) to propose emotional management techniques based on Buddhist principles, utilizing a qualitative methodology involving documentary research and in-depth interviews. The findings are as follows: 1. Emotions in Buddhism are explained through internal mental states known as Cetasika (mental factors) and their behavioral manifestations. Emphasis is placed on the principles of Hiri (moral shame) and Ottappa (moral dread) as "world-protecting" moral emotions (Lokapala-dhamma), as well as forgiveness, which serves as a fundamental pillar for social coexistence and psychological healing. 2. Regarding the analysis of emotional management, Buddhism focuses on managing individual feelings through the lens of "tears," which reflect remorse and grief from the loss of loved ones. Socially, it emphasizes the application of Brahmavihara (the four sublime states) to suppress resentment and foster reconciliation. Furthermore, social symbols and rituals are employed to cultivate mindfulness and provide psychological solace. 3. Techniques for emotional management comprise: 1) Individual Reasoning Techniques, involving a cognitive shift from Avijja (ignorance) to Samma-ditthi (right view), transforming one's status from a passive victim of circumstances to an intentional agent with self-reflective mindfulness; 2) Adaptive Techniques through the acceptance of reality according to the Three Marks of Existence (Tilakkhana); and 3) Universal Reasoning Techniques through the process of Deep Listening or Dialogue, creating a space for non-judgmental listening without preconceived assumptions. These lead to development according to the Threefold Training (Tisikkha) and Bhavana (cultivation) across cognitive, emotional, and behavioral dimensions for sustainable peace.

Keywords: Buddhism; Religion; Emotion

บทนำ

การศึกษาศาสนาเป็นการพยายามเข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมนุษย์ที่ถูกอธิบายผ่านการรับรู้อารมณ์ภายในก่อนจะแสดงออกมาเป็นภาพทางสังคม เพราะในแง่ของศาสนาและความเชื่อถูกมองว่าเป็นต้นตอของการสร้างพิธีกรรมและพฤติกรรมทางสังคม เนื่องจากสิ่งที่เป็นนามธรรมอันมาจากอารมณ์ภายในได้ขยายไปสู่รูปธรรมคือพิธีกรรม เช่นเดียวกับการที่เราเห็นภาพก็จะเกิดจินตนาการตามไปด้วย หรือคนเล่าเรื่องขำขันทำให้เรารู้สึกอยากหัวเราะ หรือเด็กเห็นของเล่นแล้วจินตนาการว่าอยู่ในโลกของๆ เล่นนั้น และผู้จะมีประสบการณ์นั้นได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในบรรยากาศทางศาสนา (Greertz, 1973) คริฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ได้อธิบายถึงผลกระทบทางศาสนาที่แสดงออกทางสังคมว่า ศาสนาเป็นระบบสัญลักษณ์ระบบหนึ่งซึ่งกระทำการสถาปนาอารมณ์

(Moods) และแรงจูงใจ (Motivations) ในมนุษย์ ซึ่งมีอิทธิพลกว้างขวางและคงทนนานด้วยการสร้างมโนทัศน์ ระเบียบของชีวิตโดยทั่วไป และทำให้มโนทัศน์นี้มีแสงสว่างแห่งความจริงจนอารมณ์และแรงจูงใจนั้นดูเหมือนเป็นสิ่งที่จริงแท้แน่นอน (อคิน รพีพัฒน์, 2551)

จากรูปแบบดังกล่าวนี้ การเข้าใจวัฒนธรรมมนุษย์มาจากการศึกษาศาสนาหรือแรงพลักดันที่มาจากความรู้สึกภายในที่ถูกเสนอผ่านอารมณ์ ซึ่งอารมณ์นั้นได้ถูกนำเสนอผ่านความรู้สึกและการทำดีและทำชั่ว โดยจะพบว่า จิตใจนั้นเป็นพื้นฐานของการแสดงออกทางร่างกาย กล่าวคือ เราไม่อาจทำให้สิ่งใดเกิดขึ้นในความคิดได้หากไม่มีสิ่งนั้นอยู่ก่อนแล้ว เมื่อสำรวจถึงอารมณ์ที่เกิดขึ้นจะพบการเกิดขึ้นโดยตรงและโดยอ้อม อารมณ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงจะเกิดขึ้นเป็นดีหรือชั่วจากความทุกข์หรือความสุขโดยตรง ขณะที่การเกิดขึ้นโดยอ้อมก็มาจากหลักการเดียวกัน แต่เป็นการโยงหาคุณสมบัติอื่นๆ มาประกอบกัน ส่วนความแตกต่างกันไม่อาจตัดสินหรืออธิบายให้ชัดได้ (Taylor, 2006) เราจะพบการพิจารณาอารมณ์ที่แสงออกมาในแง่ของความสัมพันธ์กันระหว่างความดี และความชั่ว ในแง่ของทางศาสนานั้นการรับรู้ต่อความชั่วถือว่าเป็นสถานที่ต้องมีการแสดงออกต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างที่ปรากฏในแง่ของการเปลี่ยนแปลงความคิดให้เกิดสภาวะความสำนึก ซึ่งความรู้สึกผิดเป็นการหยุดความเป็นสัตว์ในตัวมนุษย์ เมื่อสัญชาติญาณทางธรรมชาติของเราเป็นไปเพื่อประโยชน์ของชีวิตทางสังคม เราจึงจำเป็นต้องมีความสำนึกบางอย่างที่จะช่วยเตือนให้เราสำนึกผิดจากความเห็นแก่ตัว ฟอยด์มองการที่เรามีความสำนึกผิดนี้มาจากการเข้าใจความมีอยู่ของจิตไร้สำนึก (Unconscious) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมาจากการที่เราฝัน และความฝันนั้นสามารถระบุถึงความเก็บกดบางอย่างไว้ และมักเกี่ยวข้องกับความเจ็บปวดในชีวิตเราที่ไม่อาจแสดงได้ในตอนเราตื่น แต่จะเก็บและแสดงออกทางความฝันแทน (Roth, 1988) จากข้อสันนิษฐานถึงพฤติกรรมการแสดงออกทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงความสำนึกผิดนี้ เป็นการเข้าใจมนุษย์ว่าสามารถอยู่ได้ด้วยการสำนึกเหล่านี้ และกฎที่แสดงผ่านการสำนึกรู้นี้เป็นกระบวนการทางความรู้ที่มีหลักเหตุผลอธิบายได้ แต่ยังมีความไม่รู้สำนึกก็มีกฎเกณฑ์เป็นของตัวเองเช่นกัน การเข้าใจว่ามีความสำนึกรับรู้นั้นผ่านตัวเราได้เป็นเรื่องที่ถูกพิสูจน์ว่ามีอยู่ได้ตลอดเวลา แต่การจะเข้าใจโครงสร้างการทำงานของใจทั้งหมดที่ยุ่งยากและเกินเลยกว่านั้นอาจจะยังไม่มีข้อมูลเพียงพอหรือเป็นสิ่งที่รับรู้ไม่ได้ ซึ่งการสำนึกผิดนี้นำไปสู่การแสดงออกที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบของการเป็นผู้กระทำ (Subject) ที่แสดงออกผ่านการเสนอว่าตนเองเป็นผู้แสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำชั่วนั้น

ในทางศาสนาแบบเทวนิยมมองว่า การเชื่อมโยงมนุษย์ไปหาคุณธรรมเช่น ความดี ความยุติธรรม ผลความดี ก็คือพระเจ้า ความสำนึกผิดเป็นความรักของพระเจ้าที่ทรงมอบให้มนุษย์ผ่านการที่พระเจ้าพูดว่าเจ้าจงเป็นตัวของตัวเอง จากเหตุนี้ ความสำนึกผิดจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่าการสอนศีลธรรมในโบสถ์คริสต์ ความสำนึกผิดไม่สามารถจะตั้งคำถามได้ทำไมเราต้องรู้สึกแบบนั้น เพราะยากที่เราจะหาคำตอบได้ว่า นั่นคือเสียงพระเจ้าหรือเป็นความหลงของตัวเอง คือ ถ้าเราต้องตัดสินใจระหว่างเหตุการณ์ 2 อย่างระหว่างนาย ก ทำอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากนาย ข ในสถานการณ์เดียวกันนั่นเพราะเขามีจิตสำนึกที่ทำทุกอย่างได้ และการเลือกทำนั้นมาจากจิตสำนึกที่ว่าการกระทำนั้นถูกต้อง แต่เป็นความถูกต้องที่ต้องตรวจสอบว่ามาจากตัวเองหรือจากพระเจ้า (Moral, 2014)

ขณะที่ศาสนาแบบอเทวนิยมมองอีกว่า ความละอายแก่ใจและการเกรงกลัวบาปนั้นเป็นหลักการสะท้อนความรู้สึกสำนึกต่อความผิดที่กำลังจะทำและทำไปแล้ว เป็นการสะท้อนถึงหลักปฏิบัติ

ที่สอดรับกับพื้นฐานในการอยู่ร่วมในสังคม และเป็นที่มาของการจัดการอารมณ์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่อ้างถึงการให้การให้คุณค่า โดยการสร้างความรู้สึกถึงคุณค่าในชีวิตว่าตนเองเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่า ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมตั้งแต่ในวัยเด็กที่จำเป็นต้องรู้ว่า มีแต่ตัวเขาเท่านั้นที่จะลดคุณค่าของตัวเองที่ซิกมุนต์ ฟรอยด์กล่าวว่า "ภายใต้แรงกระตุ้นแบบไร้สำนึกของเรา แทบทุกวันหรือทุกชั่วโมง เราจะพยายามกำจัดทุกคนที่ขวางทางเรา คนที่ทำให้เราไม่พอใจหรือคนที่ทำให้เราบาดเจ็บจริงๆ แล้วจิตไร้สำนึกของเราจะลงมือฆ่าแม้กระทั่งเรื่องเล็กน้อย (Lou Marinoff, 2551) เป็นที่มาของหลักการที่จะช่วยทำให้เขาเพิ่มคุณค่าตัวเองขึ้นมาด้วยการป้องกันสิ่งที่ไม่ดีอันเกิดจากความไม่พอใจต่างๆ ด้วยการฝึกหลักการหนึ่งที่เรียกว่า "การป้องกันตัวเองด้วยหลักศีลธรรม" (Moral Self-defense, MSD) (Lou Marinoff, 2551)

ทฤษฎีดังกล่าวใช้มุมมองในการสร้างคุณค่าให้กับชีวิต โดยในทางจิตวิทยาและปรัชญา มักมีมุมมองที่โน้มเอียงไปทางความรู้สึกผิด (Guilt) ว่ามีคุณค่าทางศีลธรรมมากกว่าความละอาย (Shame) โดยมองว่าความละอายนำไปสู่พฤติกรรมหลีกหนี อย่างไรก็ตาม การออกมาปกป้องความละอายในแง่การพิทักษ์อัตลักษณ์และความซื่อตรงของตนเอง" (Guardian of Self-identity and Integrity) โดยมองว่าความละอายช่วยให้บุคคลตระหนักถึงคุณค่าภายในที่ตนเองยึดถือเมื่อมีการล่วงละเมิดเกิดขึ้น นอกจากนี้ ผู้ที่มีความโน้มเอียงจะรู้สึกผิด (Guilt-prone) มักจะมีมาตรฐานทางศีลธรรมที่สูงต่อพฤติกรรมของตนเอง เพื่อรักษาภาพลักษณ์ของการเป็นผู้กระทำเชิงศีลธรรม (Moral Agent) แต่ในขณะเดียวกัน ความพยายามปกป้องมาตรฐานศีลธรรมนี้อาจส่งผลกระทบย้อนกลับ กลายเป็นการตัดสินผู้อื่นอย่างรุนแรงเกินไป ซึ่งอาจถูกมองได้ว่าเป็นความใจแคบหรือไม่เห็นอกเห็นใจผู้อื่นในบางบริบท โดยรากฐานทางประวัติศาสตร์และปรัชญา มีการสันนิษฐานว่าความแตกต่างของผลลัพธ์ทางศีลธรรมอาจมาจากความเชื่อมโยงระหว่างความรู้สึกผิดหรือความละอายกับประเพณีทางศาสนาที่ต่างกัน เช่นที่นิตเช่ (Friedrich Nietzsche) เคยเสนอว่า ความรู้สึกผิดและสำนึกในความชั่ว (Bad Conscience) เป็นผลมาจากการปลูกฝังศีลธรรมเชิงบีบคั้นที่มักเกี่ยวข้องกับจารีตแบบคริสเตียน ซึ่งเน้นการลงโทษตัวเองจากภายใน (Sirgiovanni et al., 2023)

การจัดการกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการทำผิดและสำนึกได้ รวมถึงการที่คนอื่นทำผิดแล้วให้อภัย ในพระพุทธศาสนาได้อธิบายภายใต้หลักธรรมทั้ง 2 คือ 1. หิริ 2. โอตตัปปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลก หากไม่มีธรรมนี้แล้วก็จะไม่ปรากฏให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้า หญิงนี้เป็นป้า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์หรือหญิงนี้เป็นภรรยาของครู มนุษยโลกก็จะประพฤติสำส่อนกันไปหมด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 42 หน้าที่ 390 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คนที่มีหลักธรรมนี้จึงถูกมองว่าเป็นผู้สำนึกผิดชอบชั่วดี และเป็นฐานในการที่คนๆ หนึ่งก่อนจะปฏิบัติต่อใครจะมีความสำนึกถึงสิ่งที่จำว่าดีหรือชั่วแล้วจึงตัดสินใจทำ แต่หากทำผิดไปแล้วก็จะแสดงออกถึงความสำนึกต่อความชั่วนั้นและตั้งใจจะไม่ทำสิ่งนั้นอีก เมื่อตรวจสอบพฤติกรรมตามนี้จะพบวิธีการมองบุคคลในฐานะผู้กระทำ (Subject) ที่ถูกมองผ่านหลักการทางศีลธรรมว่าเป็นผู้กำหนดดีชั่วได้ด้วยตนเองแต่ยังมีความรู้สึกอีกด้านที่ถูกมองว่าเป็นเรื่องของผู้ถูกกระทำ (Object) ที่ถูกเชื่อมโยงเข้ามาในส่วนของการรับรู้ถึงความผิดที่ถูกละเมิด ซึ่งทางศาสนาได้ยกถึงคุณธรรมสำหรับผู้มีคุณธรรมที่อยู่เหนือกว่าในแง่ของการให้อภัย (Forgiveness)

ส่วนอีกหลักหนึ่งคือการให้อภัยนั้นถูกมองผ่านลักษณะของคำสอนทางศาสนาที่ถูกมองผ่านสารที่ส่งมอบมาจากพระเจ้า เป็นความรู้สึกในพระคัมภีร์ใบเบิลในเรื่องของการนิรโทษกรรมคือเป็นจริยธรรมของการให้อภัยและมุมมองของมนุษย์ต่อการลืม (Forgetting) เรื่องความเศร้าและความทุกข์ความเจ็บปวดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต (Derrida, n.d.) ท่าทีดังกล่าวยังสะท้อนผ่านลักษณะของการที่มองถึงการระลึกถึงความดีที่อยู่เหนือกว่าการจองเวรต่อกันในแง่ของการให้อภัยนั้นยังเป็นท่าทีของการสนับสนุนความรู้สึกที่ไม่ผูกอาฆาตต่อกัน ทั้งนี้มาจากลักษณะของการให้อภัยกันนั้นยังถูกมองว่าเป็นการเชื่อมโยงไปหาท่าทีของการปล่อยวาง แต่อย่างใดก็ตามการให้อภัยยังถูกมองในแง่ของการให้ทาน มีเมตตา เป็นต้น แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทมีการแยกแยะ กล่าวคือ การให้อภัยนั้นไม่ใช่หมายถึงการไม่มีบทลงโทษแต่อย่างใด เพราะถ้าสังคมไม่มีการลงโทษ คนทำผิดอาจรู้สึกตนเองไม่ได้เป็นหนี้ใคร จะไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อะไรได้ (สมภาร พรมทา, 2544)

โครงการวิจัยจึงเน้นแนวคิดเรื่องศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยการตั้งสมมติฐานในแง่ของการพัฒนาอารมณ์ผ่านการสำนึกผิดและการให้อภัยอันเป็นรากฐานทางด้านความรักที่แสดงออกผ่านหลากหลายศาสนา อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับการพัฒนาพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและสิ่งแวดล้อมตามกรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 กลยุทธ์ย่อยที่ 1.1 พัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวคิดโมเดลอารมณ์ดีมีความสุข (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570), 2565) โดยยกปัญหาทางด้านอารมณ์ความรู้สึก สำนึกรวมถึงการให้อภัยมาเป็นพื้นฐานในแง่ของการพัฒนาคุณภาพบุคคลในสังคมให้มีองค์ประกอบที่มีความสุขเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคมและชุมชนได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอารมณ์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
2. เพื่อวิเคราะห์การจัดการอารมณ์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
3. เพื่อนำเสนอเทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะพุทธศาสตร์ ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.590/2568 วันที่รับรอง 20 กันยายน พ.ศ.2568 มีระบกวนหลักการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น และเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) เป็นการศึกษาเทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร/พื้นที่วิจัย

1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย

- กลุ่มตัวแทนนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน 4 คน
- กลุ่มตัวแทนนักจิตวิทยา จำนวน 2 คน
- กลุ่มตัวแทนชาวพุทธ จำนวน 4 คน

2) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ 1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์นักวิชาการตัวแทนพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางด้านอารมณ์และการวิเคราะห์อารมณ์ในพระพุทธศาสนา เพื่อค้นหา เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยมีลักษณะแบบสัมภาษณ์ 3 แบบ คือ 1) แบบสัมภาษณ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่มนักวิชาการจิตวิทยา 3) แบบสัมภาษณ์ตัวแทนชาวพุทธ

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

1. เก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น

2. เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อวิเคราะห์เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผล

เมื่อผู้วิจัยได้จัดเก็บรวบรวมและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในแต่ละประเด็นอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็จะนำข้อมูลมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่ เรียงลำดับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเริ่มต้นจากการศึกษาศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา จากเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของความชนชั้นทางศาสนาในพระพุทธศาสนา ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม และนำข้อมูลที่ได้มาหารูปแบบเชิงปรากฏการณ์วิทยาของชนชั้นทางศาสนาในวรรณกรรมเรื่องสั้นซีไรต์ จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยได้จัดระบบหมวดหมู่ของการวิเคราะห์เรียงตามลำดับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อนำเสนอ เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาต่อไป

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อ 1 พบว่า แนวคิดเรื่องอารมณ์ในทางพระพุทธศาสนา มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสภาวะภายในที่เรียกว่าเจตสิก ซึ่งเป็นสภาวะที่เกิดร่วมกับจิตเพื่อรับรู้อารมณ์ โดยคำอธิบายในพระพุทธศาสนามักเชื่อมโยงอารมณ์เข้ากับกระบวนการทางด้านเหตุปัจจัยที่เสนอให้เห็นว่าโลกนั้นเป็นจริงตามที่ใจแสดงต่อเรา จิตจึงเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงได้บนฐานของร่างกายผ่านอายตนะต่างๆ อารมณ์ทางศีลธรรมที่สำคัญยิ่งคือ หิริ คือความละอายใจ และโอตตัปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาป ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นธรรมคุ้มครองโลก หากปราศจากธรรมทั้งสองนี้

มนุษย์จะขาดความละอายและประพฤติผิดต่อกันอย่างไร้ระเบียบไม่ต่างจากสัตว์ ในมิติเชิงปัจเจก หิริและโอตตัปปะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงระหว่างมาตรฐานทางศีลธรรมกับพฤติกรรม โดยเป็นอารมณ์ที่เกี่ยวกับมโนธรรมแห่งตนที่ถูกกระตุ้นผ่านการสะท้อนภาพและการประเมินตนเอง ในขณะที่หลักการเรื่องการให้อภัยถูกวางไว้เป็นรากฐานของจิตใจเพื่อก้าวข้ามความเจ็บปวดและความรู้สึกเชิงลบ โดยเน้นการรักษาจิตใจตนเองไม่ให้ทุกข์ทรมานไปตามกฎแห่งกรรมและผลกระทบจากผู้อื่น

วัตถุประสงค์ข้อ 2 พบว่า สำหรับการวิเคราะห์การจัดการอารมณ์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่ามีการใช้คำอธิบายจากเรื่องกฎแห่งกรรมเพื่อสะท้อนให้เห็นความผิดปกติและผลที่ตามมาของพฤติกรรม มีการวิเคราะห์อารมณ์ที่ปรากฏเชิงประจักษ์ผ่านน้ำตา ซึ่งสะท้อนทั้งความรู้สึกผิดและความเศร้า การจัดการความรู้สึกเชิงปัจเจกมุ่งเน้นการสร้างคุณค่าในชีวิตและการป้องกันตนเองด้วยหลักศีลธรรม (Moral Self-Defense) เพื่อลดทอนความไม่พอใจ โดยวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างความละอายที่ทำลายแก่นของตัวตน กับความรู้สึกผิดที่มุ่งประณามเพียงพฤติกรรมเฉพาะอย่าง ในมิติเชิงสังคม พระพุทธศาสนาเสนอวิธีการจัดการความรู้สึกผ่านการใช้หลักพรหมวิหาร เพื่อสร้างสังคมที่เชื่อมโยงด้วยศีลธรรม และวิเคราะห์ว่าใจมิใช่เครื่องมือที่ใครจะมาบังคับได้ แต่ใจคือการพิจารณาร่วมกับการตีความพฤติกรรมเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขของบุคคลกับสถานการณ์ต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมร่วมกัน เช่น การไว้ทุกข์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางกายภาพและจิตใจที่ใกล้ชิดกันในกลุ่ม ช่วยปลอบประโลมการสูญเสียและยกระดับพลังชีวิตทางสังคม

วัตถุประสงค์ข้อ 3 พบว่า ในส่วนของเทคนิคการจัดการอารมณ์ ได้มีการนำเสนอกระบวนการที่ยกระดับสู่แนวทางจิตรักษา เริ่มจากเทคนิคการให้เหตุผลเชิงปัจเจกบุคคลเพื่อเปลี่ยนสถานะของบุคคลจากผู้ประสบภาวะจำยอมทางอารมณ์ (Passive Experiencer) ไปสู่การเป็นผู้กระทำการโดยเจตนา (Intentional Agent) ดังตัวอย่างการย้ายฐานความคิดในกรณีขององคุลิมาลที่เปลี่ยนจากการถูกความโกรธครอบงำไปสู่การมีสติและเข้าใจความจริง และเทคนิคการสลายตัวตนหรือตัวกูของกูตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ เพื่อให้คนหันมามองประโยชน์ของโลกมากกว่าประโยชน์ส่วนตน รวมถึงเทคนิคการปรับตัวที่ใช้การยอมรับความเป็นจริงที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ได้ เช่น การเยียวยาความเศร้าโศกของนางวิสาขาและนางปฏาจาราด้วยการเข้าใจกฎไตรลักษณ์ อีกทั้งยังมีเทคนิคการให้เหตุผลเชิงสากลผ่านกระบวนการกลุ่มที่เรียกว่าสุนทรียสนทนา ซึ่งเน้นการรับฟังอย่างลึกซึ้ง การหยุดยั้งสมมติฐาน และการสร้างพื้นที่ปลอดภัยในการแบ่งปันความหมายร่วมกันโดยไม่ตัดสิน เทคนิคเหล่านี้ทำงานสอดประสานกับหลักไตรสิกขาและภาวนา 4 เพื่อพัฒนาบุคคลทั้งในระดับความคิด ระดับความรู้สึก และระดับการกระทำ ให้เท่าทันความจริงและเข้าถึงความสงบอย่างแท้จริง

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา” ได้ผลสรุปเป็นประเด็นๆ ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องอารมณ์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาพบว่า อารมณ์มีความหมายคาบเกี่ยวกับการทำงานของสภาวะภายในที่เรียกว่าเจตสิก และการแสดงออกภายนอกที่เป็นพฤติกรรม โดยในทางอภิธรรมอธิบายว่าอารมณ์จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยองค์ประกอบร่วม เช่น เวทนา สัญญา เจตนา จิต

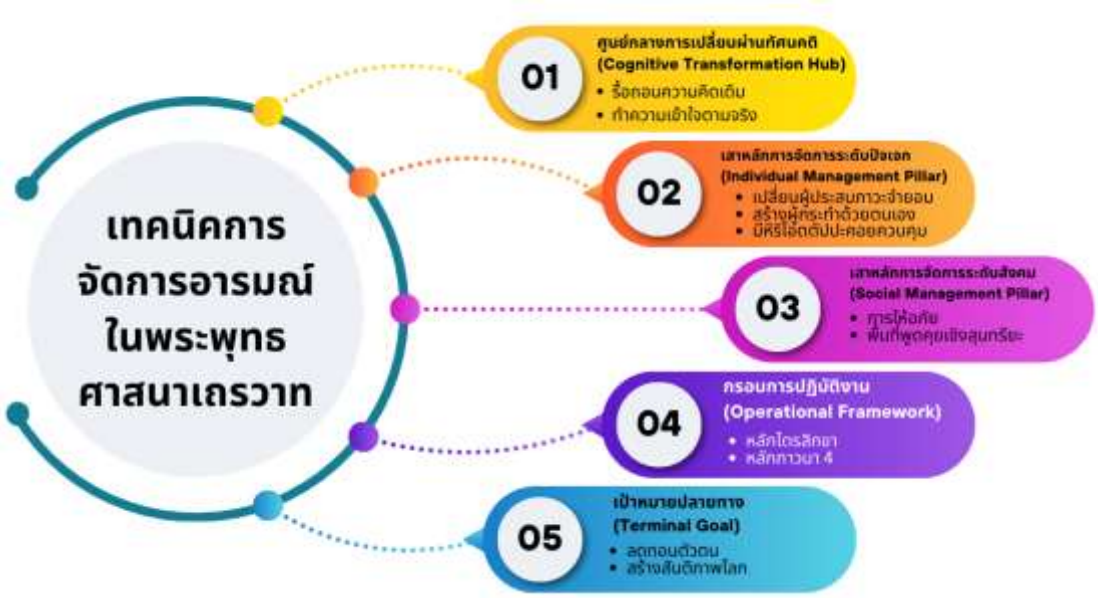
และสภาวะอื่นๆ พระพุทธศาสนามองว่ากายและใจต้องอาศัยกันในการพัฒนา ไม่ใช่อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเจ้านายบังคับได้ทั้งหมด ธรรมะที่เป็นหัวใจสำคัญในการคุ้มครองโลกและเป็นอารมณ์ทางศีลธรรมระดับพื้นฐานคือหิริและโอตตัปปะ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงระหว่างมาตรฐานทางศีลธรรมกับพฤติกรรมจริง โดยความละอายจะเกี่ยวข้องกับการประเมินตัวตนในภาพรวม ขณะที่ความรู้สึกผิดจะเกี่ยวข้องกับการประเมินพฤติกรรมเฉพาะอย่าง ส่วนการให้อภัยในฐานะกระบวนการก้าวข้ามความเจ็บปวดและปรับทัศนคติเชิงลบต่อผู้กระทำผิดโดยไม่ลบล้างความผิดจริงที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับ Tangney et al. ที่เสนอว่า ในขอบเขตของอารมณ์เชิงศีลธรรม แนวโน้มตามบุคลิกภาพในการสัมผัสอารมณ์เหล่านี้ เช่น ความโน้มเอียงที่จะละอาย หรือความโน้มเอียงที่จะรู้สึกผิด โดยนิยามว่า อารมณ์ตามบุคลิกภาพคือความอ่อนไหวที่จะสัมผัสอารมณ์นั้นๆ ในสถานการณ์ที่หลากหลาย จากมุมมองนี้ ผู้ที่มีความโน้มเอียงที่จะละอายสูงจะมีความเปราะบางต่อประสบการณ์ความละอายทั้งในเชิงคาดการณ์และเชิงผลลัพธ์มากกว่าเพื่อนที่มีความโน้มเอียงต่ำกว่า กล่าวคือ คนที่โน้มเอียงจะละอายมักจะคาดการณ์ถึงความละอายต่อพฤติกรรมและผลลัพธ์ที่หลากหลาย และในทางกลับกัน ก็มักจะรู้สึกละอายอันเป็นผลมาจากความล้มเหลวหรือการกระทำผิดที่เกิดขึ้นจริงด้วย (Tangney et al., 2007)

2. ในการวิเคราะห์การจัดการอารมณ์ คัมภีร์ได้เสนอแนวทางทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม การจัดการระดับปัจเจกมุ่งเน้นที่การสร้างความสำนึกผิดและการใช้น้ำตา เป็นเครื่องแสดงออกเชิงประจักษ์ถึงความเสียใจจากการสูญเสียหรือการกระทำผิด โดยพระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่าความโศกเศร้าเกิดจากความเศร้าหมองแห่งจิตที่ยึดติดในสิ่งต่างๆ การจัดการอารมณ์จึงต้องสาวไปถึงเหตุปัจจัยและกฎแห่งกรรมเพื่อระบุข้อเท็จจริงของพฤติกรรม ส่วนการจัดการเชิงสังคมมุ่งเน้นไปที่การใช้พิธีกรรมเพื่อสร้างอารมณ์ร่วมและการปลอบประโลมกลุ่ม เช่น การไว้ทุกข์ที่เป็นหน้าที่ทางสังคมเพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก รวมถึงการสร้างความสำนึกผ่านการเกรงกลัวต่อผลกระทบของการกระทำผิด ใจจึงถูกพิจารณาผ่านพฤติกรรมที่แสดงออกและการตีความสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขบุคคลกับสถานการณ์ สอดคล้องกับวรพจน์ สุทธิสัย เสนอว่า อารมณ์มี 3 องค์ประกอบ ดังนี้ 1. การตระหนักรู้ตนเอง เป็นความสามารถที่จะรับรู้และเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมของตนเองอย่างมีสติ รู้เท่าทันตนเองตามสภาพความจริง ทั้งรู้ถึงสาเหตุที่ทำ ให้เกิดความคิด อารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมนั้น ตลอดจนสามารถประเมินตนเองได้ รู้จัก จุดเด่น จุดด้อย และคุณค่าของตนเอง 2. การจัดการอารมณ์ตนเอง เป็นความสามารถควบคุมอารมณ์รู้จักเตรียมการรับมือกับอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะสามารถปรับตัวและการแสดงออกได้อย่างเหมาะสม อันที่จะเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตการจูงใจตนเอง ทั้งแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพื่อนำมาสร้างเสริมเป็นพลังในการดำเนินชีวิต โดยเผชิญปัญหาและอุปสรรคได้อย่างไม่ย่อท้อจนสำเร็จบรรลุเปาหมาย 3. การตระหนักรู้ทางสังคม เป็นความสามารถในการการสร้างส้มพันธภาพที่จะเกี่ยวข้องกับผู้อื่น โดยสร้างความรู้จักเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น มีความเห็นอกเห็นใจ เอื้ออาทร เอาใจเขามาใส่ใจเรา โดยเข้าถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้โอกาสแก้ไขสิ่งต่างแก่ผู้อื่น การโน้มน้าวจิตใจผู้อื่น ทำให้สามารถสื่อสารให้ผู้อื่นคล้อยตามได้อย่างเหมาะสม โดยใช้ศิลปะและวาทวิทยาในการแสดงวิธีการโน้มน้าวอารมณ์ ความรู้สึกความคิดเห็นของผู้อื่นได้อย่างนุ่มนวล อันที่จะก่อเกิดความสำเร็จในการจัดการกับความขัดแย้งต่างๆ การเสริมสร้างความร่วมมือในการทำงาน (วรพจน์ สุทธิสัย, 2563)

3. เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาประกอบด้วยกระบวนการให้เหตุผลเชิงปัจเจกบุคคลและเชิงสากล เทคนิคสำคัญคือการย้ายฐานความคิด เพื่อเปลี่ยนสภาวะจากผู้ประสบภาวะจำยอม (Passive Experiencer) ไปสู่ผู้กระทำการโดยเจตนา (Intentional Agent) ที่มีสติควบคุมตนเองได้ ดังเช่นการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับองคุลิมาลที่ทำให้เกิดการหยุดทำบาปด้วยการเปลี่ยนความเข้าใจ หรือแนวคิดของพุทธทาสภิกขุที่เน้นการทำลายตัวกู-ของกู และการคิดเพื่อประโยชน์ของโลกมากกว่าตนเอง อีกทั้งยังมีเทคนิคการปรับตัวผ่านการยอมรับความจริง เช่น การพิจารณาความทุกข์จากการพลัดพรากตามหลักไตรลักษณ์เพื่อให้จิตเท่าทันปัจจุบันขณะ ในระดับสังคมได้มีการเสนอเทคนิคสุนทรียสนทนา เพื่อสร้างพื้นที่แห่งการรับฟังโดยปราศจากการตัดสิน ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและสร้างการให้อภัยผ่านการแบ่งปันความหมายร่วมกัน สอดคล้องกับ Stoycheva เสนอว่าการให้อภัยเป็นการก้าวข้ามความเจ็บปวดที่ฝังรากลึกและความรู้สึกในเชิงลบตลอดจนการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมต่อผู้กระทำผิดในบางกรณี โดยที่ไม่ได้เป็นการปฏิเสธหรือลบล้างการกระทำผิดที่เกิดขึ้นจริงโดยแก่นแท้แล้ว การให้อภัยคือการตัดสินใจอย่างมีสติที่จะเอาชนะความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมด้านลบ ซึ่งอาจนำไปสู่การมองผู้กระทำผิดในแง่มุมที่สร้างสรรค์หรือเป็นบวกมากยิ่งขึ้น อีกทั้งการให้อภัยยังสามารถช่วยในการฟื้นฟูสังคมและการเสวนาในพื้นที่หลังความขัดแย้งหรือหลังสงคราม อันเป็นการปูทางไปสู่สันติภาพ (Stoycheva, 2018)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษาศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้พบองค์ความรู้ ดังนี้

ภาพประกอบ 1 เทคนิคการจัดการอารมณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

1. ศูนย์กลางการเปลี่ยนผ่านทัศนคติ (Cognitive Transformation Hub) หัวใจสำคัญของโมเดลคือการเปลี่ยนทิศทางจาก อวิชชาไปสู่สัมมาทิฏฐิ โดยเป็นการรื้อถอนโครงสร้างความคิดเดิมที่ยึดถือ "ตัวกู-ของกู" แล้วแทนที่ด้วยความเข้าใจในหลักปฏิจจสมุปบาทและการเป็นจริงตามเหตุปัจจัย

2. เสาหลักการจัดการระดับปัจเจก (Individual Management Pillar) เน้นการขับเคลื่อนจากสภาวะ ผู้ประสบภาวะจำยอม (Passive Experiencer) ที่ถูกอารมณ์ครอบงำ ไปสู่การเป็นผู้กระทำการโดยเจตนา (Intentional Agent) โดยมีหิริและโอตตัปปะ ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางศีลธรรมในการประเมินตนเองและควบคุมพฤติกรรมล่วงหน้า

3. เสาหลักการจัดการระดับสังคม (Social Management Pillar) ความสัมพันธ์เชิงสังคมถูกเยียวยาด้วย การให้อภัยซึ่งถือเป็นฐานรากทางจิตใจที่ช่วยลดความขัดแย้งเรื้อรัง ควบคู่กับการใช้เทคนิคสุนทรียสนทนา เพื่อสร้างพื้นที่ว่างที่ปราศจากการตัดสินและการหยุดยั้งสมมติฐานเพื่อรับฟังความหมายร่วมกัน

4. กรอบการปฏิบัติงาน (Operational Framework) กระบวนการทั้งหมดดำเนินไปภายใต้ระเบียบวิธีของไตรสิกขา และภาวนา 4 เพื่อให้เกิดการพัฒนาตั้งแต่ระดับการกระทำภายนอกไปจนถึงความรู้สึกส่วนลึกภายในจิตใจ

5. เป้าหมายปลายทาง (Terminal Goal) ผลลัพธ์สูงสุดของโมเดลไม่ใช่เพียงความสงบส่วนบุคคล แต่คือการลดทอนความสำคัญของตัวตนเพื่อมุ่งสู่สันติภาพโลก และความว่างจากตัวตน ซึ่งเป็นการสร้างโลกที่งดงามและปราศจากบรรยากาศของการเห็นแก่ตัว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การเรียนรู้ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นพื้นฐานในการมูลค่าให้กับส่วนอื่นๆ และทำให้เกิดประโยชน์ทั้งแง่เศรษฐกิจและการเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในระดับครอบครัวจนถึงประเทศชาติ จึงถือเป็นความจำเป็นที่ทั้งภาครัฐและชุมชนจะต้องเห็นความสำคัญ และช่วยกันรณรงค์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและหามาตรการในการรักษาด้วยการออกนโยบายเพื่อป้องกันและแก้ไข ซึ่งพอจะแนะนำได้ดังนี้

1.1 หน่วยงานภาครัฐ

1) ฝ่ายวัฒนธรรม ควรวางรูปแบบการจัดการสานเสวนาระดับชุมชนและระดับชาติ อย่างเป็นระบบ เข้าไปตรวจสอบและเสนอแนะวิธีการที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมให้มีราคาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนในพื้นที่ ไม่ให้เยาวชนออกมาอยู่ชุมชนเมือง ซึ่งจะยิ่งทำให้เกิดปัญหาผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาแต่ขาดการสืบสานให้เกิดมูลค่าได้อย่างน่าเสียดาย อีกทั้งต้องประชาสัมพันธ์ให้สังคมร่วมรับรู้ถึงวัฒนธรรมเหล่านี้ว่าเป็นสมบัติของชาติต่อไป

2) ฝ่ายการศึกษา ควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับความเข้าใจด้านวัฒนธรรม ประเพณี พระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐาน อีกทั้งรูปแบบการนำเสนอที่เหมาะสม

3) ฝ่ายมนุษย์และสังคม ควรมีการเผยแพร่ข่าวสารเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีในแต่ละภูมิภาค เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการ การพัฒนาสินค้าและการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนวัฒนธรรมอื่น และบูรณาการให้เกิดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์รักษาในภาพรวมของประเทศไทยต่อไป

4) ฝ่ายพระสงฆ์ ควรแนะนำและให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทย มีองค์ความรู้ทั้งในแง่ของหลักธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

1.2 หน่วยงานภาคเอกชน ควรส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายภาครัฐอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ร่วมถึงเข้ามามีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงวัฒนธรรม ส่งเสริมจริยศาสตร์ และการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานของจริยศาสตร์ อีกทั้งเผยแพร่ให้ประจักษ์แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ

หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนสามารถนำหลักการเรียนรู้ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา และศึกษาถึงแนวคิดทางในการจัดทำแผนการศึกษาศาสนา ในรายวิชาของหมวดการศึกษาสังคม

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่องศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาการเรียนรู้เทคนิคการจัดการอารมณ์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้น จึงขอเสนอแนะหัวข้อให้ผู้ที่สนใจทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ทำต่อไป ดังนี้

1) ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์เชิงปัจเจกตามแนวทางพระพุทธศาสนา

3) ศาสนารมณ์: เทคนิคการจัดการอารมณ์เชิงสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570). (2565, 01 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258 ง, หน้า 35.

สมภาร พรมทา. (2544). *มรณยุติธรรม: ชาวพุทธควรคิดอย่างไรกับโทษประหารชีวิต. โครงการ "หนังสือไฟฟ้า" อันดับที่ 5.* ปทุมธานี: สำนักพิมพ์วารสารปัญญา.

วรพจน์ สุทธิสัย. (2563). เชาวน์อารมณ์กับพฤติกรรมการจัดการกับความขัดแย้งในการทำงาน: กรณีศึกษาพนักงานระดับปฏิบัติการมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. *รายงานวิจัย.* ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ.* กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

Greertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures.* New York: Basic Books.

Stoycheva, D. S. (2018). *Analysis of the relationship between religion and forgiveness.* Northern Iowa: University of Northern Iowa.

Sirgiovanni, E., et al. (2023). The Moralizing Effect: self-directed emotions and their impact on culpability attributions. *Frontiers in Integrative Neuroscience,* 12(4), 1-12.

Taylor, J. (2006). *"Virtue and the Evaluation of Character". The Blackwell Guide to Hume's Treatise.* edited By Saul TraiGer. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Roth, J. K. (1988). Frederick Sontag. The Questions of Philosophy. California: Wadsworth Publishing Company.

Tangney, J. P., et al. (2007). Moral Emotions and Moral Behavior. *Annual Review of sychology,* 58(6), 347.

Derrida, J. (n.d.) *To Forgive: The Unforgivable and the Imprescriptible, in QUESTIONING GOD 21 (John D.Caputo et al. eds., 2001).* Compare also the transcription of the interview For a Justice to Come: AnInterview with Jacques Derrida, THE BRUSSELS TRIBUNAL. Retrieved [2 0 0 4 , February 1 9] www.brusselstribunal.org.

Lou Marinoff. (2551). *The big questions ชีวิตนี้มีคำถาม.* แปลโดย สุรพงษ์ สุวจิตตานนท์. กรุงเทพมหานคร: มายด์.

Moral, S. (2014). *Conscience Through the Ages.* Oxford: Oxford University Press.

รูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรในเพจขายสินค้าออนไลน์ Shopee
Typology and Beliefs Regarding Dragon-Themed Merchandise on the Shopee E-Commerce Platform

[1]หลี่ ดานน่า [2]สมบัติ สมศรีพลอย [3]อภิวัฒน์ สุธรรมดี
[1]Li Danna [2]Sombut Somsriploy [3]Apiwat Suthamdee
[1,2,3]คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
[1,2,3]Faculty of Humanities and Social Sciences,
Bansomdejchaopraya Rajabhat University
[1]Corresponding Author's Email: lddnn320@gmail.com

Received March 7, 2026; **Revised** March 30, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์รูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรในเพจขายสินค้า Shopee การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2566 ถึง 30 มิถุนายน 2567 พบจำนวนสินค้ามังกรที่ปรากฏความเชื่อ ทั้งหมด 99 ชิ้น โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกสินค้าที่มีรูปมังกร สื่อถึงความเชื่อเรื่องความมั่งคั่ง สิริมงคล หรือโชคลาภ และจำหน่ายจริงบน Shopee ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบสินค้าของมังกรในเพจขายสินค้า Shopee มีสินค้าทั้งหมด 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) มังกรรูปแบบอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน 2 ประเภท คือ รูปปั้นมังกรตั้งโต๊ะและรูปมังกรติดผนัง 2) มังกรรูปแบบเครื่องประดับ 4 ประเภท คือ กำไลข้อมือ สร้อยและจี้ แหวน และนาฬิกา และ 3) มังกรรูปแบบเหรียญ รูปแบบสินค้าทั้ง 3 รูปแบบ เป็นการสร้างสรรค์ศิลป์ สืบทอดจากความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์มังกร ส่วนความเชื่อพบ 2 ความเชื่อ ได้แก่ 1) ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ โดยความเชื่อในรูปลักษณ์ของมังกรในรูปแบบสินค้าจำแนกได้ 3 ประเด็น ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกรตามลักษณะทั่วไป ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกรตามประเภท และความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์กรงเล็บของมังกร และ2) ความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ โดยได้เสริมความเชื่อของมังกรจากเทพเจ้าที่มีอำนาจบารมี ให้ขยายอำนาจครอบคลุมทั้งด้านความมั่นคงและความร่ำรวย เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม

คำสำคัญ: ความเชื่อ; สินค้ามังกร; เพจขายสินค้า Shopee; รูปแบบ

Abstract

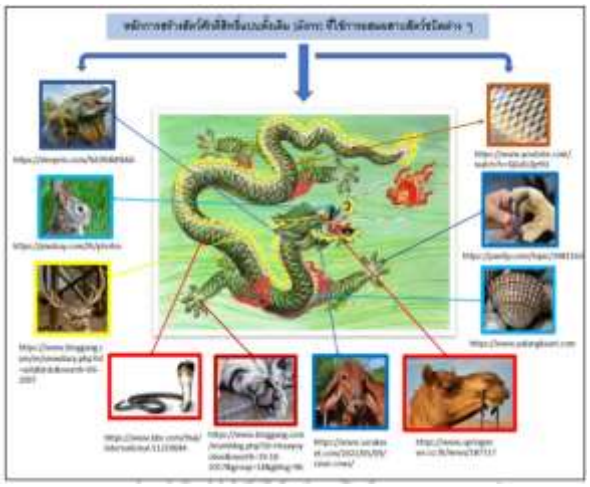
This research article aimed to study the typology and belief systems associated with dragon-themed merchandise on the Shopee e-commerce platform. Data collection was conducted from July 1, 2023, to June 30, 2024. The investigation identified a total of 99 dragon-related items exhibiting belief-based characteristics.

The research results were found as follows; The findings reveal that the dragon-themed merchandise on Shopee can be categorized into three distinct typologies: 1) Home Décor, consisting of two sub-categories: tabletop statues and wall-mounted art; 2) Jewelry and Accessories, comprising four sub-categories: bracelets, necklaces with pendants, rings, and wristwatches; and 3) Coins. Collectively, all three typologies represent artistic creations that inherit and reflect traditional beliefs regarding dragon iconography. Regarding the belief systems, two primary categories were identified: 1) Beliefs pertaining to Physical Appearance (Iconography), which can be further classified into three aspects: general characteristics, specific dragon types, and the significance of dragon claws; and 2) Beliefs pertaining to Sacred Symbolism. In this context, the dragon's auspiciousness is augmented by its association with powerful deities, thereby extending its symbolic authority to encompass stability, security, and wealth, ultimately fulfilling societal needs and aspirations.

Keywords: Beliefs; Dragon-Themed Merchandise; Shopee E-Commerce Platform; Typology

บทนำ

มังกรเป็นสัตว์ในตำนานจีนโบราณและเป็นสัญลักษณ์สำคัญของจักรพรรดิและวัฒนธรรมจีน ชาวจีนนับถือมังกรต่อเนื่องมาหลายพันปี โดยในภาษาจีนเรียกว่า “หลง” 龙 (Long) ซึ่งมีรูปลักษณ์ผสมผสานจากสัตว์หลายชนิด (นพพล จันทร์กระจ่างแจ้ง และศิริวรรณ เรืองศรี, 2563) กล่าวว่ารูปลักษณ์มังกรมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนถึงสมัยราชวงศ์ และในสมัยราชวงศ์ฮั่นได้อธิบายลักษณะเด่นว่าคล้ายสัตว์ 9 ชนิด ได้แก่ 1) เขากวาง 2) ตากระต่าย 3) หัวอูฐ 4) หูวัว 5) คองู 6) เกล็ดปลา 7) ท้องกบหรือเปลือกหอยแครง 8) ฝ่าเท้าเสือ และ 9) กรงเล็บเหยี่ยว ดังที่ภาราดา วิรัสวีร์ได้ออกแบบไว้ดังภาพที่ 1 (ภาราดา วิรัสวีร์, 2565)

ภาพประกอบ 1 *ลักษณะเด่นของสัตว์ต่าง ๆ ที่รวมเป็นรูปลักษณ์มังกร*

รูปลักษณ์ของมังกรจากภาพเกิดจากการนำความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ มารวมกัน ทำให้มังกรกลายเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของจีน ซึ่งเป็นตัวแทนของความเป็นสิริมงคล ความยิ่งใหญ่ คุณธรรม ความดี หากกล่าวถึงมังกร ก็จะเข้าใจทันทีว่าเป็นสัญลักษณ์ของประเทศจีน (กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, 2559) ในงานวิจัยเรื่อง มโนทัศน์เรื่องนาคของชนชาติไท อธิบายว่า มังกรจีนเป็นสัญลักษณ์ของจักรพรรดิ สื่อถึงความยิ่งใหญ่และอำนาจ โดยเฉพาะมังกร 5 เล็บซึ่งเป็นตราประจำจักรพรรดิและรัชทายาท อีกทั้งยังเป็นเครื่องหมายแห่งความเข้มแข็ง สิริมงคล ความมั่งคั่ง และความเจริญรุ่งเรือง จึงนิยมใช้รูปมังกรเป็นองค์ประกอบในพระราชวัง วัด และศาลเจ้า ชาวจีนเชื่อว่ามังกรเป็นสัตว์ประเสริฐ จึงได้รับความนิยมสูงและมักประดับบนหลังคาอาคารหรือบานประตูในฐานะทวารบาล โดยความหมายอันเป็นสิริมงคลของมังกรมีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวจีนทุกระดับ (สมฤทธิ์ บัวเงิน, 2537) สำหรับประเทศไทย รูปแบบมังกรเริ่มปรากฏในศิลปะสุโขทัยช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 (ปรัชญา เหลืองแดง, 2556) และสังคมไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับมังกรมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับสถาบันพระมหากษัตริย์และตำราโหราศาสตร์ เนื่องจากความเชื่อที่ผูกพันกับมังกรอย่างแนบแน่น

ปี 2567 ซึ่งเป็นปีนักษัตรมะโรง ปรากฏสินค้ามังกรหลากหลายรูปแบบในเพจ Shopee แพลตฟอร์มอีคอมเมิร์ซขนาดใหญ่ โดย “ประชาชาติธุรกิจ” ระบุว่า Shopee มียอดขายอันดับ 1 ใน 6 ประเทศอาเซียน จึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมาก สินค้าบน Shopee ได้นำมังกรมาใช้เป็นสัญลักษณ์ โดยประยุกต์ความเชื่อที่สืบทอดจากจีนหรือสร้างความหมายใหม่ตามบริบทไทย ทั้งในลักษณะการผลิตซ้ำและการสร้างสรรค์ใหม่ จากข้อมูลเบื้องต้นพบประเด็นด้านรูปลักษณ์และความเชื่อที่น่าสนใจ

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์รูปแบบสินค้าและความเชื่อที่ปรากฏ โดยใช้กรอบแนวคิดการสร้างสรรค์ศิลปะของ ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์ ร่วมกับแนวคิดเรื่องความเชื่อ เพื่ออธิบายว่ารูปลักษณ์มังกรบน Shopee เป็นผลจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับบริบทสังคมร่วมสมัย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษารูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรในลำดับต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรในเพจขายสินค้า Shopee

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเพจขายสินค้าบนแพลตฟอร์ม Shopee โดยใช้ระยะเวลาการเก็บข้อมูล 1 ปี ตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2566 ถึง 30 มิถุนายน 2567 พบสินค้ามังกรที่ปรากฏความเชื่อจำนวนทั้งหมด 99 ชิ้น โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) กำหนดเกณฑ์ดังนี้ (1) เป็นสินค้าที่ใช้รูปมังกรเป็นองค์ประกอบหลัก (2) มีข้อความอธิบายที่สะท้อนความเชื่อ เช่น ความมั่งคั่ง สิริมงคล หรือโชคลาภ (3) จำหน่ายจริงบนแพลตฟอร์ม Shopee ภายในระยะเวลาที่กำหนด

2) การศึกษารวบรวมแนวคิด ทฤษฎี วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับมังกร รูปลักษณ์ของมังกร ความเชื่อ รูปแบบสินค้า แนวคิดหลักการ

สร้างสรรค์ศิลปะของ ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์ และแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ เพื่อนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

1) วิเคราะห์รูปแบบสินค้ามังกรและความเชื่อเกี่ยวกับมังกรที่ปรากฏในเพจขายสินค้า Shopee โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความเชิงสัญลักษณ์ ภายใต้กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับมังกร รูปลักษณ์ของมังกร ความเชื่อ รูปแบบสินค้า และหลักการสร้างสรรค์ศิลปะของ ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์ เพื่ออธิบายกระบวนการสร้างความหมายของมังกรในบริบทสังคมร่วมสมัย

2) สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษา

การศึกษารูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรในเพจขายสินค้า Shopee จากการวิเคราะห์พบรูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. รูปแบบสินค้าของมังกรในเพจขายสินค้า Shopee

รูปแบบ คือ รูปที่กำหนดขึ้นเป็นหลักหรือเป็นแนวซึ่งเป็นที่ยอมรับ หรือสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นรูปนั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ในเพจขายสินค้าออนไลน์ Shopee พบว่ามีการสร้างสรรค์รูปแบบสินค้าของมังกรที่หลากหลาย แต่ละรูปแบบมีลักษณะการสร้างสรรค์ โดยใช้วิธีการทางศิลปะที่แตกต่างกันไป จากการวิเคราะห์จำแนกได้เป็นรูปแบบ 3 รูปแบบ ได้แก่ มังกรรูปแบบอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน มังกรรูปแบบเครื่องประดับ และมังกรรูปแบบเหรียญ แต่ละรูปแบบผู้วิจัยจะยกตัวอย่างประกอบการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

1.1 มังกรรูปแบบอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน

อุปกรณ์ตกแต่งบ้าน เป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อให้เกิดความงดงามตามจุดหรือมุมต่าง ๆ ที่ต้องการให้เกิดความสวยงาม ซึ่งมังกรในรูปแบบอุปกรณ์ตกแต่งแบบบ้าน นอกจากจะมีความสวยงามแล้วยังคงความเชื่อเกี่ยวกับมังกรไว้ด้วย การสร้างสรรค์รูปแบบมังกรที่ปรากฏในเพจขายสินค้า ปรากฏการสร้างสรรค์ 2 ประเภท ได้แก่ รูปปั้นมังกรตั้งโต๊ะ จำนวน 37 ชิ้น และรูปมังกรติดผนัง จำนวน 19 ภาพ รวมทั้งหมด 56 ชิ้น ดังตัวอย่างในภาพที่ 2

ภาพประกอบ 2 *รูปปั้นมังกรทองถือแก้วและภาพมังกรติดผนัง*
ที่มา: เพจ Shopee (2567, ออนไลน์)

จากภาพที่ 1 แสดงสินค้ามังกรในรูปแบบอุปกรณ์ตกแต่ง ได้แก่ รูปปั้นมังกรทองถือแก้วตั้งโต๊ะ และภาพมังกรติดผนังลำตัวขดเป็นเลข 8 รูปปั้นจัดเป็นประติมากรรมลอยตัว มีลักษณะครบถ้วนตามคติความเชื่อ ได้แก่ สีทอง มีเกล็ด เขา หนวด หาง ขา 4 ขาและกรงเล็บ โดยขาหน้าถือลูกแก้วสีทอง อีกสามขายืนบนเมฆ ขนาดสูง 11 ซม. ยาว 22 ซม. กว้าง 5.5 ซม. ส่วนภาพมังกรติดผนังเป็นงานจิตรกรรม ลำตัวสีทอง มีเกล็ด เขา หนวด หาง ไม่มีขาและเล็บ คงรูปแบบตามคติจีนดั้งเดิม โดยจัดองค์ประกอบให้มังกรเป็นประธานในรูปเลข 8 ซึ่งสื่อถึงความมั่งคั่งและเจริญรุ่งเรือง เสริมด้วยโคมทองและข้อความ “มั่งมี มั่งคั่ง” และ “เจริญรุ่งเรือง ร่ำรวย” สะท้อนการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับการสร้างสรรค์ร่วมสมัยจนเกิดเป็นรูปแบบสินค้าใหม่ ทั้งนี้ รูปปั้นตั้งโต๊ะเหมาะกับการตกแต่งบ้านทั้งด้านสุนทรียะและความเชิงสัญลักษณ์ เนื่องจากถ่ายทอดรูปลักษณ์มังกรได้ครบถ้วน ขณะที่ภาพติดผนังเน้นความคมชัดและรายละเอียดของภาพ แม้ต่างรูปแบบแต่ทั้งสองยังคงองค์ประกอบสำคัญ เช่น เขา ศีรษะ และลำตัว เพื่อบ่งชี้อัตลักษณ์ของมังกรอย่างชัดเจน

1.2 มังกรรูปแบบเครื่องประดับ

มังกรนอกจากจะปรากฏอยู่ในรูปแบบประติมากรรมลอยตัวหรือจิตรกรรมในรูปแบบอุปกรณ์ตกแต่งบ้านแล้ว ยังพบว่าปรากฏในรูปแบบเครื่องประดับด้วย เนื่องจากเครื่องประดับเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ตกแต่งร่างกายให้เกิดความงดงาม แต่ปัจจุบันเครื่องประดับไม่ได้แค่ให้ความสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะแฝงคติความเชื่อหรือลวดลายของความเชื่อลงไปด้วย ซึ่งมังกรในรูปแบบเครื่องประดับมีจำนวนทั้งสิ้น 4 รูปแบบ ได้แก่ กำไลข้อมือ 13 วง สร้อยและจี้ 8 เส้น แหวน 7 วง นาฬิกา 2 เรือน รวมทั้งหมด 30 ชิ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพประกอบ 3 *กำไลข้อมือมังกรสองหัวและจี้มังกร*

ที่มา: เพจ Shopee (2567, ออนไลน์)

ภาพสินค้ารูปแบบกำไลมังกร เป็นการสร้างสรรค์โดยเน้นเพียงส่วนของหัวของมังกร ซึ่งลักษณะหัวมังกรทั้งสองหัวหันหน้าเข้าหากันมีเขา มีหนวด มีเกล็ด ลำตัวสีทอง แต่รูปลักษณ์บางส่วน เช่น ขา กรงเล็บ หรือหาง อาจไม่มีการสร้างสรรค์ร่วมด้วย เนื่องจากพื้นที่จำกัดของกำไลเหมาะสำหรับสวมข้อมือ หากมีขามังกรอาจไม่สะดวกแก่การสวมใส่ แต่ในการออกแบบก็ได้นำลักษะดั้งเดิมของมังกรส่วนหัวและลำตัวตามความเชื่อของชาวจีนมาออกแบบได้อย่างดี ส่วนรูปแบบสร้อยและจี้จะเน้นลักษณะส่วนหัวของมังกรให้มีความโดดเด่น ซึ่งจี้ของมังกรจะปรากฏรูปร่างค่อนข้างครบถ้วน เนื่องจากมีพื้นที่ในการสร้างสรรค์ ดังในภาพที่ 3 จี้มังกร จะพบส่วนประกอบรูปลักษณ์มังกรทั้งหมด แต่รูปแบบสร้อยจะพบส่วนหัวเพียงบริเวณตะขอของสร้อย รูปแบบแหวน พบการสร้างสรรค์ทั้งที่

ปรากฏรูปลักษณ์ของมังกรครบทั้ง 9 อย่าง และไม่ครบ โดยมีสาเหตุมาจากพื้นที่ในการออกแบบที่จำกัด และรูปแบบนาฬิกา จะพบการสร้างสรรค์โดยปรากฏรูปลักษณ์ของมังกรที่ครบถ้วน เพราะมีพื้นที่ให้บรรจุรูปลักษณ์ของมังกรในหน้าปัดนาฬิกาได้มากกว่า

สินค้ามังกรรูปแบบเครื่องประดับทั้ง 4 รูปแบบ แม้จะมีการสร้างสรรค์รูปลักษณ์มังกรที่ต่างกัน เพราะพื้นที่ของสินค้าที่จำกัดและความสะดวกสบาย แต่ก็ได้สร้างสรรค์โดยการนำรูปลักษณ์สำคัญที่บ่งชี้ว่าเป็นมังกร เช่น หัว เขา หรือเกล็ดของมังกรมาเป็นส่วนประกอบและนอกจากความสวยงามของรูปลักษณ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาแล้วยังปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับมังกรในสินค้านั้นด้วย

1.3 มังกรรูปแบบเหรียญ

เหรียญ หมายถึง โลหะที่มีลักษณะแบนหรือรูปเหลี่ยมเป็นต้น มีภาพนูนหรือตัวอักษร อยู่บนพื้น ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) การสร้างสรรค์มังกรในรูปแบบเหรียญเป็นการนำมังกรไปอยู่ภายในมีลักษณะเป็นนูนต่ำ มีจำนวนทั้งหมด 13 เหรียญ ซึ่งเหรียญทั้งหมดเป็นทรงกลมมีมังกรเป็นส่วนประกอบของเหรียญ ดังตัวอย่าง

ภาพประกอบ 4 *เหรียญมังกร*

ที่มา: เพจ Shopee (2567, ออนไลน์)

เหรียญจากตัวอย่างมีลักษณะเป็นทรงกลม ภายในเหรียญเป็นมังกรนูนขึ้นมาจากพื้นเหรียญเล็กน้อย ส่วนประธานของเหรียญ คือ มังกรคาบแก้ว มีชื่อเหรียญว่า *“เหรียญมังกรดวงตาสวรรค์”* สร้างขึ้นปี 2551 รูปมังกรในฐานะที่เป็นส่วนประธานลำตัวสีทอง มีหัว มีเขา มีหนวด มีเกล็ด มีขา 4 ขา มีเล็บ 5 เล็บ และมีหาง การสร้างสรรค์เหรียญจากตัวอย่างเป็นการต่อยอดทางวัฒนธรรม กล่าวคือ นำความเชื่อเกี่ยวกับมังกรมาสร้างสรรค์ในรูปแบบเหรียญ ซึ่งยังรูปลักษณ์ของมังกรได้อย่างครบถ้วน แสดงถึงปัจจัยด้านความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของมังกรมีผลต่อการสร้างสรรค์เหรียญมังกรออกมาได้อย่างดี

2. ความเชื่อเกี่ยวกับมังกรที่ปรากฏในรูปแบบสินค้าของมังกรในเพจขายสินค้า Shopee

จากการศึกษาพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับมังกรที่ปรากฏในรูปแบบสินค้าแบ่งเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกร และความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ของมังกรในเพจขายสินค้า Shopee ดังรายละเอียด

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ในรูปแบบสินค้าของมังกรในเพจขายสินค้า Shopee

ลักษณะของมังกรที่ปรากฏในรูปแบบสินค้าต่าง ๆ ซึ่งยังคงสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิม โดยจำแนกได้ 3 ประเด็น ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ตามลักษณะทั่วไป ตามประเภท และตามลักษณะกรงเล็บ

ประเด็นแรก ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกรตามลักษณะทั่วไป มังกรมีรูปลักษณ์เกิดจากการผสมผสานลักษณะของสัตว์ 9 ชนิด ได้แก่ 1) เขากวาง 2) หูวัว 3) หัวอูฐ 4) ลำตัวงู 5) ตากระต่าย 6) กรงเล็บเหยี่ยว 7) เกล็ดปลา 8) ท้องหอย 9) ฝ่าเท้าเสือ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 *ตารางความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกรตามลักษณะทั่วไป*

รูปแบบสินค้ามังกร	**จำนวน**	**รูปลักษณ์ทั่วไปของมังกร**								
		เขา	หู	ฝ่าเท้า	เล็บ	ท้อง	ตา	หัว	คอและลำตัว	เกล็ด
รูปปั้นตั้งโต๊ะ	37	37	37	36	36	36	37	37	37	37
รูปติดผนัง	19	19	19	18	18	19	19	19	19	19
กำไล	13	13	12	4	1	8	13	13	10	8
สร้อย/จี้	8	8	8	4	4	7	8	8	7	8
แหวน	7	7	7	3	3	4	7	7	7	7
นาฬิกาข้อมือ	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
เหรียญ	13	13	13	13	11	13	13	13	13	13
รวม	99	99	98	80	75	89	99	99	95	94

จากการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวพบว่ามีลักษณะพบดังนี้ 1. หัว ปรากฏ 99 ชิ้น นำจากหัวอูฐครบทุกสินค้า แสดงถึงความสำคัญของหัวมังกร และสื่อถึงโชคลาภ ความอดทน และความแข็งแกร่ง 2. ตา ปรากฏ 99 ชิ้น นำจากตากระต่ายที่ไวต่อสิ่งแวดล้อม สื่อถึงความเฉลียวฉลาด ความอุดมสมบูรณ์ การคุ้มครอง และการมองการณ์ไกล 3. เขา ปรากฏ 99 ชิ้น นำจากเขากวาง เป็นภาพจำสำคัญของมังกร สื่อถึงสุขภาพแข็งแรงและอายุยืน 4. หู ปรากฏ 98 ชิ้น นำจากหูวัวที่ไวต่อเสียง สื่อถึงความตื่นตัว ความแข็งแรง และความอดทน 5. คอและลำตัว ปรากฏ 95 ชิ้น นำจากงูที่ยาวและยืดหยุ่น หมายถึงความคล่องแคล่วและการปรับตัว 6. เกล็ด ปรากฏ 94 ชิ้น นำจากเกล็ดปลาที่แข็งและแวววาวเหมือนเกราะ สื่อถึงความแข็งแกร่งและการปกป้อง 7. ท้อง ปรากฏ 89 ชิ้น เชื่อว่านำจากท้องกบและหอย โดยใกล้เคียงหอยแครงมากที่สุด สื่อถึงความอ่อนโยนและการรองรับ 8. ฝ่าเท้า ปรากฏ 80 ชิ้น นำจากฝ่าเท้าเสือ สื่อถึงอำนาจและความน่าเกรงขาม 9. เล็บ ปรากฏ 75 ชิ้น นำจากกรงเล็บเหยี่ยวที่คมและแข็งแรง สะท้อนความกล้าหาญและความเข้มแข็ง

ประเด็นที่สอง ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ตามประเภทของมังกร พบว่าลักษณะของมังกรในทั้งสินค้า 3 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบสินค้ามังกรตกแต่งบ้าน ได้แก่ รูปปั้นมังกรตั้งโต๊ะและรูปมังกรติดฝาผนัง 2) รูปแบบเครื่องประดับ ได้แก่ แหวนมังกร กำไลมังกร สร้อยและจี้มังกร และนาฬิกาข้อมือมังกร และ 3) แบบเหรียญ มีลักษณะของเขาที่ครบและสอดคล้องกับลักษณะของมังกร “หลง” ซึ่งตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีน หลังจะเป็นมังกรที่มีอำนาจูงสุด มีลักษณะเด่นคือ “เขา” จากการศึกษาพบกว่าเขาของมังกรได้กลายเป็นรูปลักษณ์สำคัญที่จะนำเสนอลักษณะเด่นของมังกรให้ชัดเจนขึ้นและสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 *ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์มังกรตามประเภทหลง*

หมวดหมู่	ประเภท	รูปลักษณ์ของมังกรชิวเล้งหรือหลง	ความเชื่อเกี่ยวกับมังกร
1. หมวดหมู่อุปกรณ์ตกแต่งบ้าน	1.1 ประเภทรูปปั้นมังกรตั้งโต๊ะ	 ลำตัวของมังกรสีทอง ขนาดใหญ่ยืนเหนือเมฆ มีเขา	- เสริมฮวงจุ้ย - เสริมบารมี - เพิ่มพลัง – แก้ชง - เฮง ๆ
		 ลำตัวของมังกรสีดำแซมทอง มีเขา ขนาดใหญ่ยืนเหนือเมฆ	- เสริมฮวงจุ้ย – ความมั่งคั่งรุ่งเรือง -โชคลาภเงินทอง - ความสำเร็จเร็วยิ่งขึ้น - มังกรมีพลังอำนาจบารมี - สามารถปราบภูตผีปีศาจ
	1.2 รูปมังกรติดผนัง	 มังกรตัวสีทอง มีเขา ขดตัวเป็นเลข 8	-โชคลาภ -อำนาจ - ความรุ่งเรือง -เลข 8 หมายถึง รวย มั่งคั่ง เชื่อว่าเป็นเลขแห่งความโชคดี ความสุข ความเจริญ รุ่งเรือง และความสำเร็จ
2 หมวดหมู่เครื่องประดับ	2.1 กำไลมังกร	 มังกรลำตัวสีทอง มีเขา สองหัว	ความสำเร็จชีวิต เจริญรุ่งเรือง เสริมฮวงจุ้ย การป้องกันความชั่วร้าย
	2.2 จี้มังกร	 มังกรหยกมีเขา	นำพาโชคลาภ วาสนา อายุยืนยาว ดึงดูดทรัพย์สินเงินทอง ร่มเย็นเป็นสุข อุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่ง มั่นคง ยั่งยืน ปัดเป่าสิ่งไม่ดี ชีวิตราบรื่น

หมวดหมู่	ประเภท	รูปลักษณ์ของมังกรชิวเล้งหรือหลง	ความเชื่อเกี่ยวกับมังกร
	2.3 แหวนมังกร	 มังกรลำตัวสีทอง มีเขา	โชคลาภ รุ่งเรือง ส่งเสริมธุรกิจการค้า
	2.4 นาฬิกามังกร	 หน้าปัดมังกรมีเขา ลำตัวสีทอง	เสริมดวงชะตา
3. หมวดหมู่เหรียญ	เหรียญมังกร	 เหรียญมังกรทองมีเขา	-พลังอำนาจ -วาสนา-บารมี -ความยิ่งใหญ่ -ความอุดมสมบูรณ์ -ความโชคดี -ความมั่งคั่ง -เกื้อหนุนเสริมดวงชะตา -แก้ปีชง -ร้ายกลายเป็นดี -เสริมความเจริญรุ่งเรือง -เป็นที่รักของคนทั้งปวง -มีโชคลาภวาสนา -สุขภาพสมดุล -เกิดเมตตาผู้ใหญ่ให้การอุปถัมภ์ค้ำชู คอยช่วยเหลือในหน้าที่การงาน -ทำการสิ่งใดจะมีชัยเหนือกว่าคนอื่น

จากตารางพบว่าสินค้ามังกรแต่ละรูปแบบที่ยกมาทั้งหมดจะมีเขา บ่งบอกลักษณะของมังกรตามประเภทของหลง ซึ่งเชื่อว่ามีอำนาจสูงสุด ดังนั้น การสร้างความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกรจึงต้องการสร้างขึ้นจากลักษณะดั้งเดิมและที่ยึดถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะการบันดาลสิ่งต่าง ๆ เช่น อำนาจ วาสนา โชคลาภ เพื่อให้ผู้ศรัทธาได้เกิดความสนใจ ซึ่งเมื่อได้บูชาแล้วก็ย่อมนำมาซึ่งความสบายใจให้แก่ผู้ศรัทธา ซึ่งการสร้างรูปลักษณ์ของมังกรในรูปแบบสินค้าจะสร้างมังกรประเภท “หลง” ทั้งหมด เพราะลักษณะการยืนเหนือเมฆ จึงเป็นการเน้นย้ำลักษณะของหลงที่อาศัยอยู่บนสวรรค์ เพื่อยืนยันการสร้างมังกรให้มีรูปลักษณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจสูงสุด ดังนั้น เพื่อจะสร้างความศักดิ์สิทธิ์ การนำลักษณะของมังกรประเภทหลงในฐานะมังกรที่มีอำนาจสูงสุดจึงจะช่วยดึงความสนใจของผู้ศรัทธาในมังกรได้ดี ส่วนหมังกรเป็นมังกรไม่มีเขา อาศัยอยู่ในมหาสมุทรและมังกรเฉียวเป็นพวกมังกรมีเกล็ด อาศัยตามลุ่มหนองหรือถ้ำตามภูเขา จึงอาจไม่แสดงถึงพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์เท่ากับหลง

ประเด็นสุดท้าย ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์กรงเล็บของมังกร รูปลักษณ์ของมังกรนอกจากจะแบ่งตามความประเภทแล้ว ยังมีการแบ่งตามเล็บของมังกรตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีน

จากการวิเคราะห์พบว่า รูปลักษณ์ของมังกรตามจำนวนเล็บไม่ได้อิงอยู่กับความเชื่อดั้งเดิมตามที่กล่าวไว้ข้างต้น อาจเกิดจากความประสงค์ของผู้สร้าง ซึ่งสินค้ารูปปั้นตั้งโต๊ะ พบเพียง 5 เล็บ และ 4 เล็บเท่านั้น แต่รูปติดผนัง พบทั้ง 5 เล็บ 4 เล็บ และ 3 เล็บ แหวนและกำไลข้อมือ พบเพียง 4 เล็บจี้ และนาฬิกาพบ 5 เล็บ ส่วนเหรียญพบทั้ง 5 เล็บ 4 เล็บ และ 3 เล็บ แสดงให้เห็นว่าจำนวนการปรากฏของเล็บมังกรที่ปรากฏ อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงความเชื่อเกี่ยวกับเล็บ ถือเป็นการลดกฎเกณฑ์ทางสังคมให้มังกรบุคคลทุกระดับเข้าถึงได้ แม้จะมีการสร้างสรรค์รูปแบบสินค้ามังกรในรูปแบบที่ต่างกัน แต่ก็ยังปรากฏจำนวนเล็บ 3-5 เล็บ ดังเดิมซึ่งถือเป็นการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกรงเล็บของมังกร

2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบสินค้าของมังกรในเพจขายสินค้า Shopee

สัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่กำหนดนิยมกันเพื่อใช้แทนอีกสิ่งหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) มังกรในฐานะสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีนจึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ได้รับการประกอบสร้างขึ้นมา จากการศึกษาพบความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ของมังกร ได้แก่ 1. รูปแบบสินค้าที่มีความหมายแสดงถึงความเชื่อและ 2. จำนวนความเชื่อที่ปรากฏในสินค้าแต่ละรูปแบบ ตารางที่ 3

ตาราง 3 *ความเชื่อในพลังอำนาจของมังกร*

ความเชื่อ	รูปแบบสินค้า							
	รูปปั้นตั้งโต๊ะ	รูปติดผนัง	แหวน	กำไล	สร้อยและจี้	นาฬิกา	เหรียญ	**รวม**
ความสุข	✓	-	✓	✓	-	-	✓	5
อำนาจ	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	6
แก้ปีชง	✓	-	-	-	-	-	✓	2
ปรับและเสริม ฮวงจุ้ย	✓	✓	-	✓	-	-	-	3
เสริมดวงชะตา สิริมงคล	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	6
บริวารดี น่านับถือเป็นมิตร	✓	-	✓	-	✓	-		3
แก้ปัญหาอุปสรรค	✓	-	-	-	-	-	-	1
มีปัญญา	✓	-	-	-	-	-	-	1
มีวาสนา	✓	✓	-	✓	-	-	-	3
มีบารมี	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	5
มียศฐา	✓	-	-	-	-	-	-	1
เจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	5

ความเชื่อ	รูปแบบสินค้า							
	รูปปั้นตั้งโต๊ะ	รูปติดผนัง	แหวน	กำไล	สร้อยและจี้	นาฬิกา	เหรียญ	รวม
ปกป้องภัย	✓	✓	-	✓	✓	-	-	4
นำชค โชคดี	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	6
ร่ำรวย	✓	-	-	-	-	-	-	1
ความแข็งแรง อายุยืน	✓	-	-	✓	✓	-	-	3
ความมานะ อดทน	✓	-	-	-	-	-	-	1
ความกล้าหาญ	✓	-	-	✓	-	-	-	2
มีความมั่นคง ซื่อสัตย์ รักมั่นคง	✓	✓	✓	✓	-	-	✓	5
สำเร็จ	✓	-	-	-	-	-	-	1
เจรจาดี	✓	-	-	-	-	-	-	1
ลูกหลานเชื่อฟัง	✓	-	-	-	-	-	-	1
รวม	22	9	8	11	7	1	7	

จากตารางพบความเชื่อ ดังนี้ 1. รูปแบบสินค้าที่มีความหมายแสดงถึงความเชื่อ ทั้งหมด 7 รูปแบบ ปรากฏจำนวนความเชื่อตามลำดับ ได้แก่ 1) รูปปั้นตั้งโต๊ะมังกร ปรากฏ 22 ความเชื่อ เช่น ความสุข อำนาจ แก้ปีชง มีวาสนา มีบารมี เจริญรุ่งเรือง ฯ แสดงว่าสามารถบรรจุความเชื่อได้หลากหลายเพื่อตอบสนองผู้ศรัทธา 2) กำไลมังกร ปรากฏ 11 ความเชื่อ เช่น ความสุข อำนาจ แก้ปีชง ปรับฮวงจุ้ย มีวาสนา โดยรูปลักษณ์มังกรช่วยเพิ่มมิติความเชื่อแก่ผู้สวมใส่ 3) รูปติดผนังมังกร ปรากฏ 9 ความเชื่อ เช่น อำนาจ เสริมฮวงจุ้ย มีวาสนา มีบารมี เน้นด้านอำนาจและบารมี 4) แหวนมังกร ปรากฏ 8 ความเชื่อ เช่น ความสุข อำนาจ นำโชค เสริมความเชื่อในชีวิตประจำวัน 5) สร้อย จี้และเหรียญมังกร ปรากฏ 7 ความเชื่อ เช่น อำนาจ มีบารมี นำโชค โชคดี สะท้อนความต้องการของผู้ศรัทธา และ 6) นาฬิกามังกร ปรากฏ 1 ความเชื่อ คือ เสริมดวงชะตา สิริมงคล 2. จำนวนความเชื่อที่ปรากฏในสินค้าแต่ละรูปแบบ จากทั้งหมด 22 ความเชื่อ ผู้วิจัยสรุปจากมากไปหาน้อย โดยกล่าวถึงความเชื่อที่พบในสินค้า 6-4 รูปแบบ ดังนี้

1. ความเชื่อที่ปรากฏในสินค้า 6 รูปแบบ ได้แก่ 1) อำนาจ พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ รูปติดผนัง แหวน กำไล สร้อยและจี้ และเหรียญมังกร สะท้อนการผลิตซ้ำความเชื่อดั้งเดิมเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ 2) เสริมดวงชะตา สิริมงคล พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ รูปติดผนัง แหวน กำไล นาฬิกาข้อมือ และเหรียญมังกร แสดงถึงความต้องการความเป็นสิริมงคล 3) นำโชคและโชคดี พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ รูปติดผนัง แหวน กำไล สร้อยและจี้ และเหรียญมังกร สะท้อนความเชื่อว่าโชคช่วยให้ชีวิตดีขึ้น 2. ความเชื่อที่ปรากฏในสินค้า 5 รูปแบบ ได้แก่ 1) ความสุข พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ แหวน กำไล และเหรียญมังกร เพื่อสร้าง

ความสบายใจ 2) มีบารมี พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ รูปติดผนัง แหวน สร้อยและจี้ และเหรียญมังกร สื่อถึงความยิ่งใหญ่และการยอมรับ 3) เจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ รูปติดผนัง แหวน กำไล และสร้อยกับจี้มังกร สะท้อนความเติบโตด้านการค้าและการเงิน 4) ความมั่นคง ซื่อสัตย์ รักมั่นคง พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ รูปติดผนัง แหวน กำไล และเหรียญมังกร ครอบคลุมทั้งการประดับบ้านและร่างกาย และ 3. ความเชื่อที่ปรากฏในสินค้า 4 รูปแบบ คือ ปกป้องภัย พบในรูปปั้นตั้งโต๊ะ รูปติดผนัง กำไล และสร้อยกับจี้มังกร แสดงว่าสามารถพกพาและตั้งประดับเพื่อป้องกันภยันตรายได้ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมหนึ่งของมนุษย์ที่ทำหน้าที่เป็นกรอบการปฏิบัติและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มังกรในฐานะสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการผสมผสานลักษณะสัตว์ต่าง ๆ จึงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ และเมื่อถูกสร้างขึ้นในรูปแบบสินค้า ก็มีการสอดแทรกความเชื่อเพื่อวัตถุประสงค์เชิงพาณิชย์

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาสามารถอภิปรายการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์มังกรในรูปแบบสินค้าประเภทต่าง ๆ ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกร ตามความเชื่อดั้งเดิม ได้แก่

1) ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของมังกร โดยนำลักษณะของสัตว์ 9 ชนิด ได้แก่ เขากวาง ตากระต่าย หัวอูฐ หูวัว คองู เกล็ดปลา ท้องกบหรือเปลือกหอยแครง ฝ่าเท้าเสือ และกรงเล็บเหยี่ยว สอดคล้องกับรูปลักษณ์มังกรที่ ภาราดา วิรัสวีร์ (2565) ได้ออกแบบไว้ ซึ่งรูปลักษณ์ของมังกรแต่ละส่วนนั้นมีความหมายตามความเชื่อของชาวจีนทั้งสิ้น ดังที่ All around China (2068) กล่าวว่า เขากวางสูง แหลม แตกกิ่งก้าน หมายถึง สุขภาพแข็งแรงและอายุยืนยาว หูวัว ไวต่อเสียง หมายถึงความตื่นตัว หัวอูฐ ใหญ่ โค้งมน หมายถึง ความอดทนและความแข็งแกร่ง ลำตัวงู ยาว ยืดหยุ่น หมายถึง ความคล่องแคล่ว ตากระต่าย สว่าง เปล่งประกาย หมายถึง ความฉลาดและการมองการณ์ไกล กรงเล็บเหยี่ยว คม แข็งแรง หมายถึงพละกำลังและความกล้าหาญ เกล็ดปลา แข็งแววววาว หมายถึงความแข็งแกร่งและการปกป้อง ท้องหอย เรียบลื่น หมายถึงความอ่อนโยน ฝ่าเท้าเสือ กว้าง แข็งแรง หมายถึงอำนาจและพลังชีวิต ดังนั้น รูปลักษณ์ของมังกรจึงสะท้อนภูมิปัญญาการผสมผสานความเชื่อของสัตว์ต่าง ๆ อย่างแยบคาย สอดคล้องกับ ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์ (2562) ที่กล่าวถึงการสร้างสรรค์ศิลป์ว่าในหลักการสร้างสรรค์นั้นเกิดจากฝีมือมนุษย์ ซึ่งได้รวบรวมวิถีชีวิต โดยเฉพาะความเชื่อความศรัทธาในอำนาจของมังกรจึงได้สร้างสรรค์สินค้ามังกรในรูปแบบต่าง ๆ

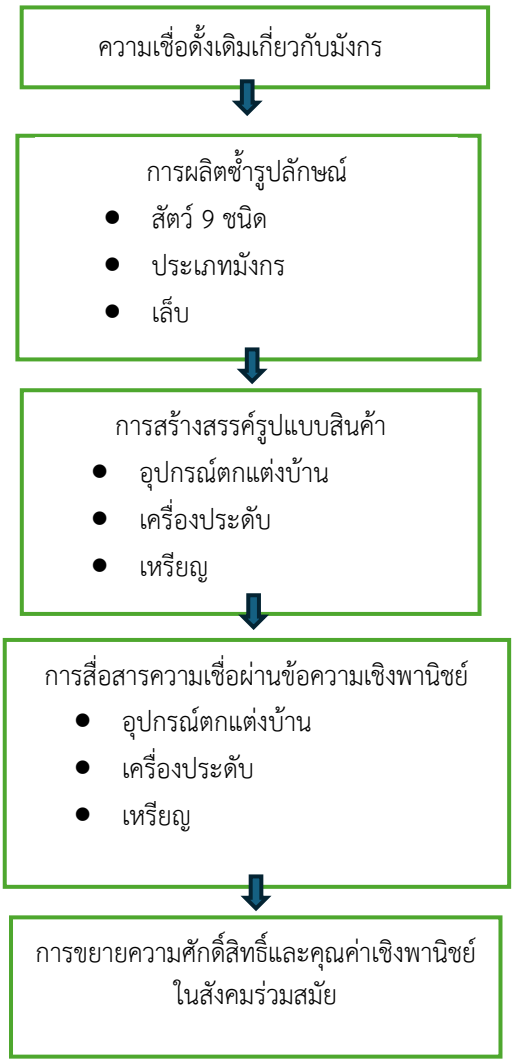
2) ความเชื่อเกี่ยวกับประเภทของมังกร ส่วนใหญ่สร้างสรรค์ตามมังกรประเภท “หลง” หรือมังกรฟ้า ที่มีเขาเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจและความยิ่งใหญ่ ลักษณะเด่นของมังกรประเภทหลงซึ่งเป็นมังกรที่มีอำนาจสูงสุดตามความเชื่อดั้งเดิม คือ มีเขา สอดคล้องกับ สมบัติ พลายน้อย (2556) ที่กล่าวถึงมังกรหลงหรือชิวเล้งว่าเป็นมังกรที่มีอำนาจมากที่สุดในบรรดามังกรแต่ละประเภท การสร้างสรรค์สินค้ามังกรในรูปแบบต่าง ๆ ที่ยึดโยงอยู่กับประเภทของมังกรจึงช่วยขับเน้นเทพคุณของมังกรในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้

3) ความเชื่อเกี่ยวกับกรงเล็บของมังกร จากการศึกษาที่พบว่าเล็บของมังกรมีทั้งหมด 5 เล็บ 4 เล็บ และ 3 เล็บ ยังคงเหมือนเดิม แต่สิ่งที่ไม่สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมดังที่ สมบัติ พลายน้อย (2556) กล่าวไว้ คือ มังกรผู้ยิ่งใหญ่หรือระดับหัวหน้าจะมี 5 เล็บ เป็นเครื่องหมายของราชวงศ์ที่ยศสูงสุด ขุนนางใช้ 4 เล็บ ส่วน 3 เล็บ จะเป็นของสามัญชน แต่จากการศึกษาพบว่า แม้จะปรากฏ

จำนวนเล็บ 5 เล็บ 4 เล็บ หรือ 3 เล็บ แต่ในการนำเสนอสินค้ากลับไม่ได้ระบุว่าเป็นของผู้ศรัทธาในระดับชนชั้นใด อาจเพราะในการนำเสนอรูปแบบสินค้ามีข้อจำกัดเชิงพื้นที่และสิ่งสำคัญคือเป็นพลวัตของความเชื่อที่ผู้สร้างต้องการทำลายกรอบแนวคิดที่เคยสื่อถึงความเชื่อเกี่ยวกับเล็บมังกร ให้สามารถเข้าถึงได้ทุกกลุ่มคนในสังคม ดังนั้น จึงได้สร้างสรรค์ ความเชื่อที่เน้นไปที่ “เทพคุณของมังกร” ผ่านข้อความที่โพสต์ ถือเป็นกระบวนการดัดแปลงความเชื่อดั้งเดิมมาสร้างสรรค์ใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการในการซื้อสินค้า

การผลิตซ้ำรูปลักษณ์มังกรในสินค้า ไม่ได้เป็นเพียงการคงไว้ซึ่งคติความเชื่อดั้งเดิม หากแต่เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนความหมายเชิงสัญลักษณ์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะการลดทอนนัยทางชนชั้นของกรงเล็บมังกร และแปรรูปความศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นสิ่งที่ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงได้ในระดับปัจเจก

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพประกอบ 5 โครงสร้างการประกอบสร้างความหมายมังกรในบริบทสินค้าออนไลน์

จากการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ใหม่มิได้เป็นเพียงการจำแนกรูปแบบสินค้า แต่สะท้อน “กลไกการแปรรูปความเชื่อ” จากมิติทางวัฒนธรรมสู่มิติทางเศรษฐกิจดิจิทัล โดยมีสาระสำคัญดังนี้ 1. การคงอยู่ของโครงสร้างความเชื่อดั้งเดิม มังกรในสินค้ายังคงผลิตซ้ำรูปลักษณ์จากสัตว์ 9 ชนิดอย่างชัดเจน โดยเฉพาะ “หัว ตา เขา” ซึ่งปรากฏครบ 99 ชิ้น แสดงถึงการรักษาอัตลักษณ์หลักของมังกรตามคติจีน 2. การเลือกใช้มังกรประเภท “หลง” เป็นแกนกลางความศักดิ์สิทธิ์ สินค้าทั้ง 3 รูปแบบล้วนสร้างสรรค์ตามมังกรประเภท “หลง” ซึ่งเป็นมังกรฟ้า มีเขา และสื่อถึงอำนาจสูงสุด สะท้อนว่าผู้ผลิตเลือกใช้ภาพแทนอำนาจสูงสุดเพื่อดึงดูดศรัทธา 3. พลวัตของความเชื่อเกี่ยวกับกรงเล็บ แม้คติเดิมกำหนดลำดับชนชั้นผ่านจำนวนเล็บ (5, 4, 3 เล็บ) แต่ในบริบทสินค้าออนไลน์พบว่ามีการลดทอนข้อจำกัดทางชนชั้น ทำให้มังกร “เข้าถึงได้” สำหรับทุกระดับ สะท้อนการปรับความเชื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่ 4. การขยายความหมายสู่มิติชีวิตประจำวันจากทั้งหมด 22 ความเชื่อ พบว่าด้านที่เด่นที่สุดคือ อำนาจ เสริมดวงชะตา และนำโชค แสดงให้เห็นว่าความศักดิ์สิทธิ์ของมังกรถูกทำให้ใกล้ชิดชีวิตประจำวันมากขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะชนชั้นสูงหรือพิธีกรรม 5. การผสานวัฒนธรรมกับระบบตลาดดิจิทัล Shopee ทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางที่เอื้อให้เกิดการผลิตซ้ำความเชื่อผ่านข้อความโฆษณาและการจัดวางสินค้า ส่งผลให้ความศักดิ์สิทธิ์ของมังกรถูก “ขยายความหมายเชิงพาณิชย์” อย่างต่อเนื่อง

องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า มังกรในบริบทสินค้าออนไลน์มิได้เป็นเพียงวัตถุประดับหรือสินค้าเชิงพาณิชย์ แต่เป็น “สัญลักษณ์วัฒนธรรมที่ถูกผลิตซ้ำ ปรับเปลี่ยน และขยายความหมาย” เพื่อรองรับทั้งความศรัทธาและกลไกตลาดร่วมสมัย กล่าวได้ว่า งานวิจัยนี้เสนอกรอบความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับ “พลวัตของความเชื่อดั้งเดิมในระบบเศรษฐกิจดิจิทัล” ผ่านกรณีศึกษาสินค้ามังกรในแพลตฟอร์ม Shopee

สรุป

รูปแบบสินค้ามังกรในเพจขายสินค้า Shopee พบทั้งหมด 3 รูปแบบ ได้แก่ อุปกรณ์ตกแต่งบ้าน เครื่องประดับ และเหรียญ ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ศิลป์ที่สืบทอดจากความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับรูปลักษณ์มังกร ส่วนความเชื่อที่ปรากฏสามารถจำแนกได้ 2 ประเภท คือ ความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณ์และความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ โดยความเชื่อด้านรูปลักษณ์แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ ลักษณะทั่วไป ประเภทของมังกร และลักษณะกรงเล็บ ขณะที่ความเชื่อด้านสัญลักษณ์ได้ขยายบทบาทของมังกรจากเทพเจ้าผู้ทรงอำนาจ ให้ครอบคลุมทั้งด้านความมั่นคงและความร่ำรวย เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลวิจัยไปใช้

ควรศึกษากลวิธีการประกอบสร้างความเชื่อ โดยการใช้องค์ความรู้ด้านการประกอบสร้างและความเชื่อซึ่งอาจจะเห็นการประกอบสร้างความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าอื่น ๆ ของชาวจีน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและความเชื่อเกี่ยวกับสินค้ามังกรกับเพจขายสินค้าอื่น ๆ ของชาวจีนว่ามีรูปแบบและความเชื่อที่เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อให้เห็นลักษณะที่ร่วมและแตกต่างทั้งในรูปแบบและความเชื่อ

เอกสารอ้างอิง

All around China. (2068). *มังกรสัตว์ประจำชาติจีน จากหลักฐานทางโบราณคดีมีความเชื่อและศรัทธามาก่อนที่ราชวงศ์แรกของจีน.*สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2568, จาก Face book. https://www.facebook.com/100083213294896/posts

กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์. (2559). มโนทัศน์เรื่องนาคของชนชาติไท. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์ Veridian มหาวิทยาลัยศิลปากร* 9(1), 1099-1116.

ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์. (2562). ทฤษฎีการสร้างสรรค์ศิลป์. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. 6*(2), หน้า 234–248.

นพพล จันทร์กระจ่างแจ้ง และศิริวรรณ เรืองศรี. (2563). การเปรียบเทียบพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ, 10*(3), 165-179.

พรรณปพร จอบุญ. (2562). *การปรับตัวของชาวจีนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในชุมชนเมือง: กรณีศึกษาเยาวราช กรุงเทพมหานคร.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาราดา วิรัสวีร์. (2565). *สถานะและรูปลักษณ์ของสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในบริบทร่วมสมัย.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์แผน. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภริมา วินิธาสถิตย์กุล และ พระมหาจิรฉันท์ จิรเมธี(โลวะลุน). (2558). คติชนวิทยา: ความเชื่อในสังคมไทย. *วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์. 1*(1), หน้า 31–43.

พิมพ์ลภัส กันทรคุณ และคณะ. (2565). การศึกษาเปรียบเทียบการนำเสนอภาพลักษณ์ของ “มังกรจีน” บนสื่อสังคมออนไลน์. *วารสารมนุษยศาสตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร, 44*(1), 18-37.

ปรัชญา เหลืองแดง. (2556). มังกรจีนในงานประดับหลังคาพุทธสถานไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 – 24. *(วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ).* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน* พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สมบัติ พลายน้อย. (2556). *เล่าเรื่องมังกร ตำนานหลากชนชาติ.* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ : *พิมพ์คำ.*

สมฤทธิ์ บัวเงิน. (2537). *ตำนาน ความเชื่อ และไสยศาสตร์.* กรุงเทพฯ: คุ้มค่า.

Shopee. (2567). *สินค้ารูปมังกร.* สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2567 https://shopee.co.th/

องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย
Innovative Organization of Ekachai School

[1]จุฑามาศ ศาลาทอง [2]นุชนรา รัตนศิระประภา
[1]Jutamat Salatong [2]Nuchnara Rattanasiraprapha
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: Salatong_J@su.ac.th

Received March 23, 2026; **Revised** March 30, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบ 1) องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย และ 2) แนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารและข้าราชการครูโรงเรียนเอกชัย จำนวน 66 คน โดยใช้เทคนิคการเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามที่เกี่ยวกับองค์กรแห่งนวัตกรรม โดยมีค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถามระหว่าง 0.67 – 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.961 และแบบบันทึกการสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ได้แก่ บุคลากรที่มีความสำคัญ การเชื่อมโยงและประสานงานข้าม การทำงานเป็นทีมที่มีประสิทธิภาพ โครงสร้างองค์การที่เหมาะสม การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม การมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม และบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และ 2) แนวทางการพัฒนา ได้แก่ ควรปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคลากร สร้างวัฒนธรรมองค์กรที่กล้าลองผิดลองถูก ควรปรับโครงสร้างโดยเพิ่มหน่วยงานใหม่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านนวัตกรรมโดยตรง ควรลดลำดับขั้นการบังคับบัญชาที่ซับซ้อนลง ควรคัดเลือกและพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เฉพาะด้านให้เป็นแกนนำด้านนวัตกรรม ควรดำเนินการให้โรงเรียนมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยงการมีส่วนร่วมด้านนวัตกรรมเข้ากับการพัฒนาวิชาชีพของครูและบุคลากร ควรปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เป็นพื้นที่กระตุ้นแรงบันดาลใจ ควรมีระบบจูงใจและรางวัลสำหรับนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ ควรพัฒนาระบบสื่อสาร และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอกและชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนาองค์กร; แนวทางการพัฒนา; องค์กรแห่งนวัตกรรม

Abstract

The purposes of this research were to: (1) examine the innovative organization of Ekachai School; and (2) identify guidelines for the development of the innovative organization of Ekachai School. This study employed a descriptive research design. The sample consisted of 66 administrators and teachers at Ekkachai School, selected through stratified random sampling. The research instruments used for data collection included a structured interview form and a questionnaire regarding the innovative organization, which yielded content validity indices ranging from 0.67 to 1.00 and an overall reliability coefficient of 0.961. The data were analyzed using frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, and content analysis. The research findings revealed that 1) the innovative organization of Ekkachai School, both overall and in individual aspects, was at a high level. Ranked by the arithmetic mean from highest to lowest, the aspects were: key personnel, cross-functional linkage and coordination, effective teamwork, appropriate organizational structure, shared vision, leadership and commitment to innovation, high involvement in innovation, and creative climate, respectively; and 2) the guidelines for developing the innovative organization included: changing personnel attitudes; cultivating an organizational culture that embraces trial and error; restructuring the organization by establishing a new unit directly responsible for innovation; flattening complex hierarchical structures; selecting and developing personnel with specific knowledge, expertise, and experience to serve as innovation leaders; establishing platforms for knowledge sharing within the school; linking innovation involvement to the professional development of teachers and staff; improving the physical environment to inspire creativity; implementing incentive and reward systems for innovation and creativity; developing communication systems; and building collaborative networks with external organizations and the community.

Keywords: Organizational Development; Development Guidelines; Innovative Organization

บทนำ

การพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษานับเป็นภารกิจสำคัญในการยกระดับการศึกษาไทยให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน ซึ่งจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งได้กำหนดให้สถานศึกษาพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการจัดการศึกษา โดยเน้นการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมถึงการพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ได้ระบุถึง

เป้าหมายสำคัญในการพัฒนาองค์กรทางการศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่สามารถสร้างนวัตกรรมได้อย่างต่อเนื่อง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562)

องค์กรแห่งนวัตกรรม ถือเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญและสัมพันธ์โดยตรงกับศักยภาพของสถานศึกษาในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น องค์กรแห่งนวัตกรรมไม่ใช่เพียงแค่การมีเทคโนโลยีหรือวิธีการเรียนการสอนใหม่เท่านั้น หากแต่รวมถึงโครงสร้างและระบบการบริหารจัดการที่เอื้อต่อการพัฒนาและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ กระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์ การกล้าทดลองและยอมรับความล้มเหลว ตลอดจนการมีวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งองค์กรที่มีลักษณะเชิงนวัตกรรมจะสามารถปรับตัวได้ดีกว่าในบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Michael L. Tushman and Charles A. O'Reilly, 1997)

สำหรับสถานศึกษา การเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรมหมายถึงการมีความสามารถในการปรับปรุงและพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้ให้ทันสมัย ทันต่อโลก และเหมาะสมกับผู้เรียนที่มีความหลากหลาย จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแสดงให้เห็นว่าโรงเรียนที่มีลักษณะขององค์กรแห่งนวัตกรรมจะสามารถสร้างแรงจูงใจให้ครูและบุคลากรพัฒนาตนเองอย่างไม่หยุดนิ่ง ทำให้การจัดการเรียนการสอนมีคุณภาพ และตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้ดียิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า “องค์กรแห่งนวัตกรรม” เป็นเสมือนตัวสะท้อนภาพรวมของการพัฒนาศักยภาพของโรงเรียนทั้งระบบ และเป็นดัชนีชี้วัดความพร้อมในการขับเคลื่อนการศึกษาสู่อนาคตที่มีพลวัตสูง

แม้ว่าโรงเรียนเอกชัยเป็นโรงเรียนที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเอง และพยายามปรับปรุงการบริหารจัดการให้มีความทันสมัยและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตาม โรงเรียนยังคงต้องพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในองค์กรให้มีความพร้อมต่อการขับเคลื่อนนวัตกรรมในทุกมิติ ทั้งในด้านโครงสร้าง การบริหารจัดการ ทรัพยากรบุคคล และวัฒนธรรมองค์กร เพื่อให้สามารถตอบรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในระบบการศึกษาและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลลัพธ์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาประเด็นเรื่องการพัฒนาโรงเรียนสู่การเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม โดยมุ่งหวังว่า ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนพัฒนา ปรับปรุง และยกระดับศักยภาพของโรงเรียนให้สามารถบริหารจัดการและพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบ ตลอดจนเป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของโรงเรียนได้อย่างเหมาะสมต่อไป (โรงเรียนเอกชัย, 2566)

จากประเด็นดังกล่าว การศึกษาวิจัยเรื่อง องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ โดยจะช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรทางการศึกษา เข้าใจถึงระดับความเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนอย่างชัดเจน อันจะนำไปสู่การวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ยังเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานต้นสังกัดและผู้กำหนดนโยบายในการออกแบบแนวทางสนับสนุนโรงเรียนให้สามารถยกระดับตนเองไปสู่การเป็นต้นแบบของการบริหารจัดการเชิงนวัตกรรมได้ในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของโรงเรียนมาตรฐานสากลอย่างโรงเรียนเอกชัย ซึ่งมีความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการและศักยภาพในการทดลองแนวคิดใหม่ การศึกษาครั้งนี้จึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเสริมจุด

แข็งให้โรงเรียนสามารถดำรงอยู่และเติบโตได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกการศึกษาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อทราบองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย
2. เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ โดยพื้นที่ของการวิจัย คือ โรงเรียนเอกชัย สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ คือ ผู้บริหารและข้าราชการครูของโรงเรียนเอกชัย จำนวน 79 คน จำแนกเป็น กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 4 คน กลุ่มผู้ช่วยผู้อำนวยการสถานศึกษาและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 12 คน และกลุ่มครู จำนวน 63 คน ผู้วิจัยหาขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 66 คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 3 คน กลุ่มผู้ช่วยผู้อำนวยการสถานศึกษาและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ จำนวน 10 คน และกลุ่มครู จำนวน 53 คน โดยใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified random sampling) โดยจำแนกตามตำแหน่งหน้าที่

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ชนิด ได้แก่ 1) แบบสอบถามความคิดเห็น โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สอบถามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Checklist) คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน และประสบการณ์การทำงานตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัยตามกรอบแนวคิดของทิดด์ เบสเซ็นท์ และพลาวิทท์ (Tidd, Bessant & Pavittt, 2013) ประกอบด้วย 7 ด้าน ดังนี้ 1) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม 2) โครงสร้างองค์การที่เหมาะสม 3) บุคลากรที่มีความสำคัญ 4) การมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม 5) การทำงานเป็นทีมที่มีประสิทธิภาพ 6) บรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ 7) การเชื่อมโยงและประสานงานข้ามขอบเขต โดยออกแบบเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ของลิเคิร์ท (Likert, 1967) 5 ระดับ โดยมีค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม (Index of item objective congruence) ที่ 0.67 – 1.00 และคำนวณหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ตามวิธีครอนบาค (Cronbach, 1970) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟ่า (α - coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามในการวิจัยครั้งนี้เท่ากับ 0.961 ใช้ศึกษาในการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย 2) แบบบันทึกการสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ใช้ในการสอบถามแนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย จำนวน 7 ด้าน ตามกรอบแนวคิดของทิดด์ เบสเซ็นท์ และพลาวิทท์ (Tidd, Bessant & Pavittt, 2013) คือ 1) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม 2) โครงสร้างองค์การที่เหมาะสม 3) บุคลากรที่มีความสำคัญ 4) การมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม 5) การทำงานเป็นทีมที่มี

ประสิทธิภาพ 6) บรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ 7) การเชื่อมโยงและประสานงานข้ามขอบเขต

3. ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม และดำเนินการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) กับผู้ให้ข้อมูลเพื่อหาแนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย

4. วิเคราะห์ข้อมูล โดยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระดับความเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย โดยภาพรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย

(n = 66)

ด้าน	องค์กรแห่งนวัตกรรม	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	ลำดับ
1	การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม	**3.67**	**0.92**	**มาก**	5
2	โครงสร้างองค์การที่เหมาะสม	**3.72**	**0.87**	**มาก**	4
3	บุคลากรที่มีความสำคัญ	**3.80**	**0.77**	**มาก**	1
4	การมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม	**3.66**	**0.87**	**มาก**	6
5	การทำงานเป็นทีมที่มีประสิทธิภาพ	**3.73**	**0.86**	**มาก**	3
6	บรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์	**3.62**	**0.90**	**มาก**	7
7	การเชื่อมโยงและประสานงานข้ามขอบเขต	**3.75**	**0.90**	**มาก**	2
รวม		**3.71**	**0.87**	**มาก**	

จากตารางที่ 1 พบว่า องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.71, S.D. = 0.87) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ บุคลากรที่มีความสำคัญ ($\bar{X}$ = 3.80, S.D. = 0.77) เป็นอันดับแรก รองลงมา คือ การเชื่อมโยงและประสานงานข้ามขอบเขต ($\bar{X}$ = 3.75, S.D. = 0.90) การทำงานเป็นทีมที่มีประสิทธิภาพ ($\bar{X}$ = 3.73, S.D. = 0.86) โครงสร้างองค์การที่เหมาะสม ($\bar{X}$ = 3.72, S.D. = 0.84) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม ($\bar{X}$ = 3.67, S.D. = 0.92) การมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม ($\bar{X}$ = 3.66, S.D. = 0.87) และบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ($\bar{X}$ = 3.62, S.D. = 0.90) ตามลำดับ

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย เป็นพหุแนวทาง จำแนกเป็นรายด้าน ดังนี้ ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม เสนอว่า ควรปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคลากร จัดกิจกรรม PLC ให้ครูเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถเป็นนวัตกรได้ ควรสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่กล้าลองผิดลองถูก ด้านโครงสร้างองค์การ เสนอว่า ควรปรับโครงสร้างโดยเพิ่มหน่วยงานใหม่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านนวัตกรรมโดยตรง ควรดำเนินการให้โรงเรียนมีการลดลำดับขั้นการบังคับบัญชาที่ซับซ้อนลง ด้านบุคลากรที่มีความสำคัญ เสนอว่า ควรคัดเลือกและพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เฉพาะด้านให้เป็นแกนนำด้านนวัตกรรม และควรใช้บุคลากรกลุ่มนี้เป็นต้นแบบ สนับสนุนให้บุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ด้านการมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม เสนอว่า ควรดำเนินการให้โรงเรียนมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และควรเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมด้านนวัตกรรมเข้ากับการพัฒนาวิชาชีพของครูและบุคลากร ด้านทีมงานที่มีประสิทธิภาพ เสนอว่า ผู้บริหารควรแต่งตั้งผู้นำทีมที่มีบทบาทชัดเจน และควรสนับสนุนให้ทีมงานได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานเป็นทีมและการสร้างนวัตกรรม ด้านบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ เสนอว่า ผู้บริหารควรปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เป็นพื้นที่กระตุ้นแรงบันดาลใจ ดำเนินการให้โรงเรียนมีระบบจูงใจและรางวัลสำหรับนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ และส่งเสริมทักษะความเป็นผู้ประกอบการให้กับบุคลากร ด้านการเชื่อมโยงหรือประสานงานข้ามขอบเขต เสนอว่า โรงเรียนควรพัฒนาระบบสื่อสารภายในที่เชื่อมโยงทุกระดับและข้ามสายงาน และควรสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอกและชุมชน

โดยสรุป แนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัยมีลักษณะเป็นการพัฒนาเชิงระบบแบบบูรณาการ ครอบคลุมมิติด้านภาวะผู้นำ โครงสร้างองค์การ ทรัพยากรบุคคล การมีส่วนร่วม การทำงานเป็นทีม บรรยากาศองค์กร และการเชื่อมโยงเครือข่าย โดยมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และวัฒนธรรมองค์การควบคู่กับการพัฒนาโครงสร้างและกลไกการบริหารจัดการที่เอื้อต่อการสร้างนวัตกรรมอย่างเป็นรูปธรรมอันจะนำไปสู่การเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรและการพัฒนาองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า องค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากโรงเรียนเอกชัยมีแนวทางการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับหลักการของการเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรมอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการกำหนดทิศทางและนโยบายที่ชัดเจน พร้อมทั้งสื่อสารให้บุคลากรเกิดความเข้าใจร่วมกัน ขณะเดียวกัน โรงเรียนเอกชัยยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรและการสร้างแรงจูงใจ โดยสนับสนุนบทบาทของครูและบุคลากรที่มีศักยภาพให้เป็นแกนนำและแบบอย่างในการสร้างสรรค์นวัตกรรม ตลอดจนส่งเสริมการเชื่อมโยงความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน ปัจจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมของโรงเรียนเอกชัยในการเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม จึงส่งผลให้ระดับการเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรมเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยของ อัครพนธ์ อุทิศพงษ์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาสถานศึกษาสู่การเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม สังกัด

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันของความเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรมของสถานศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งนี้ สะท้อนถึงการดำเนินงานที่มีความสอดคล้องกันในแต่ละมิติ อย่างไรก็ตาม การที่ผลการประเมินยังไม่อยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการพัฒนาเพิ่มเติมของสถานศึกษาในทุกด้าน โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนทัศน์และกระบวนการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมอย่างต่อเนื่องและเกิดประโยชน์เชิงคุณภาพต่อการจัดการศึกษา (อัครพนธ์ อุทิศพงษ์, 2568) และสอดคล้องกับผลวิจัยของ อรพินท์ สังข์ฉิม ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการเป็นองค์กรนวัตกรรมของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า สภาพการเป็นองค์กรนวัตกรรมของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2 โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน เนื่องมาจากนโยบายและการสนับสนุนจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่ส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งผู้บริหารและครูมีความตระหนักถึงความสำคัญของนวัตกรรมในการพัฒนา คุณภาพการเรียนการสอน นอกจากนี้การมีทรัพยากรที่เพียงพอและบรรยากาศที่เอื้อต่อการ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ยังช่วยกระตุ้นให้สถานศึกษาพัฒนาเป็นองค์กรนวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อรพินท์ สังข์ฉิม, 2568) ซึ่งสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับผลการวิจัยของผู้วิจัย

2. ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย ควรดำเนินการพัฒนา ดังนี้

2.1 แนวทางการพัฒนาด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม คือ ควรปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคลากร จัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้ครูเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถเป็นนวัตกรได้ ผู้บริหารต้องสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่กล้าลองผิดลองถูก ให้กำลังใจและคำแนะนำแทนการตำหนิ เพื่อรักษาความมุ่งมั่นในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ต่อไป ทั้งนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของอินท์ชลิตา ปิติพันธุ์เลิศ ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยการเป็นสถานศึกษาแห่งนวัตกรรมโลกยุคใหม่ พบว่า ผู้บริหารต้องมีความสามารถในการสร้างวิสัยทัศน์ กระตุ้นการเปลี่ยนแปลง และส่งเสริมให้บุคลากรมีความคิดสร้างสรรค์ (อินท์ชลิตา ปิติพันธุ์เลิศ, 2567)

2.2 แนวทางการพัฒนาด้านโครงสร้างองค์การ คือ ควรปรับโครงสร้างโดยเพิ่มหน่วยงานใหม่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านนวัตกรรมโดยตรง ควรดำเนินการให้โรงเรียนมีการปรับโครงสร้างอำนาจโดยให้อิสระ เพื่อความคล่องตัวในการแก้ปัญหาหน้างาน ควรดำเนินการให้โรงเรียนมีการลดลำดับขั้นการบังคับบัญชาที่ซับซ้อนลง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาภรณ์ ศรีสร้อย ได้ทำการศึกษาศึกษาเรื่อง การศึกษาองค์ประกอบการเป็นองค์กรนวัตกรรมของโรงเรียน พบว่า องค์กรนวัตกรรมของสถานศึกษาควรจะต้องมีการจัดโครงสร้างองค์กรที่เหมาะสม เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของบุคลากร หากสถานศึกษามีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน จะทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นภาพแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนเช่นกัน โดยโครงสร้างขององค์กรจะเอื้อให้เกิดการพัฒนาความสามารถในการจัดการการรู้อันนำไปสู่ความสามารถทางนวัตกรรมได้ (สุภาภรณ์ ศรีสร้อย, 2568)

2.3 แนวทางการพัฒนาด้านบุคลากรที่มีความสำคัญ คือ ควรคัดเลือกและพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์เฉพาะด้านให้เป็นแกนนำด้านนวัตกรรม ควรสร้างแรงจูงใจและความผูกพันให้แก่บุคลากรที่มีความสำคัญต่อองค์กร ควรใช้บุคลากรกลุ่มนี้เป็นต้นแบบ

และผู้สร้างแรงบันดาลใจและสนับสนุนให้บุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ทั้งนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของอรพินท์ สังข์ฉิม ได้ทำการวิจัยเรื่องแนวทางการเป็นองค์กรนวัตกรรมของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สุราษฎร์ธานี เขต 2 พบว่า การสร้างองค์กรนวัตกรรมต้องอาศัยบุคลากรที่มีความสามารถและทักษะที่เหมาะสม การสร้างแรงจูงใจและให้รางวัลแก่ผู้สร้างนวัตกรรมจะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (อรพินท์ สังข์ฉิม, 2568)

2.4 แนวทางการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม คือ ผู้บริหารควรดำเนินการให้โรงเรียนมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วม ควรเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมด้านนวัตกรรมเข้ากับการพัฒนาวิชาชีพของครูและบุคลากร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนิรัติศรัย ธรรมศร ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการสู่องค์กรนวัตกรรมของโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานศึกษาธิการภาค 18 ได้เสนอว่า ผู้บริหารและครูควรร่วมกันสร้างแนวปฏิบัติในการพัฒนาความรู้ ทักษะ ฝีมือเพื่อความก้าวหน้าในงานและวิชาชีพ สร้างให้ครูมีความรับผิดชอบในการเป็นนักวิชาการ และมีการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ และนำองค์ความรู้มาใช้ในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (นิรัติศรัย ธรรมศร, 2566)

2.5 แนวทางการพัฒนาด้านทีมงานที่มีประสิทธิภาพ คือ ผู้บริหารควรแต่งตั้งผู้นำทีมที่มีบทบาทชัดเจนและสามารถประสานงานได้ดีเพื่อกำกับ ติดตาม และสนับสนุนการทำงานของทีม ควรสนับสนุนให้ทีมงานได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานเป็นทีมและการสร้างนวัตกรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัครพนธ์ อุทิศพงษ์ ได้ทำการศึกษาศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาสถานศึกษาสู่การเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดหนองคาย พบว่า สถานศึกษาต้องสนับสนุนการทำงานเป็นทีม ร่วมกับผู้มีส่วนได้เสีย ครอบคลุมภารกิจการบริหารโรงเรียนทั้ง 4 ฝ่าย และควรมีการกำหนดบุคลากร กำหนดขอบข่ายหน้าที่ในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ชัดเจน (อัครพนธ์ อุทิศพงษ์, 2568)

2.6 แนวทางการพัฒนาด้านบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ คือ ผู้บริหารควรปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เป็นพื้นที่กระตุ้นแรงบันดาลใจ ควรดำเนินการให้โรงเรียนมีระบบจูงใจและรางวัลสำหรับนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ โรงเรียนควรกำหนดระบบรางวัลหรือการยกย่องเชิดชูเกียรติที่ชัดเจนสำหรับผู้ที่เสนอแนวคิดใหม่ๆ ควรส่งเสริมทักษะความเป็นผู้ประกอบการให้กับบุคลากร ส่งผลให้สอดคล้องกับงานวิจัยของอินท์ชลิตา ปิติพันธุ์เลิศ ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยการเป็นสถานศึกษาแห่งนวัตกรรมโลกยุคใหม่ พบว่า โรงเรียนที่มุ่งสู่ความเป็นองค์กรนวัตกรรมจำเป็นต้องมีปัจจัยสนับสนุนหลัก คือ บรรยากาศองค์กรที่สร้างแรงบันดาลใจ โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น และมีการให้รางวัลเพื่อกระตุ้นความสนใจ (อินท์ชลิตา ปิติพันธุ์เลิศ, 2567)

2.7 แนวทางการพัฒนาด้านการเชื่อมโยงหรือประสานงานข้ามขอบเขต คือ โรงเรียนควรพัฒนาระบบสื่อสารภายในที่เชื่อมโยงทุกระดับและข้ามสายงาน ผู้บริหารควรสร้าง เครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภายนอกและชุมชน แสวงหาพันธมิตรทั้งภาครัฐ เอกชน และท้องถิ่น ส่งผลให้สอดคล้องกับงานวิจัยของธัญรดี หิรัญกิตติกร ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาความต้องการความเป็นองค์กรนวัตกรรมของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ได้เสนอว่า ผู้บริหาร

สถานศึกษาควรส่งเสริมให้บุคลากรมีการแลกเปลี่ยนแนวความคิดด้านนวัตกรรมภายในองค์กร และสนับสนุนในการแลกเปลี่ยนแนวความคิดกับภายนอกองค์กรเพื่อยกระดับศักยภาพในการพัฒนาตนเองด้านนวัตกรรม (ธัญรดี หิรัญกิตติกร, 2565)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพประกอบ 1 แนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย

จากภาพอธิบายได้ว่า การพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย ควรมีลักษณะบูรณาการในลักษณะเชิงระบบ การขับเคลื่อนองค์กรแห่งนวัตกรรมมิใช่ผลจากการดำเนินการตามองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งโดยลำพัง หากแต่เป็นผลจากการออกแบบและเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ อย่างมีลำดับขั้นและมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นพลวัตภายใต้บริบทของสถานศึกษา กล่าวคือ ปัจจัยด้านวิสัยทัศน์ร่วม ภาวะผู้นำ ความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม และโครงสร้างองค์การ ทำหน้าที่เป็นกลไกระดับกำหนดทิศทางและสร้างเงื่อนไขเชิงระบบที่เอื้อต่อการเกิดนวัตกรรม ขณะที่ปัจจัยด้านบุคลากรที่มีความสำคัญ การมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม และการทำงานเป็นทีม ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงปฏิบัติที่แปลงนโยบายไปสู่การดำเนินงานจริง และปัจจัยด้านบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงการเชื่อมโยงและประสานงานข้ามขอบเขตทั้งภายในและภายนอกองค์กร ทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนที่ช่วยเร่งและขยายผลการสร้างนวัตกรรมให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน นอกจากนี้ การวิจัยยังค้นพบว่า “บุคลากรแกนนำนวัตกรรม” เป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ โดยมีบทบาทในการถ่ายทอดแนวคิด สร้างแรงจูงใจ และขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กร ซึ่งถือเป็นประเด็นเชิงลึกที่ช่วยอธิบายกระบวนการเกิดนวัตกรรมในสถานศึกษาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมในสถานศึกษาจำเป็นต้องมุ่งเน้นการออกแบบกลไกการขับเคลื่อนเชิงระบบ ที่มีความเชื่อมโยงกันทั้งในเชิงโครงสร้าง

กระบวนการ และพฤติกรรมของบุคลากร มากกว่าการพัฒนาในลักษณะรายองค์ประกอบแบบแยกส่วน ซึ่งเป็นมุมมองใหม่ที่สามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมในบริบทของสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

จากการศึกษาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งนี้ผลการศึกษาได้เสนอแนวทางการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนเอกชัย โดยมีลักษณะเป็นพหุแนวทาง เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา โดยมุ่งเน้นการบูรณาการปัจจัยด้านการกำหนดทิศทาง การดำเนินงานเชิงปฏิบัติ และการสนับสนุนเชิงระบบอย่างเป็นองค์รวม นอกจากนี้ ยังเน้นบทบาทของบุคลากรแกนนำนวัตกรรมในฐานะกลไกเชื่อมโยงระหว่างนโยบายและการปฏิบัติ เพื่อขับเคลื่อนการสร้างนวัตกรรมให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน อันนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ด้านการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ภาวะผู้นำ และความมุ่งมั่นในการสร้างนวัตกรรม ผู้บริหารสถานศึกษาควรนำผลการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ โดยกำหนดนโยบายและทิศทางการเป็นโรงเรียนแห่งนวัตกรรมไว้ในแผนกลยุทธ์ของสถานศึกษาอย่างชัดเจน และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการยอมรับการเปลี่ยนแปลง

1.2 ด้านโครงสร้างองค์การ โรงเรียนเอกชัยควรพิจารณาปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานให้มี ความยืดหยุ่นและคล่องตัว ควบคู่ไปกับการกระจายอำนาจการบริหารจัดการให้แก่หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้หรือหัวหน้าโครงการ

1.3 ด้านบุคลากรที่มีความสำคัญ ผู้บริหารโรงเรียนเอกชัยควรเร่งค้นหาและส่งเสริมบุคลากรกลุ่มเป้าหมายนี้ให้ทำหน้าที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการขับเคลื่อนนวัตกรรมของโรงเรียน

1.4 ด้านการมีส่วนร่วมอย่างสูงในนวัตกรรม โรงเรียนเอกชัยควรส่งเสริมบรรยากาศการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดพื้นที่และช่องทางให้ครูและบุคลากรทุกระดับได้นำเสนอแนวคิดริเริ่มสร้างสรรค์

1.5 ด้านทีมงานที่มีประสิทธิภาพ โรงเรียนเอกชัยควรส่งเสริมระบบการทำงานแบบร่วมมือรวมพลังโดยจัดตั้งทีมข้ามสายงานหรือทีมโครงการที่มีความหลากหลายและเหมาะสมกับภารกิจ

1.6 ด้านบรรยากาศที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ โรงเรียนเอกชัยควรพัฒนาสภาพแวดล้อมและบรรยากาศการทำงานให้เอื้อต่อความคิดสร้างสรรค์ โดยจัดพื้นที่ที่กระตุ้นแรงบันดาลใจและเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งส่งเสริมทักษะความเป็นผู้ประกอบการ

1.7 ด้านการเชื่อมโยงหรือประสานงานข้ามขอบเขต โรงเรียนเอกชัยควรยกระดับระบบการสื่อสารองค์กรให้มีความทันสมัยและเชื่อมโยงถึงกันแบบไร้รอยต่อ โดยนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาช่วยลด

ช่องว่างระหว่างสายงาน และสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกสถาบันอุดมศึกษา และปราชญ์ชุมชน เพื่อระดมทรัพยากรและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ใหม่

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมในสถานศึกษาที่มีแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดหรือทฤษฎีที่หลากหลายจากองค์กรภายนอก เพื่อขยายมุมมองเชิงวิชาการ

2.2 ควรศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ (เช่น ภาวะผู้นำ บรรยากาศองค์กร การทำงานเป็นทีม) ที่ส่งผลต่อองค์กรแห่งนวัตกรรม เพื่อนำข้อค้นพบไปกำหนดแนวทางการพัฒนาสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 ควรมีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารและครูในสถานศึกษาที่มีแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) ด้านนวัตกรรม เพื่อสังเคราะห์และสร้างรูปแบบ (Model) การพัฒนาองค์กรแห่งนวัตกรรมที่เป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

ธัญรดี หิรัญกิตติกร. (2565). การศึกษาความต้องการความเป็นองค์กรนวัตกรรมของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 12(2), 266 – 278.

นิรัติศรัย ธรรมศร. (2566). การบริหารจัดการสู่องค์กรนวัตกรรมของโรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานศึกษาธิการภาค 18. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,* 6(3), 1566 – 1583.

โรงเรียนเอกชัย. (2566). *รายงานการประเมินและคัดเลือกสถานศึกษารางวัลพระราชทานระดับประถมศึกษาขนาดใหญ่ประจำปีการศึกษา*. สมุทรสาคร: โรงเรียนเอกชัย.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579.* กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สุภาภรณ์ ศรีสร้อย. (2568). การศึกษาองค์ประกอบการเป็นองค์กรนวัตกรรมของโรงเรียน. *วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์,* 8(3), 259 – 268.

อรพินท์ สังข์ฉิม. (2568). แนวทางการเป็นองค์กรนวัตกรรมของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 8(4), 76 – 88.

อัครพนธ์ อุทิศพงษ์. (2568). แนวทางการพัฒนาสถานศึกษาสู่การเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดหนองคาย. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 8(4), 310 – 324.

อินท์ชลิตา ปิติพันธุ์เลิศ. (2567). ปัจจัยการเป็นสถานศึกษาแห่งนวัตกรรมโลกยุคใหม่. *วารสารบริหารธุรกิจราชมงคลสุวรรณภูมิ,* 1(3), 24 – 33.

Cronbach, L. J. (1970). *Essentials of psychological testing* (3rd ed.). Harper & Row.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607–610.

Likert Rensis. (1967). *The Human Organization.* New York, NY: McGraw-Hill.

Michael L. Tushman and Charles A. O'Reilly. (1997). *Winning through Innovation: A Practical Guide to Leading Organizational Change and Renewal.* Boston: Harvard Business School Press.

Tidd Joe, John Bessant, and Keith Pavitt. (2013). *Managing Innovation: Integrating Technological and Organizational Change (*5th ed.). Chichester: John Wiley & Sons.

การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
The Excellence Administration for Educational Opportunity Expansion School Under Office of The Basic Education Commission

[1]อาพันธ์ชนก สวนจันทร์ [2]นุชนรา รัตนศิระประภา
[1]Aphanchanok Suanchan [2]Nuchnara Rattanasiraprapha
[1,2]คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: teachertong2010@hotmail.com

Received April 8, 2026; **Revised** April 12, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา และ 2) เพื่อศึกษาผลการยืนยันองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เป็นแบบกลุ่มตัวอย่างเดียว และมีการวัดครั้งเดียวในลักษณะศึกษาสภาวการณ์ไม่มีการทดลอง กลุ่มตัวอย่างของการวิจัย คือ โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ จำนวนทั้งสิ้น 99 แห่ง ซึ่งได้มาโดยการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางประมาณการขนาดกลุ่มตัวอย่างของทาโร่ ยามาเน่ ที่ความเชื่อมั่น 90% แล้วใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยการสุ่มแบบแบ่งประเภท ผู้ให้ข้อมูลโรงเรียนละ 3 คน ประกอบด้วย 1) ผู้อำนวยการโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา 2) รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิชาการ หรือหัวหน้างานบริหารวิชาการ และ 3) หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 297 คน เครื่องมือวิจัยมี 3 ประเภท คือ 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง 2) แบบสอบถามความคิดเห็น และ 3) แบบยืนยันองค์ประกอบ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1. การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก 96 ตัวแปร คือ 1) ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา 47 ตัวแปร 2) การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน 34 ตัวแปร 3) การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ 3 ตัวแปร 4) การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา 6 ตัวแปร และ 5) การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ 6 ตัวแปร ทุกองค์ประกอบสามารถอธิบายร่วมกันได้ร้อยละ

67.676 และ 2. ผลการยืนยันองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์

คำสำคัญ: การบริหารสู่ความเป็นเลิศ; ความเป็นเลิศ; โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา

Abstract

This research article aimed to study 1) the factors of the excellence administration for educational opportunity expansion school under Office of the Basic Education Commission, and 2) the confirmatory results for the excellence administration for educational opportunity expansion school under Office of the Basic Education Commission. This study was descriptive research with the–one–shot, non–experimental case study design. The samples were 99 educational opportunity expansion schools under Primary Educational Service Area Office, the Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education. The sample size was determined based on Yamane's Sample Size Table with a 90% confidence level. The sample was obtained from stratified random sampling. There were 297 respondents, with three representatives from each school including 1) educational opportunity expansion school directors, 2) deputy directors of academic affairs or heads of academic affairs, and 3) heads of department. The research instruments consisted of three types: 1) the semi-structured interview, 2) the opinionnaire, and 3) factors verification form. The statistics used to analyze the data were frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, exploratory factor analysis, and content analysis. The research results were found as follows; 1 . The factors of the excellence administration for educational opportunity expansion school under Office of the Basic Education Commission consisted of five factors 96 variables which were; 1) Skills and leadership of educational administrators 47 variables, 2) Sustainable management of educational institutions 34 variables, 3) Support and promote effective educational management 3 variables, 4) Development of student quality and potential of teachers and educational personnel 6 variables, and 5) Strategic management and quality resources 6 variables. The total variance explained by five components is 67.676 percent. And 2. The results of factor confirmatory form for all the excellence administration for educational opportunity expansion school under Office of the Basic Education Commission were accuracy, propriety, feasibility, and utility.

Keywords: Excellence Administration; Excellence; Educational Opportunity Expansion School

บทนำ

ปัจจุบันสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสต่างๆ รวมไปถึงโรคอุบัติใหม่อื่นๆ อีกมากมาย อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของโลก ซึ่งรวมไปถึงความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีสารสนเทศนั้น ส่งผลกระทบต่อประชากรโลกเป็นวงกว้าง ซึ่งวิกฤตการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับระบบการศึกษาหลากหลายด้านที่ทำให้สถานศึกษาต้องปรับตัว ซึ่งจะเป็นบททดสอบของความจำเป็นครั้งใหญ่ในการบริหารจัดการศึกษาที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ให้สอดคล้องกับความปกติใหม่ที่เกิดขึ้น การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและเตรียมความพร้อมที่จะเผชิญกับความท้าท้ายกระแสโลก โดยปัจจัยสำคัญที่จะเผชิญการเปลี่ยนแปลง และท้าทายดังกล่าว ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยต้องเป็นการศึกษาที่มีคุณภาพเพื่อทำให้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ได้รู้จักคิดวิเคราะห์ รู้จักคิดแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักเรียนรู้ตัวตนเอง สามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีจริยธรรม คุณธรรม รู้จักพึ่งตนเอง และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข (อุทุมพร สมศรี, 2560) นอกจากนี้ในกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกศตวรรษที่ 21 การศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความได้เปรียบของประเทศต่างๆ โดยในส่วนของประเทศไทยได้มีการบริหารจัดการการศึกษา การพัฒนาศักยภาพ และขีดความสามารถของคนไทยให้มีลักษณะความรู้ ความสามารถและสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน และการพัฒนาประเทศภายใต้แรงกดดันภายนอกจากกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งแรงกดดันภายในประเทศที่เป็นปัญหาวิกฤตที่ประเทศต้องเผชิญ และเพื่อให้คนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมคุณธรรม จริยธรรม และประเทศสามารถก้าวข้ามกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้วรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งในปัจจุบัน และอนาคต โดยการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ และส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) โดยส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของระบบการศึกษาไทย คือ โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2533 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ โดยทำการเปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในพื้นที่ห่างไกลจากโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาในขณะนั้น โดยเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ไม่สามารถเดินทางไปศึกษาต่อในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ได้มีโอกาสเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งเป็นการเปิดโอกาส หรือขยายโอกาสให้กับนักเรียนที่อยู่ในเขตพื้นที่ห่างไกลได้มีพื้นฐานการศึกษาที่สูงขึ้น ในการดำเนินการดังกล่าวจะใช้อาคารสถานที่ และบุคลากรของโรงเรียนประถมศึกษา และในการดำเนินการของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาตั้งแต่ปีการศึกษา 2533 มาจนถึงปัจจุบันมีโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาทั่วประเทศเพิ่มขึ้นถึง 6,793 แห่ง

ในช่วงเวลาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษามีจำนวนเพิ่มขึ้น จึงแสดงให้เห็นว่าการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของประเทศไทยได้กระจายสู่เยาวชนทั่วทุกพื้นที่ของประเทศไปอย่างทั่วถึง ซึ่งโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาส่วนมากจะเปิดโอกาสให้กับเด็กที่ไม่พร้อมที่จะเดินทางไปเรียนที่โรงเรียนสามัญในตัวอำเภอ รวมถึงเด็กที่มีปัญหามาจากที่อื่น

เพราะฉะนั้นปัญหาของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาจึงมีมากกว่าโรงเรียนที่สอนถึงแค่ระดับประถมศึกษาเท่านั้น เพราะนักเรียนที่เรียนระดับประถมศึกษาของโรงเรียนขยายโอกาสจะเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของรุ่นพี่มัธยม นอกจากนี้ปัญหาสำคัญอันดับแรกนั้นก็คือ เรื่องการเรียนการสอน ผลสัมฤทธิ์จะต่ำ เพราะว่าเป็นเด็กที่ไม่เก่ง เด็กที่เก่งๆ ส่วนมากก็จะเข้าไปเรียนในโรงเรียนมัธยม ส่วนเด็กที่เรียนในโรงเรียนขยายโอกาส คือ เด็กไม่มีความตระหนัก และไม่ได้สนใจที่จะเรียน เพราะมองอนาคตไม่ออก จึงไม่รู้ว่าจะเรียนไปเพื่ออะไร (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2560) และจากการประเมินคุณภาพภายนอกรอบสาม (พ.ศ.2554 - 2558) ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งผลการประเมินตามตัวบ่งชี้ของสถานศึกษาที่เปิดสอนระดับประถมศึกษา – มัธยมศึกษา กลุ่มพื้นฐานค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับดี โดยตัวบ่งชี้ที่ต้องปรับปรุงเร่งด่วน คือ ตัวบ่งชี้ที่ 5 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน ค่าเฉลี่ยเทียบร้อย 47.65 และตัวบ่งชี้ทุกตัวในกลุ่มอัตลักษณ์ และกลุ่มมาตรการส่งเสริมมีผลการประเมินอยู่ในระดับดีมาก โดยสถานศึกษาที่เปิดสอนระดับประถมศึกษา - มัธยมศึกษาที่ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานมีผลประเมินในระดับต้องปรับปรุงเร่งด่วน คือ ตัวบ่งชี้ที่ 5 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน ค่าเฉลี่ยเทียบร้อย 29.50 และผลการเปรียบเทียบพัฒนาการผลการประเมินคุณภาพภายนอกทั้งสามรอบ พบว่า ส่วนใหญ่มีผลการประเมินลดลง 2 ระดับ คือ รับรอง > ไม่รับรอง ร้อยละ 30.35 รองลงมา คือ คงที่สามรอบ คือ ดี > ดี ร้อยละ 12.73 เพิ่มขึ้น 2 ระดับ คือ ไม่รับรอง > รับรอง ร้อยละ 9.22 และลดลง 1 ระดับ คือ ดีมาก > ดี ร้อยละ 8.87 (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน), 2554) และการประเมินคุณภาพภายนอกรอบสี่ (พ.ศ.2559 – 2563) ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ข้อมูลการประเมินตามเกณฑ์การประเมินการประกันคุณภาพ โดยแบ่งออกเป็นระดับการศึกษา และมาตรฐานการศึกษาในแต่ละด้านจากจำนวนสถานศึกษาที่สำนักงานได้ดำเนินการในปีงบประมาณ พ.ศ.2565 ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มาตรฐานด้านผู้เรียน มีผลประเมินเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด ร้อยละ 99.92 และมีผลประเมินอยู่ในเกณฑ์ที่ควรได้รับการพัฒนา ร้อยละ 0.08 มาตรฐานด้านการบริหารจัดการ มีผลประเมินเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด ร้อยละ 99.97 และมีผลประเมินอยู่ในเกณฑ์ที่ควรได้รับการพัฒนา ร้อยละ 0.03 และมาตรฐานด้านการจัดการเรียนการสอน มีผลประเมินเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด ร้อยละ 99.97 และมีผลประเมินอยู่ในเกณฑ์ที่ควรได้รับการพัฒนา ร้อยละ 0.03 (สำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (สำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน, 2565) โดยการประเมินคุณภาพภายนอกรอบสี่ (พ.ศ.2559 – 2563) ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ยังมีผลการประเมินที่ยังคงมีจุดที่ควรได้รับการปรับปรุง และพัฒนาเพื่อให้สถานศึกษาไปสู่ความเป็นเลิศต่อไป ดังนั้นจากข้อมูลดังกล่าวจึงส่งผลให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นไปอย่างยากลำบาก รวมไปถึงการยกระดับคุณภาพการศึกษา และมาตรฐานของการศึกษาที่นับว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งนักเรียนทุกคนจึงควรได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพเป็นเลิศ โดยจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาระบบการศึกษาไปสู่ระบบการศึกษาที่มีศักยภาพสูง (High Performing Education System) และประเด็นสำคัญในการปรับปรุงคุณภาพการศึกษา คือ การที่มีโรงเรียนดีมีคุณภาพ ซึ่งหมายถึงความมีประสิทธิผลของโรงเรียนที่นำไปสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา และจากสภาพปัญหา และความจำเป็นดังกล่าวจึง

กลายเป็นประเด็นท้าทายที่สำคัญของระบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา

ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงการบริหารสถานศึกษาที่ดีมีความเหมาะสม สามารถนำไปใช้ในการบริหารสถานศึกษาเพื่อให้สถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศตามเป้าหมายของการจัดการศึกษาในสภาพการเปลี่ยนแปลงของปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาในเรื่อง การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน อันจะเป็นประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการ และเชิงปฏิบัติการ ด้านการบริหารจัดการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพ และคุณภาพทางการศึกษาโดยรวมของประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. เพื่อศึกษาผลการยืนยันองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เป็นแบบกลุ่มตัวอย่างเดียว และมีการวัดครั้งเดียวในลักษณะศึกษาสภาวการณ์ไม่มีการทดลอง

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวนทั้งสิ้น 6,793 แห่ง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้มาโดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางประมาณการขนาดกลุ่มตัวอย่างของทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1967) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 99 แห่ง ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยการสุ่มแบบแบ่งประเภท (Stratified Random Sampling) ซึ่งแบ่งกลุ่มของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ออกเป็น 6 ภูมิภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก และภาคใต้ เทียบสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างกับประชากรในแต่ละภูมิภาค โดยมีผู้ให้ข้อมูลโรงเรียนละ 3 คน ประกอบด้วย 1) ผู้อำนวยการโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา 2) รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารวิชาการ หรือหัวหน้างานบริหารวิชาการ และ 3) หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 297 คน ซึ่งเป็นหน่วยวิเคราะห์ (unit of analysis) โดยผู้วิจัยได้รับการตอบกลับคืน จำนวน 297 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 100 ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีด้วยกัน 3 ประเภท คือ

1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารวรรณกรรมต่างๆ และงานวิจัยเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาไปเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยได้ออกแบบเครื่องมือ ออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ทรงคุณวุฒิ ตอนที่ 2 ประเด็นการสัมภาษณ์สำหรับการพิจารณากำหนดตัวแปรในการวิจัย เรื่อง

การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2) แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) ได้ออกแบบแบบสอบถามความคิดเห็น ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วยเพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่ในโรงเรียน และประสบการณ์ในการทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ตอนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับของลิเคิร์ท (Likert's Rating Scale) (Likert, 1961)

3) แบบยืนยันองค์ประกอบ (Factor Confirmatory Form) โดยเป็นแบบสอบถามผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาเกี่ยวกับความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ โดยได้ออกแบบข้อคำถาม เป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ทรงคุณวุฒิ ตอนที่ 2 การยืนยันองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณายืนยันผลการวิเคราะห์องค์ประกอบ ได้แก่ ความถูกต้อง (Accuracy) ความเหมาะสม (Propriety) ความเป็นไปได้ (Feasibility) และความเป็นประโยชน์ (Utility)

การสร้าง และพัฒนาเครื่องมือ โดยจำแนกตามประเภทของเครื่องมือวิจัย ได้ดังต่อไปนี้

1. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) มีการดำเนินการสร้าง และพัฒนา ดังนี้

ขั้นที่ 1 วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากตำรา เอกสาร หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยทั้งต่างประเทศ และไทยเพื่อนำมาสร้างเป็นประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยได้ยกร่างเครื่องมือโดยกำหนดประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ขั้นที่ 2 สังเคราะห์ตัวแปรทั้งหมดที่ได้มาจากขั้นที่ 1 เพื่อนำไปเป็นกรอบในการสร้างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และนำร่างเครื่องมือส่งให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พิจารณาเกี่ยวกับประเด็นที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิว่ามีความครอบคลุม สอดคล้อง และเหมาะสมหรือไม่ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน

ขั้นที่ 3 นำแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ที่ได้มาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน

ขั้นที่ 4 นำข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในขั้นที่ 5 มาวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อนำไปปรับให้เป็นข้อคำถามในแบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire)

2. แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) มีการดำเนินการสร้าง และพัฒนา ดังนี้

ขั้นที่ 1 ทำการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตำรา เอกสาร และกำหนดกรอบแนวคิดโดยการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) จากตำรา เอกสาร หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งต่างประเทศ และไทย รวมไปถึงการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา

(content analysis) เพื่อให้ได้มาซึ่งกรอบแนวคิดของการวิจัย และตัวแปรที่ต้องการศึกษาแล้วนำไปสร้างเป็นแบบสอบถาม

ขั้นที่ 2 นำข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์ตัวแปรจากขั้นที่ 1 มาสร้างแบบสอบถาม และปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จากนั้นนำแบบสอบถามไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน พิจารณา

ขั้นที่ 3 ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัยด้านความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) และนำผลที่ได้มาวิเคราะห์หาความตรงเชิงเนื้อหาด้วยดัชนีความสอดคล้อง IOC (Index of Item-Objective Congruence) โดยพิจารณาค่าดัชนีความสอดคล้อง ค่า IOC ตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป พบว่า แบบสอบถามมีค่า IOC ทุกข้อ เท่ากับ 1.00จากนั้นปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน และอาจารย์ที่ปรึกษา

ขั้นที่ 4 นำแบบสอบถามที่ได้ไปทดลองใช้ (try out) กับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จำนวน 10 แห่ง ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างเดียวกับการวิจัยครั้งนี้ โดยมีผู้ให้ข้อมูลโรงเรียนละ 3 คน รวมผู้ให้ข้อมูล จำนวน 30 คน

ขั้นที่ 5 ดำเนินการรวบรวมข้อมูลทั้งหมด เพื่อวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α-Coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) (Cronbach, 1990) ผลการทดลองใช้ พบว่า แบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เท่ากับ 0.984

ขั้นที่ 6 นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามในขั้นที่ 5 มาดำเนินการปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามให้สมบรูณ์เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

3. แบบยืนยันองค์ประกอบ (Factor Confirmatory Form) มีการดำเนินการสร้าง และพัฒนา ดังนี้

ขั้นที่ 1 เมื่อได้ผลการวิจัยมาแล้ว จึงกำหนดประเด็นต่างๆ ให้ครอบคลุมกับผลการวิจัยที่กำหนดไว้ คือ ความถูกต้อง (Accuracy) ความเหมาะสม (Propriety) ความเป็นไปได้ (Feasibility) และความเป็นประโยชน์ (Utility)

ขั้นที่ 2 ดำเนินการนำร่างเครื่องมือเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นที่ใช้ในการยืนยันผลการวิจัย ว่า มีความครอบคลุม หรือไม่ ซึ่งได้กำหนดประเด็น คือ มีความถูกต้อง (Accuracy) ความเหมาะสม (Propriety) ความเป็นไปได้ (Feasibility) และความเป็นประโยชน์ (Utility)

ขั้นที่ 3 ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จากนั้นนำแบบยืนยันองค์ประกอบส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน เพื่อทำการยืนยันผลการวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล จากเครื่องมือวิจัย ทั้ง 3 ประเภท ตามขั้นตอนดังนี้

1. ผู้วิจัยดำเนินการขอหนังสือนำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำวิจัยครั้งนี้ คือ ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรเพื่อทำหนังสือราชการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ และแจ้งสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทุกขั้นตอน

2. การเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ (Semi-Structured Interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยดำเนินการด้วยตนเอง

3. การเก็บข้อมูลแบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) โดยมีวิธีการดังนี้

3.1 ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองกับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ออกเป็น 6 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก และภาคใต้

3.2 ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยมีผู้ช่วยวิจัย ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน และเจ้าหน้าที่ธุรการทุกโรงเรียนที่เก็บข้อมูล

3.3 ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ถึงโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างโดยตรง และเก็บข้อมูลแบบสอบถามความคิดเห็นโดยการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง หรือในแบบฟอร์มออนไลน์ (Google Form) โดยผู้วิจัยมีขั้นตอนในการเก็บข้อมูล คือ ทำการจัดส่งหนังสือขอความร่วมมือการเก็บข้อมูลไปยังโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยทำการจัดส่งแบบสอบถามความคิดเห็นเพื่อขอความอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามของผู้วิจัย เอกสารประกอบด้วย คำชี้แจงในการตอบแบบสอบถาม ซองปิดแสตมป์จ่าหน้าซองถึงผู้วิจัย จากนั้นทำการส่งถึงโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง และขอรับแบบสอบถามกลับทางไปรษณีย์ด้วยตนเอง หรือทางแบบฟอร์มออนไลน์ (Google Form)

4. การเก็บข้อมูลการสอบถามจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้แบบยืนยันองค์ประกอบเพื่อการยืนยันการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยผู้วิจัยดำเนินการด้วยตนเอง

4. สถิติที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลทุกขั้นตอน และนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยจำแนกตามประเภทของเครื่องมือวิจัย ได้ดังต่อไปนี้

1. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) มีสถิติที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ทรงคุณวุฒิ วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งประกอบด้วย ชื่อ - นามสกุล ตำแหน่งปัจจุบัน และสถานที่ทำงาน ซึ่งพิจารณาจากตำแหน่งปัจจุบัน โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และตอนที่ 2 ประเด็นการสัมภาษณ์สำหรับการพิจารณากำหนดตัวแปรในการวิจัย เรื่อง การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน วิเคราะห์การแสดงความคิดเห็นจากประเด็นการสัมภาษณ์ ซึ่งพิจารณาเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณากำหนดตัวแปรในการวิจัย โดยใช้ค่าความถี่ (frequency)

2. แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) มีสถิติที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งประกอบด้วยเพศ อายุ ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งหน้าที่ในโรงเรียน และประสบการณ์ในการทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage) และตอนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน วิเคราะห์ระดับความคิดเห็นที่เกี่ยวกับตัวแปร โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามของผู้ให้ข้อมูล และการแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูลกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ และคานท์ (Best and

Kahn, 2006) และวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis: EFA) ด้วยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่นำมาวิเคราะห์ด้วยสถิติทดสอบ Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy and Bartlett's Test สกัดองค์ประกอบด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Factor Extraction Method: Principal Component Analysis: PCA) และการหมุนแกนแบบแวริแมกซ์ (Varimax Rotation) เกณฑ์การเลือกตัวแปรที่เข้าอยู่ในองค์ประกอบพิจารณาจากค่าความแปรปรวนของตัวแปร (Eigen Value) เท่ากับ หรือมากกว่า 1 ขึ้นไป และมีตัวแปรที่สังเกตได้ในแต่ละองค์ประกอบ ไม่น้อยกว่า 3 ตัวแปรขึ้นไป ตามวิธีของไกเซอร์ (Kaiser) (Kaiser, อ้างถึงใน Quoted Kaiser in Barbara G. Tabachink and Linda S. Fidell, 1983) และถือเอาค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (Factor Loading) ของตัวแปรแต่ละตัวขององค์ประกอบ ต้องมีค่าตั้งแต่ 0.6 ขึ้นไป (Howard, L. B. and Comrey, A. L., 1992)

3. แบบยืนยันองค์ประกอบ (Factor Confirmatory Form) มีสถิติที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ทรงคุณวุฒิ วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งประกอบด้วยชื่อ - นามสกุล ตำแหน่งปัจจุบัน และสถานที่ทำงาน ซึ่งพิจารณาจากตำแหน่งปัจจุบัน โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และตอนที่ 2 การยืนยันองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน วิเคราะห์ตรวจสอบการยืนยันองค์ประกอบ โดยใช้สถิติพื้นฐานทั่วไป ได้แก่ ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage) และวิเคราะห์การแสดงความคิดเห็น ซึ่งพิจารณาเกี่ยวกับความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ โดยใช้ค่าความถี่ (frequency)

ผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า 1) ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา โดยพิจารณาจากค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) พบว่า ตัวแปรทั้งหมด มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) อยู่ระหว่าง 3.88 – 4.67 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) อยู่ระหว่าง 0.51 – 0.99 ตัวแปรที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) สูงสุด คือ ตัวแปรที่ 54 มีการมุ่งเน้นไปที่ปัจจัยการผลิต และการใช้จ่ายประจำปีที่เหมาะสม และชัดเจน รวมถึงมีระบบการจัดซื้อจัดจ้างที่มีความโปร่งใส และตรวจสอบได้ ($\overline{X}$ = 4.67, S.D. = 0.68) ส่วนตัวแปรที่มีค่ามัชฌิมเลขคณิต ($\overline{X}$) ต่ำสุด คือ ตัวแปรที่ 153 ผู้เรียนปฏิบัติตามหลักประชาธิปไตย และให้ความร่วมมือกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม ($\overline{X}$ = 3.88, S.D. = 0.63) และตัวแปรที่ 154 ผู้เรียนพัฒนาความรู้ ความสามารถ และสร้างคุณค่าให้กับตนเองตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ($\overline{X}$ = 3.88, S.D. = 0.64) เมื่อพิจารณาระดับความคิดเห็นด้วยว่าเป็นการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด 69 ข้อ และอยู่ในระดับมาก 86 ข้อ และ 2) ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis: EFA) การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา พบว่า การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามเพื่อให้ได้องค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทาง

การศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis: EFA) โดยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่นำมาวิเคราะห์ด้วยสถิติทดสอบ Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy and Bartlett's Test การสกัดองค์ประกอบด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Factor Extraction Method: Principal Component Analysis: PCA) และการหมุนแกนแบบแวริแมกซ์ (Varimax Rotation)

ตารางที่ 1 ผลการทดสอบความเหมาะสมของข้อมูล

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy		0.901
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	71482.241
	df	10878
	Sig.	0.000

จากตารางที่ 1 ผลการทดสอบความเหมาะสมของข้อมูล จากค่า KMO ของข้อมูลตัวแปรการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีค่า KMO เท่ากับ 0.901 ซึ่งมากกว่า 0.80 และเข้าใกล้ 1.00 ซึ่งหมายถึงข้อมูลมีความเหมาะสมเพียงพอในการนำไปวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) ต่อไปได้ และเมื่อทดสอบสมมติฐานด้วย Bartlett's Test of Sphericity พบว่า มีค่า Chi-Square เท่ากับ 71482.241 และค่า Sig. เท่ากับ 0.000 ซึ่งน้อยกว่า .05 จึงปฏิเสธ H_0 และยอมรับ H_1 หมายความว่า ตัวแปรที่เกี่ยวกับการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความสัมพันธ์กัน และเป็นข้อมูลที่เหมาะสมในการนำไปวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) ต่อไป

การวิเคราะห์องค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการสกัดปัจจัยด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Factor Extraction Method: Principal Component Analysis: PCA) และการหมุนแกนแบบแวริแมกซ์ (Varimax Rotation) ซึ่งมีข้อตกลงเบื้องต้น คือ แต่ละองค์ประกอบ (Component) มีค่าไอเกน (Eigen Value) เท่ากับ หรือมากกว่า 1 ขึ้นไปตามวิธีของ Kaiser และค่าน้ำหนักองค์ประกอบแต่ละตัว (Factor Loading) มีค่าตั้งแต่ 0.6 ขึ้นไป โดยผลการสกัดองค์ประกอบพบว่า ได้จำนวนองค์ประกอบตามเงื่อนไขข้างต้น จำนวน 11 องค์ประกอบ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่าความแปรปรวนของตัวแปรองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

องค์ประกอบ (component)	Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	ค่าความแปรปรวน (Eigen Value)	ค่าร้อยละของความแปรปรวน (% of Variance)	ค่าร้อยละสะสมของความแปรปรวน (Cumulative % of Variance)	ค่าความแปรปรวน (Eigen Value)	ค่าร้อยละของความแปรปรวน (% of Variance)	ค่าร้อยละสะสมของความแปรปรวน (Cumulative % of Variance)
1*	81.637	55.160	55.160	39.547	26.721	26.721
2*	9.219	6.229	61.389	33.086	22.355	49.077
3*	7.165	4.841	66.231	10.784	7.287	56.363
4*	3.920	2.649	68.879	10.468	7.073	63.436
5*	3.234	2.185	71.064	6.275	4.240	67.676
6	2.810	1.899	72.963	4.488	3.033	70.709
7	2.221	1.500	74.463	3.138	2.120	72.829
8	1.446	0.977	75.440	2.792	1.887	74.716
9	1.361	0.919	76.360	2.025	1.368	76.084
10	1.228	0.830	77.189	1.470	0.993	77.077
11	1.119	0.756	77.946	1.285	0.868	77.946

จากตารางที่ 2 พบว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ (Exploratory Factor Analysis: EFA) การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากการสกัดปัจจัยด้วยวิธีวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Factor Extraction Method: Principal Component Analysis: PCA) และการหมุนแกนแบบแวริแมกซ์ (Varimax Rotation) ซึ่งมีองค์ประกอบที่มีค่าไอเกน (Eigen Value) เท่ากับ หรือมากกว่า 1 ขึ้นไปตามแนวคิดของ Kaiser จำนวน 11 องค์ประกอบ โดยสามารถอธิบายความแปรปรวนรวมได้ทั้งหมดเท่ากับ ร้อยละ 77.946 และเมื่อพิจารณาความแปรปรวนของตัวแปร (Eigen Values) ที่เท่ากับ หรือมากกว่า 1 ขึ้นไป ในการเลือกองค์ประกอบจากจำนวนตัวแปรทั้งหมดในแต่ละองค์ประกอบที่ต้องมีตัวแปรอธิบายองค์ประกอบนั้นๆ ตั้งแต่ 3 ตัวแปรขึ้นไปตามแนวคิดของ Kaiser และค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) ของแต่ละตัวแปร มีค่าตั้งแต่ 0.6 ขึ้นไปนั้น พบว่า มีจำนวน 5 องค์ประกอบเท่านั้นที่เป็นไปตามเกณฑ์การพิจารณา

ตารางที่ 3 องค์ประกอบ และค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ลำดับที่	ชื่อองค์ประกอบ	จำนวนตัวแปร	ค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading)
1	องค์ประกอบที่ 1	47	0.600 – 0.872
2	องค์ประกอบที่ 2	34	0.608 – 0.852
3	องค์ประกอบที่ 3	3	0.600 – 0.745
4	องค์ประกอบที่ 4	6	0.639 – 0.778
5	องค์ประกอบที่ 5	6	0.626 – 0.702
รวม		**96**	**0.600 – 0.872**

จากตารางที่ 3 พบว่า องค์ประกอบที่เป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้น มีจำนวน 5 องค์ประกอบ มีจำนวนตัวแปรสำคัญที่อธิบายองค์ประกอบทั้งสิ้น 96 ตัวแปร มีค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.600 – 0.872 โดยมีจำนวนตัวแปรสำคัญที่อธิบายองค์ประกอบได้มากที่สุด คือ องค์ประกอบที่ 1 บรรยายด้วยตัวแปรสำคัญ จำนวน 47 ตัวแปร มีค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.600 – 0.872 และตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา” องค์ประกอบที่ 2 บรรยายด้วยตัวแปรสำคัญ จำนวน 34 ตัวแปร มีค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.608 – 0.852 และตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน” องค์ประกอบที่ 3 บรรยายด้วยตัวแปรสำคัญ จำนวน 3 ตัวแปร มีค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.600 – 0.745 และตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ” องค์ประกอบที่ 4 บรรยายด้วยตัวแปรสำคัญ จำนวน 6 ตัวแปร มีค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.639 – 0.778 และตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา” และองค์ประกอบที่ 5 บรรยายด้วยตัวแปรสำคัญ จำนวน 6 ตัวแปร มีค่าน้ำหนักปัจจัย (Factor Loading) อยู่ระหว่าง 0.626 – 0.702 และตั้งชื่อองค์ประกอบนี้ว่า “การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ”

2. ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ผลการยืนยันองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 5 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา องค์ประกอบที่ 2 การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน องค์ประกอบที่ 3 การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่ 4 การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา และองค์ประกอบที่ 5 การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ ซึ่งมีผลการยืนยันองค์ประกอบของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน โดยแต่ละท่านมีความเห็นตรงกันว่า มีความถูกต้อง (Accuracy) จำนวน 5 ท่าน คิดเป็นร้อยละ 100 ความเหมาะสม (Propriety) จำนวน 5 ท่าน คิดเป็นร้อยละ 100 ความเป็นไปได้ (Feasibility) จำนวน 5 ท่าน คิดเป็นร้อยละ 100 และความเป็นประโยชน์ (Utility) จำนวน 5 ท่าน คิดเป็นร้อยละ 100 โดยรวมองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความถูกต้อง (Accuracy) ความเหมาะสม (Propriety) ความเป็นไปได้ (Feasibility) และความเป็นประโยชน์ (Utility)

อภิปรายผลการวิจัย

1. องค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้ องค์ประกอบที่ 1 ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา องค์ประกอบที่ 2 การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน องค์ประกอบที่ 3 การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่ 4 การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา และองค์ประกอบที่ 5 การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยข้อที่ 1 คือ การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาเป็นพหุองค์ประกอบ ทั้งนี้เพราะว่าองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นผลจากการวิเคราะห์ที่ทำให้ทราบถึงการบริหารที่จะนำไปสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา โดยการสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืน รวมทั้งการบริหารทรัพยากร การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพของครู และบุคลากรทางการศึกษาอย่างมีคุณภาพก่อให้เกิดความเป็นเลิศกับโรงเรียน ผู้เรียน ครู และบุคลากรทางการศึกษา ส่งผลให้รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน จำเป็นที่จะต้องช่วยพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ และมุ่งสู่ความเป็นเลิศ ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงานเป็นทีม และสามารถสร้างเป็นวัฒนธรรมขององค์กรเพื่อให้การบริหารสู่ความเป็นเลิศสามารถบริหารจัดการได้อย่างเต็มตามศักยภาพ และบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ตลอดจนเกิดประโยชน์สูงสุดต่อโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปีเตอร์ และคณะ (Peters et al.) ที่กล่าวว่า คุณลักษณะแห่งความเป็นเลิศในเชิงวิชาการบริหาร ซึ่งเรียกไว้ว่ารูปแบบ “McKinsey7-S Framework” โดยประกอบด้วย (1) โครงสร้าง (structure) (2) กลยุทธ์ (strategy) (3) บุคลากร (staff) (4) รูปแบบ (styles) (5) ระบบ (systems) (6) ค่านิยมร่วม (shared values) และ (7) ทักษะ (skills) (Peters et al., 1982) และสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่กล่าวว่า การบริหารองค์กรสู่ความเป็นเลิศ โดยยึดหลักการบริหารจัดการ และแนวทางที่จะมุ่งสู่ความเป็นเลิศ มีทั้งหมด 10 ด้าน คือ (1) ผู้นำองค์กรต้องมีวิสัยทัศน์ชัดเจน (2) ยึดการเรียนรู้เป็นแกนกลาง (3) การเรียนรู้ขององค์กร (4) การให้คุณค่าแก่บุคลากร และผู้มีส่วนร่วม (5) ความคล่องแคล่วกระตือรือร้น (6) การมองอนาคต การพัฒนาองค์กรให้มีความยั่งยืน (7) การจัดการเพื่อให้เกิดนวัตกรรม (8) ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ/สังคม (9) การมุ่งเน้นผลลัพธ์ และการสร้างคุณค่าองค์กร และ (10) การบริหารจัดการเชิงระบบ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ณัฐมนต์ ชาญเชิงค้า ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการศึกษาพบว่า การวิเคราะห์องค์ประกอบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (2) การใช้ภาวะผู้นำของผู้บริหาร (3) การวางแผนกลยุทธ์ (4) การพัฒนาศักยภาพครู (5) การส่งเสริมการจัดการศึกษา (6) การควบคุมคุณภาพการปฏิบัติงาน (ณัฐมนต์ ชาญเชิงค้า, 2560) อีกทั้งยัง

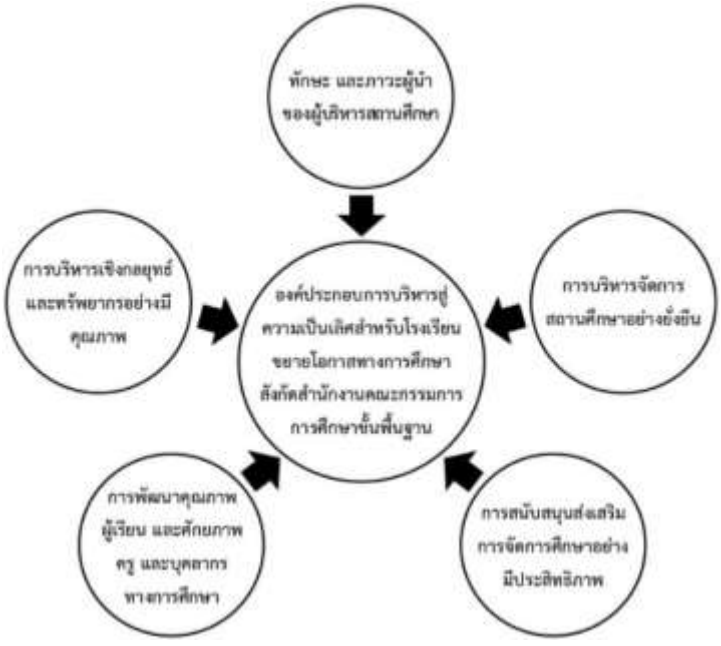
สอดคล้องกับงานวิจัยของ ณัฐนนท์ วิทยาประโคน ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหารสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในภาคตะวันออกฉียงเหนือ ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา มีองค์ประกอบ 7 ด้าน ดังนี้ (1) ด้านการนำองค์กร (2) ด้านการจัดการแผนยุทธศาสตร์ (3) ด้านยึดประโยชน์ต่อผู้รับบริการ (4) ด้านการวัดผล การวิเคราะห์ผล และการจัดการเรียนรู้ (5) ด้านพลังมุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ (6) ด้านการจัดการระบบ และ (7) ด้านผลสัมฤทธิ์ (ณัฐนนท์ วิทยาประโคน, 2563) จากแนวคิด และงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา 2) การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน 3) การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ 4) การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา และ 5) การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ องค์ประกอบเหล่านี้มีความสอดคล้องกับโมเดล McKinsey 7-S Framework อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในมิติของกลยุทธ์ (Strategy) ทักษะ (Skills) และบุคลากร (Staff) ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการขับเคลื่อนองค์กร ขณะเดียวกันยังสะท้อนถึงหลักการบริหารของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มุ่งเน้นการเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ การบริหารจัดการเชิงระบบ และการมุ่งเน้นผลลัพธ์เพื่อสร้างคุณค่าให้แก่องค์กรในระยะยาว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยที่ว่า การนำองค์กรด้วยภาวะผู้นำ การวางแผนเชิงกลยุทธ์ และการมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน เป็นกลไกสำคัญที่ขาดไม่ได้ ซึ่งความสอดคล้องทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่า การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา มีลักษณะเป็นพหุองค์ประกอบที่ต้องอาศัยการทำงานเชิงบูรณาการร่วมกัน เพื่อหลอมรวมให้เกิดเป็นวัฒนธรรมองค์กรที่มีความสามัคคี และสามารถขับเคลื่อนสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างเต็มศักยภาพ และยั่งยืน

2. ผลการยืนยันองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยข้อที่ 2 คือ ผลการยืนยันองค์ประกอบของการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ ทั้งนี้เพราะผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 ท่าน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา องค์ประกอบที่ 2 การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน องค์ประกอบที่ 3 การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่ 4 การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา และองค์ประกอบที่ 5 การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ มีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ และมีความเป็นประโยชน์ต่อโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา และนอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิยังได้ให้ความเห็นเพิ่มเติม ดังนี้ เมื่อได้พิจารณาองค์ประกอบแล้วนั้น มีความครอบคลุม และตัวแปรในแต่ละองค์ประกอบสามารถนำไปเป็นวิธีการในการบริหารสู่ความเป็นเลิศได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่กล่าวว่า การบริหาร

องค์กรสู่ความเป็นเลิศ โดยยึดหลักการบริหารจัดการ และแนวทางที่จะมุ่งสู่ความเป็นเลิศ มีทั้งหมด 10 ด้าน คือ (1) ผู้นำองค์กรต้องมีวิสัยทัศน์ชัดเจน (2) ยึดการเรียนรู้เป็นแกนกลาง (3) การเรียนรู้ขององค์กร (4) การให้คุณค่าแก่บุคลากร และผู้มีส่วนร่วม (5) ความคล่องแคล่วกระตือรือร้น (6) การมองอนาคต การพัฒนาองค์กรให้มีความยั่งยืน (7) การจัดการเพื่อให้เกิดนวัตกรรม (8) ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ/สังคม (9) การมุ่งเน้นผลลัพธ์ และการสร้างคุณค่าองค์กร และ (10) การบริหารจัดการเชิงระบบ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558) และสอดคล้องกับแนวคิดของ สมโภชน์ นพคุณ ที่กล่าวว่า สถานศึกษาที่มีคุณภาพจะมีรูปแบบกระบวนการบริหารจัดการศึกษาเพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศที่ลักษณะเป็นระบบขั้นตอน สามารถวิเคราะห์ ควบคุม กำกับ ติดตามตรวจสอบได้ และประเมินผลการดำเนินงานได้อย่างชัดเจนเป็นระบบขั้นตอน สามารถนำผลการเปรียบเทียบได้จากผลการวิจัยตามหลักสูตรผู้บริหารระดับสูง (นบส.) ของสำนักงาน ก.พ. ประกอบด้วยปัจจัยหลัก 9 ประการ คือ (1) การบริหาร – ผู้นำ (2) การบริหารคน (3) นโยบาย และกลยุทธ์การบริหาร (4) การจัดการทรัพยากรในการปฏิบัติงานในสถานศึกษา (5) กระบวนการปฏิบัติงาน (6) ความพึงพอใจของครู (7) ความพึงพอใจของลูกค้า/ประชาชน (8) ผลกระทบต่อสังคม/ท้องถิ่น และ (9) ผลลัพธ์จากการบริหารจัดการ (สมโภชน์ นพคุณ, 2563) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อนุศาสน์ มวมขุนทด ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่มีวิธีปฏิบัติที่ดี (Best Practice) พบว่า มีการดำเนินงานตามกรอบการดำเนินงานการบริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา และครอบคลุมกับการบริหารสู่ความเป็นเลิศ ทั้ง 6 ด้าน คือ 1) การนำองค์กร 2) การวางแผนกลยุทธ์ 3) การจัดการบุคลากร 4) การบริหาร และการปฏิบัติงาน 5) การวัดประเมินผลการปฏิบัติงาน และ 6) ผลลัพธ์ 2. รูปแบบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 ประกอบด้วย 1) หลักการ และเหตุผลของรูปแบบ 2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ 3) สาระสำคัญของรูปแบบ แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ (1) ส่วนที่ 1ประเด็นการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ (2) ส่วนที่ 2 กระบวนการ/วิธีการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ (3) ส่วนที่ 3 โครงการสำหรับการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ 4) การนำรูปแบบสู่การปฏิบัติ และ 5) เงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบ มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด 3. ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 พบว่า ผลการประเมินความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (อนุศาสน์ มวมขุนทด, 2568) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อร่าม วัฒนะ ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผลการศึกษาพบว่า 1. การวิเคราะห์องค์ประกอบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้ 7 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) ภาวะผู้นำของผู้บริหาร (2) คุณภาพครู (3) การวางแผนกลยุทธ์ (4) เครือข่ายความร่วมมือ (5) คุณภาพนักเรียน (6) การบริหารจัดการ (7)

การพัฒนาบุคลากร 2. รูปแบบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ส่วนที่ 2 ส่วนเนื้อหา ประกอบด้วยองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ และกระบวนการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ส่วนที่ 3 เงื่อนไขความสำเร็จ และ 3. การประเมินรูปแบบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ อยู่ในระดับมากที่สุด (อร่าม วัฒนะ, 2561 จากแนวคิด และงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้ง 5 องค์ประกอบ ได้รับการยืนยันจากผู้ทรงคุณวุฒิว่ามีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในทางปฏิบัติ โดยองค์ประกอบเหล่านี้ถือเป็น ตัวแปรที่ครอบคลุมมิติการบริหารในสถานศึกษาอย่างครบถ้วน โดยองค์ประกอบเหล่านี้เห็นได้ชัดจากแนวคิดของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศผ่านการบริหารจัดการเชิงระบบ และการมองอนาคต รวมถึงสอดรับกับแนวคิดของ สมโภชน์ นพคุณ ที่เน้นว่าสถานศึกษาคุณภาพต้องมีรูปแบบการบริหารที่ตรวจสอบได้ชัดเจน และมีผู้นำที่เข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับปัจจัยหลักในการบริหารงานภาครัฐระดับสูง นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยที่ว่า รูปแบบการบริหารสู่ความเป็นเลิศในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาต้องมีกระบวนการ และโครงการที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง (Best Practice) และองค์ประกอบด้านภาวะผู้นำ เครือข่ายความร่วมมือ และการพัฒนาบุคลากรเป็นปัจจัยที่มีความเหมาะสม และเป็นประโยชน์สูงสุดในการยกระดับคุณภาพสถานศึกษา จึงทำให้องค์ประกอบมีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ที่สอดรับกัน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพประกอบ 1 แสดงองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จากแผนภูมิที่ 1 อธิบายแผนภูมิได้ว่าองค์ประกอบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า มี 5 องค์ประกอบ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่ 1 ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา องค์ประกอบที่ 2 การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน องค์ประกอบที่ 3 การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่ 4 การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา และองค์ประกอบที่ 5 การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ

บทสรุป

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบไปด้วย 5 องค์ประกอบ จำนวน 96 ตัวแปร ดังนี้ 1) ทักษะ และภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา 2) การบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างยั่งยืน 3) การสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ 4) การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และศักยภาพครู และบุคลากรทางการศึกษา และ 5) การบริหารเชิงกลยุทธ์ และทรัพยากรอย่างมีคุณภาพ และผลการยืนยันการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 5 องค์ประกอบ 96 ตัวแปร มีความถูกต้อง (Accuracy) ความเหมาะสม (Propriety) ความเป็นไปได้ (Feasibility) และความเป็นประโยชน์ (Utility)

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. กระทรวงศึกษาธิการ ควรนำข้อค้นพบไปกำหนดนโยบาย หรือกฎระเบียบต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องต่อการบริหารสู่ความเป็นเลิศให้มีความเหมาะสม และมีความเป็นประโยชน์ต่อโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการนำมาปฏิบัติแก่ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในระดับต่างๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ

2. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ควรนำข้อค้นพบไปกำหนดเป็นแนวทางที่เหมาะสมเกี่ยวกับการปฏิบัติร่วมกันในการบริหารสู่ความเป็นเลิศกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา โดยมีการสนับสนุนการสร้างคู่มือในการบริหารสู่ความเป็นเลิศในระดับสถานศึกษาต่อไป

3. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ควรมีการส่งเสริม และมีการสนับสนุนให้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการในการให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา แก่ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา และควรมีการส่งเสริม และมีการสนับสนุนให้มีการประเมินความเป็นเลิศ โดยการนำแนวทางจากงานวิจัยนี้มาใช้ประกอบการประเมินเพื่อนำผลการประเมินไปใช้ในการพัฒนาการบริหารสู่ความเป็นเลิศให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. ผู้บริหารสถานศึกษา หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารงานภายในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สามารถนำวิธีการจากตัวแปรแต่ละองค์ประกอบที่ได้ค้นพบไปใช้พัฒนาการบริหารสู่ความเป็นเลิศให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเรื่อง “การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” หรือศึกษาเรื่อง “การบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับวิทยาลัยอาชีวศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา” เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาโรงเรียนในระดับประถมศึกษา โรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา รวมไปถึงในวิทยาลัยอาชีวศึกษาให้มีความเป็นเลิศในทุกด้านต่อไป

2. ควรมีการศึกษาเรื่อง “เปรียบเทียบการบริหารสู่ความเป็นเลิศสำหรับโรงเรียนรัฐบาลกับโรงเรียนเอกชน” เพื่อเป็นการเปรียบเทียบหาจุดเด่น จุดด้อยในการพัฒนาโรงเรียน และการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพระหว่างโรงเรียนรัฐบาลกับโรงเรียนเอกชน และนำจุดเด่น จุดด้อยมาเป็นแนวทางในการพัฒนาโรงเรียน และการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพต่อไป

3. ควรมีการศึกษา “แนวปฏิบัติที่ดีในการบริหารสู่ความเป็นเลิศ” ของสถานศึกษาในระดับต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และเพื่อเป็นเครื่องมือในการวัดมาตรฐานการบริหารจัดการงานต่างๆ ภายในสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

ณัฐนนท์ วิทยาประโคน. (2563). รูปแบบการบริหารสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในภาค ตะวันออกฉียงเหนือ. *ดุษฎีนิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาวะผู้นำ และการบริหาร.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

ณัฐมนต์ ชาญเชิงค้า. (2560). รูปแบบการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *ดุษฎีนิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

สมโภชน์ นพคุณ. (2563). *รูปแบบกระบวนการบริหารจัดการศึกษาเพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศ.* สืบค้นข้อมูลเมื่อ 28 มกราคม 2565 จาก https://wow.in.th/0uE76.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2558). *หลักการบริหารสถานศึกษามุ่งสู่ความเป็นเลิศ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *คู่มือแนวทางการจัดกิจกรรมการดูแลด้านจิตสังคมในสถานศึกษา ระดับโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา.* กรุงเทพมหานคร: บริษัทพริกหวานกราฟฟิคจำกัด.

สำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). (2565). *รายงานประจำปี 2565*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 17 เมษายน 2566 จาก https://online.fliphtml5.com/ukfek/mnyu/#p=17.

สำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). (2554). *รายงานการสังเคราะห์ผลการประเมินคุณภาพภายนอกรอบสาม (พ.ศ.2554 - 2558) ของสถานศึกษาขั้น*

พื้นฐาน. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 28 ธันวาคม 2565 จาก https://www.onesqa.or.th/upload/download/201704271505239.pdf.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2560 – 2579.* กรุงเทพฯ: บริษัทพริกหวานกราฟฟิคจำกัด.

อนุศาสน์ มวมขุนทด. (2568). “รูปแบบการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1”. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์,* 10(1), 1292 – 1302.

อร่าม วัฒนะ. (2561). รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด. *ดุษฎีนิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.

อุทุมพร สมศรี. (2560). การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนระดับประถมศึกษาในอำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง. ในการประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ และนานาชาติ ครั้งที่ 8, (น. 3126 – 3133). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

Best, J. W. and Kahn, J. V. (2006). *Research in Education.* (10th ed.). Massachusetts: Pearson Education Inc.

Howard, L. B. and Comrey, A. L. (1992). *A first course in factor analysis.* (2nd ed.). Hillsdale: N. J. Lawrence Erlbaum Association Publishers.

Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of Psychological Testing.* (5th ed.). New York: Harper & Row Publishers.

Quoted Kaiser in Barbara G. Tabachink and Linda S. Fidell. (1983). *Using Multivariate Statistics.* New York: Haper & Row.

Likert, R. (1961). *The Human Organization.* New York: Mc Graw-Hill.

Yamane, T. (1967). *Statistics, An introduction Analysis.* New York: Harper & Row, Publishing.

Peters, T. J., et al. (1982). *In Search of Excellence: Lesson from America’s Best-run Companies*. New York: Harper and Row Publishers.

ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม
The Managerial Skills of School Administrators Affecting the Internal Quality Assurance in School Under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom

[1]ธนาภรณ์ แสงทอง [2]สงวน อินทร์รักษ์
[1]Thanaporn Sangthong [2]Sangaun Inrak
[1,2] คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
[1,2]Faculty of Education, Silpakorn University
[1]Corresponding author, e-mail: thanaporn@spw.ac.th

Received April 13, 2026; **Revised** April 21, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม 2) ศึกษาการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม 3) ศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา กลุ่มตัวอย่างที่ คือ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม จำนวน 28 โรง โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) กำหนดให้ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 10 คน รวมทั้งสิ้น 280 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามความคิดเห็น ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.80-1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.965 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน ผลการวิจัย พบว่า 1) ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ทักษะด้านการบริหารเวลา ทักษะด้านแนวคิด ทักษะด้านการตัดสินใจ ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะด้านการวินิจฉัย และทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตามลำดับ 2) การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา การติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามลำดับ และ 3) ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาด้านการ

บริหารเวลา และด้านเทคนิคส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
คำสำคัญ: การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ; ทักษะการบริหาร ; ผู้บริหารสถานศึกษา

Abstract

This research article aimed to study 1) the managerial skills of school administrators under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom. 2) the internal quality assurance in schools under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom. and 3) the managerial skills of school administrators affecting the internal quality assurance in schools under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom. The sample consisted of 28 schools under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom, selected by simple random sampling. Ten respondents were identified from each school, resulting in a total of 280 participants. The instrument used for data collection was a questionnaire with an Index of Item-Objective Congruence (IOC) ranging from 0.80 to 1.00 and an overall reliability coefficient of 0.965. Data were analyzed using descriptive statistics, including frequency, percentage, mean, and standard deviation, as well as stepwise multiple regression analysis. The research results were found as follows; 1) The managerial skills of school administrators under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom, both as a whole and by individual aspect, were at a high level. When ranking the arithmetic means from highest to lowest, the skills were: time management skills, conceptual skills, decision-making skills, technical skills, communication skills, diagnostic skills, and interpersonal skills, respectively. 2) The internal quality assurance in school under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom, both as a whole and by individual aspect, were at a high level. The rankings of arithmetic means from highest to lowest were: educational standards setting, school development planning, self-assessment reporting (SAR), internal quality evaluation and monitoring, school development follow-up, and implementation of the school development plan, respectively. and 3) The time management skills and technical skills of school administrators affecting the internal quality assurance in schools under the Secondary Educational Service Area Office Nakhon Pathom were statistically significant at the .01 level.
Keywords: Internal Quality Assurance in Schools ; Managerial Skills ; School Administrators

บทนำ

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนผ่านการศึกษาโดยกำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาทั้งภายในและภายนอกเพื่อยกระดับมาตรฐานชาติ (สำนักงานคณะกรรมการ

การศึกษาแห่งชาติ, 2545) ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 ได้มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะและสมรรถนะเพื่อเป็นต้นทุนทางปัญญา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันโลกได้เปลี่ยนผ่านจากสภาวะ VUCA ไปสู่ยุค BANI World ที่มีความเปราะบาง (Brittle) มีความกังวล (Anxious) คาดเดายาก (Nonlinear) และเข้าใจยาก (Incomprehensible) (ลาก่อน VUCA มาแล้ว BANI, 2566) ส่งผลให้เกิดภาวะถดถอยทางการเรียนรู้และความเครียดในระบบการศึกษา (ไทยโพสต์, 2565) แม้นโยบายภาครัฐจะเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) แต่ยังคงมีช่องว่างในด้านการปรับตัวของผู้บริหารให้เท่าทันต่อวิกฤตการณ์ใหม่ที่เหนือความคาดหมาย ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการรักษาคุณภาพการศึกษาตามมาตรฐานที่กำหนด

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของสถานศึกษาซึ่งต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายวิถีใหม่ วิถีคุณภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563) ท่ามกลางสภาวการณ์ปัจจุบัน พบว่า สถานศึกษาหลายแห่งยังประสบปัญหาในการขับเคลื่อนระบบประกันคุณภาพภายในให้มีความต่อเนื่องภายใต้สภาวะวิกฤต COVID-19 ซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตใจและประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากร (ไทยโพสต์, 2565) จากข้อมูลเชิงประจักษ์ในรายงานการสังเคราะห์ผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา (SAR) ปีการศึกษา 2565 ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม แม้ภาพรวมคุณภาพจะอยู่ในระดับสูง แต่ในมาตรฐานด้านกระบวนการบริหารและการจัดการยังพบประเด็นที่ควรพัฒนาอย่างเร่งด่วน ได้แก่ การพัฒนาระบบบริหารจัดการคุณภาพ ร้อยละ 27.58 และการพัฒนาครูให้มีความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพ ร้อยละ 17.24 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม,2566) ประเด็นปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าความสำเร็จของการประกันคุณภาพทั้ง 6 ขั้นตอน ตามกฎกระทรวง พ.ศ. 2561 จำเป็นต้องอาศัยทักษะการบริหารจัดการที่เข้มแข็งของผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดของกริฟฟิน (Griffin) ทั้ง 7 ประการ ได้แก่ ทักษะด้านเทคนิค ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านแนวคิด ด้านการวินิจฉัย ด้านการสื่อสาร ด้านการตัดสินใจ และด้านการบริหารเวลา เพื่อเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนนวัตกรรมบนฐานข้อมูลที่ถูกต้องท่ามกลางความผันผวนของสถานการณ์โลกปัจจุบัน และสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ปกครองและชุมชนสืบไป (สำนักทดสอบการศึกษา, 2563)

จากประเด็นปัญหาข้างต้นที่พบว่าสถานศึกษาในจังหวัดนครปฐมยังคงมีจุดที่ควรพัฒนาด้านระบบบริหารจัดการคุณภาพและทักษะวิชาชีพของครู สาเหตุสำคัญมาจากความซับซ้อนของโครงสร้างการบริหารงานที่ต้องเผชิญกับสภาวะโลกยุค BANI World ซึ่งทำให้กระบวนการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาขาดความต่อเนื่องและขาดการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเพื่อการตัดสินใจ ผู้วิจัยจึงได้นำทฤษฎีทักษะการบริหารของกริฟฟินทั้ง 7 ประการมาเป็นฐานสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ โดยจะนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวทางการประกันคุณภาพตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา การดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และวิเคราะห์อิทธิพลของทักษะการบริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารและครู จำนวน 280 คน ใน 28

โรงเรียน ผ่านแบบสอบถามความคิดเห็น เพื่อหาข้อค้นพบเชิงประจักษ์ว่าทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาด้านใดที่จะเป็นตัวแปรสำคัญ (Critical Success Factor) ในการแก้ปัญหาการบริหารจัดการที่เปราะบางและยกระดับมาตรฐานการศึกษาในพื้นที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐมให้มีความยั่งยืน

เนื้อหาในบทความนี้จะนำเสนอผลการศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และทักษะการบริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม รวมถึงการทดสอบสมมติฐานด้วยสถิติถดถอยพหุคูณเพื่อระบุทักษะที่เป็นฟันเฟืองสำคัญในการแก้ปัญหาความเปราะบางของระบบการศึกษาในยุคปัจจุบัน จากการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ผ่าน T-IQA Model (Time-driven Internal Quality Assurance) ที่ชูทักษะการบริหารเวลาเป็นแกนกลางเชิงยุทธศาสตร์ ร่วมกับทักษะด้านอื่น ๆ เพื่อผลักดันกระบวนการประกันคุณภาพทั้ง 6 ขั้นตอนให้มีประสิทธิภาพ ประโยชน์ของการวิจัยครั้งนี้ช่วยให้หน่วยงานต้นสังกัดมีฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ในการพัฒนาผู้บริหารให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรเวลา เพื่อสร้างวงจรคุณภาพที่ยั่งยืนท่ามกลางสภาวะวิกฤตและความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว อันจะนำไปสู่การสร้างความเชื่อมั่นเชิงประจักษ์แก่ผู้ปกครองและชุมชนได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม
2. เพื่อศึกษาการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม
3. เพื่อศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยใช้วิธีดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มีแบบแผนของการวิจัยโดยใช้ลักษณะแบบกลุ่มตัวอย่างเดียวที่ศึกษาสภาวการณ์ไม่มีการทดลอง ประกอบด้วย

1. การกำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูล

1.1 ประชากร คือ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม จำนวน 29 โรง

1.2 กลุ่มตัวอย่าง คือ สถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ซึ่งกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางประมาณการขนาดตัวอย่างของเครซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan) ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน 28 โรง และใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) (Kreicie and Morgan, 1970)

1.3 ผู้ให้ข้อมูล กำหนดให้ผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษาละ 10 คน แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ประกอบด้วย 1) ฝ่ายบริหาร ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน รองผู้อำนวยการโรงเรียน คณะกรรมการบริหารโรงเรียน เช่น หัวหน้าฝ่าย/งาน หัวหน้ากลุ่มสาระฯ จำนวน 5 คน และ 2) ฝ่ายปฏิบัติหน้าที่สอน ได้แก่ ครู จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น 280 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความคิดเห็น (Opinionnaire) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สร้างขึ้น จำนวน 1 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 ตอน มีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 สอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) เพื่อสอบถามข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน

ตอนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นชนิดมาตราส่วน 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert, 1961) สอบถามเกี่ยวกับทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา ตามแนวคิดของกริฟฟิน (Griffin) ได้แก่ 1) ทักษะด้านเทคนิค 2) ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 3) ทักษะด้านแนวคิด 4) ทักษะด้านการวินิจฉัย 5) ทักษะด้านการสื่อสาร 6) ทักษะด้านการตัดสินใจ และ 7) ทักษะด้านการบริหารเวลา (Griffin, 2013)

ตอนที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นชนิดมาตราส่วน 5 ระดับ ตามแนวคิดของลิเคิร์ท (Likert, 1961) สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ตามแนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ของสำนักทดสอบการศึกษา ได้แก่ 1) การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 2) การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 3) การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา 4) การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา 5) การติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา 6) การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (สำนักทดสอบทางการศึกษา,2563)

3. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างและพัฒนาคุณภาพของเครื่องมือเพื่อให้การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ตรงกับกรอบแนวคิดของการวิจัย และบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยมีขั้นตอนต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสาร วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องรวมทั้งงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อศึกษาขั้นตอนวิธีการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการสอบถาม โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วนำมาจัดทำโครงสร้างของเครื่องมือ โดยขอคำเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ขั้นตอนที่ 2 สร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมนิยามศัพท์และเนื้อหา นำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ด้วยเทคนิค IOC พบว่ามีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.80 – 1.00 จากนั้นจึงปรับปรุงเครื่องมือเพื่อจัดทำเป็นฉบับทดลองใช้ (Try-out) ต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 นำเครื่องมือที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสุพรรณบุรี จำนวน 3 โรง โดยมีผู้ให้ข้อมูลสถานศึกษา

ละ 10 คน ประกอบด้วย 1) ฝ่ายบริหาร จำนวน 5 คน และ 2) ฝ่ายปฏิบัติหน้าที่สอน จำนวน 5 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 30 คน

ขั้นตอนที่ 4 นำเครื่องมือฉบับทดลองใช้ที่ได้รับกลับคืนมา คำนวณหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นในภาพรวม เท่ากับ 0.965 ค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรต้น เท่ากับ 0.956 และค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรตาม เท่ากับ 0.949 (Cronbach, 1990)

ขั้นตอนที่ 5 ปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือเพื่อให้ได้เครื่องมือฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

4.การเก็บและรวบรวมข้อมูล เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้ดาเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยทำหนังสือเสนอต่อคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ผ่านหัวหน้าภาควิชาการบริหารการศึกษา เพื่อขอความอนุเคราะห์จัดทำหนังสือเสนอต่อผู้อำนวยการสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ในการขอความร่วมมือจากฝ่ายบริหาร และฝ่ายปฏิบัติหน้าที่สอน ช่วยอนุเคราะห์ตอบแบบสอบถามความคิดเห็นในการวิจัยครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยดำเนินการจัดส่งแบบสอบถามความคิดเห็นด้วยตนเองหรือจัดส่งทางไปรษณีย์

ขั้นตอนที่ 3 ประสานงานติดตามการตอบแบบสอบถามความคิดเห็น

ขั้นตอนที่ 4 ดำเนินการเก็บแบบสอบถามความคิดเห็นด้วยตนเองหรือส่งคืนทางไปรษณีย์

5.สถิติที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และข้อคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ในตอนต้น ผู้วิจัยจึงใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

5.1 วิเคราะห์สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถามความคิดเห็น สถิติที่ใช้ คือ ความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

5.2 วิเคราะห์ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา และการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม สถิติที่ใช้ คือ มัชฌิมเลขคณิต (Arithmetic Mean : $\bar{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) ที่ได้จากการตอบแบบสอบถามความคิดเห็น จากนั้นนำค่ามัชฌิมเลขคณิตไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตามแนวคิดของเบสท์ (Best) (Best and Kahn, 2016)

5.3 วิเคราะห์ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม สถิติที่ใช้วิเคราะห์ คือ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน (Stepwise Multiple Regression Analysis)

ผลการศึกษา

1. ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมและรายด้านมีค่ามัชฌิมเลขคณิตเท่ากับ 4.46 ซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ทักษะด้านการบริหารเวลา ทักษะด้านแนวคิด ทักษะด้านการ

ตัดสินใจ ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะด้านการวินิจฉัย และทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่ามัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาโดยภาพรวม (X_{tot})

(n = 240)

ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา	($\overline{X}$)	(S.D.)	ระดับ
1.ทักษะด้านเทคนิค (X_1)	4.45	0.84	มาก
2.ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2)	4.41	0.77	มาก
3.ทักษะด้านแนวคิด (X_3)	4.49	0.78	มาก
4.ทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4)	4.43	0.81	มาก
5.ทักษะด้านการสื่อสาร (X_5)	4.44	0.83	มาก
6.ทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6)	4.47	0.83	มาก
7.ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7)	4.50	0.77	มากที่สุด
โดยภาพรวม (X_{tot})	**4.46**	**0.80**	**มาก**

2. การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมและรายด้านมีค่ามัชฌิมเลขคณิตเท่ากับ 4.45 ซึ่งอยู่ในระดับมาก โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา การติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามลำดับ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่ามัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา โดยภาพรวม (Y_{tot})

(n = 240)

การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา	($\overline{X}$)	(S.D.)	ระดับ
1. การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (Y_1)	4.50	0.70	มากที่สุด
2. การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (Y_2)	4.48	0.64	มาก
3. การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา (Y_3)	4.39	0.71	มาก
4. การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา (Y_4)	4.44	0.67	มาก
5. การติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา (Y_5)	4.41	0.71	มาก
6. การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (Y_6)	4.45	0.72	มาก
โดยภาพรวม (Y_{tot})	**4.45**	**0.69**	**มาก**

3. ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา ด้านการบริหารเวลา และด้านเทคนิค ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา

ตัวแปร	(X_1)	(X_2)	(X_3)	(X_4)	(X_5)	(X_6)	(X_7)	(X_{tot})	(Y_{tot})
(X_1)	1.00							0.876**	0.544**
(X_2)	0.729**	1.00						0.864**	0.513**
(X_3)	0.821**	0.801**	1.00					0.940**	0.533**
(X_4)	0.782**	0.794**	0.896**	1.00				0.941**	0.545**
(X_5)	0.744**	0.761**	0.865**	0.884**	1.00			0.928**	0.537**
(X_6)	0.780**	0.732**	0.822**	0.854**	0.867**	1.00		0.923**	0.585**
(X_7)	0.625**	0.620**	0.688**	0.681**	0.682**	0.720**	1.00	0.795**	0.646**
(X_{tot})	0.876**	0.864**	0.940**	0.941**	0.928**	0.923**	0.795**	1.00	0.621**
(Y_{tot})	0.544**	0.513**	0.533**	0.545**	0.537**	0.585**	0.646**	0.621**	1.00

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1. ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม จากผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เป็นผลมาจากความตื่นตัวต่อสภาวการณ์โลกยุค BANI World ที่ขับเคลื่อนให้ผู้บริหารต้องเร่งพัฒนาสมรรถนะ ทั้งด้านองค์ความรู้และการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงรุก เพื่อให้พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและวิกฤตการณ์อย่างเท่าทัน สอดคล้องกับนโยบายของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐมที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรตามทิศทางการพัฒนาประเทศ จนมีผลประเมินมาตรฐานการบริหารจัดการองค์การสู่ความเป็นเลิศ ปีงบประมาณ 2567 ในระดับดีมาก ปัจจัยหนุนเสริมเหล่านี้ส่งผลให้ผู้บริหารสามารถประยุกต์ใช้ทักษะการบริหารเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งผลให้ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี ศึกษาเรื่อง ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี , 2562) และสอดคล้องกับงานวิจัยของสุกมล แก้วขาว ศึกษาเรื่อง ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพัทลุง ผลการวิจัยพบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (สุกมล แก้วขาว, 2567) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงจุดร่วมที่สอดคล้องกับงานวิจัยครั้งนี้ในด้านระดับตัวแปรที่อยู่ในระดับมาก แม้

บริบทพื้นที่และระดับการศึกษาจะแตกต่างกัน แต่ผลการวิจัยไปในทิศทางเดียวกันช่วยยืนยันว่าทักษะการบริหารเป็นกลไกที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษา โดยไม่ใช่เพียงความสามารถเฉพาะบุคคล แต่เป็นองค์ประกอบหลักที่จำเป็นในการขับเคลื่อน การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและมาตรฐานการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จตามนโยบายในภาพรวม

เมื่อแยกพิจารณาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐมเป็นรายด้าน พบว่า ค่ามัชฌิมเลขคณิตอยู่ในระดับมากที่สุด จำนวน 1 ด้าน และค่ามัชฌิมเลขคณิตอยู่ในระดับมาก จำนวน 6 ด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ทักษะด้านการบริหารเวลา ทักษะด้านแนวคิด ทักษะด้านการตัดสินใจ ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะด้านการวินิจฉัย และทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตามลำดับ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2. การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม จากผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจากสถานศึกษาได้ยึดถือแนวปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ที่กำหนดให้การประกันคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งสู่การพัฒนามาตรฐานและรองรับการประเมินภายนอก ประกอบกับสภาวการณ์ในยุค BANI World ที่เป็นปัจจัยเร่งให้สถานศึกษาต้องยกระดับสมรรถนะผู้เรียนสู่ระดับสากลตามนโยบายรัฐที่ผลักดันอย่างจริงจัง ปัจจัยเชิงบวกเหล่านี้ส่งผลให้สถานศึกษาในสังกัดมีผลการประเมินคุณภาพมาตรฐานระดับดีขึ้นไปคิดเป็นร้อยละ 100 จึงส่งผลให้ผลการวิจัยในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิชัย เชื่อมประไพ ศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารกับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (วุฒิชัย เชื่อมประไพ, 2566) และสอดคล้องกับงานวิจัยสุกมล แก้วขาว ศึกษาเรื่อง ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพัทลุง ผลการวิจัยพบว่า การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (สุกมล แก้วขาว, 2567) จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผลการวิจัยมีความสอดคล้องกันอย่างเห็นได้ชัด ในด้านการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสะท้อนถึงมาตรฐานการปฏิบัติงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาที่เป็นระบบ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันของสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา ทั่วประเทศ ส่งผลให้การประกันคุณภาพภายในเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนคุณภาพสถานศึกษาให้เข้มแข็ง

เมื่อแยกพิจารณาการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม เป็นรายด้าน พบว่า ค่ามัชฌิมเลขคณิตอยู่ในระดับมากที่สุด จำนวน 1 ด้าน และค่ามัชฌิมเลขคณิตอยู่ในระดับมาก จำนวน 5 ด้าน โดยเรียงค่ามัชฌิมเลขคณิตจากมากไปหาน้อย ดังนี้ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ของสถานศึกษา การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา การติดตามผลการ

ดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา และการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามลำดับ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3. ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม จากผลการวิจัยพบว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่สามารถทำนายการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ได้แก่ ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านเทคนิค (X_1) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวม (Y_{tot}) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารอย่างน้อยหนึ่งด้านส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการบริหารเวลาและทักษะด้านเทคนิคมาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาที่สถานศึกษากำหนด สอดคล้องกับงานวิจัยของพรทิพย์ หอมแก้ว พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้านเทคนิค มีความสัมพันธ์กับการดำเนินการประกันคุณภาพภายในของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดเทศบาลในจังหวัดนครปฐม โดยภาพรวม (Y_{tot}) มีความสัมพันธ์กันในระดับปานกลาง (พรทิพย์ หอมแก้ว, 2564) และสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้านเทคนิค และทักษะของผู้บริหารด้านการบริหารเวลา ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู เขต 1(วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี , 2562)

อนึ่งเนื่องจากทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านเทคนิค (X_1) นั้นมีสหสัมพันธ์กับตัวแปร ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2) ทักษะด้านแนวคิด (X_3) ทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4) ทักษะด้านการสื่อสาร (X_5) และ ทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6) แสดงว่า ตัวแปรเหล่านั้นมีส่วนสนับสนุนให้ตัวแปรทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านเทคนิค (X_1) เป็นตัวทำนายในสมการถดถอยของการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาโดยภาพรวม (Y_{tot})

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ด้านการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (Y_1) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านการวินิจฉัยมาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาที่สถานศึกษากำหนด สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้านการบริหารเวลา และทักษะของผู้บริหารด้านการวินิจฉัยส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี , 2562)

ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ด้านการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา (Y_2) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการบริหารเวลามาเป็นส่วนสำคัญใน

การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาเพื่อให้การดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาเป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาที่สถานศึกษากำหนด สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้านการบริหารเวลาส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี , 2562)

ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X_2) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ด้านการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา (Y_3) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 และ ระดับ .05 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมาเป็นส่วนสำคัญเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาที่สถานศึกษากำหนด สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้านการบริหารเวลา และทักษะของผู้บริหารด้านมนุษย์ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู เขต 1 สอดคล้องกับงานวิจัยของสุกมล แก้วขาว พบว่า ทักษะด้านมนุษย์ ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (สุกมล แก้วขาว, 2567)

ทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6) และ ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ด้านการประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา (Y_4) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการตัดสินใจ และทักษะด้านการบริหารเวลามาเป็นส่วนสำคัญในการประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้านการตัดสินใจ และทักษะของผู้บริหารด้านการบริหารเวลาส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี, 2562)

ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ด้านการติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา (Y_5) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 และ ระดับ .05 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านการตัดสินใจมาเป็นส่วนสำคัญในการติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้านการบริหารเวลา และทักษะของผู้บริหารด้านการตัดสินใจส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี, 2562)

ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ด้านการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง (Y_6) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 และ ระดับ .05 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านการตัดสินใจมาเป็นส่วนสำคัญในการจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง เพื่อรายงานผลการประเมินตนเองเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี พบว่า ทักษะของผู้บริหารด้าน

การบริหารเวลา และทักษะของผู้บริหารด้านการตัดสินใจส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา (วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี, 2562)

ทักษะที่ไม่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ได้แก่ ทักษะด้านแนวคิด (X_3) และ ทักษะด้านการสื่อสาร (X_5) ไม่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวม (Y_{tot}) และ รายด้าน (Y_1-Y_6) เนื่องจากไม่ถูกคัดเลือกเข้าสู่สมการพยากรณ์ แม้จะมีความสัมพันธ์กับตัวแปรตามในระดับสูง ทั้งนี้อาจอภิปรายได้ว่าเกิดจากลักษณะของทักษะเหล่านี้เป็นทักษะพื้นฐาน หรือ ทักษะสนับสนุน ที่แฝงอยู่ในทักษะด้านอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความสัมพันธ์กับทักษะด้านการวินิจฉัย (X_4) และทักษะด้านการตัดสินใจ (X_6) ในระดับที่สูงมาก (r = .896 และ .867 ตามลำดับ) ซึ่งในเชิงการบริหารนั้น ผู้บริหารที่สามารถวินิจฉัยปัญหาหรือตัดสินใจได้ดี ย่อมต้องอาศัยความคิดรวบยอดและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ข้อมูลจากทักษะด้านแนวคิด (X_3) และ ทักษะด้านการสื่อสาร (X_5) จึงซ้อนทับกับตัวแปรที่เข้าสมการไปก่อนหน้า ทำให้ไม่มีอำนาจพยากรณ์ส่วนเพิ่ม (Incremental Validity) อย่างมีนัยสำคัญในทางสถิติ

ทักษะที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษามากที่สุด ได้แก่ ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม โดยภาพรวม (Y_{tot}) และ รายด้าน (Y_1-Y_6) เป็นจำนวนมาก สามารถอภิปรายได้ว่า การดำเนินงานประกันคุณภาพเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและมีวงรอบเวลาที่ชัดเจน (PDCA) ผู้บริหารที่บริหารจัดการเวลาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมสามารถกำกับ ติดตาม และเร่งรัดการดำเนินงานให้เป็นไปตามปฏิทินปฏิบัติงาน ส่งผลให้การประกันคุณภาพเกิดความต่อเนื่องและไม่เป็นภาระที่คั่งค้าง จึงทำให้ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) เป็นทักษะที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษามากที่สุด

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ โดยมีรายละเอียดการเชื่อมโยงเชิงเหตุและผล ดังนี้ จากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple Regression Analysis) พบข้อค้นพบที่สำคัญ คือ ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาทั้ง 7 ด้าน มีปฏิสัมพันธ์เชิงบวกและส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทักษะด้านการบริหารเวลา (Time Management Skills) ซึ่งมีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐานสูงที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าบริบทการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ที่มีความผันผวนสูง เวลา คือ ทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ที่ผู้บริหารต้องจัดการอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้วงจรคุณภาพ (PDCA) ขับเคลื่อนได้อย่างไม่สะดุด จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ คือ โมเดลองค์ความรู้ที่เรียกว่า "T-IQA Model" (Time-driven Internal Quality Assurance) ดังแสดงในภาพที่

ภาพประกอบ 1 โมเดลองค์ความรู้ "T-IQA Model"
(Time-driven Internal Quality Assurance)

จากภาพข้างต้น สามารถอธิบายได้ว่า ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย 7 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะด้านเทคนิค 2) ทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 3) ทักษะด้านแนวคิด 4) ทักษะด้านการวินิจฉัย 5) ทักษะด้านการสื่อสาร 6) ทักษะด้านการตัดสินใจ และ 7) ทักษะด้านการบริหารเวลา

การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ตามแนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561 ของสำนักทดสอบการศึกษา ประกอบด้วย 1) การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 2) การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 3) การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา 4) การประเมินผลและตรวจสอบคุณภาพภายในสถานศึกษา 5) การติดตามผลการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา 6) การจัดทำรายงานผลการประเมินตนเอง

ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้วิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ผ่าน "T-IQA Model" หรือโมเดลการประกันคุณภาพภายในที่ขับเคลื่อนด้วยทักษะการบริหารจัดการเวลา หัวใจสำคัญของโมเดลนี้ คือ ทักษะการบริหารเวลา ที่ทำหน้าที่เป็นแกนกลางเชิงยุทธศาสตร์คอยเชื่อมโยงทักษะการบริหารอีก 6 ด้านเข้าด้วยกัน เพื่อผลักดันกระบวนการประกันคุณภาพภายในทั้ง 6 ขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผนพัฒนาไปจนถึงการรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR) ให้บรรลุตามมาตรฐานการศึกษาชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ ผลการวิจัยที่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เป็นเครื่องยืนยันว่า การบริหารจัดการทรัพยากรด้านเวลาอย่างมีประสิทธิผลของผู้บริหาร ส่งผลโดยตรงต่อการสร้างวงจรคุณภาพที่ต่อเนื่อง

และยั่งยืน T-IQA Model จึงเปรียบเสมือนฟันเฟืองสำคัญที่ช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม ให้มีความเข้มแข็ง พร้อมสร้างความเชื่อมั่นเชิงประจักษ์แก่ผู้ปกครองและชุมชนได้อย่างแท้จริง

สรุป

ในภาพรวมทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา และการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก ซึ่งสูงกว่าสมมติฐานที่ตั้งไว้ สะท้อนให้เห็นว่าสถานศึกษาในยุค BANI World มีความตื่นตัวและเร่งปรับตัวตามมาตรฐานกฎกระทรวงอย่างเป็นระบบ โดยทักษะที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ทักษะด้านการบริหารเวลา ในขณะที่ด้านการประกันคุณภาพที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงพยากรณ์ด้วยสถิติถดถอยพหุคูณ พบว่า ทักษะด้านการบริหารเวลา และทักษะด้านเทคนิค เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลเชิงบวกต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะด้านการบริหารเวลาซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงสุด ข้อค้นพบนี้ได้นำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่เรียกว่า T-IQA Model (Time-driven Internal Quality Assurance) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าทักษะการบริหารเวลาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการจัดตารางนัดหมาย แต่ทำหน้าที่เป็นแกนกลางเชิงยุทธศาสตร์ที่คอยเชื่อมโยงทักษะด้านอื่น ๆ ให้สามารถขับเคลื่อนกระบวนการประกันคุณภาพทั้ง 6 ขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผนพัฒนาไปจนถึงการรายงานผลการประเมินตนเอง (SAR) ให้ดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง ทันต่อสถานการณ์และบรรลุเป้าหมายตามมาตรฐานการศึกษาชาติอย่างมีประสิทธิภาพท่ามกลางสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้บริหารควรสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และประยุกต์ใช้กลยุทธ์การสร้างแรงจูงใจทั้งระดับบุคคลและกลุ่ม เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคลากรได้อย่างตรงจุด อันจะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกให้มีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างยั่งยืน

1.2 ผู้บริหารควรให้ความสำคัญเกี่ยวกับการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วม (Participation) และบูรณาการร่วมกับระบบสนับสนุนอื่น ๆ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด

1.3 จากการศึกษาพบว่า ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และ ทักษะด้านเทคนิค (X_1) ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาโดยภาพรวม (Y_{tot}) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ดังนั้น ผู้บริหารถือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการบริหารจัดการสิ่งต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อคุณภาพของสถานศึกษา ซึ่งผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทักษะด้านการบริหารเวลา (X_7) และทักษะด้านเทคนิค (X_1) มาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาให้เป็นไปตามกระบวนการประกัน

คุณภาพการศึกษาที่สถานศึกษากำหนด เพื่อให้การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษามีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

1.4 สถานศึกษาจึงควรส่งเสริมให้ผู้บริหารใช้ทักษะความคิดรวบยอดในการวางวิสัยทัศน์ด้านการประกันคุณภาพให้ชัดเจน และใช้การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเพื่อถ่ายทอดทิศทางนั้นไปสู่ครูผู้ปฏิบัติงาน เพื่อเปลี่ยนจากการประกันคุณภาพที่เป็นภาระงานเอกสารให้กลายเป็น วัฒนธรรมคุณภาพ (Quality Culture) ที่ทุกคนในองค์กรมีส่วนร่วม

1.5 ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะการบริหารเวลา โดยเน้นการจัดลำดับความสำคัญของงาน การจัดสรรเวลาที่เหมาะสม และการฝึกฝนการทำงานเชิงรุกภายใต้สภาวะความกดดันและความท้าทาย เพื่อให้ระบบการประกันคุณภาพภายในดำเนินไปได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบเชิงยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า T-IQA Model (Time Management for Internal Quality Assurance) ที่สำคัญ คือ ทักษะด้านการบริหารเวลาของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยหลักและเป็นกลไกสำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลเชิงบวกต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาทั้ง 6 ขั้นตอน สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการวางแผนพัฒนาบุคลากรและการคัดเลือกผู้บริหารสถานศึกษา โดยควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและพัฒนาทักษะการบริหารจัดการเวลาอย่างเป็นระบบ รวมถึงการจัดสรรทรัพยากรด้านเวลาให้สอดคล้องกับภาระงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพื่อให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่องและยั่งยืนท่ามกลางสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่จะส่งผลต่อการดำเนินการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม

2.2 ควรศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาและการดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาในเชิงคุณภาพ

2.3 ควรศึกษาการเปรียบเทียบทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับการดำเนินการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา

เอกสารอ้างอิง

ไทยโพสต์. (2565). *ปลัดศธ.ชี้โลกเข้าสู่ยุค BANI World รวมความปั่นป่วนไว้ทั้งหมด กระทบการศึกษา โดยตรงมอบนโยบายรับมืออุดเรียนรู้ถดถอย*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 10 สิงหาคม 2567 จาก https://www.thaipost.net/education-news/255668/

พรทิพย์ หอมแก้ว. (2564). ทักษะของผู้บริหารกับการดำเนินการประกันคุณภาพภายในของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดเทศบาลในจังหวัดนครปฐม. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.* กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วุฒิกร บุตรโพธิ์ศรี. (2562). ทักษะการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวลำภู เขต 1. *วารสารวิจัยและประเมินผลอุบลราชธานี*, *8*(2), 133-144.

วุฒิชัย เชื่อมประไพ. (2566). ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารกับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุกมล แก้วขาว. (2567). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพัทลุง. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, *7*(1), 312-326.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครปฐม. (2566). *รายงานการสังเคราะห์ผลการประเมินตนเองของสถานศึกษา ปีการศึกษา 2565*. นครปฐม: กลุ่มนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). *ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่อง นโยบายสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 – 2565*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 16 ธันวาคม 2567 จาก https://www.moe.go.th/360policy-and-focus-moe-2023/

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักทดสอบการศึกษา. (2563). *แนวทางการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561*. กรุงเทพฯ: เอ็น.เอ.รัตนะเทรดดิ้ง.

Best, J. W., and Kahn, J. V. (2016). *Research in education* (10th ed.). Boston, MA: Pearson Education.

Cronbach, L. J. (1974). *Essentials of psychological testing* (3rd ed.). New York: Harper & Row.

Griffin, R. W. (2013). *Management principles and practices* (11th ed.). South-Western Cengage Learning.

Krejcie, R. V., and Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, *30*(3), 607-610.

Likert, R. (1961). *New patterns of management*. New York: McGraw-Hill.

International Cooperative Management Between China and Thailand in Vocational Education

[1]Jinfeng LIANG [2]Prasert Intarak
[1,2]Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University
[1]Corresponding author, e-mail: P_intarak@yahoo.co.th

Received December 3, 2025; **Revised** December 14, 2025; **Accepted:** April 29, 2026

Abstract

This research article aimed to explore the international cooperative management between China and Thailand in vocational education. This research is qualitative research by interview 20 experts. The instrument used for data collection were unstructured interview form. Statistics used for data analysis included frequency and percentage and content analysis. The research results found that the international cooperative management between China and Thailand in vocational education were 5 dimensions; 1) Cooperative Integration Design; It is an important foundation and starting point that aims to promote systematic and efficient work by focusing on establishing direction, creating structure, and allocating resources to ensure smooth cooperation and lead to tangible results. 2) Cooperative Linking Learning Organizations: An "educational ecosystem" that provides students with opportunities to learn from real-world experiences outside the classroom, linking theoretical learning in educational institutions with practical work in the working world to develop essential skills and meet the demands of the labor market. 3) Co-developing the curriculum for academic quality; Combining the strengths of both countries to create a modern curriculum that meets international standards and meets the needs of the labor market. 4) Cultural Connections; It is an essential foundation for managing China-Thailand relations, focusing on promoting smooth and stable cooperation by building sincere ties and truly learning and understanding cultural differences; and 5) Controlling cooperation, both countries have two joys, the control for running the cooperative activities. Those who are considered must come to share and discuss. While collaboratively driving technology and innovation, they are crucial factors in managing modern relationships to keep pace with the times, adapt to the future, and enhance mutual learning capabilities.

Keywords: International Cooperation; Vocational Education; China; Thailand

Introduction

Rapid global technological advancements have necessitated the accelerated production of specialized skilled personnel. In response, China's "Belt and Road Initiative" (BRI) has prioritized "people-to-people connectivity" and the "Silk Road of Intelligence" through international educational cooperation (Min, 2019). In the context of Thailand, the "China-Thailand 210 Project" exemplifies this strategy by facilitating industry-education integration and modernizing vocational curricula to meet 21st-century market demands (Tang Chinese Education & Technology Ltd., 2024). However, despite these strategic frameworks, operational implementation faces critical challenges. Evidence suggests significant discrepancies in curriculum standards, ambiguous coordination mechanisms, and policy uncertainties (Administrators of Guangxi College of Mechanical and Electrical Technology, 2025). Furthermore, from the perspective of cross-cultural management and international TVET governance, existing approaches lack a unified system to handle linguistic barriers and differing administrative cultures. This has led to operational redundancy and inefficient resource allocation, creating a distinct gap between high-level policy frameworks and practical execution. To address these structural inefficiencies, this research aims to develop an international cooperative management model for vocational education between China and Thailand. This objective is pursued using Ethnographic Futures Research (EFR) to explore and construct future scenarios—optimistic, pessimistic, and probable—that can bridge the gap between policy and practice. The study focuses on networked vocational institutions under the "China-Thailand 210 Vocational Education Cooperation Project." By synthesizing expert insights to diagnose weaknesses in coordination and organizational culture, this study contributes a "Strategic Management Model." This model defines clear roles and standardized evaluation systems, ultimately providing a roadmap to sustainably enhance workforce competencies in alignment with global labor market demands.

Research Objective

To explore the international cooperative management between China and Thailand in vocational education

Research Methodology

This study employs a qualitative research design utilizing Ethnographic Futures Research (EFR). EFR is an open-ended, semi-structured interview technique used to elicit perceived future scenarios from experts. This approach is specifically

chosen to align with the research objective of developing a management component by exploring potential future outcomes—Optimistic, Pessimistic, and Probable scenarios—of international cooperative management between China and Thailand in vocational education.

Key Informants The participants were selected using purposive sampling based on specific expertise criteria rather than random selection. The key informants consisted of 20 experts divided into two groups: 1) 10 senior executives from vocational education institutions in Thailand, and 2) 10 senior executives from vocational education institutions in China. The inclusion criteria for expert selection were as follows: 1) Experience: Possess at least 10 years of relevant working experience in vocational education management. 2) Expertise: Have a deep understanding of international cooperative management and are actively engaged in China-Thailand vocational education projects. And 3) vision: Familiar with advanced cooperative management concepts, development trends, and policy frameworks both domestically and internationally.

Research Instruments: The primary instrument was an unstructured interview guide developed based on the EFR framework. The instrument was validated by three experts in educational research to ensure content validity. The interview guide was designed to elicit three specific future scenarios. Sample guiding questions included: Whit this question: how to manage the international cooperative management between China and Thailand in vocational education?

Data Collection: Data collection was conducted between January to April 2025. The procedure followed these steps:

Step 1 Ethical Approval and Consent: Prior to data collection, the researcher explained the research objectives and obtained informed consent from all participants. Confidentiality and anonymity were strictly assured.

Step 2 EFR Interview Process: In-depth, one-on-one interviews were conducted with the 20 experts. Each session lasted approximately 60-90 minutes. The researcher acted as a facilitator, guiding the experts to visualize and describe the three future scenarios (Optimistic, Pessimistic, and Probable) regarding cooperative management.

Step 3 Recording: All interviews were audio-recorded with permission and supplemented by field notes to capture non-verbal cues.

Data Analysis: Data analysis was performed using Thematic Analysis, involving the following rigorous steps:

1. Transcription: Audio recordings were transcribed verbatim immediately after each interview.

2. Coding: The researcher read the transcripts multiple times to generate initial codes. Data were categorized into meaningful segments related to management structures, challenges, and future trends.

3. Theme Extraction: Codes were grouped into key themes representing the dimensions of the cooperative management model.

4. Trustworthiness: To ensure the validity and reliability of the findings, member checking was employed, where a summary of findings was returned to a subset of participants to verify accuracy. Additionally, data triangulation was used to cross-verify information between Thai and Chinese experts.

Results

Based on the Ethnographic Futures Research (EFR) interviews conducted with 20 experts from China and Thailand, the findings reveal a consensus on the "International Cooperative Management component." The experts identified that successful cooperation relies on five key dimensions, derived from synthesizing the optimistic and probable future scenarios. These dimensions are presented as follows:

1. Cooperative Integration Design The first dimension serves as the structural foundation for cooperation. Experts emphasized that effective management requires joint strategic planning where both parties agree on consistent goals, visions, and values. To translate policy into practice, the establishment of a central coordination mechanism is crucial. This includes forming a central committee and a Thai-Chinese cooperation center to monitor progress and solve problems collaboratively. Furthermore, the management system must be governed by central regulations and concrete Key Performance Indicators (KPIs). To support sustainability, the experts also suggested establishing public-private MOU networks for scholarships and ensuring the continuous dissemination of useful information to all stakeholders.

2. Cooperative Linking Learning Organizations This dimension focuses on academic harmonization. The core finding suggests adopting a "2+1 Curriculum Model" (studying 2 years in Thailand and 1 year in China) as a standard approach. Experts highlighted the necessity of mutual qualification recognition, ensuring that degrees issued are valid for employment or further studies in both countries without limitations. Additionally, this dimension entails creating a network to develop teaching models that meet international standards and continuously updating curricula to align with current labor market demands.

3. Co-developing Curriculum for Academic Quality While the previous dimension focuses on structure, this dimension focuses on workforce competency and skill development. The findings indicate that cooperation must extend beyond the classroom to include professional training networks. Key elements include establishing networks for advanced technology skills (AI, Robotics, Data Science, and Cybersecurity) and essential soft skills (language and teamwork). Experts also recommended facilitating personnel exchanges, study tours, and joint training programs between government and private sectors to directly create job opportunities for graduates.

4. Cultural Connections Experts unanimously agreed that sustainable management requires strong socio-cultural ties. This dimension involves building a collaborative network that goes beyond administrative duties to foster genuine relationships. Key activities include student and teacher exchange programs specifically designed to share knowledge, techniques, and cultural perspectives. The goal is to create a "cultural exchange network" that opens new worldviews and minimizes conflicts arising from cultural differences.

5. Controlling Cooperation (Technological Support & Digital Governance) The final dimension relates to the mechanisms used to control and facilitate operations through modern technology. Experts proposed the "Smart Vocational Education Platform" as a central tool. This involves developing collaborative online learning platforms (MOOCs), virtual labs for simulating real work situations, and mobile applications for communication among personnel in the 210 Project. These digital tools serve as the "control mechanism" to ensure fast communication, resource sharing, and access to practical industrial equipment regardless of location.

Discussion

The findings of this research reveal that the international cooperative management between China and Thailand in vocational education consists of five interrelated dimensions. These dimensions reflect a comprehensive approach to bridging policy with practice. The discussion for each dimension is presented as follows:

1. Cooperative Integration Design The study found that successful cooperation requires a systematic design encompassing planning, organizing, leading, and controlling. This implies that management cannot be ad-hoc but requires a structured framework with clear roles and central committees. This finding supports the concept of collaborative governance proposed by the OECD (2011), which

emphasizes that effective policy governance requires multi-sectoral participation and clear communication mechanisms for development. In the context of the Belt and Road Initiative (BRI), this dimension addresses the need for "cross-cultural governance," ensuring that Thai and Chinese stakeholders can align their strategic visions despite administrative differences.

2. Cooperative Linking Learning Organizations The findings indicate that cooperation must extend beyond simple agreements to create an "educational ecosystem," such as the 2+1 model and internship networks. This structure allows students to gain practical experience from experts, effectively linking curriculum with industry. This aligns with Li and Pilz (2023), who argue that the international transfer of vocational education requires adaptability and mutual learning activities to be successful. The implication is that Thai-Chinese vocational institutions must transform into "Learning Organizations" that are flexible and responsive to the rapid changes in the global labor market.

3. Co-developing Curriculum for Academic Quality A key dimension identified is the joint development of modern curricula that combine the strengths of both nations. This ensures the production of a workforce that meets international standards. This finding is consistent with the policy of the Ministry of Education of the People's Republic of China (2023), which prioritizes establishing teaching standards and developing vocational curricula to meet concrete industrial needs. By modernizing the curriculum to include advanced skills (e.g., AI, Robotics), this cooperation fits the global trend of TVET modernization, directly addressing the "skills gap" in the industry 4.0 era.

4. Cultural Connections. The study emphasizes that building trust and understanding cultural differences are prerequisites for reducing conflict and fostering "brotherhood." This supports the theory of trust in international cooperation by Duenas and Mangen (2023), who state that emotional and cognitive trust reinforce each other, facilitating interaction and adaptation. In terms of global trends, this dimension fulfills the "People-to-People Connectivity" goal of the BRI. It implies that sustainable management relies not just on contracts, but on the "soft power" of cultural exchange to smooth over operational friction.

5. Controlling Cooperation (Technological Integration) Finally, the research highlights the role of technology and innovation, such as smart platforms and AI, in monitoring and facilitating cooperation. This is consistent with Osipov et al. (2020), who studied "Smart Cooperatives" and found that applying AI and digital technologies optimizes decision-making and efficiency. Furthermore, Nic-Daeid and Tessarolo

(2023) support that digital innovation facilitates the exchange of methods towards common goals. The implication is that "Controlling" in the modern era does not mean bureaucratic policing, but rather using Digital Governance tools to ensure seamless communication and real-time resource sharing across borders.

New Knowledge from Research

From the research results, the researcher presents the new knowledge as follows:

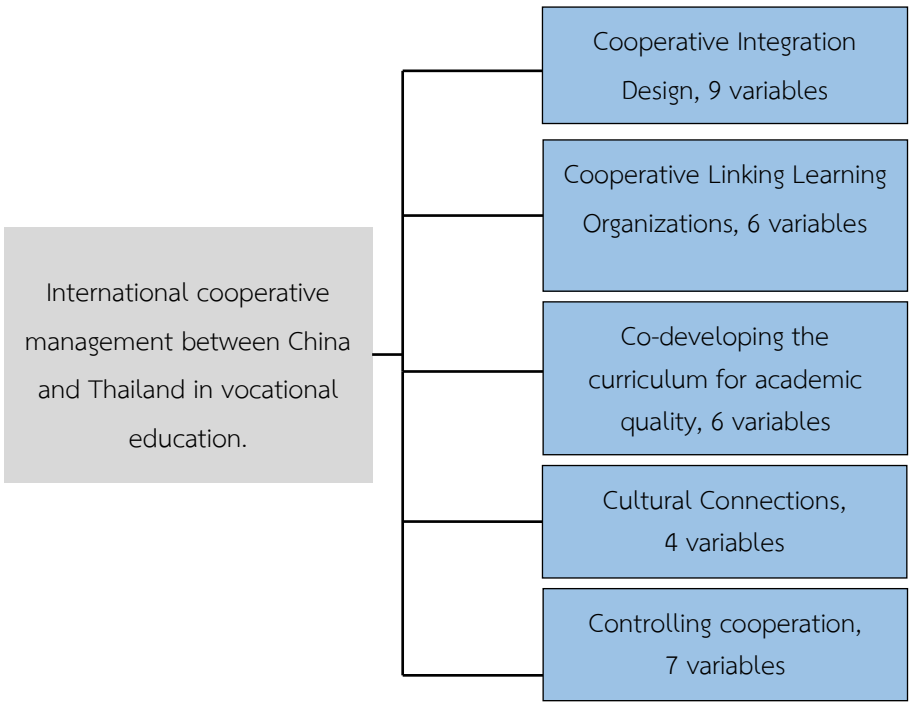

Figure 1 The dimension of international cooperative management between China and Thailand.

The international cooperative management between China and Thailand in vocational education has 5 dimensions: 1) Cooperative Integration Design; 2) Cooperative Linking Learning Organizations; 3) Co-developing the curriculum for academic quality; 4) Cultural Connections; and 5) Controlling cooperation.

Conclusion

The findings of this research illustrate that successful international cooperative management between China and Thailand in vocational education cannot be achieved through fragmented activities. Instead, it requires a holistic

"International Cooperative Management component" comprised of five interrelated dimensions. Conceptually, the model functions as a system where 1) Cooperative Integration Design serves as the strategic backbone, establishing the rules and committees necessary for governance. This structural foundation supports the academic operations of 2) Cooperative Linking Learning Organizations and 3) Co-developing Curriculum for Academic Quality, ensuring that educational outputs align with the "2+1" model and modern industrial demands. Furthermore, the sustainability of this cooperation is reinforced by 4) Cultural Connections, which foster trust and reduce conflict, and is monitored efficiently through 5) Controlling Cooperation, utilizing digital platforms and innovation.

Reflections on Research Objectives This comprehensive model directly addresses the initial research problem regarding the "dichotomy between policy frameworks and practical implementation." By clearly defining these five dimensions, the study resolves the issues of ambiguous coordination, structural inefficiencies, and cultural barriers that previously hindered the "China-Thailand 210 Project." Contributions To align with the requirements of international TVET research, this study offers the following contributions:

Theoretical Contribution: It demonstrates the application of Ethnographic Futures Research (EFR) in constructing management models, proving that future-oriented scenarios can effectively guide present-day strategic planning in cross-cultural contexts.

Policy Contribution: The findings advocate for a shift from loose agreements to structured governance, suggesting the implementation of "Standard Operating Procedures (SOPs)" and joint committees as essential policy tools.

Practical Contribution: The identification of specific variables, such as the "Smart Vocational Education Platform" and the "2+1 Curriculum," provides practitioners with a concrete checklist to enhance operational efficiency and workforce quality.

Recommendations

1. Recommendations for applying the research results

1.1. Both countries should establish a joint committee to monitor, evaluate, and resolve issues. This includes creating a clear "Standard Operating Procedure - SOP" for vocational education institutions to use as a guideline for creating and managing cooperation with foreign countries, in order to reduce duplication and create clarity in operations.

1.2. Both countries should establish a shared think tank to enhance teaching materials, promote teaching and learning, and provide digital learning resources accessible to teachers and students from both sides.

1.3. Both countries might expand networks to SMEs: Encourage educational institutions to establish networks with small and medium-sized enterprises, developing the country's economic base and increasing opportunities for internships and employment.

1.4. A "Cross-Cultural Training" course is mandatory for students and faculty participating in the exchange program to bridge cultural gaps and promote mutual adaptation.

1.5. It should create a central platform for government agencies and develop a bilingual (Thai-Chinese) "Smart Vocational Education Platform" system, enabling all participating institutions to collaborate effectively.

2) Recommendation for future research.

2.1. The research should conduct a study on the components of Digital Learning Resource Development for Transnational Vocational Education: A Case Study of Project 210

2.2. Research on factors affecting the relationship between students in the China-Thailand exchange program"

2.3. A study on social and cultural adaptation to professional collaboration among students and faculty in exchange programs"

References

Administrators of Guangxi College of Mechanical and Electrical Technology. Retrieved (2025, May 1). *Interview on international vocational cooperation challenges* [Unpublished interview data].

Duenas, N., & Mangen, C. (2023). Trust in international cooperation: Emotional and cognitive trust reinforce each other over time. *Critical Perspectives on Accounting, 92*, Article 102328. https://doi.org/10.1016/j.cpa.2021.102328

Li, J., & Pilz, M. (2023). International transfer of vocational education and training: A literature review. *Journal of Vocational Education & Training, 75*(2), 185–218.

Min, Z. (2019). *Keywords to understand China: The Belt and Road edition*. China International Publishing Group.

Ministry of Education of the People's Republic of China. *"Chinese Language + Vocational Skills" promotes high-quality development of China-Thailand vocational education*. Retrieved (2023, April 28).

http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/gzdt/moe_1485/202304/t20230428_1057773.html

Nic-Daeid, N., & Tessarolo, A. (2023). International organizations and cooperation. *Journal of Co-operative Organization and Management, 3*, 264–276.

Organisation for Economic Co-operation and Development. *Busan partnership for effective development co-operation*. Retrieved (2011 April 28). https://www.oecd.org/dac/effectiveness/busanpartnership.htm

Osipov, V. S., Ponkratov, V. V., Markovskaya, E. V., Balashova, S. A., & Tutaeva, I. V. (2020). Study on "smart cooperative": Prospects for optimizing decision-making in business cooperative via artificial intelligence. In A. V. Bogoviz (Ed.), *Conflict management in modern human society* (pp. 181–189). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-35419-1_20

Tang Chinese Education & Technology Ltd. (2024). *Tang Chinese Education & Technology*. Retrieved (2024, April 28). https://www.tangce.net/

พุทธศาสนากับการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า: การเปรียบเทียบมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์

Buddhism and Universal Basic Income: A Comparative Perspective on Human Nature

ทศพล พุฒิธีระโชติ Tospol Puttiteerachote
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: tospure@gmail.com

Received December 17, 2025; **Revised** April 1, 2026; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบแนวคิดการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (Universal Basic Income หรือ UBI) ผ่านมุมมองของพุทธศาสนา โดยวิเคราะห์ความสอดคล้องและขัดแย้งกับมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์ UBI ได้รับการสนับสนุนจากหลากหลายแนวคิด รวมถึงเสรีนิยมฝ่ายซ้ายที่เน้นเสรีภาพและความยุติธรรมและนักเศรษฐศาสตร์ฝ่ายขวาอย่าง Milton Friedman ที่เสนอภาษีเงินได้ติดลบเพื่อลดการแทรกแซงของรัฐแสดงให้เห็นว่า UBI มีรากฐานที่กว้างขวางทางอุดมการณ์ ขณะที่พุทธศาสนาปฏิเสธการมองธรรมชาติมนุษย์ว่าดีหรือชั่วโดยกำเนิด แต่เน้นว่ามนุษย์ถูกกำหนดโดยกิเลส 3 ประการ โลภะ โทสะ โมหะ ตามที่ระบุในอังคุตตรนิกายซึ่งชี้ว่ามนุษย์มีศักยภาพทั้งด้านบวกและลบขึ้นอยู่กับการฝึกฝนทางจิตใจ ซึ่งแตกต่างจาก UBI ที่มุ่งเน้นความมั่นคงทางวัตถุ แต่ทั้งสองมีเป้าหมายร่วมกันในการลดทุกข์ ตัวอย่างจากจักกวัตติสูตรชี้ว่าความยากจนนำไปสู่ความเสื่อมทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของ UBI ทว่าพุทธศาสนายืนยันว่าการช่วยเหลือภายนอกเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ไขสาเหตุภายในของทุกข์ เช่น โลภะ การปรับ UBI ให้สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาควรสร้างระบบที่สมดุลระหว่างการสนับสนุนทางวัตถุและการพัฒนาจิตใจเพื่อลดความเสี่ยงของการยึดติดและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนการผสมผสานนี้ตอบสนองข้อกังวลของพุทธศาสนาเกี่ยวกับกิเลส ขณะที่ยังคงรักษาเป้าหมายของ UBI ในการลดปัญหาทุกข์ทางเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: : พุทธศาสนา; การรับประกันรายได้ถ้วนหน้า; ธรรมชาติมนุษย์; ความไว้วางใจ; ศีลธรรม

Abstract

This article examines the concept of Universal Basic Income (UBI) through the perspective of Buddhism by analyzing both its compatibility and tensions with the Buddhist view of human nature. UBI has been supported by diverse ideological traditions, including left-wing liberalism, which emphasizes freedom and justice, as

well as right-wing economic thought represented by Milton Friedman's proposal of a negative income tax to reduce state intervention. These perspectives demonstrate the broad ideological foundations of UBI. In contrast, Buddhism rejects the assumption that human beings are inherently good or evil, and instead explains human behavior in terms of the three defilements—greed, hatred, and delusion—as described in the *Anguttara Nikaya*, which indicates that human beings possess both positive and negative potentials depending on mental cultivation. This differs from UBI's primary emphasis on material security, although both share the common objective of alleviating human suffering. The *Cakkavatti Sutta*, for example, explains how poverty can lead to social decline, which corresponds with the social objectives of UBI. However, Buddhism maintains that external material support alone cannot resolve the internal causes of suffering, particularly those rooted in greed and attachment. This article therefore argues that aligning UBI with Buddhist principles requires developing a framework that balances material support with mental cultivation in order to reduce the risks of attachment and to promote sustainable human well-being. Such an integrated approach responds to Buddhist concerns regarding the role of the defilements while preserving the central objective of UBI in addressing economic suffering.

Keywords: Buddhism; Universal Basic Income; Human Nature; Trust; Morality

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (Universal Basic Income หรือ UBI) ได้กลายเป็นประเด็นถกเถียงสำคัญในวงการนโยบายสาธารณะและปรัชญาการเมือง โดยเฉพาะในบริบทของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่ทวีความรุนแรงขึ้นทั่วโลก รายงานขององค์การสหประชาชาติ ระบุว่าความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในประเทศต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดความสนใจในนโยบายที่มุ่งแก้ไขปัญหานี้ UBI เสนอแนวทางการแก้ปัญหาด้วยการจัดสรรรายได้พื้นฐานให้แก่ประชาชนทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไข เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจและลดความยากจน แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากนักคิดในหลากหลายแนวทาง รวมถึง นักเสรีนิยมฝ่ายซ้ายอย่าง Philippe Van Parijs ที่มองว่า UBI ช่วยเพิ่ม "อิสรภาพที่แท้จริง" ให้กับบุคคล (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) และ นักเศรษฐศาสตร์ฝ่ายขวาอย่าง Milton Friedman ที่เสนอ "ภาษีเงินได้ติดลบ" เพื่อลดการแทรกแซงของรัฐและเพิ่มประสิทธิภาพของระบบสวัสดิการ (Friedman, 1962) อย่างไรก็ตาม ผู้สนับสนุน UBI มักตั้งสมมติฐานว่ามนุษย์จะใช้ทรัพยากรที่ได้รับอย่างสร้างสรรค์หรือตามเป้าหมายส่วนตัวหากได้รับโอกาสที่เท่าเทียม (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) แต่สมมติฐานนี้ได้จุดประกายคำถามถึงความเป็นไปได้และความยั่งยืนของ UBI ในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะในแง่ของพฤติกรรมมนุษย์

บทความนี้มุ่งสำรวจแนวคิดการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (Universal Basic Income: UBI) ผ่านกรอบการวิเคราะห์ทางปรัชญาของพุทธศาสนา โดยเน้นการเปรียบเทียบมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญของทั้งสองแนวคิด กล่าวคือ ในขณะที่แนวคิด UBI โดยทั่วไปตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ามนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรที่ได้รับอย่างสร้างสรรค์หากได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกันนั้น พุทธศาสนากลับเสนอมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์ในลักษณะที่แตกต่างออกไป โดยมิได้ยึดถือว่ามนุษย์ดีหรือชั่วโดยกำเนิด หากแต่มองว่ามนุษย์ถูกกำหนดและขับเคลื่อนด้วยกิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งทำให้มนุษย์มีศักยภาพทั้งด้านบวกและด้านลบขึ้นอยู่กับระดับของการฝึกฝนทางจิตใจ (Bhikkhu Bodhi, 2000) ดังปรากฏในอังคุตตรนิกาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 256 หน้า 299, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่อธิบายว่ากิเลสเป็นสังโยชน์ที่ผูกมัดมนุษย์ไว้กับทุกข์ ในบริบทนี้ การวิเคราะห์แนวคิด UBI ผ่านเลนส์ของพุทธศาสนาจึงมิใช่เพียงการเปรียบเทียบเชิงแนวคิดเท่านั้น หากยังเป็นการทดสอบสมมติฐานพื้นฐานของ UBI เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ พร้อมทั้งเปิดพื้นที่ให้พิจารณาความเป็นไปได้ในการปรับปรุงแนวคิดดังกล่าวให้สอดคล้องกับความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์

แนวคิด UBI ซึ่งพัฒนาขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในศตวรรษที่ 20 มีจุดกำเนิดจากข้อเสนอทางเศรษฐศาสตร์และการเมือง โดยเฉพาะแนวคิดภาษีเงินได้ติดลบของ Milton Friedman (1962) ที่มุ่งลดความยากจนอย่างมีประสิทธิภาพ และต่อมาได้รับการขยายความโดย Philippe Van Parijs ซึ่งเสนอว่า UBI สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยมนุษย์จากความกดดันทางเศรษฐกิจและเพิ่ม “อิสรภาพที่แท้จริง” ให้แก่ปัจเจกบุคคล (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) นอกจากนี้ การทดลอง UBI ในประเทศต่าง ๆ เช่น การทดลองในประเทศฟินแลนด์ระหว่างปี 2017–2018 ยังแสดงให้เห็นว่าผู้เข้าร่วมมีระดับความพึงพอใจในชีวิตและความมั่นคงทางจิตใจเพิ่มขึ้น แม้ว่าจะไม่พบการเปลี่ยนแปลงด้านการจ้างงานอย่างมีนัยสำคัญ (Kangas et al., 2019)

อย่างไรก็ตาม การประเมินแนวคิด UBI ในวรรณกรรมที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มักเน้นการวิเคราะห์ในมิติทางเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยา ขณะที่มิติทางปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์กลับได้รับความสนใจค่อนข้างจำกัด ซึ่งเป็นประเด็นที่พุทธศาสนาสามารถเสนอกรอบการวิเคราะห์ที่มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างออกไป

พุทธศาสนาในฐานะระบบความคิดที่มีพัฒนาการยาวนานกว่า 2,500 ปี เสนอมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์ผ่านหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ตลอดจนแนวคิดเรื่องกิเลสที่ทำหน้าที่เป็นแรงขับเคลื่อนพฤติกรรมของมนุษย์ (Thanissaro Bhikkhu, 1996) ซึ่งแตกต่างจากแนวคิด UBI ที่โดยทั่วไปตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ามนุษย์จะสามารถใช้ทรัพยากรที่ได้รับอย่างสร้างสรรค์เมื่อปราศจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจ (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) ในทางตรงกันข้าม พุทธศาสนากลับชี้ให้เห็นว่าหากขาดการฝึกฝนทางจิตใจ มนุษย์มีแนวโน้มที่จะตกอยู่ภายใต้อำนาจของตัณหาและความยึดติด ดังที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 1665 หน้า 528, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งระบุว่าตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ การเปรียบเทียบดังกล่าวจึงช่วยเปิดเผยข้อจำกัดของสมมติฐานพื้นฐานของ UBI และนำไปสู่การตั้งคำถามว่าการออกแบบนโยบายสาธารณะควรคำนึงถึงความซับซ้อนของธรรมชาติมนุษย์มากเพียงใด

ด้วยเหตุนี้ คำถามหลักของบทความนี้จึงอยู่ที่ว่า แนวคิด UBI สามารถสอดคล้องกับมุมมองของพุทธศาสนาต่อธรรมชาติมนุษย์ได้ในระดับใด และหากมีความตึงเครียดหรือความขัดแย้งระหว่างสองกรอบแนวคิดดังกล่าว จะสามารถปรับแนวคิด UBI ให้สอดคล้องกับความเข้าใจเรื่องธรรมชาติมนุษย์ตามแนวพุทธศาสนาได้อย่างไร การวิเคราะห์ในลักษณะนี้ไม่เพียงช่วยประเมินศักยภาพของ UBI ในฐานะนโยบายสาธารณะเท่านั้น หากยังมีส่วนขยายขอบเขตของการอภิปรายเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะให้ครอบคลุมมิติทางปรัชญาและจริยธรรม ซึ่งมักไม่ได้รับการให้ความสำคัญอย่างเพียงพอในวรรณกรรมร่วมสมัย

แนวคิดของ UBI: ที่มาและสมมติฐานพื้นฐาน

การรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (Universal Basic Income หรือ UBI) คือแนวคิดนโยบายที่มุ่งให้รายได้พื้นฐานแก่ประชาชนทุกคนในสังคมโดยไม่มีเงื่อนไข ไม่ว่าจะมีสถานะทางเศรษฐกิจ การจ้างงาน หรือคุณสมบัติอื่นใด (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) แนวคิดนี้ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ 21 ท่ามกลางความท้าทายจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่เพิ่มสูงขึ้น ความไม่แน่นอนของตลาดแรงงานจากเทคโนโลยีอัตโนมัติ และผลกระทบจากวิกฤตการณ์ระดับโลก เช่น การระบาดของโควิด-19 UBI ถูกเสนอเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความยากจน ลดความซับซ้อนของระบบสวัสดิการ และส่งเสริมเสรีภาพส่วนบุคคลผ่านการรับประกันความมั่นคงขั้นพื้นฐาน (Standing, 2017) อย่างไรก็ตาม ความเป็นไปได้และผลกระทบของ UBI ขึ้นอยู่กับสมมติฐานเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์และพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่วนนี้จะวิเคราะห์อย่างละเอียด

แนวคิดเรื่องการให้รายได้พื้นฐานแก่ทุกคนมีรากฐานในประวัติศาสตร์การเมืองและเศรษฐศาสตร์มานานหลายศตวรรษ ย้อนกลับไปในศตวรรษที่ 16 Sir Thomas More ในงาน Utopia (1516) ได้เสนอภาพสังคมที่ทุกคนได้รับการดูแลอย่างเท่าเทียม ต่อมาในศตวรรษที่ 18 Thomas Paine นักปรัชญาการเมืองชาวอังกฤษ เสนอให้จ่ายเงินปันผลจากทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทุกคน โดยอิงจากหลักการที่ว่าทรัพยากรของโลกเป็นสมบัติร่วมของมนุษยชาติ (Paine, 1797)

ในศตวรรษที่ 20 แนวคิด UBI เริ่มมีรูปแบบที่ทันสมัยขึ้นผ่านงานของ Milton Friedman นักเศรษฐศาสตร์สายเสรีนิยมฝ่ายขวา ซึ่งแนะนำ "negative income tax" ในหนังสือ Capitalism and Freedom (1962) เพื่อลดความยากจนโดยไม่บิดเบือนกลไกตลาด (Friedman, 1962) ต่อมาในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 และต้นศตวรรษที่ 21 Philippe Van Parijs นักคิดฝ่ายเสรีนิยมฝ่ายซ้าย พัฒนา UBI ให้เป็นข้อเสนอที่เน้นความยุติธรรมทางสังคม โดยโต้แย้งว่ารายได้พื้นฐานเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มอบ "อิสรภาพที่แท้จริง" แก่มนุษย์ (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) การทดลอง UBI ในทางปฏิบัติ เช่น โครงการในฟินแลนด์ระหว่างปี 2017-2018 ซึ่งให้เงิน 560 ยูโรต่อเดือนแก่ผู้ว่างงาน 2,000 คน พบว่าผู้เข้าร่วมมีระดับความพึงพอใจในชีวิตและความมั่นคงทางจิตใจสูงขึ้น แม้ไม่พบการเพิ่มขึ้นของการจ้างงานอย่างมีนัยสำคัญ (Kangas et al., 2019) ขณะเดียวกันนักการเมืองอย่าง Andrew Yang ในสหรัฐอเมริกา ได้นำเสนอ "Freedom Dividend" ระหว่างการเลือกตั้งปี 2020 ซึ่งสะท้อนถึงความสนใจใน UBI ที่เพิ่มขึ้นทั่วโลก การพัฒนาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า

UBI ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงอุดมการณ์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาในบริบทที่แตกต่างกัน

สมมติฐานพื้นฐานและการวิพากษ์วิจารณ์ UBI

สมมติฐานหลักของ UBI เกี่ยวข้องกับธรรมชาติมนุษย์และพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ผู้สนับสนุน UBI เช่น Van Parijs เสนอว่ามนุษย์จะใช้ทรัพยากรที่ได้รับอย่างสร้างสรรค์หรือตามเป้าหมายส่วนตัว หากได้รับโอกาสที่เท่าเทียม โดย UBI จะช่วยลดความยากจนและปลดปล่อยบุคคลจากความกดดันทางเศรษฐกิจ สมมติฐานนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถในการตัดสินใจที่ดีเมื่อปราศจากความขาดแคลน (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) สมมติฐานที่สอง คือ UBI จะ Forum ไม่ได้ทำลายแรงจูงใจในการทำงาน หลักฐานจากการทดลอง เช่น Mincome Project ในแคนาดาช่วงทศวรรษ 1970 พบว่าการลดลงของชั่วโมงทำงานมีเพียงเล็กน้อย โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ชาย ส่วนผู้หญิงและเยาวชนใช้เวลามากขึ้นกับการดูแลครอบครัวและการศึกษา (Forget, 2011) ผลลัพธ์นี้สนับสนุนแนวคิดที่ว่ามนุษย์ยังคงมีส่วนร่วมในสังคม แม้ได้รับรายได้พื้นฐาน โดยการทำงานไม่ใช่เพียงเพื่อรายได้ แต่ยังเพื่อความหมายและการเติมเต็มในชีวิต (Standing, 2017)

แม้ UBI จะถูกมองว่าเป็นนโยบายที่ก้าวหน้า แต่ก็เผชิญกับการวิจารณ์จากหลากหลายมุมมอง Friedman (1962) แม้สนับสนุนแนวคิดบางรูปแบบ แต่เตือนว่ารัฐอาจกลายเป็นผู้ผูกขาดทรัพยากรและลดเสรีภาพส่วนบุคคล Murray (2006) นักวิจารณ์ฝ่ายขวา โต้แย้งว่า UBI อาจสร้าง "สังคมแห่งการพึ่งพา" โดยมนุษย์อาจสูญเสียแรงจูงใจเมื่อไม่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด การวิเคราะห์จากจิตวิทยาสังคมยังชี้ว่า การให้ทรัพยากรโดยไม่มีเงื่อนไขอาจนำไปสู่พฤติกรรมที่ขาดความรับผิดชอบ เช่น การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย (Baumeister & Vohs, 2016) ด้านความยั่งยืน OECD (2017) ประเมินว่า การให้ UBI ในระดับที่เพียงพอต่อการดำรงชีพในประเทศพัฒนาแล้วอาจต้องใช้ทรัพยากรถึง 30% ของ GDP ซึ่งสูงกว่างบประมาณสวัสดิการปัจจุบันอย่างมาก ข้อจำกัดนี้ชี้ให้เห็นว่าสมมติฐานของ UBI อาจไม่สอดคล้องกับความซับซ้อนของบริบททางสังคมและเศรษฐกิจจริง

มุมมองของพุทธศาสนาต่อธรรมชาติมนุษย์

พุทธศาสนา ซึ่งมีรากฐานจากคำสอนของพระพุทธเจ้ามากกว่า 2,500 ปี เสนอกรอบความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ในลักษณะที่เป็นระบบและมีโครงสร้าง โดยอธิบายทั้งในระดับสภาวะของมนุษย์และในระดับกลไกของพฤติกรรม กล่าวคือ ในระดับสภาวะ พุทธศาสนาอธิบายธรรมชาติมนุษย์ผ่านหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มิใช่หน่วยตัวตนที่มีลักษณะคงที่ หากเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อยู่ภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัย และไม่สามารถกำหนดสารัตถะที่ถาวรของตนเองได้ (Bhikkhu Bodhi, 2000) การมองมนุษย์ในลักษณะดังกล่าวสะท้อนว่าพฤติกรรมของมนุษย์ไม่อาจอธิบายได้ด้วยสมมติฐานเรื่องเจตจำนงเสรีที่เป็นอิสระจากเงื่อนไข หากต้องพิจารณาภายใต้บริบทของความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่อง

ในระดับกลไกของพฤติกรรม พุทธศาสนาอธิบายธรรมชาติมนุษย์ผ่านหลักกฎแห่งกรรม ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการของกิเลส กรรม และวิบาก โดยกิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันภายในที่นำไปสู่การกระทำ ขณะที่การกระทำย่อมนำไปสู่ผลลัพธ์หรือวิบาก ซึ่ง

ย้อนกลับมากำหนดเงื่อนไขของพฤติกรรมในอนาคต กระบวนการดังกล่าวสะท้อนว่าพฤติกรรมมนุษย์มิได้เกิดขึ้นโดยอิสระ หากเป็นผลของความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่อง (อง.ติก. 20/256/299) โครงสร้างนี้จึงแสดงให้เห็นว่าธรรมชาติมนุษย์ในมุมมองของพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ผ่านการฝึกฝนทางจิตใจ มิใช่สิ่งที่ถูกกำหนดโดยคุณลักษณะถาวรตั้งแต่กำเนิด

อย่างไรก็ตาม แม้พุทธศาสนาจะชี้ให้เห็นข้อจำกัดของมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขของกิเลส แต่ก็ยืนยันศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาตนเองผ่านการฝึกฝนสติและปัญญา ดังที่ปรากฏในธรรมบทที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 30 หน้า 165, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งสะท้อนแนวคิดว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ผ่านกระบวนการฝึกฝนทางจิตใจ นอกจากนี้ จักกวัตติสูตรยังชี้ให้เห็นว่าความมั่นคงทางวัตถุเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของสังคมที่มีคุณธรรม แต่ต้องดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 35 หน้า 48, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งสะท้อนความเข้าใจที่สมดุลระหว่างมิติทางวัตถุและมิติทางจิตใจในโครงสร้างของสังคม

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับแนวคิดการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (UBI) จะเห็นได้ว่าผู้สนับสนุน UBI โดยทั่วไปตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ามนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรที่ได้รับอย่างสร้างสรรค์เมื่อปราศจากข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของพุทธศาสนา พฤติกรรมของมนุษย์ยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของตัณหาและกิเลส หากขาดการฝึกฝนทางจิตใจควบคู่กัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 1665 หน้า 528, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งสะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางวัตถุเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์อย่างยั่งยืน ดังนั้น แม้แนวคิด UBI จะมีศักยภาพในการลดความทุกข์ทางวัตถุและสร้างความมั่นคงพื้นฐานให้แก่ประชาชน แต่เมื่อพิจารณาผ่านกรอบความเข้าใจเรื่องธรรมชาติมนุษย์ตามแนวพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการพัฒนานโยบายดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งโครงสร้างเชิงสภาวะของมนุษย์ตามหลักไตรลักษณ์ และกลไกเชิงเหตุปัจจัยของพฤติกรรมตามหลักกิเลส กรรม และวิบากควบคู่กัน เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความซับซ้อนของธรรมชาติมนุษย์ได้อย่างรอบด้าน

การเปรียบเทียบ

เมื่อพิจารณาโดยรวม แนวคิดการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (UBI) และพุทธศาสนาเสนอกรอบความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ที่มีทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างในระดับโครงสร้าง กล่าวคือ UBI เน้นความมั่นคงทางเศรษฐกิจในฐานะเงื่อนไขพื้นฐานของการลดความทุกข์ และตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ามนุษย์สามารถใช้โอกาสที่ได้รับเพื่อพัฒนาชีวิตของตนเองได้อย่างสร้างสรรค์ (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) ขณะที่พุทธศาสนาอธิบายธรรมชาติมนุษย์ผ่านกรอบของไตรลักษณ์ และกระบวนการของกิเลส กรรม และวิบาก ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมของมนุษย์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอก และจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาทางจิตใจควบคู่ไปกับการจัดการเงื่อนไขทางวัตถุ (Bhikkhu Bodhi, 2000) ดังนั้น แม้ UBI จะสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการลดความทุกข์ทางเศรษฐกิจและสร้างความมั่นคงพื้นฐานให้แก่สังคมได้ แต่เมื่อพิจารณา

ผ่านกรอบความเข้าใจเรื่องธรรมชาติมนุษย์ตามแนวพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการออกแบบนโยบายดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งมิติของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและมิติของการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความซับซ้อนของธรรมชาติมนุษย์ได้อย่างรอบด้านและยั่งยืน

ความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่าง UBI และพุทธศาสนาในมุมมองต่อธรรมชาติมนุษย์

เมื่อพิจารณาในระดับเป้าหมายพื้นฐาน แนวคิดการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (Universal Basic Income: UBI) และพุทธศาสนามีความสอดคล้องกันในฐานะเครื่องมือที่มุ่งลดความทุกข์ของมนุษย์ กล่าวคือ UBI มุ่งลดความทุกข์ทางวัตถุ เช่น ความยากจน ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และความเปราะบางในการดำรงชีวิต ขณะที่พุทธศาสนามองว่าปัญหาความทุกข์เป็นแก่นกลางของการดำรงอยู่ของมนุษย์ตามหลักอริยสัจ 4 ซึ่งเริ่มต้นจากการยอมรับความจริงของทุกข์ในฐานะสภาพพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ อย่างไรก็ตาม แม้ทั้งสองแนวคิดจะมีจุดร่วมในระดับเป้าหมาย คือการลดความทุกข์ของมนุษย์ แต่เมื่อพิจารณาในระดับสมมติฐานเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ กลับพบว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ

ในกรอบแนวคิดของ UBI ความทุกข์ของมนุษย์มักถูกอธิบายในฐานะผลของข้อจำกัดด้านทรัพยากรและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ หากมนุษย์ได้รับความมั่นคงทางรายได้ในระดับพื้นฐานแล้ว จะสามารถใช้เสรีภาพที่เพิ่มขึ้นในการพัฒนาชีวิตของตนเองอย่างสร้างสรรค์ และมีความสามารถในการเลือกเส้นทางชีวิตที่สอดคล้องกับศักยภาพของตนเองมากขึ้น (Van Parijs, P., and Vanderborght, Y., 2017) สมมติฐานดังกล่าวสะท้อนมุมมองเชิงบวกต่อศักยภาพของมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขของความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในทางตรงกันข้าม พุทธศาสนาอธิบายความทุกข์ของมนุษย์ผ่านโครงสร้างของเหตุปัจจัยภายในจิตใจ โดยเฉพาะตัณหาและกิเลส ซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญของพฤติกรรมมนุษย์ กระบวนการของกิเลส กรรม และวิบาก แสดงให้เห็นว่าการกระทำของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระ หากอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่อง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 256 หน้า 299, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางวัตถุเพียงอย่างเดียวจึงไม่สามารถแก้ไขต้นเหตุของความทุกข์ได้อย่างสมบูรณ์ หากยังขาดการพัฒนาทางจิตใจควบคู่กัน

ความแตกต่างดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับกรอบความเข้าใจเรื่องธรรมชาติมนุษย์ตามหลักไตรลักษณ์ ซึ่งอธิบายว่ามนุษย์เป็นกระบวนการที่อยู่ภายใต้ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตนถาวร การมองมนุษย์ในลักษณะดังกล่าวสะท้อนว่าพฤติกรรมของมนุษย์ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยสมมติฐานเชิงเส้นระหว่างทรัพยากรและผลลัพธ์ หากต้องพิจารณาภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัยที่ซับซ้อนทั้งในระดับจิตใจและสังคม (Bhikkhu Bodhi, 2000) ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงมิได้ปฏิเสธความสำคัญของความมั่นคงทางวัตถุ แต่เห็นว่าความมั่นคงดังกล่าวเป็นเพียงเงื่อนไขพื้นฐาน มิใช่เงื่อนไขที่เพียงพอของการพ้นทุกข์

ในอีกด้านหนึ่ง ความมั่นคงทางรายได้ที่ UBI มอบให้สามารถตีความได้ว่าเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สนับสนุนการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะในมรรคมีองค์ 8 กล่าวคือ เมื่อมนุษย์มีความมั่นคงในระดับหนึ่งแล้ว อาจลดแรงกดดันในการประกอบอาชีพที่ขัดต่อศีลธรรมเพื่อความอยู่รอด และมีโอกาส

พัฒนาตนเองในระดับจิตใจมากขึ้น (Harvey, 2000) ในความหมายนี้ UBI สามารถทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการลดทุกข์ในระดับโครงสร้างทางสังคมได้ แม้จะยังไม่ครอบคลุมถึงการลดทุกข์ในระดับจิตใจอย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาเตือนถึงความเสี่ยงของการให้ทรัพยากรโดยไม่มีเงื่อนไข หากขาดกระบวนการพัฒนาจิตใจควบคู่กัน กล่าวคือ การเพิ่มขึ้นของทรัพยากรอาจกลายเป็นเงื่อนไขที่ส่งเสริมตัณหาแทนที่จะลดตัณหา ซึ่งเป็นรากเหง้าของความทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 16 ข้อ 1665 หน้า 528, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความเข้าใจดังกล่าวสะท้อนมุมมองว่าการแก้ปัญหาความทุกข์ในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาทางจิตใจ มิฉะนั้นแล้วอาจไม่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์อย่างยั่งยืนได้ นอกจากนี้ ความแตกต่างระหว่าง UBI และพุทธศาสนายังปรากฏชัดเจนในระดับเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ กล่าวคือ UBI มุ่งสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มอิสรภาพในการดำรงชีวิตของปัจเจกชน ขณะที่พุทธศาสนามุ่งการพ้นทุกข์ในระดับจิตใจผ่านการดับตัณหาและการพัฒนาปัญญา ดังนั้น แม้ UBI จะสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการลดความทุกข์ทางวัตถุและสร้างความมั่นคงพื้นฐานให้แก่สังคม แต่เมื่อพิจารณาผ่านกรอบความเข้าใจเรื่องธรรมชาติมนุษย์ตามแนวพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าการออกแบบนโยบายดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งมิติของความมั่นคงทางวัตถุและมิติของการพัฒนาทางจิตใจควบคู่กัน เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความซับซ้อนของธรรมชาติมนุษย์ได้อย่างรอบด้าน

ตาราง 1 สรุปความสอดคล้องระหว่าง UBI กับพุทธศาสนา

ประเด็น	แนวคิดใน UBI	แนวคิดในพุทธศาสนา	จุดร่วมเชิงแนวคิด
การลดทุกข์	ลดความยากจนและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ	อริยสัจสี่มุ่งดับทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์	UBI ช่วยลดทุกข์ระดับวัตถุ ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของความมั่นคงในชีวิต
ความมั่นคงพื้นฐานของชีวิต	สร้างหลักประกันรายได้ขั้นต่ำแก่ประชาชน	จักกวัตติสูตรชี้ว่าความยากจนเป็นรากของความวุ่นวายทางสังคม	UBI สนับสนุนเสถียรภาพทางสังคมตามแนวคิดรัฐธรรมในพุทธศาสนา
สัมมาอาชีวะ	ลดแรงกดดันให้เลือกอาชีพที่ผิดศีลธรรมเพื่อความอยู่รอด	มรรคมีองค์แปดเน้นการเลี้ยงชีพชอบธรรม	UBI อาจช่วยให้มนุษย์เลือกอาชีพที่สอดคล้องกับศีลธรรมได้ง่ายขึ้น
เมตตาและกรุณา	การกระจายทรัพยากรอย่างเท่าเทียม	เมตตาและกรุณาเป็นหลักพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม	UBI สะท้อนแนวคิดการดูแลกันในระดับโครงสร้างสังคม
รัฐสวัสดิการเชิงพุทธ	การสร้างหลักประกันชีวิตขั้นต่ำแก่ประชาชน	แนวนโยบายสวัสดิการของพระเจ้าอโศก	UBI อาจตีความได้ว่าเป็นการขยายหลักรัฐธรรมในบริบทสมัยใหม่

ประเด็น	แนวคิดใน UBI	แนวคิดในพุทธศาสนา	จุดตึงเครียดทางแนวคิด
ตัณหาและความยึดติด	ให้รายได้โดยไม่มีเงื่อนไข	ความอยากเป็นรากของทุกข์	UBI อาจเพิ่มโอกาสในการบริโภคตามความอยาก
สมมติฐานต่อธรรมชาติมนุษย์	มนุษย์ใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชีวิตได้	มนุษย์มีแนวโน้มถูกครอบงำโดยโลภะ โทสะ โมหะ	UBI ตั้งอยู่บนสมมติฐานเชิงบวกต่อมนุษย์มากกว่าพุทธศาสนา
วิริยะ (ความเพียร)	รายได้ไม่ผูกกับการทำงาน	มรรคมีองค์แปดเน้นความเพียรในการพัฒนาตน	UBI อาจลดแรงจูงใจในการพัฒนาตนในบางกรณี
การพึ่งพารัฐ	รายได้พื้นฐานจากรัฐ	พุทธศาสนาเน้นการพึ่งตนเอง (อัตตสัมปทา)	อาจเกิดความตึงเครียดระหว่างการพึ่งตนกับการพึ่งโครงสร้างรัฐ
มัชฌิมาปฏิปทา	การให้แบบไม่มีเงื่อนไข	ทางสายกลางเน้นความสมดุล	UBI อาจถูกมองว่าเอนเอียงไปด้านการให้มากเกินไป

จากการเปรียบเทียบพบว่า UBI และพุทธศาสนามีความสอดคล้องกันในระดับ การลดทุกข์ทางวัตถุและการส่งเสริมความมั่นคงพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวคิดมีความแตกต่างกันในระดับ สมมติฐานต่อธรรมชาติมนุษย์และวิธีการพัฒนาจิตใจ โดยพุทธศาสนาเน้นการขัดเกลากิเลสเป็นเงื่อนไขของการพ้นทุกข์ ขณะที่ UBI มุ่งแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง UBI กับพุทธศาสนาจึงควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ ความสอดคล้องเชิงเงื่อนไข (conditional compatibility) มากกว่าความสอดคล้องโดยสมบูรณ์

การวิเคราะห์เชิงลึก: UBI ในกรอบพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาแนวคิดการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (UBI) ผ่านกรอบความเข้าใจของพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าแม้นโยบายดังกล่าวมีศักยภาพในการลดความทุกข์ทางวัตถุและส่งเสริมความเท่าเทียมในระดับโครงสร้างสังคม แต่ประสิทธิผลของนโยบายยังขึ้นอยู่กับสมมติฐานเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ UBI ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าการเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจสามารถเปิดโอกาสให้มนุษย์ใช้เสรีภาพในการพัฒนาชีวิตของตนเองได้อย่างสร้างสรรค์ ขณะที่พุทธศาสนาอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ผ่านกระบวนการของเหตุปัจจัยภายใน ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางวัตถุเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์อย่างยั่งยืน

หลักฐานจากการทดลอง UBI ในประเทศฟินแลนด์และแคนาดา (Forget, 2011; Kangas et al., 2019) แสดงให้เห็นว่าผลลัพธ์ของนโยบายมีความแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมและพฤติกรรมของผู้รับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการตอบสนองของมนุษย์ต่อทรัพยากรไม่ได้เป็นไปในลักษณะเชิงเส้น หากขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในและภายนอกที่ซับซ้อน ความเข้าใจดังกล่าวสอดคล้องกับมุมมอง

ของพุทธศาสนาที่อธิบายว่าพฤติกรรมของมนุษย์อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย และไม่สามารถอธิบายได้ด้วยปัจจัยทางวัตถุเพียงประการเดียว

ในกรอบความเข้าใจตามหลักไตรลักษณ์ พุทธศาสนามองว่ามนุษย์เป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และอยู่ภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัยทั้งทางจิตใจและทางสังคม ดังนั้น ผลลัพธ์ของนโยบายทางเศรษฐกิจ เช่น UBI จึงไม่สามารถกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างแน่นอน หากยังขึ้นอยู่กับระดับของการพัฒนาทางจิตใจของแต่ละบุคคลควบคู่กันไป ความเข้าใจในลักษณะนี้ช่วยอธิบายว่าการลดความทุกข์ในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ แม้จะมีความสำคัญ แต่ยังไม่เพียงพอในการนำไปสู่การลดความทุกข์ในระดับจิตใจอย่างสมบูรณ์

นอกจากนี้ พุทธศาสนายังให้ความสำคัญกับ “เจตนา” ในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการกระทำ ซึ่งเป็นตัวกำหนดผลของกรรมและทิศทางของพฤติกรรมมนุษย์ในระยะยาว (Gombrich, 2009) การออกแบบนโยบายสาธารณะที่ไม่คำนึงถึงมิติของเจตนาและการพัฒนาทางจิตใจ อาจทำให้นโยบายสามารถลดความทุกข์ได้ในระดับวัตถุ แต่ยังไม่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของการลดความทุกข์ในระดับลึกตามแนวพุทธศาสนาได้อย่างสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ การพิจารณา UBI ผ่านกรอบความเข้าใจของพุทธศาสนาจึงไม่ได้หมายถึงการปฏิเสธนโยบายดังกล่าว หากแต่ชี้ให้เห็นว่าการออกแบบนโยบายที่คำนึงถึงทั้งความมั่นคงทางวัตถุและการพัฒนาทางจิตใจควบคู่กัน อาจช่วยให้ UBI สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกในการลดความทุกข์ของมนุษย์ได้อย่างสอดคล้องกับความซับซ้อนของธรรมชาติมนุษย์มากยิ่งขึ้นในระยะยาว

สรุป

บทความนี้ได้วิเคราะห์แนวคิดการรับประกันรายได้ถ้วนหน้า (Universal Basic Income: UBI) ผ่านการเปรียบเทียบกับมุมมองของพุทธศาสนา เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการพัฒนาแนวทางนโยบายที่มีความสมดุลและยั่งยืน แนวคิด UBI มีรากฐานสำคัญจากเสรีนิยมฝ่ายซ้ายและมนุษยนิยม ซึ่งเน้นความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการเข้าถึงทรัพยากรพื้นฐานอย่างไม่เลือกปฏิบัติจุดแข็งดังกล่าวทำให้ UBI ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางในฐานะเครื่องมือในการลดความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม สมมติฐานที่ตั้งอยู่บนความเชื่อว่ามนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรที่ได้รับอย่างเหมาะสมโดยอัตโนมัติ และการจัดสรรทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างของบริบทและความจำเป็น อาจก่อให้เกิดข้อจำกัดในทางปฏิบัติ เช่น ความเสี่ยงด้านเงินเฟ้อ การลดแรงจูงใจในการทำงาน หรือการพึ่งพารัฐมากเกินไป ซึ่งอาจส่งผลต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว

ในทางตรงกันข้าม พุทธศาสนาเสนอกรอบความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ที่มีลักษณะสมดุล โดยยอมรับทั้งศักยภาพด้านบวกและด้านลบของมนุษย์ และเน้นการพัฒนาจิตใจควบคู่กับการแก้ปัญหาทางวัตถุ แม้ UBI จะมีศักยภาพในการลดทุกข์ทางวัตถุ เช่น ความยากจนและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของพุทธศาสนาในการบรรเทาทุกข์ของมนุษย์ แต่หากขาดการพิจารณามิติด้านจิตใจควบคู่กัน ก็อาจไม่สามารถนำไปสู่การลดทุกข์อย่างยั่งยืนได้ ดังนั้น การพัฒนาแนวคิด UBI ให้สอดคล้องกับหลักทางสายกลางของพุทธศาสนา โดยคำนึงถึงทั้งความมั่นคงทางวัตถุและการขัดเกลากิเลส จึงเป็นแนวทางสำคัญที่บทความนี้เสนอ การผสมผสานมาตรการสนับสนุนทาง

วัตถุเข้ากับการส่งเสริมการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และการฝึกสติ สามารถช่วยรักษาหลักความเสมอภาคของ UBI ขณะเดียวกันก็ลดความเสี่ยงจากการยึดติดในวัตถุ

อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ในทางปฏิบัติยังเผชิญความท้าทายสำคัญ ทั้งในด้านความซับซ้อนของการบริหารจัดการ ข้อจำกัดด้านทรัพยากรของรัฐ และความตึงเครียดระหว่างการเพิ่มมาตรการเสริมกับหลักการ “ถ้วนหน้า” ของ UBI นอกจากนี้ การกำหนดเงื่อนไขเพิ่มเติม เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาศักยภาพหรือการฝึกอบรม อาจถูกมองว่าเป็นการจำกัดเสรีภาพส่วนบุคคล ซึ่งขัดกับเจตนารมณ์ดั้งเดิมของ UBI ที่มุ่งส่งเสริมอิสรภาพของปัจเจก อีกทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการศึกษาและการฝึกอบรมยังต้องอาศัยการลงทุนระยะยาว ซึ่งอาจเป็นข้อจำกัดในบริบทของประเทศที่มีทรัพยากรจำกัด

โดยสรุป การนำ UBI มาใช้ให้เกิดประสิทธิผลจำเป็นต้องสร้างสมดุลระหว่างการสนับสนุนทางวัตถุและการพัฒนาทางจิตใจ โดยอาศัยกรอบแนวคิดของพุทธศาสนาเป็นฐานในการออกแบบนโยบายที่สอดคล้องกับความซับซ้อนของธรรมชาติมนุษย์ สังคมที่เลือกใช้นโยบาย UBI จึงควรเตรียมความพร้อมทั้งด้านโครงสร้างเศรษฐกิจและการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ เพื่อให้ UBI ทำหน้าที่ได้มากกว่ามาตรการทางเศรษฐกิจ กล่าวคือเป็นกลไกที่สนับสนุนความผาสุกของมนุษย์อย่างรอบด้านและยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 19–20*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Bhikkhu Bodhi. (2000). *The Noble Eightfold Path: Way to the End of Suffering*. Kandy: Buddhist Publication Society.

Forget, E. L. (2011). The town with no poverty: The health effects of a Canadian guaranteed annual income field experiment. *Canadian Public Policy*, 37(3), 283–305.

Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.

Gombrich, R. (2009). *What the Buddha Thought*. London: Equinox Publishing.

Harvey, P. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values and Issues*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kangas, O., Jauhiainen, S., Simanainen, M., and Ylikännö, M. (2019). *The Basic Income Experiment 2017–2018 in Finland: Preliminary Results*. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health.

OECD. (2017). *Basic Income as a Policy Option: Can It Add Up?* Paris: OECD Publishing.

Paine, T. (1797). *Agrarian Justice*. Washington, DC: U.S. Social Security Administration.

Standing, G. (2017). *Basic Income: And How We Can Make It Happen*. London: Pelican Books.

Thanissaro Bhikkhu. (1996). *The Wings to Awakening*. Valley Center, CA: Dhamma Dana Publications.

Van Parijs, P., and Vanderborght, Y. (2017). *Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

กระบวนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา
The Process of Developing Learning Skills Based on the Tri-Sikkha Principles

พระครูสมุหวชิรวิชญ์ ฐิตวโส (ภัทรเกียรตินันท์)
PhrakhuSamuVachiravich Ṭhitavaṃso (Pattarakiattinan)
คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: Pattarakiattinan@gmail.com

Received June 14, 2025; **Revised** March 30, 2026; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา พบว่า การพัฒนาทักษะการเรียนรู้เป็นการฝึกอบรมกาย วาจาและจิตของผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้โดยใช้ปัญญา ประกอบด้วย 3 ประการ คือ 1. ศีล หมายถึง การฝึกฝนเกี่ยวกับพฤติกรรม เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความเสียสละต่อส่วนร่วม การแบ่งปัน ตรงต่อเวลา รวมถึงการมีระเบียบวินัยต่อตนเองและส่วนรวม 2. สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนเกี่ยวกับจิตใจ เช่น การใส่ใจตั้งใจ มุ่งมั่น เพียรพยายาม และอดทน รวมถึงการจัดการความรู้จากสภาพแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้น และ 3. ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่เกิดขึ้น เช่น ความรู้ความเข้าใจ มีหลักการ มีเหตุผล ทบทวน และไตร่ตรองนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ
คำสำคัญ: กระบวนการ; ทักษะการเรียนรู้; หลักไตรสิกขา

Abstract

This academic article aims to study the process of developing learning skills based on the Tri-sikkha principles. It was found that: Learning skills development is the training of the learner's body, speech and mind to be able to learn and develop themselves by using their intelligence. It consists of 3 aspects: 1. Morality means training in behavior, responsibility, sacrifice, punctuality, and discipline. 2. Concentration means training in the mind, determination, and an environment that is conducive to knowledge management. And 3. Wisdom means training to develop knowledge, understanding, reasoning, and knowing how to ponder and apply it to practice effectively.
Keywords: Process; Learning Skills; Tri-sikkha Principles

บทนำ

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นเชื่อมโยงความรู้จากหลากหลายวิชารวมเข้าด้วยกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหารายวิชาและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยครูผู้สอน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเรียนการสอน เพราะเป็นคนถ่ายทอดและให้คำแนะนำแก่ผู้เรียน ซึ่งผู้สอนจะต้องจัดเนื้อหาวิชาให้มีความสัมพันธ์กัน มีความน่าสนใจ เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น รวมทั้งสภาพสิ่งแวดล้อมของการจัดการเรียนรู้ สื่อ/แหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ อุปกรณ์ช่วยในการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สภาพแวดล้อมและบรรยากาศการเรียนรู้ ผู้สอนต้องจัดการภายในห้องเรียนให้น่าอยู่ ให้เอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนรู้ เป็นวิธีสอนที่เน้นการปฏิบัติ ฝึกหัดอบรมตนด้วยหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงด้วยตนเองและควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปในทางที่ดีซึ่งการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนหรือผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ คิดวิเคราะห์และนำเสนอ ด้วยความมั่นใจ การสื่อสารด้วยความเมตตาในบรรยากาศที่เป็นกันเอง เน้นในเรื่องการพัฒนาศักยภาพของผู้เข้ารับการอบรม ได้รับความรู้พื้นฐานแนวคิดตามเนื้อหาที่ได้กำหนดในกิจกรรมและเสริมทักษะการคิดอย่างสร้างสรรค์ มีวิจารณญาณสามารถที่จะประยุกต์ความรู้มาใช้ในการจัดการสถานการณ์หรืองานต่างๆได้ ด้วยการบูรณาการเข้ากับความจริงของชีวิต เกิดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น Joyce Weil and Showers กล่าวว่า แผนการจัดการเรียนรู้ที่สามารถใช้ในการสอนในห้องเรียนเป็นกลุ่มย่อยเพื่อจัดสื่อการเรียนการสอนในชั้นเรียนให้เกิดประสิทธิภาพ รวมถึงหนังสือ ภาพยนตร์ เทปบันทึกเสียง โปรแกรมคอมพิวเตอร์ช่วย สอนและหลักสูตรวิชา แต่ละรูปแบบจะเป็นแนวทางในการออกแบบการเรียน และช่วยให้ผู้เรียนบรรลุ วัตถุประสงค์ (Joyce Weil and Showers,1992) เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ เป็นแผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ หลักการหรือแนวคิด เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม (Good, 1996)

การจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ชิ้นงาน ถือว่าเป็นกระบวนการบริหารชั้นเรียนเนื่องจากการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ลงมือทำชิ้นงานด้วยตนเองโดยมีครูผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวก เช่น การสอนให้ผู้เรียนได้ค้นคว้าองค์ความรู้ใหม่จากแหล่งเรียนรู้ บูรณาการสอนหลากหลายให้เกิดกระบวนการสร้างชิ้นงานได้เรียนรู้ที่หลากหลาย ได้ร่วมกันอภิปรายหน้าชั้นเรียน แล้วสรุปร่วมกัน ครูผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันถอดบทเรียนหลังสอนทุกครั้ง กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า การลงมือปฏิบัติโดยการเรียนรู้ที่เน้นการให้ผู้เรียนได้มีโอกาสลงมือทำจริง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหารายวิชานั้นซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการสอนซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม องค์ประกอบการจัดการเรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) การเรียนรู้แบบนี้ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถเชื่อมโยงทฤษฎีกับการปฏิบัติและพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาจากการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ รวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างมีความหมายมากยิ่งขึ้น

การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาที่ทำให้มนุษย์รู้แจ้งเห็นจริงเป็นสัตว์ประเสริฐ ซึ่งมนุษย์จะต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนและเรียนรู้ การศึกษาเป็นการบริหารจัดการศึกษาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ เนื่องจากพื้นฐานของการพัฒนาด้านการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กันและส่งผลต่อกันทั้งด้านการ

พัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา หากศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยมองถึงสภาพสังคมของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล ดังจะเห็นได้ว่าสภาพสังคมในสมัยพระพุทธกาลนั้นจะต้องเผชิญกับปัญหา อุปสรรคต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม โดยปัญหาส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงกับการศึกษา การเรียนรู้ และชั้นวรรณะที่ก่อให้เกิดหลักความเชื่อและการปฏิบัติในสังคมนั้นๆ ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การทรมานร่างกาย การอธิษฐาน การบูชายันต์ เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาตามไตรสิกขา เพื่อพัฒนาฝึกฝนพัฒนาและบ่งเพราะจิตใจของมนุษย์ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) ด้านพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) และด้านพัฒนาองค์ความรู้จากความจริง (ปัญญา) นอกจากนี้ พระมหาจรรยา สุทฺธิญาโณ ยังได้วิเคราะห์ศัพท์เพิ่มเติมอีก ดังนี้ คำว่า การศึกษา หากแปลตามรากศัพท์ภาษาบาลีก็จะได้ความว่า (พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, 2544) ดังนี้ 1) การเห็นด้วยปัญญา กล่าวคือ การศึกษาธรรมชาติจากสิ่งต่างๆรอบตัวย่อมเห็นได้ด้วยการพิจารณารู้แจ้งเห็นจริงด้วยปัญญารอบรู้ 2) การเห็นด้วยตนเอง คือ ธรรมชาติของมนุษย์ที่จะเกิดความรู้ ปัญญาได้ จะต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง สัมผัสด้วยตนเอง จึงจะได้เห็นสิ่งที่อยากรู้อยากเห็นสิ่งนั้น 3) การเห็นตนเอง คือ ธรรมชาติของการสร้างพลังจากความเชื่อมั่นตนเองว่าตนเองมีความรู้ระดับใด รู้อะไรบ้าง รวมถึงความพึงพอใจในสิ่งนั้น 4) การเห็นเท่าทัน คือ สิ่งทุกสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนเกิดจากเรียนรู้ที่เท่าทัน หากสามารถเรียนรู้และเข้าใจในประเด็นนั้นๆได้เหมือนกัน 5) การเห็นตามความเป็นจริง คือ การมองเห็นถึงหลักความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อมีทุกข์ต้องมีเหตุแห่งทุกข์ที่เกิดขึ้น ผลจากทุกข์ และแนวทางการแก้ไขของทุกข์ เพื่อค้นพบทางออกของปัญหาหรือความทุกข์นั้น แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติ เข้าใจความเป็นจริงรอบตัวมนุษย์โดยใช้กระบวนการศึกษา เรียนรู้จากสิ่งนั้นเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งแห่งปัญญามองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความจริงแท้ อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์ตามรูปศัพท์แล้ว คำว่า การศึกษา ตรงกับคาว่า “สิกขา” ที่ใช้อยู่ในพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 29 ข้อที่ 960 หน้า 608 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ดังนั้นผู้เขียนจึงขอนำเสนอกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย หลักไตรสิกขา กระบวนการพัฒนาทักษะ แนวทางการประยุกต์หลักไตรสิกขาตามกระบวนการเรียนรู้ และการประเมินผลทักษะการเรียนรู้ ดังนี้

กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

1.หลักไตรสิกขา กระบวนการฝึกอบรมพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย การฝึกอบรมด้านพฤติกรรม การเรียนรู้จากฝึกปฏิบัติสมาธิจ และจิตใจ รวมถึงการพัฒนาทางด้านปัญญา ดังปรากฏในจูฬเวทัลลสูตร พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่พระวิหารเวฬุวัน เขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้น นางวิสาขมหาอุบาสิกาเข้าไปหาธรรมทินนาภิกษุณี อภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่ควรหลังจากนั้นได้เริ่มการสนทนาธรรมเกี่ยวกับ เรื่อง มรรคมีองค์ 8 กับขันธ์ 3 ดังนี้ว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 508 หน้า 343 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดูกรวิสาขะผู้มีอายุ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ 1 ความดำริชอบ 1 วาจาชอบ 1 ทาการงานชอบ 1 เลี้ยงชีวิตชอบ 1 ความเพียรชอบ 1 ความระลึกชอบ 1 ความตั้งจิตไว้ชอบ 1 วิสาขอุบาสก ข้าแต่พระแม่เจ้าอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นสังขตะหรือเป็นอสังขตะธรรมทินนาภิกษุณี ดูกรวิสาขะผู้มีอายุ อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นสังขตะ ส่วนขันธ์ 3 กล่าวคือ วาจาชอบ 1 ทำการงานชอบ 1 เลี้ยงชีวิตชอบ 1 ทรงสงเคราะห์ด้วยศีล

ขันธ์ ความเพียรชอบ 1 ความระลึก ชอบ 1 ความตั้งจิตไว้ชอบ 1 ทรงสงเคราะห์ด้วยสมาธิขันธ์ ปัญญาอันเห็นชอบ 1 ความดำริชอบ 1 ทรงสงเคราะห์ด้วยปัญญาขันธ์ อนึ่งการฝึกอบรมกาย วาจา และจิตของมนุษย์ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเองเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้โดยใช้ปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นตามหลักการศึกษา 3 ประการคือ 1) ศีล หมายถึง การฝึกในด้านพฤติกรรม การจัดระเบียบระบบความรับผิดชอบ ความเสียสละความกตัญญู การตรงต่อเวลา การมีระเบียบวินัย 2) สมาธิ หมายถึง การฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ความตั้งมั่นตั้งใจ เอาใจใส่มีใจจดจ่ออย่างมีสมาธิ รวมถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการความรู้ในองค์กร 3) ปัญญา หมายถึง การฝึกหรือพัฒนาในด้านปัญญา การรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรอง ตรวจสอบคิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์การจัดการความรู้ การคิดพิเคราะห์การสอนตามหลักไตรสิกขา เป็นวิธีที่จะทำให้การเรียนการสอนบรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ประยุกต์มาจากการสอนตามแนวทางของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้สอน เป็นกระบวนการนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างได้ผล และได้รับความสนใจจากบุคคลในวงการศึกษาเป็นอย่างมาก

การศึกษาศีล เป็นเรื่องเกี่ยวกับความประพฤติดีทางกาย ทางวาจา และทางใจให้สูงขึ้น ด้วยกระบวนการจัดการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดปัญญา ดังนั้นการศึกษาจะต้องเรียนรู้และเข้าใจถึงกระบวนการศึกษาจากพื้นฐานเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างท่องแท้ในเรื่องนั้นๆ เพราะความเพียรพยายามนั้นจะก่อให้เกิดความรู้ผ่านการตั้งสติกำหนดรู้จากสิ่งหนึ่งเป็นเป็นสิ่งหนึ่งให้รู้แจ้งเห็นจริงจากสิ่งที่ได้ศึกษา เมื่ออบรมเสร็จสิ้นแล้วก็จะสามารถพัฒนากาย วาจา และใจได้อย่างสมบูรณ์ และสิ่งที่ควรปฏิบัติควรฝึกอบรมที่ชื่อว่า ศึกษา อีกตอนหนึ่งว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 29 ข้อที่ 409 หน้า 285 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ภิกษุได้ศึกษาเกี่ยวกับพระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม ซึ่งถือว่าเป็นข้อปฏิบัติเป็นประจำในการประพฤติปฏิบัติในการศึกษาข้อวัตร ปฏิบัติจากพระวินัย เช่น อยู่ป่าเป็นประจำ ฉันอาหารบิณฑบาตเป็นประจำ ถือผ้าบังสุกุล คือผ้าที่นำมาย้อมทำเองเป็นประจำ และถือจีวรเพียงแค่ 3 ผืน เป็นประจำ เป็นต้น ก็ชื่อว่าศึกษาและยิ่งกว่านั้นพระพุทธองค์ยังตรัสถึงการศึกษาในพระพุทธศาสนาว่าเป็นการศึกษาที่ยอดเยี่ยมกว่าการศึกษาทั่ว ๆ ไปดังนี้ ว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 235 หน้า 287 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

> “ภิกษุทั้งหลายบุคคลในโลกนี้ย่อมมีการศึกษาเกี่ยวกับ ศิลปะบ้าง ช้างบ้าง ม้าบ้าง ธนูบ้าง ดาบบ้าง ซึ่งเป็นศิลปะในระดับขั้นต่าง ๆ ย่อมมีกระบวนการเรียนรู้ต่อสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ผู้ปฏิบัติผิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลายการจัดการศึกษานี้มีอยู่แต่เรากล่าวว่าไม่มี ก็มีแต่การศึกษานั้นเป็นการศึกษาที่ผิด... ดูก่อนภิกษุทั้งหลายส่วนผู้ใดมีความศรัทธาตั้งมั่นดีแล้ว มีความรักตั้งมั่นดีแล้ว มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีแต่ความศรัทธาเสื่อมใสเป็นที่สุด ย่อมมีการศึกษาศีลบ้าง อธิจิตบ้าง อธิปัญญาบ้างในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว การศึกษานี้ยอดเยี่ยมกว่าการศึกษาทั้งหลาย ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย...เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลายข้อที่บุคคลผู้นั้นเกิดศรัทธาตั้งมั่นอยู่ มีความรักตั้งมั่นอยู่ มีศรัทธาอันแรงกล้า มีความศรัทธาถึงที่สุด ย่อมศึกษาอธิศีลบ้าง อธิจิตบ้าง อธิปัญญาบ้าง ในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วนี้ เราเรียกว่า สิกขานุตตริยะ”

จากข้อความดังกล่าวมานั้น กระบวนการศึกษาเรียนรู้นั้นมีความหมายมากมายทั้งในด้านการเรียนรู้ และการลงมือปฏิบัติไปพร้อมๆกัน กล่าวคือ เรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติพร้อมกัน เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับสามัญ และการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นยอดแห่งการศึกษา เนื่องจากการศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้น เป็นการศึกษาเรียนรู้เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งได้แบ่งมนุษย์ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ เสขะ และ อเสขะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 30 ข้อที่ 92 หน้า 16 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คำว่า ศึกษา มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา และมาจากบาลีว่า สิกฺขา แปลว่า การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย ดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542)

ศีล การฝึกปฏิบัติให้มีจิตใจที่ดีงาม มีความเชื่อสัตย์สุจริตในการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝนคุณธรรม เช่น ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความอดทน ที่จะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

สมาธิ การฝึกสมาธิ เพื่อให้มีการมุ่งเน้นในสิ่งที่เรียนรู้และสามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้ง การฝึกสมาธิช่วยในการพัฒนาความสามารถในการมุ่งเน้นไปที่การเรียนรู้และมีสมาธิในการรับรู้ข้อมูล

ปัญญา การใช้ปัญญาในการวิเคราะห์และการเรียนรู้โดยการเชื่อมโยงกับประสบการณ์และเหตุผล การใช้ปัญญาในการวิเคราะห์ความรู้ที่ได้รับจากการเรียนรู้และนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจ

2.กระบวนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ ทิศนา แขมมณี กล่าวว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ดีจะต้องประกอบด้วยส่วนสำคัญหลายอย่าง เช่น ปรัชญาการศึกษา หลักการ รวมถึงความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้องค์ประกอบของกระบวนการเรียนการสอนของทักษะการเรียนรู้ที่มีลักษณะการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ โดยกระบวนการจะสร้างความสัมพันธ์ต่อองค์ประกอบของการเรียนการสอนสอดคล้องกับวิธีการสอนและกลยุทธ์เทคนิคการสอนต่างๆ เพื่อช่วยให้การจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนเกิดประสิทธิภาพ (ทิศนา แขมมณี, 2555) และการจัดการเรียนรู้หรือรูปแบบการสอนจะต้องประกอบด้วย 7 ประการ ได้แก่ (1) คำนึงถึงผลการ เรียนรู้ของผู้เรียนเป็นเป้าหมายสำคัญ (2) คำนึงถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ (3) ประยุกต์หลักการเรียนการสอนมาใช้ในการออกแบบ (4) ใช้วิธีการและสื่อที่หลากหลาย (5) มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (6) มีการประเมินผลครอบคลุมทั้งกระบวนการเรียนการสอนและการประเมินผลผู้เรียน และ (7) องค์ประกอบการเรียนการสอนมีความสัมพันธ์กันเชื่อมโยงกัน (Gagné, Wager, Golas, & Keller, 2005)

การเรียนรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการกระทำได้ อีกอย่างหนึ่ง การเสริมแรงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือการกระทำไปได้ในระดับที่แตกต่างกันออกไป เช่น การลงโทษทำให้รู้ได้เร็วและลืมเร็ว การให้รางวัลสามารถปลูกฝังนิสัยที่ต้องการได้ (พรพิมล พรพีระชนม์,2550) ตามหลักการจัดการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญ การทำงานและความรู้ของผู้เรียน ซึ่งเป็นแบบแผนที่นำมาพิจารณาในการดำเนินการสอน ดังนี้ 1) สมองเปรียบเสมือนผู้ดำเนินการ หรือผู้จัดการ เช่น ข้อมูลพัฒนาความคิดในกระบวนการจัดการเรียนการสอนจะต้องพัฒนาการเรียนหลายๆ วิธี 2) การเรียนรู้จะต้องใช้สติปัญญาจากการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน 3) การแสวงหาความรู้จะเกิดขึ้นจากความเข้าใจของผู้เรียนแต่ละคนที่จะสนใจค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมหรือความรู้เพิ่มเติมจาก

แหล่งการเรียนรู้นั้นๆและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลนั้น 4) การแสวงหาความรู้เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้รับจากครูผู้สอน 5) องค์ประกอบของทักษะการเรียนรู้จะช่วยดำเนินการสร้างประสบการเรียนรู้เรียนรู้จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ รวมถึงความรู้สึกที่เกิดจากเจตคติของผู้เรียน 6) การจัดการเรียนรู้กับองค์ความรู้ใหม่และการสอนในการเวลาเดียวกันบุคคลจะมีปัญหาในการเรียน การสอนที่เหมาะสมจะถูกละเลยจากความเป็นจริง 7) การเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับการเข้าใจ ใส่ใจ และการรับรู้ คือ สภาพแวดล้อมในการเรียน วัฒนธรรม และบรรยากาศมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ 8) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ คือ ผู้เรียนต้องการเวลาในการจัดการกับสิ่งที่เขาเรียนและวิธีการเรียนรู้ 9) มนุษย์มีความจำที่เกี่ยวกับช่องว่างและเวลา และระบบของการเรียนเพื่อจดจำ คือ การสอนที่เผชิญกับการท่องจำ และความเข้าใจที่ลึกซึ้งคงทน 10) มนุษย์เข้าใจและจำได้ดี เมื่อทักษะนั้นปรากฏอยู่ตามธรรมชาติ การเรียนรู้ผ่านการประสบการณ์เป็นวิธีการเรียนที่มีประสิทธิภาพสูงสุด 11) การเรียนรู้พัฒนาได้ด้วยความท้าทาย และ 12) การสอนจึงควรมีหลากหลายเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้อเลือกวิธีการเรียนที่มีเหมาะสมกับตนเองมากที่สุด (วัชรา เล่าเรียนดี, 2555)

3.แนวทางการประยุกต์ใช้ไตรสิกขาในกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักไตรสิกขาด้วยวิธีการรสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ทั้งในแง่ของการปฏิบัติและการฝึกฝนเป็นกระบวนการดำเนินการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามความสัมพันธ์เชื่อมโยงของข้อความโครงสร้างหรือแผนภูมิอย่างเป็นขั้นตอนและชัดเจนและทำให้มีคุณภาพมากขึ้นด้วยกระบวนการของครูผู้สอนจึงเป็นการนำโครงสร้างของกระบวนการการสอนมาดำเนินการในการพัฒนาตนเองของครูที่มีความเป็นระบบชัดเจนมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีและมีคุณภาพมากขึ้น Knowles กล่าวว่า การเรียนด้วยตนเองเป็นกระบวนการที่บุคคลริเริ่ม อาจเป็นการริเริ่มด้วยตนเอง หรือจากการช่วยเหลือของผู้อื่น ในการวินิจฉัยความต้องการเรียนของตน การตั้งเป้าหมายในการเรียน จัดหาแหล่งความรู้ที่เป็นตัวบุคคล หรือแหล่งความรู้อื่นสำหรับ การเรียนของคน เลือกและใช้กลยุทธ์ในการเรียนที่เหมาะสม และประเมินผลที่ได้รับจากการเรียนของตน กระบวนการนี้เกิดขึ้น โดยมีผู้ช่วยที่หลากหลาย เช่น ผู้สอน ผู้ให้คำปรึกษา ผู้รู้ และเพื่อน ร่วมงาน ซึ่งในกระบวนการเรียนด้วยตนเองนั้น บทบาทของผู้เรียนและผู้สอนจะแตกต่างไปจาก กระบวนการเรียนการสอนที่ครูเป็นผู้สอน (Knowles, 1975) นอกจากนี้การเรียนด้วยตนเองเป็นกระบวนการเรียนที่ เกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน อาจเกิดจากสถานการณ์การเรียนในชั้นเรียนที่มีครูเป็นผู้นำ (Teacher-directed) หรือเกิดจากสถานการณ์การเรียน ที่ผู้เรียนวางแผนด้วยตนเอง (Self - planned) จนกระทั่งถึงสถานการณ์ของการเรียนที่ผู้เรียนนำตนเอง (Self-conducted learning) สิ่งที่ส่งเสริมให้ เกิดการเรียนด้วยตนเองได้ดีที่สุดคือสถานการณ์ในการเรียน การเรียนด้วยตนเองจะเกิดขึ้นใน สถานการณ์ที่กำหนดให้หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้เรียน เช่น เจตคติ คุณค่า ความเชื่อ และความสามารถของผู้เรียน เพราะผู้เรียนด้วยตนเอง จะเป็นผู้เลือกจุดมุ่งหมายของการ เรียนเอง เลือกกิจกรรมการเรียน แหล่งความรู้ และเลือกระดับของการใช้ความพยายามในการเรียน ได้ดีกว่าผู้เรียนที่มีผู้อื่นนำ (Guglielmino, 1977) และวัชรา เล่าเรียนดี (2560) กล่าวว่า วิธีการสอนเชิงรุก หมายถึง การเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น การเรียนรู้ที่ผ่านประสบการณ์จากการลงมือ

ปฏิบัติ ที่สำคัญของการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเป็นไปตามปรัชญาการศึกษาบทพื้นฐานทฤษฎีกลุ่มสร้างความรู้

วิธีการฝึกฝันทักษะการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับหลักไตรสิกขาเสนอวิธีการที่สามารถใช้ในการพัฒนาทักษะต่างๆ เช่น การใช้การฝึกสมาธิเพื่อสร้างการเรียนรู้และความเข้าใจ ทิศนา แขมมณี (2546) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้เชิงรุก หมายถึง การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การให้ผู้เรียนเป็นจุดสนใจ หรือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ บทบาทในการเรียนรู้ คำนึงถึงความเหมาะสมและผลประโยชน์สูงสุดของผู้เรียนควรได้รับ และมีการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างอย่างตื่นตัว คือ การมีส่วนร่วมที่ผู้เรียนเรียนรู้เป็นผู้จัดกระทำต่อสิ่งเร้า จาการมีส่วนร่วมอย่างตื่นตัวจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่แท้จริงได้ดี ควรเป็นการตื่นตัวอย่างรอบด้านทั้งด้านกาย สติปัญญา สังคม และอารมณ์ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ (2545) ได้กล่าวว่า ไตรสิกขาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกับสิ่งที่เรียนจริง ๆ แล้วพิจารณาให้เห็นประโยชน์ คุณ โทษ ตามความเป็นจริงด้วยตนเองแล้วนำความรู้ที่ได้นั้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติตามใน ชีวิตประจำวันอย่างจริงจัง และทิศนา แขมมณี (2545) ได้กล่าวว่า ไตรสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับการศึกษา คือ การฝึกฝนอบรม ทางกาย ทางวาจา ทางจิตใจและสติปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุ จุดหมายสูงสุด ประกอบด้วย

1) อธิสีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกฝนอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง

2) อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกฝนอบรมจิต เพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง

3) อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกฝนอบรมปัญญา เพื่อให้เกิด ความรู้แจ้งอย่างสูง

บทสรุป

กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขาเป็นการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาทางการพฤติกรรม คือ การฝึกอบทางกาย ทางวาจา รวมถึงการบ่มเพาะทางจิตใจให้สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองและการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยอาศัยการฝึกอบรมทางปัญญาเพื่อให้เกิดประสบการณ์เรียนรู้ของผู้เรียนด้วยหลัก 3 ประการ ดังนี้

1. หลักศีล หมายถึง การฝึกอบรมทางด้านพฤติกรรมของผู้เรียน เช่น ความรับผิดชอบ การมีระเบียบวินัย การรักษาหน้าที่ รักษาเวลา และการรู้จักการแบ่งปัน เสียสละ รวมถึงการรู้จักความกตัญญูกตเวทีของผู้เรียน

2. หลักสมาธิ หมายถึง การฝึกอบรมทางด้านจิตใจเพื่อให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ เช่น การสร้างความอดทนต่อการเรียนรู้ การสร้างความมั่นใจในตนเอง มีความเพียรพยายามเรียนรู้ ศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้ และฝึกให้มีสติ มีสมาธิต่อการเรียนและการสร้างความเชื่อมั่นต่อตนเอง การสร้างกำลังใจต่อเอง และรู้จักการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมในชั้นเรียน

3. หลักปัญญา หมายถึง การฝึกอบรมทางด้านปัญญา เป็นการสร้างองค์ความรู้ผ่านประสบการณ์ การศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม การศึกษาหลักการและเหตุผลต่างๆ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง การวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ รวมถึงการสร้างขั้นตอนการจัดสรรองค์ความรู้ที่ได้รับจากการจัดการความรู้ผ่านการคิดวิเคราะห์ และสังเคราะห์ความรู้ตามหลักไตรสิกขาที่เป็นขั้นตอนให้สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 กระบวนการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

จากแผนภาพอธิบายได้ว่า การบูรณาการกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงด้วยตนเองและควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปในทางที่ดี มีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้ ขั้นศีล ผู้เรียนต้องควบคุมตัวเองทางกาย วาจาให้อยู่ในระเบียบวินัยความดีงามตามมารยาททางสังคมและกรอบของศีลธรรม โดยครูเป็นผู้แนะนำให้นักเรียนควบคุมความประพฤติของตนเองเตรียมสภาพร่างกายให้พร้อมที่จะเรียน ขั้นสมาธิ เป็นขั้นที่ผู้เรียนจะต้องตั้งใจมั่นรวบรวมจิตให้สงบแน่วแน่อยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะให้นักเรียนนั่งสมาธิทำจิตใจให้ปลอดโปร่ง ประมาณ ๓ นาที เมื่อเห็นว่านักเรียนสงบนิ่งพร้อมที่จะรับฟังให้นักเรียนออกจากสมาธิ ควบคุมจิตใจของตนเองให้อยู่ในเรื่องที่จะเรียนตั้งใจฟังและปฏิบัติตนตามกิจกรรมการเรียนการสอน ขั้นปัญญา เป็นขั้นที่ผู้เรียนทำความเข้าใจเรื่องที่จะเรียน จนกระทั่งเกิดความชัดเจนสามารถพบแนวทางการแก้ปัญหาหรือมีความกระจ่างชัดแสดงความคิดเห็นและปฏิบัติได้ถูกต้องตามสภาพที่เหมาะสมตามหลักคุณธรรม

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *แนวดำเนินงานโครงการปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในจังหวัด*. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.

ทิศนา แขมมณี. (2545). *14 วิธีสอนสำหรับครูมืออาชีพ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศนา แขมมณี. (2555). *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรพิมล พรพีระชนม์. (2550). *การจัดกระบวนการเรียนรู้*. สงขลา: เทมการพิมพ์สงขลา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). *การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาจรรยา สุทฺธิญาโณ. (2544). *ธรรมทรรศน์ปฏิวัติการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ประชาธรรม.

วัชรา เล่าเรียนดี. (2555). *รูปแบบและกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะการคิด = Thinking skills instructional models and strategies*. (พิมพ์ครั้งที่ 9 ฉบับปรับปรุง). นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

วัชรา เล่าเรียนดี. (2560). *กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อพัฒนาการคิดและยกระดับคุณภาพการศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21*. นครปฐม: เพชรเกษม ปริ้นติ้งกรุ๊ป.

สุวิทย์ มูลคำ และ อรทัย มูลคำ. (2545). *20 วิธีจัดการเรียนรู้: เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และการเรียนรู้การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

Gagné, R. M., Wager, W. W., Golas, K. C., and Keller, J. M. (2005). *Principles of instructional design* (5th ed.). Connecticut: Thomson Wadsworth.

Good, C. V. (1996). *Dictionary of education*. New York: McGraw-Hill.

Guglielmino, L. M. (1977). *Development of the self-directed learning readiness scale*. (Doctoral dissertation). Georgia: University of Georgia.

Joyce, B., Weil, M., and Showers, B. (1992). *Models of teaching* (4th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning: A guide for learners and teachers*. Chicago: Association Press.

การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน
Design-Based Learning Management to Promote Classroom Activity Skills

เอกลักษณ์ เทพวิจิตร Akekalak Tapwijitr
คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: Tapwijitr@gmail.com

Received June 15, 2025; **Revised** March 30, 2026; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน พบว่า การออกแบบกิจกรรมในชั้นเรียนที่หลากหลายช่วยเพิ่มความสนใจและการมีส่วนร่วม เนื่องจากครูผู้สอนจะต้องสร้างบรรยากาศภายในชั้นเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของนิสิตเพื่อให้นิสิตเกิดประสบการณ์ใหม่ๆ จากสิ่งรอบตัวที่สามารถสร้างทักษะการเรียนรู้จากการสื่อสาร สัมผัส และการลงมือปฏิบัติผ่านการร่วมมือกันในการออกแบบชั้นเรียนร่วมกัน การทำงานกลุ่มยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนิสิตและทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาองค์ประกอบของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบการเรียนรู้ในชั้นเรียนที่ส่งเสริมทักษะในการเรียนรู้ของนิสิต ขั้นตอนที่ 3 การสื่อสารประกอบการสอนที่ทันสมัยและนำเทคโนโลยีมาบูรณาการสอนในชั้นเรียน และ ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้; การคิดเชิงออกแบบ; ทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน

Abstract

This academic article aims to study the learning management based on design thinking to promote classroom activity organizing skills. It was found that: Designing a variety of classroom activities can increase students' interest and engagement because teachers must create a classroom atmosphere that is conducive to students' learning so that students gain new experiences. From the surroundings that can create learning skills from communication, touch and practice through collaboration in designing a classroom together, group work also helps to build good relationships between students and makes learning more effective. It

consists of 4 steps as follows: Step 1: Study the components of classroom learning activities. Step 2: Design classroom learning that promotes students' learning skills. Step 3: Modern teaching communication and integration of technology into classroom teaching, and Step 4: Continuous measurement and evaluation of learning outcomes to increase efficiency in classroom learning management.

Keywords: Learning management; Design thinking; Classroom activity organizing skills

บทนำ

การจัดการเรียนรู้ในปัจจุบันไม่เพียงแต่เน้นการถ่ายทอดความรู้จากครูสู่นักเรียน แต่ยังมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีส่วนร่วมจากนักเรียนและส่งเสริมทักษะในการจัดกิจกรรมที่สร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ การออกแบบการเรียนการสอนที่ดีจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ของนักเรียน นอกจากนี้ยุทธศาสตร์ชาติได้กำหนดวิสัยทัศน์ด้านการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เพื่อส่งเสริมพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ มีจิตสาธารณะรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่นรวมถึงมีทักษะสื่อสาร มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองให้เกิดเป็นนวัตกรนักคิดซึ่งเป็นหัวใจสำคัญขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติจึงได้กำหนดแผนอุดมศึกษาระยะยาว 20 ปี (2561-2580) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดมาตรฐานข้อกำหนดคุณลักษณะและคุณภาพที่พึงประสงค์เพื่อให้เกิดทักษะ 9 ประการ ประกอบด้วย 1) การบูรณาการความรู้ 2) แผนการจัดการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง 3) การบริหารการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน 4) การผลิตสื่อและนวัตกรรมให้สอดคล้องกับแผนการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน 5) การใช้เทคนิคการสอน 6) การวัดประเมินผล 7) การพัฒนาชั้นเรียนด้วยการการทำวิจัยในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาผู้เรียน 8) การพัฒนาการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพผู้เรียน 9) รายงานผลการจัดการเรียนรู้ต่อสถานศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) เพราะฉะนั้นการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนที่สามารถกระตุ้นความสนใจและการมีส่วนร่วมของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดการออกแบบการเรียนการสอนที่เน้นการส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่กระตือรือร้นและมีความหมาย

การบริหารจัดการในชั้นเรียนที่มีประสิทธิภาพจะต้องครอบคลุมถึงองค์ประกอบที่สำคัญในการออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนเพื่อส่งให้คุณลักษณะของผู้เรียนเกิดองค์ความรู้ในรายวิชานั้นๆ จะต้องอาศัยเทคนิควิธีการสอนต่างๆเข้ามาบูรณาการสอนให้เกิดแบบแผนหรือขั้นตอนในการสอนสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ตามรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ (ทิศนา แขมมณี, 2553) นอกจากนี้ระบบการปฏิบัติการสอนในชั้นเรียนนั้นจะต้องสอดคล้องกับแผนภูมิรูปภาพที่มีความสัมพันธ์กันที่หลากหลาย เช่น รูปจำลอง สื่อการสอน กิจกรรมการเรียนรู้ และการบูรณาการสอนจากหลายศาสตร์ของครูผู้สอนนั้นจะต้องแสดงความเชื่อมโยงกันเหมือนกับรูปแบบทางคณิตศาสตร์ (มาลี สืบกระแส, 2552) ที่เป็นแนวทางในการดำเนินเป็นขั้นตอนและระบบแบบแผน

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างระหว่างครูผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ๆ และผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่ไปใช้ได้ในการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนนั้น (สุมน อมรวิวัฒน์, 2533) เกิดขึ้นจาก

กระบวนการสำคัญในการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติซึ่งผู้สอนต้องจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตร และการปลูกฝังเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ พัฒนาทักษะการสอนให้เกิดเป็นสมรรถนะสำคัญที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนแนวคิดให้เป็นมืออาชีพ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเชิงรุก รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ผ่านการจัดการเรียนรู้ด้านกิจกรรมไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่ ทิศนา แขมมณี ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนผ่านกระบวนการสอนโดยใช้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ในการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนทั้งด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคม และด้านปัญญาเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ (ทิศนา แขมมณี, 2540) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสถานการณ์นั้นจะต้องอาศัยการใช้สื่อประกอบการสอนในระหว่างการดำเนินกิจกรรมการสอนเสมือนว่าเป็นการทดสอบการเรียนรู้ของผู้เรียนอยู่ตลอดเวลาเกี่ยวกับความสนใจในเนื้อหาสาระที่เรียนโดยครูผู้สอนนั้นจะต้องมีความสามารถในการจัดการเรียนรู้ในรายวิชานั้นผ่านการกำหนดเนื้อหาที่สอน การใช้เทคนิควิธีการสอน รวมถึงการออกแบบการเรียนการสอนในชั้นเรียน อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนที่ดีจะต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชั้นเรียนเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดทักษะการเรียนรู้ตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์รวมถึงการสร้างความเชื่อมั่นในการเรียนรู้ของผู้เรียนนอกจากนี้ครูผู้สอนจะต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีมีคุณธรรมและจริยธรรมตามจรรยาบรรณวิชาชีพ สามารถบูรณาการความรู้ในวิชาชีพครูและวิชาเอกสู่การปฏิบัติการสอนโดยใช้กลยุทธ์การสอนเพื่อให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆได้ สามารถวัดและประเมินผลและนำผลไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียน

การออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน การพัฒนากระบวนการ เพื่อเป็นกรอบนำทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างหลากหลาย มีลำดับขั้นตอนที่ต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ มีความเป็นเหตุเป็นผล และสามารถแก้ไขปัญหาของผู้เรียนได้ การสอนเป็นพฤติกรรมทางธรรมชาติของมนุษย์ เป็นการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทักษะ และเจตคติ ด้วยวิธีการต่างๆ ปัจจุบันการเรียนการสอนถือเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งผ่านการนำหลักการของการเรียนรู้ (Learning) และหลักการสอน (Instruction) สู่การวางแผน (Planning) เพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพิ่มประสิทธิภาพของผู้เรียน (Learner) โดยคำนึงถึง 3 สิ่งด้วยกัน ได้แก่ กระบวนการ (Method) สื่อ (Media) และผู้เรียน (Learner) (กฤษณพงศ์ เลิศบำรุงชัย, 2564)

ดังนั้นบทความวิชาการเรื่องนี้ผู้เขียนจึงสนใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะของครูผู้สอนในการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ผ่านการนำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน การออกแบบการเรียนการสอนที่ส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรม และการใช้สื่อประกอบการสอน

แนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน

การออกแบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพนั้นต้องคำนึงถึงลักษณะของนักเรียนและกิจกรรมที่เหมาะสมกับความสามารถของนักเรียนแต่ละคน แนวคิดการออกแบบการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนจะต้องพิจารณาหลายปัจจัยที่สำคัญดังนี้

1.1 การจัดกิจกรรมในชั้นเรียน การออกแบบกิจกรรมในชั้นเรียนที่หลากหลายและมีความหมายสามารถช่วยเพิ่มความสนใจและการมีส่วนร่วมของนักเรียนได้ ตัวอย่างของกิจกรรมที่สามารถจัดในชั้นเรียน ได้แก่ การอภิปรายกลุ่ม, การทำโครงการ, เกมการเรียนรู้, หรือการทำงานร่วมกันในกลุ่มย่อย กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้นักเรียนได้ฝึกฝนทักษะการคิดเชิงวิพากษ์, การทำงานร่วมกัน, และการแก้ไขปัญหา ตามบทความของ BREAK THROUGH PROVIDENCE กล่าวว่า การจัดกิจกรรมในชั้นเรียนเป็นแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ด้วยวิธีการสอนที่มีประสิทธิภาพสำหรับครูยุคใหม่ถือว่าเป็นทักษะสำคัญของครูผู้สอนทุกคนที่จะต้องสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพรวมถึงการส่งเสริมความสำเร็จหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียน (BREAK THROUGH PROVIDENCE, 2567) เนื่องจากในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคตามสมัย ครูผู้สอนจะต้องออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนให้เกิดประสิทธิภาพอย่างรวดเร็ว ครูผู้สอนจะต้องรู้จักปรับตัวรวมถึงการพัฒนาเทคนิควิธีการสอนสมัยใหม่โดยการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้รวมถึงการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในชั้นเรียน ประกอบด้วย

1) การสร้างกฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกัน การสร้างกฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกันในชั้นเรียนเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดการชั้นเรียนที่มีประสิทธิภาพ ครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบ เพื่อให้พวกเขารู้สึกเป็นเจ้าของและมีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติตาม กฎระเบียบควรมีความชัดเจน เข้าใจง่าย และสมเหตุสมผล โดยครูต้องอธิบายเหตุผลและความสำคัญของแต่ละกฎให้นักเรียนเข้าใจ

2) การจัดการพื้นที่และสภาพแวดล้อมในชั้นเรียน การจัดการพื้นที่และสภาพแวดล้อมในชั้นเรียนมีผลต่อพฤติกรรมและการเรียนรู้ของนักเรียน ครูควรจัดพื้นที่ให้เอื้อต่อการทำกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การจัดโต๊ะเรียนแบบกลุ่มเพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน หรือการจัดพื้นที่สำหรับการทำงานเดี่ยว จะช่วยสร้างบรรยากาศที่กระตุ้นการเรียนรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสบายและสมาธิของนักเรียน

3) การใช้เทคนิคการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเป็นกุญแจสำคัญในการจัดการชั้นเรียน ครูควรใช้ภาษาที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และเหมาะสมกับวัยของนักเรียน การใช้น้ำเสียงที่หลากหลายและการใช้ภาษากายที่เหมาะสมจะช่วยดึงดูดความสนใจและสื่อสารอารมณ์ได้ดียิ่งขึ้นรวมถึงการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและนักเรียน

4) การจัดการพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ การจัดการพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์เป็นความท้าทายที่ครูต้องเผชิญในชั้นเรียน ครูควรมีแนวทางที่ชัดเจนในการจัดการปัญหาพฤติกรรม โดยเน้นการป้องกันและการแก้ไขอย่างสร้างสรรค์ การสังเกตและระบุสาเหตุของพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์เป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญจะช่วยรักษาบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดีในชั้นเรียน

5) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบของนักเรียน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบของนักเรียนเป็นกลยุทธ์สำคัญในการจัดการชั้นเรียนที่มีประสิทธิภาพ ครูควรสร้างโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง เช่น การให้นักเรียนเลือกหัวข้อโครงงาน การมอบหมายบทบาทหน้าที่ในชั้นเรียน หรือการให้นักเรียนประเมินผลงานของตนเองและเพื่อน การใช้วิธีการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เช่น การเรียนรู้แบบโครงงาน

หรือการเรียนรู้แบบร่วมมือ จะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบของนักเรียน รวมถึงความเป็นผู้นำของนักเรียน

ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนถือว่าเป็นการบริหารจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนรวมถึงการใช้สื่อการสอนใหม่ๆเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการออกแบบกิจกรรม เพราะว่าการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนจึงจะต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้เกิดการมีส่วนร่วมในการชั้นเรียน เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดความสามัคคีกัน รวมถึงกล้าแสดงออกและเป็นผู้นำทางกานเรียนรู้ได้ เนื่องจากครูผู้สอนจะต้องสร้างบรรยากาศภายในชั้นเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ใหม่ๆจากสิ่งรอบตัว

1.2. แนวคิดการออกแบบการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เกิดจากการปฏิบัติจริงและการลงมือทำมากกว่าการเรียนรู้จากการรับฟังเพียงอย่างเดียว การออกแบบกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงจะช่วยให้นักเรียนสามารถพัฒนาทักษะต่าง ๆ ได้ดีกว่า และเกิดการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมถือเป็นการถ่ายทอดประสบการเรียนรู้ที่สามารถสร้างทักษะการเรียนรู้จากการสื่อสาร สัมผัส และการลงมือปฏิบัติผ่านการร่วมมือกันในการออกแบบชั้นเรียนร่วมกัน เพื่อให้เกิดแนวทางในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เช่น การอออกแบบกิจกรรมในชั้นเรียน การออกแบบเนื้อหารายวิชาหรือการเรียงลำดับรายวิชา เพราะฉะนั้นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นแนวทางในการวางแผนประสบการณ์การเรียนรู้อย่างมีระบบและเป็นขึ้นตอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์องค์ความรู้จากเนื้อหาการสอน เทคนิควิธีการสอน สื่อประกอบการสอน รวมถึงการวัดและประเมินผลในชั้นเรียน เพื่อให้ส่งข้อมูลไปสู่ผู้เรียนให้เกิดองค์ความรู้ใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นครูผู้สอนจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้จากกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุเป้าประสงค์ ดังนี้ (ชนปฏิวัติ น้อยนาง, 2561)

1) การพัฒนาทักษะการเรียรการสอน การออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้

2) การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียนให้เกิดความรู้ความเข้าใจและทักษะความสามารถจากการเรียนรู้ในชั้นเรียนตามที่ได้กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนให้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ

3) ผู้เรียนจะเรียนรู้เนื้อหาวิชานั้น ๆ ได้ดีที่สุดอย่างไร ควรใช้วิธีการและกิจกรรมการเรียนรู้อะไรที่จะช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ และมีสิ่งใดที่ต้องคำนึงถึงบ้าง

4) เมื่อผู้เรียนเข้าสู่กระบวนการเรียน จะทราบได้อย่างไรว่าผู้เรียนมีการเรียนรู้เกิดขึ้น และประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้ จะใช้วิธีใดประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

การออกแบบการเรียนการสอนจะต้องเริ่มต้นจากการคิดวางแผนการสอนรวมถึงการพิจารณาไตร่ตรองเกี่ยวกับผู้เรียน ห้องเรียน และระดับชั้นเรียนรวมถึงการกำหนดจุดมุ่งหมายในการจัดการเรียนการสอนผ่านกระบวนการสอนด้วยเทคนิควิธีการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการจัดกิจกรรมให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

1.3. การส่งเสริมการทำงานกลุ่มและการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มช่วยให้นักเรียนได้ฝึกทักษะการสื่อสาร การฟังและแสดงความคิดเห็น การจัดการเวลาและการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการพัฒนาผู้นำและการทำงานในสังคม การทำงาน

กลุ่มยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักเรียน และทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังที่ พรทิพย์ พูลปั้น และวันเพ็ญ บุตรพรม (2563) กล่าวว่า กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจากสิ่งที่ได้กระทำไปเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้โดยธรรมชาติของมนุษย์แต่ละบุคคลที่แตกต่างกันโดยบทบาทของผู้เรียนจะเพิ่มเข้ามา คือ การเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ในการจัดการเรียนการสอนถือว่าเป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติหรือการลงมือทำก่อให้เกิดองค์ความรู้จากประสบการณ์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้มีโอกาสลงมือปฏิบัติรวมถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ด้านการอ่าน เขียน การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ดังนั้นเราจะต้องใช้ประสบการณ์เรียนที่เกิดขึ้นจากความชำนาญ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความหมายในระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ซึ่งครูจะมีบทบาทในการสอนและให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียนโดยตรง เนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้จะสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้นในการลงมือทำกิจกรรมต่างๆมากยิ่งขึ้น รวมถึงครูใช้เทคนิควิธีการสอนที่หลากหลายผ่านการสอนให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการพูด สนทนา และการอภิปรายผลขององค์ความรู้ที่รับเป็นการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ประกอบด้วย

1) การดำเนินการสอนจะต้องให้ผู้เรียนได้เกิดประสบการณ์โดยตรงจากการลงมือปฏิบัติ

2) การดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการค้นคว้าข้อมูล เช่น การวางแผน การลำดับเนื้อหา และการนำเสนอผลงาน

3) การจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นความเชื่อมโยงกับรายวิชาต่างๆ

4) การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนในชั้นเรียนที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน

5) การจัดกระบวนการนำเสนอองค์ความรู้โดยกระบวนการกลุ่ม และร่วมกันสรุปประเด็นที่ได้รับจากการลงมือค้นคว้าข้อมูลความรู้

1.4. การใช้สื่อและเทคโนโลยีในการส่งเสริมกิจกรรม การใช้สื่อการสอนที่หลากหลาย รวมถึงเทคโนโลยีในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้สามารถเพิ่มความน่าสนใจและการมีส่วนร่วมของนักเรียนได้มากขึ้น เช่น การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์, แอปพลิเคชันการเรียนรู้, หรือสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับความสนใจของนักเรียน ดังที่ วิชัย วงษ์ใหญ่และมารุต พัฒผลกล่าวว่า การจัดการเรียนรู้บนพื้นฐานของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนให้เกิดประสิทธิภาพจะต้องนำสื่อเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนโดยใช้เทคโนโลยีเข้ามาประยุกต์ใช้ในการสภาพแวดล้อมในห้องเรียนเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง (วิชัย วงษ์ใหญ่และมารุต พัฒผล, 2563) ครูจะต้องมีเทคนิควิธีการสอนใหม่ๆในการจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนการเรียนรู้ในระบบดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพให้มีทักษะด้านการถ่ายทอดความรู้ผ่านการใช้เทคโนโลยีในการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งผลต่อการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ ตลอดจนการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ และการสะท้อนผลการเรียนรู้ไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนบนพื้นฐานของเทคโนโลยีที่จะเชื่อมต่อการบูรณาการการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียนและผู้สอนอย่างมีความสัมพันธ์กัน ประกอบด้วย

1) การออกแบบวิธีการผ่านการใช้สื่อเทคโนโลยีเข้ามาประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่ทันสมัย เพื่อสร้างความสนใจแก่ผู้เรียน

2) การใช้สื่อประกอบการเรียนการสอนจะต้องพิจารณาให้เกิดความเหมาะสมกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้และระดับชั้นเรียน เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

3) การเลือกใช้สื่อวัสดุการสอนที่ทันสมัยในการบูรณาการกับวิธีการสอนสมัยใหม่เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจต่อเนื้อหาสาระการเรียนรู้

4) การประเมินผลการเรียนรู้ ผ่านเทคนิคการให้ข้อมูลอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานในการออกแบบการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

1.5. การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ครูสามารถตรวจสอบความเข้าใจและการพัฒนาทักษะของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การประเมินผลจะช่วยให้ครูสามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนากิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการของนักเรียนมากยิ่งขึ้น เช่น การใช้การประเมินผลจากการทำงานกลุ่ม หรือการประเมินผลจากการทำกิจกรรมในชั้นเรียน GEN Z MANPOWER กล่าวว่า การประเมินผลการทำงานและการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้พนักงานและองค์กรพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลอย่างเป็นระบบไม่เพียงแค่ช่วยวัดประสิทธิภาพของงานที่ทำเท่านั้น (GEN Z MANPOWER, 2567) แต่ยังเป็นโอกาสในการเรียนรู้และปรับปรุงเพื่อเพิ่มคุณภาพของงานในอนาคตอีกด้วย บทความนี้จะแนะนำวิธีการประเมินผลการทำงานและเทคนิคการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อความสำเร็จในระยะยาว ดังนี้

1) การตั้งเป้าหมายที่ชัดเจน การประเมินผลการทำงานต้องเริ่มจากการตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนก่อน หากเราไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน เราจะไม่สามารถวัดผลการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การตั้งเป้าหมายแบบ SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) จะช่วยให้เรามีแนวทางในการประเมินผลที่แม่นยำในกระบวนการจัดการเรียนการสอน

2) การใช้ตัวชี้วัดที่เหมาะสม (KPIs) ตัวชี้วัดประสิทธิภาพหลัก หรือ KPIs (Key Performance Indicators) เป็นเครื่องมือที่ช่วยวัดความสำเร็จของงานได้อย่างชัดเจน การเลือกใช้ KPIs ที่เหมาะสมกับประเภทงานจะช่วยให้เราสามารถติดตามความก้าวหน้าและประเมินผลการทำงานได้อย่างเป็นรูปธรรม

3) การประเมินผลแบบ 360 องศา การประเมินผลแบบ 360 องศาเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการรับข้อมูลย้อนกลับจากหลากหลายแหล่ง เช่น หัวหน้าหลักสูตร เพื่อนร่วมงาน และนักเรียน วิธีนี้ช่วยให้ครูมองเห็นภาพรวมของประสิทธิภาพการทำงานจากมุมมองที่หลากหลาย และทำให้ครูรู้จุดแข็งและจุดที่ต้องพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น การประเมินแบบนี้ยังช่วยส่งเสริมการสื่อสารภายในทีมและสร้างความร่วมมือในการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

4) การวิเคราะห์ผลและรับฟังข้อเสนอแนะ หลังจากประเมินผลการทำงานแล้ว ควรทำการวิเคราะห์ผลอย่างละเอียดการรับฟังข้อเสนอแนะจากหัวหน้าวิชาการและเพื่อนครูร่วมงานเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ครูได้เรียนรู้จากความผิดพลาดและพัฒนาตนเองเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

5) การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง การปรับปรุงอย่างต่อเนื่องหรือ Continuous Improvement เป็นกระบวนการที่เน้นการพัฒนาตนเองและทีมงานอย่างสม่ำเสมอ การปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องจะทำให้วิธีการสอนและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้บรรลุผลสำเร็จ

6) การตั้งแผนการพัฒนา หลังจากการประเมินผล ควรจัดทำแผนพัฒนาเพื่อปรับปรุงการทำงานในอนาคต การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาทักษะเพิ่มเติม หรือการเรียนรู้เทคนิคใหม่ ๆ เป็นส่วนสำคัญของแผนการพัฒนาเทคนิควิธีการสอนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

การออกแบบการเรียนการสอนที่ส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรม

การออกแบบการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนมีผลกระทบที่สำคัญต่อการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของนักเรียน โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาทักษะทางสังคม การทำงานร่วมกัน การสื่อสาร การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการแก้ปัญหา การออกแบบกิจกรรมที่หลากหลายและมีความหมายสามารถช่วยให้นักเรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดีและยั่งยืน ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนการสอน ที่สามารถพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์อย่างครบถ้วนรอบด้านนั้น อาจารย์ต้องเป็นกัลยาณมิตร รักเมตตา เอาใจใส่ต่อผู้เรียนทุกคน ดำเนินการจัดการเรียนการสอนอย่างมีระบบ เป็นขั้นตอนโดยต้องมีการวางแผนการสอนที่นำข้อมูลทั้งจากหลักสูตร ความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่นมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยเน้นให้นักเรียนได้ฝึกคิด ปฏิบัติจริง แสวงหาความรู้เรียนรู้ร่วมกัน อาจารย์จัดการเรียนการสอนให้เชื่อมโยงกับสภาพชุมชนและสิ่งแวดล้อมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และลักษณะที่พึงประสงค์ การจัดการเรียนการสอน จัดสิ่งแวดล้อมปละบรรยากาศให้ผู้เรียนเกิดความสุขความสำเร็จและได้พัฒนาเต็มศักยภาพ ใช้สื่อการเรียนการสอนที่หลากหลาย และประเมินผลการเรียนทุกด้านอย่างต่อเนื่องด้วยเครื่องมือที่เหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2541) และลักษณะของการจัดกระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ใน 3 ระดับ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, 2543)

1) ระดับผู้เรียน เป็นกระบวนการการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดหมาย กิจกรรม และวิธีการเรียนรู้ ได้คิดเอง ปฏิบัติเอง รวมทั้งร่วมประเมินผลการพัฒนาการเรียนรู้ตามศักยภาพ ความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของแต่ละคน

2) ระดับห้องเรียน ดังนี้

2.1) ผู้เรียน

2.1.1) ได้คิดเอง ทำเอง ปฏิบัติเอง และสร้างความรู้ด้วยตนเอง ในเรื่องที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตขากแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย

2.1.2) มีส่วนร่วมในการกำหนดจุดหมาย กิจกรรม และวิธีการเรียนรู้สามารถเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

2.1.3) มีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาการเรียนรู้

2.2) ครูเป็นผู้วางแผนเบื้องต้น ทั้งเนื้อหาและวิธีการแก่ผู้เรียน จัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้

3) ระดับนอกเหนือห้องเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียนการสอน โดยคำนึงถึงศักยภาพและความต้องการของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีโอกาสได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนทุกขั้นตอน ปัจจัย

สำคัญในการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้นั้น มีดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543)

(1) กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดี ถ้าผู้เรียนมีโอกาสคิด ทำสร้างสรรค์ โดยที่ครูช่วยจัดบรรยากาศการเรียนรู้ จัดสื่อ และสรุปสาระการเรียนรู้ร่วมกัน

(2) คำนึกถึงความต่างระหว่างบุคคล ในด้านความสามารถทางสติปัญญา อารมณ์ สังคม ความพร้อมของร่างกายและจิตใจ

(3) สาระการเรียนรู้ความสมดุล เหมาะสมกับวัย ความถนัด ความสนใจของผู้เรียน และความคาดหวังของสังคม ทั้งนี้ผลการเรียนรู้จากสาระและกระบวนการจะต้องทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดี และมีความสุขในการเรียน

(4) แหล่งเรียนรู้มีหลากหลาย และเพียงพอที่จะให้ผู้เรียนได้ใช้แหล่งค้นคว้าหาความรู้ตามความถนัดความสนใจ

(5) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับครูและระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยเหลือเกื้อกูล และห่วงใย มีกิจกรรมร่วมกันในกระบวนการเรียนรู้คือแลกเปลี่ยนความรู้ ถักทอความคิด พิชิตปัญหาร่วมกัน

(6) ศิษย์มีคามศรัทธาต่อครูผู้สอน สาระที่เรียน รวมทั้งกระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียนใฝ่รู้ มีใจรักที่จะเรียนรู้ ทั้งนี้ครูต้องมีความเชื่อว่าศิษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ และมีวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน

(7) สาระและกระบวนการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวของผู้เรียน จนผู้เรียนสามารถนำผลการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง

(8) กระบวนการเรียนรู้มีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่น ๆ เช่น ชุมชน ครอบครัว องค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และร่วมมือกันให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และได้รับประโยชน์จากการเรียนสูงสุด

นอกจากนี้ การใช้สื่อและเทคโนโลยีในการจัดกิจกรรมยังช่วยให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ในสภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลายและทันสมัย เพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับยุคดิจิทัล ทำให้การเรียนรู้เป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีความสำคัญ

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนพบว่าองค์ความรู้ใหม่ ดังภาพที่ 1

ภาพประกอบ 1 การออกแบบเพื่อส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน

อธิบายรูปภาพได้ว่าการออกแบบกิจกรรมในชั้นเรียนที่หลากหลายและมีความหมายสามารถช่วยเพิ่มความสนใจและการมีส่วนร่วมของนักเรียนได้ ตัวอย่างของกิจกรรมที่สามารถจัดในชั้นเรียนได้แก่ การอภิปรายกลุ่ม, การทำโครงการ, เกมการเรียนรู้, หรือการทำงานร่วมกันในกลุ่มย่อย กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้นักเรียนได้ฝึกฝนทักษะการคิดเชิงวิพากษ์, การทำงานร่วมกัน, และการแก้ไขปัญหา เนื่องจากครูผู้สอนจะต้องสร้างบรรยากาศภายในชั้นเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ใหม่ๆจากสิ่งรอบตัว การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมุ่งเน้นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงและการลงมือทำมากกว่าการเรียนรู้จากการรับฟังเพียงอย่างเดียว การออกแบบกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงจะช่วยให้นักเรียนสามารถพัฒนาทักษะต่าง ๆ ได้ดีกว่า และเกิดการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมถือเป็นการถ่ายทอดประสบการเรียนรู้ที่สามารถสร้างทักษะการเรียนรู้จากการสื่อสาร สัมผัส และการลงมือปฏิบัติผ่านการร่วมมือกันในการออกแบบชั้นเรียนร่วมกัน เพื่อให้เกิดแนวทางในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เช่น การอออกแบบกิจกรรมในชั้นเรียน การออกแบบเนื้อหารายวิชาหรือการเรียงลำดับรายวิชา เนื่องจากการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มช่วยให้นักเรียนได้ฝึกทักษะการสื่อสาร การฟังและแสดงความคิดเห็น การจัดการเวลา และการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการพัฒนาผู้นำและการทำงานในสังคม การทำงานกลุ่มยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักเรียน และทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงเทคโนโลยีในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้สามารถเพิ่มความน่าสนใจและการมีส่วนร่วมของนักเรียนได้มากขึ้น เช่น การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์, แอปพลิเคชันการเรียนรู้, หรือสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับความสนใจของนักเรียน สิ่งที่สำคัญ คือ การประเมินผลกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ครูสามารถตรวจสอบความเข้าใจและการพัฒนาทักษะของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การประเมินผลจะช่วยให้ครูสามารถปรับเปลี่ยนและพัฒนากิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการของนักเรียนมากยิ่งขึ้น เช่น การใช้การประเมินผลจากการทำงานกลุ่ม หรือการประเมินผลจากการทำ

กิจกรรมในชั้นเรียนในสภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลายและทันสมัย เพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับยุคดิจิทัล ทำให้การเรียนรู้เป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีความสำคัญ

สรุป

การออกแบบการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการส่งเสริมทักษะการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนถือเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ของนิสิตเพราะฉะนั้นการจัดกิจกรรมที่หลากหลายและมีความหมาย ช่วยให้นิสิตสามารถพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การทำงานร่วมกันและการแก้ไขปัญหา การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและสื่อการสอนที่เหมาะสม ยังสามารถเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่น่าสนใจและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การออกแบบกิจกรรมเหล่านี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนานิสิตให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กฤษณพงศ์ เลิศบำรุงชัย. (2564). *หลักการออกแบบการเรียนการสอน.* สืบค้นเมื่อวันที่ 3, พฤษภาคม 2568, จาก https://touchpoint.in.th/instructional-design/

ชนปฏิวัติ น้อยนาง. (2561). *แนวคิดการออกแบบและการจัดการเรียนรู้.* สืบค้นเมื่อวันที่ 3, พฤษภาคม 2568, จาก https://kanjadkan69.blogspot.com/2018/02/blog-post_15.html.

ทิศนา แขมมณี. (2540). *การคิดและการสอนเพื่อพัฒนากระบวนการคิด.* กรุงเทพมหานคร : โครงการพัฒนาการเรียนการสอน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี.

ทิศนา แขมมณี. (2543). *ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ.* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรทิพย์ พูลปั้น และวันเพ็ญ บุตรพรม. (2563). การจัดการเรียนรู้ร่วมมือรวมพลังเชิงรุกในสังคมยุคศตวรรษที่ 21.*วารสารการจัดการทางการศึกษาปฐมวัย.* 2 (2): 80 -89.

มาลี สืบกระแส. (2552). การพัฒนารูปแบบองค์การแห่งการเรียนรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา. *ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.* บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสยาม.

วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล (2563). *จากการเรียนรู้ออนไลน์สู่การสร้างสรรค์นวัตกรรม.* กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ.2561-2580).* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2541). *การประกันคุณภาพการศึกษาเล่มที่ 1 แนวทางการประกันคุณภาพการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). *คุณภาพของครูสู่คุณภาพการเรียนรู้.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา (2549). *คู่มือการประกอบวิชาชีพทางการศึกษา.* กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา สำนักงานมาตรฐานวิชาชีพ กลุ่มมาตรฐานและจรรยาบรรณวิชาชีพ.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2533). *สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

BREAK THROUGH PROVIDENCE. (2567). *การจัดการชั้นเรียน วิธีการและกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพสำหรับครูยุคใหม่.* สืบค้นเมื่อวันที่1 มิถุนายน, จาก https://breakthroughprovidence.org/education.

GEN Z MANPOWER. (2567). *วิธีการประเมินผลการทำงานและการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง.* สืบค้นเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2568, จาก https://genzmanpower.com.

สติบำบัด: การประยุกต์ใช้แนวทางสมถกัมมัฏฐานในกระบวนการบำบัดสภาวะความดันโลหิตสูงทางการแพทย์

Mindfulness Therapy: Application of Samatha Meditation Approach in the Treatment Process Medical Hypertension

พระปัญญ์ฐัปณัฏ สุทฺธิสทฺโธ Phra Pantappanut Sutthisattho
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาโศกราช
Mahamakut Buddhist University Srithammasokkaraj Campus
Corresponding author, e-mail: sahasdesh@gmail.com

Received August 13, 2025; **Revised** October 22, 2025; **Accepted:** April 29, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้มาใช้ในกระบวนการบำบัดสภาวะความดันโลหิตสูงทางการแพทย์โดยการนำแนวทางสมถกัมมัฏฐานทางพระพุทธศาสนามาใช้เพื่อให้เกิดสติต่อผู้ที่มีสภาวะความดันโลหิตสูง เนื่องจากสภาวะความดันโลหิตสูงนั้นนับได้ว่าเป็นภัยอันตรายที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในผู้คนในยุคสังคมปัจจุบันอันเป็นต้นเหตุของปัญหาต่างๆที่ตามมาทั้งทางด้านสุขภาพและทางด้านสังคม โดยบทความนี้ได้นำองค์ความรู้ของสภาวะความดันโลหิตสูงในด้านต่างๆ เช่น สาเหตุ อันตรายที่ตามมา รวมถึงแนวทางการป้องกันและรักษา โดยอาศัยข้อมูลทางการแพทย์มาแสดงให้เห็น อีกทั้งได้นำองค์ความรู้ตามแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของสติปัฏฐาน 4 โดยเน้นในเรื่องของสมถกัมมัฏฐานในด้านการเจริญอานาปานะสติเพื่อนำมาบำบัดรักษาผู้ที่มีสภาวะความดันโลหิตสูงมานำเสนอ เพื่อให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมแนวทางตามพระพุทธศาสนามาใช้เพื่อก่อประโยชน์ในทางการแพทย์ โดยได้วิเคราะห์ประโยชน์จากการนำแนวทางข้างต้นมาปฏิบัติในกระบวนการบำบัดรักษา รวมถึงป้องกันสภาวะความดันโลหิตสูงได้จริง โดยได้ยกกรณีศึกษามาเป็นตัวอย่างในการนำไปปฏิบัติจริงตามแนวทางนี้ และยังสามารถที่จะวิเคราะห์ผลประโยชน์ที่มีการเชื่อมโยงแนวทางดังกล่าวกับประเด็นเรื่องสุขภาวะองค์รวมทั้ง 4 มิติ คือทางด้านกาย จิตใจ สังคม และปัญญา เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นตามแนวทางของสติบำบัดในข้างต้น อันเกิดจากการนำหลักสมถกัมมัฏฐานมาใช้ในทางการแพทย์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในสังคมยุคปัจจุบันที่จะนำแนวทางนี้ไปพัฒนาสังคมและชาติบ้านเมืองต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ความดันโลหิตสูง; สติบำบัด; สมถกัมมัฏฐาน

Abstract

This academic article aims to study and develop knowledge for use in the medical treatment of hypertension by applying the Buddhist Samatha meditation

approach to instill mindfulness in those with hypertension. Hypertension is a hidden danger within today's society, a root cause of numerous health and social problems. This article presents knowledge on various aspects of hypertension, including its causes, associated dangers, and prevention and treatment strategies, using medical data. Furthermore, it incorporates Buddhist practices on the Four Foundations of Mindfulness, emphasizing Samatha meditation in the practice of anapanasati, to treat those with hypertension. This article demonstrates the application of Buddhist principles to medical practice. The study analyzes the benefits of applying the aforementioned approach to treatment and prevention of hypertension, citing case studies as examples of its practical application. Furthermore, it analyzes the benefits associated with the aforementioned approach to holistic well-being across four dimensions: physical, mental, social, and intellectual. This new knowledge, based on the aforementioned mindfulness therapy approach, is derived from the medical application of Samatha meditation. This approach is considered extremely beneficial in today's society, as it can be applied to the future development of society and the nation.

Keywords: High Blood Pressure; Mindfulness Therapy; Samatha Meditation

บทนำ

ในสถานการณ์ยุคปัจจุบันที่สภาพแวดล้อมในการดำเนินชีวิตได้มีการพัฒนาทางด้านต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะการเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้คนในโลกยุคปัจจุบันได้เกิดขึ้นเป็นทางเลือกอย่างแพร่หลายเพื่อให้ผู้คนในสังคมได้มีทางเลือกในการที่จะนำนวัตกรรมทางด้านเทคโนโลยีมาใช้เพื่อให้ตนเองสะดวกในด้านต่างๆยิ่งขึ้นนั้น ทำให้ผู้คนต่างปรารถนาที่จะเป็นเจ้าของนวัตกรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ทางเทคโนโลยีเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันสำหรับอำนวยความสะดวกสบายให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งทำให้เกิดการที่จะต้องดิ้นรนในการหารายได้มาเพื่อสนองความต้องการในสิ่งต่างๆเหล่านี้มากขึ้น สำหรับผู้ที่มีการวางแผนการใช้ทรัพย์สินในการดำรงค์ชีวิตหรือเป็นผู้ที่มีสถานะทางเศษฐกิจและสังคมระดับสูงก็อาจจะไม่ค่อยพบปัญหาอุปสรรคในเรื่องนี้ แต่สำหรับบางคนที่ไม่ได้มีฐานะรายได้ที่เพียงพอต่อตนเองและครอบครัวหรือเรียกได้ว่าเป็นผู้ที่มีสถานะทางเศษฐกิจและสังคมระดับล่างนั้นเมื่อต้องการที่จะได้มาซึ่งสิ่งของใหม่ๆ และไม่ได้มีการวางแผนการใช้จ่ายทรัพย์สิน อาจจะต้องขวนขวายในการบริหารทรัพย์สินของตนจนเกิดสภาวะความเครียด (สยามรัฐออนไลน์, 2568) ซึ่งเป็นที่มาของโรคต่างๆแก่ตนเอง อีกทั้งแม้ว่าบางคนที่สามารถรับผิดชอบทางด้านทรัพย์สินได้ แต่นวัตกรรมที่ทันสมัยเหล่านี้อาจจะทำให้ตนเองขาดความต่อเนื่องในการออกกำลังกายยกตัวอย่างเช่น จากที่เคยเดินเท้าด้วยตนเองไปที่ต่างๆก็ใช้นวัตกรรมทางเทคโนโลยีเป็นทุ่นแรงเป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยให้ร่างกายเสี่ยงต่อการเกิดโรคด้วยเช่นกัน อีกทั้งการใช้ชีวิตในยุคปัจจุบันที่โทรศัพท์สมาร์ตโฟนได้ก้าวหน้าไปอย่างมากทำให้หลายๆคนในสังคมต้องอยู่กับการสื่อสารในโลกโซเชียลเกือบทุกขณะระหว่างวัน โดยไม่ว่าจะเป็นเวลา

รับประทานอาหาร เวลาเข้าห้องสุขา หรือแม้กระทั่งเวลาใช้รถใช้ถนน ก็ยังคงที่จะใช้โทรศัพท์สมาร์ตโฟนอยู่อย่างต่อเนื่องมีความต้องการที่จะอยู่กับโลกเสมือนมากกว่าอยู่กับสังคมจริง (ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด, 2564) ทำให้ขาดสติที่จะคอยกำกับตนเองในการดำรงชีวิต ละเลยต่อสิ่งที่ตนเองกระทำอยู่เป็นหลัก จึงเกิดปัญหาตามมาภายหลังอาทิเช่น การประมาทต่อกฎจราจร ขาดการพิจารณาอาหารการกิน การหันมาใช้สิ่งเสพติดจากสภาวะความเครียดในด้านสื่อโซเชียล เป็นต้น ดังนั้นแล้วจะเห็นได้ว่าจากการเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่คอยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้คนในสังคมในโลกปัจจุบันทุกวันนี้ ปรากฏว่าปัญหาที่ตามมาในด้านสุขภาพซึ่งเป็นปัญหาที่ได้รับผลกระทบตามมาจากการขาดสติคอยกำกับในการนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต โดยสามารถส่งผลกระทบให้ประชาชนในยุคปัจจุบันเกิดสภาวะความเสี่ยงต่อการเป็นผู้ป่วยจากโรคต่างๆ และเป็นที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งในสถานะการด้านสุขภาพของยุคปัจจุบัน

สภาวะความดันโลหิตสูง ถือได้ว่าเป็นสัญญาณอันตรายต่อสุขภาพเป็นอย่างมาก โดยทั้งนี้นั้นจากการเจริญเติบโตทางเทคโนโลยีในยุคปัจจุบันดังที่แสดงไว้ข้างต้นมาแล้ว นับได้ว่าเรื่องสภาวะความดันโลหิตสูงเป็นเรื่องที่น่าตระหนักสำหรับผู้คนในยุคปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง โดยมีรายงานข้อมูลเชิงสถิติจากรายงานการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย (NHES) ครั้งที่ 6 ปี 2562 – 2563 ประเทศไทยพบผู้มีภาวะความดันโลหิตสูง โดยเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 48.8) ไม่ทราบว่าตนเองมีภาวะความดันโลหิตสูง ทำให้ไม่ได้รับการรักษาหรือปฏิบัติตนอย่างถูกต้องเหมาะสม นำไปสู่การเกิดโรคแทรกซ้อนที่อันตราย ทั้งนี้สถานการณ์โรคความดันโลหิตสูง ในปี 2566 ประเทศไทยพบผู้ป่วย 6,987,726 ราย เสียชีวิต 168,319 ราย (สคร.12 สงขลา, 2567) และเหตุจากสภาวะเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันของสังคมยังระบุอีกว่าผู้ที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับล่างนั้น มีผลต่อการเกิดสภาวะความดันโลหิตสูงมากกว่าผู้ที่มีสถานะทางเศษฐกิจและสังคมระดังสูงถึง 1.4 เท่า (วัชริยา วิเศษนคร, 2568) สภาวะความดันโลหิตสูงเป็นสัญญาณอันตรายต่อสุขภาพร่างกายเปรียบเสมือนการเปิดประตูให้โรคต่างๆ เข้ามาสู่ร่างกายอาทิเช่นโรคหลอดเลือดสมอง โรคอัมพฤกษ์ อัมพาต โรคหัวใจ โรคไตวายเรื้อรัง และปัญหาสุขภาพอื่น ๆ ตามมา ซึ่งมีอันตรายถึงขั้นส่งผลให้ผู้ป่วยพิการหรือเสียชีวิตได้ (กรมควบคุมโรค, 2568) โดยความเครียดของการดำรงชีวิตในปัจจุบันนับได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งในการที่จะทำให้ผู้คนในสังคมเกิดสภาวะความดันโลหิตสูง โดยสาเหตุจากความเครียดมีส่วนจากสภาพเศรษฐกิจของผู้คนในสังคมหรือสาเหตุจากการที่ผู้คนในสังคมได้รับความสะดวกสบายจนลืมการดูแลใส่ใจสุขภาพของตนเอง ก็อาจจะเป็นต้นเหตุของการเสี่ยงที่จะเกิดสภาวะความดันโลหิตสูงเป็นอย่างมาก โดยที่ผู้คนจะไม่มีทางรู้ตัวเลยว่าตนเองเสี่ยงต่อการตกอยู่ในสภาวะความดันโลหิตสูงหรือไม่ถ้าละเลยการตรวจสุขภาพของตนเอง และบางคนกว่าจะรู้ว่าตนเองตกอยู่ในสภาวะนี้ก็สายเกินไปที่จะแก้ไขสถานะการนี้ได้ ทั้งนี้ในปัจจุบันหน่วยงานราชการรวมถึงภาคส่วนต่างๆ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้จึงได้เกิดการรณรงค์ให้ผู้คนในสังคมไทยได้ทำการตรวจร่างกายประจำปี เพื่อการที่จะได้รู้สุขภาพของตนเองและดำเนินการดูแลสุขภาพให้กับตนเองด้วยกระบวนการต่างๆ เพื่อให้ปลอดภัยจากความเสี่ยงด้านสุขภาพในเรื่องของสภาวะความดันโลหิตสูง

สำหรับในส่วนของแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนานั้นนับได้ว่าเป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่สามารถนำมาใช้ในการป้องกัน บำบัด หรือบรรเทาปัญหาที่จะเกิดขึ้นด้านสุขภาพจากสภาวะความดันโลหิตสูงได้ ซึ่งแนวทางของการเจริญสติ(ความระลึกได้) เพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองนั้นเป็นแนวทาง

หนึ่งที่ผู้เขียนบทความมีความเห็นว่าสามารถเป็นทางเลือกทางการแพทย์ในการป้องกัน บำบัด หรือบรรเทาปัญหาความทุกข์ที่เกิดจากสภาวะความดันโลหิตสูง ซึ่งในที่นี้เรียกว่าแนวทางสติบำบัด โดยมีแนวทางการใช้สติรู้ตัวในปัจจุบันขณะ ไม่ตัดสินสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อช่วยให้จิตใจสงบ รู้ตนเอง และไม่ประมาท วิธีนี้มีพื้นฐานจากพุทธธรรมโดยตรง โดยเฉพาะแนวทางของสมถกัมมัฏฐานที่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้ โดยทั้งนี้นั้นสาเหตุส่วนหนึ่งของการเกิดสภาวะความดันโลหิตสูงมาจากสภาวะทางอารมณ์ รวมถึงความประมาทในการดำรงชีวิต ซึ่งการฝึกตนตามแนวทางสมถกัมมัฏฐานเป็นแนวทางที่นับได้ว่ามีหลักการปฏิบัติไม่ยุ่งยากนักหรือเรียกตามสำนวนไทยได้ว่าเป็นหญ้าปากคอกที่เป็นเรื่องใกล้ตัว โดยผู้คนในสังคมสามารถที่จะเลือกใช้แนวทางนี้มาสร้างเสริมสติให้กับตนเองจนเกิดเป็นปัญญาที่จะสงบอารมณ์ต่างๆ ของจิตใจในขณะนั้นได้ และเกิดการไม่ประมาทในการดำรงค์ชีวิต มีสัมปชัญญะ(ความรู้ตัว) ในการดำรงตนในขณะที่มีลมหายใจอยู่ สมกับหลักธรรมในหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี ที่พระภิกษุ สามเณรได้ศึกษา ในหมวดที่ 2 เรื่อง ธรรมมีอุปการะมาก 2 ประการ คือสติและสัมปชัญญะ (ธรรมจักร สิงห์ทอง, 2564) โดยในที่ผ่านมานั้นได้มีหน่วยงานทางภาครัฐ เอกชนรวมถึงสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ได้จัดกิจกรรมเพื่อที่จะเป็นทางเลือกให้ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมสามารถปฏิบัติตนเองให้มีสุขภาพที่ดี ครอบคลุมถึงการรักษาสภาวะความดันโลหิตสูงให้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งนับได้ว่าแนวทางสติบำบัด โดยการใช้กระบวนการสมถกัมมัฏฐานเพื่อเป็นทางเลือกทางการแพทย์ในการดูแลรักษาผู้ที่มีสภาวะความดันโลหิตสูง เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการดูแลสุขภาพของผู้คนในสังคมยุคปัจจุบัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้เขียนบทความจึงนำประเด็นที่น่าสนใจในการประยุกต์ใช้พุทธธรรมตามแนวทางสติบำบัดด้วยแนวทางสมถกัมมัฏฐานสำหรับการบำบัดทางการแพทย์ในเรื่องสภาวะความดันโลหิตสูงซึ่งเป็นภัยอันตรายใกล้ตัวเหมือนการเปิดประตูรับโรคต่างๆ ที่จะตามมาของผู้ที่มีสภาวะความดันโลหิตสูง โดยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาข้อมูลในเนื้อหาด้านวิชาการจากบทความนี้และได้นำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองหรือต่อผู้คนในสังคมยุคปัจจุบัน โดยขอนำเสนอประเด็นเนื้อหาดังต่อไปนี้

ความรู้เกี่ยวกับสภาวะความดันโลหิตสูง

ความดันโลหิตสูง (Hypertension) เป็นภาวะที่ค่าความดันในหลอดเลือดแดงมีค่ามากกว่าระดับที่ถือว่าปกติอย่างต่อเนื่องโดยค่าความดันโลหิตมีสองค่า คือ ค่าความดันซิสโตลิก (Systolic Blood Pressure) และค่าความดันไดแอสโตลิก (Diastolic Blood Pressure) ค่าความดันซิสโตลิกเป็นค่าความดันเมื่อหัวใจบีบตัว และค่าความดันไดแอสโตลิกเป็นค่าความดันเมื่อหัวใจคลายตัว ได้กำหนดว่าภาวะความดันโลหิตสูงคือค่าความดันซิสโตลิกตั้งแต่ 140 มิลลิเมตรปรอทขึ้นไป และหรือค่าความดันไดแอสโตลิกตั้งแต่ 90 มิลลิเมตรปรอทขึ้นไปโดยอ้างอิงจากผลการวัดความดันโลหิตที่สถานพยาบาลมากกว่า 1 ครั้ง (สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย, 2567) ในสภาวะปกติ มิใช่เพียงครั้งเดียว โดยทั่วไปแล้ว ภาวะนี้จัดว่าเป็นโรคเรื้อรังที่สำคัญ เพราะเป็นปัจจัยเสี่ยงที่นำไปสู่โรคหัวใจ โรคหลอดเลือดสมอง และโรคไตวายเรื้อรัง นอกจากนี้ ความดันโลหิตสูงยังถูกเรียกว่า “ฆาตกรเงียบ” (Silent Killer) (รัตนา พึ่งเสมา, 2565) เนื่องจากในระยะแรกมักไม่มีอาการแสดง

อย่างชัดเจน ผู้ป่วยจำนวนมากจึงไม่ได้รับการวินิจฉัยหรือการรักษาในช่วงที่ยังสามารถป้องกันโรคแทรกซ้อนได้

สาเหตุและประเภทของความดันโลหิตสูง ภาวะความดันโลหิตสูงแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ

1. ความดันโลหิตสูงชนิดปฐมภูมิหรือชนิดไม่ทราบสาเหตุ (Primary Hypertension) เป็นชนิดความดันโลหิตที่สูงขึ้นโดยไม่ทรายสาเหตุที่แท้จริง พบได้มากถึงร้อยละ 90-95 ของผู้ป่วยความดันโลหิตสูงทั้งหมด ปัจจุบันยังไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริง อาจจะเกิดจาก 2 ปัจจัยร่วมกันคือพันธุกรรมที่มีผลต่อการควบคุมเกลือโซเดียมในร่างกาย ร่วมกับปัจจัยในการดำเนินชีวิต เช่น อายุที่เพิ่มขึ้น ความเครียด การบริโภคอาหารที่มีโซเดียมสูง ภาวะอ้วน ขาดการออกกำลังกาย และพฤติกรรมการใช้ชีวิตในระยะยาว โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรเมืองที่มีการใช้ชีวิตเร่งรีบและเผชิญกับความเครียดสูง (บงกช อนุประเสริฐ, 2564)

2. ความดันโลหิตสูงชนิดทุติยภูมิหรือชนิดทราบสาเหตุ (Secondary Hypertension): เกิดจากสาเหตุเฉพาะชัดเจนที่ทำให้มีภาวะความดันโลหิตสูง เช่น โรคของไต (โดยเฉพาะโรคไตเรื้อรัง) ความผิดปกติของต่อมหมวกไต การใช้ยาบางประเภท เช่น ยาคุมกำเนิด ยาสเตียรอยด์ หรือการใช้ยาเสพติดบางชนิด (บงกช อนุประเสริฐ, 2564)

ในปัจจุบันยังมีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของผู้ป่วยความดันโลหิตสูงในกลุ่มคนหนุ่มสาว โดยเฉพาะผู้ที่มีพฤติกรรมบริโภคอาหารแปรรูปมาก การพักผ่อนไม่เพียงพอ และขาดการออกกำลังกาย

อาการและภาวะแทรกซ้อน อาการของความดันโลหิตสูงในระยะแรกมักไม่ชัดเจน จึงเป็นเหตุให้ผู้ป่วยจำนวนมากไม่ได้รับการวินิจฉัยหรือการรักษาอย่างทันท่วงที อย่างไรก็ตาม เมื่อความดันโลหิตสูงมากขึ้นหรือเป็นมาเป็นเวลานาน อาจเกิดอาการต่าง ๆ เช่น ปวดศีรษะเรื้อรัง โดยเฉพาะบริเวณท้ายทอย เวียนศีรษะ ใจสั่น หายใจไม่อิ่ม มองเห็นภาพไม่ชัด หรือแม้แต่มีเลือดกำเดาไหล

ภาวะแทรกซ้อนที่พบได้ในผู้ป่วยความดันโลหิตสูง ได้แก่

- โรคหลอดเลือดหัวใจ (Coronary Artery Disease)
- หัวใจวาย (Heart Failure)
- หลอดเลือดสมองตีบหรือแตก (Stroke)
- ไตวายเรื้อรัง (Chronic Kidney Disease)
- ภาวะหลอดเลือดแดงใหญ่โป่งพอง (Aortic Aneurysm)

ภาวะแทรกซ้อนเหล่านี้สามารถนำไปสู่การเสียชีวิตหรือทุพพลภาพได้ หากไม่ดูแลรักษาอย่างเหมาะสม ดังนั้น การตระหนักรู้และป้องกันตั้งแต่ระยะเริ่มต้นจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

การวินิจฉัย การประเมิน และการรักษา การวินิจฉัยภาวะความดันโลหิตสูงทำโดยการวัดค่าความดันโลหิตอย่างต่อเนื่องหลายครั้งในช่วงเวลาต่าง ๆ และใช้ค่าเฉลี่ยในการพิจารณา โดยการรักษาความดันโลหิตสูงสามารถทำได้ทั้งแบบไม่ใช้ยาและใช้ยา โดยในระยะเริ่มต้นมักเน้นการปรับพฤติกรรม ได้แก่

- ลดโซเดียมในอาหาร เช่น งดอาหารเค็ม
- เพิ่มการบริโภคผักผลไม้
- ควบคุมน้ำหนักตัวให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน

- ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ
- หลีกเลี่ยงการดื่มแอลกอฮอล์ และหยุดสูบบุหรี่
- การพยายามยามจัดการความเครียด

การรักษาด้วยยา เช่น ยาขับปัสสาวะ ยาลดหัวใจเต้น ยาขยายหลอดเลือด ฯลฯ จะพิจารณาใช้ในกรณีที่ไม่สามารถควบคุมได้ด้วยการปรับพฤติกรรมเพียงอย่างเดียว (บงกช อนุประเสริฐ, 2564)

ในปัจจุบันมีการศึกษาและประยุกต์ใช้แนวทางที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมสุขภาพและการบำบัดผู้ป่วย อาทิเช่น การฝึกสมาธิ (สมถะ) และการเจริญสติ (วิปัสสนาเบื้องต้น) สำหรับการควบคุมระดับความดันโลหิตโดยเน้นการลดความเครียดและควบคุมอารมณ์ การฝึกสมาธิและสติช่วยให้ผู้ป่วยมีจิตใจสงบ ลดภาวะตึงเครียดของระบบประสาทอัตโนมัติ (Autonomic Nervous System) และสามารถปรับระดับความดันให้เข้าสู่ภาวะสมดุลได้ อีกทั้งยังสามารถนำมาใช้ควบคู่กับการรักษาทางการแพทย์แผนปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมและปลอดภัย เช่นการปฏิบัติตามหลักสมาธิในทางการแพทย์ (Mindfulness Base Therapy) ซึ่งเป็นการนำหลักสติปัฏฐาน 4 (พิจารณากาย จิต เวทนา ธรรม) มาประยุกต์ใช้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิดให้ยอมรับธรรมชาติของชีวิตในทางจิตวิทยา สมาธิถูกนำไปใช้ในการลดความเครียด ภาวะซึมเศร้า ความไม่สบายกายใจ ทำให้มีสุขภาพดีเป็นต้น (พระชิโนรส อคฺคธมฺโม, 2567) ส่งผลให้ระดับความดันโลหิตที่มีสาเหตุจากสภาวะข้างต้นมีแนวโน้มไปในทิศทางที่ดีขึ้นไปด้วยเช่นกัน

แนวทางสติบำบัด

ปีพ.ศ.2522 Jon Kabat-Zinn ได้ก่อตั้งคลินิกลดความเครียด(Stress Reduction Clinic) ที่มหาวิทยาลัยแมสซาชูเซ็ตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกาและได้พัฒนาโปรแกรมการลดความเครียดโดยใช้สติเป็นพื้นฐาน (Mindfulness-Based Stress Reduction – MBSR) (Kabat-Zinn, 2013) ขึ้น ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย และได้รับการต่อยอดเป็นหลักสูตรต่าง ๆ อีก เช่น Mindfulness-Based Cognitive Therapy - MBCT, Mindfulness-Based Relapse Prevention - MBRP, Mindful Eating Class, Mindful Self-Compassion เป็นต้น กลุ่มที่ปรึกษากรมสุขภาพจิต จึงได้เชิญ Dr. Steven Hickman ผู้รวมงานของ Jon Kabat-Zinn มาเป็นวิทยากรอบรมให้กับทีมสหวิชาชีพของกรมสุขภาพจิตของประเทศไทยเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2556 (อินทิรา ปัทมินธร, 2557) หลังจากนั้นกรมสุขภาพจิต โดย ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์ได้พัฒนาหลักสูตรการบำบัดและการให้คำปรึกษาโดยใช้ สติเป็นฐาน (Mindfulness-based therapy and counseling: MBTC) หรือเรียกสั้นๆว่า สติบำบัด 13 ขึ้น โดยผสมผสานแนวคิดจากหลักสูตรของ Jon Kabat-Zinn และการพัฒนาความสุขในองคกรที่มีอยู่เดิม และได้จัดอบรมใหแก่บุคลากรสหวิชาชีพของกรมสุขภาพจิตเพื่อให้นำสติและสมาธิ ไปใช้ในการบำบัดผู้ป่วย ที่มีปัญหา ความเครียด วิตกกังวล ซึมเศร้า การเสพสารเสพติด ตลอดจนปัญหาสุขภาพกายจากโรคเรื้อรังทั้งหลาย (บุษบา ทองโพธิ์ศรี, 2565) โดยจะเห็นได้ว่าแนวทางสติบำบัดนี้เองสามารถเป็นแนวทางที่จะบำบัดและควบคุมภาวะความดันโลหิตในสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความเครียด ความกดดันและความไม่แน่นอนได้ ซึ่งภาวะความดันโลหิตสูงได้กลายเป็นภาวะสุขภาพที่พบได้บ่อยและเป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญต่อโรคหัวใจและหลอดเลือด ซึ่งการรักษาทางการแพทย์เป็นสิ่งจำเป็น แต่การจัดการกับปัจจัยกระตุ้นจากภายใน เช่น ความเครียด ก็มี

ความสำคัญไม่แพ้กัน แนวทาง สติบำบัด (Mindfulness-Based Therapy) จึงถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นเครื่องมือเสริมที่มีประสิทธิภาพและเข้าถึงรากฐานของปัญหาอย่างแท้จริง ซึ่งสติบำบัดไม่ใช่เพียงการนั่งสมาธิอย่างเงียบๆ แต่เป็นการฝึกฝนให้จิตใจจดจ่ออยู่กับปัจจุบันขณะอย่างตั้งใจ ไม่ตัดสิน และเปิดรับทุกความรู้สึก, ความคิด, และการรับรู้ทางกายที่เกิดขึ้น การฝึกเช่นนี้ช่วยให้เราหลุดพ้นจากวงจรความคิดที่กังวลเกี่ยวกับอดีตหรืออนาคต ซึ่งเป็นสาเหตุหลักของความเครียดในชีวิตประจำวัน เมื่อจิตใจสงบลงร่างกายจะตอบสนองโดยการลดการทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติก (Sympathetic Nervous System) หรือที่เรียกว่า "ระบบสู้หรือหนี" ซึ่งทำหน้าที่กระตุ้นการเต้นของหัวใจและทำให้หลอดเลือดหดตัว ในทางกลับกัน สติบำบัดจะช่วยส่งเสริมการทำงานของระบบประสาทพาราซิมพาเทติก (Parasympathetic Nervous System) หรือ "ระบบพักผ่อนและย่อยอาหาร" ซึ่งทำหน้าที่ตรงกันข้าม การทำงานที่เพิ่มขึ้นของระบบนี้ส่งผลให้ อัตราการเต้นของหัวใจช้าลง และ หลอดเลือดขยายตัว ทำให้ความดันโลหิตลดลงสู่ระดับปกติอย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ สติบำบัดยังช่วยให้ร่างกายลดการหลั่งฮอร์โมนความเครียด เช่น คอร์ติซอล ซึ่งเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ความดันโลหิตสูงขึ้น การฝึกสติบำบัดจึงเปรียบเสมือนการฝึกสมองให้สามารถจัดการกับความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยไม่ได้หมายถึงการหลีกหนีความเครียด แต่เป็นการเรียนรู้ที่จะสังเกตและรับมือกับความเครียดเหล่านั้นอย่างสงบและมีสติ ทำให้เราไม่ถูกอารมณ์เข้าครอบงำได้ง่าย ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการควบคุมภาวะความดันโลหิตสูงในระยะยาว ด้วยการผสานระหว่างการรักษาทางการแพทย์และการฝึกฝนจิตใจผ่านสติบำบัด ผู้ป่วยจึงสามารถบรรลุเป้าหมายในการควบคุมความดันโลหิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถยืนยันได้จากรายงานผลการวิจัยที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลในผู้ป่วยจำนวน 30 ราย โดยพบว่าการใช้โปรแกรมการเจริญสติมีผลทำให้ระดับความดันโลหิตลดลง โดยค่าวัดความดันโลหิต (Systolic และ Diastolic) ก่อนการเจริญสติเฉลี่ย 146.67 mmHg และ 90.60 mmHg หลังการใช้โปรแกรมการเจริญสติความดันโลหิต (Systolic และ Diastolic) เฉลี่ยลดลง 123.73 mmHg และ 78.03 mmHg และความต่างเฉลี่ยความดันโลหิต (Systolic และ Diastolic) ความต่างของเฉลี่ย ชีพจร และความต่างเฉลี่ยระดับความกลัวอยู่ที่ 22.93, 12.59, 16.87 และ 3.10 ตามลำดับ (จันทิมา เหลี่ยมสุทธิพันธุ์, 2561) โดยจะเห็นได้ว่าแนวทางนี้เป็นแนวทางที่นำหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิผลได้อย่างดี

หลักสติปัฏฐาน 4 และสมถกัมมัฏฐาน

แนวทางปฏิบัติเพื่อสติและปัญญา ในทางพระพุทธศาสนา สติปัฏฐาน 4 ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติตนดังที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก มหาสติปัฏฐานสูตร ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐาน (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่10 ข้อที่ 372 หน้าที่ 301 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือแนวทางปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องว่าเป็น "ทางสายเอก" สำหรับการเข้าถึงความบริสุทธิ์ของจิตใจและดับทุกข์ แต่การจะเจริญสติให้มั่นคงได้นั้น มักต้องอาศัยการฝึกฝนจิตให้สงบเป็นพื้นฐาน ซึ่งการฝึกฝนนั้นก็คือ สมถกัมมัฏฐานหรือการทำสมาธินั่นเอง

1. รายละเอียดของสติปัฏฐาน 4 สติปัฏฐาน 4 คือการตั้งสติกำหนดรู้สิ่งต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริงใน 4 หมวด ได้แก่:

1.1 กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (การพิจารณากาย) คือการสังเกตุและตระหนักถึงร่างกายของเรา โดยการฝึกสติในการรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับร่างกาย (ชมพูนุช หรรษา และ พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, 2567) การมีสติกำหนดรู้กายในทุกอิริยาบถและทุกการกระทำ ตั้งแต่เรื่องใหญ่ไปจนถึงเรื่องเล็กน้อย เช่น: อานาปานสติ: การมีสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก เป็นการเพ่งอารมณ์เดียวให้เกิดความสงบ เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนา อิริยาบถ: การกำหนดรู้การยืน, เดิน, นั่ง, นอน สัมปชัญญะ: การรู้ตัวชัดเจนในทุกการเคลื่อนไหว เช่น การก้าวเท้า, การยกมือ, การกิน, การดื่ม เป็นต้น

1.2 เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน (การพิจารณาเวทนา) คือการมีสติกำหนดรู้ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในร่างกายและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นความสุข ความทุกข์ หรือความเฉยชา (ชมพูนุช หรรษา และ พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, 2567) โดยไม่ปรุงแต่งหรือเข้าไปตัดสิน เช่น: เวทนาสุข: เมื่อรู้สึกสบายหรือเป็นสุข ให้มีสติรู้ว่า "เวทนาสุขเกิดขึ้น" และรู้ว่ามันไม่เที่ยง เวทนาทุกข์: เมื่อรู้สึกไม่สบายหรือเจ็บปวด ให้มีสติรู้ว่า "เวทนาทุกข์เกิดขึ้น" และรู้ว่ามันไม่เที่ยง เวทนาอุเบกขา: เมื่อรู้สึกเฉยๆ ให้มีสติรู้ว่า "เวทนาอุเบกขาเกิดขึ้น" และรู้ว่ามันไม่เที่ยงเช่นกัน

1.3 จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน (การพิจารณาจิต) คือการมีสติกำหนดรู้สภาวะของจิตใจในขณะนั้นๆ โดยไม่เข้าไปยึดติดว่าเป็นตัวเรา โดยการสังเกตสภาพจิตใจและความคิด รับรู้ถึงอารมณ์ความคิดและความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจ (ชมพูนุช หรรษา และ พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, 2567) เช่น: จิตมีราคะ: เมื่อจิตเกิดความอยาก ให้รู้ว่า "จิตมีราคะ" ไม่ได้เป็นเราที่อยาก จิตโกรธ: เมื่อจิตเกิดความโกรธ ให้รู้ว่า "จิตโกรธ" ไม่ได้เป็นเราที่โกรธ จิตฟุ้งซ่าน: เมื่อจิตไม่อยู่กับที่ ให้รู้ว่า "จิตฟุ้งซ่าน" และดึงสติกลับมาที่อารมณ์กรรมฐาน

1.4 ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (การพิจารณาธรรม) คือการมีสติกำหนดรู้ธรรมะที่ปรากฏในจิตตามความเป็นจริงของธรรมชาติและสิ่งต่างๆ รอบตัว โดยการเข้าใจหลักธรรม (ชมพูนุช หรรษา และ พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, 2567) เช่น: นิวรณ์ 5: เมื่อนิวรณ์ (กิเลสที่กั้นความดี) อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในใจ เช่น ความง่วงเหงาหาวนอน (ถีนมิทธะ) หรือความฟุ้งซ่าน (อุทธัจจะกุกกุจจะ) ให้รู้ว่า "นิวรณ์เกิดขึ้น" ไตรลักษณ์: การพิจารณาเห็นว่ากายและใจเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง), เป็นทุกข์ (ทุกขัง), และไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา)

2. สมถกัมมัฏฐาน: คือ กัมมัฏฐานเป็นอุบายสงบใจ ได้แก่การปฏิบัติด้วยการบริกรรมเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตโดยใช้สมาธิเป็นหลักไม่เกี่ยวกับการใช้ปัญญาและมุ่งให้จิตสงบระงับจา นิวรณ์ซึ่งเป็นตัวขัดขวางจิตไม่ให้บรรลุความดีจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานนั้นก็เพื่อชำระ จิตของผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์สะอาดหมดจดจนกระทั่งถึงบรรลุมรรคผลนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา (พระมหาสมเดช รกฺขิตฺตธมฺโม, 2565) สมถกัมมัฏฐานจึงเป็นแนวทางวิธีการฝึกฝนจิตใจให้สงบและตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเพียงอย่างเดียว มีเป้าหมายเพื่อสร้าง สมาธิ (Samadhi) อันเป็นเครื่องมือสำคัญในการเจริญปัญญา ความสัมพันธ์กับสติปัฏฐาน 4 สมถะ คือการสร้างฐานที่มั่นคง สติปัฏฐาน คือการนำสติที่มั่นคงนั้นไปใช้ในการพิจารณาความจริง สมถกัมมัฏฐานจึงเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและเครื่องมือสำคัญในการเจริญสติปัฏฐาน ยกตัวอย่างเช่น การฝึก อานาปานสติ ซึ่งเป็นการกำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออกอย่างต่อเนื่อง เมื่อจิตสงบและมีสมาธิดีแล้ว เราจะสามารถ: พิจารณากาย (กายานุปัสสนา) ได้อย่างชัดเจนถึงความไม่เที่ยงของลมหายใจ พิจารณาเวทนา (เวทนา

นุปัสสนา) ที่อาจเกิดขึ้นเมื่อนั่งนานๆ ได้โดยไม่หวั่นไหว พิจารณาจิต (จิตตานุปัสสนา) ที่อาจฟุ้งซ่านหรือสงบในระหว่างการปฏิบัติได้ พิจารณาธรรม (ธัมมานุปัสสนา) โดยการเห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงสภาวะธรรม ไม่ใช่ตัวตน

การฝึกสมถกัมมัฏฐานจึงเป็นขั้นตอนแรกที่ช่วยให้จิตสงบและมีกำลัง เมื่อจิตสงบแล้ว สติก็จะสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้การเข้าถึงหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นไปได้ง่ายและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การเจริญสติตามแนวสมถกัมมัฏฐานด้วยหลักอานาปานสติ

ในบรรดาหลักการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจในพระพุทธศาสนา "อานาปานสติ" ถือเป็นกรรมฐานที่เรียบง่ายแต่เปี่ยมด้วยอานุภาพสูงสุด อานาปานสติหมายถึง "สติกำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก" ซึ่งเป็นแนวทางที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก เรื่องกายานุปัสสนา ว่าด้วยการพิจารณากาย (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่10 ข้อที่ 374 หน้าที่ 302 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยเป็นการฝึกฝนจิตใจให้จดจ่ออยู่กับลมหายใจอย่างต่อเนื่องและเป็นธรรมชาติ โดยไม่พยายามบังคับควบคุม การปฏิบัติเช่นนี้เปรียบเสมือนการนำจิตที่กระจัดกระจายและฟุ้งซ่านกลับมาสู่บ้านของตนเอง คือกลับมาอยู่กับกายในปัจจุบันขณะอย่างสงบมั่นคง พระพุทธองค์ทรงยกย่องอานาปานสติว่าเป็นทางสายเอกที่สามารถนำไปสู่ความบริสุทธิ์ของจิตใจและดับทุกข์ได้ เพราะลมหายใจเป็นสิ่งที่อยู่กับเราตลอดเวลา เป็นอารมณ์กรรมฐานที่ใกล้ตัวที่สุด และสามารถใช้เป็นรากฐานที่มั่นคงสำหรับทั้งสมถกัมมัฏฐาน (การทำให้จิตสงบ) และ วิปัสสนากัมมัฏฐาน (การเห็นแจ้งในความจริง)

โดยวิธีปฏิบัติ อานาปานสติ ซึ่งเป็นแนวทางที่ไม่ซับซ้อนแต่ต้องอาศัยความเพียรและสม่ำเสมอซึ่งสามารถสรุปเป็นแนวทางปฏิบัติได้ด้วยการเริ่มต้นจาก การเตรียมตัว โดยเลือกสถานที่ที่เงียบสงบและอากาศถ่ายเทสะดวก จากนั้นให้นั่งในท่าที่สบายที่สุด อาจเป็นท่าขัดสมาธิหรือนั่งบนเก้าอี้ก็ได้ โดยเน้นให้หลังตรงเพื่อผ่อนคลายร่างกายและให้ลมหายใจไหลเวียนได้ดี สิ่งสำคัญที่สุดคือการ ทำจิตใจให้สงบ ผ่อนคลายทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่คาดหวังผลลัพธ์ และปล่อยวางความกังวลชั่วคราว โดยเมื่อเตรียมพร้อมแล้ว ให้เริ่มการกำหนดรู้ลมหายใจโดยหลับตาเบาๆ และกำหนดสติไปที่บริเวณปลายจมูก หรือ เหนือริมฝีปากบน ซึ่งเป็นจุดที่ลมหายใจกระทบเมื่อเข้าและออก สังเกตการหายใจตามความเป็นจริงโดยไม่ต้องบังคับให้สั้นหรือยาว สำหรับผู้เริ่มต้น อาจใช้วิธีนับลมหายใจเพื่อช่วยให้จิตสงบและมีสมาธิโดยนับลมหายใจเข้า-ออก เป็น 1 ไปจนถึง 5 หรือ 10 แล้วเริ่มต้นใหม่ ซึ่งวิธีนี้มีประสิทธิภาพในการป้องกันจิตที่ฟุ้งซ่าน ซึ่งเมื่อจิตเริ่มสงบและนับลมหายใจได้คล่องแคล่วแล้ว ให้เปลี่ยนมาสู่ขั้นตอน การตามดูลมหายใจ โดยให้รับรู้ถึงลมหายใจตั้งแต่ ต้น (ขณะที่ลมเริ่มเข้า) กลาง (ขณะที่ลมไหลผ่าน) และ ปลาย (ขณะที่ลมออกจนหมด)อย่างต่อเนื่อง และให้ตระหนักรู้ว่า "ลมกำลังเข้า" และ "ลมกำลังออก" โดยที่ไม่ต้องนึกถึงสิ่งอื่นใด เมื่อสมาธิก้าวหน้าขึ้น ให้เริ่มการพิจารณาลักษณะของลมหายใจ สังเกตว่าลมหายใจนั้นหยาบหรือละเอียด สั้นหรือยาว การพิจารณาสิ่งเหล่านี้จะทำให้สติคมชัดและละเอียดยิ่งขึ้น และในแง่ของ สมถะ การเพ่งสมาธิไปที่ลมหายใจจะช่วยปรับสมดุลของร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะทำให้อัตราการเต้นของหัวใจและจังหวะการหายใจช้าลงอย่างเป็นธรรมชาติ ความตึงเครียดทางกายและใจจะคลายลง และเมื่อจิตสงบถึงระดับหนึ่ง ผู้ปฏิบัติจะสามารถเข้าถึง องค์ฌาน ซึ่งเป็นสภาวะแห่งความสุขที่เกิดจากสมาธิโดยตรง และเมื่อจิตมีความสงบและตั้งมั่น

แล้ว อานาปานสติจะกลายเป็น เครื่องมือสำคัญในการเจริญวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติจะใช้ลมหายใจเป็นสะพานเชื่อมไปสู่การพิจารณาความจริงแท้ของชีวิต (ไตรลักษณ์) นั่นคือ การเห็นว่าลมหายใจที่เข้า-ออกนั้น ไม่เที่ยง (อนิจจัง), เป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะไม่สามารถคงที่ได้, และ ไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) เพราะเราบังคับไม่ได้ จึงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่นให้คลายความยึดมั่นถือมั่นนั้นออก(พระมหาวีรชัย ขจรสุวรรณ, 2566) การเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ผ่านลมหายใจนี้เองที่จะนำไปสู่ปัญญาและการหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น

กล่าวโดยสรุปได้ว่าอานาปานสติเป็นหนทางปฏิบัติที่สมบูรณ์แบบที่เริ่มต้นด้วยการกลับมาสู่ลมหายใจเพื่อสร้างฐานแห่งความสงบ ก่อนจะพัฒนาไปสู่การหยั่งเห็นในสัจธรรมอันละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญสู่การดับทุกข์อย่างแท้จริง

วิเคราะห์การนำแนวทางสมถกัมมัฏฐานมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการบำบัดสภาวะความดันโลหิตสูงทางการแพทย์ (สติบำบัด)

จากการวิเคราะห์เนื้อหาในส่วนข้างต้นสามารถสรุปเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1. สภาวะความดันโลหิตสูงนั้น ได้แบ่งประเภทและสาเหตุการเกิดสภาวะนี้ด้วยกัน 2 ประเภทคือ กลุ่มความดันโลหิตสูงชนิดปฐมภูมิหรือชนิดไม่ทราบสาเหตุ (Primary Hypertension) ซึ่งเป็นชนิดความดันโลหิตที่สูงขึ้นโดยไม่ทรายสาเหตุที่แท้จริงซึ่งมีสมมติฐานว่า ส่วนหนึ่งเกิดจากพฤติกรรมและปัจจัยในการดำเนินชีวิต เช่น ความเครียด การขาดการพิจารณาของบริโภค การขาดการออกกำลังกายเป็นต้น โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรเมืองที่มีการใช้ชีวิตเร่งรีบและเผชิญกับความเครียดสูงในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยที่จะทำให้ร่างกายต้องตกอยู่ในสภาวะความดันโลหิตสูง และ กลุ่มความดันโลหิตสูงชนิดทุติยภูมิหรือชนิดทราบสาเหตุ (Secondary Hypertension) ซึ่งเกิดจากสาเหตุเฉพาะชัดเจนที่ทำให้มีภาวะความดันโลหิตสูงโดยการใช้ยาเสพติดบางชนิดก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถทำให้เกิดสภาวะความดันโลหิตสูงได้เช่นกัน (บงกช อนุประเสริฐ, 2564) ซึ่งจะเห็นได้ว่าสาเหตุทั้ง 2 ประเภทของผู้ที่มีสภาวะความดันโลหิตสูงนั้นส่วนหนึ่งมาจากการดำเนินชีวิตที่ขาดสติในการดำรงค์ชีวิต ดังนั้นแล้วหากนำแนวทาง สมถกัมมัฏฐานเข้ามาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำได้ ก็จะสามารถทำให้ผู้ที่ใช้แนวทางนี้เกิดสติ รวมถึงสามารถแยกแยะสิ่งต่างๆในการดำเนินชีวิตประจำวัน ลดอัตราเสี่ยงในปัจจัยข้างต้นที่อาจทำให้เกิดสภาวะความดันโลหิตสูงกับตนเองได้เช่นกัน (ปุณยนุช คงเสน่ห์ และ สดากาญจน์ เอี่ยมจันทร์ประทีป, 2567) ถือได้ว่าเป็นแนวทางเลือกที่จะสามารถป้องกันสภาวะความดันโลหิตสูง

2. การปฏิบัติตามแนวทางสมถกัมมัฏฐาน โดยวิธีทางเจริญอานาปานสตินั้นเป็นการฝึกสติที่จะกระตุ้นโครงสร้างการทำงานของระบบประสาทและการไหลเวียนของโลหิตในสมอง มีการปล่อยสาร dopamine เพิ่มขึ้นร่างกายได้รับออกซิเจนมากขึ้นหรือเรียกอีกอย่างว่าหายใจอิ่ม ส่งผลให้ร่างกายเกิดการผ่อนคลาย ความเข้มข้นของโลหิตลดลงและความเครียดลดลงด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังพบว่าการเจริญอานาปานสติร่วมกับการสำรวจความรู้สึกของร่างกาย จะทำให้อัตราการเต้นของหัวใจลดลงแต่มีความสม่ำเสมอ จึงทำให้แรงดันในหลอดเลือดลดลง ความดันโลหิตจึงลดลง (ปุณยนุช คงเสน่ห์ และ สดากาญจน์ เอี่ยมจันทร์ประทีป, 2567) สามารถนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติในการป้องกันและสร้างเสริมสุขภาพต่อโรคความดันโลหิตสูง รวมถึงการรับรู้สติที่เพิ่มมากขึ้น

3. พระพุทธศาสนามีแนวทางคำสั่งสอนที่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาประสบความสุขความเจริญในการดำเนินชีวิตประจำวันได้โดยทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งแนวทางของสมถกัมมัฏฐานนั้นเป็นแนวทางที่ส่งผลให้ผู้ที่ปฏิบัติตามเกิดสติ คือมีสติในการดำเนินชีวิต ไม่หลงไปตามสิ่งอกุศลที่เกิดขึ้นรอบๆตัว ยิ่งในยุคปัจจุบันนี้แล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้คนในสังคมจำเป็นต้องมีสติให้มากขึ้น อีกทั้งการพิจารณาอาหารการกิน การเลือกที่จะบริโภคข่าวสารหรือสิ่งต่างๆ ทางโซเชียล ถ้าไม่มีสติในการรับรู้ก็อาจจะทำให้เกิดสภาวะความเครียดซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ร่างกายเกิดสภาวะความดันโลหิตสูงขึ้นโดยไม่รู้ตนเอง หรือการเลือกหาทางออกในปัญหาชีวิตด้วยสิ่งเสพติดก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยในสภาวะโรคภัยนี้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ยังรวมถึงการปล่อยปะละเลยในเรื่องการดูแลสุขภาพของตนเองก็ล้วนแล้วมีสาเหตุจากการขาดสติที่จะพิจารณากายสังขารของตนเอง ซึ่งแนวทางสมถกัมมัฏฐานนั้นสามารถจะแก้ไขข้อบกพร่องของผู้คนในสังคมได้ดี ทำให้ผู้ที่ปฏิบัติตามเกิดสติในการดำรงชีวิตรวมถึงอาจจะทำให้เกิดปัญญาในการใช้ชีวิตในยุคสังคมปัจจุบันได้ (พระปลัดสมโภชน์ และคณะ, 2567) ดังนั้นแล้วผู้ที่ปฏิบัติตามแนวทางสมถกัมมัฏฐานสามารถเป็นผู้พัฒนาตนด้วยความมีสติสัมปชัญญะซึ่งนับได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มีอุปการะมากในทุกยุคทุกสมัย

4. การปฏิบัติตามแนวสมถกัมมัฏฐานในอานาปานสติ เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ มีความสะดวกสามารถทำได้ทุกที่ ทุกเวลา และได้ปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาโดยมีวิธีการปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อนยุ่งยาก (พระมหาวีรชัย ขจรสุวรรณ, 2566) สามารถที่จะฝึกฝนได้ด้วยตนเองและมีประโยชน์เป็นอย่างมากต่อผู้ที่ปฏิบัติตาม ทั้งในเรื่องการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน การห่างไกลจากสิ่งเสพติดหรือสารเสพติด การนำมาซึ่งความอบอุ่นของครอบครัว การอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข การมีสุขภาพที่แข็งแรงห่างไกลจากสภาวะความดันโลหิตสูงเป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วเกิดจากการดำเนินชีวิตที่มีสติคอยกำกับตนเอง จึงทำให้แนวทางนี้เป็นทางเลือกที่ดียิ่งที่ผู้นำไปปฏิบัติตามจะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว คนรอบข้าง และสังคม ได้อย่างแท้จริง

5. การนำแนวทางสมถกัมมัฏฐานเพื่อบำบัดผู้ป่วยที่มีสภาวะความดันโลหิตสูง สามารถส่งผลดีทางด้านร่างกายคือทำให้ร่างกายมีสุขภาพที่ดีไม่เสี่ยงต่อการเกิดอันตรายในเรื่องโรคภัยที่อาจจะเกิดขึ้นจากสภาวะความดันโลหิตสูงได้อย่างดี สามารถส่งผลดีต่อทางด้านจิตใจซึ่งทำให้ผู้ที่เข้ารับการบำบัดมีจิตใจที่สงบลดความวิตกกังวล ลดความเครียด จากสภาวะสังคมในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นอีกหนึ่งสาเหตุของการเกิดสภาวะความดันโลหิตสูง อีกทั้งเมื่อได้นำแนวทางสมถกัมมัฏฐานมาปฏิบัติในการบำบัดแล้วก็สามารถเกิดผลดีในการพัฒนาสุขภาวะทางด้านสังคมได้โดยทำให้ผู้บำบัดมีโอกาสที่จะห่างไกลจากสิ่งเสพติด มีการพึ่งพาอาศัยกันในสังคมได้อย่างมีน้ำใจไมตรีต่อกัน ไม่ใช้อารมณ์ในการดำเนินชีวิตโดยไร้เหตุผลซึ่งเป็นปัญหาสังคมในยุคปัจจุบันรวมถึงเกิดความอบอุ่นในสังคมครอบครัวด้วยเช่นกัน และแนวทางบำบัดทางสมถกัมมัฏฐานนั้นเป็นแนวทางเบื้องต้นแห่งการเกิดปัญญาต่อผู้ที่ปฏิบัติตนตามแนวทางนี้จึงนับได้ว่าสามารถนำไปพัฒนาปัญญาการรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ รอบตัวได้อย่างมีความมั่นคงต่อไปในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวทางนี้สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาทางด้านสุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิตใจ สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา หรือที่เรียกว่าสุขภาวะองค์รวมทั้ง 4 มิติ (ไกรสร แสนวงค์, 2562) ครบทุกด้านได้อย่างดียิ่งสำหรับการพัฒนาสังคมในยุคปัจจุบันต่อไป

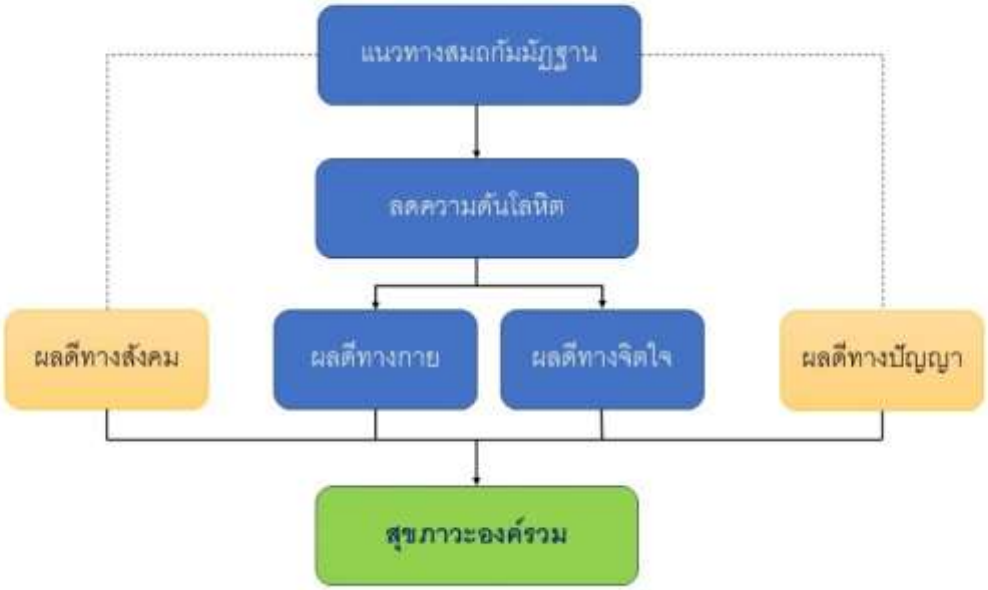
กรณีตัวอย่างการนำแนวทางสมถกัมมัฏฐานมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการบำบัดสภาวะความดันโลหิตสูงทางการแพทย์ (สติบำบัด)

1. จากการเล็งเห็นผลประโยชน์จากแนวทางอานาปานสติซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของแนวทางสมถกัมมัฏฐานโยการศึกษา ค้นคว้าของหน่วยงานทางราชการที่ผ่านมานั้น หน่วยงานทางราชการของประเทศไทยโดยกองการแพทย์ทางเลือก กรมการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข ได้นำแนวทางของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาด้านสุขภาพ โดยเรียกแนวทางนี้ว่า สมาธิบำบัด SKT โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเยียวยาผู้ป่วย โดยแนวทางสมาธิบำบัด SKT ที่เขียนว่า SAMADHI SKT นั้นมี ความหมายของคำว่า S=Sufficiency A=Appropriately M= Moderately A= Adequacy, Autonomy D= Directly H= Hospitality, Hippocrates, Hindu และ I= Implying SKT มาจาก 6S คือ S=Siddhart, Sirindhon, Synthesis, Somporn, Samsara, Sustainability K=Knowledge T=Transferring นั่นคือ การถ่ายทอดปรัชญาองค์ความรู้ด้วยความเฉลียวฉลาดทางปัญญาที่สง่างามรุ่งโรจน์ จากปรัชญาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมถึงศาสตร์อื่นๆ หลากหลายองค์ความรู้ มาทำการสังเคราะห์องค์ประกอบในแต่ละปรัชญา ทั้งด้าน วิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ เคมี ชีวะ ฟิสิกส์ พันธุกรรม จิตวิทยา วัฒนธรรม ผ่านกระบวนการ วิจัย ทดลอง ตรวจสอบในห้องทดลอง และในมนุษย์ที่มีความหลากหลาย เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ จนเกิดเป็นนวัตกรรมใหม่ของสมาธิในการใช้เยียวยาสุขภาพชื่อสมาธิบำบัด (กองแพทย์ทางเลือก, 2563) โดยมีการรณรงค์ให้เกิดการปฏิบัติจริงตามแนวทางดังกล่าวทั้ง 12 เขตสุขภาพทั่วประเทศไทย โดยเทคนิคแนวทางสมาธิบำบัด SKT นั้นเป็นเทคนิคลิขสิทธิ์ของ รศ.ดร.สมพร กันทรดุษฎี เตรียมชัยศรี โดยประกอบด้วยเทคนิค ตั้งแต่ SKT1-SKT7 (กองแพทย์ทางเลือก, มปป.) ซึ่งในเทคนิค SKT1 และ SKT2 สามารถที่จะลดความดันโลหิตซึ่งเป็นการบำบัดผู้ป่วยที่มีสภาวะความดันโลหิตสูงได้ ซึ่งมีแนวทางจากการเจริญอานาปานสติ ตามรูปแนวทางของสมถกัมมัฏฐาน ซึ่งทำให้ผู้ที่ปฏิบัติเกิดสติรวมอยู่ในแนวทางนี้ด้วยเช่นกัน จึงนับได้ว่าในปัจจุบันมีกรณีตัวอย่างในการนำแนวทางสมถกัมมัฏฐานมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการบำบัดสภาวะความดันโลหิตสูงทางการแพทย์มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม

2. ในอีกกรณีตัวอย่างหนึ่งคือการนำแนวทางสมถกัมมัฏฐานเพื่อฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ป่วยสุรา/ยา/สารเสพติดที่มีโรคร่วมทางจิตเวชของกรมสุขภาพจิต ซึ่งกรมสุขภาพจิตทางกรมสุขภาพจิตได้นำแนวทางข้างต้นมาบรรจุในตารางกิจกรรมการบำบัดทางจิตสังคม โดยมีการนำแนวทางสติบำบัด(ฝึกการเจริญสติการรู้เท่าทันตน) มาใช้ในครั้งที่ 15 ของตารางกิจกรรมนี้ (กรมสุขภาพจิต, 2564) ซึ่งกิจกรรมนี้นั้นเป็นการนำแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาดังที่กล่าวมาในข้างต้นมาใช้ในการบำบัดผู้ป่วย โดยสามารถทำให้ผู้ป่วยลดสภาวะทางอารมย์ของตนรวมถึงฟื้นฟูจากผลกระทบที่ได้รับจากสิ่งเสพติดซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ป่วยด้วยเช่นกัน

องค์ความรู้ใหม่

ผู้เขียนบทความได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาดังนี้

ภาพประกอบ 1 แสดงประโยชน์ทางตรงและประโยชน์ร่วมที่ได้รับจากการใช้แนวทางสมถกัมมัฏฐานมาบำบัด (สติบำบัด)ผู้ป่วยสภาวะความดันโลหิตสูงโดยเชื่อมโยงถึงประโยชน์ที่ครอบคลุมถึงสุขภาวะองค์รวม

จากภาพอธิบายได้ว่าการประยุกต์ใช้แนวทางสมถกัมมัฏฐาน โดยเฉพาะวิธีการฝึกอานาปานสติ (การตามรู้ลมหายใจเข้าออก) ได้รับการยอมรับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง “สติ” ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการควบคุมปัจจัยเสี่ยงต่อภาวะความดันโลหิตสูง โดยภาวะนี้สามารถเกิดขึ้นได้จากทั้งสาเหตุไม่ชัดเจน (ชนิดปฐมภูมิ) และจากโรคหรือสารกระตุ้นบางชนิด (ชนิดทุติยภูมิ) แต่ไม่ว่าจะมาจากสาเหตุใด “ความเครียด” และ “การขาดสติในการดำเนินชีวิต” มักเป็นปัจจัยแทรกซ้อนที่ส่งเสริมให้ภาวะความดันรุนแรงขึ้น ซึ่งแนวทางสมถกัมมัฏฐานนั้น ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้ตัวอยู่กับปัจจุบัน (ปัจจุบันขณะ) รู้เท่าทันความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมของตนเอง ทำให้สามารถควบคุมสภาวะจิตใจที่เร่งเร้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อระบบกายภาพของร่างกาย ได้แก่ ลดอัตราการเต้นของหัวใจ ลดการทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติก และเพิ่มสารเคมีที่ส่งเสริมความผ่อนคลาย เช่น dopamine และ serotonin ซึ่งช่วยลดแรงดันในหลอดเลือด และนำไปสู่การควบคุมระดับความดันโลหิตให้อยู่ในเกณฑ์ปกติ นอกจากประโยชน์ทางกายภาพ สมถกัมมัฏฐานยังมีอิทธิพลในระดับจิตใจและจิตวิญญาณ เช่น การรู้เท่าทันความคิดลบ การลดความกลัวและความวิตกกังวล การพิจารณาชีวิตด้วยสติและปัญญา รวมถึงการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การใช้สารเสพติดหรือการบริโภคอย่างไร้การควบคุม อันเป็นผลกระทบจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากสติ การฝึกสมถะยังเป็นวิธีที่เรียบง่าย ไม่ต้องใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยี สามารถฝึกฝนได้ด้วยตนเองทั้งในชีวิตประจำวันและในสถานการณ์ตึงเครียด ถือเป็นแนวทางการสร้างและพัฒนา “สุขภาวะองค์รวม” (Holistic Health) ที่สอดคล้องทั้งทางการแพทย์แผนปัจจุบันและหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ผู้ที่ฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอจะมีโอกาสพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิตใจ ครอบครัว และสังคมได้อย่างยั่งยืน

สรุป

การปฏิบัติ สมถกัมมัฏฐานด้วยหลักอานาปานสติ (สติบำบัด) เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน ด้วยวิธีการที่เรียบง่ายนี้ผู้ปฏิบัติสามารถควบคุมพฤติกรรมและอารมณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นแนวทางป้องกันภัยจากการบริโภคหรืออบายมุขต่าง ๆ ซึ่งการพัฒนาสติก่อให้เกิดความสมดุลในระบบประสาท โดยส่งผลให้ความเครียดลดลง ซึ่งมีผลดีต่อสุขภาพกายโดยตรง กล่าวคือเมื่อร่างกายผ่อนคลาย หัวใจจะเต้นสม่ำเสมอและความดันโลหิตจะลดลงตามธรรมชาติ คุณสมบัตินี้ทำให้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแพทย์ เพื่อบำบัดผู้ป่วยความดันโลหิตสูงได้และนอกจากประโยชน์ทางกายและจิตใจแล้ว สติสามารถนำไปสู่การ พัฒนาปัญญา การรู้เท่าทันภัย และการรู้คุณค่าของชีวิต รวมถึงเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมอย่างยั่งยืน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะองค์รวมที่ดีในทุกมิติของการดำเนินชีวิตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมโรค. (2568). การรณรงค์วันความดันโลหิตสูงโลก ปี 2568. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568, จาก https://ddc.moph.go.th/brc/news.php?news=52652&deptcode=brc&news_views=488

กรมสุขภาพจิต. (2564). *คู่มือโปรแกรมบูรณาการการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ป่วยจิตเวช สุรา/ยา/สารเสพติด ที่มีโรคร่วมทางจิตเวช (ICOD-R) ฉบับปรับปรุง*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดีน่าดู มีเดียร์ พลัส จำกัด.

กองแพทย์ทางเลือก. (2563). *ถอดบทเรียนประสบการณ์การใช้สมาธิบำบัด SKT ของบุคลากรสาธารณสุข*. ปทุมธานี: วี อินดี้ ดีไซด์.

กองแพทย์ทางเลือก. (ม.ป.ป.). SKT สมาธิบำบัด. สืบค้นเมื่อ 5 สิงหาคม 2568, จาก https://thaicam.dtam.moph.go.th

ไกรสร แสนวงค์. (2562). รูปแบบการจัดการสุขภาวะชุมชนโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐาน. (*ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์*). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

จันทิมา เหลี่ยมสุทธิพันธุ์. (2561). ผลของการเจริญสติเพื่อลดระดับความกลัวการส่องกล้องทางเดินอาหารส่วนต้น. *วารสารโรงพยาบาลสิงห์บุรีเวชสาร*, 27(1), 65–73.

ชมพูนุช หรรษา และ พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป. (2567). การประยุกต์ใช้สติปัฏฐาน 4 ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อช่วยบำบัดอาการทางจิตของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 7(6), 1326–1348.

ธรรมจักร สิงห์ทอง. (2564). *หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักธรรมชั้นตรี รวมทุกวิชา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี่ยงเซียง เพียรเพื่อพุทธศาสตร์.

บงกช อนุประเสริฐ. (2564). *คู่มือการพยาบาลผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงที่ควบคุมความดันโลหิตไม่ได้สำหรับผู้ป่วยนอก*. กรุงเทพมหานคร: คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.

บุษบา ทองโพธิ์ศรี. (2565). ผลของโปรแกรมการบำบัดและการให้คำปรึกษาโดยใช้สติเป็นฐานต่อภาวะซึมเศร้าในผู้ป่วยโรคซึมเศร้า. *วารสารวิทยาศาสตร์สุขภาพ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สรรพสิทธิประสงค์*, 6(2), 49–60.

ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด. (2564). ผลกระทบของการใช้โทรศัพท์สมาร์ตโฟนต่อการมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตจริง. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา*, 3(2), 17–39.

ปุณยนุช คงเสน่ห์ และ สดากาญจน์ เอี่ยมจันทร์ประทีป. (2567). ผลของโปรแกรมการเจริญสติต่อความเครียดและระดับความดันโลหิต. *วารสารวิชาการแพทย์เขต 11*, 38(2), 82–93.

พระชิโนรส อคฺคธมฺโม (เทพเมือง). (2567). วิเคราะห์หลักสมาธิในพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์ มมร*, 29(2), 33–44.

พระปลัดสมโภชน์ และคณะ. (2567). แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบำบัดรักษาโรคตามยุควิถีใหม่. *วารสาร มจร หริภุญชัยปริทรรศน์*, 8(1), 253–268.

พระมหาวีรชัย ขจรสุวรรณ. (2566). วิธีเจริญอานาปานสติ. *วารสารธรรมเพื่อชีวิต*, 29(1), 76–82.

พระมหาสมเดช รกฺขิตฺตธมฺโม (พวงพิมาย). (2565). ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่สัมพันธ์ระหว่างสมถะและวิปัสสนา. (*วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รัตนา พึ่งเสมา. (2565). โรคความดันโลหิตสูง: บทบาทสำคัญของพยาบาล. *วารสารพยาบาล สภากาชาดไทย*, 15(1), 40–49.

วัชริยา วิเศษนคร. (2568). Hypertension in low socioeconomic populations of Thailand. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2568, จาก https://cimjournal.com/confer-update/hypertension-low-economic-thai/

สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 12 สงขลา. (2567). รายงานการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย (NHES). สืบค้นเมื่อ 5 สิงหาคม 2568, จาก https://thainews.prd.go.th/thainews/news/view/289367/?bid=1

สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย. (2567). *แนวทางการรักษาโรคความดันโลหิตสูงในเวชปฏิบัติทั่วไป พ.ศ. 2567*. เชียงใหม่: ทริค ธิงค์.

สยามรัฐออนไลน์. (2568). ค่าครองชีพพุ่งดันหนี้ครัวเรือนไทยทะยาน. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2568, จาก https://siamrath.co.th/n/359351

อินทิรา ปัทมินธร. (2557). หลักสูตรและแผนการสอนเรื่องการพัฒนาสติและสุขภาพ. สืบค้นเมื่อ 19 กรกฎาคม 2568, จาก https://km.dmh.go.th/km/files/km2558-22.pdf

Kabat-Zinn, J. (2013). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness* (Revised and updated ed.). New York: Bantam Books.

แนวทางการปกป้องสามเณรในฐานะศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท
Guidelines for Protecting the Novice as Heirs in Theravada Buddhism

อาทิตยา ดิถีเพ็ญ Artittaya Dithipen
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ,
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Doctor of Buddhist Studies Program in Comparative Religion,
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: 6701101030@mcu.ac.th

Received December 15, 2025; **Revised** April 12, 2026; **Accepted:** April 29, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการปกป้องสามเณรในฐานะศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าการปกป้องและธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้สถิตสถาพรคู่สังคมไทยอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการสร้างและพัฒนาศาสนทายาทให้เป็นกำลังสำคัญในอนาคต โดยเฉพาะการบ่มเพาะบรรพชิตให้มีความรอบรู้และแตกฉานในพระธรรมวินัย เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ชี้แจงแสดงธรรมและขจัดข้อสงสัยในหลักการทางศาสนาได้อย่างถูกต้อง กระบวนการสำคัญในการสร้างศาสนทายาทนั้นเริ่มต้นจากการให้ความสำคัญกับการศึกษา ดังทัศนะของนักปราชญ์ทางศาสนาที่ระบุว่าการศึกษาส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามในพุทธธรรม ซึ่งความสำเร็จในการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน โดยเฉพาะความสำเร็จของสามเณรผู้มีอายุน้อยและการดำเนินงานของสำนักเรียนที่มีประสิทธิภาพ สะท้อนถึงความเชื่อมั่นและความศรัทธาของพุทธบริษัทที่มีต่อการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาผ่านคนรุ่นใหม่ นอกจากการจัดการศึกษาเชิงลึกแล้ว การส่งเสริมโครงการบรรพชาสามเณรในระดับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นความร่วมมือของคณะสงฆ์ ภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนโครงการสื่อสารธรรมะสู่สังคมวงกว้าง ถือเป็นกลไกสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชนตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมในปัจจุบันที่นิยมส่งบุตรหลานเข้ารับการขัดเกลาทางจิตใจในระยะสั้น อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การบวชเรียนสัมฤทธิ์ผลสูงสุดและเป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่เหมาะสม จำเป็นต้องมีการกำหนดหลักเกณฑ์และกฎระเบียบที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้บวชอย่างเป็นระบบ อาทิ การกำหนดคุณสมบัติพื้นฐานของผู้สมัคร การกำหนดระยะเวลาที่เพียงพอต่อการถ่ายทอดพุทธธรรม รวมถึงการงดใช้เครื่องมือสื่อสารและอุปกรณ์บันเทิงเพื่อสร้างสภาวะที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้ ตลอดจนการมีระบบติดตามและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ บูรณาการเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะช่วยสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพทางจิตใจและสติปัญญาเท่านั้น แต่ยังเป็น

ปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยสร้างความเลื่อมใสศรัทธาและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคมไทยให้มั่นคงสืบไป

คำสำคัญ: สามเณร; การปกป้อง; ศาสนทายาท; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The protection and preservation of Buddhism to ensure its sustainable longevity alongside Thai society necessitates the cultivation and development of religious successors as vital pillars for the future. Specifically, the nurturing of monastics to achieve profound knowledge and mastery of the Dhamma-Vinaya (Doctrine and Discipline) is essential, enabling them to effectively perform the duties of elucidating the Dhamma and clarifying religious principles with precision. The fundamental process of creating these religious heirs begins with an emphasis on education, consistent with the views of religious scholars who posit that education fosters growth and prosperity in the Buddha-Dhamma. The current academic achievements of monks and novices in the Pariyatti Dhamma (Dhamma and Pali studies)—particularly the success of young novices and the efficient operation of ecclesiastical schools—reflect the confidence and faith of the Buddhist community in the perpetuation of Buddhism through the younger generation. Beyond in-depth academic management, the promotion of novice ordination programs at various levels—through the collaboration of the Sangha, the public sector, and private entities—alongside projects for disseminating Dhamma to the wider public, serves as a crucial mechanism for instilling morality and ethics in youth from an early age. This aligns with contemporary societal values where parents increasingly favor enrolling their children in short-term spiritual refinement programs. Nevertheless, to ensure that ordination and study achieve maximum efficacy and adhere to appropriate traditions, it is necessary to establish criteria and regulations conducive to systematic development. This includes defining the basic qualifications of applicants, mandating a duration sufficient for the transmission of Buddhist teachings, and restricting the use of communication and entertainment devices to create an environment conducive to practice and learning. Furthermore, an effective monitoring and evaluation system must be implemented. These integrated measures will not only produce religious successors of high spiritual and intellectual quality but also serve as foundational factors in fostering public faith and strengthening the enduring relationship between religion and Thai society.

Keywords: Novices; Protection; Religious Heirs; Theravada Buddhism

บทนำ

ศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้ที่สืบทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาเหล่านี้มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งจึงสามารถเป็นศาสนทายาทผู้สืบทอดคำสอนตามพุทธศาสนาได้ (พระศักดิ์จรินทร์ ฐิตสำโร.,2566) ในพระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงศาสนทายาทโดยอ้างถึงความเป็นสามเณรในแง่ที่ว่าเป็นเหล่ากอหรือต้นกำเนิดของพระภิกษุซึ่งเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่สำคัญที่จะสืบทอดบวรพระพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต (นิกร ศรีราช, 2564) และมีการสืบทอดในส่วนของปริยัติธรรมการศึกษาปฏิบัติวิปัสสนาและการเข้าถึงธรรมเรียกว่าปฏิเวธสัจธรรมล้วนเกิดจากแนวคิดที่จะรักษาคำสอนทางพุทธศาสนา (พระศักดิ์จรินทร์ ฐิตสำโร, 2566) ให้ธำรงอยู่สืบต่อไป จวบจนครบ 5,000 ปีได้ สังคมไทยโดยมากจะให้ความสำคัญในศาสนทายาท คือพระสงฆ์มากกว่าสามเณรบางวัดแทบจะไม่มีสามเณรอยู่ในวัดโดยมากจะมีแต่พระสงฆ์ยกเว้นในบางวัดหรือสำนักเรียนที่มีการเรียนบาลีหรือโรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญที่ต้องการบ่มเพาะพระธรรมวินัยตั้งแต่เยาว์วัยแต่น้อยนักที่จะสามารถประสบความสำเร็จในการศึกษาได้มีส่วนน้อยเท่านั้นที่จะได้ผลดีเพราะบริบทของสังคมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว (นิกร ศรีราช, 2564)

> “...สมัยหนึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสถาปนามหาวิหารและพระเจดีย์ 84,000 องค์ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ด้วยพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ทรงพระราชดำริว่าพระราชกุศลอันยิ่งใหญ่ฉะนี้ยังให้ทรงได้ชื่อว่าเป็นทายาทแห่งพระศาสนาหรือไม่จึงตรัสถามภิกษุสงฆ์ครั้นพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระฟังพระราชดำรัสแล้วก็ถวายพระพรปฏิเสธว่าพระองค์ยังไม่ถึงความนับว่าเป็นทายาทในพระศาสนาพระราชาจึงตรัสถามว่าถ้าเช่นนั้นทายาทแห่งพระศาสนาจะมีได้อย่างไรพระเถระถวายพระพรสนองพระราชปุจฉาว่า“บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นผู้มั่งคั่งก็ตามจะเป็นผู้ยากจนก็ตามให้บุตรผู้เป็นโอรสของตนบวชในพระศาสนาบุคคลนี้ท่านจะเรียกว่าเป็นทายาทแห่งพระศาสนา...” (กรมประชาสัมพันธ์, 2566)

จะเห็นได้ว่าการที่บุคคลหนึ่งได้นำบุตรหรือหลานของตนมาบวชได้ชื่อว่าพระทายาทแห่งพระศาสนาหรือก็คือศาสนทายาทซึ่งจะช่วยธำรงศาสนาและได้สืบสานวัฒนธรรมอันดีงามที่มีมาในสมัยพุทธกาลการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนเป็นประเด็นสำคัญยิ่งในปัจจุบัน เนื่องจากจำนวนศาสนทายาทลดลงอย่างต่อเนื่อง เด็กและเยาวชนจำนวนมากห่างเหินจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและการบวชเรียนเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับครอบครัว สังคม และประเทศชาติ ซึ่งมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้น แม้ปัจจุบันจะมีพระภิกษุสามเณรจำนวนมาก แต่ส่วนหนึ่งอาจเข้ามาบวชด้วยเหตุผลนอกเหนือจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนและดำเนินการเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างศาสนทายาทอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (พระครูวินัยธรดวงจันทร์ อานัน, 2551)

นอกจากนี้ ปัญหาการลดจำนวนลงของสามเณรไทยในปัจจุบันนั้นมีสาเหตุหลายประการประการแรกจะพบว่าการนำเด็กมาบวชในพระพุทธศาสนานั้นจะประสบปัญหาเรื่องความทุกข์ใจของผู้เป็นผู้ปกครองซึ่งผู้ปกครองส่วนใหญ่จะมีความกังวลและเป็นห่วงว่าลูกจะดูแลตนเองได้มากน้อยเพียงใดสำหรับครอบครัวที่มีความพร้อมด้านฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมมักจะไม่นิยมส่งเสริมให้บุตรหลานบวชเรียนเป็นสามเณรแต่สำหรับกลุ่มชาวพุทธที่มีแนวโน้มส่งเสริมให้บุตรหลานบวชเรียน

เป็นสามเณรมากที่สุดคือกลุ่มชาวพุทธที่ประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาทางสังคม (นิกร ศรีราช, 2564)

ในบทความนี้มุ่งที่จะศึกษาถึงแนวทางการปกป้องสามเณรในฐานะศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อเข้าใจความสำคัญของศาสนทายาท (สามเณร) และเพื่อศึกษาหาแนวทางที่มีอยู่ในปัจจุบันที่เอื้ออำนวยต่อการปกป้องศาสนาทายาท ให้คงอยู่ต่อไป ตราบนานเท่านาน

แนวคิดและหลักการเรื่องศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดเรื่องศาสนทายาท มาจากภาษาบาลี โดยอ่านว่า สา-สะ-นะ-ทา-ยาด ประกอบด้วยคำว่า ศาสน + ทายาทหมายความตามประสงค์ว่าผู้ที่อายุยังน้อยเข้ามาบวชเป็นภิกษุสามเณรและหวังว่าจะอยู่ในสมณเพศยั่งยืนเพื่อสืบอายุพระศาสนาให้ยืนยาวต่อไป” (บาลีวันละคำ, 5 ต.ค. 2567)

ศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา หมายถึง บุคคลในพุทธบริษัททั้งสี่ (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) ซึ่งมีหน้าที่ร่วมกันในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป โดยพระสงฆ์มีบทบาทหลักในการศึกษาและสืบทอดพระธรรมวินัย ส่วนฆราวาสมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์และสนับสนุนการสืบทอดพระศาสนา ศาสนทายาททั้งบรรพชิตและฆราวาสจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอน ปฏิบัติตามหลักคำสอน ดำเนินชีวิตตามปฏิปทาของพระพุทธเจ้า และมีความสามารถในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาจากภัยคุกคามทั้งปวง (พระครูวินัยธรดวงจันทร์ อานัน, 2551)

ในระยะเริ่มแรก การสืบต่อศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา ดำเนินผ่านการถ่ายทอดธรรมะโดยตรง เริ่มจากพระสาวกผู้บรรลุธรรมรุ่นแรก ซึ่งได้ออกเผยแผ่พระศาสนา ผู้ศรัทธาประสงค์จะอุปสมบทจะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อขอรับการอุปสมบท ตัวอย่างเช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้นำหลานชายชื่อปุณณมันตานีบุตรมาขออุปสมบทจากพระพุทธองค์ ต่อมา พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกสามารถทำการบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรได้ และสามารถอบรมสั่งสอนศิษย์ให้ยึดมั่นในพระธรรมวินัย พร้อมทั้งหมั่นเพียรปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล พระสาวกเหล่านี้เมื่อบรรลุมรรคผลแล้วก็จะช่วยกันเผยแผ่พระศาสนาต่อไป (พระครูวินัยธรดวงจันทร์ อานัน, 2551)

การใช้คำว่าศาสนทายาทปรากฏในครั้นที่กล่าวถึงพุทธบริษัท 4 ที่ปรากฏใสข้อความว่า

> “มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำไม่แกล้วกล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตน แต่ยังบอก แสดง บัญญัติกำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เวลานี้ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แกล้วกล้าเป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมเรียนกับอาจารย์ของตนแล้วก็บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้ แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานในบัดนี้ ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลา

ปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 168 หน้า 114, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ส่วนหลักการเรื่องศาสนทายาทได้ถูกนำเสนอในบริบทของสังคมไทย ดังต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาของสามเณรในประเทศไทย ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายสามเณรว่า เป็นผู้ดำรงเพศอย่างภิกษุแต่เป็นเด็กชายที่มีอายุยังไม่ครบ 20 ปี และสมาทานศีลเพียง 10 ข้อ คำว่าสามเณรนั้นเป็นคำที่มาจากภาษาบาลี อ่านว่า สา-มะ-เน-ระ แปลว่าผู้เป็นเชื้อสายของสมณะสามเณรนั้นแม้จะถือศีลเพียง 10 ข้อ แต่ก็จะปฏิบัติตนเช่นเดียวกับภิกษุเช่นการไม่ถูกเนื้อต้องตัวผู้หญิงออกรับอาหารบิณฑบาต ไม่ฉันภัตตาหารในเวลาวิกาลคือหลังจากเวลาเที่ยงแล้วเป็นต้นสามเณรมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าโปรดให้รับพระราหุล พระราชโอรสเข้าอยู่ในสมณเพศแต่เนื่องจากยังมีอายุไม่ครบ 20 ปีจึงโปรดให้พระสารีบุตรบวชให้เป็นสามเณร (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงไม่อนุญาตให้บรรพชาสามเณรเนื่องจากการบวชต้องอดทนต่อความยากลำบากและเด็กวัยเยาว์อาจทำไม่ได้แต่ต่อมาทรงอนุญาตให้บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า20ปีบรรพชาได้หากมีวุฒิภาวะเพียงพอสามารถช่วยเหลือตนเองและรักษาสมณสารูปได้ตัวอย่างเช่นในพระพุทธศาสนานั้น มี ราหุลสามเณร ที่ถือว่า เป็นสามเณรรูปแรกที่ได้บวชซึ่งพิสูจน์ตนเองได้ แสดงให้เห็นว่าสามเณรบางรูปสามารถบรรลุเป้าหมายของการบวชได้ไม่ต่างจากพระภิกษุผู้ใหญ่ (นิกร ศรีราช, 2564)

ในขณะที่การปรากฏของสามเณรในประเทศไทย มีมาพร้อมกับการบวชตั้งแต่ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช จากการศึกษาพบว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูต คือ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้นำคณะและสามเณรร่วมเดินทางมายังประเทศไทย การเดินทางมาครั้งนั้นพุทธศาสนิกชนได้มีความเลื่อมใสอย่างยิ่ง มีบันทึกว่าประชาชนได้บรรลุธรรมเป็นจำนวน 60,000 คน มีผู้ขอบวชเป็นภิกษุสามเณรถึง 3,500 รูป นับเป็นภิกษุสามเณรรุ่นแรกของประเทศไทย ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของการวางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในประเทศไทย (นิกร ศรีราช, 2564) และยังถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของการบวชสามเณรที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ซึ่งนับว่ามีบทบาทอันสำคัญต่อพระศาสนาในประเทศสืบต่อมา

2. สถานภาพและบทบาทโดยรวมของสามเณรในประเทศไทย สำหรับประเทศไทยสามเณรส่วนใหญ่เป็นเยาวชนจากครอบครัวชาวชนบทที่มีฐานะค่อนข้างยากจนถึงปานกลางเยาวชนเหล่านั้นได้อาศัยสถาบันพระพุทธศาสนาเพื่อศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและวิชาการแขนงอื่นๆ ภายในวัด และ สถาบันการศึกษาอื่นๆหลังบวชเรียนเป็นสามเณรในระยะหนึ่งแล้ว ส่วนหนึ่ง ได้ทำหน้าที่เป็นพระภิกษุที่มีบทบาทต่อสังคมและพระศาสนา อีกส่วนหนึ่ง ได้ ลาสิกขา เพื่อทำหน้าที่รับใช้ชาติบ้านเมืองต่อไป จึงนับได้ว่า การบวชเรียน เป็น สามเณรในพระพุทธศาสนาได้อุ้มชูเยาวชนส่วนหนึ่งของชาติให้มีโอกาสยกระดับคุณภาพชีวิตและพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพสูงขึ้นเพื่อรับใช้พระศาสนาและชาติบ้านเมือง” (สุนทร บุญสถิต, 2543)

นอกเหนือจากการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนาแล้ว ผลพลอยได้จากการบวชเรียนเป็นสามเณรของเยาวชนยังช่วยลดปัญหาของสังคม เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหา

ความด้อยโอกาสทางการศึกษา ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด และปัญหาช่องว่างทางสังคม เป็นต้น (สุนทร บุญสถิต, 2543)

ในปัจจุบัน ปัญหาของเด็กและเยาวชนไทยนั้นมีเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเกิดจากสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจน วัฒนธรรมที่รายล้อมเด็กและเยาวชน มีการรับเอาพฤติกรรมความรุนแรง สื่อลามกอนาจาร การใช้ยาเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การอยู่ในสถานอโคจร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของเด็กและเยาวชน โครงการศึกษาวิจัยศักยภาพท้องถิ่นในการพัฒนาและคุ้มครองเด็กและเยาวชน พบว่าปัญหาสำคัญที่จำเป็นต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วนมี 9 ปัญหา ได้แก่ (สมพงษ์ จิตระดับ, อัญญมณี บุญซื่อ, 2551)

1.ปัญหาด้านยาเสพติด
2. ปัญหาด้านพฤติกรรม
3.ปัญหาด้านการศึกษา
4.ปัญหาทางเพศการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร
5.ปัญหาคุณธรรม จริยธรรม
6.ปัญหาการใช้เวลาว่าง
7.ปัญหาการก่ออาชญากรรม
8.ปัญหาครอบครัว
9.ปัญหาการค้ามนุษย์ แรงงานเด็ก

ถ้าเราสามารถส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนบวชเรียนเป็นสามเณร นอกจากเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะสามารถช่วยลดปัญหาเหล่านี้ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม (สมพงษ์ จิตระดับ, อัญญมณี บุญซื่อ, 2551)

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนานั้นได้รับความสำคัญในสังคมไทยก็จริง แต่หากมีบางกลุ่มไม่เข้าใจบทบาทและสถานภาพของสามเณรในสังคมอย่างชัดเจน ทำให้สามเณรไม่ได้รับการอุปถัมภ์และถูกดูแคลน ไม่ได้รับการอุปถัมภ์ตามที่ควร เพราะบางคนเชื่อว่าทำบุญกับสามเณรได้บุญน้อยกว่า และมองว่าสามเณรเป็นเพียงเด็กซุกซน ไม่น่าเคารพ ถึงแม้สามเณรจะถือศีล 10 ก็ตาม ซึ่งความเข้าใจผิดนี้เกิดจากการที่สามเณรอยู่ในวัยรุ่น โดย สภาพสังคมเกี่ยวกับสามเณรซึ่ง สามารถสรุปประเด็นได้คือ (พระมหาทวีโชค พยตฺโต (ธนภัทร์เกษมชัย), 2560) ดังนี้

1.) สามเณรเป็นกำลังสำคัญและความหวังของสังคมสงฆ์ การขาดแคลนสามเณรจะส่งผลให้ขาดแคลนศาสนทายาท ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการบ่มเพาะและพัฒนาสามเณรมากกว่าเด็กทั่วไป เพื่ออนาคตของพระพุทธศาสนา เนื่องจากสามเณรเป็นผู้สืบทอดและเผยแผ่พระธรรมวินัย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการสืบต่ออายุพระศาสนา

2.) สังคมส่วนใหญ่ยอมรับสถานะความเป็นสามเณรและให้ความห่วงใยแก่สามเณรจากผู้ดูแลอย่างเพียงพอแม้จะมีปัญหาพฤติกรรมบ้าง ซึ่งเป็นเรื่องปกติของเด็ก จึงจำเป็นต้องได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดจากทั้งผู้ปกครองภายในวัดและบุคคลที่เกี่ยวข้องในสังคม

3.) พระเณรส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมสงฆ์ และมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมในสังคมภายนอกจำกัด ส่งผลให้จิตใจอาจเปราะบางและไวต่อสิ่งเร้าภายนอก ความยั่วยุต่างๆ อาจนำไปสู่การลาสิกขา ซึ่งเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงขึ้นหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงที

4.) การเผยแพร่ภาพลักษณ์เชิงลบของบุคคลบางกลุ่มนั้น เกิดจากการรายงานข่าวที่เน้นด้านลบเป็นส่วนใหญ่ ทำให้สังคมขาดข้อมูลเชิงบวกที่สมดุล ตัวอย่างเช่น ความสำเร็จทางการศึกษา เช่น การสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคในวัยสามเณร หรือการดำรงตำแหน่งนาคหลวง ซึ่งสังคมควรให้ความเป็นธรรมและพิจารณาอย่างรอบด้าน เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นผลจากกระแสสังคมโลกและการขาดการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนของบุคคลบางกลุ่ม ซึ่งอาจนำไปสู่การกระทำที่ผิดพลาดโดยไม่เจตนา จึงควรให้โอกาสในการปรับปรุงแก้ไขตามลักษณะของปัญหา

สังคมบางส่วนยังมีความเข้าใจเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของสามเณรที่ไม่ครบถ้วน โดยมองว่าสามเณรเป็นเพียงเด็กหรือเยาวชนที่อาจประพฤติผิดพลาดได้ อย่างไรก็ตาม สังคมส่วนใหญ่พร้อมที่จะให้โอกาสแก่สามเณรในการปรับปรุงตน หากสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ความประพฤติของสามเณรจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้าใจ ทั้งนี้ ควรพิจารณาเป็นรายบุคคลและกลุ่มย่อย เนื่องจากปัจจัยแวดล้อมทางสังคม และกระแสโลก อาจส่งผลให้สามเณรบางรูปขาดวุฒิภาวะในการต้านทานแรงกดดัน และตกเป็นเหยื่อของกระแสความทันสมัย แต่หากได้รับการสนับสนุน การให้เวลาและโอกาสในการปรับปรุงตน พร้อมทั้งคำแนะนำและการดูแลอย่างเหมาะสม สามเณรเหล่านี้ก็สามารถพัฒนาตนเอง และเติบโตเป็นศาสนทายาทที่ดีได้ในอนาคต (พระมหาทวีโชค พฺยตฺโต (ธนภัทร์เกษมชัย), 2560)

บทบาทที่สำคัญของสามเณรในประเทศไทย

ความเป็นสามเณรได้ถูกมองว่าสำคัญทั้งนี้มาจากคำถามว่า มีความจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องเพิ่มจำนวนหรือรักษาระดับจำนวนของสามเณรไทยคำตอบคือมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะการบวชเรียนตั้งแต่ยังเป็นสามเณรเป็นกระบวนการเตรียมบุคลากรสงฆ์ไว้รับใช้พระศาสนาในอนาคตซึ่งเคยใช้อย่างได้ผลจนเป็นที่ปรากฏมาแล้วในสมัยหลังพุทธกาลเรื่อยมาสามเณรมีบทบาทโดดเด่นกว่าพระภิกษุอย่างชัดเจนโดยเฉพาะบทบาทในการศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อสืบต่อพระศาสนาซึ่งพิสูจน์ได้จากสถิติผลการสอบในแต่ละปีการศึกษาและสามเณรกำลังอยู่ในวัยที่เหมาะสมแก่การฝึกฝนอบรมเพื่อสร้างสรรค์ให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ได้ง่าย (สุนทร บุญสถิต, 2543) จากข้อความนี้จะพบว่า แม้ว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว พระธรรมวินัย (พระพุทธศาสนา) ยังคงดำรงอยู่และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากได้รับการปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยพุทธบริษัท โดยเฉพาะภิกษุสงฆ์ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ดังนั้น การสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็น (พระครูวินัยธรดวงจันทร์ อานัน, 2551) ศาสนทายาทผู้ทรงคุณวุฒิควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง
2. ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด และได้รับผลแห่งการปฏิบัติ
3. มีความสามารถในการถ่ายทอดและอธิบายหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้ผู้อื่นเข้าใจได้อย่างชัดเจน
4. มีความพร้อมที่จะปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาเมื่อเกิดวิกฤตการณ์

จากหน้าที่และบทบาทดังกล่าว พระสงฆ์จำเป็นต้องมีความพร้อมในหลายด้านเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายและประสบความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจต่างๆ (พระครูวินัยธรดวงจันทร์ อานัน, 2551 :37) อาจพิจารณาได้ถึงความสำคัญในฐานะบทบาท ดังต่อไปนี้

1. บทบาททางพระพุทธศาสนา บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการอุปสมบทเป็นสามเณรหรือพระภิกษุ คือการปฏิบัติตนเพื่อมุ่งสู่การหลุดพ้นจากทุกข์และบรรลุสู่พระนิพพาน (พระศักดิ์จ์รินทร์ ฐิตสำโร, 2566) นอกจากนี้ การบวชสามเณรในปัจจุบัน ยังมีบทบาทอื่นๆ ที่สำคัญ สามารถสรุปเป็นข้อหลัก ในการบรรพชาเป็นสามเณรในยุคปัจจุบัน ดังนี้ คือ

1.1) เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและด้อยโอกาสทางการศึกษา

1.2) เพื่อเป็นการป้องกันการถูกชักนำไปสู่ทางเสื่อมหรือไม่ดี (พระศักดิ์จ์รินทร์ ฐิตสำโร, 2566)

1.3) เพื่อเป็นการปลูกฝังศีลธรรม (พระศักดิ์จ์รินทร์ ฐิตสำโร, 2566)

1.4) เพื่อเป็นการแก้ปัญหาสังคมเกี่ยวกับนักเรียนที่ห่างเหินจากศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม (พระศักดิ์จ์รินทร์ ฐิตสำโร, 2566)

1.5) เพื่อลดช่องว่างทางสังคมระหว่างคนจนกับคนรวย

1.6) เพื่อให้มีความรู้แตกฉานในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

1.7) เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีงามให้แก่นักเรียนในชาติ

1.8) เพื่อเป็นกำลังสำคัญของพระศาสนาและชาติบ้านเมืองในอนาคต (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2545)

จะสังเกตได้ว่า การบรรพชาสามเณรในปัจจุบันนั้น มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการและการแก้ปัญหาของสังคมเป็นสำคัญ มากกว่าที่จะเน้นตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล ดังเช่นในสมัยพุทธกาล (พระศักดิ์จ์รินทร์ ฐิตสำโร, 2566)

ศาสนทายาทตัวอย่างที่มีบทบาทที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ที่ซึ่งประสบความสำเร็จตั้งแต่บวชเป็นสามเณรจนถึงปัจจุบัน คือ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และสำเร็จเปรียญธรรม 9 ประโยค ขณะเป็นสามเณร นอกจากนี้ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ยังมีประวัติที่น่ายกย่องและ แสดงให้เห็นถึง ศาสนทายาทมีบทบาทที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1.1) สำเร็จการศึกษา ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง จากมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

1.2) ได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย

1.3) ได้รับประกาศนียบัตรภาษาฝรั่งเศส ปริญญาโทและปริญญาเอก สาขาปรัชญา

1.4) เป็นพระนักเทศน์และนักเขียน

1.5) เป็นพระนักวิชาการ นักบริหาร นักการศึกษาผู้มีผลงานมากมายทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

1.6) เป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย

1.7) ได้รับรางวัลและดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบัน

1.8) เป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา

1.9) ได้รับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส และได้บูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ของวัดจนได้รับรางวัลยอดเยี่ยม อันดับ 1 ด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรรมจากองค์การยูเนสโก (UNESCO)

1.10) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 5 สมัย (พ.ศ.2541-2561)

1.11) สร้างสำนักงานใหญ่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.12) ประธานผู้ก่อตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติและประธานผู้ก่อตั้งสภาสากลวันวิสาขบูชาโลกที่ได้รับฐานะเป็นองค์กรที่ปรึกษาพิเศษขององค์การสหประชาชาติ (เชน นคร, พระมหาภราดร ภูริสฺสโร, 2566)

2. บทบาททางสังคม สังคมไทยประกอบด้วยเยาวชน การนำเด็กเข้ามาฝึกจริยธรรมจึงเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่ศาสนทายาท ยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความรวดเร็วในเรื่องการสื่อสารติดต่อ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนในโลกใบนี้ก็สามารถติดต่อหากันได้ตลอด แต่สิ่งขาดหายไปนั้น คือเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม หรือศีลธรรมต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องที่ประชาชนทั่วไปก็อาจจะลืมเลือนได้ เพราะฉะนั้นแล้วการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนเป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง (พระศักดิ์จรินทร์ ฐิตสำโร, 2566) การบรรพชาสามเณรฤดูร้อนจึงเป็นกิจกรรมที่ทำให้ประชาชนและผู้ปกครองได้รู้ได้เห็นถึงความเป็นชาวพุทธที่ดี ที่จะต้องรักษาศีล คุณธรรม และจริยธรรม การมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความอดทนมี ความอดกลั้นและปลูกฝังคุณธรรมไปในตัวโดยผ่านเยาวชนที่ได้เข้าบวชในพุทธศาสนาเป็น และการดึงคนที่เป็นบุพพการีหรืออยู่ในครอบครัวสามารถเข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรมได้หรือ เรียกง่าย ๆ ภาษาโบราณว่า เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ ถือว่าเป็นการทำบุญร่วมกันใน ส่วนของวัดในแต่ละวัดเองเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญ และในยุคที่สังคมให้ความสำคัญในเรื่องของการแสวงหาเงินเพื่อความอยู่รอดจะทำ อย่างไรให้คุณธรรมจริยธรรมเหล่านี้เข้ามาเพื่อเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทายาทในพุทธศาสนาต่อไป (พระศักดิ์จรินทร์ ฐิตสำโร, 2566)

แนวทางการปกป้องศาสนทายาท

การปกป้องและสนับสนุนให้มีทายาทในพระพุทธศาสนาให้มากขึ้นนั้นก็เพื่อที่จะให้เป็นกำลังสำคัญต่อไปในอนาคต และเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะปกป้องให้พระพุทธศาสนาอยู่คู่กับสังคมไทยไปได้อย่างยั่งยืนและยาวนาน ถ้าในพระพุทธศาสนามีนักบวชที่รอบรู้และแตกฉานในพระธรรมพระวินัยมากขึ้น เมื่อเกิดข้อสงสัยในหลักธรรมของชาวพุทธขึ้นมาเมื่อใด ก็จะได้รับคำชี้แจง หรืออธิบายที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย จนคลายความสงสัยนั้นๆได้ โดยมีแนวทางการปกป้อง ดังนี้

1. การศึกษา พระครูจินดาสุตานุวัตร (พระมหาสมัย จินฺตโฆสโก)ประธานมูลนิธิกลุ่มแสงเทียน เจ้าอาวาสวัดบางไส้ไก่ กล่าวว่า “การศึกษา เท่านั้นจึงจะช่วยสร้างสรรค์แต่ในสิ่งที่ดีและสร้างความเจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา ศาสนทายาทจึงควรเริ่มต้นสร้างกันที่ตรงนี้” (ไทยรัฐออนไลน์, 23 พ.ค. 2567) สามเณรจึงเป็นความหวังของพุทธศาสนิกชนในการปกป้องพระพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต ดังเช่นคำที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “ช่วยสนับสนุนพระเณรให้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ก็เท่ากับช่วย รักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา ยิ่งถ้าตัวเองก็ศึกษาเล่าเรียนพระ ธรรมวินัยด้วย สนับสนุนผู้อื่นด้วย ก็ประเสริฐที่สุด” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2554)

พระครูจินดาสุตานุวัตร (พระมหาสมัย จินฺตโฆสโก) ได้กล่าวว่าเนื่องจากในปี พ.ศ. 2567 นี้ ได้มีพระภิกษุและสามเณรทั่วประเทศสอบได้เปรียญธรรมมากขึ้น และได้มีพระภิกษุสามเณรสอบเปรียญธรรม 9 ประโยคได้มากที่สุด และได้มีสามเณรที่มีอายุน้อยที่สุดรูปหนึ่งสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคอีกด้วยคือ สามเณรที่มีอายุเพียง 10 กว่าปี จากวัดโมลีโลกยาราม และเป็นสำนักเรียนที่มีพระภิกษุสามเณรสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคมากที่สุดในปีนี้คือ สอบได้ 55 รูป จึงกลายเป็นความภาคภูมิใจของชาวพุทธโดยทั่ว ซึ่งข่าวดีที่สร้างความศรัทธาให้ชาวพุทธและชาวบ้านคงจะมีอยู่ตลอดไป ตราบใดที่ชาวพุทธเรายังเห็นความสำคัญและให้ความสำคัญทางด้านการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร คนรุ่นใหม่ที่จะเติบโตขึ้นมาเป็นทายาท ซึ่งจะเป็นกำลังอันสำคัญให้กับ “พระพุทธศาสนา” ต่อไป (ไทยรัฐออนไลน์, 23 พ.ค. 2567)

2. ส่งเสริมโครงการบรรพชาสามเณร

2.1 พิธีบรรพชาสามเณรสืบศาสนทายาท ดำเนินการโดย วัดโมลีโลกยาราม

2.2 โครงการสามเณร ปลูกปัญญาธรรม โดย ทรูปลูกปัญญา หน่วยงานเพื่อสังคมของ บมจ. ทรู คอร์ปอเรชั่น

2.3 ระบวนการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนกรณีศึกษากิจกรรมของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

2.4 โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามสถานที่ต่างๆ ทั้งได้การสนับสนุนจากภาครัฐ จากวัด และ โรงเรียน

ในการการปกป้องและสนับสนุนให้มีพุทธทายาทในพระพุทธศาสนาเพื่อที่จะให้เป็นกำลังสำคัญต่อไปในอนาคตนั้น สิ่งที่สำคัญคือการส่งเสริมทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม และปลูกฝังธรรมะให้แก่เยาวชนตั้งแต่ยังเด็ก ในยุคปัจจุบันผู้คนนิยมให้ลูกหลานมาบวชเรียนในระยะสั้นๆ เช่น ช่วงปิดเทอม ทั้งภาครัฐและเอกชนควรสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาตามโรงเรียนต่างๆ หรือในหมู่ชุมชน ดังตัวอย่างเช่น การจัดคอร์สพุทธบุตร การบวชเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก็เป็นการเพิ่มโอกาสในการผลิตศาสนทายาทต่อไป ยกตัวอย่าง สามเณรฟอร์ดและสามเณรใบบุญที่ได้รับความรัก ความเอ็นดู เกิดเป็นความเคารพและศรัทธาจากญาติโยมอย่างล้นหลาม จนทำให้เป็นข่าวดังและสร้างกระแสในโลกโซเชียลได้อย่างมากมาย ปัจจัยเหล่านี้จะช่วยปกป้องให้พระพุทธศาสนาอยู่คู่กับสังคมไทยไปได้อย่างยั่งยืนและยาวนาน

3. การกำหนดกฎระเบียบเพื่อเอื้อต่อการบวชสามเณร เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้การบวชเรียนมีความถูกต้องเหมาะสมและเป็นไปตามหลักธรรมของศาสนา แนวทางที่สามารถพิจารณาในการกำหนดกฎระเบียบ อย่างเช่น

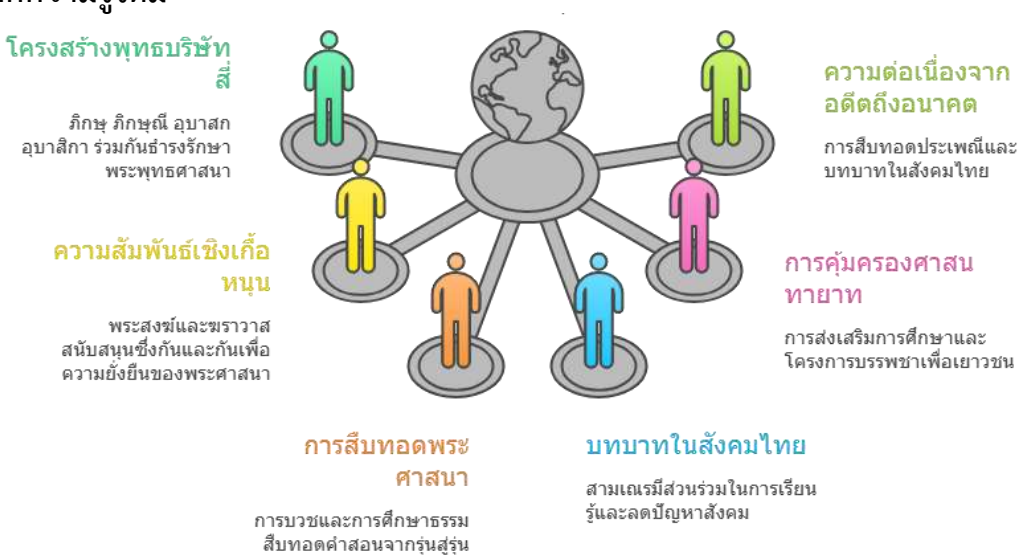
3.1 กำหนดคุณสมบัติของผู้บวช ระบุคุณสมบัติพื้นฐานที่ผู้สมัครต้องมี เช่น อายุ การมีความรู้ด้านศาสนาเบื้องต้น และความตั้งใจจริงในการปฏิบัติตนตาม แนวทางศาสนา ระยะเวลาในการบวชเรียน ผู้สมัครบวชสามารถบวชเรียนตาม ระยะเวลาที่กำหนดได้เพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ ยกตัวอย่างเช่น ข้อกำหนด ของการบวชเรียนที่วัดญาณเวศกวัน ระบุคุณสมบัติของผู้สมัครบวชว่าจะต้องบวชเรียนเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 1 เดือนสำหรับรุ่นนอกพรรษา หรือ 4 เดือน สำหรับรุ่นเข้าพรรษา เป็นต้น ทางวัดได้ระบุด้วยว่าถ้าบวชเรียนน้อยกว่านี้ ทางวัดจะไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ให้ได้อย่างเต็มที่ (วัดญาณเวศกวัน, 20 ตุลาคม 2567)

3.2 กำหนดระเบียบและข้อบังคับต่างๆ: ระบุข้อบังคับและกฎต่างๆให้ชัดเจน เพื่อให้ผู้บวชได้รับประโยชน์สูงสุดในระหว่างการบวช เช่น ไม่อนุญาติให้ใช้โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ หรืออุปกรณ์เพื่อความบันเทิงมาใช้ในระหว่างบวชเรียน เพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนการปฏิบัติทั้งตนเองและผู้อื่น (วัดญาณเวศกวัน, 20 ตุลาคม 2567)

3.3 การติดตามผลและการประเมินผล พัฒนาแผนการติดตามผลและการประเมินการประพฤติปฏิบัติของผู้ที่บวชเพื่อให้มีการทำรายงานและปรับปรุงตามความเหมาะสม

กฎระเบียบเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความตั้งใจในการบวชเรียน และสามารถส่งผลให้ศาสนทายาทเติบโตในด้านจิตใจและความรู้ทางศาสนาได้ดียิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 องค์ประกอบศาสนทายาท

คำอธิบาย

1. โครงสร้างพุทธบริษัทสี่ (Fourfold Assembly) คือ ภิกษุ (Monks) ภิกษุณี (Nuns) อุบาสก (Laymen) อุบาสิกา (Laywomen) ทั้งสี่กลุ่มนี้คือศาสนทายาทร่วมกันในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา

2. ความสัมพันธ์เชิงเกื้อหนุน พระสงฆ์ (บรรพชิต) มีหน้าที่ศึกษาและเผยแผ่พระธรรมวินัยและฆราวาส มีบทบาทอุปถัมภ์ สนับสนุนด้านวัตถุและสังคม ทั้งสองฝ่ายเชื่อมโยงกันเป็นวัฏจักรที่ทำให้พระศาสนาดำรงอยู่

3. การสืบทอดพระศาสนา การบวชสามเณรและพระภิกษุ คือกระบวนการเตรียมศาสนทายาท และการศึกษาและการปฏิบัติธรรมคือหัวใจในการสืบทอด รวถึงการถ่ายทอดคำสอนจากพระพุทธเจ้าและสาวก สู่ศิษย์และชุมชน เป็นการสืบต่อไม่ขาดสาย

4. บทบาทในสังคมไทย สามเณรเป็นพลังสำคัญในการเรียนรู้พระธรรมวินัย และการบวชเรียนช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตเยาวชน ลดปัญหาสังคม เช่น ยาเสพติด อาชญากรรม ช่องว่างทางการศึกษา การบวชเณรภาคฤดูร้อนและโครงการสนับสนุนต่าง ๆ ช่วยสร้างศาสนทายาทในยุคปัจจุบัน

5. แนวทางการคุ้มครองศาสนทายาท ส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และสนับสนุนโครงการบรรพชาสามเณรอย่างต่อเนื่อง มีกฎระเบียบและข้อกำหนดที่เหมาะสมต่อการบวชเรียน รวมถึงปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชน

6. ความต่อเนื่องจากอดีตถึงอนาคต กล่าวถึง การบวชในสมัยพุทธกาล พัฒนาการของสามเณรในไทย บทบาททางการศึกษาและสังคมในปัจจุบัน วัฏจักรนี้สะท้อนถึง “สายใยของศาสนทายาท” ที่เกื้อกูลกันและกัน เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

บทสรุป

แนวทางการปกป้องศาสนทายาท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สามเณรมีความสำคัญมาก เป็นกำลังสำคัญต่อไปในอนาคตของพระศาสนา พระศาสนาจะธำรงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยทายาทพระศาสนาที่กำลังจิต กำลังใจ และทายาทพระศาสนาจะดำรงอยู่ได้ด้วย การสนับสนุน การให้การศึกษา การให้พระธรรมที่ตั้ง เป็นเครื่องรักษาใจ และที่สำคัญที่สุด คือกำลังใจจากสิ่งแวดล้อมรอบข้าง ทั้งในตัววัดโครงการที่หน่วยงานเอกชนได้จัดตั้งขึ้น หรือแม้แต่โครงการบรรพชาสามเณรที่จัดเพื่อเฉลิมพระเกียรติก็ได้ หรือภาคฤดูร้อนที่เด็กและเยาวชนได้มีเวลาว่างจากการเรียนหนังสือทางโลกได้มาสืบบวชเรียนเพื่อเข้าใจบริบททางศาสนา ตัวอย่างพระพรหมบัณฑิตที่เป็นศาสนทายาทตั้งแต่สามเณรที่เติบใหญ่มาเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่ได้สืบทอดพระพุทธศาสนาไปต่างประเทศจนเป็นที่รับรู้ อีกทั้งพุทธทาสภิกขุยังมองถึงศีลธรรมของยุวชนคือสันติภาพของโลกเป็นเป็นการวางให้เด็กได้รับศีลธรรมเหล่านี้จากการบวชเรียนจะทำให้พระพุทธศาสนางอกงามในเยาวชนที่เป็นอนาคตของชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *แนวทางการดำเนินงานโครงการบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุ สามเณรและบวชศีลจาริณีภาคฤดูร้อน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). *คู่มือการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

กรมประชาสัมพันธ์. (2567). ทายาทแห่งพระศาสนา. สืบค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2567, จาก https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/2119/iid/222509

เชน นคร และ พระมหาภราดร ภูริสุสโร. (2566). การพัฒนาตนสู่ความสำเร็จด้านการพูดของพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 8(1), 134–135.

นิกร ศรีราช. (2564). โอกาสที่ต่างกัน: สถานภาพสามเณรในประเทศไทยและบังคลาเทศ. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 4(1), 90–94.

พระครูวินัยธรดวงจันทร์ อานัน. (2551). รูปแบบและวิธีการสร้างศาสนทายาทของคณะสงฆ์อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่. (*วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา*). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *ภัยแห่งพระพุทธศาสนา: ความรู้เพื่อพัฒนาการนับศาสนาของคน*. (พิมพ์ครั้งที่ 23). กรุงเทพมหานคร: [ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์].

พระมหาทวีโชค พฺยตฺโต (ธนภัทร์เกษมชัย). (2560). ศึกษาการดำรงชีวิตความเป็นสามเณรในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา. (*วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต*). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศักดิ์จรินทร์ ฐิตสำโร. (2566). การสร้างศาสนทายาทผ่านโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 6(6), 213–226.

วัดญาณเวศกวัน. (2567). แนวทางการบวชเรียน ณ วัดญาณเวศกวัน. สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2567, จาก https://www.watnyanaves.net/th/web_page/ordination_Understanding-the-Ordination-at-Wat-Nyanavesakavan

สมพงษ์ จิตระดับ และ อัญญมณี บุญซื่อ. (2551). *หลักสูตรสิทธิเด็กและการวางแผนท้องถิ่นเพื่อเด็กและเยาวชน พุทธศักราช 2551*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมดาเพรส จำกัด.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). สามเณร. สืบค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2567, จาก http://legacy.orst.go.th/?knowledges=สามเณร-๑๘-มิถุนายน-๒๕๕๔

สุนทร บุญสถิต. (2543). สถานภาพ บทบาท และปัญหาของสามเณรในสังคมไทย. (*วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต*). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.

การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล

Policy Administration of the Beauty Economy and the Enhancement of Wellness Tourism Thailand in the Digital Era

อุมาภรณ์ เมธเมาลี Umaporn Methmaolee
นักวิชาการอิสระ Independent Scholar
Corresponding author, e-mail: umethmaolee@gmail.com

Received February 8, 2026; **Revised** April 3, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในประเทศไทยในยุคดิจิทัล การศึกษาใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ โดยวิเคราะห์งานวิจัยและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เศรษฐกิจความงาม และการเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลในบริบทของประเทศไทย กรอบแนวคิดประกอบด้วยแนวคิดเศรษฐกิจความงาม แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ทฤษฎีการบริหารนโยบายสาธารณะในยุคดิจิทัล และกรอบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประเทศไทยมีศักยภาพสูงในการเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพระดับภูมิภาค ด้วยมรดกทางวัฒนธรรม ระบบสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพ และนโยบายรัฐบาลที่ชัดเจน รัฐบาลไทยกำหนดนโยบาย Medical Hub และ Wellness Hub ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 พร้อมส่งเสริมประเทศไทยเป็น Spa Capital of Asia โดยนำกลยุทธ์ดิจิทัลกรอบ 5-e มาประยุกต์ใช้ ซึ่งประกอบด้วย e-Government, e-Industry, e-Commerce, e-Education และ e-Society การเปลี่ยนผ่านดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการยกระดับอุตสาหกรรมโดยระบบนิเวศดิจิทัลอัจฉริยะที่บูรณาการเทคโนโลยี เช่น ปัญญาประดิษฐ์ อินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง (IoT) และระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการและความปลอดภัย การศึกษานำเสนอกรอบแนวคิดบูรณาการแบบพหุ ระดับที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายภาครัฐ เศรษฐกิจความงาม การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการเปลี่ยนผ่านดิจิทัล ผ่านกลไกบูรณาการที่ประกอบด้วยความร่วมมือแบบพหุภาคี ความร่วมมือภาครัฐและเอกชน และการมีส่วนร่วมของชุมชน พร้อมทั้งเส้นทางการเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัลที่แบ่งเป็นสามช่วงเวลา ได้แก่ รูปแบบดั้งเดิม ระยะเปลี่ยนผ่าน และรูปแบบดิจิทัลเต็มรูปแบบ ความท้าทายสำคัญ ได้แก่ ช่องว่างระหว่างเมืองและชนบทในการรับรองและคุณภาพบริการ การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะดิจิทัล และการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่ไม่เพียงพอ จากการศึกษาสรุปว่าความสำเร็จในอนาคตต้องอาศัยการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง และความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ; เศรษฐกิจความงาม; การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล

Abstract

This article aims to examine the governance of beauty economy policies and the promotion of wellness tourism in Thailand in the digital era. The study employs a systematic literature review, analyzing research studies and academic documents related to wellness tourism policy, the beauty economy, and digital transition within the Thai context. The conceptual framework integrates the beauty economy concept, the wellness tourism concept, theories of public policy administration in the digital era, and the sustainable tourism development framework. Thailand has strong potential to become a regional hub for wellness tourism, supported by its cultural heritage, an effective healthcare system, and clear government policies. Since 2003, the Thai government has implemented Medical Hub and Wellness Hub policies and promoted the country as the "Spa Capital of Asia," applying digital strategies through the 5-e framework, comprising e-Government, e-Industry, e-Commerce, e-Education, and e-Society. Digital transformation plays a crucial role in upgrading the industry, as a smart digital ecosystem integrating technologies such as artificial intelligence, the Internet of Things (IoT), and geographic information systems enhances service efficiency and safety. The findings indicate that Thailand has strong potential to become a regional hub for wellness tourism, supported by its cultural heritage, an effective healthcare system, and clear government policies. Since 2003, the Thai government has implemented Medical Hub and Wellness Hub policies and promoted the country as the "Spa Capital of Asia," applying digital strategies through the 5-E framework, comprising e-Government, e-Industry, e-Commerce, e-Education, and e-Society. Digital transformation plays a crucial role in upgrading the industry, as a smart digital ecosystem integrating technologies such as artificial intelligence, the Internet of Things (IoT), and geographic information systems enhances service efficiency and safety. The study proposes an integrated multilevel conceptual framework that illustrates the linkages among public policy, the beauty economy, wellness tourism, and digital transformation through integrative mechanisms, including multi-stakeholder collaboration, public–private partnerships, and community participation. It also outlines a digital transition pathway consisting of three stages: traditional, transitional, and fully digital models. Key challenges include urban–rural disparities in service certification and quality, shortages of digitally skilled personnel, and insufficient investment in digital infrastructure. The study concludes that future success depends on integrating local wisdom with modern technologies, continuous human resource development, and effective collaboration among the

public sector, private sector, and communities to achieve sustainable and equitable industry development.

Keywords: Wellness Tourism; Beauty Economy; Digital Transformation

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความงามได้กลายเป็นหนึ่งในภาคเศรษฐกิจที่มีการเติบโตสูงสุดในโลก โดยองค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติคาดการณ์ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.3 ต่อปีจนถึงปี พ.ศ. 2573 (Zhang et al., 2024) การเติบโตนี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภคทั่วโลกที่ให้ความสำคัญกับสุขภาพและความงามมากขึ้น รวมถึงการแสวงหาประสบการณ์การท่องเที่ยวที่ผสมผสานระหว่างการพักผ่อนกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ในบริบทนี้ ประเทศไทยได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางชั้นนำระดับโลกสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความงาม โดยมีข้อได้เปรียบทางการแข่งขันที่หลากหลาย ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่อุดมสมบูรณ์ ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ทรัพยากรธรรมชาติที่งดงาม และต้นทุนบริการที่สมเหตุสมผล (Author, 2024)

ความสำคัญของอุตสาหกรรมนี้ต่อเศรษฐกิจไทยมีมากกว่าการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างการจ้างงาน การกระจายรายได้สู่ชุมชน และการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างยั่งยืน งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชนในเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกของไทยพบว่า การมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวชุมชนมีอิทธิพลเชิงบวกต่อการพัฒนาแรงงานและผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ โดยมีประสิทธิผลของการฝึกอบรมเป็นตัวกลางที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมนี้เผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะในด้านช่องว่างระหว่างพื้นที่เมืองและชนบทในการเข้าถึงบริการและมาตรฐาน การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะเฉพาะทาง และการแข่งขันที่รุนแรงจากประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Lee-Anant & Kungwansith, 2025)

แนวคิดเศรษฐกิจความงาม (Beauty Economy) และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) มีความเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นในบริบทของประเทศไทย เศรษฐกิจความงามหมายถึงระบบเศรษฐกิจที่เน้นการผลิตและการบริการที่เกี่ยวข้องกับความงาม สุขภาพ และความเป็นอยู่ที่ดี ครอบคลุมตั้งแต่ธุรกิจสปา การนวดแผนไทย การดูแลผิวพรรณ ไปจนถึงการท่องเที่ยวทางการแพทย์ (Uthaphan et al., 2024) ปรัชญาของสปาไทยเน้นการสร้างสมดุลและการไหลของพลังงาน โดยผสมผสานเทคนิคการนวดแบบไทยแบบดั้งเดิม การรักษาด้วยสมุนไพร และหลักการพุทธเพื่อสร้างประสบการณ์สุขภาพแบบองค์รวม ในขณะที่การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพหมายถึงการเดินทางที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการดูแลสุขภาพ การพักผ่อน และการฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวชุมชนที่ยั่งยืน (Sustainable Community-Based Tourism) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการสร้างผลประโยชน์ที่เป็นธรรมแก่ทุกภาคส่วน (Dangi & Jamal, 2016)

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล (Digital Transformation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการปฏิวัติอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความงาม ทฤษฎีการบริหารภาครัฐในยุคดิจิทัล (Digital Era Governance) อธิบายว่าเทคโนโลยีดิจิทัลไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการเพิ่มประสิทธิภาพเท่านั้น

แต่ยังเป็นกลไกในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารจัดการและการให้บริการสาธารณะ (Dunleavy & Margetts, 2023) ในบริบทของประเทศไทย รัฐบาลได้นำกลยุทธ์ดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ผ่านกรอบ 5-e ซึ่งประกอบด้วย e-Government (รัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์), e-Industry (อุตสาหกรรมดิจิทัล), e-Commerce (พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์), e-Education (การศึกษาดิจิทัล) และ e-Society (สังคมดิจิทัล) (Darmayadi et al., 2025) กรอบนี้มุ่งเน้นการพัฒนาภาคส่วนหลักที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เช่น การท่องเที่ยวทางการแพทย์ บริการสุขภาพอัจฉริยะ และอุตสาหกรรมความงาม ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ การพัฒนาระบบนิเวศดิจิทัลอัฉริยะสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่บูรณาการเทคโนโลยีต่างๆ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ (AI), อินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง (IoT), และระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว (Sangkakorn et al., 2025)

หลักฐานเชิงประจักษ์จากการศึกษาวิจัยหลายชิ้นยืนยันถึงศักยภาพและความท้าทายของอุตสาหกรรมนี้ในประเทศไทย การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางการแพทย์ในประเทศไทยพบว่าความได้เปรียบทางการแข่งขันหลักของประเทศไทยประกอบด้วยต้นทุนการรักษาที่ต่ำ บริการโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีคุณสมบัติสูง และการสนับสนุนจากรัฐบาลผ่านโครงการต่างๆ ที่ทำให้ประเทศไทยเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวทางการแพทย์ชั้นนำของโลก (Petrova et al., 2024) นอกจากนี้ การรับรองการนวดแบบไทยและการตลาดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (TAT) ได้ช่วยให้นักลงทุนรู้สึกมั่นใจและส่งเสริมให้อุตสาหกรรมนี้เติบโตอย่างต่อเนื่อง (Sirivadhanawaravachara, 2025) อย่างไรก็ตาม การศึกษายังพบว่ามีช่องว่างในการรับรองและคุณภาพบริการระหว่างผู้ให้บริการในเมืองและชนบท ซึ่งบ่งชี้ว่าจำเป็นต้องมีการแทรกแซงด้านนโยบาย การพัฒนาขีดความสามารถ และความร่วมมือระหว่างภาคส่วนอย่างเป็นระบบ (Sangkakorn et al., 2025)

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในประเทศไทยในยุคดิจิทัลอย่างครอบคลุมและเป็นระบบ โดยนำเสนอกรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์นโยบายและกลยุทธ์ที่สำคัญของภาครัฐ ทบทวนบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการยกระดับอุตสาหกรรม และระบุความท้าทายและโอกาสในการพัฒนา การศึกษานี้ยืนยันว่า ความสำเร็จของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความงามของไทยในอนาคตขึ้นอยู่กับความสามารถในการบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่ การพัฒนาบุคลากรที่มีทักษะทั้งด้านสุขภาพและดิจิทัล การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน และการกำหนดนโยบายที่ส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมในทุกพื้นที่ของประเทศ

ทฤษฎีการบริหารนโยบายสาธารณะในยุคดิจิทัล

การบริหารนโยบายสาธารณะในยุคดิจิทัลต้องการการปรับเปลี่ยนจากรูปแบบแบบดั้งเดิมที่เน้นการบริหารงานตามลำดับชั้นและกระบวนการที่เข้มงวด ไปสู่รูปแบบที่ยืดหยุ่น โปร่งใส และขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม (Dunleavy, 2023) เทคโนโลยีดิจิทัลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานในเนื้อหาและรูปแบบการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งจำเป็นต้องมีการควบคุมด้วยกฎหมายและระเบียบข้อบังคับที่เหมาะสม ในบริบทของการท่องเที่ยว การแปรรูปสู่ยุคดิจิทัลของ

ภาครัฐเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสี่ประเด็นหลัก ได้แก่ การลดการบีบอัดข้อมูล (data de-compression) การขยายขีดความสามารถของหุ่นยนต์และเครื่องจักร การแบ่งส่วนงานของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ และการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในการบริหารงาน การศึกษาเกี่ยวกับนวัตกรรมดิจิทัลในการบริหารท้องถิ่นของไทยแสดงให้เห็นว่าโครงการที่ประสบความสำเร็จมักมีลักษณะร่วมกัน เช่น ภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การมุ่งเน้นความต้องการของผู้ใช้บริการ และระบบสนับสนุนที่ดี (Anantanatorn, 2025)

นอกจากนี้ การบริหารนโยบายในยุคดิจิทัลยังต้องคำนึงถึงความท้าทายใหม่ๆ เช่น ความปลอดภัยของข้อมูล ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัล และความจำเป็นในการพัฒนาทักษะดิจิทัลของข้าราชการและประชาชน การพัฒนาความสามารถทางดิจิทัลของบุคลากรภาครัฐจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการลดโอกาสเกิดเหตุการณ์ด้านความปลอดภัยทางไซเบอร์ เนื่องจากความผิดพลาดจากมนุษย์และทักษะทางเทคโนโลยีที่ไม่เพียงพอเป็นสาเหตุหลักของการละเมิดความปลอดภัย (Luhova, 2025) ในลักษณะการบริหารนี้ได้กล่าวถึง

1. กรอบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัลต้องการการบูรณาการระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาสังคม การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในพื้นที่ชนบทของไทยเน้นย้ำถึงความสำคัญของโครงสร้างพื้นฐานและกรอบนโยบายในการสนับสนุนการเติบโตอย่างยั่งยืน แนวทางนี้ครอบคลุมการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการขนส่งและสุขภาพ การพิจารณานโยบายที่เน้นการปกป้องสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวโดยชุมชน และสิ่งจูงใจด้านการลงทุน (Suntararak, 2024)

ระบบนิเวศดิจิทัลอัจฉริยะสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่ปลอดภัยและยั่งยืนเป็นตัวอย่างที่ดีของการบูรณาการเทคโนโลยีกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ระบบดังกล่าวรวมเอาระบบการแพทย์ฉุกเฉิน บริการสุขภาพที่ได้มาตรฐาน เทคโนโลยีการท่องเที่ยวอัจฉริยะ ปัญญาประดิษฐ์ อุปกรณ์อินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง แพลตฟอร์มข้อมูล ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และแอปพลิเคชันมือถือ ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ระบบนี้ในจังหวัดเชียงใหม่แสดงให้เห็นว่าการแจ้งเตือนหลายภาษา การเฝ้าระวังสุขภาพ และการทำแผนที่ทางภูมิศาสตร์มีผลกระทบเชิงบวกต่อเวลาตอบสนองฉุกเฉิน การประสานงาน คุณภาพ และความมั่นใจของนักท่องเที่ยวในการตอบสนองฉุกเฉินของเชียงใหม่ (Sangkakorn, 2025)

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีช่องว่างในการรับรองและคุณภาพบริการระหว่างผู้ให้บริการในเมืองและชนบท ซึ่งบ่งชี้ว่าจำเป็นต้องมีการแทรกแซงด้านนโยบาย การพัฒนาขีดความสามารถ และความร่วมมือระหว่างภาคส่วน การพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นผ่านโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพแบบชุมชนมีส่วนร่วมเป็นอีกหนึ่งกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความยั่งยืน โดยเน้นการให้เกียรติภูมิปัญญาท้องถิ่น การบูรณาการประเพณีทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตในภูมิภาค และการสนับสนุนจากนโยบายของรัฐบาล (Thojampa, 2023)

2. นโยบายและกลยุทธ์ของรัฐบาลไทย นโยบาย Medical Hub และ Wellness Hub รัฐบาลไทยได้กำหนดนโยบายให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางทางการแพทย์ (Medical Hub) และศูนย์กลางเพื่อสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (Wellness Hub) ของภูมิภาค ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 รัฐบาลไทยได้เริ่มต้นนโยบาย Hub ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางความเป็นเลิศด้าน

บริการทางการแพทย์ในภูมิภาค นโยบายนี้ได้กระตุ้นให้เกิดโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในโรงพยาบาลเอกชนในประเทศไทย และการดำเนินการยังคงดำเนินต่อเนื่อง (Nooseisai, 2016)

ประเทศไทยได้กลายเป็นศูนย์กลางการลงทุนด้านสุขภาพระดับโลกอย่างรวดเร็ว เนื่องจากวัฒนธรรม บุคลากรที่มีความสามารถ และการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากภาครัฐ (Sirivadhanawaravachara, 2025) ระบบนิเวศของการท่องเที่ยวทางการแพทย์และสุขภาพที่สร้างและสนับสนุนโดยรัฐบาลประกอบด้วยแพทย์ ผู้ป่วย องค์กรทางการแพทย์ บริษัทรับรองระดับนานาชาติ หน่วยงานช่วยเหลือ และหน่วยงานการท่องเที่ยวทางการแพทย์ การสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาที่จำเป็นของผู้เข้าร่วมตลาดทั้งหมดทำให้ประเทศไทยสามารถเริ่มต้นการเดินทางในฐานะจุดหมายปลายทางทางการแพทย์ระดับโลกในซีกโลกตะวันออก

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทางการแพทย์ในประเทศไทยได้แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญของมูลค่าตลาดที่เกินกว่าค่าเฉลี่ยระดับโลก โดยจัดอยู่ในอันดับห้าอันดับแรกของจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวทางการแพทย์ที่น่าสนใจที่สุด การผสมผสานของบริการทางการแพทย์ที่จัดทำโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีคุณสมบัติสูง ค่ารักษาที่ต่ำ รวมถึงความคิดริเริ่มของรัฐบาลที่ทะเยอทะยาน ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นหนึ่งในผู้นำของอุตสาหกรรมและเป็นศูนย์กลางสำคัญสำหรับการพัฒนาด้านการดูแลสุขภาพและการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีศักยภาพที่สำคัญสำหรับการขยายตลาด โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวรัสเซียมีตัวแทนอย่างกว้างขวางในตลาดการท่องเที่ยวของไทย

นโยบาย Wellness Hub ได้รับการสนับสนุนผ่านการส่งเสริมประเทศไทยให้เป็น "Spa Capital of Asia" ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้นำแผนห้าปี (2552-2556) มาใช้เพื่อเปลี่ยนธุรกิจบริการด้านสุขภาพให้เป็นจุดหมายปลายทางระดับโลก โดยความร่วมมือของทั้งภาครัฐและเอกชน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจโดยรวมในระดับสูงเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสปาดังกล่าว (Sankrusme, 2012)

3. กลยุทธ์ดิจิทัลของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ประเทศไทยได้นำกลยุทธ์ดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในภาคการท่องเที่ยวผ่านกรอบ 5-e ซึ่งประกอบด้วย e-Government, e-Industry, e-Commerce, e-Education และ e-Society เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญทั้งในชีวิตประจำวันและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยทำหน้าที่เป็นรากฐานสำหรับนวัตกรรมและการทันสมัย นโยบายเศรษฐกิจดิจิทัลของรัฐบาลมุ่งเน้นการพัฒนาภาคส่วนหลัก เช่น อุตสาหกรรมยานยนต์และอิเล็กทรอนิกส์ การท่องเที่ยวทางการแพทย์ บริการสุขภาพอัจฉริยะ และการเกษตรผ่านการใช้เครื่องจักรอัตโนมัติและอัจฉริยะ (Darmayadi, 2025)

การเปลี่ยนผ่านดิจิทัลในภาคการท่องเที่ยวได้รับการสนับสนุนผ่านการพัฒนาแพลตฟอร์มต่างๆ เช่น แอปพลิเคชัน Diya, e-Social และทะเบียนสังคมแบบรวม (Sangkakorn, 2025) แพลตฟอร์มเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการให้บริการเท่านั้น แต่ยังช่วยให้สามารถเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลได้แบบเรียลไทม์ ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับการวางแผนและการตัดสินใจเชิงนโยบาย การใช้แพลตฟอร์มการแสดงข้อมูลเชิงภาพได้ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ตำรวจท่องเที่ยวเชียงใหม่ สำนักงานสาธารณสุขเชียงใหม่ และสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวเชียงใหม่ในแง่ของการตัดสินใจและการวางแผน (Panyadee, 2023)

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลเป็นส่วนสำคัญของกลยุทธ์ดิจิทัล การศึกษาเกี่ยวกับความพร้อมของประเทศไทยต่อเศรษฐกิจดิจิทัลชี้ให้เห็นว่ามีความกังวลบางประการในแง่ของการลงทุนที่ค่อนข้างต่ำในเศรษฐกิจดิจิทัลของประเทศ การเจาะตลาดของเทคโนโลยีดิจิทัลในภาคการผลิตและเกษตรกรรมที่ค่อนข้างน้อย และสัดส่วนของคนงานที่มีทักษะด้าน IT ขั้นสูงที่น้อย (Jongwanich, 2023) ความกังวลอื่นๆ ได้แก่ การเข้าถึงที่ไม่เท่าเทียมและราคาที่ค่อนข้างสูงของเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับดิจิทัล การทบทวนใบอนุญาตส่งเสริมการลงทุนแสดงให้เห็นว่าการลงทุนมีความเข้มข้นมากขึ้นในเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก นอกจากนี้ การบริหารนโยบายดิจิทัลยังต้องคำนึงถึงการพัฒนาทักษะดิจิทัลของบุคลากรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่าการสนับสนุนจากภาครัฐมีผลกระทบโดยตรงต่อการสนับสนุนจากชุมชนและการนำเทคโนโลยีมาใช้ โดยมีผลกระทบทางอ้อมต่อประสบการณ์การท่องเที่ยว การสนับสนุนจากชุมชนมีบทบาทเป็นตัวกลางที่สำคัญ โดยมีผลกระทบโดยตรงต่อประสบการณ์การท่องเที่ยวและทางอ้อมผ่านการนำเทคโนโลยีมาใช้ (Sukortprommee, 2025)

4. มาตรการส่งเสริมอุตสาหกรรมความงามและสปา มาตรการส่งเสริมอุตสาหกรรมความงามและสปาในประเทศไทยครอบคลุมหลายด้าน ตั้งแต่การพัฒนามาตรฐาน การฝึกอบรมบุคลากร ไปจนถึงการส่งเสริมการตลาด ปรัชญาของสปาไทยเน้นการสร้างสมดุลและการไหลของพลังงาน โดยผสมผสานเทคนิคการนวดแบบไทยแบบดั้งเดิม การรักษาด้วยสมุนไพร และหลักการพุทธเพื่อสร้างประสบการณ์สุขภาพแบบองค์รวม การรักษาในสปาไทยมักใช้ส่วนผสมจากท้องถิ่นและดำเนินการในสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เงียบสงบ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเชื่อมโยงระหว่างแขกและความงามทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของประเทศ (Uthaphan, 2024)

อุตสาหกรรมความงามและสปา (Beauty and Spa Industry) หมายถึง ภาคเศรษฐกิจที่ครอบคลุมกิจการและบริการที่มุ่งเน้นการดูแลรักษาสุขภาพ ความงาม และความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจ โดยมีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย ได้แก่ (1) ธุรกิจผลิตภัณฑ์ความงาม ประกอบด้วย เครื่องสำอาง ผลิตภัณฑ์บำรุงผิว ผลิตภัณฑ์ดูแลเส้นผม น้ำหอม และผลิตภัณฑ์สมุนไพรแผนไทย (2) ธุรกิจบริการความงามและสปา ประกอบด้วย ร้านเสริมสวย คลินิกความงาม ศูนย์นวดบำบัด สปาเพื่อสุขภาพ (Health Spa) สปาแบบรีสอร์ท (Resort Spa) และสปาแบบคลับหรือยิม (Club/Gym Spa) และ (3) ธุรกิจสนับสนุน ประกอบด้วย การผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์ความงาม การฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการให้บริการความงามและสปา (Uthaphan et al., 2024; Sirivadhanawaravachara, 2025)

การพัฒนามาตรฐานและการรับรองเป็นส่วนสำคัญของมาตรการส่งเสริม งานวิจัยแสดงให้เห็นว่ายังคงมีช่องว่างในการรับรองและคุณภาพบริการระหว่างผู้ให้บริการในเมืองและชนบท ซึ่งบ่งชี้ว่าจำเป็นต้องมีการแทรกแซงด้านนโยบาย การพัฒนาขีดความสามารถ และความร่วมมือระหว่างภาคส่วน (Sangkakorn, 2025) การพัฒนาและการตรวจสอบความถูกต้องของมาตราส่วนการประเมินเพื่อวัดความสามารถในการแข่งขันของจุดหมายปลายทางสุขภาพในประเทศไทยได้ระบุเจ็ดมิติของการท่องเที่ยวสุขภาพ ซึ่งรวมถึงโครงสร้างพื้นฐานและความสามารถ กลยุทธ์และโครงสร้าง และศักยภาพด้านนวัตกรรม (Phuthong, 2022)

การฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรเป็นอีกหนึ่งมาตรการสำคัญ โดยโปรแกรมการเสริมพลังกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพแบบไทยแบบดั้งเดิมได้แสดงให้เห็นถึงประสิทธิผลในการส่งเสริมการสูงอายุอย่างกระฉับกระเฉง โปรแกรมดังกล่าวรวมถึงการปรับโครงสร้างอาคารการแพทย์แผนไทยแบบดั้งเดิม การฝึกอบรมหนึ่งวันเกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการเสริมพลังให้ใช้อินเทอร์เน็ตและแอปพลิเคชัน LINE เพื่อช่วยให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม (Koshakri, 2024)

การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล

การบริหารนโยบายดังกล่าวนี้ มีประเด็นสำคัญที่เชื่อมโยงกัน 2 มิติหลัก ดังนี้

1. การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงาม ประกอบด้วยรูปแบบการบริหารที่สำคัญ ได้แก่ การบริหารแบบเครือข่าย (Network Governance) ที่บูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Administration) ที่เปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการและชุมชนร่วมกำหนดนโยบาย การบริหารแบบดิจิทัล (Digital Administration) ที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการติดตามและประเมินผลนโยบาย และการบริหารแบบยั่งยืน (Sustainable Administration) ที่คำนึงถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม เพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมความงามไทยในตลาดโลก (Dunleavy & Margetts, 2023)

2. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ประกอบด้วยบทบาทสำคัญที่หน่วยงานต่าง ๆ ต้องดำเนินการ ได้แก่ บทบาทด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจากต่างประเทศผ่านช่องทางดิจิทัล บทบาทด้านการพัฒนามาตรฐานและการรับรองคุณภาพบริการสุขภาพในระดับสากล บทบาทด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และบทบาทด้านการพัฒนาบุคลากรผู้เชี่ยวชาญในวิชาชีพด้านสุขภาพและความงาม (Sangkakorn et al., 2025; Suntararak & Boonyanmethaporn, 2024)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (TAT) มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความงามทั้งในและต่างประเทศ การรับรองนวดแบบไทยและการตลาดโดย TAT ช่วยให้นักลงทุนรู้สึกมั่นใจ ระบบของประเทศไทยที่ครอบคลุมการบำบัด แนวปฏิบัติทางจิตวิญญาณ และทรัพยากรสมัยใหม่ทำให้ประเทศไทยเป็นผู้เล่นหลักในการฟื้นตัวของการเดินทางเพื่อสุขภาพทั่วโลกหลังการระบาดใหญ่ การศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโครงสร้างพื้นฐานที่ดี การพัฒนาทักษะของบุคลากร และความร่วมมือกับประเทศอื่นๆ เพื่อให้แน่ใจว่าประเทศไทยจะประสบความสำเร็จในเศรษฐกิจสุขภาพระดับโลกในระยะยาว (Sirivadhanawaravachara, 2025)

ด้านการตลาดดิจิทัล งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวโยคะในเกาะพะงันแสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวไทยมีมุมมองโดยรวมต่อการตลาดดิจิทัลโยคะในระดับสูง โดยมีคะแนนสูงสุดในการซื้อหลักสูตรโยคะออนไลน์ ตามด้วยความสัมพันธ์กับลูกค้าและการค้นหาข้อมูลร้านค้า เว็บไซต์ สติกเกอร์ LINE และกราฟิกแอนิเมชันบน Facebook story และ Instagram ช่วยส่งเสริมสำหรับ

นักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพชาวไทย ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ช่องทางดิจิทัลหลากหลายในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน(Ploadaksorn, 2023)

ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล

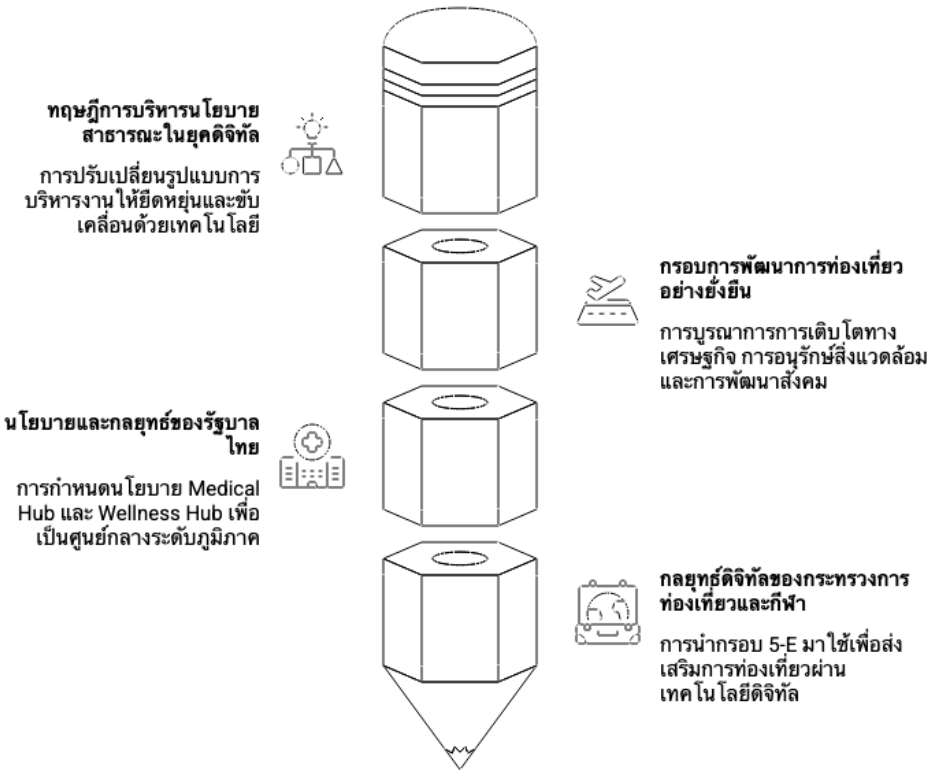
การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล มีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกันในหลากหลายมิติ ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. การประชาสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามที่มีประสิทธิภาพส่งผลให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการความงามคุณภาพสูง ซึ่งกลายเป็นจุดดึงดูดหลักในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ รัฐบาลและองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการสื่อสารและประชาสัมพันธ์จุดแข็งของอุตสาหกรรมความงามไทยไปยังกลุ่มเป้าหมายในต่างประเทศ สร้างภาพลักษณ์ที่น่าเชื่อถือและดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Lee-Avnet & Kungwansith, 2025)

2. การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ นโยบายเศรษฐกิจความงามที่สนับสนุนการพัฒนาสปาและศูนย์บำบัดมาตรฐานสูงได้ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่หลากหลาย เช่น การท่องเที่ยวสปาเชิงวัฒนธรรม (Cultural Spa Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพ (Medical Wellness Tourism) และการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและสุขภาพ (Nature-based Wellness Tourism) การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพแบบเฉพาะบุคคล (Personalized Wellness Experience) ช่วยเพิ่มมูลค่าและความสามารถในการแข่งขัน (Phuthong et al., 2022; Ploadaksorn et al., 2023)

3. การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ทั้งการบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพต่างต้องการบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในหลากหลายสาขา การพัฒนาหลักสูตรและการฝึกอบรมบุคลากรด้านความงาม สปา และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจึงเป็นนโยบายสำคัญที่รัฐต้องดำเนินการอย่างบูรณาการ เพื่อให้ประเทศไทยมีบุคลากรที่มีคุณภาพสูงพร้อมรองรับการเติบโตของอุตสาหกรรมทั้งสองในยุคดิจิทัล (Koshakri & Rerkluenrit, 2024; Nooseisai et al., 2016)

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล

จากภาพประกอบ 1 สื่อให้เห็นว่า โมเดลการบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในยุคดิจิทัลแบบบูรณาการ ซึ่งผสานทฤษฎี นโยบาย และเทคโนโลยีเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ความยั่งยืนและความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยในอุตสาหกรรมนี้ ขึ้นอยู่กับการทำงานร่วมกันของรัฐ เอกชน และชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีทิศทางและมีธรรมาภิบาล โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความเชื่อมโยงของการบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเทศไทยในยุคดิจิทัล คือ ทั้งสองมิตินี้ดำเนินการบนพื้นฐานของนโยบายรัฐที่มุ่งส่งเสริมความเป็นเลิศของบริการสุขภาพและความงามไทย โดยการบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามทำหน้าที่กำหนดมาตรฐาน กฎระเบียบ และแรงจูงใจสำหรับผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมความงาม ในขณะที่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทำหน้าที่สร้างความต้องการ (Demand Creation) และขยายตลาดสำหรับบริการและผลิตภัณฑ์เหล่านั้น การบูรณาการนโยบายทั้งสองด้านผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลจึงเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยในเวทีโลก (Ploadaksorn et al., 2023; Phuthong et al., 2022)

1. **ทฤษฎีการบริหารนโยบายสาธารณะในยุคดิจิทัล** ทฤษฎีการบริหารนโยบายสาธารณะในยุคดิจิทัลทำหน้าที่เป็น ฐานคิดเชิงโครงสร้าง ที่อธิบายการเปลี่ยนบทบาทของรัฐ จากผู้ควบคุมแบบรวมศูนย์ไปสู่รัฐเชิงเครือข่าย (networked governance) ที่เน้นความยืดหยุ่น ความโปร่งใส และการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุนการตัดสินใจ ภาพสะท้อนให้เห็นว่าการกำหนดนโยบายด้านเศรษฐกิจความงามและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพต้องอาศัยข้อมูลดิจิทัล การเชื่อมโยงหน่วยงาน และการตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้บริการอย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Digital Era Governance

2. **กรอบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน** การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการสร้างรายได้ แต่ต้องพัฒนาอย่างสมดุลในสามมิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กรอบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในภาพเน้นการกระจายรายได้สู่ชุมชน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการรักษาคุณภาพทรัพยากรธรรมชาติ โดยเทคโนโลยีดิจิทัลถูกใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการจัดการทรัพยากร การติดตามผล และการยกระดับมาตรฐานบริการในระยะยาว

3. **นโยบายและกลยุทธ์ของรัฐบาลไทย** นโยบายและกลยุทธ์ของรัฐบาลไทยทำหน้าที่เป็นกลไกกำหนดทิศทาง (policy direction) ของระบบทั้งหมด โดยเฉพาะนโยบาย Medical Hub และ Wellness Hub รวมถึงการส่งเสริมประเทศไทยให้เป็น Spa Capital of Asia ซึ่งเป็นกรอบนโยบายหลักที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจความงามเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ภาพแสดงให้เห็นว่านโยบายเหล่านี้ไม่ได้ดำเนินการในระดับส่วนกลางเท่านั้น แต่ต้องเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ผ่านความร่วมมือกับภาคเอกชนและชุมชน

4. **กลยุทธ์ดิจิทัลของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา** สื่อให้เห็นว่า องค์ความรู้ใหม่ ของบทความนี้อยู่ที่การเสนอโมเดลการบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในยุคดิจิทัลแบบบูรณาการ ซึ่งผสานทฤษฎี นโยบาย และเทคโนโลยีเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ภาพย้ำว่าความยั่งยืนและความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยในอุตสาหกรรมนี้ ขึ้นอยู่กับการทำงานร่วมกันของรัฐ เอกชน และชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีทิศทางและมีธรรมาภิบาล

สรุป

การบริหารนโยบายเศรษฐกิจความงามและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในประเทศไทยในยุคดิจิทัลต้องการการบูรณาการระหว่างนโยบายภาครัฐ การพัฒนาเทคโนโลยี และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน รัฐบาลไทยได้แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการพัฒนาอุตสาหกรรมนี้ผ่านนโยบาย Medical Hub และ Wellness Hub รวมถึงกลยุทธ์ดิจิทัลต่างๆ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีความท้าทายที่ต้องเผชิญ โดยเฉพาะในด้านการลดช่องว่างระหว่างเมืองและชนบท การพัฒนามาตรฐาน และการพัฒนาทักษะดิจิทัลของบุคลากร

ความสำเร็จในอนาคตของอุตสาหกรรมนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การสร้างระบบนิเวศดิจิทัลที่ครบวงจร และการพัฒนาบุคลากรที่มีทักษะทั้งด้านสุขภาพและดิจิทัล การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การพัฒนานโยบายที่ส่งเสริม

ความร่วมมือระหว่างภาคส่วน และการสร้างมาตรฐานระดับสากลจะเป็นกุญแจสำคัญในการทำให้ประเทศไทยคงความเป็นผู้นำในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและความงามในยุคดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

Anantanatorn, A. (2025). Digital innovation pathways: Transforming local governance in Thailand. *International Journal of Advances in Applied Sciences*, 12(7), 87–99.

Author, U. (2024). Health tourism in the Global South: Towards effective policy responses to emerging opportunities and challenges. *International Journal of Innovation and Economic Development*, 11(2), 7–22.

Dangi, T. B., & Jamal, T. (2016). An integrated approach to sustainable community-based tourism. *Sustainability*, 8(5), 475.

Darmayadi, A., Ramahadi, B. T., Ariprabowo, D. R., Pandiangan, V. A., Mintiara, S. A., & Eksanti, E. (2025). Role of digital economy to economic development in Thailand. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2026, จาก https://proceedings.unikom.ac.id/index.php/icobest/article/view/694

Dunleavy, P., & Margetts, H. (2023). Data science, artificial intelligence and the third wave of digital era governance. *Public Policy and Administration*, 40(2), 185–214.

Jongwanich, J. (2023). Readiness of Thailand towards the digital economy. *Southeast Asian Economies*, 40(1), 64–95.

Koshakri, R., & Rerkluenrit, J. (2024). Effectiveness of the Thai traditional health tourism activities empowerment program on the active aging of Thai older adults. *Journal of Public Health and Development*, 22(2), 286–296.

Lee-Anant, C., & Kungwansith, P. (2025). Policy shaping and capacity building for sustainable community-based tourism in Thailand's Eastern Economic Corridor. *Suranaree Journal of Social Science*, 19(1), Article 278596. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2026, จาก https://so05.tci-thaijo.org/index.php/sjss/article/view/278596

Luhova, V., Kravchyk, Y., Pushak, Y., Litvinov, D., & Piechka, S. (2025). Economic security of enterprises in the digital economy. *Actual Problems of Innovative Economy and Law*, (4), 99–103.

Nooseisai, M., Wang, Y. F., Hongsranagon, P., & Munisamy, M. (2016). Medical tourism within the medical hub policy: Reviewing the need of a balanced strategy for health inequality reduction in a Thai context. *Journal of Health Research*.

สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2026, จาก https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=10.14456/jhr.2016.58

Panyadee, C., Kuntharose, A., Sangkakorn, K., & Intawong, K. (2023). Data visualization platform and tourism resilience in the post COVID-19 pandemic in Chiang Mai, Thailand. In *Proceedings of the 2023 Joint International Conference on Digital Arts, Media and Technology (ECTI DAMT & NCON)*. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2026, จาก https://ieeexplore.ieee.org/document/10139450

Phuthong, T., Anuntavoranich, P., Chandrachai, A., & Piromsopa, K. (2022). Developing and validating an assessment scale to measure the competitiveness of wellness destinations. *Sustainability*, 14(7), Article 4152. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2026, จาก https://www.mdpi.com/2071-1050/14/7/4152

Ploadaksorn, P., Angkananon, K., & Damrongsakmethee, T. (2023). Digital marketing for promoting yoga tourism on Kho Phangan, Thailand. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, 50(4), 1400–1410.

Sangkakorn, K., Traisaeng, A., Intawong, K., & Panyadee, C. (2025). Intelligent digital ecosystems for safe and sustainable wellness tourism. *Journal of Internet Technology*, 26(7), 903–912.

Sankrusme, S. (2012). Development strategies on taking Thailand's health promotion related tourism business into the global market. *International Business Research*, 5(11), 83–94.

Sirivadhanawaravachara, A. (2025). Thailand as a global wellness investment hub. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 28(2), 1491–1502.

Sukortprommee, S., Thanuttamanon, B., Singhdong, P., & Peamchai, P. (2025). The role of government and community support in promoting tourism experiences through the application of technology in the tourism business for the elderly. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, 5(3), 1–19.

Suntararak, P., & Boonyanmethaporn, W. (2024). Building the future of rural-based wellness tourism: Infrastructure and policy considerations for rural Thailand. *Journal of Infrastructure Policy and Development*, 8(14), Article 9387. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2026, จาก https://systems.enpress-publisher.com/index.php/jipd/article/view/9387

Thojampa, S., Klankhajhon, S., Kumpeera, K., Mongkholkham, C., & Mawn, B. E. (2023). The development of a wellness tourism program in Thailand: A community-based participatory action research approach with an empowerment theoretical framework. *Jurnal Ners*, 18(3), 291–298.

Uthaphan, P., Nengah, I., & Nuriawan, A. (2024). SPA philosophy as a tourism support: Case study on Thai SPA and Bali SPA. *Sam Jiva Jnnam (International Journal of Social Studies)*, 2(1), 1–10. https://ojs.uhnsugriwa.ac.id/index.php/ijoss/article/view/3905

Zhang, Z., Chen, Z., Zhang, J., Liu, Y., Chen, L., Yang, M., Osman, A. I., Farghali, M., Liu, E., Hassan, D., Ihara, I., L, K., Rooney, D. W., & Yap, P. (2024). Municipal solid waste management challenges in developing regions: A comprehensive review and future perspectives for Asia and Africa. *Science of the Total Environment*, 930, Article 172794. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2026, จาก https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969724029413

การใช้ศิลปะสร้างสรรค์เพื่อการส่งเสริมสมาธิในเด็กสมาธิสั้น
The Use of Creative Art in Promoting Concentration for Children with ADHD

[1]ณัฐธชา บุญศรี [2]วิศาล สายเพ็ชร์ [3]ประสิทธิ์ แก้วศรี
[1]Nattacha Boonsri [2]Wisan Saiphet [3]Prasit Kaewsri
[1,2,3]คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,3]Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[1]Corresponding author, e-mail: tichanunong@gmail.com

Received November 27, 2025; **Revised** December 7, 2025; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาแนวทางในการใช้หลักศิลปะสร้างสรรค์ในการพัฒนาเด็กสมาธิสั้น ศึกษาค้นคว้าจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง สรุปทฤษฎี และวิเคราะห์ผลการค้นคว้า พบว่า เด็กสมาธิสั้นหมายถึงเด็กที่มีปัญหาทางการจดจ่ออยู่กับกิจกรรมในปัจจุบัน มีพฤติกรรมแสดงออกอย่างรวดเร็วในขณะที่รับรู้จากปัจจัยภายนอก ไม่สามารถทนต่อสถานการณ์ต่างๆได้ จำเป็นต้องได้รับการเอาใจใส่เป็นพิเศษจากผู้ปกครองและครูผู้สอนในสถานศึกษา เพื่อให้เกิดพัฒนาด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคมและสมาธิ ปัจจุบันมีการรักษาอาการด้วยการจัดกิจกรรมสมาธิ กิจกรรมพัฒนาการและการรักษาด้วยยา การใช้ศิลปะสร้างสรรค์ในเด็กสมาธิสั้นเป็นการฝึกสมาธิผ่านกระบวนการที่ไม่เครียดและสนุกสนาน พร้อมกับการเสริมสร้างทักษะทางด้านจิตใจ ให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ การจัดระเบียบ และการมีสมาธิในการทำงาน ซึ่งสามารถนำไปสู่การพัฒนาทักษะชีวิตในระยะยาวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ศิลปะสร้างสรรค์; การส่งเสริมสมาธิ; เด็กสมาธิสั้น

Abstract

This article aims to explore the approach of using creative art principles to develop children with ADHD. It examines relevant theories, summarizes these theories, and analyzes the findings. It was found that children with ADHD are those who have difficulty focusing on current activities and exhibit impulsive behaviors while perceiving external factors. They are unable to tolerate various situations and require special attention from parents and teachers in educational settings to foster development in physical, emotional, social, and concentration aspects. Currently, treatment for ADHD includes activities to promote concentration, developmental activities, and medication. The use of creative art in children with ADHD is a way to

practice concentration through a process that is stress-free and enjoyable, while also enhancing mental skills, creativity, organization, and focus in tasks. This approach can lead to the long-term development of life skills in an effective manner.
Keywords: Creative Art; Promoting Concentration; Children with ADHD.

บทนำ

เด็กสมาธิสั้นหรือที่เรียกว่า ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) มีลักษณะอาการที่แตกต่างจากเด็กทั่วไปในเรื่องของการจดจ่อหรือการควบคุมพฤติกรรม โดยอาการจะสามารถแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้และการทำกิจกรรมต่างๆ เด็กจะมีความยากลำบากในการจดจ่อ ไม่สามารถให้ความสนใจกับกิจกรรมได้นาน มีปัญหาในการจดจ่อกับกิจกรรมใดๆ เช่น ในการเรียนหรือการทำการบ้าน อาจจะทำงานเพียงช่วงสั้นๆ แล้วก็เปลี่ยนไปทำสิ่งอื่นๆ มักจะลืมสิ่งที่ผ่านมาหรือลืมกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย เนื่องจากขาดการติดตามในสิ่งที่ทำอยู่ ทำให้มีพฤติกรรมหุนหันพลันแล่น หรือการกระทำบางสิ่งโดยไม่คิดถึงผลที่ตามมา เช่น การตอบคำถามโดยไม่รอฟังให้จบ หรือการพูดแทรกในการสนทนา ไม่สามารถรอได้เมื่อต้องรอคิว เช่น การแย่งของเล่นหรือการรอเวลาพูดคุยในกลุ่ม และมักจะนั่งไม่ค่อยนิ่ง เคลื่อนไหวตลอดเวลา หรือกระตือรือร้นเกินไป โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต้องนั่งนิ่ง และเด็กจะมีอาการกระตือรือร้นเกินไป (Hyperactivity) มีความเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วและไม่หยุดนิ่ง เช่น ในห้องเรียน หรือในที่สาธารณะ และสามรถพูดได้มากกว่าเด็กปกติ มีลักษณะการพูดตลอดเวลาโดยไม่หยุด หรือพูดแทรกคำตอบในขณะที่คนอื่นยังพูดไม่จบ(American Academy of pediatrics, 2006)

การใช้ศิลปะสร้างสรรค์ ส่งเสริมสมาธิในเด็กสมาธิสั้นเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้ทักษะและความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างผลงานที่แสดงออกถึงความงาม ความรู้สึก หรือความคิดผ่านสื่อที่หลากหลาย เช่น การวาดภาพ การระบายสี การปั้น การถ่ายภาพ การทำดนตรี การแสดง หรือแม้แต่การออกแบบต่างๆ กิจกรรมเหล่านี้มักจะมุ่งเน้นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ที่ทำกิจกรรมนั้นซึ่งเป็นการแสดงออกทางความคิดและอารมณ์ โดยไม่ต้องใช้คำพูด เป็นการทำกิจกรรมด้วยการสร้างสรรค์ในรูปแบบต่างๆ ช่วยให้สามารถถ่ายทอดความรู้สึกหรือความคิดเห็นได้อย่างหลากหลาย รวมทั้งยังช่วยพัฒนา การตัดสินใจ การแก้ปัญหา และการคิดสร้างสรรค์ อันเป็นกระบวนการที่ต้องการจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ช่วยเสริมสร้างความสามารถในการคิดนอกกรอบและมีนวัตกรรม (NIMH, 2011)

การใช้มือหรือวัสดุต่างๆ ในการทำกิจกรรมศิลปะสามารถช่วยพัฒนาทักษะทางด้านประสาทสัมผัส เช่น การมองเห็น การสัมผัส การฟัง และการเคลื่อนไหว กิจกรรมดังกล่าวทำให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกสนุกสนาน ผ่อนคลายและสามารถใช้เวลาผ่านไปได้อย่างมีความสุข กิจกรรมศิลปะจึงไม่เพียงแค่สร้างความสวยงาม แต่ยังมีประโยชน์ในการพัฒนาทักษะทางอารมณ์ จิตใจ และสังคมของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างครบวงจร (NIMH, 2011)

ดังนั้น เด็กสมาธิสั้นจึงมักมีอาการที่ทำให้ยากในการจดจ่อหรือควบคุมพฤติกรรม เช่น การไม่สามารถโฟกัสในกิจกรรมต่างๆ หรือมีความเคลื่อนไหวเกินไป รวมถึงการทำสิ่งต่างๆ โดยไม่คิดถึงผลลัพธ์ การใช้ศิลปะสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างสมาธิให้เด็กสมาธิสั้น โดยการใช้ทักษะ

และความคิดสร้างสรรค์ในการทำกิจกรรม เช่น การวาดภาพ การระบายสี หรือการทำดนตรี ช่วยพัฒนาทักษะทั้งทางด้านความคิดและอารมณ์ โดยไม่ต้องใช้คำพูด อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างความสามารถในการคิดนอกกรอบและการแก้ปัญหา รวมทั้งช่วยพัฒนาทักษะด้านประสาทสัมผัสและอารมณ์ได้อย่างครบวงจร

ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับโรคสมาธิสั้น

คำว่าโรคสมาธิสั้น หรือที่เรียกว่า ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) หมายถึง การมีภาวะปัญหาในการควบคุมสมาธิ การตั้งใจ หรือการควบคุมพฤติกรรมซึ่งมักเริ่มแสดงออกในวัยเด็กแต่สามารถยืดเยื้อไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ได้ โดยปกติแล้วผู้ที่เป็นโรคสมาธิสั้นจะมีอาการหลักๆ คือ 1) การมีสมาธิสั้น (Inattention) มักจะลืมทำสิ่งที่ควรทำ, ไม่สามารถตั้งใจฟังหรือตามคำสั่งได้ครบถ้วน 2) พฤติกรรมหุนหันพลันแล่น (Impulsivity) ทำสิ่งต่าง ๆ โดยไม่คิดให้รอบคอบหรือไม่สามารถควบคุมอารมณ์หรือพฤติกรรมได้ดี 3) พฤติกรรมการเคลื่อนไหวมากเกินไป (Hyperactivity) รู้สึกกระสับกระส่าย ไม่สามารถนั่งนิ่ง ๆ หรืออยู่นิ่ง ๆ ได้ (นภัทร พุกกะณะสุต, 2550) การทำความเข้าใจเด็กสมาธิสั้นจำเป็นต้องมองลึกไปถึงพื้นฐานทางสมองและพัฒนาการ เด็กกลุ่มนี้มีความบกพร่องในระบบความสนใจและการควบคุมพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของสารสื่อประสาท เช่น โดพามีน รวมถึงการทำงานของ Executive Functions ที่เกี่ยวกับการวางแผน การยับยั้งชั่งใจ และความจำใช้งาน ทำให้เด็กมีอาการขาดสมาธิ หุนหันพลันแล่น และซนมากผิดปกติ อาการเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากนิสัยหรือการเลี้ยงดูแต่เป็นผลจากโครงสร้างสมองและพันธุกรรม นอกจากนี้ เด็กสมาธิสั้นมีหลายรูปแบบ เช่น แบบขาดสมาธิล้วน แบบซน-หุนหันพลันแล่นล้วน และแบบผสม ทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกหลากหลาย เด็กกลุ่มนี้มักเผชิญปัญหาทางการเรียน อารมณ์และสังคม จึงจำเป็นต้องได้รับความเข้าใจ การสนับสนุนจากครูและครอบครัว รวมถึงประเมินภาวะอื่นที่อาจพบร่วมกัน เพื่อวางแผนช่วยเหลือเด็กได้อย่างเหมาะสม

อีกทัศนะหนึ่งกล่าวว่า โรคสมาธิสั้น หมายถึง การได้รับการวินิจฉัยว่าเกิดจากความผิดปกติทางสมองซึ่งทำให้มีผลกระทบต่ออารมณ์ พฤติกรรม การเรียนตลอดจนการเข้าสังคมของเด็ก โรคสมาธิสั้นเกี่ยวเนื่องกับการทำงานของสมอง และอารมณ์ซึ่งส่งผลให้เด็กมีปัญหาใหญ่ ๆ อยู่ 3 ด้าน คือ 1)ด้านความบกพร่องทางสมาธิ ปัญหานี้จะทำให้เด็กมีความสนใจสั้น วอกแวกง่าย ทำงานไม่เรียบร้อย ไม่รอบคอบ ทำงานไม่เสร็จ ซึ่งมีผลโดยตรงกับความสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน 2)ด้านความบกพร่องทางพฤติกรรม ทำให้เด็กซุกซน ไม่อยู่นิ่ง และมีการละเล่นที่เสี่ยงอันตราย 3) ด้านความบกพร่องในการคิดวางแผน ซึ่งจะทำให้เขาหุนหันวู่วาม ควบคุมตนเองไม่ได้ ขาดความยั้งคิด ใจร้อน ชอบพูดแทรกคนอื่น ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาในการเข้าสังคม (อมรรัตน์ ศรีสุรินทร์, 2550)

โรคขาดสมาธิ หมายถึง การขาดความสามารถตั้งใจหรือสนใจ ต่อกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่กำลังกระทำอยู่เป็นความผิดปกติทางพฤติกรรมชนิดหนึ่งที่เด็กมักแสดงออก จะเป็นลักษณะเฉพาะตัว ประกอบด้วยพฤติกรรมไม่เหมาะกับวัยหรือระดับพัฒนาการปกติมาตรฐาน ซนมาก ไม่มีระเบียบ วอกแวก และไม่มีสมาธิ อาการจะปรากฏให้เห็นในวัยก่อนเข้าเรียน หรือก่อนอายุ 6 ปี (สยุมพร เค ไพบูลย์, 2543)

สรุปได้ว่า โรคสมาธิสั้น หรือเด็กสมาธิสั้น (ADHD) เป็นความผิดปกติทางพัฒนาการของสมองที่ส่งผลต่อสมาธิ การควบคุมพฤติกรรม และการยับยั้งชั่งใจ ไม่ใช่เกิดจากนิสัยหรือการเลี้ยงดู เด็กจะมีอาการหลัก 3 ด้าน ได้แก่ สมาธิสั้น หุนหันพลันแล่น และซนมากกว่าปกติ ซึ่งสัมพันธ์กับความบกพร่องของสารสื่อประสาท เช่น โดพามีน และ Executive Functions เช่น การวางแผนและความจำใช้งาน อาการแสดงมีหลายรูปแบบ เช่น แบบขาดสมาธิ แบบซน-หุนหันพลันแล่น และแบบผสม ทำให้เกิดปัญหาทางการเรียน อารมณ์ และสังคม เด็กมักเริ่มแสดงอาการก่อนอายุ 6 ปี จึงจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจและการสนับสนุนจากครอบครัว ครู และทีมผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้เด็กพัฒนาได้เหมาะสมกับวัย

อาการของโรคสมาธิสั้นตามเกณฑ์การคัดกรองทางการแพทย์

อาการของโรคสมาธิสั้นแสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่ผิดปกติอันเนื่องจากความผิดปกติของสมองทำให้ไม่สามารถยับยั้งตนเองได้ ขาดความสามารถในการจดจำข้อมูลหลายอย่างในเวลาเดียวกันได้ ไม่สามารถสร้างแรงจูงใจได้ด้วยตนเอง (self - motivation)และ ไม่สามารถวางแผนการทำกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นขั้นตอนได้ซึ่งรูปแบบพฤติกรรมที่ผิดปกติของโรคสมาธิสั้นมี 3 รูปแบบ ดังนี้

1) ขาดสมาธิ (inattention) เด็กจะไม่ตั้งใจ ขาดการจดจ่อ ไม่ใส่ใจรายละเอียดในการทำงาน การเรียน หรือกิจกรรมอื่นๆ ไม่มีสมาธิในการทำกิจกรรม หรือการเล่น เบื่อง่าย แม้ว่าเพิ่งเริ่มเล่น หรือทำกิจกรรมไม่กี่นาทีเด็กก็มีอาการเบื่อไม่อยากทำกิจกรรมต่อไป เด็กไม่สามารถเรียบเรียงขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมได้ ไม่สามารถทำกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย เช่น การนั่งทำการบ้านไม่เสร็จ ขี้ลืม ทำของหายบ่อย ๆ ทำท่าไม่ได้ยิน หรือดูเหมือนไม่ฟัง เป็นต้น เวลาพูดด้วย เหม่อ เชื่องช้า และสับสนง่าย ประมวลข้อมูลได้ช้า และไม่มีประสิทธิภาพ เมื่อเทียบกับเด็กในวัยเดียวกัน ไม่สามารถทำตามคำสั่ง หรือแนวทางที่ให้ไว้แต่จะสามารถทำกิจกรรมที่ตนเองชอบได้นาน เช่น เล่นเกมคอมพิวเตอร์ ดูการ์ตูนในโทรทัศน์ เป็นต้น (จิรนันท์ วีรกุล, 2557และ วิฐารณ บุญสิทธิ, 2555)

2) ซนอยู่ไม่นิ่ง (hyperactivity) พฤติกรรมซุกซนมากกว่าเด็กปกติในวัยเดียวกัน ชอบปีนป่าย เล่นแรง เล่นส่งเสียงดังออกแรงมาก มีลักษณะหยุกหยิก บิดตัวไปมาหรือขยับแขนขาตลอดนั่งอยู่กับที่ไม่ได้นาน ชวนเพื่อนคุย มีพฤติกรรมก่อกวน รู้สึกกระวนกระวายใจตลอดเวลา ไม่สามารถเล่นหรือทำกิจกรรมเงียบ ๆ ได้ ซึ่งอาการเหล่านี้มักจะดีขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น (วิฐารณ บุญสิทธิ, 2555)

3) หุนหันพลันแล่น (impulsivity) ใจร้อน วู่วาม ขาดการยั้งคิด อดทนรอคอยไม่ค่อยได้พูดแทรกในขณะที่ผู้อื่นกำลังสนทนากันอยู่ เข้าไปแย่งของเล่น หรือแทรกคิวเพื่อนเล่นพูดขัดจังหวะด้วยคำพูดที่ไม่เหมาะสมขณะครูพูด ตอบคำถามโดยไม่รอครูพูดจบ แสดงความรู้สึกโดยไม่เก็บอาการ รอคอยไม่เป็น ชอบแซงคิว (วิฐารณ บุญสิทธิ, 2555)

สรุปได้ว่า โรคสมาธิสั้น มีอาการแสดงออกเป็นพฤติกรรมผิดปกติที่เกิดจากความผิดปกติของสมอง ซึ่งทำให้ไม่สามารถยับยั้งตนเองได้ โดยอาการหลักแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบได้แก่ 1) มีลักณะการขาดสมาธิ เด็กมักขาดการจดจ่อ ทำกิจกรรมหรือการเรียนไม่เสร็จ ขี้ลืม เบื่อง่าย ไม่มีสมาธิแม้กระทั่งกิจกรรมที่ชอบ 2) มีความซุกซนอยู่ไม่นิ่ง เด็กจะซุกซนมากกว่าปกติ ชอบปีนป่าย หยุกหยิก ขยับตัวตลอดเวลา ไม่สามารถนั่งนิ่งๆ หรือทำกิจกรรมเงียบๆ ได้ และ 3) พฤติกรรมหุนหันพลันแล่น

เด็กใจร้อน วู่วาม ขาดการยั้งคิด มักพูดแทรกหรือแสดงออกโดยไม่คิดถึงผลลัพธ์ และไม่สามารถรอคอยได้พฤติกรรมเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตของเด็ก โดยสามารถดีขึ้นได้เมื่อเข้าสู่วัยรุ่น

แนวทางในการส่งเสริมเด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้น

เด็กที่มีภาวะสมาธิสั้นจำเป็นต้องได้รับการดูแลแบบองค์รวม เนื่องจากอาการส่งผลทั้งด้านการเรียนรู้ อารมณ์ และพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน การส่งเสริมพัฒนาการของเด็กกลุ่มนี้จึงต้องอาศัยความเข้าใจพื้นฐานของโรค และความร่วมมือระหว่างครอบครัว ครู และผู้เชี่ยวชาญ แนวทางต่อไปนี้มุ่งเน้นการช่วยให้เด็กสามารถปรับตัว ใช้ศักยภาพ และพัฒนาได้เหมาะสมตามวัยมากที่สุด

1) พัฒนาการด้านร่างกาย เด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้นมีอัตราการเจริญเติบโตของร่างกายช้าลง จะสูงขึ้น มากกว่าส่วนกว้าง ลำตัวจะแบน แขนขาจะยาวออก รูปร่างมีลักษณะคล้ายผู้ใหญ่มากขึ้น อวัยวะภายในร่างกาย เช่น ระบบทางเดินอาหาร ระบบไหลเวียนโลหิตมีการเจริญเติบโตเกือบเต็มที่ กระดูกยังเจริญเติบโตไม่เต็มที่สายตา และมือยังเคลื่อนไหวประสานกันไม่สะดวก เด็กวัยนี้จะมีพัฒนาของกล้ามเนื้อได้ดี มีพลังงานมากจึงมักจะไม่อยู่นิ่ง สามารถทำกิจกรรมตามความชอบ และมักจะทำอย่างรวดเร็ว ไม่ระมัดระวังทำให้ประสบอุบัติเหตุบ่อยๆ

2) พัฒนาการด้านอารมณ์ เป็นการแสดงออกของความต้องการ ความรู้สึกที่อยู่ภายในจิตใจ เด็กช่วงวัยนี้ต้องมีการเรียนรู้การปรับตัวในเข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ที่โรงเรียน ทำให้เด็กมีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ รู้จักการยับยั้งใจ ไม่แสดงอารมณ์ความรู้สึกออกมาเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี เด็กจะมีความต้องการเป็นที่ยอมรับของเพื่อนและครู เด็กจะอยากเป็นที่หนึ่งหรือเป็นคนแรก จะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เป็นที่ชื่นชมของครู และชอบพูดคุยโอ้อวด เปรียบเทียบกันอยู่เสมอเพื่อให้ตนเองเป็นที่ยอมรับ เมื่อผ่านช่วงวัยนี้ไปได้ระยะหนึ่งเด็กได้มีการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น มีความเข้าใจการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น โดยจะไม่ทำให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เข้าใจว่าแต่ละคนมีความสามารถแตกต่างกัน และจะมีความคิดเป็นของตัวเอง เข้าใจตัวเองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งความเข้าใจเหล่านี้จะทำให้เด็กสามารถควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของตนเองได้เมื่อเกิดความผิดพลาดหรือผิดหวัง

3) พัฒนาการด้านสังคม เด็กได้เรียนรู้ทักษะการอยู่ร่วมกันกับเพื่อนและครูที่โรงเรียน มีการเรียนรู้วิธีการที่จะเล่นกับเพื่อน บางคนอาจขี้อาย กลัว หรือไม่รู้วิธีที่จะเล่นกับเพื่อน ซึ่งเด็กวัยนี้ก็สามารถที่จะเรียนรู้จากพฤติกรรมจากเด็กคนอื่นและสามารถเข้าไปเล่นกับเพื่อนได้ เด็กวัยนี้มักจะเอาแต่ใจตัวเองและต้องการเป็นผู้ชนะหรือเป็นที่หนึ่งเสมอจนอาจเกิดปัญหาระหว่างเพื่อนได้ ครูและผู้ปกครองมีบทบาทในการช่วยสอนให้เด็กได้รู้จักการแพ้ชนะ เมื่อเวลาผ่านไปเด็กก็จะได้เรียนรู้การยอมรับจากเพื่อนโดยการรู้จักแพ้ชนะและสามารถอยู่ร่วมกันกับเพื่อนได้ (พรทิพย์ ศิริบูรณ์พิพัฒนา, 2544; สุชา จันทน์เอม, 2542)

นอกจากนั้น การพัฒนาเด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้น (ADHD) ต้องอาศัยความเข้าใจและการสนับสนุนจากครอบครัว, โรงเรียน, และสังคม โดยการใช้หลายแนวทางร่วมกันเพื่อช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาทักษะในการควบคุมตัวเองและการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น ดังนี้

1) การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เด็กที่มีสมาธิสั้นมักจะได้รับประโยชน์จากการมีตารางเวลาที่ชัดเจนและกิจวัตรประจำวันที่แน่นอน ซึ่งช่วยให้เด็กมีความมั่นใจและรู้ว่าจะทำอะไรในแต่ละช่วงเวลา และการมีบ้านหรือห้องเรียนควรมีการจัดสิ่งแวดล้อมที่มีสิ่งรบกวนให้น้อยที่สุด เช่น การใช้พื้นที่เงียบสงบในการทำการบ้านหรือเรียนรู้

2) การใช้กลยุทธ์ในการเรียนรู้ ได้แก่ การแบ่งงานเป็นขั้นตอน เพื่อช่วยให้เด็กทำงานได้ง่ายขึ้นโดยการแบ่งงานใหญ่ ๆ ออกเป็นงานเล็ก ๆ อันเป็นเทคนิคการเรียนรู้ที่มีภาพ การใช้ภาพประกอบหรือการใช้แผนผังจะช่วยให้เด็กมีภาพในใจและสามารถเข้าใจหรือจำได้ดีขึ้นผ่านการให้คำแนะนำที่ถูกต้องและง่ายต่อการปฏิบัติ

3) การฝึกทักษะการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม มีการให้รางวัลและการเสริมพฤติกรรมที่ดี ได้แก่การตั้งใจเรียนหรือการทำการบ้านเสร็จ ควรให้รางวัลเพื่อกระตุ้นให้เด็กทำพฤติกรรมนี้ต่อไป เป็นการฝึกทักษะการผ่อนคลายแก่เด็ก

4) การบำบัดและการสนับสนุนทางจิตวิทยา เป็นการบำบัดทางพฤติกรรมที่เน้นการเสริมพฤติกรรมที่ดีและการลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และการสอนเด็กให้สามารถปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ๆ ได้ดียิ่งขึ้น และเข้าใจถึงวิธีการควบคุมการกระทำในสังคม

5) การสนับสนุนจากครอบครัว การสนับสนุนจากครอบครัวด้วยการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยการให้เวลาและความสนใจในการรับฟังความรู้สึกของเด็ก และการแสดงออกและปรับปรุงทักษะการจัดการกับอารมณ์การพัฒนาเด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย เช่น ครอบครัว, โรงเรียน และผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้เด็กมีโอกาสพัฒนาได้เต็มที่ในทุกด้าน (National Institute of Mental Health (NIMH), 2021)

สรุปได้ว่า การส่งเสริมเด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้น (ADHD) ต้องอาศัยการสนับสนุนจากหลายฝ่าย ได้แก่ ครอบครัว, โรงเรียน, และสังคม โดยมีแนวทางดังนี้ 1)สร้างสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม จัดตารางเวลาที่ชัดเจนและลดสิ่งรบกวน เช่น การเลือกพื้นที่เงียบสงบในการทำการบ้าน 2)กลยุทธ์ในการเรียนรู้ แบ่งงานเป็นขั้นตอนเล็ก ๆ ใช้ภาพประกอบหรือแผนผังเพื่อช่วยในการเรียนรู้ 3)ฝึกทักษะการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม ใช้รางวัลเพื่อเสริมพฤติกรรมดีและฝึกทักษะการผ่อนคลาย 4) บำบัดและการสนับสนุนทางจิตวิทยา เสริมพฤติกรรมที่ดีและสอนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและ5)การสนับสนุนจากครอบครัว ให้เวลาและสนับสนุนในการฟังความรู้สึกของเด็ก พร้อมช่วยปรับทักษะการจัดการอารมณ์การร่วมมือจากทุกฝ่ายจะช่วยให้เด็กพัฒนาได้เต็มที่ในทุกด้าน.

แนวทางในการรักษาโรคสมาธิสั้นของจิตเวชศาสตร์เด็กและวัยรุ่น

แนวทางการรักษาโรคสมาธิสั้นไว้ว่า สิ่งที่มีผลต่อการรักษามากที่สุด คือ การวินิจฉัยที่ถูกต้อง การรักษาภาวะที่พบร่วมด้วยการคำนึงถึงข้อเด่น ข้อด้อยของเด็ก การช่วยเหลือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเด็ก การติดตามประเมินอย่างใกล้ชิด 1)รักษาด้วยการปรับพฤติกรรม 2)การรักษาด้วยยา 3) รักษาด้วยการผสมผสานกันระหว่างการรักษาด้วยการปรับพฤติกรรมการรักษาด้วยยา 4) การให้ความรู้สึกแก่ผู้ป่วย และผู้ปกครองเกี่ยวกับโรคสมาธิสั้น 5) การช่วยเหลือทางการศึกษา (ชาญวิทย์ พรนภพล, 2547)

นอกจากนั้นยังใช้วิธีการรักษาผ่านครอบครัว ครู เพราะอาการชนของเด็กเป็นโรคหรือความผิดปกติ ไม่ใช่เด็กแกล้งหรือเป็นความผิดของเด็กและพ่อแม่ อาการที่เกิดขึ้นสามารถทำให้คนรอบข้างโกรธและฉุนเฉียวจึงควรสอนให้ผู้เกี่ยวข้องมีเกณฑ์การจัดการพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ยอมรับของเด็กโดยวิธีที่ชัดเจนมีกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติได้สม่ำเสมอและทันที จุดประสงค์หลักก็คือให้โอกาสเด็กสมาธิสั้นได้พัฒนาให้ใกล้เคียงกับเด็กปกติมากที่สุด ลดโอกาสที่จะเกิดปัญหาความประพฤติ ถ้าเด็กมีปัญหาการเรียนร่วมด้วยก็ควรให้ความช่วยเหลือทางการศึกษา โดยคำนึงข้อจำกัดทางสมาธิของเด็ก (อลิสา วัชรสินธุ, 2546)

การบำบัดพฤติกรรมจึงเป็นการช่วยให้ผู้ป่วยเรียนรู้วิธีควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม โดยมุ่งเน้นการให้รางวัลสำหรับพฤติกรรมที่ดีและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม บางกรณีอาจต้องใช้การฝึกทักษะทางสังคมเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยเรียนรู้การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า แนวทางการรักษาโรคสมาธิสั้น มีหลายวิธีที่สามารถช่วยให้ผู้ป่วยมีพัฒนาการที่ดีขึ้น ได้แก่ 1) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยการใช้เทคนิคต่าง ๆ เช่น การเสริมแรงบวกสำหรับพฤติกรรมที่ดี และการลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ 2) การใช้ยาเพื่อช่วยควบคุมอาการ เช่น ยากระตุ้น (stimulants) หรือยาอื่น ๆ ที่ช่วยในการควบคุมสมาธิและพฤติกรรม 3) การใช้ทั้งการปรับพฤติกรรมและยาในการรักษาร่วมกัน เพื่อผลลัพธ์ที่ดีที่สุด นอกจากนั้น มีการรักษาควรมีการสนับสนุนจากครอบครัวและครู โดยเน้นการจัดการพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ยอมรับด้วยวิธีที่ชัดเจนและสม่ำเสมอ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาให้ใกล้เคียงกับเด็กปกติมากที่สุด พร้อมลดโอกาสในการเกิดปัญหาความประพฤติและช่วยเหลือด้านการศึกษา หากเด็กมีปัญหาด้านการเรียนร่วมด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะสร้างสรรค์

1. ความหมายของศิลปะสร้างสรรค์

จิรนันท์ วีรกุล ให้ความเห็นว่า ศิลปะสร้างสรรค์ หมายถึง การใช้ความคิดสร้างสรรค์และทักษะในการสร้างงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์และนวัตกรรมใหม่ ๆ โดยไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ที่มีอยู่เดิม มักจะเน้นการแสดงออกทางความคิด ความรู้สึก หรือประสบการณ์ในรูปแบบที่แปลกใหม่ หรือไม่ธรรมดา ที่มีการใช้เทคนิคและวัสดุต่าง ๆ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่สะท้อนความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้สร้าง (จิรนันท์ วีรกุล,2555)

Aussie Childcare Network Team (2022) ศิลปะสร้างสรรค์มอบความสนุกสนานให้กับเด็กๆ ในการแสดงออกถึงความคิดและจินตนาการ ไม่ว่าจะเป็นการเต้นรำ งานฝีมือ ดนตรี ศิลปะหรือละคร นอกจากจะเปิดโอกาสให้เด็กๆ ได้คิดอย่างอิสระแล้ว กิจกรรมสร้างสรรค์ยังนำมาซึ่งประโยชน์มากมายทั้งด้านพัฒนาการและการเรียนรู้

ปรีชา เถาทอง (2561) ให้ความหมายว่า ศิลปะสร้างสรรค์ คือ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และการถ่ายทอดความคิด ที่เกิดขึ้นพร้อมกับมนุษยชาติ ใช้สัญชาตญาณและพรสวรรค์ในการ สร้าง แสดงออกและสื่อสาร ผ่านรูปแบบศิลปะต่าง ๆ เพื่อช่วยให้มนุษย์ดำรงชีวิต สร้างความเข้าใจร่วมกัน และพัฒนาความรู้ในสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเป็นกระบวนการสำคัญที่เชื่อมโยงการเรียนรู้ วัฒนธรรม และการพัฒนามนุษย์ในทุกแขนง

พรธิษา ครองอุดมสกุล และคณะ (2568) ทำวิจัยเกี่ยวกับศิลปะสร้างสรรค์กับเด็กให้ความหมายในทิศทางของการใช้ศิลปะเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กว่า ศิลปะสร้างสรรค์ คือ กิจกรรมศิลปะที่เปิดโอกาสให้เด็กได้คิดริเริ่ม ใช้จินตนาการลงมือทำ และตัดสินใจด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมพัฒนาการด้านความคิดและการกระทำอย่างเหมาะสมตามวัย

จากข้อมูลดังกล่าวมาสามารสรุปได้ว่า ศิลปะสร้างสรรค์ หมายถึง กระบวนการสร้างงานศิลปะที่เปิดโอกาสให้ผู้สร้างโดยเฉพาะเด็กได้ใช้ความคิดริเริ่ม จินตนาการ และทักษะอย่างอิสระ โดยไม่ยึดติดแบบแผนเดิม เน้นการแสดงออกถึงความคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ ผ่านรูปแบบและเทคนิคที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมพัฒนาการ การเรียนรู้ และการสื่อสารอย่างมีความหมาย

2. ความสำคัญของศิลปะสร้างสรรค์

มีหลายประการที่สามารถส่งผลดีทั้งในด้านส่วนบุคคลและสังคม โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ ช่วยกระตุ้นให้บุคคลคิดนอกกรอบและแสดงออกถึงความคิดและจินตนาการที่ไม่จำกัด ช่วยให้สามารถมองปัญหาหรือสถานการณ์ในมุมมองใหม่ ๆ ที่ไม่ซ้ำใคร 2) พัฒนาทักษะการแก้ปัญหา การสร้างสรรค์งานศิลปะมักต้องเผชิญกับอุปสรรคและข้อจำกัดต่าง ๆ ซึ่งช่วยฝึกฝนทักษะในการหาวิธีการใหม่ ๆ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ 3) เสริมสร้างอารมณ์และความรู้สึก การทำศิลปะช่วยให้ผู้สร้างสามารถแสดงออกถึงอารมณ์หรือความรู้สึกที่อาจจะไม่สามารถแสดงออกในรูปแบบอื่น ๆ ได้ ช่วยให้รู้สึกผ่อนคลายและลดความเครียด 4) ส่งเสริมการพัฒนาในด้านสังคม ศิลปะสร้างสรรค์ช่วยสร้างความเชื่อมโยงและการทำงานร่วมกันในสังคม โดยสามารถสะท้อนถึงความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่แตกต่างกันได้อย่างสร้างสรรค์ 5) เสริมสร้างทักษะในด้านการสื่อสาร การแสดงออกผ่านงานศิลปะช่วยให้บุคคลสามารถสื่อสารและถ่ายทอดความคิดหรือประสบการณ์ในรูปแบบที่ผู้คนสามารถเข้าใจและมีส่วนร่วมได้ 6) สร้างความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนา การฝึกฝนศิลปะสร้างสรรค์ช่วยเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชน ช่วยให้สามารถพัฒนาทักษะต่างๆ ได้อย่างสมดุล (จิรนันท์ วีรกุล, 2560)

โดยรวมแล้ว ศิลปะสร้างสรรค์มีความสำคัญในการช่วยเสริมสร้างบุคคลที่มีความคิดริเริ่มและสามารถปรับตัวได้ดีในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

3. ลักษณะการนำศิลปะสร้างสรรค์ส่งเสริมสมาธิในเด็กสมาธิสั้น

การนำศิลปะสร้างสรรค์มาช่วยส่งเสริมสมาธิเพื่อให้เด็กเกิด ความสามารถในการมุ่งความสนใจอย่างต่อเนื่อง (Sustained Attention) และ ความสามารถในการควบคุมแรงกระตุ้นหรือพฤติกรรม (Impulse Control) รวมถึง การจัดการตนเอง (Self-regulation) สามารถทำได้หลายวิธี ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) การจดจ่อกับกระบวนการสร้างสรรค์ การทำงานศิลปะ เช่น การวาดรูปหรือปั้นดินเหนียว ต้องใช้สมาธิในการมุ่งมั่นกับทุกรายละเอียด กระตุ้นให้ผู้สร้างศิลปะจดจ่อกับสิ่งที่ทำอยู่ ซึ่งช่วยพัฒนาความสามารถในการรักษาสมาธิและการโฟกัสกับงานที่ทำในขณะนั้น

2) การฝึกทักษะการควบคุมตัวเอง เป็นการควบคุมอารมณ์และความคิดในขณะที่ทำงาน ช่วยให้ผู้ทำงานศิลปะเรียนรู้ที่จะมีสมาธิในการจัดการกับอารมณ์ที่อาจเกิดขึ้น และพัฒนาการควบคุมตนเองเพื่อให้สามารถทำงานไปถึงเป้าหมายได้ การฝึกการผ่อนคลาย ศิลปะสร้างสรรค์ เช่น การ

ระบายสี หรือการวาดรูปในแบบที่ตัวเองชอบ จะช่วยให้เกิดความผ่อนคลายจากความเครียดและทำให้จิตใจสงบ การสร้างสรรค์ศิลปะช่วยให้เกิดการสมาธิผ่านกระบวนการสร้างงานที่ทำให้ผู้ทำรู้สึกมีสมาธิและเป็นอยู่ในปัจจุบัน

3) การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ นำไปใช้พัฒนาความคิดที่สร้างสรรค์และมักจะต้องใช้เวลานานในการพัฒนาผลงาน เมื่อได้ทำงานศิลปะไปเรื่อย ๆ จะทำให้เกิดสมาธิในการคิดและทำงานอย่างละเอียด

4) การเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ เป็นการช่วยกระตุ้นให้สมองทำงานหนักขึ้นและพัฒนาเนื้อหาของงานไปพร้อม ๆ กับการฝึกสมาธิ ช่วยให้ผู้ทำงานศิลปะมีการเรียนรู้และพัฒนาทักษะต่าง ๆ เช่น การจำแนกสิ่งที่ต้องการ หรือการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการสร้างงาน (จิรนันท์ วีรกุล, 2557)

การใช้ศิลปะสร้างสรรค์ช่วยส่งเสริมสมาธิเกิดจากการจดจ่อกับกระบวนการสร้างงาน เช่น การวาดหรือปั้น ที่ต้องใช้ความตั้งใจต่อเนื่อง ทำให้ผู้ทำพัฒนาการโฟกัสได้ดีขึ้น ศิลปะยังช่วยฝึกการควบคุมอารมณ์และความคิด ทำให้รู้จักจัดการตนเองระหว่างทำงานสร้างสรรค์ นอกจากนี้กิจกรรมอย่างการระบายสีช่วยให้จิตใจผ่อนคลายและอยู่กับปัจจุบัน การทำงานศิลปะอย่างต่อเนื่องยังพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ซึ่งต้องอาศัยสมาธิ และช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ผ่านการคิด วิเคราะห์และแก้ปัญหาระหว่างการสร้างผลงาน

4. เป้าหมายการฝึกสมาธิด้วยศิลปะสร้างสรรค์สำหรับเด็กสมาธิสั้น

การใช้ศิลปะสร้างสรรค์เป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยพัฒนาและสนับสนุนการสร้างสมาธิให้เด็กสมาธิสั้นได้อย่างเป็นธรรมชาติ ผ่านกระบวนการลงมือทำที่เปิดโอกาสให้เด็กได้จดจ่อ ใช้มือ ใช้สายตา และใช้ความคิดอย่างเป็นระบบ เป้าหมายหลักของการใช้ศิลปะสร้างสรรค์สำหรับเด็กสมาธิสั้น ได้แก่

1) สร้างภาวะผ่อนคลายและเตรียมความพร้อมของจิตใจ ช่วยให้เด็กสงบลงก่อนเริ่มกิจกรรม เปิดพื้นที่ให้เด็กสัมผัสวัสดุ แสดงอารมณ์ผ่านสีและรูปแบบ ทำให้พร้อมต่อการมีสมาธิระหว่างทำงานศิลปะ

2) ฝึกสมาธิผ่านกิจกรรมศิลปะที่เหมาะสม เช่น การระบายสี การวาดภาพ หรือการปั้นดินน้ำมัน ซึ่งช่วยให้เด็กจดจ่อ ควบคุมการเคลื่อนไหว ฝึกความละเอียด และพัฒนาการใช้จินตนาการอย่างมีเป้าหมาย

3) สนับสนุนการบำบัดพฤติกรรมด้วยศิลปะ โดยทำงานร่วมกับนักบำบัดศิลปะ เพื่อให้เด็กได้สื่อสารความรู้สึกและความคิดภายในผ่านงานสร้างสรรค์ ซึ่งช่วยปรับสมาธิและพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม

4) ส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ เปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกสี ออกแบบรูปแบบใหม่ๆ และคิดสร้างสรรค์อย่างอิสระ ทำให้เด็กเกิดสมาธิอย่างเป็นธรรมชาติและรู้สึกสนุกกับกิจกรรม

5) ช่วยให้เด็กควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น การแสดงออกทางศิลปะช่วยให้เด็กถ่ายทอดอารมณ์ที่อาจบอกด้วยคำพูดไม่ได้ เช่น ความเครียดหรือกังวล ส่งผลให้เด็กจัดการอารมณ์ได้ดีขึ้นและมีสมาธิในการทำกิจกรรมอื่น ๆ มากขึ้น (ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา, 2550)

สรุปได้ว่า การฝึกสมาธิด้วยศิลปะสร้างสรรค์ช่วยให้เด็กสมาธิสั้นพัฒนาทักษะการจดจ่อและควบคุมอารมณ์ผ่านกิจกรรมศิลปะต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นกระบวนการสร้างสรรค์มากกว่าผลลัพธ์ เป็นการ

ส่งเสริมการโฟกัสที่กระบวนการศิลปะ เป็นแนวทางในการช่วยฝึกสมาธิและการควบสัมผัสอารมณ์ด้วยมือ ใช้เป็นแนวทางปรับสมาธิและพฤติกรรมเด็กสมาธิสั้น ส่งเสริมให้เด็กมีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการ และเป็นการใช้ศิลปะแสดงออกถึงอารมณ์และช่วยควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น ช่วยให้เด็กมีสมาธิและพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

โรคสมาธิสั้นเป็นความผิดปกติทางพฤติกรรมที่ทำให้เด็กมีปัญหาในการควบคุมความสนใจ การตั้งสมาธิ และการควบคุมพฤติกรรม โดยมักแสดงอาการตั้งแต่อายุยังน้อย การดูแลรักษาจึงต้องใช้วิธีการที่หลากหลายทั้งการบำบัดและการเสริมทักษะต่าง ๆ หนึ่งในแนวทางที่มีประสิทธิภาพคือการใช้ศิลปะสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้เด็กได้แสดงออกทางความคิดและอารมณ์อย่างเป็นธรรมชาติ พร้อมทั้งกระตุ้นจินตนาการและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ศิลปะยังช่วยเสริมทักษะประสาทสัมผัส เช่น การมองเห็น การสัมผัส และการเคลื่อนไหว ช่วยให้เด็กจดจ่อกับงานได้ดีขึ้น กิจกรรมศิลปะยังเป็นเครื่องมือในการฝึกการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรม ทำให้เด็กเรียนรู้การมีสมาธิในสภาพแวดล้อมที่ไม่กดดัน อีกทั้งยังสนับสนุนการเข้าสังคมเมื่อเด็กได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น จึงสรุปได้ว่า ศิลปะสร้างสรรค์มีบทบาทสำคัญทั้งในการพัฒนาสมาธิ อารมณ์ ความคิดสร้างสรรค์ และทักษะชีวิตของเด็กสมาธิสั้น ช่วยให้พวกเขาเติบโตและเรียนรู้ได้อย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

จิรนันท์ วีรกุล. (2557). โรคสมาธิสั้นและภาวะอยู่ไม่นิ่งในเด็ก. *พุทธชินราชเวชสาร*, 31(1).

จิรนันท์ วีรกุล. (2555). *การพัฒนาเด็กผ่านศิลปะสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์การศึกษาฯ.

จิรนันท์ วีรกุล. (2560). *การศึกษาผลกระทบของการใช้ศิลปะในการพัฒนาเด็ก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์การศึกษาฯ.

ชาญวิทย์ พรนภดล. (2547). โรคสมาธิสั้น. ใน *Intensive Reviews in Pediatrics* (หน้า 255–273). ปกิต วิชยานนท์ (บ.ก.), กรุงเทพมหานคร: บียอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์.

ปรีชา เถาทอง. (2561). ศิลปะสร้างสรรค์องค์ความรู้ทางวิชาการ. *วารสารบริหารธุรกิจและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*, 1(2), 22–34.

พรทิพย์ ศิริบูรณ์พิพัฒนา. (2544). *การพยาบาลเด็ก เล่ม 1*. นนทบุรี: ยุทธรินทร์การพิมพ์.

พรธิษา ตรองอุดมสกุล, อารี สาริปา และกุสุมา ใจสบาย. (2568). ผลการจัดกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ที่ผ่านการจัดประสบการณ์แบบโครงการที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์และพัฒนาการด้านสังคมของเด็กปฐมวัย. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 19(1), 177–191.

ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา. (2550). *ศิลปะบำบัด: ศาสตร์และศิลป์แห่งการบำบัด*. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว.

วิฐารณ บุญสิทธิ. (2555). โรคสมาธิสั้น: การวินิจฉัยและการรักษา. *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย*, 54(4), 373–386.

นภัทร พุกกะณะสุต. (2549). *ผมฉลาด แต่รู้สึกโง่*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์.

สยุมพร เค-ไพบูลย์. (2544). *ทำอย่างไรเด็กจึงภูมิใจในตนเองและมีความสุข*. กรุงเทพมหานคร: ไทยเจริญการพิมพ์.

อมรรัตน์ ศรีสุรินทร์. (2550). *อย่าบอกนะว่าคุณไม่มีวันทำได้*. กรุงเทพมหานคร: เอ.อาร์.บิซิเนสเพรส.

อลิสา วัชรสินธุ. (2546). *จิตเวชเด็ก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

American Academy of Pediatrics. (2006). Identifying infants and young children with developmental disorders in the medical home: An algorithm for developmental surveillance and screening. *Pediatrics*, 118, 405–420.

Aussie Childcare Network Team. (2022). *Benefits of creative arts for children in early childhood services.* Retrieved [2022, July 1], https://aussiechildcarenetwork.com.au/articles/teaching-children/benefits-of-creative-arts-for-children-in-early-childhood-services

National Institute of Mental Health (NIMH). (2021). *Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD)*. Retrieved [2021, February 13], https://www.nimh.nih.gov.

แนวคิดเรื่องการสร้างความสุขตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
The Guidelines of Preservation of Buddhism Principles for Creating Happiness

ปาริชาติ ลิมป์รัตนกาญจน์ Parichart Limrattanakan
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: a.santitrakulvech@gmail.com

Received March 12, 2026; **Revised** April 26, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการนำเสนอแนวคิดเรื่องหลักการสร้างความสุขตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา แนวทางการใช้ชีวิตให้มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือ บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดในการสร้างความสุขสุขตามหลักพุทธศาสนา ได้แก่ ความสุขที่มาจากอารมณ์ของความสบาย ความมีใจแช่มชื่น ความยินดี ความอิ่มเอิบ กับสิ่งที่พึงปรารถนา และความสุข จากใจที่ปราศจากอารมณ์ ได้แก่ ความสงบ ที่เกิดจากการระงับอารมณ์ด้วยสมาธิหรือการตัดอารมณ์ด้วยวิปัสสนา โดยสามารถการสร้างความสุขทางสังคมตามหลักพรหมวิหาร คือการมีเมตตาจิต การมีกรุณาจิต การมีมุทิตาจิต และการมีอุเบกขาจิต แนวทางการใช้ชีวิตให้มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ การฝึกสติเป็นการพัฒนาความตระหนักรู้ในปัจจุบัน การปฏิบัติตามศีล การละทิ้งความโลภและความยึดติด การทำบุญและช่วยเหลือผู้อื่น และ การแสวงหาปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต นอกจากนั้น ยังสามารถสร้างความสุขได้ด้วยหลักแห่งการทำความดี หมายความว่าชีวิตที่มีสุขนั้นคือชีวิตที่ตั้งอยู่ในการกระทำ 3 ลักษณะ คือมีการเสียสละแบ่งปัน (ทานมัย) ตรงไปตรงมาได้ (ศีลมัย) และผ่อนสั้นผ่อนยาวเป็น (ภาวนามัย) นอกจากนี้ ยังพบแนวทางการสร้างความสุขอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธบูรณาการ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า สามารถปฏิบัติตามรูปแบบที่เรียกว่า “ใจภายใน” และ “พฤติกรรมภายนอก”

คำสำคัญ: ความสุข; หลักธรรม; พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to present concepts on the principles of creating happiness according to Buddhist teachings, specifically guiding a life of happiness through Buddhist principles. These studies are based on documents, books, academic articles, and related research. The findings suggest that happiness in Buddhism includes emotional satisfaction, cheerfulness, delight, and contentment

with desirable things, as well as peace derived from a mind free from emotional attachment—achieved through meditation or insight. Social happiness, according to Buddhist virtues, includes cultivating kindness (Metta), compassion (Karuna), empathetic joy (Mudita), and equanimity (Upekkha). Living a happy life according to Buddhist principles involves practicing mindfulness to enhance present-moment awareness, adherence to moral conduct, abandoning greed and attachments, showing kindness, and seeking wisdom and understanding of the nature of life. Additionally, lasting happiness can be achieved by practicing the principles of goodness, which consists of three acts of giving (Dana), conducting ethical (Sila), and developing self-discipline (Bhavana). Furthermore, a holistic approach to lasting happiness in Buddhism emphasizes on developing mind and a life aligned with the Buddha's principles, which can be structured in “Inner Mind” and “Outer Behavior”.
Keywords: Happiness; Dhamma Principles; Buddhism

บทนำ

ในชีวิตปัจจุบัน การแสวงหาความสุขเป็นเป้าหมายสากลและสูงสุดของมนุษย์ ๆ ทุกคนต่างพยายามแสวงหาความพึงพอใจและความสงบสุขให้แก่ตนเอง เพราะเชื่อว่าความสุขเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีคุณค่าและมีความหมาย อย่างไรก็ตาม ความหมายของความสุขอาจแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ประสบการณ์ และค่านิยมส่วนบุคคล สำหรับบุคคลทั่วไป ความสุขมักหมายถึงอารมณ์ที่เป็นบวก เช่น ความยินดี ความพอใจ และความสงบ ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากความสำเร็จ ความสัมพันธ์ที่ดี หรือกิจกรรมที่ชื่นชอบ ในทางพุทธศาสนา ความสุขที่แท้จริงคือสุขภายในที่ยั่งยืน ซึ่งเกิดจากการปล่อยวาง ไม่ยึดติดกับสิ่งภายนอก ทั้งนี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542 อธิบายความหมายของ ความสุข หมายถึง ความสบายความสำราญ ความปราศจากโรค ในขณะที่ กรมสุขภาพจิต (2552) อธิบายว่า ความสุขเกิดจากปัจจัยหลายอย่างทั้งจากปัจจัยภายนอกและภายในตัวบุคคลมีผลต่อความสุขของตัวบุคคลความสุขของคนนั้นมีปัจจัยมากกว่าเรื่องเงินและเสรีภาพ ความสุขเป็นลักษณะในด้านดีของบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับอารมณ์ทางบวกของบุคคล เช่น ความปิติสุข ความสบายใจ และความมีชีวิตชีวาทั้งหลายในตัวบุคคล โดยจำแนกอารมณ์ทางบวกของบุคคลออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับที่หนึ่งเป็นความรู้สึกพอใจหรือภูมิใจกับเรื่องราวในอดีตของตน ระดับที่สองเป็นความรู้สึกมั่นใจ มีความหวังที่จะกระทำสิ่งใดๆ ในอนาคต และ ระดับที่สามเป็นความรู้สึกพอใจกับตนเองในปัจจุบัน (Seligman, 2002) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความสุข เป็นความรู้สึกพึงพอใจในคุณภาพชีวิตของตน ทั้งกาย ใจ ปัญญา อันมาจากสภาพแวดล้อมองค์รวมที่สัมพันธ์กัน

ในพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสภิกขุ (2542) อธิบายความสุขว่าแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 สุข เพราะไม่เบียดเบียน เป็นความสุขค่อนข้างจะเป็นเรื่องสังคมหรือของหมู่คณะ ถ้าไม่เบียดเบียนกันก็จะเป็นสุข หรือไม่เห็นแก่ตัว ระดับที่ 2 สุขเพราะอยู่เหนืออำนาจกามหรือเป็นสุขเพราะอยู่เหนือกิเลสที่จะมากระทบตัวเราเป็นความรัก หลงใหลในสิ่งต่างๆ หรือการกำหนัดยินดีอารมณ์ที่เกิดขึ้นถือว่าเป็นกามอย่างหนึ่ง การที่หลงใหลทั้งบุคคล วัตถุ ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ได้ทั้งสิ้น

ระดับที่ 3 สุข เพราะละตัวตนเสียได้ เพราะถ้าละเรื่องนี้ได้ก็จะไม่ยึดมั่นว่าตัวกูของกู อยากเหนือผู้อื่น สิ่งสำคัญที่สุดใน 3 ข้อ นี้ คือ ไม่มีตัวกูของกู ถ้าคิดได้เสียแต่แรกก็จะไม่เบียดเบียนใคร และก็ไม่เห็นแก่ตัว ในขณะนักวิชาการกล่าวถึงไว้หลากหลายมิติ อาทิเช่น แคชนีแมน และคณะ (Kahneman and et al, 1999) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีทางจิตวิทยาเชื่อว่าระดับของความสุขของแต่ละบุคคลเป็นลักษณะที่ถ่ายทอดทางพันธุกรรมและเป็นคุณลักษณะที่เปลี่ยนไม่ได้ตลอดชีวิต ดังนั้นเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงต่าง ๆ ก็จะไปเพิ่มหรือลดระดับความสุขที่คงที่อยู่แล้ว อยู่ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อระยะเวลาผ่านไประดับความสุขก็จะกลับไปเท่าเดิม นอกจากนั้น เกรทเซอ (Glatzer, 2000) ได้กล่าวว่า คนเราส่วนใหญ่มักจะคิดถึงเรื่องความสุขและดูเหมือนว่าทุก ๆ คนทำทุกอย่างในชีวิตเพื่อที่จะได้สร้างความสุขให้กับตนเอง ในขณะนี้ แอนนา (Ama, 2005) ได้ศึกษาถึงความสุขในทางจิตวิทยาว่าเป็นความรู้สึกทางอารมณ์ ที่แต่ละบุคคลตัดสินว่ามีความสุขมากหรือน้อย ซึ่งขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตที่กำลังดำเนินอยู่ ประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต และทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินชีวิต หลักการวิธีคิด ประสบการณ์ ชีวิตอาจมีทั้งที่ก่อให้ถือความสุข และความทุกข์ และระดับของความสุขและความทุกข์ขึ้นอยู่กับเราจะจดจำประสบการณ์ชีวิตนั้น ได้มากหรือน้อย

ปัญหาด้านความสุขของมนุษย์ในปัจจุบันในประเทศไทยมีหลากหลายประเด็น ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อความสุขของคนในยุคปัจจุบัน เกิดจากหลายสาเหตุ ประกอบด้วย ปัจจัยจากความเครียดจากเศรษฐกิจและภาระทางการเงิน ทั้งนี้ ปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสุขของคนไทยอย่างมาก เนื่องจากความไม่แน่นอนทางการเงินและหนี้สินที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้เกิดความเครียดสูง โดย สุภาภรณ์ แซ่แต้ (2562) ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาระหนี้สินและความสัมพันธ์กับระดับความสุขของประชาชนในประเทศไทยพบว่าคนที่มีภาระหนี้สินสูงมักมีระดับความสุขต่ำ และการขาดการสนับสนุนทางการเงินจากครอบครัวหรือสังคมยิ่งทำให้ปัญหารุนแรงขึ้น ปัจจัยด้านผลกระทบจากการเปรียบเทียบทางสังคม โดยเฉพาะการเปรียบเทียบผ่านสื่อสังคมออนไลน์เป็นอีกปัจจัยที่ทำให้ระดับความสุขลดลง โดยงานวิจัยของจินตนา พูนประสิทธิ์ (2563) ศึกษาผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อการเปรียบเทียบทางสังคมและความพึงพอใจในชีวิต พบว่าผู้ที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์บ่อย ๆ มักจะเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีชีวิตที่ด้อยกว่าผู้อื่น ส่งผลให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจและขาดความสุขจากการมองภาพลักษณ์ที่ไม่สมจริงของผู้อื่น ปัจจัยด้านการขาดความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน การทำงานหนักเกินไปส่งผลให้ผู้คนขาดความสมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัวและการทำงาน ทั้งนี้ผู้ที่มีชั่วโมงการทำงานยาวนานมักประสบปัญหาทางสุขภาพจิต เช่น ความเครียดและความเหนื่อยล้า ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสุขโดยรวมของชีวิต (ปัญญา รักษ์ธรรม, 2564) นอกจากนี้ ปัจจัยเกี่ยวกับการตั้งความคาดหวังสูงเกี่ยวกับความสำเร็จในด้านอาชีพและชีวิตส่วนตัวอาจทำให้เกิดความเครียดและความผิดหวังเมื่อตนเองไม่สามารถบรรลุได้ตามที่คาดหวัง ผู้ที่ตั้งความคาดหวังสูงมักรู้สึกว่าตนเองยังไม่พอใจแม้ว่าจะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแล้วก็ตาม (ภาวินี สุขประเสริฐ, 2565) และปัจจัยด้านการขาดการสนับสนุนทางสังคม การไม่มีครอบครัวหรือเพื่อนที่พร้อมจะให้ความช่วยเหลือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความรู้สึกโดดเดี่ยว ผู้ที่ขาดการสนับสนุนจากคนรอบข้างมักมีความสุขต่ำกว่าและมีความเสี่ยงสูงต่อปัญหาทางสุขภาพจิต (ธิดารัตน์ พงศ์ประเสริฐ, 2566)

พระพุทธศาสนาได้เสนอวิธีการสร้างความสุขจากหลักธรรม เช่น 1. หลักธรรมทางด้านกาย คือสุข 4 ประการ คือ 1. อัตถิสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) 2. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) 3. อานัณยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) 4. อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ) (องฺ. จตุ. (ไทย), 2562) และหลักธรรมทางด้านจิตใจ คือการมีจิตใจที่มีพรหมวิหาร คือฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสาที่ผสมเข้ากับการประกอบการงานรวมถึงการดำเนินชีวิต โดยสุขทางด้านกายนั้นสัมพันธ์กับเรื่องปัจจัยภายนอกที่จะนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ส่วนหลักธรรมด้านจิตใจที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตจะเป็นการสร้างสุขจากภายในสู่ภายนอกได้เป็นอย่างดี

จากสภาพปัญหาการแสวงหาความสุขของมนุษย์ ดังที่ได้กล่าวเบื้องต้น ล้วนแต่เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า มีความสงบสุข อันจะนำไปสู่ความสุขอย่างยั่งยืนของมนุษย์ชาติ บทความวิชาการนี้ จึงมุ่งเน้นการนำเสนอแนวคิดเรื่องหลักการสร้างความสุขตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา แนวทางการใช้ชีวิตให้มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ให้สามารถดำรงชีวิตและปรับตัวเพื่อสร้างความสุขให้แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมภายใต้สถานการณ์ของสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืนต่อไป

แนวคิดเรื่องหลักการสร้างความสุขตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

ความสุขในพระพุทธศาสนาหมายถึงความสบายกายและสบายใจ อันเป็นสภาวะที่จิตมีความผ่องใส แช่มชื่น และปราศจากความทุกข์ โดยสามารถแบ่งระดับของความสุขได้เป็น 2 ระดับหลัก คือ ความสุขทางโลก (โลกียสุข) ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น ทรัพย์สิน การดำเนินชีวิต และความเป็นอยู่ที่มั่นคง และความสุขเหนือโลก (โลกุตตรสุข) ซึ่งเป็นความสุขทางจิตใจที่ลึกซึ้ง เกิดจากการฝึกจิตให้สงบ หลุดพ้นจากกิเลสและความยึดติด ดังนั้น ความสุขจึงไม่ใช่เพียงความพึงพอใจชั่วคราว แต่เป็นภาวะที่พัฒนาได้ทั้งจากภายนอกและภายในจนถึงระดับที่ยั่งยืนสูงสุด

มนุษย์มักมุ่งแสวงหาความสุขเป็นพื้นฐาน เนื่องจากความสุขเป็นสภาวะที่สร้างความพึงพอใจและทำให้ชีวิตมีคุณค่าและความหมายมากขึ้น นักวิจัยด้านจิตวิทยาพบว่าความสุขมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขภาพจิต ความสุขจากการปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ และปัญญาสามารถลดความเครียดและเพิ่มสมดุลชีวิตได้ การแสวงหาความสุขเป็นกลไกที่ช่วยให้มนุษย์รู้สึกถึงความมั่นคงและความสมบูรณ์ในชีวิต การดำรงชีวิตของมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจตรงที่การได้มาก็ยาก การเป็นอยู่ก็ยาก ตลอดถึงการที่ชีวิตจะได้ เจอสัจธรรมและเจอพระพุทธศาสนาก็ยากเหมือนกัน ดังนั้นชีวิตจึงเป็นเรื่องยากดังที่กล่าวมา ยิ่งการจะทำชีวิตให้มีความสุข และมีคุณค่าด้วยแล้ว ยิ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ท้าทายเป็นที่สุด ด้วยชีวิตที่ดำเนินไปอยู่หากไม่มีความสุขย่อมเป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย เพราะทุกชีวิตที่เกิดมาแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะมีความสุขด้วยกันทั้งนั้น โดยจะเป็นความสุขทางกายหรือความสุขทางใจก็ได้ (ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา, 2567)

ความสุขจึงเป็นเป้าหมายใหญ่สำหรับการมีชีวิตอยู่ และเป้าหมายที่ใหญ่ยิ่งกว่าชีวิตที่มีความสุขคือการมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า ด้วยการมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่านั้นจัดว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างสูงสุด ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากชีวิตของพระศาสดาในศาสนาทั้งหลายที่เป็นต้นแบบแห่งชีวิตที่มีคุณค่าอย่างหาที่เปรียบมิได้ ชีวิตที่พร้อมจะทำอะไรเพื่อใคร ๆ ได้เสมอนั้น อาจจะเป็นชีวิตที่มีคุณค่ามากที่สุดก็ได้ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่ง เมื่อจะได้กล่าวถึงชีวิตที่มีความสุขและมีคุณค่าตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะเกี่ยวกับเรื่องชีวิตนี้ อะไรๆ ก็นับว่าสำคัญหมด หมายความว่าทุกเรื่องในชีวิตนี้จัดว่ามีความสำคัญเสมอ ไม่มีอะไรจะที่มองว่า เป็นเรื่องเล็กน้อยสำหรับชีวิต กล่าวคือ ชีวิตในปฐมวัยหรือวัยเด็กก็มีความสำคัญพอๆ กับชีวิตในช่วงปัจฉิมวัย ฉะนั้น ชีวิตที่มีความสุขกับมีคุณค่าตามหลักพระพุทธศาสนา จึงจัดเข้าในประเด็นที่น่าสนใจศึกษาหาคำตอบเป็นที่สุด เพราะหากตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้แล้วหลายสิ่งหลายอย่างในชีวิตอาจจะดูเป็นสิ่งเล็กน้อยไปเลย คือหากตอบคำถาม เรื่องเช่นนี้ในชีวิตได้ หลายสิ่งหลายอย่างในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเงินที่มีหรือเรื่องสิ่งของและตำแหน่งที่อยากได้ อาจจะดูเป็นสิ่งเล็กน้อยหรือไร้ค่าหมดราคาไปเลยก็ได้ เพราะความสุขของชีวิตอาจไม่สัมพันธ์กับหลายสิ่งหลายอย่างที่ หลายคนเชื่อว่าการจะหาความสุขมาให้ได้ก็ได้ หรือแม้แต่เรื่องชีวิตที่มีคุณค่านั้นอาจไม่ได้เป็นชีวิตที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นชีวิตที่หรูหราราคาแพงก็ได้ คืออาจเป็นแค่ชีวิตที่พึ่งตนเองได้และเป็นชีวิตที่ไม่ทำตนเองให้เป็นภาระของสังคมหรือเป็นภาระของใครก็ได้ เรียกได้ว่าชีวิตที่พร้อม จะทำอะไรเพื่อใครๆ ได้เสมอนั้นอาจจะเป็นชีวิตที่มีคุณค่า มากที่สุดก็ได้ ดังจะเห็นได้จากชีวิตของพ่อแม่ที่เป็นชีวิตที่มีคุณค่ามากที่สุดต่อลูกทั้งหลาย

การสร้างความสุขตามหลักพุทธศาสนา เป็นการนำเอาหลักการปฏิบัติที่สอดคล้องกันระหว่างความสุขทางกายและความสุขทางใจ ด้วยหลักการดังนี้

1. การสร้างความสุขทางกาย มาจากการสร้างความสุขทางกายและวัตถุ 4 ประการ คือ 1. อัตถิสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนมีโภทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยชอบธรรม 2. โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์คือ ความภูมิใจเอิบอิ่มใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์ 3. อานัณยสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร 4. อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนมีความประพฤติสุจริตไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564)

2. ความสุข คือ ใจที่ปราศจากอารมณ์ ได้แก่ ความสงบ ที่เกิดจากการระงับอารมณ์ด้วยสมาธิหรือการตัดอารมณ์ด้วยวิปัสสนา

การสร้างความสุขทางสังคมตามหลักพรหมวิหาร 4 หลักธรรมนี้นำมาแก้ปัญหาการขาดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีความสุขร่วมกัน พรหมวิหาร หมายถึง ธรรม 4 ประการ สำหรับการมีชีวิตที่ประเสริฐและการมีสังคมที่เกื้อหนุนให้มีชีวิตที่ประเสริฐ ได้แก่

1. การมีเมตตาจิต คือ การคิดเผื่อแผ่ความรักความปรารถนาดีคืออยากให้เขามีความสุข มีจิตแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ แล้วคิดแผ่เมตตาไปทุกทิศ

2. การมีกรุณาจิต คือ การช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ ใส่ใจปลดเปลื้องความทุกข์ยากเดือดร้อนของมนุษย์และสัตว์ แล้วคิดแผ่กรุณาไปทุกทิศ

3. การมีมุทิตาจิต คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใส มีความแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ แล้วคิดแผ่มุทิตาไปทุกทิศ

4. การมีอุเบกขาจิต คือ ความวางใจเป็นกลาง รู้จักวางเฉยสงบใจ ไม่เดือดร้อนวุ่นวายปล่อยวางความทุกข์และความสุขตามสมควรแก่เหตุและผล แล้วคิดวางอุเบกขาไปทุกทิศ (ฉันทนา รวงผึ้ง, 2562)

ความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาเกิดจากการผสานทั้งด้านกายและจิตใจ โดยสุขทางกายเกิดจากการมีฐานชีวิตที่มั่นคง ได้แก่ การมีทรัพย์ ใช้ทรัพย์อย่างเหมาะสม ไม่เป็นหนี้ และดำเนินชีวิตอย่างสุจริต ส่วนสุขทางจิตใจคือความสบายใจ ความอิ่มเอิบ และความสงบจากการควบคุมอารมณ์และพัฒนาจิตใจ นอกจากนี้ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขต้องอาศัยพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เมื่อทั้งปัจจัยภายนอกและภายในทำงานร่วมกันอย่างสมดุล จึงนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนในชีวิตประจำวัน

แนวทางการใช้ชีวิตให้มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา

การใช้ชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธศาสนา เริ่มต้นจากการเข้าใจธรรมชาติของทุกสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยการปล่อยวางจากอารมณ์ติดข้องและความอยากที่เกิดขึ้นในจิตใจ การฝึกสติและสมาธิจะช่วยให้เราตระหนักรู้ถึงความคิดและอารมณ์ของตนเอง นอกจากนี้ การทำความดี เช่น การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นและการมีเมตตาต่อทุกชีวิต จะช่วยเสริมสร้างความสุขภายในจิตใจ เมื่อเราสามารถอยู่กับปัจจุบันและรับรู้ถึงความงามของชีวิต โดยไม่ยึดติดกับความคิดหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่สามารถควบคุมได้ เราจะสามารถสร้างความสงบและความสุขที่ยั่งยืนในชีวิตได้ในที่สุด ทั้งนี้ แนวทางการใช้ชีวิตให้มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. การฝึกสติเป็นการพัฒนาความตระหนักรู้ในปัจจุบัน การฝึกสติที่ดีจะช่วยให้ผู้ฝึกสามารถรับรู้และจัดการกับอารมณ์ของตนได้ดีขึ้น ลดการตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของความทุกข์ นอกจากนี้ การฝึกสมาธิยังช่วยให้เกิดความสงบและจิตใจที่มั่นคง เช่น การนั่งสมาธิหรือการฝึกหายใจ การฝึกสติและสมาธินี้ส่งผลให้เกิดความพึงพอใจและความสงบในชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นให้มีจิตใจที่มั่นคง (วราพร วงศ์จันทร์, 2562)

2. การปฏิบัติตามศีล (Moral Discipline) การรักษาศีลเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยลดความกังวลและความกลัว เนื่องจากเป็นการป้องกันการกระทำที่อาจก่อให้เกิดผลเสีย การถือศีล 5 คือ หลักพื้นฐานในพุทธศาสนาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อลดการเบียดเบียนและรักษาความสงบภายในจิตใจ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ปฏิบัติตามศีลมีความสุขมากขึ้น เนื่องจากไม่มีความกังวลเกี่ยวกับผลของการกระทำที่ไม่ดี และสามารถดำเนินชีวิตด้วยความสงบใจ (จิตรา อุดมสุข, 2563)

3. การละทิ้งความโลภและความยึดติด (Letting Go of Attachment and Greed) ความโลภเป็นสิ่งที่สร้างความทุกข์และความไม่สงบในชีวิต การลดละความโลภและความยึดติดในวัตถุหรือทรัพย์สินช่วยให้ชีวิตเรียบง่ายขึ้นและมีความสุขที่แท้จริง การให้ความสำคัญกับจิตใจและการพัฒนาตนเองมากกว่าทรัพย์สินเป็นแนวทางที่ช่วยลดความตึงเครียดและความทุกข์ในชีวิต เช่น การปล่อยวางจากความต้องการสะสมทรัพย์สมบัติ ซึ่งตรงกับแนวคิดพุทธที่กล่าวว่า "สิ่งใดที่เราไม่ยึดติด สิ่งนั้นย่อมไม่สามารถทำให้เราทุกข์ได้" (ประทีป แสงศิลป์ , 2564)

4. การทำบุญและช่วยเหลือผู้อื่น (Generosity and Helping Others) การทำบุญและการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นการเสริมสร้างความสุขที่ยั่งยืน ซึ่งไม่เพียงแค่ช่วยผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความพึงพอใจและความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเอง งานวิจัยพบว่าผู้ที่ปฏิบัติในการให้โดยไม่หวังผลตอบแทนมักมีสุขภาวะจิตใจที่ดีขึ้น การทำบุญและการช่วยเหลือผู้อื่นจึงเป็นทางหนึ่งที่นำไปสู่ความสุขตามหลักพุทธศาสนา (อรุณี รักษ์ธรรม, 2565)

5. การแสวงหาปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต (Wisdom and Understanding)ความสำคัญของการแสวงหาปัญญาในพุทธศาสนา เพื่อเข้าใจธรรมชาติของชีวิต เช่น ความไม่เที่ยงและความเปลี่ยนแปลง การมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงช่วยให้เราไม่ยึดติดกับความสุขและความทุกข์ที่เกิดขึ้น ผลการศึกษาพบว่าผู้ที่มีปัญญาตามหลักธรรมสามารถรับมือกับปัญหาชีวิตได้ดีขึ้น และมีความสุขอย่างยั่งยืน เนื่องจากไม่ยึดติดกับสิ่งใดที่เป็นชั่วคราว (ปราณี แสนสุข, 2566)

นอกจากนี้ พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม (2564) นำเสนอเรื่องชีวิตที่มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาผ่านหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ หลักแห่งการทำความดี หมายความว่าชีวิตที่มีสุขนั้นคือชีวิตที่ตั้งอยู่ในการกระทำ 3 ลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีการเสียสละแบ่งปัน (ทานมัย) อธิบายได้ว่าชีวิตที่มีการรู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน ให้กับผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว ไม่ละโมบโลภมาก เมื่อมีวัตถุสิ่งของในจำนวนที่เพียงพอต่อการดำรงชีพแล้วก็พยายามบริหารจัดการ หรือมอบให้ผู้อื่นที่ยังขาด ไม่ใช่ตักตวงเอาเข้าหาตนเองให้มากที่สุด โดยพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม การมีพฤติกรรมเช่นนี้ย่อมทำให้สังคมโดยรวมเกิดความวุ่นวายและเดือดร้อน เพราะทรัพยากรในโลกนี้มีอยู่อย่างจำกัด แต่การอยากได้นั้นมีอยู่อย่างไม่จากัด จึงเป็นการสมควรที่ผู้ต้องการความสุขในชีวิตต้องรู้จักเสียสละ แบ่งปันวัตถุสิ่งของหรือการให้โอกาสในชีวิตแก่ผู้อื่น ด้วยว่าการเสียสละแบ่งปันนี้ จะช่วยทำให้ชีวิตเย็นลง ไม่เป็นทุกข์ร้อน เพราะความอยากได้ ความอยากมี และความอยากเป็นตรงกันข้ามการไม่รู้จักเสียสละแบ่งปันย่อมเป็นสาเหตุแห่งการทำลายจิตวิญญาณที่ดีงามที่มีอยู่ในตน และเป็นการทิ้งคุณงามความดีในตนเพียงเพื่อให้ได้สิ่งของหรือตำแหน่งที่อยากจะได้ ดังนั้น ชีวิตที่มีความสุขประการที่หนึ่งจึงเป็นการมองไปที่การดำเนินชีวิตอย่างผู้มีจิตใจเผื่อแผ่วัตถุสิ่งของภายนอกให้แก่ผู้อื่น และควบคุมความอยากภายในจิตใจให้อยู่ในสภาวะที่สมดุลกับชีวิต ไม่ให้ความอยากกลายเป็นเชื้อโรคร้ายทำลายจิตใจที่บริสุทธิ์หมดจดให้หม่นหมองไป การเสียสละแบ่งปันย่อมทำให้ผู้ให้รู้สึกเบาสบาย เพราะไม่ถูกทับถมด้วยความรู้สึกอิจฉาริษยาต่อการมีการได้ และการเป็นของผู้อื่นที่อยู่รอบข้างตน เรียกว่าหากไม่มีความเสียสละแบ่งปันแล้ว ไม่มีทางที่จิตมุทิตาจะเกิดขึ้นในตนได้อย่างยั่งยืน

สรุปแล้ว ความสุขในชีวิตสามารถหาได้อย่างง่ายๆ ด้วยการลดความอยากในตนเอง แล้วเพิ่มพฤติกรรมการให้ต่อผู้อื่นเท่าที่จะไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน

2. ตรงไปตรงมาได้ (ศีลมัย) อธิบายได้ว่าเมื่อชีวิตมีความสุขจากการได้เสียสละ แบ่งปันสิ่งของหรือการให้โอกาสแก่ผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ใจแล้ว ประการต่อมาคือการ ประพฤติปฏิบัติตนอย่างสุจริตหรือมีความประพฤติตรงไปตรงมา กล่าวคือการใช้ชีวิตในสังคมนั้นย่อมมีโอกาสที่จะปะทะสังสรรค์กับกิเลสหรือสิ่งที่ไม่ดีไม่งามได้ ยิ่งถ้ามีตำแหน่งสูงๆ หรือมีภาวะที่สามารถให้คุณและโทษกับใครๆ ก็ได้ย่อมอาจจะที่ถูกล่อลวงด้วยกิเลส ภายในจิตใจและถูกหลอกล่อด้วยวัตถุสิ่งของได้ แต่ถ้ามีความ

ตรงไปตรงมาหรือมีศีล ย่อมถือว่ามีกำแพงกั้นสิ่งไม่ดีเหล่านั้นไว้ได้ เพราะศีลหรือพฤติกรรมการตรงไปตรงมานั้น จะช่วยทำให้เป็นผู้มีความกล้าหาญ องอาจ สง่าผ่าเผย ไม่สะทกสะท้าน เชื่อมั่นในตนเอง ไม่เกรงกลัวต่อภยันอันตรายต่างๆ เพราะตนเองมีพฤติกรรมทางกาย วาจา และจิตใจที่สุจริตนั่นเอง ดังนั้น การมีความสุขในชีวิตจึงเกิดขึ้นได้ หากได้มีการดำเนินชีวิตอย่างสุจริต ไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายใคร ไม่โกหกหลอกลวง พูดจริงทำจริง พูดคำไหนเป็นคำนั้น ไม่ใช่ต่อหน้าพูดอย่าง ลับหลังทำอย่าง ซึ่งไม่ใช่พฤติกรรมของคนที่ตรงไปตรงมา

สรุปแล้ว การตรงไปตรงมาช่วยทำให้เกิดความสุขในชีวิตได้อย่างแน่นอน เพราะเป็นชีวิตที่หมดจด บริสุทธิ์ไม่มีมลทินมัวหมอง เป็นผู้มีกาย วาจา และจิตใจเป็นปกติสุข คือไม่ใช้กาย วาจา และจิตใจทำร้ายใครๆ หรือแม้กระทั่งไม่ทำร้ายตนเองด้วย เรียกว่าเป็นผู้มีศีล

3. ผ่อนสั้นผ่อนยาวเป็น (ภาวนามัย) อธิบายได้ว่าความสุขในชีวิต ประการสุดท้ายคือการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและมีปัญญา เพราะตามปกติแล้ว ชีวิตไม่ว่าจะเป็นชีวิตคนรวยหรือคนจน ล้วนต้องประสบพบเจอกับปัญหาหรือ อุปสรรคไม่มากก็น้อย แต่ถ้ามีการรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว คือ มีการใช้ภาวนาเป็นเครื่องมือย่อมสามารถที่จะผ่านพ้นไปได้ อนึ่ง การพูดถึงเรื่องภาวนานี้ต้องไม่ใช่เป็นการตีความอย่างแคบเพียงแค่การหายใจเข้าและหายใจออกเท่านั้น แต่เป็นการพูดถึงภาวนาในฐานะเป็นเครื่องมือช่วยเหลือ ในการดำเนินชีวิตแต่ละวันให้อยู่อย่างรู้เท่าทัน กล่าวคือเมื่อชีวิตประสบกับโลกธรรมทั้งแปด ได้แก่ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสรรเสริญ มีนินทา มีสุข และมีทุกข์ ปรากฏการณ์เหล่านี้สามารถเกิดขึ้นกับชีวิตได้ตลอดเวลา ไม่เลือกช่วงวัยหรือ ขณะเวลา วันนี้หรือขณะนี้หากมีลาภเกิดขึ้น วันพรุ่งนี้หรือชั่วโมงต่อไปลาภที่มีก็อาจหายไปได้ ดังนั้น เมื่อชีวิตประสบ กับโลกธรรมเหล่านี้อยู่อย่างไม่เลือกขณะเวลา ภาวนาจึงเป็นองค์ธรรมที่ผู้ ดำเนินชีวิตควรได้นำมาประกอบใช้อย่างสม่ำเสมอ ด้วยว่าภาวนานี้จะช่วยทำให้ใจ ไม่ฟูขึ้นเมื่อได้ดังใจหวังและใจไม่แฟบลงเมื่อไม่ได้ตามที่หวัง เป็นการอยู่อย่างปกติสุข สามารถรับมือได้ ทั้งชีวิตในเชิงบวกและเชิงลบ กล้าเผชิญกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิต ไม่หลีกหนี ไม่เบื่อหน่าย รู้ และเข้าใจต่อความเป็นไปของสรรพสิ่งในโลก

สรุปแล้ว ภาวนาช่วยทำให้ชีวิตมีความสุขได้ เพราะไม่ทำชีวิตให้หลงยึดติด หรือยึดมั่นในสิ่งที่เกิด ทำให้เข้าใจหรือรู้จักความเป็นจริงของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตว่าตั้งอยู่ในสภาพไม่เที่ยง(อนิจจตา) เป็นทุกข์ (ทุกขตา) และเป็นสภาพไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) ต่อเมื่อ เข้าใจชีวิตอย่างนี้แล้ว ความสุขย่อมก่อเกิดได้ทุกขณะเวลา

แนวทางการสร้างความสุขอย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

แนวทางการสร้างความสุขอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธบูรณาการนั้นมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้หลากหลายวิธี การฝึกสติเป็นหนึ่งในแนวทางที่สำคัญ เพราะช่วยให้เรามีความตระหนักรู้ในอารมณ์และความคิดของตนเอง ทำให้สามารถจัดการกับความวิตกกังวลและความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ การฝึกสติสามารถช่วยลดความวิตกกังวลในกลุ่มวัยรุ่นได้อย่างมีนัยสำคัญ (ขุนทอง ปัทมสัตว์, 2561) อีกหนึ่งแนวทางคือการสร้างความรู้สึกเมตตาต่อผู้อื่น ซึ่งสามารถส่งผลให้เกิดความสุขภายในจิตใจ และสร้างสัมพันธภาพที่ดีในสังคม โดยการฝึกอบรมการให้ความช่วยเหลือและการมีความเมตตา จะช่วยให้บุคคลรู้สึกมีความสุขและพึงพอใจกับชีวิตมากขึ้น (ศรีสัย ทองคำ, 2563) นอกจากนี้ การพัฒนาทักษะในการจัดการกับความทุกข์และความไม่พอใจจะช่วยให้เราสามารถเผชิญกับอุปสรรคในชีวิตได้อย่างมีสติและเข้าใจ โดยผู้ที่มีความสามารถในการจัดการอารมณ์สามารถจัดการกับความท้าทายในชีวิตได้ดีกว่า (วงศ์ศิริ เกื้อกูล, 2562)
การบูรณาการหลักการสร้างความสุขเหล่านี้ สามารถสร้างความสุขที่ยั่งยืนและมีความหมายในชีวิตได้อย่างแท้จริง

ฉันทนา รวงผึ้ง (2562) ศึกษาเรื่องการสร้างความสุขอย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการสร้างความสุขตามศาสตร์สมัยใหม่ ศึกษาการสร้างความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา และเสนอแนวทางการสร้างความสุขอย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทฤษฎีของศาสตร์สมัยใหม่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความสุขจริงเชิงรูปธรรม ที่สามารถเข้าถึงได้ขณะปัจจุบันด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ เป็นความสุขที่เกิดจากการทำให้ความปรารถนาได้รับการตอบสนอง โดยที่ระดับความสุขจะสัมพันธ์กับปริมาณความพึงพอใจที่มีต่อวัตถุภายนอก ความสุขตามแนวคิดนี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนเพราะเมื่อขาดสิ่งอำนวยสุขความสุขก็จะหมดไป สำหรับพระพุทธศาสนาวางจุดมุ่งหมายไว้ที่ความสุขแท้เชิงนามธรรมที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยจิตใจภายใน พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธวัตถุแต่สอนให้มีสติในการใช้วัตถุไม่หลงติดกับความสุขที่มี และให้พัฒนาระดับความสุขให้ดียิ่งขึ้น ระดับความสุขจะสัมพันธ์กับความเจริญทางจิตใจ อย่างไรก็ดีความเจริญทางวัตถุกำลังล้ำหน้าความเจริญทางจิตใจมนุษย์จึงต้องพบกับความสุขสบายทางกายแต่ขาดแคลนความสุขทางใจ ในการบูรณาการแนวคิดเพื่อสร้างความสุขให้ยั่งยืนเสนอแนวทางในรูปแบบ “ใจภายใน” และ “พฤติกรรมภายนอก” ซึ่ง ใจภายใน คือการรู้ทันสติไม่ยึดติด เมื่อรู้ทันสติไม่ยึดติดแล้วแล้ว ก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนทางด้านความคิด ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมภายนอก ซึ่งพฤติกรรมภายนอกส่งผลกับการใช้ชีวิตประจำวัน คนรอบตัว และสังคม ดังนั้นเมื่อความสุขตั้งแต่ใจภายใน ไม่ยึดติดแล้ว การแสดงออกก็จะนำพาความสุขส่งต่อให้คนรอบตัว และสังคม

บทสรุป

เมื่อความเจริญทางด้านวัตถุเพิ่มขึ้น ความเสื่อมโทรมทางด้านจิตใจก็เพิ่มมากยิ่งขึ้นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ประกอบกับสภาพแวดล้อมรอบกายของมนุษย์ ทั้งความเครียดด้านเศรษฐกิจ ครอบครัว สังคม ส่งผลต่อการสร้างดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การสร้างความสุขตามหลักพุทธศาสนา ได้แก่ ความสุขที่มาจากอารมณ์ของความสบาย ความมีใจแช่มชื่น ความยินดี ความอิ่มเอิบ กับสิ่งที่พึงปรารถนา และความสุข จากใจที่ปราศจากอารมณ์ ได้แก่ ความสงบ ที่เกิดจากการระงับอารมณ์ด้วย

สมาธิหรือการตัดอารมณ์ด้วยวิปัสสนา โดยสามารถการสร้างความสุขทางสังคมตามหลักพรหมวิหาร 4 คือ การมีเมตตาจิต การมีกรุณาจิต การมีมุทิตาจิต และการมีอุเบกขาจิต

ทั้งนี้ แนวทางการใช้ชีวิตให้มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ การฝึกสติเป็นการพัฒนาความตระหนักรู้ในปัจจุบัน การปฏิบัติตามศีล การละทิ้งความโลภและความยึดติด การทำบุญและช่วยเหลือผู้อื่น และ การแสวงหาปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต นอกจากนั้น ยังสามารถสร้างความสุขได้ด้วยหลักแห่งการทำความดี หมายความว่าชีวิตที่มีสุขนั้นคือชีวิตที่ตั้งอยู่ในการกระทำ 3 ลักษณะ คือมีการเสียสละแบ่งปัน (ทานมัย) ตรงไปตรงมาได้ (ศีลมัย) และผ่อนสั้นผ่อนยาวเป็น (ภาวนามัย)

จากการศึกษาแนวทางการสร้างความสุขอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธบูรณาการนั้นมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า สามารถปฏิบัติตามรูปแบบที่เรียกว่า “ใจภายใน” และ “พฤติกรรมภายนอก” ดังนั้น หลักการที่ควรรักษาเพื่อให้เกิดความสุขที่แท้จริงในสังคม ควรปลูกฝังคุณธรรมในคนรุ่นใหม่ การส่งเสริมความเข้าใจในคุณค่าทางศาสนา และการสร้างชุมชนที่แข็งแกร่งผ่านการประยุกต์ใช้คำสอนในชีวิตประจำวัน เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างบุคคลและสถาบันต่าง ๆ เพื่อปกป้องและส่งเสริมหลักคำสอนให้คงอยู่เป็นที่ยึดเหนี่ยวในการสร้างความสุขในสังคมอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2552). *คู่มือสร้างสุขระดับจังหวัด*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 ตุลาคม 2567, จาก https://dmh.moph.go.th/Ebook/files

ขุนทอง ปัทมสัตว์. (2561). การมีสติและความเป็นอยู่ที่ดี. *วารสารจิตวิทยาและการพัฒนาชีวิต*, 12(2), 40–50.

จิตรา อุดมสุข. (2563). *การรักษาศีลและความสัมพันธ์กับความสุข*. กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จินตนา พูนประสิทธิ์. (2563). *ผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อการเปรียบเทียบทางสังคมและความพึงพอใจในชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉันทนา รวงผึ้ง. (2562). การสร้างความสุขอย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 15(1), 1–15.

ธิดารัตน์ พงศ์ประเสริฐ. (2566). *ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและสุขภาวะจิตใจของคนไทย*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2542). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม. (2564). *ชีวิตที่มีความสุขตามหลักพระพุทธศาสนา: การประยุกต์ใช้หลักบุญกิริยาวัตถุ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัดพระธรรมกาย.

พุทธทาสภิกขุ. (2542). *ความสุขที่แท้จริง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

ปราณี แสนสุข. (2566). *ปัญญาและการดำเนินชีวิตที่มีความสุขตามหลักธรรม*. พะเยา: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา.

ประทีป แสงศิลป์. (2564). *การลดความโลภและผลกระทบต่อสุขภาพจิต*. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ปัญญา รักษ์ธรรม. (2564). *ความสัมพันธ์ระหว่างชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานและสุขภาพจิตของพนักงานในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: คณะจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล.

ศรีสัย ทองคำ. (2563). บทบาทของความเมตตาในการสร้างความสุข. *วารสารจิตวิทยาและสังคมศาสตร์*, 15(2), 60–70.

ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา. (2561). *การแสวงหาความสุขและความหมายในชีวิต*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 20 ตุลาคม 2567, จาก https://awut.org/2019

สุภาภรณ์ แซ่แต้. (2562). *ภาระหนี้สินและความสัมพันธ์กับระดับความสุขของประชาชนในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 43). กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

อรุณี รักษ์ธรรม. (2565). *ความสัมพันธ์ระหว่างความเอื้อเฟื้อและความสุข*. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วงศ์ศิริ เกื้อกูล. (2562). ความยืดหยุ่นทางอารมณ์และความสุข. *วารสารการศึกษานอกระบบและการพัฒนาชุมชน*, 9(3), 75–85.

วราพร วงศ์จันทร์. (2562). *ผลของการฝึกสติและสมาธิต่อความสุขและความสงบของบุคคล*. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาวินี สุขประเสริฐ. (2565). *การตั้งเป้าหมายในชีวิตและผลกระทบต่อความเครียดและความสุขของบุคคล*. สถาบันพัฒนาการศึกษานานาชาติ.

Ama, A. (2005). *Study on psychological happiness: Emotional feelings and judgments of happiness*. [Publisher information].

Glatzer, W. (2000). People generally think about happiness and strive for it in life. Retrieved [2000, July 1] จาก https://www.researchgate.net

Kahneman, D., et al. (1999). *Well-being: The foundations of hedonic psychology*. New York: Russell Sage Foundation.

Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.

หลักขันติเพื่อการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท
The Principle of Khanti for the Well-being of the Elderly: A Theravada Buddhist Perspective

สุวดี เมฆเสรีกุล Suwadee Meksereekul
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkonrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: suwadeem@gmail.com

Received November 15, 2025; **Revised** April 22, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้หลักขันติเพื่อการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยวิธีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ขันติในบริบทนี้มิได้หมายเพียงความอดทนทั่วไป แต่หมายรวมถึงการอดกลั้นเพื่อปราบปรามบาปธรรม การรู้จักให้อภัยโดยอาศัยสติและสัมมาทิฏฐิ ตลอดจนความอดทนอดกลั้นต่อกิเลสภายในใจ การประยุกต์ใช้ขันติเพื่อสุขภาวะของผู้สูงอายุสามารถจำแนกได้ 3 มิติ ได้แก่ 1) ขันติในฐานะที่พึ่งทางใจ ช่วยให้ผู้สูงอายุเผชิญความโดดเดี่ยวและเข้าใจธรรมชาติของชีวิต 2) ขันติในฐานะความสุขสงบทางอารมณ์ ช่วยในการระงับยับยั้งอารมณ์เชิงลบซึ่งช่วยป้องกันโรค และอดทนต่อถ้อยคำรุนแรง และ 3) ขันติในฐานะการอยู่ร่วมกันในสังคม ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ ซึ่งช่วยสร้างพลังใจและความสามัคคี ว่าโดยสรุป หลักขันติเป็นรากฐานสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีในบั้นปลายของผู้สูงอายุ โดยสอดคล้องกับสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน

คำสำคัญ: ขันติ;การดูแล; ผู้สูงอายุ

Abstract

This article aims to investigate the application of Khanti (patience/ forbearance) in enhancing the well-being of the elderly according to the perspective of Theravada Buddhism, utilizing a qualitative methodology based on documentary analysis and extant research. The findings reveal that Khanti, within this context, transcends mere endurance; it encompasses the restraint practiced to suppress unwholesome states (akusala-dhamma), the cultivation of forgiveness through mindfulness (sati) and right view (samma-ditthi), and the fortitude to withstand internal defilements. The practical application of Khanti for geriatric well-being can be categorized into three dimensions: Khanti as a spiritual refuge, enabling the elderly to navigate loneliness and comprehend the inherent nature of existence;

Khanti as emotional tranquility, which aids in the regulation of negative emotions—thereby serving as a preventive health measure—and facilitates the endurance of verbal aggression; and Khanti as a foundation for social cohesion, fostered through religious activities such as chanting, which strengthens psychological resilience and communal harmony. In conclusion, the principle of Khanti serves as a vital cornerstone for promoting a high quality of life in the later stages of adulthood, aligning seamlessly with the cultural fabric of Thai society, which is deeply rooted in Buddhist foundations.

Keywords: Khanti; Taking Care; Elderly People

บทนำ

การดูแลผู้สูงอายุจำเป็นต้องอาศัยความเอาใจใส่และความละเอียดอ่อนเป็นพิเศษ เนื่องจากทั้งสภาพร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงและมีความเปราะบาง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะเกษียณเมื่ออายุครบ ๖๐ ปี หลังจากหยุดทำงานที่เคยทำเป็นกิจวัตร อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกที่เบื่อหรือเหงาได้ หากว่ามีการสูญเสียคนในครอบครัวไปก็อาจทำให้เกิดความรู้สึกเศร้าหมอง ซึ่งอาจจะนำไปสู่ภาวะซึมเศร้าได้ นอกจากนี้ร่างกายที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากอายุที่มากขึ้น อาจจะนำไปสู่การเกิดโรคต่างๆ และอาจจะไม่สามารถทำกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเองเหมือนก่อน เนื่องจากความเจ็บปวด การขาดความอิสระในการใช้ชีวิตได้ด้วยตนเอง อาจจะทำส่งผลกระทบต่อทางจิตใจได้เช่น เกิดความอึดอัด หรือความไม่สบายใจที่ต้องไปพึ่งพาผู้คนให้มาช่วยเหลือ ดังนั้นผู้ที่ดูแลจึงมีส่วนสำคัญต่อผู้สูงอายุ หากมีความเข้าใจและรู้วิธีดูแลก็จะสามารถช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ บทความนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมสำหรับการดูแลผู้สูงอายุเพื่อจะช่วยให้ผู้สูงวัยมีคุณภาพชีวิตที่ดีในบั้นปลายชีวิต

การแก้ปัญหาของผู้สูงอายุด้วยอาศัยหลักการทางศาสนาตามที่มีการศึกษาศาสนาผ่านข้อเสนอการพัฒนากระบวนรู้คิด (Cognitive-Development Approaches) ได้เสนอการพัฒนาผู้สูงอายุผ่านการรู้คิดบนรากฐานของศาสนาและจิตวิญญาณบนความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและส่วนตัวถือเป็นกระบวนการศึกษาบนฐานคิดในแง่ความเชื่อทางศาสนาและกระบวนการรู้คิดบนฐานวัฒนธรรมและรายละเอียดของศาสนาที่จะชวนให้เกิดการเข้าใจกระบวนการเป็นมนุษย์และคุณค่าต่างๆ ทางสังคมผ่านบริบททางศาสนา (Anne L. Geyer, Roy F. Baumeister, 2004) โดยหลักการดังกล่าวเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างการพิจารณาถึงสุขภาวะทั้งทางร่างกาย จิตใจ ในแง่ของการดูแลรักษาร่างกายและจิตใจผ่านการนำหลักคำสอนทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกันที่กล่าวถึงสิ่งที่เหมาะกัน สิ่งที่เกื้อกูล ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) ในการดูแลร่างกายและจิตใจ รวมถึงสังคมสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุนั้นได้ถูกนำมาพิจารณาถึงหลักธรรมที่จะใช้ในการปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องและสิ่งที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตก็คือความอดทน โดยจะพบได้จากข้อความที่พระอานนท์กราบทูลกับพระพุทธเจ้าในช่วงที่สังขารโรยราว่า “ข้าพระองค์ได้เห็นพระสุขภาพของพระองค์แล้ว ได้เห็นพระองค์ทรงอดทน

ต่อทุกขเวทนาแล้ว ทำให้ร่างกายของข้าพระองค์อ่อนเปลี้ยประดุจคนเมา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 164 หน้า 110, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ความอดทนเป็นหลักธรรมที่ถูกอธิบายผ่านการปฏิบัติของผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนา และจะพบว่า ความอดทนนั้นเป็นการพัฒนาตนเองให้ผ่านอุปสรรคต่างๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ในแง่นี้จะพบคำอธิบายในทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นในแง่ของการเข้าใจธรรมชาติของชีวิตผ่านการอดทนอดกลั้นเป็นการฝึกฝนตนเองทั้งในส่วนที่จะต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนและร่างกายและชีวิต ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้อาจอธิบายผ่านการใช้ชีวิตของพระภิกษุกับความเป็นผู้สูงวัยนั้นมีลักษณะปฏิบัติที่เป็นอันเดียวกันคือต้องอดทนต่อสิ่งต่างๆ ที่เป็นกิเลสภายในที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตภายนอกจึงจะพบหลักการนี้ในวิถีปฏิบัติของกลุ่มนักบวชในวัฒนธรรมอินเดียที่เมื่อมีอายุสูงวัยจะแสวงหาการหลุดพ้นพันธะที่มีต่อร่างกายว่าเป็นความดีอันสูงสุด เป็นการตระหนักแน่ว่าการกระทำจะชั่วหรือดีก็ตาม ถ้าทำไปด้วยต้องการความสนุกเพลิดเพลินในวัตถุก็จะก่อให้มีการเกิดอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อคนเข้าใจว่า ความเพลิดเพลินทางโลกทั้งหมดนั้นคลุกเคล้าไปด้วยความทุกข์ เลยทำให้เบื่อหน่ายชีวิตในโลกนี้ เขาจะพยายามควบคุมความอยากของตน งดเว้นการกระทำที่ต้องห้ามและทำแต่สิ่งที่จะก่อให้เกิดความเพลิดเพลินในอนาคต ฉะนั้น โอกาสแห่งการเกิดอีกและความผูกมัดต่างๆ ก็จะถูกขจัดออกไป (ธิเรนทรโมฮัน ทัตตะ, 2524)

ข้อพิจารณานี้จึงทำให้ผู้สูงอายุและนักบวชนั้นต้องหาวิธีฝึกปฏิบัติด้วยการใช้หลักความอดทนต่อทุกสิ่งรอบตัวได้อย่างเข้าใจ เป็นต้นว่า ความอดทนอดกลั้นต่อถ้อยคำที่ผู้อื่นกล่าวชั่วร้ายแรง ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางเรื่องความอดทนอดกลั้นนั้นไว้ในลักษณะของพระภิกษุผู้หวังรักษาอาชีวะให้บริสุทธิ์แม้ต้องตายก็ไม่ยอมให้ใจน้อมนึกไปถึงในทางอกุศลถึงการแสวงหาที่ไม่เหมาะสม (พุทธทาสภิกขุ, 2549) ด้วยข้อพิจารณาเนื้อหาของอาชีวปาริสุทธิศีลของพระอัมพชาทกมหาติสสเถระ (พระพุทธโฆสเถระ, 2560) ที่ท่านยอมอดอาหารและเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทาง หมดแรงล้มลงนอนอยู่ที่โคนต้นมะม่วงมีผลดก หล่นเกลื่อนกลาดต้นหนึ่ง ท่านไม่เคยคิดจะหยิบมาฉันเพราะผิดวิธีของสมณะ จนกระทั่งมีอุบาสกคนหนึ่งมาพบเข้า ท่านก็ยังไม่เอ่ยปากขอร้อง อุบาสกได้สังเกตเห็นความอิดโรยกระวนกระวายของพระเถระเอง จึงขยำมะม่วง ทำปานะถวาย พอพระเถระมีความสดชื่นบ้าง ก็ยกพระเถระขึ้นหลัง แบกไปส่งถึงที่อยู่ พระเถระสำเหนียกตนว่า ผู้นี้ไม่ใช่บิดา ไม่ใช่มารดา ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่พวกพ้อง แต่ที่เขาทำกับเราอย่างนี้ เพราะความที่เรามีศีล ท่านเกิดปีติปราโมทย์ในศีลของตน จิตสงบเป็นสมาธิ ใช้ขันติเจริญวิปัสสนาจนกระทั่งได้เห็นแจ้งธรรม บรรลุคุณวิเศษชั้นสูงบนหลังอุบาสกนั้น

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอหลักปฏิบัติเรื่องความอดทนแบบพระภิกษุนั้นจะสอดคล้องกับวิธีปฏิบัติของผู้สูงอายุที่จะต้องใช้ความอดทนเป็นพื้นฐานในการรักษาสุขภาวะของผู้สูงอายุให้เกิดความยั่งยืนในมิติที่สอดคล้องกับสังคมไทย ซึ่งมีฐานของความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญต่อไป

หลักขันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในการดูแลผู้สูงอายุนั้น ขันติธรรมสำคัญที่ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความรักและความเข้าใจโดยเริ่มจากการใช้หลักการทางด้านจิตใจเป็นพื้นฐานในการใช้เป็นหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

โดยความหมายของขันติตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ขันติยังต้องมีลักษณะประกอบด้วยการอดทนอดกลั้นที่ปราบปรามบาปธรรม (ธรรมฝ่ายชั่วที่เกิดขึ้นในจิตใจ อันได้แก่ตัณหา ความโลภ ความพยาบาท ความเบียดเบียน ความถือตัว และความกระด้าง เป็นต้น) อีกทั้ง ขันติ มีรากศัพท์คือ ขม ที่แปลว่า อดทน อดกลั้น อภัยให้ หมายถึง อดทนอดกลั้นยังไม่พอ จำเป็นที่ผู้ปฏิบัติขันติต้องยกจิตให้สูงขึ้นได้ด้วย กล่าวคือให้สามารถยินดีให้อภัยได้ โดยมีสติ คิดโยนิโสมนสิการ เกิดปัญญาสอนตนเองให้รู้จักคิดเป็น คิดถูก รู้จักให้อภัยเป็น ให้อภัยได้ อีกด้วย การมีสติโยนิโสมนสิการให้คิดเป็น คิดถูก ก็ต้องมีรากฐานมาจากสัมมาทิฏฐิ คือเห็นถูกต้องนำมาก่อน รู้ว่าการให้อภัย เป็นการปลดปล่อย ละวาง ทิ้งบาปธรรมอันทำให้อกุศลจิตที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่เกิดขึ้น อกุศลจิตที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับลงด้วยกุศลจิตที่เข้ามาแทนที่ คือการให้อภัย และปัญญาอันมีสัมมาทิฏฐิเป็นรากฐานที่ดีจึงนำทางกุศลจิตดำเนินต่อไปได้ และปัญญา (หมายถึงปัญญาที่มีสัมมาทิฏฐิ) ที่ว่านี้ยังสอนให้จิตรู้จักยกขึ้น (ยกจิตที่กอปรด้วยกุศลให้สูงขึ้น) เป็นความเมตตา เป็นความรักมีกรุณา ยินดีกระทำกิจต่อไปให้กาย วาจา ใจประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม ให้เกิดเป็นบารมีแห่งคุณธรรมทั้งหลาย ช่วยให้เกิดความสำเร็จในกิจการงานทั้งปวงได้ตามประสงค์และสั่งสมเพื่อส่งเสริมความเป็นอริยะ ในกาลต่อไปข้างหน้าซึ่งสอดคล้องกับในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวว่า “ขันติ คือ ความยับยั้งใจไว้ได้ เป็นธรรมเครื่องเผาบาปให้เหือดแห้งชั้นเยี่ยม เรายกย่องบุคคลผู้มีขันติเป็นกำลัง มีขันติเป็นกองทัพว่าเป็นพราหมณ์ คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องป้องกันความฉิบหาย และนำไปซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาให้แก่ตนและคนอื่น ที่จะประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าขันตินั้น ย่อมไม่มี” (พระพุทธโฆสเถระ, 2560)

ความหมายของขันติว่า ขันติ ความอดทน คือ ทนลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ, ความหนักเอาเบาสู้เพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีงาม และได้อธิบายเพิ่มเติม (เมื่อครั้งเป็นพระธรรมปิฎก) ในหนังสือข้อคิด เพื่อชีวิตและสังคม โดยได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า ขันติ คือ ความอดทนอดกลั้น แข็งแรงทนทาน เหมือนต้นไม้ทนทาน ต่อดินฟ้าอากาศ ทนต่อพืชต่างๆ กาฝากและพวกแมลงต่างๆ มาชอนไช บางทีมีลมปรงเป็นมรสุม ต้องยืนต้นผ่านพ้นภัยทุกอย่างไปให้ได้ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2548) ส่วนท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่าความหมายของขันติว่าคือความอดทนอดกลั้นเพื่อสู้กิเลสตัณหา ความอดทนอย่างนี้แหละจึงสมควรที่จะได้รับผล (ผลคือการบรรลุมรรค ผล ได้) ท่านจึงแนะแนวให้ทุกคนทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติให้ดีที่สุด การทำหน้าที่คือการทำงานทั้งหมด ถ้าจะเรียกให้ถูกต้อง หน้าที่คือธรรมะ หรือการปฏิบัติธรรม ทำงานเพื่อเสียสละความเห็นแก่ตัวออกไป ซึ่งเป็นรากฐานที่ดีที่สุดของการปฏิบัติธรรม ต้องให้รู้จักอดทนเพื่อต่อสู้กับกิเลส อย่าทำหน้าที่เพื่อกิเลสตัณหา คืออย่ารับจ้างกิเลสตัณหา ให้ทำหน้าที่ของมนุษย์เพื่อความเป็นมนุษย์แล้วจึงจะสามารถปลดเปลื้องความทุกข์ทั้งส่วนตัวและส่วนผู้อื่นได้ บุคคลใดทำหน้าที่ของความเป็นมนุษย์เพื่อความเป็นมนุษย์เรียกว่า มนุษย์ที่ดีที่สุด (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

ความอดทนหรือความอดกลั้น จึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยบุคคลสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและก้าวผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ด้วยใจเข้มแข็ง ขันติเป็นความสามารถในการทนต่อสิ่งที่ยากลำบากทั้งทางกายและใจ เพื่อมุ่งสู่จุดหมายที่ดีงาม โดยสามารถจำแนกลักษณะของขันติได้ 4 ประการ คือ

1. ความอดกลั้นต่อสภาพธรรมชาติ เช่น ความร้อน ความหนาว ลม แดด หรือแมลงกัดต่อย
2. ความอดกลั้นต่อความเจ็บป่วยทางกาย

3. ความอดกลั้นต่อความยากลำบากในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งอาจมีทั้งคนพาลหรือผู้มีพฤติกรรมไม่น่าพึงใจ

4. ความอดกลั้นอย่างสูงสุด คือ การอดกลั้นต่อแรงบีบคั้นของกิเลสภายในใจ ซึ่งเป็นพลังผลักดันให้มนุษย์กระทำในสิ่งที่ไม่สมควร ขันติในระดับนี้จึงเป็นการฝึกฝนจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออำนาจของกิเลส ทั้งยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาตนทางธรรม

ขันติเป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อจิตใจของมนุษย์ เพราะมนุษย์ต้องอาศัยพลังใจในการต่อสู้และดำรงชีวิตท่ามกลางความยากลำบาก ทั้งในการทำงานและในการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว หากผู้ใดมีขันติอย่างมั่นคง ย่อมสามารถอดทนต่อแรงกดดันต่าง ๆ ได้ดี และมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยความสงบเยือกเย็น พลังใจจากขันติจึงมีความจำเป็นยิ่งกว่าพลังทางกาย เพราะเป็นพลังภายในที่ช่วยให้จิตใจมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค นอกจากนี้ ขันติยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการข่มระงับกิเลส โดยเฉพาะความโลภ ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความชั่วร้ายทั้งหลาย เช่น การทุจริต คดโกง หรือการเบียดเบียนผู้อื่น ความโลภยังก่อให้เกิดการละเมิดศีล 5 ดังนั้น ผู้มีขันติย่อมสามารถข่มใจไม่ให้หลงไปตามสิ่งยั่วยวน รักษาความไม่ประมาท และดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงามได้ (ธรรมนันท์ อาทิตย์วงศ์, 2559)

ส่วนการใช้ขันติระงับความโกรธ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน จำเป็นต้องอาศัยคุณธรรมอื่นร่วมด้วย ได้แก่ ทมะ (การข่มใจ) ปัญญา (ความรู้) สติ (ความระลึกได้) สังวร (ความสำรวม) สัจจาธิษฐาน (การตั้งมั่นในความจริง) จาคะ (ความเสียสละ) หิริโอตตัปปะ (ความละอายแก่ใจและความเกรงกลัว) กัมมัสสกตาญาณ (การรู้ว่าสัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน) มรณานุสสติ (การระลึกถึงความตาย) และเมตตา (ความรัก) เพื่อช่วยให้จิตใจสงบและไม่ถูกครอบงำด้วยโทสะ สำหรับความหลง ซึ่งเป็นกิเลสที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งกว่าความโลภและความโกรธ แม้แต่พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ก็ยังไม่สามารถละได้โดยสิ้นเชิง เพราะความหลงเป็นกิเลสในระดับอนุสัย การกำจัดความหลงจึงต้องอาศัยปัญญาญาณ เป็นเครื่องชำระล้าง เพื่อให้จิตใจหลุดพ้นจากอวิชชาอย่างแท้จริง

ส่วนอานิสงส์ของความอดทนมี ๕ ประการนี้ คือ ๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนหมู่มาก ๒. เป็นผู้ไม่มากด้วยเวร ๓. เป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ ๔. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติตาย ๕. หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 214 หน้า 347-348, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การระบุถึงผลที่เกิดขึ้นของความอดทนนั้นเกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีความอดทนนั้นจะเกี่ยวข้องกับคนที่ดูแลผู้สูงวัยด้วย ทั้งนี้เนื่องจากคนที่ดุแลบุคคลเหล่านี้จะต้องเรียนรู้และข่มใจทางอารมณ์ กล่าวคือมีอดทนอดกลั้นในความทุกขเวทนา เช่นอดทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย รวมถึงความเหนื่อยล้าของร่างกายและจิตใจ โดยจิตเข้าใจในกองทุกข์และเวทนาที่ได้รับ ไม่มีความหงุดหงิดคิดโกรธผู้ใด ไม่แสดงอาการเกรี้ยวกราดผู้พยาบาลหากบริการไม่ทันใจ มีแต่ความเมตตากรุณาเห็นใจในภาระที่ผู้พยาบาลมี ทำตัวเป็นคนไข้ที่ดี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 366 หน้า 241, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทำให้ผู้สูงวัยที่อาจมีความเจ็บป่วยบอกอาการตรงตามความเป็นจริง เพื่อง่ายต่อการรักษา อดทนอดกลั้นเวทนาและแสดงออกที่ดี (มีโสรัจจะ) เพื่อมุ่งการประพฤติความดี สำรวมลงในความอดทนอดกลั้นตามสมควรแก่สถานการณ์ เป็นต้น หรือมีสัมมาทิฐิว่า ชีวิตเป็นของน้อย เราควรไม่ปล่อยเวลาให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์ จะได้ใช้เวลาอย่างนี้ด้วยความอดทนอดกลั้นเพื่อเข้าถึงอริยมรรคแปด โดยมีจิตแนบในความคิดตรึกที่ถูกต้องเป็นสัมมา

สังกัปปะ ประพฤติสัมมาวาจา ปฏิบัติต่อผู้อื่นถูกต้องเป็นสัมมากัมมันตะ มีอาชีพสุจริต เป็นสัมมาอาชีวะ รีบประกอบความเพียรถูกต้องคือเพียรละอกุศล ทำกุศลจิตให้เกิดขึ้น เป็นสัมมาวายามะ เข้าสติปัฏฐาน เช่นกายคตาสติเป็นต้นเป็นสัมมาสติ มีสมาธิถูกต้องเป็นสัมมาสมาธิ เป็นตัวอย่าง อธิวาสนขันติ คือความอดทนเพื่ออริยมรรคแปดบริบูรณ์เป็นต้น ซึ่งข้อพิจารณาทั้งผู้สูงวัยและผู้ดูแลจะต้องมีความอดทนไปพร้อมกัน

การดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุในสังคมปัจจุบัน

ช่วงวัยผู้สูงอายุว่าเป็นช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต หากช่วงพัฒนาการทางสังคมในวัยที่ผ่านมามีการปรับตัวได้ดี เมื่อถึงวัยสูงอายุจะมีความพึงพอใจในชีวิตของตนเองและประสบการณ์ที่ผ่านมา รู้จักหาความสุขจากความสงบ พร้อมรับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง (Integrity) หากมีร่างกายที่มีสุขภาพดีก็ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้มีสุขภาพจิตที่ดีการที่ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตดีนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุขในบั้นปลายชีวิต โดยส่วนใหญ่แล้ว บุคคลทั่วไปจะเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดีจนแก่ชรา แต่สำหรับบางคนอาจมีการเสื่อมถอยทางจิตใจ เมื่ออายุมากขึ้นความสนใจต่อสิ่งแวดล้อมลดลง มีความตั้งใจทำอะไรลดน้อยลง ซึ่งในส่วนของผู้สูงอายุนั้นสามารถมีการปรับตัวทางสังคมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านร่างกายผู้สูงอายุ เห็นว่าการรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ การตระหนักรู้ถึงความเสื่อมไปของสภาพร่างกาย และสามารถยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้น เป็นสิ่งที่ทำให้การดำเนินชีวิตในปัจจุบันมีความทุกข์น้อยลง การปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ผู้สูงอายุเห็นว่าการยอมรับความไม่แน่นอนของชีวิต การใช้ชีวิตได้สอดคล้องกับความเป็นจริงและการรู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่ากับทุกคน สามารถสร้าง ความมั่นคงทางจิตใจและจิตวิญญาณของตนมากขึ้น การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่นั้น ผู้สูงอายุได้เปลี่ยนบทบาทหน้าที่ในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากเดิมเมื่ออดีตที่เคยอาศัยอยู่บ้านกับครอบครัว มีหน้าที่การงานหรือสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ทำให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้การปรับตัวในบทบาทหน้าที่ใหม่ โดยเห็นได้จากความคิดเห็นที่ผู้สูงอายุเห็นว่าการลดหน้าที่ลงทำให้วิถีชีวิตเรียบง่ายและสงบเย็น มีการยอมรับได้กับบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของตนเอง และสามารถรับผิดชอบบทบาทหน้าที่ของตนเองได้ดีและการปรับตัวด้านการพึ่งพาระหว่างกันผู้สูงอายุเห็นว่าการได้ช่วยเหลือผู้อื่น การพึ่งพาลูกหลานให้น้อยที่สุดและการมีความพึงพอใจในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทำให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข (ญาณตา จ่าทา, ประชา อินัง และ เพ็ญนภา กุลนภาดล, 2564)

อีกด้านหนึ่งคือการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุนั้นมาจากการพัฒนาทางสังคมในแต่ละช่วงวัย เมื่อถึงวัยสูงอายุจะมีข้อสังเกตถึงผลรวมของชีวิตว่าดีหรือไม่ดี มาจากการตรวจสอบผ่านความพึงพอใจในชีวิตของตนเองและประสบการณ์ที่ผ่านมา หากบุคคลรู้จักหาความสุขจากความสงบ พร้อมรับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง (Integrity) มีร่างกายที่มีสุขภาพดีก็ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้มีสุขภาพจิตที่ดีการที่ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตดีนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุขในบั้นปลายชีวิต โดยส่วนใหญ่แล้ว บุคคลทั่วไปจะเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดีจนแก่ชรา แต่สำหรับบางคนอาจมีการเสื่อมถอยทางจิตใจ เมื่ออายุมากขึ้นความสนใจต่อสิ่งแวดล้อมลดลง มีความตั้งใจทำอะไรลดน้อยลง ซึ่งในส่วนของผู้สูงอายุนั้นสามารถมีการปรับตัวทางสังคมในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านร่างกายผู้สูงอายุ เห็นว่าการรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ การ

ตระหนักรู้ถึงความเสื่อมไปของสภาพร่างกาย และสามารถยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้น เป็นสิ่งที่ทำให้การดำเนินชีวิตในปัจจุบันมีความทุกข์น้อยลง การปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ ผู้สูงอายุเห็นว่าการยอมรับความไม่แน่นอนของชีวิต การใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับความเป็นจริงและการรู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่ากับทุกคน สามารถสร้างความมั่นคงทางจิตใจและจิตวิญญาณของตนมากขึ้น การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่นั้น ผู้สูงอายุได้เปลี่ยนบทบาทหน้าที่ในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากเดิม เมื่ออดีตที่เคยอาศัยอยู่บ้านกับครอบครัว มีหน้าที่การงานหรือสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ทำให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้การปรับตัวในบทบาทหน้าที่ใหม่ โดยเห็นได้จากความคิดเห็นที่ผู้สูงอายุเห็นว่าการลดหน้าที่ลงทำให้วิถีชีวิตเรียบง่ายและสงบเย็น มีการยอมรับได้กับบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปของตนเอง และสามารถรับผิดชอบบทบาทหน้าที่ของตนเองได้ดีและการปรับตัวด้านการพึ่งพาระหว่างกัน ผู้สูงอายุเห็นว่าการได้ช่วยเหลือผู้อื่น การพึ่งพาลูกหลานให้น้อยที่สุด และการมีความพึงพอใจในความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทำให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข (ญาณตา จ่าทา, ประชา อินัง และ เพ็ญนภา กุลนภาดล, 2564)

จากแนวคิดของผู้สูงวัยที่วางชีวิตของผู้สูงวัยตามอายุที่เป็นช่วงวัยเกษียณ มีความเสื่อมของร่างกาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตใจ การดูแลจิตใจจึงต้องมีความมั่นคง ขณะเดียวกันก็รู้สึกได้ถึงผลรวมของชีวิตที่ผ่านมาในแนวทางที่ดี ไม่รู้สึกเสียดายต่อช่วงเวลาที่ผ่านมา รวมถึงการยอมรับบทบาทที่เปลี่ยนไปได้ และลดทอนบทบาทที่ไม่จำเป็น สร้างความพึงพอใจต่อสิ่งรอบข้างจึงเป็นวิธีการดูสุขภาวะของผู้สูงอายุ

การใช้หลักขันติเพื่อการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

การดูแลสุขภาวะทางจิตใจและกายภาพจึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับผู้สูงอายุที่จะอยู่ร่วมทางสังคม ทั้งนี้สังคมไทยนั้นปรับตามการดูแลสุขภาวะตามลักษณะความเป็นพระพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักการปฏิบัติในแต่ละชุมชน โดยจะพบการนำเอาขันติมาใช้ดูแลผู้สูงอายุให้เกิดผลทางสุขภาวะทั้งทางกายและใจ ดังนี้

๑. ขันติในฐานะการเป็นที่พึ่งทางใจ เมื่อคนอายุมากขึ้น จำเป็นจะต้องลดทอนการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และต้องอยู่ลำพังคนเดียว หรืออาจพึ่งพาลูกหลานให้น้อยที่สุด ลดความสัมพันธ์กับผู้อื่นและต้องอยู่ลำพังคนเดียวเช่นเดียวกับวิถีนักบวชที่ต้องท่องไปคนเดียว ซึ่งความอดทนในลักษณะของการเป็นนักบวชหรือสมณะจะสอนให้ปล่อยวางจากทุกสิ่งและสร้างที่พึ่งทางใจขึ้น ในการพิจารณาที่พึ่งนั้น พุทธทาสภิกขุได้พิจารณาวัยจากคำว่า ชีวิต คือ เป็นอยู่ ไม่แก่ ควรจะเรียกว่า ชีวิตจริง ถ้ายังแก่ ตายได้ อย่างนี้มันก็ไม่ใช่ชีวิต เป็นชีวิตที่ตาย ลองไปเปรียบเทียบกันดูว่า ชีวิตที่รู้จักตาย และชีวิตที่ไม่รู้จักตาย ชีวิตที่รู้จักตายเท่านั้นแหละที่มันจะมีปัจฉิมวัย คือชีวิตบั้นปลาย ถ้าเป็น ชีวิตนิรันดรเสียแล้วมันไม่มีชีวิตบั้นปลาย ไม่มีบั้นต้น ไม่มีขั้นกลาง แต่ที่ แรกมันยังเข้าไปไม่ถึง เป็นคนธรรมดาสามัญ จึงต้องมีเบื้องต้น ปฐมวัย และมัชฌิมวัยตรงกลาง และถึงปัจฉิมวัย ถ้าชีวิตธรรมดาก็ตายเข้าโลง ครั้นศึกษาไปถึงชีวิตนิรันดร มันก็ไม่มีการตาย ไม่ต้องเข้าโลง ชีวิตชนิดนั้นจึง ไม่มีปัจฉิมวัย ไม่อาจไปแบ่งเขาได้ว่า เป็นปฐมวัย หรือปัจฉิมวัย เอาผลสุดท้ายในทางธรรมเป็นหลัก ชีวิตคนทั่วๆ ไปนี้ตามธรรมดา ยิ่งนานเข้ามันก็ยิ่งแก่หง่อมเข้าแล้วมันก็ตาย เป็นชีวิตที่จบอยู่กับความตาย แล้วมันก็ไม่อยากตาย มันทุรนทุราย และก็มีความแก่ ความร่วงโรยทรุดโทรม จนกระทั่ง ตาย นี้คุณก็จะสังเกตเห็น หรือเห็นๆ

กันอยู่ รู้กันอยู่ แต่ทีนี้ ยิ่งอายุมาก ยิ่งเป็นหนุ่มยิ่งสดชื่นไม่ทรุดโทรม แล้วก็ยิ่งเป็นหนุ่ม จนไม่รู้จักแก่นี้คงจะฟังไม่ถูก ถ้าเอาร่างกายเป็นหลักมันก็ทรุดโทรมถูกแล้ว แม้ พระพุทธเจ้าก็แก่ ร่างกายก็ทรุดโทรมกลายเป็น ร่างกายของคนแก่ แต่ดวงจิตดวงวิญญาณกลาย เป็นนิพพานที่ไม่รู้จักตาย ฉะนั้นจึงเรียกว่าหนุ่มถึงที่สุด หนุ่มที่ไม่รู้จักแก่อีกต่อไป นี่ปัจฉิมวัย ชีวิตบั้นปลายของคนชนิดนี้ มันเป็นอย่างนี้ก็เลยเอามาพูดให้ฟัง ให้คิดกันเสียทั้งสองอย่าง (พุทธทาส อินทปญฺโญ, 2548) หลักธรรมที่ช่วยทำให้เข้าใจถึงวัยเกี่ยวข้องกับการเข้าใจความจริงบนฐานคิดแบบนักบวชที่เน้นที่พึ่งทางใจเป็นหลัก และเมื่อมีความอดทนก็จะเกิดความอดกลั้น ก็จะเข้าใจได้ถึงหลักธรรมของชีวิตที่ต้องมีความยั่งยืนยาวนานของการรับรู้ว่าชีวิตหนึ่งหากมีความอดทนมากพอก็จะอยู่ได้จนถึงแก่ชรา ไม่ห่างหายไปเสียก่อนระหว่างทาง

๒. ขันติในฐานะความสุขสงบทางอารมณ์ ผู้สูงวัยจะมีวุฒิภาวะมากกว่าเด็ก จึงต้องอาศัยความอดทนรอคอยได้มากกว่าคนทั่วไป การอดทนให้ถึงเวลาที่เหมาะสมด้วยจิตใจที่ไม่ทุกข์ไม่เศร้าหมอง มีแต่ความแช่มชื่นเบิกบาน ประกอบกองกุศลด้วยความปรารถนาเพื่อสร้างบารมี เช่นอดทนทำทาน เพื่อทานบารมีบริบูรณ์ อดทนรักษาศีลเพื่อศีลบารมีบริบูรณ์ อดทนปลีกวิเวก เพื่อเนกขัมมะบารมีบริบูรณ์ อย่างนี้เป็นต้น มีความอดทนอดกลั้นในการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนาเป็นต้น โดยคิดอย่างถูกต้องว่า กองกุศลเป็นสิ่งที่ควรสร้าง การสร้างความดีสร้างบารมีเป็นเรื่องที่ต้องรีบกระทำในเวลาปัจจุบันคือเดี๋ยวนี้ แล้วลงมือสร้างความดี เพราะ ผลของความดีต้องอาศัยเวลาในการส่งผล เหมือนการปลูกต้นไม้เมื่อได้ลงมือเพาะเมล็ดหว่านลงดิน ก็ต้องหมั่นรดน้ำและอาศัยเวลาให้ผล จึงควรอดทนบากบั่นพยายามรักษาศีลไม่ให้ขาด ไม่ให้ถูกทำลาย จะยินดีอดทนทำความดีเพื่อสะสมบารมีเรื่อยไป สักวันหนึ่งบารมีของเราก็จะเต็มทั้งสิบบารมี มีความอดทนรอคอยได้ว่า เมื่อถึงเวลาความดีจะส่งผล เราก็จะได้รับผลดีนั้นเอง เห็นว่าอธิวาสนขันติเพื่อสร้างบารมีเป็นบารมีที่ควรสร้าง เมื่อใดบารมีบริบูรณ์ ก็จะเป็นเวลาอันสมควรให้ตนได้บรรลุธรรม เมื่อผู้สูงวันฝึกขันติก็จะช่วยปรับอารมณ์ที่มีอยู่ให้เบาขึ้น แต่หากอายุมากแล้วขาดการมีขันติ อารมณ์ก็จะยิ่งเพิ่มขึ้น ซึ่งเสี่ยงต่อการจะเกิดโรคโดยเฉพาะโรคสะโตก หรือโรคหัวใจ รวมถึงโรคอื่นๆ เพื่อจะช่วยให้ผู้สูงอายุระงับยับยั้งตัวเองได้ จึงควรจะหมั่นนฝึกขันติ คือความอดทนอดกลั้น ทั้งนี้เพื่อเอื้อให้เกิดพฤติกรรมที่จะช่วยป้องกันโรคร้ายเหล่านี้ รวมทั้งยังเป็นวิธีการสร้างเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันทางสังคม กล่าวคือ การจะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้นั้นจำเป็นต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อถ้อยคำที่ผู้อื่นกล่าวชั่วร้ายแรง เนื่องจากถ้อยคำที่ว่าร้ายของผู้อื่นจะทำให้ผู้ฟังรู้สึกเป็นทุกข์มาก เจ็บแสบ เจ็บใจ คับแค้นใจมาก การจะทำให้ตนเองเป็นอิสระจากความโกรธและความเกลียดได้ ก็คือต้องค่อยๆ พิจารณากิเลสเหล่านั้น โดยแยบคายแล้ว ให้เห็นโทษของกิเลส และเห็นประโยชน์ที่จะเกิดจากการละทิ้งกิเลสเหล่านั้น ขณะที่คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมสำหรับคนไม่เชื่อก็อาจไม่สนใจเรื่องนี้ สำหรับสิ่งที่เหมาะสมที่จะทำในสถานการณ์นั้น บางทีก็เกิดขึ้นจากการที่ใครสักคนต้องอดทนอันเป็นการเชื่อมไปหาข้อคิดต่างๆ เช่นว่า เรากับคนนั้นอาจมีกรรมร่วมกันมาในอดีต (Peter Harvey, 2000) การฝึกหายใจเพื่อระงับอารมณ์ รวมถึงการหายใจเพื่อเตือนสติตัวเองก็เป็นหลักปฏิบัติในการสร้างขันติขึ้นมาตามลำดับ

๓. ขันติในฐานะการอยู่ร่วมกัน ในการอยู่ร่วมกันทางสังคมต้องอาศัยหลักปฏิบัติที่จะช่วยเอื้อให้เกิดความสามัคคีกัน และข้อปฏิบัติที่จะทำให้เกิดสิ่งเหล่านั้นได้ต้องเป็นหลักปฏิบัติทางศาสนาที่มีพื้นฐานจากประสบการณ์ สติปัญญา อารมณ์ หรือศีลธรรมที่ทำให้ทุกคนมาอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมภายใต้ของพิธีกรรมที่มีอิทธิพลต่อความรู้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน จะพบได้จากพิธีกรรมสวดมนต์ที่

ผู้สูงอายุหญิงมาสวดมนต์ที่วัดทั้งกลางวันและกลางคืน แทนที่จะเหนื่อย แต่กลับเป็นว่า พอรุ่งเช้าทุกคนต่างหากเหน็ดเหนื่อย มีเรี่ยวแรงสดชื่นและกระฉับกระเฉง เมื่อถูกถามว่าเหนื่อยไหม ก็จะได้รับคำตอบว่า ทำไมจะรู้สึกเหนื่อยละ เรามาวัดเพื่อที่จะทำให้ฟื้นคืนพละกำลัง จากนั้นจะไม่พบถึงความเหน็ดเหนื่อยจากการใช้เวลาทั้งคืนทนกับการสวดมนต์และปฏิบัติธรรมทั้งคืนเลย (ยูคิโอะ ฮายาชิ, 2544) การเข้าใจว่าการอยู่ร่วมกันถือเป็นหลักของสังคม หากผู้สูงวัยยังอยู่กับครอบครัว สิ่งที่ต้องมีในการร่วมกันคือการมีหลักธรรมและปฏิบัติทางศาสนาที่กระตุ้นเตือนความอดทนอยู่เสมอ อย่างสวดมนต์ข้ามคืน ทำสิ่งที่เจริญศรัทธาหรือสร้างพลังใจให้คนเหล่านั้นรู้สึกถึงความสุขและปีติจากการปฏิบัติโดยเฉพาะการสวดมนต์ ไหว้พระและปฏิบัติธรรมตลอดคืน

องค์ความรู้ใหม่

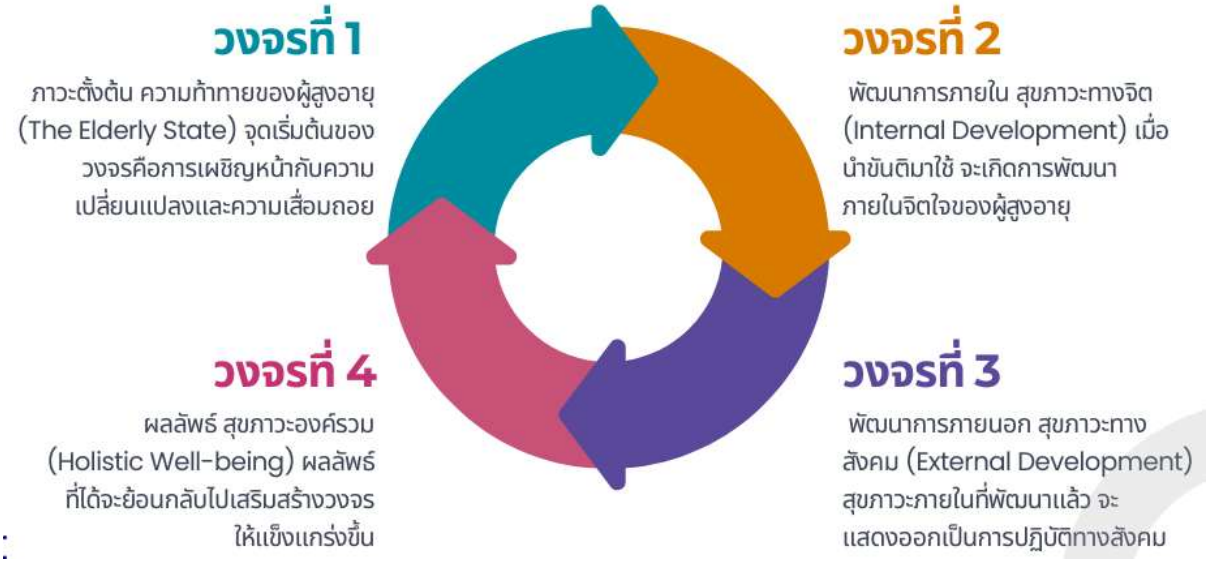
ขันติ หรือความอดทน เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้การดูแลผู้สูงอายุเป็นไปอย่างมั่นคง ไม่สะดุด เมื่อต้องเผชิญกับความยากลำบาก ความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุ หรืออุปสรรคต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น ผู้ดูแลที่มีความอดทนจะสามารถก้าวผ่านสถานการณ์เหล่านั้นไปได้ด้วยดี ทำให้การดูแลดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนทำให้เกิดวงจรสุขภาวะผู้สูงอายุด้วยขันติ (The Elderly Well-being Cycle through Khanti) ประกอบด้วย

วงจรที่ 1 ภาวะตั้งต้น ความท้าทายของผู้สูงอายุ (The Elderly State) จุดเริ่มต้นของวงจรคือการเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงและความเสื่อมถอย

วงจรที่ 2 พัฒนาการภายใน สุขภาวะทางจิต (Internal Development) เมื่อนำขันติมาใช้จะเกิดการพัฒนาภายในจิตใจของผู้สูงอายุ

วงจรที่ 3 พัฒนาการภายนอก สุขภาวะทางสังคม (External Development) สุขภาวะภายในที่พัฒนาแล้ว จะแสดงออกเป็นการปฏิบัติทางสังคม

วงจรที่ 4 ผลลัพธ์ สุขภาวะองค์รวม (Holistic Well-being) ผลลัพธ์ที่ได้จะย้อนกลับไปเสริมสร้างวงจรให้แข็งแกร่งขึ้น

ภาพประกอบ 1 วงจรสุขภาวะผู้สูงอายุด้วยขันติ

สรุป

ขันติในทางพระพุทธศาสนามีความหมายลึกซึ้งกว่าความอดทนทั่วไป โดยหมายถึงการยับยั้งใจ และการปราบปรามบาปธรรม (ธรรมฝ่ายชั่ว) รากศัพท์ ขม (อดทน) ยังรวมถึงการยกระดับจิตใจให้สามารถให้อภัยได้ โดยอาศัยสติ โยนิโสมนสิการ และสัมมาทิฏฐิ เพื่อละอกุศลจิตและเจริญกุศลจิต คัมภีร์วิสุทธิมรรคยกย่องขันติว่าเป็นธรรมเครื่องเผาบาปชั้นเยี่ยม โดยสามารถจำแนกขันติได้ 4 ประการ คือ การอดกลั้นต่อสภาพธรรมชาติ, ต่อความเจ็บป่วยทางกาย, ต่อความยากลำบากในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และการอดกลั้นสูงสุดต่อแรงบีบคั้นของกิเลสภายใน ในบริบทของผู้สูงอายุ การมีสุขภาวะที่ดีสัมพันธ์กับการปรับตัวในมิติต่าง ๆ ทั้งการยอมรับความเสื่อมทางร่างกาย การปรับอัตมโนทัศน์ให้รู้สึกมีคุณค่า การยอมรับบทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนไป และการจัดการภาวะพึ่งพาระหว่างกัน บทความเสนอการประยุกต์ใช้ขันติใน 3 มิติเพื่อสนับสนุนการปรับตัวนี้ ได้แก่ 1) ขันติในฐานะที่พึ่งทางใจ ช่วยให้ผู้สูงอายุเผชิญความโดดเดี่ยวได้เช่นเดียวกับวิถีนักบวช และเข้าใจสภาวะที่ร่างกายเสื่อมแต่จิตใจสามารถพัฒนาได้ 2) ขันติในฐานะความสุขสงบทางอารมณ์ ช่วยในการระงับยับยั้งอารมณ์เชิงลบ อดทนรอคอยผลแห่งความดี ซึ่งช่วยป้องกันโรคที่เกิดจากอารมณ์ และอดทนต่อถ้อยคำรุนแรง และ 3) ขันติในฐานะการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยอาศัยกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ข้ามคืน เพื่อฝึกความอดทน สร้างพลังใจ และความสามัคคี โดยสรุป ทั้งผู้สูงวัยและผู้ดูแลจำเป็นต้องมีความอดทนไปพร้อมกัน เพื่อสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืนในบั้นปลายชีวิต

เอกสารอ้างอิง

ญาณตา จ่าทา, ประชา อินัง และ เพ็ญนภา กุลนภาดล. (2564). การพัฒนาการปรับตัวทางสังคมของผู้สูงอายุด้วยการปรึกษาเชิงบูรณาการทฤษฎีและเทคนิคโดยใช้ทฤษฎีอัตถิภาวนิยมเป็นฐาน. *วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*, 7(2), 243–244.

ธรรมนันท์ อาทิตย์วงศ์. (2559). การดำเนินชีวิตด้วยหลักขันติธรรม. *วารสารร้อยแก่นสารวิชาการ*, 1(1), 16–30.

ธิเรนทรโมฮัน ทัตตะ. (2524). *ปรัชญาอินเดีย* (สนั่น ไชยานุกุล, ผู้แปล; พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2548). *ข้อคิดเพื่อชีวิตและสังคม*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 34). กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.

พระพุทธโฆสเถระ. (2560). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค* (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), ผู้แปล; พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2549). *ตามรอยพระอรหันต์*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2549). *ชีวิตคืออะไร*. กรุงเทพมหานคร: ซีแอนด์เอ็นบุ๊ค.

พุทธทาส อินทปญฺโญ. (2548). *ชีวิตในปัจฉิมวัย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยูคิโอะ ฮายาชิ. (2544). *พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน: ศาสนาในความเป็นภูมิภาค* (พินิจ ลาภธนานนท์, ผู้แปลและเรียบเรียง). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Geyer, A. L., & Baumeister, R. F. (2004). Religion, morality, and self-control. In R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (pp. 412–413). New York: Guilford Press.

Harvey, P. (2000). *An introduction to Buddhist ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.

อิทธิพลการสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการดำเนินชีวิต ในมุมมองวิทยาศาสตร์

The Influence of Chanting in Buddhism on Daily Life from a Scientific Perspective

พระเชฏฐ คันธพนิต Phra Chate Kantapanit
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: 6701101025@mcu.ac.th

Received April 1, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลการสวดมนต์ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์ ด้วยการศึกษาจากเอกสาร หนังสือวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าการสวดมนต์ได้ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิต สามารถจำแนกเป็นประเด็นดังนี้ (1) ด้านกลไกพลังงานและจิตใต้สำนึก การสวดมนต์ก่อให้เกิดพลังสั่นสะเทือนที่ช่วยปรับสมดุลร่างกายและจิตใจ อีกทั้งยังเป็นกระบวนการสื่อสารเชิงบวกกับจิตใต้สำนึกซึ่งช่วยบรรเทาภาวะซึมเศร้าและความวิตกกังวล (2) ด้านกลไกทางประสาทและสรีรวิทยา การสวดมนต์สัมพันธ์กับการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติ ระบบภูมิคุ้มกัน และระบบลิมบิก โดยช่วยลดการทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติค กระตุ้นการหลั่งเอ็นดอร์ฟิน และสารต้านอนุมูลอิสระ ส่งผลให้เกิดความผ่อนคลายและลดความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ (3) ด้านการบำบัดและการควบคุมอารมณ์ การสวดมนต์บำบัดช่วยลดความฟุ้งซ่าน ความก้าวร้าว และเสริมการควบคุมอารมณ์ โดยมีเทคนิคการสวดที่เหมาะสม เช่น การสวดช้า เบา และเป็นจังหวะ ซึ่งช่วยกระตุ้นสมองซีกขวาให้เกิดความสงบทางจิตใจ (4) ด้านคุณภาพชีวิตและมิติทางสังคม การสวดมนต์ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นศีล สมาธิ และปัญญา อีกทั้งยังเสริมสร้างความเชื่อ ความศรัทธา และความผูกพันทางศาสนาในระดับชุมชน

คำสำคัญ: การสวดมนต์; การดำเนินชีวิต; วิทยาศาสตร์

Abstract

This article aims to investigate the influence of chanting on daily life from a scientific perspective, utilizing a methodology based on the review of academic literature, scholarly texts, and relevant research. The findings reveal that chanting exerts a direct impact on health and quality of life, which can be categorized into the following dimensions: (1) Energy Mechanisms and the Subconscious: Chanting

generates vibrational energy that harmonizes the body and mind. Furthermore, it serves as a positive communication process with the subconscious, effectively alleviating symptoms of depression and anxiety. (2) Neurophysiological Mechanisms: Chanting is correlated with the functioning of the autonomic nervous system, the immune system, and the limbic system. It reduces sympathetic nervous system activity while stimulating the release of endorphins and antioxidants, thereby inducing relaxation and efficiently mitigating stress. (3) Therapeutic Applications and Emotional Regulation: Chanting therapy diminishes mental distraction and aggression while enhancing emotional regulation. Optimal chanting techniques—characterized by a slow, soft, and rhythmic pace—stimulate the right hemisphere of the brain, fostering psychological tranquility. (4) Quality of Life and Social Dimensions: Chanting tangibly improves the practitioner's quality of life through the development of morality (Sila), concentration (Samadhi), and wisdom (Panna). Additionally, it strengthens belief, faith, and religious cohesion within the community.
Keywords: Chanting; Daily Life; Science

บทนำ

การสวดมนต์เป็นปฏิบัติการทางจิตวิญญาณที่ปรากฏในหลายศาสนา โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนาซึ่งถือเป็นวิถีแห่งการพัฒนาจิตใจและคุณภาพชีวิต จะพบว่า การสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการรักษาพุทธพจน์ผ่านการสาธยาย ซึ่งมีต้นกำเนิดจากการท่องจำและถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าในยุคแรก ที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร พระภิกษุสงฆ์จึงใช้การสวดพร้อมกันเป็นหมู่คณะ เพื่อรักษาความถูกต้องและความครบถ้วนของพระธรรมคำสอน วิธีการสวดแบบพร้อมเพรียงนี้ทำให้สามารถตรวจสอบความถูกต้องได้โดยอัตโนมัติ หากผู้ใดออกเสียงผิด ตกหล่น หรือเกินไปเพียงเล็กน้อย ก็จะขัดแย้งกับเสียงของผู้อื่นทันที ส่งผลให้เกิดการแก้ไขและรักษาความแม่นยำของพระพุทธวจนะไว้ได้ การสวดซ้ำ ๆ เป็นจังหวะเช่นนี้ยังช่วยเสริมสร้างการจดจำ ทำให้คำสอนถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างถูกต้องและแม่นยำยิ่งกว่าการบันทึกด้วยตัวอักษรเพียงอย่างเดียว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2559)

จากข้อมูลการสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาในยุคต้นนั้นเป็นการรักษาคำสอนในพระพุทธศาสนา และเหตุแห่งการณ์บรรลุธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 26 หน้า 32, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่พอในยุคต่อมามีการเพิ่มเติมเรื่องบทสวดมนต์ที่เกิดผลแก่ผู้สวดมนต์ เช่น บทรัตนสูตรที่ช่วยให้พ้นจากภัยพิบัติ บทสวดโพชฌงค์ในการรักษาอาการเจ็บป่วย จึงกลายเป็นที่มาของการสวดมนต์เพื่อป้องกันและรักษา ทำให้การสวดมนต์มิได้เป็นเพียงการบูชาเชิงพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังมีผลกระทบต่อระบบประสาทอัตโนมัติ ระบบภูมิคุ้มกัน และกลไกการควบคุมอารมณ์ของมนุษย์ งานวิจัยเชิงประจักษ์ในปัจจุบันได้ยืนยันว่าการสวดมนต์และการฝึกสติสามารถลดความเครียด วิตกกังวล และภาวะซึมเศร้า อีกทั้งยังช่วยปรับสมดุลทางสรีรวิทยาและส่งเสริมสุขภาพโดยรวม (Tang et al., 2015; Wachholtz & Pargament, 2005) บทความนี้จึงมุ่ง

นำเสนอการวิเคราะห์อิทธิพลของการสวดมนต์ต่อสุขภาวะทางกายและจิตในมุมมองวิทยาศาสตร์ พร้อมทั้งสะท้อนข้อเสนอเชิงวิชาการเพื่อนำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

ในปัจจุบันสังคมไทยและสังคมโลกกำลังเผชิญกับปัญหาความเครียดเรื้อรัง ภาวะซึมเศร้า และความวิตกกังวลที่เพิ่มขึ้นอันเป็นผลจากวิถีชีวิตที่ซับซ้อนและการแข่งขันสูง การใช้การสวดมนต์เป็นแนวทางบำบัดเสริม (Complementary Therapy) ได้รับความสนใจมากขึ้น เนื่องจากเป็นวิธีการที่ทำได้ง่าย ไม่สิ้นเปลือง และเข้าถึงผู้คนได้ทุกระดับ ทั้งยังมีหลักฐานสนับสนุนจากงานวิจัยด้านประสาทวิทยาและจิตวิทยาสุขภาพว่าการสวดมนต์ช่วยปรับสมดุลจิตใจและร่างกายอย่างเป็นรูปธรรม (Newberg & Waldman, 2010; สมพร กันทรดุษฎี, 2562) การสวดมนต์ส่งผลต่อหลายด้าน ทางด้านแนวคิดเชิงประสาทวิทยา (Neuroscience Perspective) การสวดมนต์ส่งผลต่อสมองส่วนลิมบิกและสมองกลีบหน้า ซึ่งควบคุมอารมณ์ สมาธิ และการตัดสินใจ ทำให้เกิดความสงบและสมดุลทางอารมณ์ (Newberg et al., 2003) ทางด้านการจัดการความเครียด (Stress Management Theory) การสวดมนต์ช่วยลดการทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติกและกระตุ้นระบบพาราซิมพาเทติก ส่งผลให้ลดความดันโลหิตและอัตราการเต้นของหัวใจ (Bernardi et al., 2001) นอกจากนี้ ยังส่งผลต่อการบำบัดแบบผสมผสาน (Integrative Therapy) การผสมผสานการสวดมนต์เข้ากับการบำบัดที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น Cognitive-Behavioral Therapy (CBT) สามารถเพิ่มประสิทธิผลในการรักษา (Hofmann et al., 2010)

บทความนี้จึงต้องการหาเหตุผลในการศึกษาให้เห็นมุมมองต่อการสวดมนต์ว่ามิใช่เพียงกิจกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพเชิงสุขภาพ การศึกษานี้คาดหวังว่าจะนำไปสู่การบูรณาการระหว่างจิตวิญญาณและวิทยาศาสตร์สุขภาพ เพื่อพัฒนาแนวทางบำบัดที่ครอบคลุมมากขึ้น และสามารถนำไปใช้ได้จริงทั้งในเชิงการแพทย์ จิตวิทยา และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในสังคม

แนวคิดเรื่องการสวดมนต์ในพระพุทธศาสนา

การสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ถูกพิจารณาว่ามาจากการใช้เสียงหรือ voiceful tradition ที่ต้องการทำให้เกิดเสียง ในที่นี้การสวดมนต์คือวิธีการที่จะช่วยทำให้เข้าใจรูปแบบพิธีกรรมและผลที่ตามมา ดังนี้

1. การสวดมนต์เพื่อสืบทอดคำสอน การใช้บทสวดมนต์ที่ใช้ในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภทหลัก ได้แก่ บทสวดที่สืบทอดมาตั้งแต่ยุคแรก ซึ่งเป็นพระพุทธพจน์และคำสอนที่เดิมถ่ายทอดด้วยการสวดปากเปล่า ก่อนจะถูกรวบรวมและจัดเป็นหมวดหมู่ เช่น มงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร รวมถึง บทสวดมนต์เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน และฉบับหลวง; บทสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ที่เรียบเรียงจากพระไตรปิฎกเพื่อยกย่องคุณของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เช่น อิติปิ โส... และบททำวัตรเช้า–ค่ำ ซึ่งช่วยปลูกศรัทธาและเป็นอารมณ์แห่งสมาธิ; และบทสวดอวยชัยให้พรหรือการแผ่เมตตา ที่มุ่งแสดงความปรารถนาดีและอวยพรให้เกิดความสุขความเจริญ เช่น ภวตุ สพฺพมงฺคลํ... โดยบทสวดประเภทนี้ส่วนใหญ่แต่งขึ้นในภายหลัง แม้มิได้อยู่ในพระไตรปิฎกโดยตรง แต่ก็ได้รับความนิยมในพิธีมงคลและการประกอบศาสนกิจทั่วไป (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2559)

การสวดมนต์นอกจากจะเป็นวิถีแห่งการสืบรักษาพระพุทธพจน์และคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างศรัทธา พัฒนาสติ สมาธิ และความสงบในจิตใจ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการแสดงเมตตาและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น การสาธยายธรรมถือเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน แม้ว่าปัจจุบันบทบาทด้านการรักษาคำสอนอาจลดลง แต่การสวดมนต์ยังคงมีคุณค่าในหลายมิติ ทั้งในฐานะการสำรวมจิต การระลึกถึงหลักธรรม การโน้มนำจิตให้สงบเพื่อลดความฟุ้งซ่านและก่อให้เกิดสมาธิ ตลอดจนเป็นสื่อแห่งศรัทธาที่กระตุ้นความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและช่วยหล่อเลี้ยงจิตใจให้เกิดความร่มเย็นอย่างยั่งยืน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2559)

การสวดมนต์มีหลายบทสวด มีบทสวดนมัสการนอบน้อมบูชาพระพุทธเจ้า บทสวดพุทธานุสสติ บทสวดสรรเสริญพระพุทธคุณทำนองสรภัญญะ บทสวดขอขมาพระรัตนตรัยและบทสวดแผ่เมตตาในพุทธศาสนาเถรวาท บทสวดมักอยู่ในภาษาดั้งเดิม เช่น ภาษาบาลีหรือภาษาทิเบตโบราณ บทสวดที่นิยมในพระพุทธศาสนามักมีลักษณะเป็นถ้อยคำสั้น ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงและสวดซ้ำได้ ตัวอย่างเช่นในพระพุทธศาสนาเถรวาทมักใช้บท “นโม ตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ” ซึ่งหมายถึง “ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระอรหันต์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ส่วนในพระพุทธศาสนานิกายทิเบตก็มีบทสวดสำคัญอย่าง “โอม มณี ปัทเม หูม” ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง (Harvey, 2013) เป็นการสวดมนตรา ส่วนการสวดมนต์แผ่เมตตานั้นในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะมีบทสวดเมตตาใหญ่และการสวดบทแผ่เมตตาให้ตนเองและผู้อื่นพร้อมกับน้อมจิตแผ่เมตตาไปตามบทสวด (พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), 2555) กล่าวว่า ควรเจริญเมตตาภาวนาไปพร้อมกับการสวด

2**. การสวดมนต์เพื่อการบรรลุเป้าหมาย** เป็นการสวดมนต์ที่สร้างอานิสงส์หรือผลต่อบทสวดมนต์นั้น ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ได้แสดงข้อความถึง เหตุแห่งการณ์บรรลุธรรมมี 5 ประการ คือ

1) บรรลุธรรมขณะฟังธรรม

2) บรรลุธรรมขณะแสดงธรรม

3) บรรลุธรรมขณะสาธยายธรรม

4) บรรลุธรรมขณะพิจารณาธรรม

5) บรรลุธรรมเพราะเจริญสมาธินิมิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 26 หน้า 32, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในพระไตรปิฎกมีเรื่องเล่าหลายกรณี เช่น เมื่อพระมหากัสสปเถระอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จมาและทรงสวดโพชฌงค์ 7 พอทรงสวดจบ พระมหากัสสปก็หายอาพาธ (ปฐมคิลานสูตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค) ในทำนองเดียวกัน พระโมคคัลลาน์ก็หายอาพาธเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงโพชฌงค์ 7 ให้ฟัง (ทุติยคิลานสูตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค) และแม้แต่พระพุทธเจ้าเองเมื่ออาพาธก็ทรงโปรดให้พระมหาจุนทะสวดโพชฌงค์ 7 ถวาย เมื่อสวดจบ พระองค์ก็หายจากอาการประชวร (ตติยคิลานสูตร สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค)

โพชฌังคปริตรจัดอยู่ในกลุ่มบทสวดประเภทสัจกิริยา หรือสัจจาธิษฐาน หมายถึงการอธิษฐานภายในด้วยการอ้างอิงความสัตย์ความจริง ซึ่งสะท้อนให้เห็นชัดเจนในถ้อยคำตอนท้ายของบท

สวดที่ว่า “เอเตนะสัจจวัชเชนะ โสตถิเต (เม) โหตุ สัพพะทา” การปฏิบัติสัจกิริยามีสาระสำคัญอยู่ที่การยืนยันความจริงสองประการ ได้แก่ (1) ความจริงแห่งบทสวด ซึ่งตั้งอยู่บนความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้บทโพชฌังคปริตรเพื่อบำบัดอาพาธของพระมหากัสสปะและพระมหาโมคคัลลานะจนหายเป็นปกติ และ (2) ความจริงแห่งบุญกุศลของผู้ปฏิบัติ ซึ่งเกิดจากคุณความดีที่ได้สั่งสมไว้ เมื่อผู้สวดตั้งจิตระลึกถึงสัจจะดังกล่าวด้วยความบริสุทธิ์ใจ ย่อมก่อให้เกิดปีติ ความอิ่มเอิบทางจิตใจ และเมื่อผสานกับพลังแห่งพระรัตนตรัยแล้ว จึงก่อให้เกิดพลังพุทธมนต์ที่มีศักยภาพในการบรรเทาความเจ็บป่วยและส่งเสริมการเยียวยาได้ (เกษม สีดากูด, 2023)

บทสวดรัตนสูตรก็เช่นกัน จะมีคำที่ว่า “เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ ซึ่งแปลได้ว่า ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดี จงบังเกิดมีเถิด รัตนสูตรเป็นพระสูตรที่พระอานนท์เถระได้รับการถ่ายทอดโดยตรงจากพระพุทธองค์ เพื่อนำมาใช้ในการสวดเพื่อบรรเทาและปัดเป่าภัยพิบัติร้ายแรงที่เกิดขึ้นในกรุงเวสาลี อันได้แก่ โรคระบาด ภัยจากภูตผีปีศาจ ตลอดจนความอดอยากและความตายจำนวนมาก พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้พระอานนท์เถระอาศัยการระลึกถึงคุณแห่งพระรัตนะ 3 ประการ ได้แก่ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ พร้อมทั้งประกอบสัจกิริยาและประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เพื่อความสุขสวัสดีและความสงบเรียบร้อยของชาวกรุงเวสาลี ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนสูตรนี้ ปรากฏว่าภัยพิบัติต่าง ๆ ได้สงบระงับลงอย่างฉับพลัน ในกาลต่อมา รัตนสูตรจึงได้รับการสืบสานและนิยมสวดในพิธีทำน้ำพระพุทธมนต์ ทั้งยังมีความเชื่อว่ามีอานุภาพในการป้องกันภัยจากโจรผู้ร้าย อำนาจของผู้ปกครอง อาวุธ เคราะห์กรรม ภัยจากสัตว์ร้าย รวมถึงภัยธรรมชาติต่าง ๆ อีกด้วย (ธรรมะไทย, 2068)

นอกจากนี้ในบทสวดอังคุลิมาลปริตรมีที่มาจากเหตุการณ์ภายหลังการอุปสมบทของพระองคุลิมาล เมื่อครั้งที่ท่านออกบิณฑบาต ชาวบ้านต่างจดจำอดีตของท่านได้ จึงเกิดความหวาดกลัวและไม่มีผู้ใดถวายอาหาร วันหนึ่งพระองคุลิมาลได้พบสตรีมีครรภ์ใกล้คลอดที่ตั้งใจจะถวายภัตตาหาร แต่เมื่อเห็นท่านก็ตกใจคลานหนีเข้าช่องรั้ว ทำให้ท้องติดอยู่และประสบปัญหาในการคลอดบุตร พระองคุลิมาลได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงแนะนำให้พระองคุลิมาลกลับไปตั้งสัจกิริยา กล่าวคือ การอ้างความจริงด้วยความสัตย์ในความเปลี่ยนแปลงของตนจากอดีตสู่ความเป็นสมณะปัจจุบัน เมื่อสตรีนั้นได้รับสัจกิริยา ก็สามารถคลอดบุตรได้อย่างง่ายดาย “ประหนึ่งการเทน้ำออกจากธมกรก” ดังนั้น อังคุลิมาลปริตรจึงถือได้ว่าเป็นบทสวดที่เกิดขึ้นจากคำสัตย์จริง (สัจกิริยา) ของพระองคุลิมาลเอง และได้กลายเป็นพุทธมนต์ที่มีอานุภาพในการปกป้อง คุ้มครอง และบรรเทาความทุกข์ยาก โดยเฉพาะในการคลอดบุตร ซึ่งสืบทอดเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งบทสวดนี้จะมีคำว่า ยะโตหัง ภะคินิ อะริยายะ ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ สัญจิจจะ ปาณัง ชีวิตา โวโรเปตา เตนะ สัจเจนะ โสตถิ เต โหตุ โสตถิ คัพภัสสะ ซึ่งแปลว่า ดูก่อนน้องหญิง ตั้งแต่เราเกิดแล้วในอริยชาติ มิได้เคยคิดที่จะแกล้งฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเลย ด้วยคำสัตย์นี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่เธอ ขอความสวัสดีจงมีแก่ครรภ์ของเธอ (ชมรมธรรมธารา, (2568) ซึ่งทั้ง 3 บทสวดได้กล่าวมาข้างต้นนี้มีคำอธิษฐานคล้ายกันทั้งสิ้น

ในสมัยพุทธกาล อุบาสกและคหบดีมักนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ที่บ้านเมื่อเจ็บป่วย เช่น ธรรมิกอุบาสกเมื่อใกล้ถึงวาระสุดท้ายของชีวิต นิมนต์พระสงฆ์สวดสติปัฏฐานสูตร หรือมานทินคหบดีและท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเมื่อไม่สบายก็ให้พระสงฆ์สวดมนต์ เมื่อสวดเสร็จ ความเจ็บป่วยมัก

บรรเทาหรือหายไป การสวดมนต์ในกรณีเหล่านี้ทำให้ผู้ฟังได้ฟังธรรม พิจารณาข้อธรรมด้วยปัญญา เกิดความปีติ โสมนัส ชุ่มชื่นใจ และจิตใจมีพลัง ซึ่งส่งผลให้ความเจ็บป่วยทางกายบรรเทาหรือหายได้ ดังนั้น การสวดมนต์จึงสามารถบำบัดโรคได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในข้อธรรมที่สวด เคยปฏิบัติธรรมมาก่อน มีใจน้อมไปทางธรรม และชอบสวดมนต์เป็นประจำ

อิทธิพลสวดมนต์ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์

จากการศึกษาของบทสวดมนต์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาททำให้เกิดการเข้าใจว่า การสวดมนต์ในแต่ละบทนั้นนำมาซึ่งอานิสงส์ที่ต่างกันทั้งในส่วนคำสอน และในส่วนของการดำเนินชีวิต ถ้ามองจากมุมมองของความเข้าใจในหลักธรรมที่ปรากฏในบทสวดมนต์อาจจะสร้างผลให้เกิดขึ้นแก่ผู้สวดมนต์ได้ทันที ขณะเดียวกันการที่ผู้สวดไม่ได้มีความเข้าใจต่อหลักธรรมเหล่านั้น หรือไม่ได้รับผลอย่างการบรรลุธรรมตามคำสอนที่ปรากฏในคำสวดนั้น ก็ควรจะมีการพิจารณาด้วยท่าทีทางวิทยาศาสตร์ถึงผลที่เกิดขึ้นว่าอาจจะเปลี่ยนแปลงบุคลิกลักษณะหรือสภาพจิตใจในแบบอย่างต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางกาย เป็นการศึกษาของริชาร์ด เกอร์เบอร์ อธิบายว่าพลังสั่นสะเทือนที่เกิดจากการสวดมนต์สามารถทำหน้าที่เสมือนยารักษาโรค โดยคลื่นพลังงานจากการสวดมนต์ช่วยปรับสมดุลและเยียวยาส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่ได้รับผลกระทบให้ฟื้นคืนสู่ภาวะที่ดีขึ้นได้ อีกทั้งยังมีงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องการใช้บทสวด โพชฌังคปริตร เพื่อบรรเทาภาวะซึมเศร้าในผู้ประสบภัยพิบัติ โดยอธิบายว่าการสวดบทนี้ทำหน้าที่เสมือนการส่งสารเชิงบวกเข้าสู่จิตใต้สำนึกผ่านกระบวนการ Subliminal Messages ซึ่งเป็นการสื่อสารที่จิตใจไม่สามารถต้านทานได้ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าและความวิตกกังวล หากฟังบทสวดโพชฌังคปริตรอย่างสม่ำเสมอ จะมีจิตใจที่สงบขึ้น ความเครียดลดลง เกิดสุขภาวะทางจิตที่ดี มีอารมณ์ร่าเริง ผ่อนคลาย เป็นมิตร และมีสมาธิมากขึ้น (ประภาพร นิกรเพสย์, 2556)

เทคนิคการสวดมนต์เพื่อการบำบัดเน้นการสวดอย่างช้า ๆ เบา ๆ และมีจังหวะที่เหมาะสม ซึ่งช่วยกระตุ้นสมองซีกขวา ส่งผลต่อการเยียวยาจิตใจ ในขณะที่การสวดเร็วจะกระตุ้นสมองซีกซ้าย แม้จะไม่ได้ฟื้นฟูจิตใจโดยตรง แต่ช่วยสร้างความปิติและความรู้สึกดี ระยะเวลาที่แนะนำสำหรับผู้ที่ต้องการเสริมสร้างสุขภาพจิตทั่วไปคือวันละ 1 รอบ (12–15 นาที) ส่วนผู้ที่มีปัญหาทางอารมณ์หรือจิตใจ ควรสวดวันละ 2 รอบ

นอกจากนี้การสวดมนต์ที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชนได้ (Kladsumnaing & Rattanangam, 2023) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การสวดมนต์มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดสมุทรสาครอยู่ในระดับมาก และเมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์การทำงาน และสถานภาพ (โสดหรือสมรส) พบว่าไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ได้แก่ (1) การเข้าใจความหมาย ความสำคัญ และคุณค่าของการสวดมนต์ และเชื่อว่าการสวดมนต์เป็นสิริมงคลแก่ตนเอง (2) เชื่อว่าการสวดมนต์เป็นการบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ (3) การสวดมนต์ช่วยให้เกิดศีล (การสำรวมกายและวาจา) สมาธิ (ใจตั้งมั่น) และปัญญา พร้อมทั้งเป็นเครื่องมือในการอบรมจิตใจ ส่งผลให้สุขภาพจิตดีและคุณภาพชีวิตโดยรวมดีขึ้น

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพของโครงการ “การศึกษาสถานการณ์การสวดมนต์ในประเทศไทย: กรณีศึกษากิจกรรมการสวดมนต์ข้ามปี 2556-2557” ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เพื่อนำเสนอมุมมองของผู้สวดมนต์ตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ประโยชน์ และอานิสงส์จากการสวดมนต์ ในกลุ่มวัยรุ่น (15-24 ปี) วัยแรงงาน (25-59 ปี) และวัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ทั้งชายและหญิง รวม 29 ราย ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้เข้าร่วมกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี พ.ศ. 2556-2557 ที่สวดมนต์เป็นประจำในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า ความหมายและคุณค่าของการสวดมนต์มีอยู่ในชีวิตของผู้คนในสามช่วงวัย คือ วัยรุ่น วัยแรงงาน และวัยสูงอายุ ในช่วงวัยเด็ก หลายคนเริ่มต้นเรียนรู้การสวดมนต์จากครอบครัว ผ่านการปลูกฝังและถ่ายทอดความเชื่อจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย รวมถึงการพาไปวัดทำบุญ การสวดมนต์จึงกลายเป็นกิจวัตรที่ฝังลึกในจิตใจและดำเนินต่อเนื่องมาจนโต ความเชื่อและศรัทธาที่ได้รับจากครอบครัวทำให้การสวดมนต์กลายเป็นสิ่งที่คุ้นเคยและเป็นที่พึ่งทางใจในทุกช่วงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยแรงงานและวัยสูงอายุที่ต้องเผชิญกับเหตุการณ์สำคัญและปัญหาชีวิต เช่น ความสูญเสียหรือความเครียดจากการทำงาน การสวดมนต์จึงกลายเป็นเครื่องมือช่วยให้ใจสงบและมีกำลังใจในการดำเนินชีวิต รูปแบบการสวดมนต์ของแต่ละช่วงวัยมีความคล้ายคลึงกัน โดยเน้นการสวดด้วยความศรัทธาและตั้งใจ เพื่อให้จิตใจสงบและเกิดสมาธิ หลายคนเลือกสวดในช่วงเวลากลางคืนก่อนนอน หรือในช่วงเช้ามืดที่เงียบสงบ เสียงสวดที่ได้ยินในหูตนเองช่วยให้จิตใจไม่ฟุ้งซ่านและจดจ่อกับบทสวดมนต์ได้ดี ผู้สูงอายุที่อ่านหนังสือไม่ออกจะท่องจำหรือสวดตามผู้นำสวดมนต์อย่างตั้งใจ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2558)

นอกจากนี้ ความเข้าใจในความหมายของบทสวดมนต์ยังเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นในคุณค่าของการปฏิบัติ หลังการสวดมนต์ หลายคนจะอธิษฐานขอพรให้แก่ครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก ขอให้สมาชิกทุกคนมีสุขภาพแข็งแรงและมีความสุข ส่วนการขอพรแก่ตนเองนั้นขึ้นอยู่กับช่วงวัย วัยรุ่นและวัยแรงงานมักขอพรเกี่ยวกับการเรียนและการทำงาน พร้อมกับตระหนักถึงความสำคัญของการลงมือทำควบคู่กับการขอพร ขณะที่บางคนในวัยแรงงานมีความเชื่อว่าศาสนาพุทธเน้นการปฏิบัติและทำความดีมากกว่าการขอพรเพียงอย่างเดียว ประโยชน์ที่ผู้สวดมนต์ได้รับจากการปฏิบัตินี้ไม่เพียงแต่เป็นความสงบทางจิตใจ แต่ยังช่วยให้เกิดสติ สมาธิ และปัญญา วัยรุ่นนำไปใช้เพื่อเสริมสร้างสมาธิก่อนสอบ วัยแรงงานใช้สตินั้นในการควบคุมอารมณ์และเพิ่มความมั่นใจในการทำงาน ส่วนผู้สูงอายุใช้การสวดมนต์เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ เพื่อให้มีความสุขและความสงบในบั้นปลายชีวิต สะท้อนถึงการยอมรับและปล่อยวางตามประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาของพวกเขา อย่างไรก็ตาม การสวดมนต์ควรทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดผลดีต่อจิตใจและชีวิตอย่างยั่งยืน ไม่ใช่เพียงทำในบางครั้งบางคราว การสวดมนต์จึงเป็นมากกว่ากิจกรรมทางศาสนา แต่เป็นกระบวนการทางจิตใจที่ช่วยส่งเสริมความสงบสุข ความมีสติ และความเข้าใจในหลักธรรม ซึ่งนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและความหมายในทุกช่วงวัย จากการศึกษานี้จึงเห็นได้ว่า การสวดมนต์เป็นกิจกรรมที่ผูกพันกับชีวิตผู้คนในสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ของความเชื่อ ศรัทธา และการดำเนินชีวิตจริงที่สอดคล้องกันอย่างเป็นองค์รวม เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและความสุขในชีวิตของผู้สวดมนต์ทุกช่วงวัยอย่างแท้จริง (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2558)

2. การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์และจิตใจ การสวดมนต์เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการทำงานประสานกันของร่างกายและจิตใจ โดยส่งผลต่อทั้งระบบประสาทอัตโนมัติ (Autonomic Nervous System) ระบบภูมิคุ้มกัน (Immune System) และระบบประสาท (Nervous System) การสวดมนต์อย่างมีสมาธิและความตั้งใจต่อเนื่องอย่างน้อย 15 นาที ช่วยเสริมสร้างสติ (Mindfulness) ลดความฟุ้งซ่าน และทำให้จิตใจสงบ กระบวนการนี้ยังช่วยกระตุ้นการหลั่งสารเอ็นดอร์ฟิน (Endorphin) ที่ทำให้รู้สึกสุขและผ่อนคลาย อีกทั้งช่วยลดการหลั่งสารสื่อประสาทบางชนิดที่กระตุ้นการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติ เช่น นอร์อิพิเนฟริน (Norepinephrine), ซีโรโทนิน (Serotonin) และกาบา (Gamma Amino Butyric Acid: GABA) ส่งผลให้การทำงานของระบบประสาทซิมพาเทติค (Sympathetic Nervous System) ลดลง ทำให้ระบบภูมิคุ้มกันมีประสิทธิภาพมากขึ้น พร้อมทั้งปรับสมดุลของระบบลิมบิก (Limbic System) ซึ่งเป็นศูนย์ควบคุมอารมณ์และความรู้สึก นำไปสู่ความสงบเยือกเย็น สมดุลทั้งทางกายและจิตใจ ช่วยให้รู้สึกผ่อนคลาย สบายใจ และลดความวิตกกังวลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สวดมนต์บำบัดว่าช่วยป้องกันอาการก้าวร้าวได้ การสวดมนต์บำบัดช่วยปรับสมดุลจิตใจ ทำให้รู้สึกสงบและผ่อนคลาย ลดความเครียด ความวิตกกังวล และความฟุ้งซ่าน ป้องกันอารมณ์ก้าวร้าว และช่วยควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมสุขภาพสมองและระบบประสาท หากหลับตาขณะสวดมนต์จะช่วยกระตุ้นการหลั่งสารต้านอนุมูลอิสระ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย การสวดมนต์จึงเป็นวิธีบำบัดที่ง่าย ทำได้ทุกวัน ช่วยให้จิตใจสงบ ลดความเครียด และป้องกันอารมณ์ร้อนที่อาจนำไปสู่ปัญหาในชีวิตประจำวัน

การสวดมนต์เป็นกระบวนการที่ส่งผลทั้งร่างกายและจิตใจ สามารถลดความเครียด ปรับอารมณ์ให้สมดุล และเสริมสร้างสมาธิผ่านการกระตุ้นระบบประสาทและภูมิคุ้มกัน การสวดช้า เบา และมีจังหวะเหมาะสมช่วยฟื้นฟูจิตใจ ป้องกันอารมณ์ก้าวร้าว และสร้างความสุขภาวะโดยรวม การสวดอย่างสม่ำเสมอยังส่งเสริมศีล สมาธิ และปัญญา ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างเป็นระบบ การสวดมนต์เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ สามารถฟื้นฟูร่างกายและจิตใจ ลดความเครียด วิตกกังวล และอารมณ์ก้าวร้าว โดยกระตุ้นระบบประสาทอัตโนมัติ ระบบภูมิคุ้มกัน และระบบประสาทส่วนกลาง การสวดช้า เบา และมีจังหวะเหมาะสมเป็นเวลา 12–15 นาทีต่อรอบ พร้อมการฝึกสติ (Mindfulness) ช่วยปรับสมดุลอารมณ์ เพิ่มสมาธิ และส่งเสริมสุขภาพสมอง การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอยังส่งเสริมศีล สมาธิ และปัญญา ทำให้คุณภาพชีวิตและสุขภาพจิตดีขึ้น แนวทางปฏิบัติสามารถปรับตามเป้าหมาย เช่น เพิ่มรอบสำหรับผู้มีปัญหาทางอารมณ์ หรือใช้จังหวะเร็วเพื่อสร้างความปิติและความรู้สึกดี ชี้ให้เห็นว่าการสวดมนต์เป็นชุดแนวคิดและขั้นตอนปฏิบัติที่สามารถแก้ไขปัญหา ปรับพฤติกรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างชัดเจน

จากงานศึกษาวิจัยเรื่องสวดมนต์โดยสวดภาวนาชื่อของ พระอมิตาภพุทธะ โดยใช้เป็นวัตถุของสมาธิ พร้อมกับพัฒนากระบวนการทางจิตสองด้านที่มีความสำคัญเท่าเทียมกัน ได้แก่ สมถะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเจริญสมาธิและวิปัสสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับการเจริญสติ ในระหว่างการสวดภาวนาพระนามของพระอมิตาภะพุทธะ ผู้ปฏิบัติจะพิจารณาถึงพระมหาปณิธานและพระกรุณาของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นการฝึก วิปัสสนา การพิจารณานี้มีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นอารมณ์ที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถมีสมาธิจดจ่อกับวัตถุของสมาธิ (การฝึกสมถะ) ได้อย่างต่อเนื่อง (Gao et al., 2017; Luk, 2001)

การสวดมนต์ที่เน้นท่วงทำนองเป็นการผ่อนคลายและการใช้เสียงในการบำบัด กล่าวคือ กลไกทางระบบประสาทและสรีรวิทยาที่อยู่เบื้องหลังผลดีของการสวดมนต์ทางศาสนา ซึ่งมีการกล่าวอ้างว่าเกิดขึ้นนั้น ยังขาดหลักฐานที่ชัดเจน เพื่อเติมเต็มช่องว่างทางการวิจัยนี้ งานวิจัยปัจจุบันได้ใช้วิธีการตรวจวัดทางไฟฟ้าสมองและการถ่ายภาพสมองหลายรูปแบบที่ล้ำสมัยเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางระบบประสาทของการสวดมนต์บทสวดพระนามพระอมิตาภะพุทธะ การสวดนี้จะเน้นไปที่การใช้เสียงที่เป็นจังหวะตามท่องทำนอง อันเป็นการกำหนดไปที่เสียงเบา ช้า และต่อเนื่องภายในกรอบแนวคิด “การบำบัดด้วยคลื่นเสียง” (Vibrational Therapy) เป็นแนวทางที่อธิบายว่าคลื่นเสียงจากการสวดมนต์ส่งผลโดยตรงต่อสมอง ระบบประสาท และสารสื่อประสาทในร่างกาย การสวดมนต์จึงมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่มีมิติทางชีวประสาทที่สามารถบำบัด ฟื้นฟูและปรับสมดุลกายใจได้ งานศึกษาชี้ว่า การสวดมนต์ในจังหวะเร็วและเปล่งเสียงดัง จะกระตุ้นสมองซีกซ้าย ส่งผลให้หลั่งสารปีติ ความอิ่มใจและความผ่อนคลาย แต่ยังไม่ถึงระดับที่ส่งผลต่อการเยียวยาลึก ในขณะที่การสวดมนต์เสียงเบา แผ่ว และช้า โดยใช้เสียงจากลำคอ จะทำให้คลื่นเสียงเดินทางสู่หูชั้นกลาง ช่วยปรับสมดุลระบบหูและการทรงตัว อีกทั้งเสียงที่มีความถี่ต่ำกว่า 25 เฮิรตซ์ยังส่งผลต่อ Thalamus ซึ่งทำหน้าที่กรองสัญญาณประสาท ลดความสับสน ความโกรธ และความกังวล จากนั้นสัญญาณจะถูกส่งต่อไปยัง Pituitary, Hypothalamus และ Pineal ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับระบบนาฬิกาชีวิต การนอนหลับ และการผลิตสารต้านอนุมูลอิสระ ข้อมูลภาคสนามระบุว่า ผู้ที่เผชิญความเครียดมักเกิดอาการแน่นหน้าอก หายใจติดขัด และนอนหลับไม่สนิท รวมทั้งฝันบ่อย การสวดมนต์สามารถช่วยให้หลับลึก ลดภาวะฟุ้งซ่าน และลดผลกระทบจากภาวะเครียดสะสม นอกจากนี้การสวดมนต์ยังช่วยให้ผู้ปฏิบัติอยู่กับปัจจุบัน เนื่องจากผู้เริ่มสวดมนต์ต้องใช้สมาธิจดจ่อกับบทสวด ทำให้จิตไม่คิดซ้ำกับปัญหาต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดสมาธิ ความสงบ และปัญญาในการจัดการอารมณ์ (อนุวัต อภิวฑฒโน, 2567)

นอกจากนี้ การใช้บทสวดโพชฌังคปริตร เพื่อลดภาวะซึมเศร้าในผู้ประสบภัยพิบัติ โดยใช้บทสวดนี้ในการส่งข้อมูลเชิงบวกเข้าสู่จิตใต้สำนึกผ่านกระบวนการ Subliminal Messages ซึ่งเป็นการส่งสารเข้าสู่จิตใจในลักษณะที่ไม่สามารถต่อต้านได้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้ป่วยที่มีภาวะซึมเศร้าและวิตกกังวล หากฟังบทสวดโพชฌังคปริตรเป็นประจำ จะช่วยให้จิตใจสงบ ลดความเครียด มีสุขภาวะทางจิตที่ดีขึ้น มีจิตใจร่าเริง ผ่อนคลาย เป็นมิตร และมีสมาธิมากขึ้น (เบญญาภา กุลศิริไชย, 2555)

การสวดมนต์ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของพลังคลื่นสมองในช่วงเดลตา (delta-band) ระหว่างการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม งานวิจัย EEG ก่อนหน้านี้ที่เปรียบเทียบการทำสมาธิแบบเมตตาภาวนา (Loving-Kindness Meditation: LKM) ในพระพุทธศาสนากับการสวดภาวนาในศาสนาคริสต์ พบว่าการปฏิบัติ LKM เชื่อมโยงกับการเพิ่มขึ้นของคลื่นเดลตา อัลฟา และเบตา ในขณะที่การสวดภาวนาทางศาสนาคริสต์เกี่ยวข้องกับการเพิ่มขึ้นของคลื่นอัลฟาและแกมมา ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางระบบประสาทที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มขึ้นของพลังคลื่นเดลตาใน posterior cingulate cortex (PCC) อาจเป็นลักษณะร่วมกันของการสวดมนต์ทางศาสนาทั้งหมด (เช่น การสวดมนต์แบบไบแซนไทน์) หรืออาจเป็นลักษณะเฉพาะของมนต์ที่เน้นเมตตาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีความสำคัญที่จะต้องศึกษาว่าการปฏิบัติที่เฉพาะเจาะจง (เช่น การสวดมนต์ การสวดภาวนา หรือการทำสมาธิ) สามารถข้ามผ่านความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเฉพาะได้มากน้อยเพียงใด (Gao et al., 2019)

นอกจากนี้มีงานศึกษายืนยันหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ทางระบบประสาทของการสวดมนต์ทางศาสนา มีความแตกต่างจากการทำสมาธิแบบมีสติ (Mindfulness Meditation) ที่ได้รับการศึกษากันอย่างแพร่หลาย โดยพบว่าการทำสมาธิแบบมีสติช่วยเพิ่มพลังคลื่นสมองในช่วงอัลฟา (alpha) และธีตา (theta) ในการศึกษา EEG ก่อนหน้านี้เกี่ยวกับการลดความเครียดด้วยการฝึกสติ (Mindfulness-Based Stress Reduction: MBSR) พบว่าพลังคลื่นอัลฟาเพิ่มขึ้น ในขณะที่พลังคลื่นเดลตาลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับสภาวะพักผ่อน (Gao et al., 2016)

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 อิทธิพลการสวดมนต์ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์

จากภาพนี้มีคำอธิบายว่า

ขั้นที่ 1 สภาวะตั้งต้น (The Initial State) ความเครียด ฟุ้งซ่าน ภาวะซึมเศร้าและวิตกกังวล

ขั้นที่ 2 การแทรกแซงด้วยการสวดมนต์ (The Intervention: Chanting)

ขั้นที่ 3 การสวดมนต์ 3 ช่วงวัย: กลุ่มวัยรุ่น วัยแรงงาน และวัยสูงอายุ

ทั้ง 3 วัย พบว่าการสวดมนต์ทำให้เกิดความสงบทางจิตใจ เกิดสติ สมาธิ และปัญญา วัยรุ่นนำไปใช้เพื่อเสริมสร้างสมาธิก่อนสอบ วัยแรงงานใช้สตินั้นในการควบคุมอารมณ์และเพิ่มความมั่นใจในการทำงาน ส่วนผู้สูงอายุใช้การสวดมนต์เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ เพื่อให้มีความสุขและความสงบในบั้นปลายชีวิต สะท้อนถึงการยอมรับและปล่อยวางตามประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาของพวกเขา

ขั้นที่ 4 ผลลัพธ์เชิงพัฒนาการ (The Developmental Outcome)

เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่สุขภาวะองค์รวมใหม่ ได้แก่ 1. การเปลี่ยนแปลงทางกาย คือ การเพิ่มขึ้นของพลังคลื่นสมองในช่วงเดลตา (delta-band) ระบบภูมิคุ้มกัน (Immune System) และระบบประสาท (Nervous System) ปรับสมดุลระบบหูและการทรงตัว ระบบนาฬิกาชีวิต การนอนหลับ และการผลิตสารต้านอนุมูลอิสระ ทำให้คุณภาพการนอนหลับดีขึ้น และ 2. การเปลี่ยนแปลงอารมณ์และจิตใจ

คือ ช่วยให้จิตใจสงบ ลดความเครียด ความฟุ้งซ่านและวิตกกังวล ลดการหลั่งสารสื่อประสาทที่กระตุ้นการทำงานของระบบประสาทอัตโนมัติทำให้ระบบภูมิคุ้มกันมีประสิทธิภาพมากขึ้น ปรับสมดุลของระบบลิมบิก (Limbic System) ศูนย์ควบคุมอารมณ์และความรู้สึก นำไปสู่ความสงบเยือกเย็น สมดุลทั้งทางกายและจิตใจ ช่วยให้รู้สึกผ่อนคลาย สบายใจ และลดความวิตกกังวลได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระตุ้นการหลั่งสารเอ็นดอร์ฟิน (Endorphin) ที่ทำให้รู้สึกสุขและผ่อนคลาย มีจิตใจร่าเริง ผ่อนคลาย เป็นมิตร และมีสมาธิมากขึ้นและคุณภาพชีวิตโดยรวมดีขึ้น

สรุป

การสวดมนต์และการฝึกสมาธิในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิงศาสนาหรือพิธีกรรมเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์และสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม การสวดมนต์ช่วยปรับสมดุลร่างกายและจิตใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสงบ ผ่อนคลาย ลดความเครียด และส่งเสริมสุขภาวะที่ดีทั้งทางกายและทางใจ อีกทั้งยังสามารถบูรณาการร่วมกับแนวทางการบำบัดสมัยใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิผลในการรักษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม คุณค่าของการสวดมนต์จึงอยู่ที่การเป็นเครื่องมือที่เข้าถึงง่าย ปลอดภัย และสามารถปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่จำกัดเงื่อนไข การเผยแพร่และสนับสนุนการนำแนวทางนี้ไปใช้ในชีวิตประจำวันหรือบูรณาการในระบบบริการสุขภาพ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อสังคมร่วมสมัย นอกจากนี้ ยังมีความจำเป็นต่อการศึกษาวิจัยเชิงลึกในอนาคตเพื่อขยายความเข้าใจทางกลไกและเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ ที่สามารถนำไปพัฒนาแนวทางการดูแลสุขภาพทั้งเชิงป้องกันและเชิงบำบัดได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ชมรมธรรมธารา. (2568). *อังคุลิมาลปริตร-โพชฌงคปริตร (บาลีวันละคำ 920).* สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2568, จาก https://dhamtara.com/?p=6337

ธรรมะไทย. (2568). Iy9o (รัตนสูตร) รตนปริตร. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2568, จาก https://www.dhammathai.org/pray/dbview.php?No=21

เกษม สีดากูด. (2566). การสวดโพชฌังคปริตรกับการบำบัดโรคในปัจจุบัน. *วารสารพุทธนวัตกรรมปริทรรศน์*, 4(1), 27-39.

ประภาพร นิกรเพสย์. (2556). รูปแบบการดูแลผู้ป่วยโรคปอดอุดกั้นเรื้อรังเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 8(2), 192-193.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ). (2555). *พรหมวิหาร (Brahmavihārā)* (พระคันธสาราภิวงศ์, ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.

ภาณี วงษ์เอก และคณะ. (2558). *ประชากร 3 กลุ่มวัยได้อะไรจากการสวดมนต์ (Buddhist prayer benefits among three-generation population).* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2559). *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม (ธรรมบรรยายแก่พระนวกะ รุ่นพรรษา 2539) ภาค 1-3 (ตอน 1-21 ใน 60 ตอน)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.

สมพร กันทรดุษฎี. (2562). *การสวดมนต์กับสุขภาพจิต: มุมมองทางการแพทย์และการบำบัดเสริม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุวัต อภิวฑฒโน (สมัคศิริกิจ). (2567). การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสวดมนต์ (Improving quality of life through prayer). *วารสาร มจร ภาษาและวัฒนธรรม*, 4(2), 21-22.

เบญญาภา กุลศิริไชย. (2555). การลดภาวะซึมเศร้าในผู้ประสบภัยพิบัติด้วยการรับบทสวดโพชฌงคปริตรเข้าจิตใต้สำนึก. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Bernardi, L., Sleight, P., Bandinelli, G., Cencetti, S., Fattorini, L., Wdowczyc-Szulc, J., & Lagi, A. (2001). Effect of rosary prayer and yoga mantras on autonomic cardiovascular rhythms: Comparative study. *BMJ*, 323(7327).

Gao, J. L., Leung, H. K., Wu, B. W. Y., Skouras, S., & Sik, H. H. (2019). The neurophysiological correlates of religious chanting. *Scientific Reports*. Retrieved [2021, February 13], https://doi.org/10.1038/s41598-019-40200-w

Gao, J. L., Leung, H. K., Wu, B. W. Y., Skouras, S., & Sik, H. H. (2017). Repetitive religious chanting modulates the late-stage brain response to fear and stress-provoking pictures. *Frontiers in Psychology*, 7. Retrieved [2021, February 13], https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.02055

Gao, J., et al. (2016). Entrainment of chaotic activities in brain and heart during MBSR mindfulness training. *Neuroscience Letters*, 616, 218–223.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Hofmann, S. G., Sawyer, A. T., Witt, A. A., & Oh, D. (2010). The effect of mindfulness-based therapy on anxiety and depression: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(2).

Kladsumnaing, P., & Rattanangam, S. (2023). Chanting resulting in the quality of life development of Buddhists in Samut Sakhon Province. *The Journal of Institute of Trainer Monk Development*, 6(3), 24–34.

Newberg, A., & Waldman, M. R. (2010). *How God changes your brain: Breakthrough findings from a leading neuroscientist*. New York: Ballantine Books.

Tang, Y. Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). The neuroscience of mindfulness meditation. *Nature Reviews Neuroscience*, 16(4), 213–225.

Wachholtz, A. B., & Pargament, K. I. (2005). Is spirituality a critical ingredient of meditation? Comparative study of spiritual meditation, secular meditation, and relaxation. *Journal of Behavioral Medicine*, 28(4), 369–384.

อิทธิพลการปฏิบัติธรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์
The Influence of Meditation Practice on Daily Life from a Scientific Perspective

แม่ชีสิรินกานต์ ใจเสริฐ Maeshee Sirinkarn Chaisert
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya UniversityCorresponding author, e-mail: Sirinkarn@icloud.com

Received April 1, 2026; **Revised** April 23, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลการปฏิบัติธรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์ ด้วยใช้การศึกษาเอกสารและงานวิจัย ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอ้างถึงการทำสมาธิและการเจริญสติอันเป็นแนวปฏิบัติทางจิตที่มีงานวิจัยเชิงประจักษ์รองรับว่าช่วยลดความเครียด ภาวะซึมเศร้า และความวิตกกังวล อีกทั้งยังส่งเสริมกลไกการควบคุมอารมณ์ การทำงานของสมอง และสมดุลทางสรีรวิทยาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพโดยรวม ข้อค้นพบเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคุณค่าในเชิงทฤษฎีและแนวปฏิบัติ โดยสามารถจัดกระบวนการเป็นขั้นตอนตั้งแต่การฝึกสติและสมาธิเพื่อควบคุมความคิดฟุ้งซ่าน

คำสำคัญ: ปฏิบัติธรรม; การดำเนินชีวิต; วิทยาศาสตร์

Abstract

This article aims to investigate the influence of Dhamma practice on daily life from a scientific perspective. Employing documentary research and analysis of existing studies, the findings indicate that Dhamma practice in Buddhism—referring to meditation and mindfulness—constitutes a form of mental training empirically supported to alleviate stress, depression, and anxiety. Furthermore, these practices enhance emotional regulation mechanisms, cognitive function, and physiological homeostasis associated with overall well-being. These findings reflect significant theoretical and practical implications, outlining a structured process that commences with mindfulness and concentration training to manage discursive thoughts.

Keywords: Meditation; Daily Life; Science

บทนำ

การทำสมาธิและการฝึกเจริญสติเป็นแนวทางปฏิบัติที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางทั้งในเชิงวิชาการและการแพทย์ร่วมสมัย เนื่องจากมีงานวิจัยเชิงประจักษ์จำนวนมากยืนยันถึงประโยชน์ในการลดความเครียด ภาวะซึมเศร้า ความวิตกกังวล รวมทั้งการส่งเสริมสมรรถภาพสมองและสมดุลทางสรีรวิทยา องค์ความรู้เหล่านี้ได้ขยายขอบเขตจากการมองการทำสมาธิเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อการผ่อนคลาย ไปสู่การตระหนักถึงบทบาทเชิงกลไกที่มีศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสมรรถภาพมนุษย์ในหลายมิติ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้เกิดการบูรณาการเข้ากับแนวทางการบำบัดที่มีหลักฐานรองรับทางวิชาการ เช่น การบำบัดพฤติกรรมและความคิด เพื่อเพิ่มประสิทธิผลทางการรักษาและการฟื้นฟูสุขภาพจิต

บุคคลที่ใช้การปฏิบัติธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิตจะพบว่ามีการใช้หลักการเจริญสติที่ใช้เป็นเครื่องดำเนินชีวิตที่เรียกว่า วิหารธรรม โดยพบจากข้อความว่า “อานาปานสติสมาธินั้นเป็นอริยวิหารบ้าง พรหมวิหารบ้าง ตถาคตวิหารบ้าง ภิกษุเหล่าใดเป็นเสขะยังไม่บรรลุอรหัตตผล ปรารถนาธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมอยู่ อานาปานสติสมาธิที่ภิกษุเหล่านั้นเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 19 ข้อ 988 หน้า 472, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การเจริญสติด้วยหลักการนี้จึงเป็นแนวทางปฏิบัติของทั้งภิกษุ และเหล่าสาวกในพระพุทธศาสนา และปรากฏอีกว่าการทำสมาธิและการฝึกเจริญสตินี้เป็นแนวทางปฏิบัติที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางทั้งในเชิงวิชาการและการแพทย์ร่วมสมัยด้วยศึกษาบนพื้นฐานของการวิจัยทางด้านสรีรวิทยาและจิตวิทยา โดยมีงานวิจัยเชิงประจักษ์จำนวนมากชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของการฝึกปฏิบัติเหล่านี้ต่อการลดความเครียด ภาวะซึมเศร้า และความวิตกกังวล รวมทั้งการส่งเสริมสมรรถภาพสมองและสมดุลทางสรีรวิทยา (Kabat-Zinn, 1990) การศึกษาเหล่านี้ได้ขยายความเข้าใจจากการมองการทำสมาธิเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อการผ่อนคลาย ไปสู่การตระหนักถึงบทบาทเชิงกลไกในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสมรรถภาพมนุษย์ในหลายมิติ (Tang, Hölzel, & Posner, 2015)

ในด้านจิตวิทยาที่ใช้ด้านทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์ได้นำเสนอการฝึกสติและสมาธิสามารถอธิบายได้จากหลักการที่เกี่ยวข้องกับการตระหนักรู้ลมหายใจ ความคิด และอารมณ์ในปัจจุบันขณะ เพื่อสร้างสมดุลและความยืดหยุ่นทางจิตใจ การบูรณาการแนวทางเหล่านี้กับมาตรฐานการบำบัดที่มีหลักฐานรองรับ เช่น การบำบัดพฤติกรรมและความคิด ช่วยเพิ่มประสิทธิผลของการรักษาและการฟื้นฟูสุขภาพจิต (Germer, C. K., Siegel, R. D., & Fulton, 2005)

บทความนี้จึงได้รับแรงจูงใจในการศึกษานี้มาจากความต้องการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและเป็นระบบเกี่ยวกับศักยภาพของการทำสมาธิและการฝึกเจริญสติในการส่งเสริมสุขภาวะและคุณภาพชีวิต การศึกษาเชิงระบบและเชิงประจักษ์จะช่วยชี้ให้เห็นกลไกการทำงานของการปฏิบัติ ทั้งในมิติทางจิตวิทยา ชีววิทยา และสังคม ตลอดจนประโยชน์เชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ในบริบทต่าง ๆ เช่น โรงเรียน ชุมชน หรือสถานพยาบาล เพื่อทราบการปฏิบัติธรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์

แนวคิดเรื่องการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการเจริญสติ โดยมีวิธีการที่หลากหลาย โดยในที่นี้จะได้พิจารณาจากหลักฐานทางคัมภีร์และนักวิชาการในยุคหลัง ดังนี้

1. การปฏิบัติธรรมในพระไตรปิฎก การปฏิบัติธรรมนั้นเป็นการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีหลักฐานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 สติปัฏฐาน 4 กล่าวเฉพาะในพระไตรปิฎกเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น มีอยู่เป็น จำนวนมาก มีทั้งตรัสเต็มรูปแบบและเพียงบางส่วนบ้าง ทรงตรัสเป็นการเฉพาะและในชื่อของ กัมมัฏฐานอื่นบ้าง หรือ ทรงตรัสเพื่อเชื่อมโยงขยายไปสู่หลักธรรมอื่นๆ บ้าง คำว่า แปลว่า ธรรมเป็น ที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติที่มีสติเป็นประธาน (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 10 ข้อ 373 หน้า 248, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สติปัฏฐาน 4 นี้ถือว่าเป็น ทางสายเอก คือเป็นทางเดียวที่ทำให้ผู้ดำเนินตามทางนี้ถึงความบริสุทธิ์หมดจดจนบรรลุพระนิพพาน โดยมีพระบาลีพร้อมคำแปลมารับรองไว้ว่า

เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺข โทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย ญายสฺส อธิมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย, ยทิทํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา (ที.ม. (บาลี), 10/373/248) แปลว่า หนทางนี้ เป็นหนทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความก้าวล่วงเสียด้วยดีซึ่งความ โศกและความร่ำไร เพื่อดับไปแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อกระทำ ให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน สิ่งนี้คือสติปัฏฐาน 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 373 หน้า 301, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

นอกจากนี้คำว่า สติปัฏฐาน ยังมีความหมายที่บ่งถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง หรือที่ตั้งแห่งสติ 4 ประการ ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีคำอธิบายในแต่ละหมวด ดังความว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ 2) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ 3) พิจารณา เห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ 4) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌา และโทมนัสในโลกได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 106 หน้า 101, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และข้อความที่ระบุถึงในคัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สติ” ว่าเป็นความสามารถในการระลึกและจดจำสิ่งที่อยู่ตรงหน้าอย่างชัดเจน โดยไม่ฟุ้งซ่านหรือหลงลืม สติจึงเปรียบเสมือนความระลึกมั่นที่ไม่เลื่อนลอย ทั้งนี้ “สติ” ยังปรากฏอยู่ในองค์ธรรมอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น สตินทรีย์ คือ สติที่มีความเป็นใหญ่, สติพละ คือ สติที่เป็นพลัง, สัมมาสติ คือ การระลึกอย่างถูกต้อง, สติสัมโพชฌงค์ คือ สติที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ และเอกายนมรรค คือ สติที่เป็นทางเอกไปสู่ความหลุดพ้น พระพุทธองค์จึงทรงตรัสเรียกสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดว่า “สติ” และผู้ใดที่ดำเนินชีวิตด้วยสติอย่างต่อเนื่อง พระองค์ก็ทรงเรียกผู้นั้นว่า “ผู้มีสติ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 3 หน้า 13, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ ได้ให้ความหมายของ “สติ” ไว้ว่า “สติที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร สติคือการระลึก การหวนระลึก การจำได้อย่างไม่เลื่อนลอยและไม่หลงลืม” ซึ่งสติในที่นี้

ยังเกี่ยวเนื่องกับองค์ธรรมหลากหลายหมวด เช่น สตินทรีย์ในอินทรีย์ 5 สติพละในพละ 5 สัมมาสติในมรรคมีองค์ 8 และสติสัมโพชฌงค์ในโพชฌงค์ 7 โดยสรุปแล้ว สติไม่เพียงหมายถึงการระลึกและความรู้สึกตัวเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทและความหมายแตกต่างกันไปตามหมวดธรรมที่สติเป็นองค์ประกอบในแต่ละกรณีอีกด้วย (สวัสดิ์ อโณทัย และคณะ, 2567)

2. การปฏิบัติธรรมของนักวิชาการยุคหลัง ในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ถูกขยายความหมายตามบริบทของสังคมและการตีความของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่อธิบายและเชื่อมโยงให้เกี่ยวข้องกับปัจจุบันมากยิ่งขึ้น โดยมีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า

2.1 การปฏิบัติธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2553) อธิบายว่า การปฏิบัติธรรม หมายถึง การนำหลักธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต โดยการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน หากยังไม่นำมาใช้ก็ไม่ถือว่าเป็นการปฏิบัติ คำว่า “ปฏิบัติ” เดิมมาจากภาษาบาลี มีความหมายว่า “เดินทาง” และมีคำใกล้เคียงคือ “ปฏิปทา” ซึ่งหมายถึง “ทาง” หรือ “เส้นทางที่จะเดิน” ดังนั้น การปฏิบัติธรรมก็คือการนำธรรมะมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ช่วยให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องและราบรื่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของการปฏิบัติธรรมไว้ 2 ลักษณะ คือความหมายกว้าง หมายถึง การนำธรรมะมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การทำหน้าที่ หรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้ถูกต้อง ดีงาม และเกิดผลเป็นประโยชน์ ความหมายแคบ หมายถึง การปฏิบัติธรรมที่มุ่งเน้นการฝึกฝนทางจิตใจอย่างจริงจัง มักใช้ในความหมายนี้เมื่อกล่าวถึงการทำสมาธิหรือการบำเพ็ญภาวนา เช่น การปฏิบัติธรรมด้านจิตตภาวนา ที่เน้นการฝึกสมาธิและเจริญภาวนาโดยเฉพาะ

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท การปฏิบัติธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ สมถกัมมัฏฐาน และ วิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยสมถกัมมัฏฐานเป็นการฝึกจิตเพื่อให้เกิดความสงบ โดยใช้สมาธิเป็นเครื่องมือระงับความฟุ้งซ่าน ทำให้จิตตั้งมั่นอยู่ในภาวะนิ่งสงบ พระไตรปิฎก เล่มที่ 34 อธิบายว่า “สมถะ” คือสภาวะที่จิตสงบ ไม่วอกแวก การปฏิบัติในแนวสมถกัมมัฏฐานช่วยระงับกิเลสได้ชั่วคราว และเสริมสร้างความมั่นคงของจิตใจ อุปสรรคสำคัญคือ นิวรณ์ 5 ได้แก่ กามฉันทะ (ความกำหนัดยินดีในกาม), พยาบาท (ความโกรธ), ถีนมิทธะ (ความง่วงเหงาหดหู่), อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและความรำคาญใจ) และวิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) การฝึกสมถกัมมัฏฐานช่วยลดนิวรณ์เหล่านี้ได้ เช่น การพิจารณาสิ่งที่น่าดึงดูดให้เห็นเป็นของไม่งามเพื่อลดความกำหนัด ส่วนประเภทที่ 2 คือ วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการฝึกจิตเพื่อให้เกิดปัญญา โดยพิจารณาความจริงของสรรพสิ่งตามธรรมชาติ ทั้งรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เพื่อเห็นตามความเป็นจริงว่า ทุกสิ่งไม่เที่ยง (อนิจจัง), เป็นทุกข์ (ทุกขัง) และไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานมุ่งพัฒนาปัญญาอย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณารูปนามอย่างละเอียด ก็จะเห็นความจริงของธรรมชาติ จนนำไปสู่การปล่อยวางจากกิเลส และบรรลุความหลุดพ้นจากทุกข์ได้ในที่สุด (พระศรีวรญาณ (วิ), 2542) ในส่วนนี้ยังเสริมให้เห็นความสำคัญของการปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญสติตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมอย่างหนึ่ง คือ อานาปานสติสมาธิ (สมาธิซึ่งมีสติกำหนดลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์) อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐาน 4 อย่างให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน 4 อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วย่อมทำให้โพชฌงค์ 7 คือ องค์ประกอบแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ 7 อย่างให้

บริบูรณ์โพชฌงค์ 7 อันบุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชชา (ความรู้) วิมุติ (ความหลุดพ้น) ให้บริบูรณ์ได้”(สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2550)

2.2 การเจริญสติ เป็นการกล่าวถึงการใช้หลักสติเป็นเครื่องมือการปฏิบัติธรรม กล่าวคือ การเจริญสติด้วยการปฏิบัติธรรม 2 วิธีในมุมมองของพระภาวนาพิศาลเมธีที่กล่าวถึงอานาปานสติและสติปัฏฐาน 4 คืออานาปานสติที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หมายถึง การใช้สติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก โดยตั้งสติอยู่กับลมหายใจในปัจจุบันขณะ กำหนดลมหายใจเป็นอารมณ์ มีนิมิตแห่งสติอยู่ที่ลมหายใจทั้งขณะเข้าและออก เป็นสมถกรรมฐานอย่างหนึ่งในจำนวนน้อยเพียง 12 วิธี ที่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จทางสมถะได้ถึงขั้นสูงสุด (พระภาวนาพิศาลเมธี, 2562) และความหมายของคำว่าสติ พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า สติ หมายถึง “การแล่น” ซึ่งสื่อถึงการแล่นเข้ามาของความรู้หรือความทรงจำ โดยสติทำหน้าที่เป็นเสมือนเครื่องขนส่ง หากแม้เราจะมีความรู้หรือความจำมากเพียงใด แต่ไม่สามารถนำมาใช้ได้ทันต่อเหตุการณ์ ก็ถือว่าเป็นการขาดสติ ดังนั้น สติจึงเป็นกลไกสำคัญในการนำพาความรู้และความทรงจำมาใช้ให้เหมาะสมและทันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น (พุทธทาสภิกขุ, 2528)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า สติ คือ ความระมัดระวังและความตื่นตัวในการเผชิญกับหน้าที่ เป็นภาวะของจิตที่พร้อมรับรู้ต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีความระลึกได้ ไม่เผลอไผล รู้จักควบคุมจิตให้อยู่กับกิจที่กำลังกระทำ หรือสิ่งที่เกี่ยวข้อง สามารถจดจำการกระทำและถ้อยคำไว้ได้แม้เวลาจะผ่านไป และมีความตระหนักรู้ในการพิจารณาว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไรอย่างเหมาะสม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ) อธิบายความหมายของคำว่า “สติมา” ว่า คือ ผู้ที่มีสติต่อเนื่อง ไม่ขาดช่วง ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับสนิท ท่านเปรียบเทียบว่า สติเปรียบเสมือนการสีไม้ สมาธิเปรียบเหมือนความร้อนที่เกิดจากการสีไม้ และปัญญาเปรียบได้กับไฟที่เกิดขึ้นจากความร้อนนั้น โดยอินทรีย์ 5 ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ล้วนมีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกัน กล่าวคือ ศรัทธานำไปสู่วิริยะ วิริยะนำไปสู่สติ สตินำไปสู่สมาธิ สมาธินำไปสู่ปัญญา และเมื่อเกิดปัญญา ก็ยิ่งส่งเสริมศรัทธาให้มั่นคงยิ่งขึ้น อินทรีย์ 5 เหล่านี้จึงเป็นกระบวนธรรมที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างไม่ขาดตอน (พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ), 2549)

ภัทรนิธิ์ วิสุทธิศักดิ์ กล่าวว่า การปฏิบัติกรรมฐานในประเทศไทยสามารถจำแนกออกเป็น 5 รูปแบบหลัก ได้แก่

1) รูปแบบ “พุท-โธ” ซึ่งมีต้นกำเนิดจากหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล วิธีนี้สามารถใช้ได้ทั้งในรูปแบบสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน หากเพ่งเฉพาะลมหายใจจะเป็นสมถะ แต่หากมีสติระลึกรู้สภาวธรรมที่เกิดร่วมกับลมหายใจและรับรู้อารมณ์ตามความเป็นจริง ก็จะเข้าสู่วิปัสสนา

2) รูปแบบ “พองหนอ–ยุบหนอ” เผยแผ่โดยพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ธ.9) เป็นการสังเกตอาการพองและยุบของหน้าท้องขณะนั่งปฏิบัติ พร้อมฝึกเดินจงกรมเป็น 5 ระยะ และกำหนดอิริยาบถย่อยตลอดเวลา

3) รูปแบบ “เจริญสติรู้การเคลื่อนไหว” เริ่มต้นโดยหลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ (พันธ์ อินทผิว) เป็นการเจริญสติผ่านการเคลื่อนไหวของร่างกายอย่างเรียบง่ายโดยไม่ใช้ภาษาทางทฤษฎีหรือภาษาพระไตรปิฎก เน้นการรู้กายรู้ใจอย่างต่อเนื่องในขณะปัจจุบัน

4) รูปแบบ “ปรมัตถภาวนา” มุ่งเน้นที่การรู้เท่าทันความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะนั้นโดยไม่ต้องใช้การบริกรรมหรือการกำหนดที่เข้มงวด เป็นการฝึกจิตให้ละทิ้งความคิดปรุงแต่งและเข้าสู่ความรู้แท้ที่เกิดจากสภาวะตรงหน้า

5) รูปแบบ “สัมมาอะระหัง” พัฒนาโดยพระมงคลเทพมุนี เป็นการผสมผสานระหว่างสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน โดยใช้บริกรรมนิมิตควบคู่กับการศึกษา “ฐานที่ 7” และเน้นการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อปลูกฝังความไม่ประมาทและการไม่ยึดมั่นถือมั่น (ภัทรนิธิ์ วิสุทธิศักดิ์, 2552)

อิทธิพลการปฏิบัติธรรมที่มีต่อการดำเนินชีวิตในมุมมองวิทยาศาสตร์

ทางตะวันตกได้มีการนำการเจริญสติมาใช้ในการช่วยลดความเครียด Jon Kabat-Zinn (Wikipedia, 2568) ได้มีการนำการเจริญสติกับโยคะไปใช้กับคนที่มีความเครียด ได้ใช้หลักสูตรที่มีโครงสร้างแปดสัปดาห์เป็น Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) คือการใช้การเจริญสติในการลดความเครียด มีการปฏิบัติ เช่น การสแกนร่างกาย การเคลื่อนไหวอย่างมีสติ (โยคะ) และการนั่งสมาธิ รวมถึงการปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการในการนำสติมาใช้ในชีวิตประจำวัน หลักสูตรนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยรับมือกับความเครียด ความเจ็บปวด และความเจ็บป่วย โดยใช้การตระหนักรู้ในแต่ละขณะ ผลการทดลองพบว่า การเจริญสตินั้นช่วยลดความเครียด ในมุมมองวิทยาศาสตร์ งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าการฝึกสติสามารถเปลี่ยนโครงสร้างและการทำงานของสมองได้ โดยอาจลดขนาดของอะมิกดะลา ซึ่งเกี่ยวข้องกับความกลัวและความเครียด และเพิ่มกิจกรรมในคอร์เทกซ์ส่วนหน้า ซึ่งเกี่ยวข้องกับการคิดระดับสูงและการควบคุมอารมณ์ (Moore, S., 2023)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับการเจริญสติด้วยธรรมคีตะ การศึกษาผู้ที่เข้าร่วมการฝึกอานาปานสติภาวนาเพื่อการพัฒนาชีวิต ณ เสถียรธรรมสถาน ซึ่งดำเนินการฝึกสอนโดยแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ได้มีการเปรียบเทียบคะแนนพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติก่อนและหลังการฝึก โดยผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การฝึกอานาปานสติภาวนา สามารถนำไปใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นในหลายด้าน ตัวอย่างเช่น คะแนนด้านการดำเนินชีวิตภายในครอบครัว ก่อนการฝึกอยู่ที่ 4.03 และเพิ่มขึ้นเป็น 4.56 หลังการฝึก ส่วนพฤติกรรมการให้อภัยต่อผู้อื่นที่ทำร้ายร่างกายหรือด่าว่าเสียดสีทางวาจา คะแนนก่อนฝึกอยู่ที่ 2.80 และเพิ่มขึ้นเป็น 4.08 ซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การฝึกอานาปานสติภาวนามีส่วนช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีและสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม (นางฐิติรัตน์ รักษ์ใจตรง, 2568) อีกทั้งแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ได้ดำเนินโครงการ "สตรีคือสติ" หลักสูตรบุญภาคีเสริมสร้างสติสู่สตรี สร้างสุขสู่สังคม" มีการใช้บทเพลงธรรมะ ดั่งดอกไม้บาน โดยมีการภาวนาด้วยเพลงเพื่อสร้างสติก่อนทำงาน

Vasuratna, V., Manakul, J., & Jiwattanasuk, N. (2024) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการกราบพระอย่างมีสติด้วยบทเพลงธรรมะ ผลการวิจัยพบว่าการกราบพระด้วยธรรมคีตะสามารถช่วยพัฒนาจิตใจของผู้หญิงวัยทำงานได้ ทำให้มีสติมากขึ้น อีกทั้งยังทำให้เกิดความรู้สึกเชิงบวกอีกด้วย การกราบพระอย่างมีสติด้วยธรรมคีตะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความรู้สึกความสงบ ความสุข ความอ่อนโยน และความสบายใจ ดังนั้นแนวทางการปฏิบัติธรรมแบบกราบอย่างมีสติร่วมกับดนตรีธรรมะนี้อาจเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับพนักงานในองค์กรได้ในการช่วยพัฒนาสุขภาพจิตให้ดีขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการวิจัยเรื่อง ผลของการกราบพระด้วยธรรมคีตะ ผู้เข้าร่วมการวิจัยเป็นคนในวัยทำงาน ซึ่งพบปัญหาหรืออุปสรรคเวลาปฏิบัติธรรมด้วยตนเองเช่นเรื่องของงานและการจัดการเวลา ผู้ปฏิบัติธรรมกราบพระอย่างมีสติด้วยบทเพลงธรรมะ 2 บท เพลงบทขอขมา และ เพลงพระพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติได้ฝึกกราบพระอย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง ก่อนเริ่มทำงานและก่อนเข้านอน เป็นเวลา 2 สัปดาห์หรือ 14 วัน ผลการวิจัยพบว่า การกราบพระอย่างมีสติด้วยธรรมคีตะส่งผลดีต่อการทำงานคือ ทำให้มีสติ และช่วยพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจและส่งผลดีต่อจิตใจ สรุปได้ว่าการฟังเสียงธรรมคีตะ บทเพลงธรรมะ และการนำธรรมคีตะมาใช้ร่วมกับการกราบพระเจริญสตินั้นส่งผลดีต่อผู้เข้าร่วมการวิจัย เช่น ลดความเครียด อีกทั้งช่วยให้มีสติและส่งเสริมสมาธิ

การทำสมาธิด้วยลมหายใจเป็นวิธีที่ดีเยี่ยมในการคลายความเครียดอีกวิธีหนึ่ง (Harvard Health Publishing. ,15 เมษายน 2014) การสังเกตลมหายใจเพียงอย่างเดียวก็สามารถช่วยลดความเครียด และเปิดทางไปสู่การใช้ชีวิตที่มีสุขภาพดีขึ้นและมีสติมากขึ้นได้ ความเครียดทางจิตใจส่งผลเสียต่อสุขภาพอย่างมาก งานวิจัยพบว่าผู้ป่วยโรคหัวใจที่ไม่จัดการความเครียดจะมีอาการแย่ลงเมื่อเวลาผ่านไป อีกทั้งความเครียดยังเชื่อมโยงกับความเสี่ยงโรคมะเร็งที่สูงขึ้น ความจำเสื่อม และอาการปวดเมื่อยที่มากขึ้น ในทางกลับกัน หากสามารถลดความเครียดได้ ก็จะช่วยให้นอนหลับสบายขึ้นและควบคุมความดันโลหิตสูงได้ดียิ่งขึ้น

หนึ่งในวิธีง่ายที่สุดในการลดความเครียดคือการเพ่งความสนใจไปที่ลมหายใจ นับเป็นรูปแบบ “สมาธิพื้นฐาน” ที่ใครๆ ก็สามารถฝึกได้ และจะทำให้รู้สึกผ่อนคลายทันที อีกทั้งยังช่วยปกป้องสุขภาพในระยะยาว หากสนใจ การทำสมาธิด้วยลมหายใจยังสามารถเป็นประตูสู่การฝึกสติที่ลึกซึ้งขึ้น ซึ่งช่วยให้เรียนรู้ที่จะยอมรับสิ่งต่างๆ ในชีวิต ซาบซึ้งกับปัจจุบัน และไม่ตกเป็นทาสของความคิดหรือความรู้สึก Dr. Ronald D. Siegel ผู้ช่วยศาสตราจารย์ด้านจิตวิทยาคลินิก แห่งคณะแพทยศาสตร์ฮาร์วาร์ด อธิบายว่า หลายคนเริ่มฝึกสติด้วยความตั้งใจเพียงเพื่อให้ผ่อนคลาย แต่สิ่งที่ได้รับกลับเป็นวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป และมุมมองใหม่ต่อความท้าทายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การเริ่มต้นการทำสมาธิแบบหายใจง่ายๆ ทำได้โดยหาตำแหน่งที่สบาย ในที่ที่ปราศจากสิ่งรบกวน คุณอาจเลือกนั่ง ยืน หรือเดินก็ได้ แต่หลายคนพบว่าท่านั่งเป็นท่าที่เหมาะที่สุดสำหรับการเริ่มฝึก

นอกจากนี้ ยังมีการฝึกหายใจแบบโยคะองค์รวมได้รับการนำมาใช้มากขึ้นในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างวิถีชีวิตที่เอื้อต่อสุขภาพที่ดี การปฏิบัติรูปแบบสมัยใหม่นี้แสดงให้เห็นว่ามีผลเชิงบวกต่อภาวะสุขภาพจิตที่พบบ่อย เช่น ภาวะซึมเศร้าและความวิตกกังวล ถึงอย่างนั้น ศักยภาพของการฝึกหายใจเพื่อเสริมสมรรถภาพและความเป็นอยู่โดยรวมของมนุษย์ก็ยังไม่ได้รับการอธิบายอย่างชัดเจน

ในบทความเรื่องการทำสมาธิตามลมหายใจคือกลไกในการฟื้นฟูสำรองทางสรีรวิทยาและทางปัญญาเพื่อประสิทธิภาพสูงสุดของมนุษย์ เทคนิคการหายใจ เช่น การหายใจสลับรูจมูก เป็นการควบคุมลมหายใจตามจังหวะที่ช่วยให้ผู้ฝึกเข้าสู่ภาวะผ่อนคลายลึก พร้อมทั้งกระตุ้นการตระหนักรู้ในตนเอง และมีผลต่อการทำงานทางสรีรวิทยา จนสามารถมองได้ว่าเป็น “เทคโนโลยีธรรมชาติ” เพื่อเสริมสมรรถนะของมนุษย์ ทั้งในด้าน (1) การทำงานของสมอง เช่น สมาธิ ความตื่นตัว และ (2) สมรรถภาพทางกาย เช่น ระบบหัวใจและหลอดเลือด ระบบเผาผลาญ การออกกำลังกาย และสุขภาพโดยรวม (Carter, K., & III, R., 2016).

งานวิจัยที่ผ่านมาเสนอว่าการฝึกสมาธิด้วยการหายใจเป็นประจำ อาจมีบทบาทสำคัญต่อการรักษากลไกชดเชยทางสรีรวิทยา ซึ่งช่วยชะลอการแสดงอาการทางคลินิกของโรคเรื้อรัง (เช่น ความดันโลหิตสูง ภาวะซึมเศร้า ภาวะสมองเสื่อม) และโรคเฉียบพลัน (เช่น ภาวะตกเลือด ภาวะตื่นตระหนก) อย่างไรก็ตาม ยังจำเป็นต้องมีการวิจัยทางชีวการแพทย์ที่เข้มงวดเพื่อทำความเข้าใจกลไกของการทำสมาธิในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำสมาธิแบบหายใจ มนตรา หรือสติ ว่ามีผลต่อสมรรถภาพของมนุษย์อย่างไร

แม้ว่าจะมีข้อสังเกตว่าการทำสมาธิด้วยลมหายใจเป็นวิธีที่เข้าถึงง่ายกว่าสำหรับผู้เริ่มต้นเมื่อเทียบกับการทำสมาธิประเภทอื่น แต่ยังคงต้องการงานวิจัยเพิ่มเติมเพื่อตอกย้ำข้อค้นพบดังกล่าว ลำดับการฝึกหายใจ เช่น Sudarshan Kriya ยังมีศักยภาพในการเสริมสร้างความตระหนักรู้ในตนเอง และช่วยประสานการทำงานของสมองเข้ากับระบบอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย เพื่อสนับสนุนสมรรถภาพโดยรวมของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น (Carter, K., & III, R., 2016).

การทำสมาธิและการฝึกเจริญสติเมื่อบูรณาการเข้ากับการบำบัดทางจิตวิทยาที่มีหลักฐานรองรับ เช่น CBT ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนมุมมองว่าแนวทางเหล่านี้มิใช่เพียงการปฏิบัติทางศาสนา หากแต่มีศักยภาพเชิงวิชาการและการแพทย์ร่วมสมัย โดยมีฐานทฤษฎีทางจิตวิทยาและประสาทวิทยารองรับว่า การฝึกสติช่วยเพิ่มการรับรู้ตนเองและการควบคุมอารมณ์ การทำสมาธิช่วยเสริมสมรรถภาพสมองและการทำงานของระบบประสาท ก่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ทั้งด้านการลดความเครียด วิตกกังวล ภาวะซึมเศร้า การส่งเสริมสุขภาพกายและจิต และการพัฒนาคุณภาพชีวิต แนวทางดังกล่าวสามารถนำไปใช้ได้ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และระบบสุขภาพ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการบำบัด ส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างรอบด้านในศตวรรษที่ 21

สรุป

งานวิจัยเชิงประจักษ์ในปัจจุบันสนับสนุนว่าการปฏิบัติธรรมในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การทำสมาธิตามลมหายใจ โปรแกรม MBSR การฝึกหายใจเชิงโยคะ มีบทบาทสำคัญในการลดความเครียด ภาวะซึมเศร้า และความวิตกกังวล อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมการทำงานของสมอง การควบคุมอารมณ์ และกลไกทางสรีรวิทยาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพโดยรวม ผลการศึกษาดังกล่าวบ่งชี้ว่าการบูรณาการแนวปฏิบัติเหล่านี้เข้ากับการบำบัดที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น Cognitive-Behavioral Therapy สามารถเพิ่มประสิทธิผลในการรักษาทางจิตวิทยาและสนับสนุนคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ การทำสมาธิและการเจริญสติจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อการผ่อนคลาย แต่ยังถือเป็นกลไกสำคัญที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างสมรรถภาพของมนุษย์ทั้งด้านจิตใจและร่างกายในเชิงวิชาการและการแพทย์ร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

นางฐิติรัตน์ รักษ์ใจตรง. (2568). *ศึกษาการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเสถียรธรรมสถาน*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 8 สิงหาคม 2568, จาก https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/2766

พระภาวนาพิศาลเมธี. (2562). *อานาปานสติภาวนา*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนา ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย* (พิมพ์ครั้งที่ 38). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระศรีวรญาณ (วิ). (2542). *เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาดอ). (2549). *มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน. แปลโดย* พระคันธสาราภิวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์.

พุทธทาสภิกขุ. (2528). *สติ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: จักรานุกุลการพิมพ์.

ภัทรนิธิ์ วิสุทธิศักดิ์. (2552). รูปแบบผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สวัสดิ์ อโณทัย, พระชนินสิทธิ์ สุทฺธิจิตฺโต (ภูเมศโปสยานนท์), พระครูวิจิตรสาธุรส (นพดล แก้วมณี), และ นภสร ท่าห้อง. (2567). บทบาทของสติในกระบวนการพัฒนาการตื่นรู้. *วารสารเซนต์จอห์น (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 27(40), 216–228.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2550). *พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Carter, K., & R., III. (2016). Breath-based meditation: A mechanism to restore physiological and cognitive reserves for optimal human performance. *World Journal of Clinical Cases*, 4(4), 99–107.

Germer, C. K., Siegel, R. D., & Fulton, P. R. (2005). *Mindfulness and psychotherapy*. New York, NY: Guilford Press.

Harvard Health Publishing. (2014, April 15). *Breath meditation: A great way to relieve stress.* Retrieved September 3, 2025, from https://www.health.harvard.edu/mind-and-mood/breath-meditation-a-great-way-to-relieve-stress

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. New York, NY: Dell Publishing.

Moore, S. (2023, March 15). *The science of mindfulness.* Retrieved September 3, 2025, from https://www.news-medical.net/health/The-Science-of-Mindfulness.aspx

Tang, Y. Y., Hölzel, B. K., & Posner, M. I. (2015). The neuroscience of mindfulness meditation. *Nature Reviews Neuroscience*, 16(4), 213–225.

Vasuratna, V., Manakul, J., & Jiwattanasuk, N. (2024). The practice of mindful bowing meditation with dhamma music for enhancing mental well-being. *Journal of MCU Buddhist Review*, 8(1), 189–195.

Wikipedia. (2025, June 19). *Jon Kabat-Zinn*. Retrieved September 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Jon_Kabat-Zinn

จริยธรรมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม 4
Ethics and Lifestyle According to the Four Principles of *Vuddhi-dhamma*

กุลธิดา ศุภวาณิชายานนท์ Kultida Suphawanichayanon
คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: 6701101015@mcu.ac.th

Received April 1, 2026; **Revised** April 24, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาจริยธรรมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม 4 ด้วยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า หลักวุฒิธรรมนั้นมีส่วนสำคัญในการพัฒนาตนเองทั้งด้านปัญญาและศีลธรรม เพื่อให้บุคคลเป็นคนดีสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข การใช้หลักวุฑฒิธรรมในการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าและมีความสุขอย่างยั่งยืนตามหลักวุฑฒิธรรม 4 ประกอบด้วย 1) สัปปุริสสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) หมายถึง การเลือกคบคนดีเพื่อเป็นแบบอย่าง 2) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังธรรม) หมายถึงการฟังคำสอนเพื่อเพิ่มพูนความรู้ 3) โยนิโสมนสิการ (การคิดพิจารณาอย่างแยบคาย) หมายถึง การใช้สติปัญญาในการพิจารณาอย่างรอบคอบ และ 4) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติตามหลักธรรมที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ: จริยธรรม; การดำเนินชีวิต; วุฑฒิธรรม

Abstract

This article aims to investigate ethics and lifestyles based on the Vuddhi-dhamma 4 (Four Virtues for Growth). This study was conducted through a qualitative analysis of documents, academic texts, and relevant research. The findings indicate that the Vuddhi-dhamma principles play a crucial role in self-development, encompassing both intellectual and moral dimensions. These principles enable individuals to cultivate virtue, lead a balanced life, and coexist harmoniously with others. To achieve sustainable progress and well-being, the application of the Vuddhi-dhamma 4 consists of: 1. Sappurisa-samseva (Association with the virtuous): Referring to seeking the company of good and wise people as role models. 2. Sadhamma-savana (Listening to the true Dhamma): Referring to attending to righteous teachings to enhance one's knowledge. 3. Yonisomanasikara (Analytical

reflection): Referring to the application of wisdom for thorough and critical consideration. 4. Dhammanudhammapatipatti (Practice in accordance with the Dhamma): Referring to living one's life in strict adherence to the correct Dhamma principles.

Keywords: Ethics; Lifestyle; Vuddhi-dhamma

บทนำ

จริยธรรม คือสิ่งที่มีอยู่แล้วในตัวมนุษย์โดยธรรมชาติ ซึ่งจะต้องพัฒนาขึ้นโดยอาศัยกฎเกณฑ์ความประพฤติที่มนุษย์ควรประพฤติที่ได้จากหลักการทางศีลธรรม หลักปรัชญา วัฒนธรรม กฎหมาย หรือจารีตประเพณี เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม นอกจากนี้ จริยธรรมยังใช้เป็นแนวทางประกอบการติดสินใจเลือกความประพฤติ หรือการกระทำที่ถูกต้องเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ด้วย โดยจะพบว่าคำว่า จริยธรรม เป็นคำที่คนไทยบัญญัติขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 30-40 ปี เพื่อใช้สำหรับคำว่า Ethics และใช้คำว่า Morality บนรากฐานทางความคิดเดียวกัน อีกทั้งบัญญัติคำว่า จริยศาสตร์ แทนคำว่า Ethics ในทางพระพุทธศาสนาพิจารณาคำว่า จริยธรรม ว่าเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตหรือการเป็นอยู่ทั้งหมด ดังพบในหลัก พรหมจริยะ แปลว่า การดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์แห่งการพัฒนาชีวิตทั้ง 3 ด้าน คือการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยพฤติกรรม (ศีล) การพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) และการรู้คิด หยั่งรู้หยั่งเห็น (ปัญญา) โดยจริยธรรมนั้นจะต้องโยงกับความจริงตามธรรมชาติ คือ การที่มนุษย์ดำเนินชีวิตหรือปฏิบัติการอะไรแล้วเกิดผลดีผลร้ายอย่างไร โดยสัมพันธ์กับความจริงของธรรมชาติ คือ เมื่อเราทำอะไรไป ถ้าตรงกับเหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลดี เราเรียกว่า จริยธรรม คือ เป็นการปฏิบัติที่ดีหรือการดำเนินชีวิตที่ดี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงจริยธรรมผ่านการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต จริยธรรมคือระบบของหลักการทางศีลธรรม ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจและการดำเนินชีวิตของผู้คนและสังคม และยังเรียกอีกอย่างว่าปรัชญาทางศีลธรรมอีกด้วย ซึ่งหมายถึง ธรรมเนียม นิสัย หรืออุปนิสัย ที่ครอบคลุมถึงการใช้ชีวิตที่ดี สิทธิและความรับผิดชอบของตนเอง และการตัดสินใจทางศีลธรรมว่าอะไรดีและอะไรไม่ดี ผ่านตัวบุคคลเป็นหลัก เช่น สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรม เป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 289 หน้า 350, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพิจารณาตนเองจากการกระทำจะพบว่าเราดีหรือชั่ว ขณะที่หลักปฏิบัติคือไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา ก็ผูกโยงกับความบริสุทธิ์ของตนเอง ไม่ให้หวาดต่อการลงโทษ ไม่ต้องระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวร ไม่หวั่นใจต่างๆ ซึ่งอาจโยงให้เห็นผ่านหลักโอวาทปาฏิโมกข์คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 183 หน้า 90, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จริยธรรมส่วนบุคคลจึงสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่แต่ละบุคคลจะต้องหาหนทางดับทุกข์ด้วยตนเองเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการเลือกในการชำระตัวเองให้บริสุทธิ์ก่อนจะพิจารณาเรื่องอื่นใด

หลักจริยธรรมยังสามารถจัดทำแผนที่ในการดำเนินชีวิตได้ด้วย เพราะเมื่อเกิดปัญหาทางศีลธรรมส่วนใหญ่มักทำให้เรารู้สึกหงุดหงิด เนื่องจากปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาทางอารมณ์ จึงมักปล่อยให้หัวใจของตนเองโต้เถียงในขณะที่สมองของตนเองปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โดยใช้กฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่ทำให้มุมมองที่เย็นลงต่อปัญหาทางศีลธรรม ซึ่งเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตที่สามารถใช้หาหนทางผ่านปัญหาที่ยากลำบากได้ โดยหลักที่เป็นพื้นฐานคือ หลักวุฑฒิธรรม 4 คือ หลักธรรมที่ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย การคบหาสัตบุรุษ การรับฟังธรรม การพิจารณาธรรม และการปฏิบัติตามธรรม ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้จะช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองไปสู่ความดีงามและประสบความสำเร็จในชีวิตได้ หลักวุฑฒิธรรม 4 ประการ ได้แก่ 1. สัปปุริสสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) 2. สัทธัมมัสสวนะ (การรับฟังธรรม) 3. โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยบคาย) 4. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ (การปฏิบัติคำแนะนำสั่งสอนของผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ) (ไพรัช พื้นชมภู และคณะ, 2561) การดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับหลักวุฑฒิธรรม 4 จะช่วยให้เกิดการพัฒนาตนเองทั้งทางด้านปัญญาและคุณธรรม ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข และประสบความสำเร็จในชีวิตได้

สำหรับการศึกษาต่อประเด็นคำถามดังกล่าว ผู้เขียนได้ใช้การศึกษาเอกสาร จากเอกสารสำคัญในคริสต์ศาสนา ได้แก่ พระคัมภีร์ หนังสืออธิบายข้อคำสอน และหนังสืออรรถาธิบายคำสอนที่เกี่ยวกับหลักวุฑฒิธรรม 4 และจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ทั้งที่เป็นเอกสาร ตำรา และบทความทางวิชาการ เพื่อให้ความกระจ่างชัดเจนต่อโลกทัศน์ เพื่อให้ทราบแนวทางที่มีในการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรมได้อย่างถูกต้องต่อไป

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับจริยธรรม

จริยธรรมเป็นคำที่มีความหมายตามถึงหลักการปฏิบัติทางศีลธรรม ในที่นี้จะได้แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับจริยธรรมในประเด็นต่อไปนี้

1. ความหมาย คำว่าจริยธรรม มาจากคำว่า จริย กับ ธรรมะ จริย หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรมะหมายถึง คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ กฎหมาย สิ่งของทั้งหลาย เมื่อพิจารณาตามรูปคำจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535 ให้คำนิยามว่า จริยธรรม คือธรรมที่เป็น ข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม (ปรัชญา เวสารัชช์, 2551)

การเข้าใจความหมายของจริยธรรมที่ปรากฏในสังคมจะพบใน 2 ลักษณะ คือ

1.1 ความหมายทางศาสนา เป็นการอ้างถึงหลักจริยธรรมมาจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จริยธรรมมาจากระบบการเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม การเวียนว่ายอยู่ในสังสาระ การหลุดพ้นจากสังสาระทำให้หลักการทางศาสนาเป็นไปตามความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์และฝังอยู่ในจิตใจนำไปสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกันในแง่การเชื่อในการไม่ทำชั่วและทำความดี ถือศีลปฏิบัติธรรม อีกทั้งการเข้าใจในวิถีปฏิบัติแบบชาวโลกตามหลักบัญญัติที่เรียกว่า วัชชีอปริหานิยธรรม (เสฐียรโกเศศ, 2505)

1.2 ความหมายทางสังคม เป็นการพิจารณาถึงหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน กล่าวคือ หากมีการจัดระดับจริยธรรม จริยธรรมมีหลายระดับ ซึ่งสามารถจำแนกตามระดับกว้าง ๆ ได้ 2 ระดับได้แก่

ระดับของผู้ครองเรือน คือ โลกีย์ธรรม กับ ระดับของผู้ที่สละบ้านเรือนแล้ว คือโลกุตตรธรรม (วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น, 2548) ส่วนจริยธรรมมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าจริยศาสตร์ จริยธรรมมาจากคำว่า จริย กับ ธรรมะ จริย หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรมะหมายถึง คุณความดีคำสั่งสอนในศาสนา หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้องกฎเกณฑ์ กฎหมาย สิ่งของทั้งหลาย

จากความหมายและคำนิยามที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างบนนั้น พอจะประมวลสรุปได้ว่า จริยธรรมคือแนวทางของการปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและสังคมส่วนรวม อะไรควรประพฤติปฏิบัติ แต่จริยธรรมไม่ใช่กฎหมาย ทั้งนี้เพราะกฎหมายเป็นสิ่งบังคับให้คนทำตาม โดยมีบทลงโทษ สำหรับผู้ฝ่าฝืน คนเคารพเชื่อฟังกฎหมายเพราะกลัวถูกลงโทษ ส่วนจริยธรรมไม่มีบทลงโทษคนมีจริยธรรมเพราะแรงจูงใจ ถึงอย่างไรก็ตามกฎหมายก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับจริยธรรมในฐานะเป็นแรงหนุนส่งภายนอกเพื่อให้คนมีจริยธรรม ลักษณะของจริยธรรม และคนมีจริยธรรม (สำเนียง ยอดคีรี, 250)

2. หลักการทางด้านจริยธรรม จริยธรรมเกิดขึ้นเพราะได้มีการใช้มโนธรรมของบุคคลประเมินคุณค่าของสิ่งใด ๆ เพื่อหาเหตุผลในการแยกแยะถึงความถูก-ผิด ความควร-ไม่ควร แล้วตัดสินใจเลือกแสดง พฤติกรรมนั้นออกมาภายนอก เพื่อบ่งบอกว่าเป็นพฤติกรรมดีของหมู่คณะนั้น ซึ่งมีองค์ประกอบ ทั้งภายในและภายนอกเป็นส่วนเกื้อหนุนให้เกิดจริยธรรมขึ้นในบุคคล จริยธรรมของบุคคลจึงต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1) หลักการทางด้านปัญญา คือ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดี งาม สามารถตัดสินแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด

2) หลักการทางด้านอารมณ์ความรู้สึก คือ ความพึงพอใจ ความ ศรัทธาเลื่อมใส ความนิยมยินดี ที่จะรับจริยธรรมมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน

3) หลักการทางด้านพฤติกรรม คือการกระทำหรือการแสดงออกของบุคคล ในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากอิทธิพลของทั้งสององค์ประกอบข้างต้น (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

จากองค์ประกอบของจริยธรรมทั้ง 3 ส่วน คือ ปัญญา จิตใจ และพฤติกรรมนี้ คนส่วนใหญ่จะเข้าใจกันว่า จิตใจเป็นส่วนสำคัญที่สุด เป็นตัวที่ควบคุมพฤติกรรมของคนดังคำกล่าว ที่ว่า “ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว” คำกล่าวนี้ไม่ผิด เพราะมีหลักฐานให้พบเห็นเสมอว่า ความ อุตสาหะ ความกล้าหาญ ความรัก ความชัง ฯลฯ ล้วนเป็นความรู้สึกทางจิตใจที่มีผลให้คนแสดง พฤติกรรมออกมาในรูปแบบที่แตกต่างกัน หากแต่ถ้าพิจารณาให้ลึกลงไปแล้ว จิตใจของคนเรา ย่อมอ่อนไหวผันแปรได้ง่าย หากไม่มีปัญญาเป็นตัวกำกับ อาจมีสิ่งจูงใจให้จิตใจอ่อนไหวไปตาม โลกธรรม คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ทุกข์ เมื่อจิตใจผันผวนปรวนแปรพฤติกรรมของคนก็จะ เปลี่ยนแปลง เพราะเกิดตัณหาเป็นตัวนำจิตใจ แต่ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีปัญญา รู้แจ้งในความเป็นจริงของโลกและชีวิต ปัญญาก็จะเป็นตัวชี้นำไม่ให้จิตใจอ่อนไหวไปตามสิ่งที่มากระทบ จิตใจก็จะเข้มแข็งไม่อ่อนไหวปรวนแปร จนเกิดผลกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เคยประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะมีปัญญาเป็นตัวควบคุมจิตใจไว้อีกระดับหนึ่ง องค์ประกอบของจริยธรรมทั้ง 3 ส่วนนี้ “ปัญญา” เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่จะชี้นำให้จิตใจและพฤติกรรมของคนดำเนินไปอย่างถูกต้องตามครรลองครองธรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สพฺเพ

ธมฺมา ปณฺณตฺตา” แปลว่า “ธรรมทั้งหลายมีปัญญาเป็นเยี่ยมยอด” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

เนื่องจากองค์ประกอบของจริยธรรมประกอบด้วย 3 ส่วน ดังกล่าวข้างต้น การพัฒนาคนในด้านจริยธรรมจึงต้องพัฒนา 3 ด้านไปด้วยกัน ในการดำเนินชีวิตของคนนั้น องค์ประกอบทั้ง 3 ประการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้งทางกาย และทางวาจานั้น จะมีความสัมพันธ์กับทางจิตใจและสติปัญญา คนที่มีอารมณ์โกรธจะแสดง พฤติกรรมออกมาทางการก้าวร้าวรุนแรง และยิ่งเป็นคนที่มีปัญญาน้อยด้วยแล้ว พฤติกรรมที่ แสดงออกก็จะก้าวร้าวรุนแรงยิ่งกว่า บุคคลที่มีสติปัญญาซึ่งจะสามารถควบคุมจิตใจของตนได้โดย ไม่แสดงพฤติกรรมไม่ดีให้ออกมาปรากฏ นั่นก็แสดงว่าผู้มีสติปัญญาดีย่อมสามารถควบคุมอารมณ์ และความประพฤติได้ดีกว่าผู้ด้อยปัญญานั่นเอง จริยธรรมของมนุษย์มีอิทธิพลเป็นสาเหตุที่อยู่ ภายในจิตใจของคนเราที่มีต่อพฤติกรรมการแสดงออกของคน และสังคมวิทยาจริยะ (Sociology of Ethics) กล่าวถึงพฤติกรรมของคนที่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคม นอกจากนี้ ยังมีคำที่มีความหมายสำคัญหลายคำที่ควรรู้จักและทำความเข้าใจถึงองค์ประกอบของจริยธรรมให้มากขึ้นโดยแสดงออกผ่านลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) ความประพฤติ หมายถึง การกระทำที่มีมโนธรรมกำกับ ถ้าตัดสินใจเลือกทำตามมโนธรรม เรียกว่า มีความประพฤติดี (Good or Moral Conduct) แต่หากเลือกตัดสินใจกระทำไม่ดี ฝืนมโนธรรม เรียกว่า มีความประพฤติเลว (Bad or Immoral Conduct) ถ้าทำเลว มากๆ เรียกว่า ชั่ว ดังนั้นความประพฤติสามารถตัดสินได้ด้วยพฤติกรรมการกระทำที่ดี หรือไม่ดี อย่างชัดเจน เช่น การแสดงความก้าวร้าว พูดจาหยาบคาย พฤติกรรมดังกล่าวย่อมแสดงว่า ผู้นั้นมี ความประพฤติไม่ดี ไม่สมควร

2) พฤติกรรม หมายถึง การแสดงออกของการกระทำหรืออาการที่เผยออกมา ให้เห็นทางกาย วาจา ความคิดและความรู้สึกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้าที่มากระตุ้นจากภายในหรือ ภายนอกซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับมโนธรรม เช่น การเคลื่อนไหวทางร่างกาย เดิน พูด เขียน คิด ความหิว กระหายความพอใจ ไม่พอใจ เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างกลางๆ ไม่ได้บอกว่าดีหรือไม่ดี

3) มโนธรรม หมายถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ความรู้สึกว่าอะไรควรทำ อะไร ไม่ควรทำ ซึ่งมีอยู่ในจิตใจคนเราเป็นปกติอยู่แล้วจึงมีคำกล่าวว่า มนุษย์มีจิตประภัสสร คือ มี จิตใจที่ผ่องใสบริสุทธิ์ แต่อย่างไรก็ตามจะต้องได้รับการขัดเกลา ฝึกฝนและพัฒนาอยู่เสมอ เพราะ กิเลสสามารถครอบงำจิตใจได้ง่าย ทั้งนี้เพราะการทำความดีในบางครั้งยังมีการชั่งใจที่จะเลือก ตัดสินใจ ในบางกรณี หรือบางเหตุการณ์ เช่น ถ้าใครเดือดร้อนแล้วสามารถช่วยได้ก็จะช่วยทุกครั้ง โดยไม่ ลังเล หรืออาจจะช่วยเมื่อหาเหตุผลมาอธิบายได้ว่าควรช่วยก็จะช่วย ทั้ง 2 พฤติกรรมนี้เป็น ความประพฤติที่ดีทั้งสิ้น แต่ในระดับของมโนธรรมที่มีคุณธรรมย่อมจัดอยู่ในความประพฤติแรก

4) คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี ความดีงาม สภาพที่เกื้อกูล ความ ประพฤติจนเคยชินเป็นนิสัยแต่ละด้าน เมื่อพูดถึงคุณธรรมเรามักจะคุ้นเคยกับการใช้คำว่า คุณธรรมจริยธรรมไปด้วยกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า เป็นความประพฤติที่ดีที่หมู่คณะหรือสังคม นั้นๆ ให้การยอมรับว่าผู้มีความประพฤติดังกล่าวเป็นคนดี และสังคมไทยได้กำหนดคุณธรรมขั้น พื้นฐาน 8 ประการเพื่อการปฏิบัติ ดังนี้

ก. ขยัน ความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมออดทน ไม่ท้อถอยเมื่อพบอุปสรรค ความขยันต้องควบคู่กับการใช้สติปัญญาแก้ปัญหาจนเกิดผลงาน สำเร็จตามความมุ่งหมาย

ข. ประหยัด การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของตน แต่พอควรพอประมาณ ให้ เกิดประโยชน์ คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ

ค. ซื่อสัตย์ ประพฤติตรงไม่เอนเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจ ปลอดจากความรู้สึกลำเอียงหรืออคติ

ง. มีวินัย การยึดมั่นในระเบียบแบบแผนข้อบังคับและข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยในตนเอง และวินัยต่อสังคม

จ. สุภาพ เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิริยา มารยาทที่ดีงามมีสัมมาคารวะ

ฉ. สะอาด ปราศจากความมัวหมองทั้งกายใจและสภาพแวดล้อม ความผ่องใสเป็นที่ เจริญตา ทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น

7) สามัคคี ความพร้อมเพียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ความร่วมใจ กันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดการงานอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท

8) มีน้ำใจ ความจริงใจที่ไม่เห็นแต่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทรเอาใจใส่ในความสนใจ ในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์ของผู้อื่นและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน (ณัฏฐพันธ์ เขจรนันทน์, 2551)

3. รูปแบบจริยธรรมกับการดำเนินชีวิต เป็นการระบุถึงพฤติกรรมการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิต เป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่สะท้อนถึงความแตกต่างโดยจำแนกเป็นกลุ่มตามลักษณะภายนอกต่าง ๆ อย่างกิจกรรม ความสนใจ และความคิดเห็นของแต่ละตัวบุคคล รวมไปถึงลักษณะภายในทางด้านจิตวิทยาที่ไม่สามารถมองเห็นได้รูปแบบการดำเนินชีวิตจึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างกิจกรรมความสนใจ ความคิดเห็น และทัศนคติ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

3.1 รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มต่าง ๆ เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อน เป็นต้น แม้ว่าจะจบการศึกษามาจากสถาบันเดียวกัน ทำงานที่เดียวกัน เงินเดือนเท่ากัน แต่คนนึงอาจจะชอบอยู่บ้านส่วนอีกคนชอบงานเลี้ยงสังสรรค์ เนื่องจากทั้งคู่ไม่ได้รับการเลี้ยงดูมากจากครอบครัวเดียวกันจึงส่งผลให้มีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน

3.2 รูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของแต่ละบุคคล เราสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ก็ต่อเมื่อเรารับรู้ถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของบุคคล ๆ นั้น เนื่องจากมนุษย์มักจะแสดงพฤติกรรมโดยมีความสอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของตนเอง ๆ

3.3 รูปแบบการดำเนินชีวิตสามารถบ่งบอกถึงจุดศูนย์กลางความสนใจของชีวิต สามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้อีกเช่นกันก็ต่อเมื่อทราบว่าบุคคลนั้นให้ความสนใจกับสิ่งใดเป็นพิเศษ เช่น ถ้าให้ความสนใจกับเพื่อนเป็นพิเศษก็อาจคาดคะเนได้ว่าบุคคลนี้ชอบเข้า สังคมชอบงานสังสรรค์ เป็นต้น

3.4 รูปแบบการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม เช่น ค่านิยมของการเป็นผู้นำครอบครัวของเพศชายหรือสามีที่มีการเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนกับสังคมสมัยก่อน กล่าวคือ ไม่ใช่แค่เพศชายแล้วที่มีหน้าที่หารายได้เพื่อมาเลี้ยงดูครอบครัวและเพศหญิงก็ไม่ได้มีหน้าที่เป็นแม่บ้านคอย

ดูแลบ้านเพียงอย่างเดียว ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปปัจจุบันเพศหญิงก็ช่วยเพศชายหารายได้ด้วยเช่นกัน (Sathish, S. and Rajamohan, 2012)

การดำเนินชีวิตในทางพระพุทธศาสนา เป็นการมองชีวิตทั้งชีวิต ทั้งระบบ ทั้งกาย วาจา หรือใจ ดังนั้น คุณธรรมเป็นเรื่องคุณสมบัติทางจิตใจ จริยธรรม หรือพฤติกรรมที่แสดงภายนอกที่มองเห็นได้ ความหมายทางพุทธศาสนา จริยธรรมก็ครอบคลุมทั้งหมด ส่วนคุณธรรมเป็นส่วนหนึ่งในจริยธรรม การนำหลักธรรมในพุทธศาสนาได้ถูกนำมาเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาตนเองทั้งทางร่างกายและจิตใจให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขที่เรา สามารถจะปฏิบัติและสามารถเข้าใจได้ง่ายนั่นคือ การรักษาศีล การควบคุมกายใจและวาจา ให้อยู่ในทางที่ดี คือมีความบริสุทธิ์ทั้งกายวาจาและใจ นอกจากการรักษาศีลแล้ว ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ อีกที่ช่วยส่งเสริมการดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข ไว้ 4 ประการ คือ

1. สภาวะที่เป็นไปอย่างนั้นเอง เช่น ธรรมชาติ ธรรมดา กฎธรรมชาติ

2. ความถูกต้องดีงาม เช่น ความชอบธรรม ความยุติธรรม ธรรมในที่นี้มีความหมาย ตรงข้ามกับอธรรม

3. สิ่งหรือปรากฏการณ์ 2 ชนิด คือ ชนิดหนึ่งถูกปรุงแต่งจากสิ่งอื่น ๆ หลายสิ่ง กับสิ่งที่ปราศจากการปรุงแต่ง

4. หลักคำสอนของศาสนา เช่น พุทธธรรม คริสต์ธรรม อิสลามิกธรรมถ้าจะให้ความหมายสอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนา (วศิน อินทสระ, 2518)

จริยธรรมจึงหมายถึงหลักทำสอนว่าด้วยความประพฤติ เป็นหลักสำหรับให้บุคคลยึดถือในการปฏิบัติตน โดยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นหลักการปฏิบัติของบุคคลในฐานะใดฐานะหนึ่งที่ต้องมีคุณธรรมประกอบเสมอ ดังหลักทิศ 6 ที่แต่ละบุคคลต้องปฏิบัติต่อกัน การมีมนุษยธรรมแบบมนุษย์ และการปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารในฐานะเป็นผู้ปกครอง หรือการมีทศพิธราชธรรมเป็นเครื่องปฏิบัติสำหรับพระราชา ทั้งนี้การปฏิบัติตามหลักธรรมจึงจะถือได้ว่าเป็นผู้มีวิถีชีวิตตามนั้น

จริยธรรมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม 4

การนำหลักจริยธรรมคือวุฒิธรรมมาเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตเป็นการแก้ไขปัญหาเรื่องหลักปฏิบัติของส่วนตัวและการปฏิบัติทางสังคม ดังนี้

1. หลักวุฒิธรรมในฐานะหลักจริยธรรม หลักธรรมวุฒิธรรมปรากฏในพระไตรปิฎกอันเป็นหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนธรรม 4 ประการที่นำไปสู่ความเจริญด้วยปัญญาแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มาก แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเป็นเครื่องชำแรกกิเลส ธรรม 4 ประการ เป็นไฉน? คือ การคบสัตบุรุษ 1 การฟังสัทธรรม 1 การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย 1 การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเป็นเครื่องชำแรกกิเลส” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 248 หน้า 332, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งเหตุแห่งการตรัสสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดขึ้นจากพระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความเจริญทั้งในทางโลกและทางธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสสอนหลักธรรมนี้เพื่อเป็นแนวทางสำหรับบุคคลที่ต้องการความเจริญก้าวหน้าในชีวิตอย่างยั่งยืน

การนำเอาหลักวุฒิธรรมมาใช้เป็นหลักจริยธรรมทั้งนี้มาจากหลักการมองไปที่ผลที่เกิดขึ้นในแง่ของการมีชีวิตที่ดีโดยพบได้ในคุณสมบัติที่สำคัญในการดำเนินชีวิตที่ดีไว้ โดยคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม มี 4 อย่าง คือ สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโส มนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ โดยขยายความว่า

1) สัปปุริสสังเสวะ คบหาสัตบุรุษ เสวนาท่าน ผู้รู้ผู้ทรงคุณความดี, มีความประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ คบหาท่านผู้ทรงธรรมทรงปัญญาเป็น กัลยาณมิตร ดังที่มีท่านผู้นำทางไว้และทำให้มนุษย์ สามารถสร้างสังคมที่ดีงามอันดำรงอยู่โดยธรรมได้

2) สัทธัมมัสสวนะ ฟังสัทธรรม, ตั้งใจฟังคำ สอนของท่าน, เอาใจใส่เล่าเรียน ฟังอ่านหาความรู้ ให้ธรรมที่แท้ ซึ่งทำให้เกิดความเหมาะสมพอดีที่จะ เกื้อกูลต่อความเจริญแห่งคุณธรรมของตนและการอยู่ร่วมกันด้วยดีของสังคม

3) โยนิโสมนสิการ ทำในใจโดยแยบคาย, รู้จัก คิดพิจารณาหาเหตุผลโดยถูกวิธี ให้เห็นเหตุผลคุณโทษในสิ่งที่ได้เล่าเรียนสดับฟังมานั้น โดยจับ สาระที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้เพื่อเกื้อกุลตนเองและสังคม

4) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ ปฏิบัติธรรมตามสมควร แก่ธรรม, นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนมาและตริตรองเห็นอยู่ร่วมกันด้วยดีของสังคมกับความมุ่งหมายของหลักการนั้น ๆ สามารถวินิจฉัยแยกการอันควรมิควรทำ กำหนดความพอเหมาะพอดีและการที่จะใช้หรือพัฒนาต่อไปของคุณธรรมอื่น ๆ ทั้งหมดได้อย่างเหมาะสม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2545) และหลักการดังกล่าวนี้ยังเป็นการเพิ่มพูนให้เกิดความเจริญมากยิ่งขึ้น จากที่มีความเจริญ ระดับหนึ่งมาก่อนแล้ว ทรงแสดงไว้ในรูปของความ เป็นเหตุปัจจัยที่ต้องอิงอาศัยกัน ประสานสัมพันธ์ และสนับสนุนกัน ว่า วุฒิธรรม 4 ประการ คือ

1) สัปปุริสสังเสวะ คบหาสมาคมกับท่านสัตบุรุษ คือการร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมผล ประโยชน์กับคนดี

2) สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสั่งสอนของท่านด้วยความเคารพ กล่าวคือบุคคลเมื่อมีศรัทธาในสัตบุรุษ แล้วย่อมเข้าไปหาท่าน นั่งใกล้ๆ ท่าน ตั้งใจฟังคำ สอนท่าน มีจิตใจจดจ่ออยู่กับเสียงที่ท่านเปล่งออกมา พร้อมกับกำหนดเนื้อหาสาระจากคำสอน จนเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง จนเป็นบุคคลผู้ประพฤติดีงามที่ประกอบด้วยกัลยาณธรรม อันเป็นธรรมฝ่ายดีกล่าวคือ เมตตา มีความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข สัมมาชีพ มีการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ด้วยกฎหมายและศีลธรรมกามสังวร มีการสำรวม ระวังไม่ล่วงเกิน สัจจวาจา มีคำพูดที่เป็นคำสัตย์คำจริง และสติ มีความระลึกได้ก่อนทา ก่อนพูด ก่อนคิด อยู่เสมอเนื่องเพราะความสำรวมระวัง เชื่อฟังคำสอน

3) โยนิโสมนสิการ นำเรื่องเหล่านั้นมาพิจารณา ด้วยอุบายวิธีอันแยบคาย หมายความถึงการเอาค่า สอนที่ฟัง อ่านมาจำแนกแยกแยะออกไปให้ชัดเจนว่า อะไรเป็นอะไร ดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร มองจากเหตุดังไปหาผล โยงจากผลกลับมาที่เหตุได้ พิจารณาเห็นถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่ตนได้ฟังมาอ่านมา มองเห็นถึงลักษณะคล้ายกัน แตกต่างกันหรือความเป็นเหตุเป็นผลเป็นปัจจัยของกันและกัน จนสามารถเชื่อมเข้ากับกาลทั้ง 3 คือ อดีต อนาคต และปัจจุบันได้ ใช้อดีตเป็นบทเรียนมาประพฤติ ปฏิบัติตามควรแก่สิ่งนั้นในปัจจุบัน และใช้อดีตกับ ปัจจุบันเป็นตัวเชื่อมโยงไปสู่อนาคต

4) ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม เป็นการกระทำที่ต่อเนื่องมาจากการคบ สัตบุรุษ การฟังคำสอนของท่านแล้วนำมาคิดอย่างเป็นระบบ มีกฎเกณฑ์การคิดจนสามารถมองเห็นคุณโทษ แล้วนำสิ่งเหล่านั้นมาปฏิบัติ จนเป็นผู้ สมบูรณ์ด้วยปัญญา หมายเอาบุคคลผู้มีปัญญาเห็น ความเกิดและความดับของสัตว์ ตลอดจนสังขารทั้งหลาย และสามารถลด ละ สงบ บรรเทาจากกิเลสจนถึงการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ในที่สุด (พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2548)

นอกจากนั้นแล้ววุฒิธรรม 4 หรือ วุฑฒิธรรม 4 หมวดนี้ ยังถูกเรียกสั้นๆ ว่า วุฒิ 4 จึงกล่าวได้ว่า วุฑฒิธรรม 4 คือหลักธรรมที่สำคัญหมวดหนึ่ง ที่ต้องศึกษาและต้องปฏิบัติตาม เพื่อฝึกหัดกาย วาจา และจิตใจหรือสติปัญญาให้สูงขึ้น ซึ่งถือเป็นระบบ ในการดาเนินชีวิตที่ทำให้มนุษย์มีการพัฒนาอย่างบูรณาการ เพื่อการดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างดีมีความสุข นอกจากบุคคลจะแสวงหาผลให้เกิดขึ้นแก่ตนเองอยู่ดีมีสุขในปัจจุบันแล้ว บุคคลนั้นยังแสวงหาหลักประกันในอนาคตภายหน้าอีกด้วย ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแสดงถึงเหตุ เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ในทางที่ดีงาม สร้างสมสิ่งที่มีความเกื้อกูลต่อบุคคลไว้ในกาลข้างหน้า อันหมายถึงวันหน้าเดือนหน้า ปีหน้า ตลอดถึงชาติหน้าและชาติต่อๆ ไปในภายหน้า

2. รูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม 4 การดำเนินชีวิตจำเป็นต้องประสบกับผู้คนและสังคม เมื่อพบกับคนจำเป็นจะต้องเข้าใจความเกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันก็ต้องรู้ว่าความเจริญในที่นี้เป็นการกล่าวถึงความเจริญในแง่ของจิตใจ อารมณ์ สังคม ปัญญาเป็นหลัก โดยพิจารณาจากการดำเนินชีวิต ดังนี้

2.1 การดำเนินชีวิตจากสังคม เป็นการคบหาบุคคลที่เรียกว่า สัตบุรุษ คือการคบคนดี สัตบุรุษ หมายถึง คนดี มีคุณธรรม มีปัญญา และมีความประพฤติดี สังเสวะ หมายถึง การคบหา การเสวนา การเข้าไปใกล้ชิด หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (กีรติ ยศยิ่งยง, 2549) ในทางสังคมนั้นต้องการบุคคลที่เป็นทั้งบุคคลที่อยู่ในฐานะของผู้เป็นครูและผู้เป็นเพื่อน ในแง่ของสัตบุรุษนั้นเป็นการเข้าใจผ่านลักษณะการที่ปฏิบัติต่อกันผ่านการอยู่ร่วมกันบุคคลที่ประกอบด้วยหลักธรรมที่เป็นองค์ความรู้ที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกัน 7 ประการ อันได้แก่ 1) รู้หลักและรู้จักเหตุ (ธัมมัญญุตา) คือ รู้หลักความ จริงของธรรมชาติ รู้หลักการ ซึ่งเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามมุ่งหมาย 2) รู้ความมุ่ง หมายและรู้จักผล (อัตถัญญุตา) คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ 3) รู้จักตน (อัตตัญญุตา) คือ รู้ฐานะ ภาวะเพศ กำลังความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม 4) รู้ประมาณ (มัตตัญญุตา) คือ รู้จัก ความพอเหมาะพอดี 5) รู้จักกาล (กาลัญญุตา) คือ รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร (6) รู้จักชุมชน (ปริสญญุตา) ปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้นๆ 7) รู้จักบุคคล (บุคคสัญญตา) คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอัธยาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551) อีกทั้งควรมีคุณสมบัติ อีก 7 ประการ ได้แก่ 1) น่ารัก (ปิโย) คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง 2) น่าเคารพ (ครุ) คือ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ 3) น่าเจริญใจ (ภาวนิโย) คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง 4) รู้จักพูดให้ได้ผล (วตฺตา จ) คือ พูดเป็น รู้จักชี้แจ้งให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไร ควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำ 5) ทนต่อถ้อยคำ (วจนขโม) คือ พร้อมที่จะรับฟัง ปรึกษา แม้ถูกตามจุกจิก อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ 6) แถลงเรื่องล้ำลึกได้ (คม ร จ กฎ กตฺตา) คือ กล่าวชี้แจ้งเรื่องต่าง ๆ ที่

ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ 7) ไม่ชักนำใน อฐาน (โน จฎฐาเน นิโยชาย) คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต.), (2551)

การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นจึงเป็นแนวทางในการบรรลุหน้าที่ทางสังคมที่เหมาะสม โดยเฉพาะในแง่ของการปฏิบัติถูกและทำถูกต่อกัน อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

2.2 การดำเนินชีวิตในแง่ปัญญา อารมณ์และจิตใจ เป็นการนำเอาหลักวุฒิธรรมมาประกอบใน 3 ด้านคือ

ก. ด้านปัญญา เป็นการใช้หลักการฟังธรรม กล่าวคือสัทธัมมัสสวนะ ในทางพุทธศาสนาหมายถึง การฟังธรรม หรือการสดับตรับฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์อย่างตั้งใจและพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน. การปฏิบัติตามหลักสัทธัมมัสสวนะ ไม่เพียงแต่เป็นการเรียนรู้ธรรมะเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างคุณธรรมจริยธรรมในจิตใจ และนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงามอย่างยั่งยืน และการฟังธรรมเป็นประจำ จะช่วยให้เราสามารถนำหลักธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสงบสุข และเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตได้ จริยธรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบสัทธัมมัสสวนะประกอบด้วย

2.1 วิธีการฟังธรรม ผู้ฟังธรรมต้องมีคุณสมบัติของผู้ฟังธรรม ผู้ฟังธรรมที่จะได้รับประโยชน์จากการฟังธรรมอย่างเต็มที่ควรจะมีคุณสมบัติเหล่านี้อยู่ในตัวคือ

1) ไม่ดูแคลนหัวข้อธรรมที่ได้ฟังว่าง่ายไปเพราะธรรมะทุกบททุกข้อในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะง่ายหรือยากก็ตามหากฟังด้วยการพิจารณาและนำไปปฏิบัติตามอย่างจริงจังย่อมส่งผลให้ผู้นั้นมีโอกาสบรรลุธรรมในที่สุด

2) ไม่ดูแคลนความรู้ความสามารถของผู้แสดงธรรม คือ อย่าคิดว่าผู้แสดงธรรมนี้ด้อยกว่าเราโดยยกเอาวัยวุฒิคุณวุฒิ หรือชาติวุฒิ เป็นต้นฯมาเป็นข้อดูหมิ่นดูแคลนเพราะบางครั้งผู้แสดงธรรมอาจมีคุณธรรมสูงกว่าเราก็เป็นได้

3) ไม่ดูแคลนตนเองว่าฉลาดไม่พอจะรองรับธรรมเพราะแม้บางครั้งเราอาจจะฟังธรรมไม่เข้าใจแต่ขอให้อดทนฟังไปอีกหน่อยก็จะค่อยๆเข้าใจไปเองนอกจากเข้าใจแล้วยังจะได้เพาะนิสัยรักในการฟังธรรมซึ่งจะนำประโยชน์สุขมาให้กับตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต

4) มีใจเป็นสมาธิขณะฟังธรรม คือ ฟังด้วยความตั้งใจไม่พูดคุยหรือหยอกล้อเล่นกันเพราะถ้ายิ่งฟังด้วยใจเป็นสมาธิมากเท่าไรก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมะได้มากเท่านั้น

2.2 กาลที่ควรฟังธรรม เป็นการรับรู้ถึงเวลาที่เหมาะสม โดยอยู่บนฐานของช่วงเวลาที่เรียกว่า หดหู่หรือฟุ้งซ่าน ธรรมะจะเข้าไปช่วยเยียวยาได้ คือ

1) วันธรรมสวนะหรือวันพระนั่นเองแต่ในปัจจุบันอาจเลือกเอาวันที่เราว่างจากภารกิจทั้งหลายเช่นวันหยุดสุดสัปดาห์ หรือวันที่ทางวัดกำหนดให้มีการแสดงธรรม

2) เมื่อเวลาที่จิตถูกวิตกครอบงำ คือ เมื่อใจเราคิดไม่ดีเกิดความขุ่นมัวเศร้าหมองไม่ผ่องใส หรือมีความฟุ้งซ่านรำคาญใจเมื่อนั้นก็ควรไปฟังธรรมเช่นในเวลาที่เกิดความคิดฟุ้งซ่านด้วยเรื่องทางเพศ(กามวิตก)หรือเมื่อเกิดความโกรธอยากทำร้ายทำลายผู้อื่น(พยาบาทวิตก)หรือเมื่อเกิดความคิดอยาเบียดเบียนกลั่นแกล้งใคร (วิหิงสาวิตก) ก็ให้รีบขวนขวายไปฟังธรรมโดยเร็ว

3) เมื่อมีผู้รู้มาแสดงธรรมเพราะบุคคลอย่างนี้หาได้ยากดังนั้นเมื่อมีโอกาสที่จะได้ประโยชน์จากท่านก็ไม่ควรปล่อยให้ผ่านไป

ข. ด้านอารมณ์ เป็นการพิจารณาธรรมตามหลักโยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา หมายถึง การทำในใจให้ดี ให้ละเอียดถี่ถ้วน หรือการพิจารณาอย่างแยบคาย โดยคำว่า "โยนิโส" หมายถึง เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี หรือทาง ส่วน "มนสิการ" หมายถึง การทำในใจ การคิด การคำนึง การนึกถึง การใส่ใจ หรือการพิจารณา เมื่อรวมกันเป็น "โยนิโสมนสิการ" จึงหมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย หรือการพิจารณาอย่างรอบคอบและมีเหตุผล

หลักการสำคัญของโยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาธรรมะด้วยปัญญา โดยไม่ด่วนเชื่อหรือตัดสินสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยขาดการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน แต่จะพิจารณาอย่างละเอียด แยกแยะองค์ประกอบต่างๆ ของสิ่งนั้นๆ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยต่างๆ และนำไปสู่การเข้าใจธรรมะอย่างถ่องแท้

การพิจารณาธรรม คือ การใช้ปัญญาในการคิด วิเคราะห์ และไตร่ตรองเรื่องราวต่างๆ อย่างรอบคอบ การพิจารณาธรรมจะช่วยให้เราสามารถแยกแยะสิ่งถูกผิด และสามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล การพิจารณาธรรมเป็นประจำ จะช่วยให้เรามีความรอบคอบในการใช้ชีวิต และหลีกเลี่ยงการกระทำที่ไม่เหมาะสม การคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็น การคิดพิจารณาอย่างละเอียด ถี่ถ้วนและลึกซึ้ง หรือการคิดที่ถูกวิธี มีระเบียบและสร้างสรรค์ มี 10 วิธีดังนี้

1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ คิดแบบมีเหตุผล เช่น พิจารณาว่าที่เป็นสุข หรือเป็นทุกข์นี้ เกิดขึ้นโดยมีอะไรเป็นปัจจัย ต้นเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นเกิดจากอะไร

2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ การคิดจำแนกแยกแยะองค์รวมของสิ่งต่างๆ ออกเป็นองค์ย่อย ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยเหล่านั้นว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร

3) วิธีแบบสามัญลักษณะ คือ คิดแบบไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ชีวิตของคนเราก็เป็นเช่นนี้เอง เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงแท้ เป็นทุกขัง มีแต่ความทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่มีตัวตนที่แน่นอน

4) วิธีคิดแบบอริยสัจ คือ การพิจารณาปัญหาว่าคืออะไร (ทุกข์) มีอะไรเป็นสาเหตุ (สมุทัย) เป้าหมายของการแก้ปัญหาคืออะไร (นิโรธ) หนทางเพื่อบรรลุเป้าหมายเป็นอย่างไร (มรรค)

5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ การคิดแบบสัตบุรุษอันเป็นคุณสมบัติของคนดี คือ คิดตามหลักการและความมุ่งหมาย รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักบุคคล รู้จักชุมชน

6) วิธีคิดแบบเห็นคุณเห็นโทษและเห็นทางออก คือ มองในเชิงคุณค่าว่าสิ่งนั้นๆ มีคุณในแง่ไหน มีโทษในด้านใด แล้วก็พิจารณาหาทางออก

7) คิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม คือ รู้จักแยกแยะสิ่งดีสิ่งชั่ว สิ่งแท้จริงสิ่งปลอมอย่างมีเหตุผล

8) วิธีคิดแบบปลุกเร้าคุณธรรม คือ คิดหาประโยชน์ในการกระตุ้น และส่งเสริมความดี

9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือ คิดอยู่ในปัจจุบัน ไม่รำพึงถึงอดีต และไม่กังวลถึงอนาคต

10 วิธีคิดแบบวิภัชชวาท คือ คิดแบบรอบด้าน แยกแยะ มองสิ่งต่างๆ ในหลายๆ มุมมอง อย่างละเอียดรอบคอบ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564)

การคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 ข้อที่กล่าวมา สรุปได้ว่า คือการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล และคิดเพื่อให้เกิดการกระทำที่เป็นกุศล

ค. ด้านจิตใจ เป็นการปฏิบัติตามธรรมหรือการปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ เรียกว่า ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ การปฏิบัติโดยอาศัยหลักธัมมานุธัมมปฏิปัตติเป็นวิธีการประยุกต์วิธีการหนึ่ง ในการพิจารณาอย่างแยบคายที่ได้นำเสนอไปแล้วในหัวข้อที่ผ่านนั้น ยังสามารถแสดงตัวอย่าง เด่นชัดในฐานะขั้นตอนสุดท้ายของดำเนินชีวิตตามหลักวุฒิธรรม 4 ซึ่งควรทำความเข้าใจ เพิ่มเติมดังนี้ คือ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ) คือ การปฏิบัติธรรม ถูกหลักการดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ธรรม ข้อนี้เป็นเรื่องการปฏิบัติ จะมีอยู่ 2 นัยด้วยกันคือ

1) การปฏิบัติธรรมตามฐานะของตน คือมองดูฐานะของตนว่าควรจะปฏิบัติ อย่างไร จึงปฏิบัติอย่างนั้น เช่น สำหรับฆราวาส การปฏิบัติธรรมสมควรแก่การเป็นฆราวาส สำหรับภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามความเป็นพระสงฆ์ ด้วยศีลวินัยที่ควรรักษา

2) การปฏิบัติธรรมน้อยคล้อยแก่ธรรมใหญ่ หรือปฏิบัติธรรมย่อยคล้อยตาม หลักใหญ่ คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือ ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกันและส่งผลแก่หลักการใหญ่เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ) เป็นข้อที่ควรฝึกฝน ให้มีปัญญาที่จะสามารถเลือกหลักธรรมให้ถูกกับบริบทที่เกี่ยวข้อง หากเลือกหลักธรรมผิดกับบริบทที่กำลังสนใจอาจส่งผลเสียมากกว่าผลดี ซึ่งเปรียบได้กับการเลือกใช้ยาที่ไม่ถูกกับโรคดังนั้นการดำเนินชีวิตให้สมบูรณ์จำเป็นต้องฝึกการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

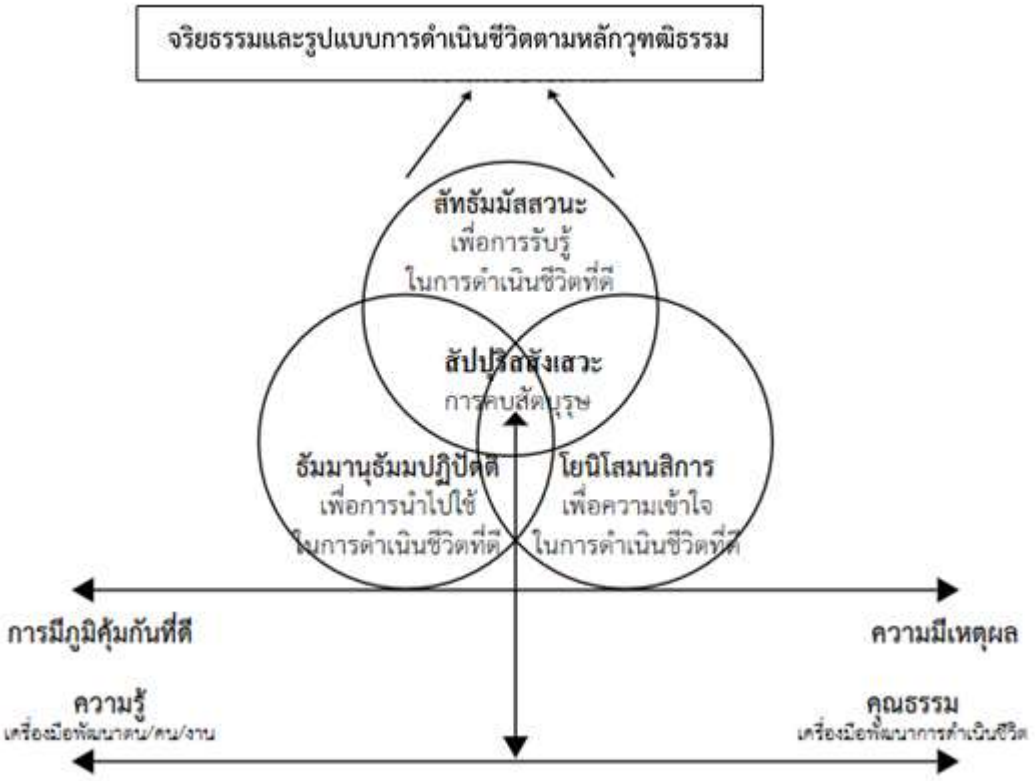
การปฏิบัติตามหลักธรรมหรือคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ มาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันและปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จะช่วยให้เรามีชีวิตที่เจริญก้าวหน้า และมีความสุขทั้งทางโลกและทางธรรม จะช่วยให้เราเป็นคนดี มีคุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

องค์ความรู้ใหม่

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักวุฒิธรรมกับจริยธรรม เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งทางปัญญาและศีลธรรม ซึ่งสอดคล้องกับจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ที่มุ่งเน้นให้บุคคลเป็นคนดี มีความประพฤติที่เหมาะสม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข หากเรานำหลักวุฒิธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จะช่วยให้เรามีชีวิตที่เจริญก้าวหน้า และมีความสุขอย่างยั่งยืน

หลักวุฒิธรรม 4 เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าทางปัญญาและการดำเนินชีวิต โดยประกอบด้วย 4 ได้แก่ 1) สัปปุริสสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) การเลือกคบหาสมาคมกับผู้ที่มีคุณธรรมความดีงาม เป็นผู้มีปัญญา มีเหตุผล และมีวิสัยทัศน์ เพื่อเป็นแบบอย่างและรับคำแนะนำที่ดี 2. สัทธัมมัสสวนะ (การฟังธรรม): การตั้งใจฟังธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือคำสอนของผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา. 3.

โยนิโสมนสิการ (การคิดพิจารณาอย่างแยบคาย) การใช้สติปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองเหตุผลในเรื่องต่างๆ อย่างรอบคอบ โดยคำนึงถึงที่มาที่ไป ผลกระทบ และความเป็นไปได้. 4. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (การประพฤติปฏิบัติตามธรรม) การนำหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้มาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 จริยธรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม

สรุป

จริยธรรมคือแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนดีและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ต่างจากกฎหมายที่ใช้การบังคับ องค์ประกอบของจริยธรรมมี 3 ส่วนที่สัมพันธ์กัน คือ ปัญญา (ความเข้าใจ) ความสามารถในการคิดและตัดสินแยกแยะความถูก-ผิด อารมณ์/ความรู้สึก ความพึงพอใจหรือศรัทธาที่จะนำจริยธรรมมาปฏิบัติ พฤติกรรม (การกระทำ): การแสดงออกที่เหมาะสมตามสถานการณ์ ในบรรดาสามส่วนนี้ ปัญญา ถือว่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นตัวนำให้จิตใจไม่หวั่นไหวไปตามกิเลส และนำไปสู่พฤติกรรมที่ถูกต้องดีงาม วุฑฒิธรรม คือ แผนที่สู่ความเจริญก้าวหน้า หลักธรรมที่ใช้เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตเพื่อความเจริญ คือ วุฑฒิธรรม 4 ซึ่งเป็นหนทางในการพัฒนาปัญญาและคุณธรรม กล่าวคือ สัปปุริสสังเสวะ การคบคนดี มีคุณธรรม เป็นกัลยาณมิตร สัทธัมมัสสวนะ การตั้งใจฟังและศึกษาคำสอนอย่างตั้งใจ โยนิโสมนสิการ การคิดวิเคราะห์หาเหตุผล แยกแยะคุณโทษอย่างรอบคอบ

ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ การนำหลักธรรมที่เรียนรู้และพิจารณาแล้ว มาปฏิบัติให้สอดคล้องกับฐานะและความมุ่งหมาย การดำเนินชีวิตตามหลักวุฑฒิธรรม 4 นี้ เป็นการพัฒนาตนเองอย่างครบวงจร ทั้งด้านสังคม (คบคนดี) ด้านปัญญา (ฟังธรรม) ด้านอารมณ์/จิตใจ (คิดอย่างแยบคาย) และด้านพฤติกรรม (ลงมือปฏิบัติ) เพื่อความสุขและความสำเร็จในชีวิต

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2535). *หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.

กีรติ ยศยิ่งยง. (2549). *การวางแผนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก็อปปี้.

ณัฏฐพันธ์ เขจรนันทน์. (2551). *พฤติกรรมองค์การ.* กรุงเทพฯ: บริษัท ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน).

ปรัชญา เวสารัชช์. (2551). บทความพิเศษจริยธรรมสำหรับนักการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ. *วารสารพิเศษผู้ตรวจการแผ่นดิน,* 1(4), 7-24.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: บริษัท สื่อตะวัน จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสำนักที่ปรึกษา กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).(2551). *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์.* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2548). *นิเทศธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: กองทุนไตรรัตนานุภาพ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำเนียง ยอดคีรี. (2560). จริยศาสตร์ จริยธรรม และคุณธรรมตามแนวความคิดของนักปรัชญา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 22(2), 37-53.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วศิน อินทสระ. (2518). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: บรรณาคาร.

วิสุทธิ์ โพธิแท่น. (2548). *ประชาธิปไตยแนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย* (พิมพ์ครั้งที่ 55). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิบรรจงสนิท.

สำเนียง ยอดคีรี. (2560). จริยธรรมและคุณธรรมตามแนวความคิดของนักปรัชญา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์,* 22(2), 37-53

เสฐียรโกเศศ. (2505). *ความภักดี ศาสนา จริยธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สุทธิสารการพิมพ์.

Sathish, S., & Rajamohan, A. (2012). Consumer behavior and lifestyle marketing. *International Journal of Marketing, Financial Services & Management Research*, 1(10), 152-166.

ทัศนะเรื่องความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
View Human in Theravada Buddhism

[1]พระมหาธนเดช สมจิตฺโต (สมบัติมา), [2]พระพุฒินันทน์ รสิโย (ธนธรรมโรจน์)
[3]พระครูสุตพัชราภรณ์ (มนกมล ดีมีหาญ), [4]รัฐธีย์ เปรมสกุล,
[5]ลลิมาดา ศรีจำรูญ และ [6]สุวัฒน์ คงยืน

[1]PhramahaTanadech Samachitto (Sombutma), [2]Phra Phutthinan Raṁsiyo (Thanathammarot), [3]Phrakhusutapatcharaphon (Manakamon Deemeehan), [4]Rattee Premsakul, [5]Lalimada Srichamroon and [6]Suwat Kongyuen

[1,3]วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,3]Pothokunphamuang Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[2,4,5]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2,4,5]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

[6]นักวิชาการอิสระ Independent Scholar

[1]Corresponding author, e-mail: Sombutma2020@gmail.com

Received March 9, 2026; **Revised** April 28, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ผ่านมุมมอง 2 ประการ คือ แบบสมังคีภาพและแบบอนันตรภาพ งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า การอธิบายมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เริ่มต้นจากวัตถุภายนอก แต่เริ่มจากร่างกายที่มีสัญญาและใจเป็นจุดตั้งต้น ในประการแรก แนวคิดจิตกับกายแบบสมังคีภาพ เป็นการอธิบายมนุษย์ในฐานะองค์รวมที่ประกอบด้วยรูปและนามที่ทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบและเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน ความเป็นสมังคีภาพนี้สะท้อนผ่านกระบวนการทำงานของจิตตั้งแต่การปฏิสนธิจนถึงการจุติ โดยมีชีวิตินทรีย์ เป็นตัวเชื่อมโยงให้กายและใจดำรงอยู่ร่วมกันได้ นอกจากนี้ยังพิจารณาผ่านแง่มุมของกรรม ซึ่งมีจิตเป็นแรงผลักดันให้กายกระทำกรรม หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปความเป็นชีวิตก็ไม่อาจดำเนินไปได้ ในประการที่สอง แนวคิดจิตกับกายแบบอนันตรภาพ เป็นการอธิบายความต่อเนื่องของชีวิตที่เชื่อมต่อกันโดยไม่มีช่องว่างระหว่างภพเก่าและภพใหม่ ผ่านกระบวนการของปฏิจจสมุปบาทที่หมุนวนเป็นวงจรแห่งกิเลส กรรม และวิบาก ความเป็นอนันตรภาพนี้ปรากฏใน 2 ลักษณะ คือ 1) ด้านภววิทยา ที่เน้นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่ส่งต่อแรงผลักดันจากภพหนึ่งไปสู่อีกภพหนึ่งโดยปราศจากตัวตนที่เที่ยงแท้ และ 2) ด้านญาณวิทยา ที่อธิบายถึงการเกิดดับของวิญญาณและนามรูปอย่างรวดเร็วต่อเนื่องผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัสในชั่วขณะจิตเดียว การวิเคราะห์มนุษย์ในแง่สมังคีภาพและอนันตรภาพแสดงให้เห็นว่า กายและใจทำหน้าที่เกื้อกูลกันตามหลักสังขตธรรม แม้จะมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา

แต่ยังคงมีอัตลักษณ์เดิมที่ส่งต่อผ่านเหตุปัจจัยและกรรม ทำให้วงจรชีวิตดำเนินไปอย่างไม่ขาดสายในสังสารวัฏ

คำสำคัญ: จิต; กาย; มนุษย์; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research article aims to examine the concept of the human being in Theravada Buddhist philosophy through two primary perspectives: Equilibrium (Samangi-bhava) and Continuity (Anantara-bhava). This study is qualitative research based on the analysis of primary scriptures and related academic literature. The findings reveal that the Buddhist explanation of the human being does not originate from external matter, but commences with the physical body characterized by perception (saññā) and mind (citta) as the starting points. Firstly, the concept of Mind and Body as Equilibrium: This perspective describes the human being as a holistic entity composed of materiality (rūpa) and mentality (nāma), functioning in a systematic and reciprocal causal relationship. This equilibrium is reflected through mental processes from conception to decease, with the vital faculty (jīvitindriya) acting as the link that enables the coexistence of body and mind. Furthermore, it is considered through the dimension of Kamma, where the mind serves as the driving force for physical actions; should either element be absent, the continuity of life cannot persist. Secondly, the concept of Mind and Body as Continuity: This perspective explains the uninterrupted succession of life, connecting the previous and the new existence without interval through the process of Dependent Origination (Paṭicca-samuppāda), which revolves in the cycle of defilements, karma, and its results (kilesa-kamma-vipāka). This continuity manifests in two aspects: 1. Ontological aspect: Emphasizing the relationship of causal factors that transmit momentum from one existence to another without a permanent self (atta). 2.Epistemological aspect: Explaining the rapid and continuous arising and ceasing of consciousness and mind-and-matter through sensory perception within a single thought-moment. The analysis of the human being in terms of equilibrium and continuity demonstrates that the body and mind function complementarily according to the principles of conditioned phenomena (saṅkhata-dhamma). Despite the perpetual state of arising and passing away, an underlying identity is transmitted through causal factors and karma, allowing the life cycle to proceed incessantly within the Saṃsāra

Keywords: Mind; body; Human; Theravada Buddhism

บทนำ

การเข้าใจธรรมชาติในโลกนั้นมักเริ่มต้นจากการศึกษาสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ภายนอกตัวมนุษย์เป็นหลัก เนื่องจากเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ ขณะที่พระพุทธศาสนากลับสอนวิธีการเข้าใจธรรมชาติโดยเริ่มจากมนุษย์เป็นจุดตั้งต้น กล่าวคือ ทุกสิ่งไม่ว่าจะโลก ความเกิดขึ้นของโลก ความดับโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 21 ข้อ 45 หน้า 74-75) การกล่าวนี้จึงนำไปสู่การพิจารณาว่า ธรรมชาติอันเป็นความจริงที่ปรากฏให้เห็นนั้นเริ่มต้นด้วยแนวคิดเรื่องมนุษย์ที่ประกอบด้วยกายและใจนี้ก่อนเป็นเบื้องต้น

มนุษย์ในแง่นี้ได้ถูกพิจารณาในฐานะเป็นพื้นฐานของธรรมชาติหรือเป็นรากฐานก่อนจะนำไปสู่ความจริงอื่น ขณะที่การนำเสนอธรรมชาติดังกล่าวในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นได้กล่าวถึงร่างกายและจิตใจอันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำเนิดเป็นมนุษย์ต่างมีจุดตั้งต้นที่แตกต่างกัน มีธรรมชาติต่างกัน เมื่อมารวมกันจึงทำให้เกิดธรรมชาติที่รองรับความจริงทั้งสองอย่างไว้

ธรรมชาติทางกายของมนุษย์นั้นมีการกล่าวถึงผ่านข้อความว่า “ปฐมกำเนิดมนุษย์ไม่ได้โตเป็นตัวตนครบอาการ 32 ดั่งที่เธอคิด แต่ค่อยๆ พัฒนาไปทีละน้อย กล่าวคือ สัปดาห์แรกมีรูปร่างเป็นทรงกลมจิ๋วๆ ก่อน ชื่อว่า ‘กลล’ ตัวอ่อนทารก ที่มีชีวิตได้ด้วยปฏิสนธิวิญญาณในขบวนการปฏิสนธิ” (พระไตรปิฎก (บาลี) เล่ม 15 ข้อ 235 หน้า 193) ขบวนการปฏิสนธิก่อกำเนิดมนุษย์เป็นลำดับๆ กล่าวคือ

> ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดายังไม่มีระดู และคันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ยังมีไม่ได้ ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่คันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ยังมีไม่ได้ แต่เมื่อใด มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และคันธัพพะก็ปรากฏ เมื่อนั้น เพราะปัจจัย 3 ประการประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้ (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 12 ข้อ 408 หน้า 443-444)

การกล่าวอ้างถึงคันธัพพะคือการตั้งครรภ์เป็นการอ้างถึงปฏิสนธิวิญญาณ เพราะลำพังแค่เพียงการอยู่ร่วมกันภายนอกไม่อาจจะทำให้มีสัตว์มาเกิดได้ แต่พอมีคันธัพพะปรากฏจึงเป็นนัยยะที่แสดงให้เห็นการเกิดของมนุษย์ อีกทั้งยังมีข้อความที่เสนอให้เห็นว่าปฏิสนธิวิญญาณนั้นเป็นการแสดงถึงการกำเนิดของมนุษย์มาจากข้อความที่กล่าวถึงการก้าวลงสู่ครรภ์ 4 ประการนี้ คือ 1. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ ไม่รู้สึกตัวขณะก้าวลงสู่ครรภ์ของมารดา ไม่รู้สึกตัวขณะอยู่ในครรภ์ของมารดา (และ)ไม่รู้สึกตัวขณะคลอดจากครรภ์ของมารดา 2. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวขณะก้าวลงสู่ครรภ์ของมารดา แต่ไม่รู้สึกตัวขณะอยู่ในครรภ์ของมารดา ไม่รู้สึกตัวขณะคลอดจากครรภ์ของมารดา 3. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวขณะก้าวลงสู่ครรภ์ของมารดา รู้สึกตัว ขณะอยู่ในครรภ์ของมารดา แต่ไม่รู้สึกตัวขณะคลอดจากครรภ์ของมารดา 4. สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สึกตัวขณะก้าวลงสู่ครรภ์ของมารดา รู้สึกตัวขณะอยู่ในครรภ์ของมารดา (และ)รู้สึกตัวขณะคลอดจากครรภ์ของมารดา (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 11 ข้อ 147 หน้า 107) การเป็นมนุษย์จึงเป็นการเกิดขึ้นจากปฏิสนธิวิญญาณนี้เป็นเหตุสำคัญ ฉะนั้น การกำเนิดของมนุษย์จึงเป็นวิธีการโยงกันระหว่างกายกับจิตตามที่พระพุทธศาสนาเถรวาทมองการกำเนิดมนุษย์ในแง่ของของความเป็นสมังคีภาพโดยอธิบายถึงการ

รวมกันของกายกับจิต หากไม่มีกาย จิตก็ทำงานไม่ได้ หากไม่มีจิต กายก็ไร้ประสิทธิภาพในการเคลื่อนไหวและทำกรรมต่างๆ ได้ ซึ่งทำให้เห็นภาพของความเป็นอันเดียวกันอย่างแน่นแฟ้น

ขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาเถรวาทก็ยังอธิบายถึงมนุษย์ผ่านอนันตรภาพในแง่ของอนันตรภาพที่เสนอความต่อเนื่องไม่ขาดสายของการมีชีวิตผ่านการพิจารณาปฏิจจสมุปบาทที่ถูกอธิบายโยงกันในความหมายของกิเลส กรรมและวิบากที่ส่งต่อกันไม่ขาดสาย เป็นลักษณะของการหมุนวนเป็นวงกลม ในคำอธิบายนี้ได้โยงกันระหว่างความมีอยู่ของชีวิตในแง่ของเหตุปัจจัย โดยเหตุปัจจัยนั้นไม่อาจขาดจากกันได้ แต่หากขาดจากกันแล้วก็ไม่อาจมีชีวิตได้

เมื่อกล่าวถึงมนุษย์จึงเป็นการกล่าวตามคำอธิบายทั้ง 2 นี้ โดยในบทความนี้จะได้กล่าวถึงการอธิบายชีวิตมนุษย์ในแบบสมังคีภาพและอนันตรภาพ โดยใช้ข้อมูลหลักฐานจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและนักวิชาการเพื่อนำเสนอให้เห็นแนวคิดเรื่องจิตกับกายของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป

แนวคิดจิตกับกายของมนุษย์แบบสมังคีภาพในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

กำเนิดมนุษย์มีการอธิบายผสมกันระหว่างรูปและนามตามองค์ประกอบของร่างกายที่ประกอบด้วยขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ส่วนประกอบเหล่านี้ถูกอธิบายต่อเนื่องไปตามลักษณะพื้นฐานกล่าวคือ รูปได้แก่ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเป็นจิตและเจตสิกหรือรวมเรียกว่า นาม โดยการมารวมกันของสิ่งเหล่านี้ถูกอธิบายภายใต้หลักการรวมกันเป็นสมังคีภาพองค์วิญญาณ นามรูป สัมฤทธิผลเป็น กลละ ด้วยพลัง ‘สมังคีภาพ’ การเกิดพร้อมไม่ก่อนไม่หลังและเป็นเหตุเป็นผลให้กันและกัน

คำว่า สมังคีภาพ แปลว่า ความเป็นองค์เดียวกันหรือองค์ร่วมกัน ปรากฏในการอธิบายเชิงเหตุผลที่อ้างถึงรูปแบบของการเกิดเป็นมนุษย์ที่มีลักษณะสืบต่อเป็นอันเดียวกัน เป็นการมองผ่านการทำงานของจิต จะพบว่าเป็นการมองถึงการสัมพันธ์กันของกายกับจิตที่อธิบายถึงการเกิดที่พิจารณาผ่านองค์ประกอบ 3 ประการคือ บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และมีจิตหรือวิญญาณ (คันธัพพะ) มาปฏิสนธิในครรภ์มารดา (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 13 ข้อ 411 หน้า 514)

การมารวมกันของจิตกับกายจึงถูกมองผ่านการทำงานตามนี้คือ

1) ปฏิสนธิ ทำหน้าที่สืบต่อภพใหม่ คือ เป็นตัวนำสัตว์ไปเกิดตามอำนาจกรรม

2) ภวังคะ ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบภพ คือ เกิดเมื่อปฏิสนธิวิญญาณทำหน้าที่เสร็จภวังควิญญาณเป็นผลของกรรม แต่ไม่มีความคิดเกิดขึ้นในช่วงนี้ เหมือนตอนหลับแล้วไม่ฝัน

3) อาวัชชนะ ทำหน้าที่คำนึงถึงอารมณ์ใหม่ คือ เมื่อสามารถรับอารมณ์ได้ ภวังคะวิญญาณจะดับไป แล้วการรับรู้รูป จนเกิดการคิดถึงอารมณ์นั้นได้

4) ทัสสนะ ทำหน้าที่เห็นรูป ได้แก่ จักขุวิญญาณ

5) สวนะ ทำหน้าที่ได้ยินเสียง ได้แก่ โสตวิญญาณ

6) ฆายนะ ทำหน้าที่รู้กลิ่น ได้แก่ ฆานวิญญาณ

7) สายนะ ทำหน้าที่ลิ้มรส ได้แก่ ชิวหาวิญญาณ

8) ผุสนะทำหน้าที่ถูกต้องโผฏฐัพพะ ได้แก่ กายวิญญาณ

9) สัมปฏิจฉนะ ทำหน้าที่รับอารมณ์ คือ เมื่อมีการรับรู้ ใจจะเป็นตัวรับอารมณ์ที่ดี ไม่ดี แล้วเก็บผลที่ดี ไม่ดีไว้

10) สันตีรณะ ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ คือ ใจจะสร้างความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ เฉยๆ ต่ออารมณ์ที่รับไว้นั้น

11) โวฏฐัพพะ ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์ คือ ใจที่วิเคราะห์การกระทำด้วยใจเป็นกลาง เป็นวิญญาณที่พิจารณาตัดสินการกระทำ

12) ชวนะ ทำหน้าที่แล่นเสพอารมณ์ อันเป็นช่วงที่ทำกรรม คือ วิญญาณที่แล่นไปในทวารทั้ง 6 เป็นผลที่เกิดขึ้น คือ เป็นผลที่ดี (กุศล) ไม่ดี (อกุศล) เป็นเพียงการกระทำ (กิริยา)

13) ตทาลัมพนะ ทำหน้าที่รับอารมณ์ต่อจากชวนะก่อนตกภวังค์ คือ การเกาะเกี่ยวอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเป็นใหญ่ วิญญาณอาศัยอารมณ์นั้นเป็นไป

14) จุติ ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน คือ เป็นภวังคจิตดวงสุดท้ายก่อนตาย ที่จะเคลื่อนไปเกิดใหม่ (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540: 58-65)

ลักษณะการทำหน้าที่ของจิตเหล่านี้ จะอธิบายให้เห็นการรวมกันแบบต่อเนื่องจนเกิดเป็นชีวิต ทั้งในอาจมองได้จากการกำเนิดนั้นในรูปแบบของนามและรูป โดย 1) ชีวิตที่เป็นนาม คือ ชีวิตินทรีย์เจตสิกหนึ่งในเจตสิกที่ปรุงแต่งปฏิสนธิจิต พระองค์แสดงด้วยคำว่า นาม และ 2) ชีวิตที่เป็นรูป คือชีวิตรูป หนึ่งในองค์ประกอบปฏิสนธิกัมมชกลาปรูป พระองค์แสดงด้วยคำว่า รูป เมื่อขบวนการปฏิสนธิ มีปฏิสนธิวิญญาณเกิดสมังคีพร้อมกับขั้นตอนต่างๆ จนเกิดจุติกลายเป็นรูป คือกลายเป็นก้อน “กลละ” จากกลละคือเป็นรูปละเอียด กลมใสขนาดเท่าหยดน้ำมัน เกิดเป็นอัพพุทะคือเป็นรูปละเอียดสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ จากอัพพุทะเกิดเป็นเปสิคือชิ้นเนื้อเล็ก จากเปสิเกิดเป็นฆนะคือเป็นก้อน จากฆนะเกิดเป็นปุ่ม 5 ปุ่ม คือ แขน 2 เท้า 2 ศีรษะ 1 (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 15 ข้อ 235 หน้า 337) ชีวิตจึงมีนามรูปเป็นเหตุเป็นผลเกื้อกูลกันและกัน จิตเกิดขึ้น และเป็นประธานของเจตสิก ซึ่งการอธิบายที่เชื่อมโยงให้เห็นสภาวะการเกิดดับของจิตนั้นจะมีวิธีอธิบายลักษณะความเห็นเหตุปัจจัยแบบปฏิจจสมุปบาทคือ

> “เพราะนามรูปมี วิญญาณจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี วิญญาณนี้ย่อมกลับมาไม่พ้นจากนามรูป ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ โลกจึงเกิด แก่ ตาย จุติ และอุบัติ กล่าวคือ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี” (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 16 ข้อ 65 หน้า 127)

ชีวิตมนุษย์จึงเป็นการรวมกันของนามและรูปที่ไหลเวียนกันอย่างนี้ แต่ขณะเดียวกันจะพบว่าการที่เรามองเห็นอัตภาพในความเป็นรูปเดียวกันนั้นมาจากคำอธิบายว่า

1. ชีวิตคือชีวิตินทรีย์ เป็นการอธิบายถึงชีวิตผ่านการมองถึงการเกี่ยวข้องกันของนามกับรูปผ่านสิ่งที่เรียกว่า ชีวิตินทรีย์ กล่าวคือ การมีชีวิตอยู่ได้นั้นจะต้องมีชีวิตินทรีย์อยู่ เนื่องจากชีวิตินทรีย์เป็นการขยายให้เห็นถึงความต่างระหว่างคนตายกับคนเป็น มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่าบทบาทของชีวิตินทรย์คือการหล่อเลี้ยงให้รูปทั้งหลายที่มารวมกันเข้าเป็นกายของคนหรือสัตว์ดำเนินไปได้ ถ้าอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งยังทำงานได้อยู่ก็ยังถือว่าชีวิตินทรีย์ไม่ขาด ต่อเมื่ออวัยวะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสมอง หัวใจหรืออะไรก็ตามแต่ยุติการทำงานลงอย่างเด็ดขาดแล้ว เราจึงสามารถกล่าวได้ว่าคนผู้นั้นหรือสัตว์ตัวนั้น

ได้ตายลงแล้ว ความตายจึงเป็นเรื่องของกายไม่ใช่จิต (สมภาร พรมทา, 2559: 190) เพราะชีวิตหรือการมีชีวิตเป็นเรื่องของชีวิตินทรีย์ที่โยงกันของทั้งกายและจิตเข้าด้วยกัน จึงทำให้การไม่มีชีวิตนั้นด้วยความหมายว่าเมื่อกายไม่พร้อมจะดำรงสภาพอยู่ได้ก็ทำให้เกิดการตายขึ้น การที่จิตไปเกิดในกายที่พร้อมจึงเป็นวงจรของการอธิบายในแง่ของเหตุปัจจัยสำหรับกายที่มีความพร้อมกับเหตุแห่งการเกิดนี้อีกต่อหนึ่ง

2. ชีวิตคือกรรม เป็นการขยายให้เห็นว่า กรรมนั้นเกิดขึ้นจากจิตเป็นแรงพลักดัน ชีวิตที่ดำเนินอยู่นั้น ไม่ใช่ลำพังกายเท่านั้นที่อยู่ได้ แต่ต้องอาศัยจิตด้วย ในแง่นี้จะพบคำอธิบายว่า ร่างกายอย่างเดียวไม่เป็นเหตุแห่งความดีหรือความชั่วได้ ยกตัวอย่าง เช่นนายเขียวเห็นขอทานข้างถนนเกิดความสงสารเลยให้เงินไปจำนวนหนึ่ง การให้เงินขอทานของนายเขียวถือเป็นความดี แต่ความดีนี้อยู่ๆ จะแสดงตัวออกมาโดยไม่มีมูลไม่ได้ ความไม่โลภและความไม่โกรธคือมูลของการกระทำดีของนายเขียวในครั้งนี้ สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงสอนก็คือการที่ธรรมทั้งหลายอิงอาศัยเป็นเหตุของกันและกัน เนื่องจากสิ่งที่พระพุทธศาสนาสนใจคือชีวิต ไม่ใช่โลกกายภาพ และจุดที่พระพุทธศาสนาสนใจในชีวิตก็คือความทุกข์อันมาจากเกิดคือตัณหา การเข้าใจว่ารูปไม่ใช่เหตุแห่งการทำดีหรือชั่วจึงมองว่ารูปนั้นไม่ใช่สิ่งบงการเวลาที่เราทำ เวลาที่เราใช้มือให้ทานหรือฆ่าสัตว์ มือไม่ใช่ที่มาของความดีและความชั่วที่กล่าวมานี้ เวลาที่เราเห็นของมีค่าเช่นทองคำแล้วเกิดความอยากได้ เราไม่สามารถโทษทองคำได้ เพราะทองคำเป็นรูปเป็นสสารซึ่งไม่ใช่เหตุของความอยากได้ การที่พระอภิธรรมมีทัศนะเช่นนี้ เนื่องจากต้องการกำหนดปัญหาว่าอยู่ที่ไหนแล้วจัดการกับชีวิตของตนเอง ขณะที่นักบวชบางลัทธิในอินเดียทรมานกาย เพราะเข้าใจว่ากายคือที่มาของความชั่วร้าย ซึ่งขัดแย้งกับพระอภิธรรม ตาไม่ใช่ที่มาของความชั่ว แม้จะทำลายตาก็ไม่สามารถทำให้หมดทุกข์ได้ เนื่องจากกายไม่ใช่สาเหตุของความดีหรือชั่ว (สมภาร พรมทา, 2559: 205-206) การมองชีวิตว่ามีจิตเป็นตัวผลักดันให้กายทำกรรม เป็นคำอธิบายที่ทำให้เห็นความเป็นชีวิตเป็นอันเดียวกัน หากไม่มีกายก็ทำกรรมไม่ได้ หากมีแต่ใจกรรมก็ไม่สำเร็จ การพิจารณากรรมที่ทำและการรับผลกรรมจึงโยงกันและเป็นอันเดียวกันทั้งกายและใจ

มนุษย์ในแง่ของสมังคีภาพจึงเป็นการรวมกันของรูปและนามหรือกายกับจิตที่ถูกมองผ่านการผสมผสานกัน ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งชีวิตก็ไม่อาจจะอยู่ได้

แนวคิดจิตกับกายของมนุษย์แบบอนันตรภาพในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

การที่มนุษย์ถูกอธิบายในแบบอนันตรภาพนั้นเป็นการเสนอการเชื่อมต่อแบบไม่ให้เกิดช่องว่างระหว่างภพเก่ากับภพใหม่มาจากการอธิบายตามหลักการของปฏิจจสมุปบาทในแง่ของการวนเวียนไม่มีจุดตั้งต้นและปลายทาง หมุนวนเป็นวงกลม ภายใต้หลักการแห่งกิเลส กรรม วิบาก

ปฏิจจสมุปบาทแบบสังสารวัฏหรือข้ามภพข้ามชาติเป็นคำอธิบายด้วยระบบของกิเลส กรรม วิบาก ดังคำอธิบายว่า

> "ก็ในอดีตภพ เมื่อบุคคลผู้จวนจะตายเพราะความสิ้นไปเอง หรือเพราะการกระทำร้ายก็ตาม ไม่อาจทนความรุมเอาแห่งศัสตราคือ มรณันติเวทนา (ความเจ็บชนิดถึงตาย) ทั้งหลาย ซึ่งเชือดเฉือนเส้นเอ็นทั่วอวัยวะใหญ่น้อยเหลือที่จะทน ครั้นร่างกายซูบซีดไปโดยลำดับ ดุจใบตาลสดที่เขาวางไว้ในแดด ค่อยเหี่ยวแห่งไปฉะนั้น ครั้นอินทรีย์ทั้งหลายมีจักขุเป็นต้นดับ กายินทรีย์ มนินทรีย์และชีวิตินทรีย์คงเหลืออยู่แต่ในหทัยวัตถุ วิญญาณซึ่งอาศัยหทัยวัตถุ

เท่าที่เหลืออยู่ในขณะนั้น ก็ปรารภเอาครุกรรม (กรรมหนัก) สมาเสวิตกรรม (กรรมที่ทำเนืองๆ) อาสันนกรรม (กรรมที่ทำเมื่อใกล้ตาย) บุพกตกรรม (กรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน) อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งได้แก่สังขารอันได้ปัจจัยที่เหลือ (มีอวิชชาเป็นต้น) แล้ว หรือปรารภเอาวิสัยคืออรรถรูปารมณ์ ซึ่งได้แก่กรรมนิมิต คตินิมิตอันเข้าไปปรากฏแก่วิญญาณนั้นเป็นไปตัณหาในวิสัยนั้นอันมีโทษที่อวิชชาปกปิดไว้เพราะยังละตัณหาอวิชชาไม่ได้ ก็ชักเอาวิญญาณที่เป็นไปอยู่อย่างนี้นั้นไป สังขารคือเจตนาที่เกิดร่วมกันก็ช่วยชัดวิญญาณนั้นไป วิญญาณที่ถูกตัณหาชัดไป ถูกสังขารทั้งหลายชัดไปด้วยอำนาจแห่งสันตติอยู่นั้น ก็ละทิ้งที่อาศัยคือหทัยวัตถุเดิมด้วย ได้ที่อาศัยใหม่อันกรรมสร้างขึ้นบ้าง ไม่ได้บ้าง เป็นไปด้วยปัจจัยทั้งหลายมีอารมณ์เป็นต้นเท่านั้นด้วย ดุจคนหน่วงเชือกซึ่งผูกต้นไม้ที่ฝั่งในไว้ข้ามคลองไปฉะนั้นแล” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540: 315-317)

การแบ่งปฏิจจสมุปบาททั้ง 12 ออกตามนี้คือ “สังขารและภพเป็นกรรมวัฏ อวิชชาตัณหาอุปาทานเป็นกิเลสวัฏ วิญญาณนามรูปสฬายตนะผัสสะเวทนาเป็นวิปากวัฏ พึงทราบเถิดว่ากิเลสวัฏยังไม่ขาดลงตราบใด ก็ชื่อว่าหมุน เพราะเป็นไปรอบแล้วรอบเล่า ชื่อว่าไม่หยุด เพราะมีปัจจัยยังไม่ขาดลงตราบนั้นอยู่นั่นเอง” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540: 391)

การอธิบายถึงมนุษย์ในวงจรที่สืบเนื่องกันไม่สิ้นสุดนี้จึงเป็นการเชื่อมโยงกับวงกลมที่ไม่มีเบื้องต้นหรือเบื้องปลาย กล่าวคือ การมา การไป การไปและการมา ความตาย คติ ภพน้อยภพใหญ่ จุติ อุปบัติ ความเกิด ความดับ ชาติ ชรา มรณะ ที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสารไม่ปรากฏ ที่สุดเบื้องปลายก็ไม่ปรากฏ เหล่าสัตว์ผู้ดำรงอยู่แล้ว คือ ดำรงมั่นแล้วติดแล้ว ติดแน่นแล้ว ติดพันแล้ว ติดใจแล้วในสงสารอันเป็นท่ามกลาง (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 30 ข้อ 61 หน้า 234) เป็นการเสนอถึงการเกิดเป็นมนุษย์ภายใต้กายและจิตนี้จะเป็นไปตามหลักการของภวจักร (วงล้อแห่งภพ) คือ วงล้อแห่งสังสารวัฏมี 3 วง แยกจากเหตุปัจจัย 12 องค์ธรรม ตามหน้าที่ ดังนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540: 391-3927)

ก. กิเลสวัฏ คือ วนเวียนในเครื่องเศร้าหมอง เร่าร้อน ได้แก่ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เป็นกิเลสตัวสาเหตุผลักดันให้บุคคลคิดปรุงแต่งกระทำต่าง ๆ

ข. กรรมวัฏ คือ วนเวียนในการกระทำตามอำนาจของกิเลส ได้แก่ สังขาร (กรรม) และภพ เป็นกระบวนการกระทำหรือกรรมทั้งหลายที่ปรากฏปรุงแต่งชีวิตในรูปลักษณะต่างๆ

ค. วิปากวัฏ คือ วนเวียนในวิบากที่เป็นผลของกรรม ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะและเวทนา เป็นวิปาก ซึ่งเป็นสภาพชีวิตที่เกิดขึ้นเป็นผลจากการกระทำกรรม (กรรมวัฏ) และกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างให้บุคคลกลับปรุงแต่งได้อีก (กิเลสต่าง ๆ) จะเห็นได้ว่ากิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม วัฏฏะนั้นเมื่อเราศึกษาจากผลไปหาเหตุ เรียกว่า ปฏิโลม นั้นจะมีลักษณะดังนี้ว่า วิบากวัฏฏะเป็นผลของกัมมวัฏฏะ กัมมวัฏฏะเป็นผลของกิเลสวัฏฏะ กิเลสจึงเป็นเหตุดั้งเดิมที่ก่อผล และเหตุสืบสายต่อไปเมื่อเราปฏิบัติโดยตัดกิเลสวัฏฏะได้อื่นๆ ก็ตัดได้เด็ดขาด วงจรหรือวัฏฏะ 3 นี้ เมื่อกิเลสวัฏยังไม่ขาดลงตราบใด ก็หมุนไปรอบแล้วรอบเล่า ชื่อว่าไม่หยุดเพราะไม่ขาดลงตราบนั้นอยู่นั้นเอง หมุนเวียนสืบเนื่องติดต่อกันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนแก่กันและกัน ทำให้วงจรชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย

จากความสัมพันธ์ของการเกิดใหม่กับปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นถึงกระบวนการดับลงของชีวิตมนุษย์ที่มีปัจจัยต่าง ๆ อาศัยกันและกันหมุนเวียนเป็นสังสารวัฏ ตราบใดที่มนุษย์ยังมีอวิชชา

มนุษย์ย่อมต้องเกิดใหม่หมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏแห่งความทุกข์อันกำหนดเบื้องต้นและเบื้องปลายที่สุดมิได้ และทั้งนี้เราสามารถพิจารณาความสัมพันธ์ของการเกิดใหม่กับปฏิจจสมุปบาทร่วมกับสังสารวัฏได้ว่า กิเลส คือ ความไม่รู้ ไม่เข้าใจในสภาพชีวิตตามที่ เป็นจริง (อวิชชา ตัณหา อุปาทาน) เป็นเหตุให้เกิดกรรม คือ การกระทำ การคิดปรุงแต่ง

กระบวนการเกิดเป็นไปต่อเนื่องเพราะชนกกรรมหล่อเลี้ยง เมื่อมีพลังกรรมที่เรียกว่าผลบุญและบาปอุปถัมภ์อยู่ชีวิตก็เกิดสืบต่อไปได้ เพราะกรรมมีส่วนให้กำเนิดปฏิสนธิจิต เหตุนั้นพระอนุรุทธาจารย์จึงกล่าวไว้ในอภิธัมมัตถสังคหะว่า “ในที่สุดแห่งจุติจิตอันดับไปแล้วนั้น จิตที่เรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณเพราะเชื่อมต่อกับภพ (ชาติ) ใหม่ที่มีอารมณ์และไม่มีอารมณ์ก็ตามปรารภอารมณ์ที่ตนยึดเอาแล้วอย่างนั้น อันสังขาร (กรรม) ที่อวิชชานุสัยห้อมล้อมและมีตัณหานุสัยเป็นมูลรากก่อให้เกิดขึ้นตามสมควร อันสัมปยุตธรรมประคับประคองไว้พอเกิดขึ้นเท่านั้นก็ตั้งอยู่ในภพ (ชาติ) ใหม่ต่อจากจุติจิตนั่นเอง” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530: 31)

การเชื่อมโยงกันระหว่างกายกับจิตจึงเป็นไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นสาย กลางและปลายไม่จบสิ้นจึงถูกมองเป็นอนันตรภาพ แต่การยืนยันความเป็นอนันตรภาพได้ถูกอธิบายผ่านความหมุนวนตามการเกิดและดับเป็นหลัก การอธิบายอนันตรภาพนั้นได้ถูกนำเสนอผ่านหลักการอธิบายไว้ 2 แบบ คือ

1 แบบภววิทยา เป็นการอ้างถึงการมีอยู่ของความไม่ขาดสายนั้นตามกรอบของเหตุปัจจัยเป็นหลัก กล่าวคือเป็นการอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ของภาวะทั้งหลายที่สัมพันธ์กันในลักษณะที่ร่วมกัน (เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, 2547: 643) โดยอธิบายถึงการมีอยู่ของโลก ซึ่งในที่นี้คือชีวิตนั้นเป็นไปในกรอบของการมีอยู่ของชีวิต ตามหลักปฏิจจสมุปบาท ตามข้อความว่า

> โลกนี้อาศัยที่สุด 2 อย่าง คือ (1) ความมี (2) ความไม่มี ก็เมื่อบุคคลเห็นความเกิดขึ้นของโลกด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความไม่มีในโลกก็ไม่มี เมื่อบุคคลเห็นความดับของโลกด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง ความมีในโลกก็ไม่มี โดยมาก โลกนี้พัวพันอยู่ด้วยอุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุถือมั่น แต่อริยสาวกนี้ไม่เข้าไปยึดมั่นอุบายและความยึดมั่นอันเป็นเหตุที่ใจเข้าไปตั้งมั่นถือมั่นและนอนเนื่องว่า ‘อัตตาของเรา’ ไม่เคลือบแคลง ไม่สงสัยว่า ‘ทุกข์นั่นแลเมื่อเกิดย่อมเกิดขึ้น ทุกข์เมื่อดับย่อมดับไป’ อริยสาวกนั้นมีญาณหยั่งรู้ในเรื่องนี้โดยไม่ต้องเชื่อผู้อื่นเลยด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จัดว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ ที่สุดอย่างที่ 1 นี้ คือ สิ่งทั้งปวงมีอยู่ ที่สุดอย่างที่ 2 นี้ คือสิ่งทั้งปวงไม่มี ตถาคตไม่เข้าไปใกล้ที่สุดทั้ง 2 นี้แสดงธรรมโดยสายกลางว่า ‘เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้ เพราะอวิชชานั่นแลดับไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการอย่างนี้” (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 17 ข้อ 90 หน้า 173-174)

การใช้หลักเหตุปัจจัยเป็นสิ่งแวดล้อมที่ทำให้มีชีวิตมีอยู่ได้ ขณะเดียวกันก็อาจไม่มีได้เช่นกันหากภาวะนั้นไม่มีเหตุปัจจัย แต่การจะพูดถึงความมีได้นั้นจึงทำให้เกิดภพขึ้น ในแง่นี้ได้ถูกอธิบายภายใต้อำนาจของแรงผลักอื่น ไม่ใช่เกิดมีเองอย่างยั่งยืนที่เรียกว่า อนันต์ (eternal) แต่เป็นอนันตรภาพในแง่ของการมีแรงผลัก ตามข้อความว่า “เหล่าสัตว์ผู้อันอำนาจแห่งบุญส่งเสริมแล้วไปสู่กามภพและรูปภพหรือไปถึงภวัคคพรหมบ้างแต่ยังกลับไปสู่ทุคติภูมิได้อีก เหล่าสัตว์ที่มีอายุยืนถึงเพียงนั้นก็ยังจุติได้เพราะหมดอายุไม่ว่าภพไหนๆ ที่ชื่อว่าเที่ยงไม่มี ยังต้องเวียนว่ายตายเกิด” (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม

35 ข้อ 1021-1029 หน้า 669-675) และว่า “ขันธ์ที่เกิดแล้วในอดีต เพราะกรรมในอดีตเป็นปัจจัย ขันธ์นั้นได้ดับแล้วในอดีต ส่วนขันธ์ที่เกิดในภพนี้ เป็นกรรมในอดีตที่เป็นปัจจัย หามีธรรมแม้แต่สิ่งเดียวจากภพในอดีตมาสู่ภพนี้ไม่ ขันธ์ทั้งหลายที่เกิดแล้วในภพนี้ เพราะกรรมเป็นปัจจัย ขันธ์ทั้งหลายจักเกิดขึ้นในภพหน้า ก็เป็นพวกอื่น หามีธรรมแม้สิ่งเดียวจากภพนี้จักไปยังภพหน้ามิได้” (พระพุทธโฆสเถระ, 2551: 1005-1006) การเชื่อมโยงกันนี้จึงเป็นแรงผลักที่ทำให้เกิดการมีอยู่ที่ไม่ขาดสาย แต่ไม่ได้ระบุว่าเป็นตัวตนนั้น เป็นเหตุปัจจัยเท่านั้น

2. แบบญาณวิทยา เป็นการใช้การรับรู้ผ่านการสัมผัสอารมณ์ที่สร้างกระบวนการต่อการเข้าใจถึงความไม่มีระหว่าง อย่างเราสามารถรับรู้หลายภพชาติได้ในวันเดียวกัน แม้ว่ากำลังเคี้ยวคำข้าวอยู่ในปากยังไม่ทันจะกลืน เพียงแค่เคี้ยวในเวลาสั้นๆ เท่านั้นก็อาจมีภพชาติเกิดขึ้นได้หลายครั้งหลายหน เพราะความรู้สึกเอร็ดอร่อยที่เกิดขึ้นในขณะนั้น มีความพอใจและความเพลิดเพลิน วิญญาณนั้นจะตั้งอยู่ในขณะแห่งคำข้าวและเจริญงอกงามในขณะที่เคี้ยวนั้น กว่าจะกลืนคำข้าวนั้นเข้าไป จึงมีหลายระยะต่อการเกิดขึ้นของวิญญาณ วิญญาณอร่อยครั้งหนึ่ง อร่อยอย่างหนึ่งเปลี่ยนไปอร่อยอีกอย่างหนึ่ง วิญญาณจะเกิดขึ้นใหม่ทุกครั้ง เมื่อวิญญาณเกิดขึ้นแล้วก็จะสร้างนามรูปใหม่ทุกครั้ง ซึ่งเป็นไปตามอำนาจของวิญญาณมีกายกับใจที่เปลี่ยนไป และทำหน้าที่ไปตามกำลังของวิญญาณ เมื่อวิญญาณเกิดขึ้นหลายหน นามรูปก็เกิดดับหลายหนในขณะที่เคี้ยวข้าวอยู่เพียงคำเดียว เพราะฉะนั้นพระองค์จึงตรัสว่า ในที่ใดนั้นหมายความว่า ในคำข้าวใดวิญญาณตั้งอยู่เฉพาะและเจริญงอกงาม การก้าวลงแห่งนามรูปย่อมมีในที่นั้น คือ ในคำข้าวนั้น เป็นการเกิดขึ้นแบบหนึ่งเนื่องจากคำข้าวที่กำลังเคี้ยวอยู่นั้น เพราะว่าเคี้ยวลงไปครั้งหนึ่งๆ มิได้เหมือนกันทุกครั้ง มีความรู้สึกที่เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา จึงสร้างนามรูปใหม่ได้หลายแบบ กว่าจะกินข้าวเสร็จคำหนึ่งแล้วกลืนลงไปในคอ” (พุทธทาสภิกขุ, 2514: 84-85)

การรับรู้ในช่วงขณะเดียวที่เกิดจากประสาทสัมผัสจึงเป็นการสร้างความเป็นอนันตรภาพที่ต่อเนื่องและไม่ขาดสาย อันเป็นกระบวนการทางจิตที่เชื่อมโยงผ่านกาย ทั้งนี้อาจเข้าใจถึงความหมายที่ไม่สิ้นสุดของชีวิตผ่านคำสอนว่า

> “เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติว่า พึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ด้วยการไป เราไม่กล่าวว่า การที่บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง” (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 21 ข้อ 45 หน้า 74)

การอธิบายกายกับจิตทางญาณวิทยาเป็นการสนับสนุนกระบวนการเข้าใจต่อชีวิตในแง่การรับรู้บนฐานของการรับรู้ทางกายเป็นหลัก ทั้งนี้การเชื่อมโยงความหมายที่หลากหลายในชั่วขณะจิตเดียวอาจเป็นการแสดงอนันตรภาพก็จริง แต่ในการรับรู้แล้วจะเลือกสิ่งที่เด่นชัดที่สุดขึ้นมาพิจารณาและตัดสินประสบการณ์ลดทอนให้เหลือสิ่งเดียวที่ปรากฏในความรู้สึก หรือเป็นไปตามลักษณะของโยคีผู้ปฏิบัติที่กำหนดจิตในจิต (จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน) จิตที่อาจคิดได้เป็นหลายพันเรื่อง แต่จะเลือกแค่เพียงเรื่องเดียวเพื่อควบคุมและไม่ฟุ้งซ่าน

วิเคราะห์มนุษย์ในแง่ความเป็นสมังคีภาพและอนันตรภาพในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

การอธิบายมนุษย์เป็นกายกับจิตนั้นในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทผ่านความเป็นสมังคีภาพและอนันตรภาพนั้น จะวิเคราะห์ใน 2 ลักษณะนี้คือ

1. ลักษณะหน้าที่ (function) การกล่าวถึงมนุษย์ในแง่ของความเป็นสมังคีภาพรวมเอาทั้งกายกับจิตเข้าด้วยกัน เป็นการอ้างถึงการทำหน้าที่ของจิตกับกายที่แยกกันอย่างชัดเจน โดยอธิบายผ่านภาวะที่ร่างกายและจิตใจทุกส่วนอยู่ในสภาพที่สอดคล้องและปฏิบัติหน้าที่เพื่อตอบสนองในแนวทางของวิญญาณที่เกิดขึ้น จะทำปฏิกิริยาที่ผสมผสานกันระหว่างร่างกายและจิตใจ ให้เจริญขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพจิตใจ (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 16 ข้อ 2 หน้า 4-8) โดยวิญญาณที่ว่านี้คือการรับรู้ต่างๆ ที่ปรากฏกับจิตนั้นทำหน้าที่กระตุ้นให้กายหรือวาจากระทำหน้าที่ การทำหน้าที่ของกายกับจิตได้แยกกันในส่วนนี้ โดยกายไม่มีหน้าที่ในการบ่งการตัวเองให้ทำหากปราศจากจิต เช่นกันหากปราศจากกาย จิตก็ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงให้เจริญหรือโศกเศร้าได้ ลักษณะดังนี้จึงเป็นการมองเอาความรวมกันของทั้ง 2 อย่าง ตามที่มารถามวชิราภิกษุณีว่า ใครสร้างสัตว์นี้ ผู้สร้างสัตว์อยู่ที่ไหน สัตว์เกิดขึ้นที่ไหน สัตว์ดับที่ไหน วชิราภิกษุณีตอบมารว่า ทิฏฐิของเจ้าเชื่อว่าอะไรเป็นสัตว์ กองแห่งสังขารล้วนๆ นี้ บัณฑิตจะเรียกว่าสัตว์ไม่ได้เลย เมื่อขันธ์ทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มีได้ เหมือนคำว่ารถมีได้เพราะประกอบส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน อนึ่ง ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผันไป นอกจากทุกข์ ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรอื่นดับไป (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 15 ข้อ 171 หน้า 228) คำตอบของวชิราภิกษณีเป็นการเสนอถึงการรวมเอาของทุกอย่างในแง่ของการเป็นสิ่งเดียวกัน ส่วนการดำเนินไปได้นั้นทุกอย่างต้องทำหน้าที่สนับสนุนกันและกัน

การเข้าใจว่าแต่ละอย่างทำหน้าที่ต่างออกไปทำให้เกิดการแยกความจริงเป็นสองแบบทวินิยม (dualistic realism) คือเชื่อว่าความจริงสูงสุดมี 2 อย่าง คือวัตถุกับวิญญาณ ทั้งสองอย่างนั้นแยกจากกันอย่างชัดเจน (Ramakrishna Puligandla, 2008: 120) โดยการแยกนี้ถูกอธิบายผ่านลักษณะของขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อเป็นรูปและนาม ในทางพระพุทธศาสนามองว่าทั้ง 5 นี้เป็นสังขตธรรมคือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง การเกิดของขันธ์นี้จึงไม่มีอะไรที่จริง แต่การยืนยันการส่งต่อจากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคตก็เพื่ออธิบายเรื่องกรรมและการให้ผลได้ชัดขึ้น เมื่ออธิบายการทำหน้าที่ของขันธ์ 5 ในแง่ความจริงว่ามีรูปและนามที่ทำหน้าที่ของตนเองจึงเป็นการสร้างความจริงแบบทวินิยมขึ้นมาซึ่งไม่ตรงกับการอธิบายผ่านสมังคีภาพที่มองเชิงการอาศัยกันและกันแบบสังขตธรรม โดยในที่นี้จึงไม่ใช่การมองไปที่การอธิบายหน้าที่ของจิตกับกายเท่านั้น แต่ต้องเข้าใจหน้าที่ของสังขตธรรมในเชิงการอิงอาศัยกันเท่านั้น กล่าวคือ หน้าที่ของจิตจะทำได้ก็ต้องมีกายทำหน้าที่ประกอบกันเป็นอันเดียวกันจึงรวมกันได้ แต่หากมองหน้าที่ของการอิงอาศัยกันจึงไม่มีอยู่จริง มีแค่การเกิดและดับที่ปรากฏ แต่การมีอยู่หรือส่งต่อให้เกิดจิตกับกายต่อไปได้นั้นมาจากกรรมที่ทำให้เข้าใจได้ว่ามีเหตุส่งผลมาได้ คือ “ตราบใดที่กรรมดียังไม่ให้ผล ตราบนั้น คนดีจะเห็นกรรมดีว่าชั่ว แต่เมื่อใด กรรมดีให้ผล เมื่อนั้นคนดีจะเห็นกรรมดีว่าดีแท้” (พระไตรปิฎก (ไทย) เล่ม 25 ข้อ 120 หน้า 68)

การอธิบายมนุษย์ในแบบสมังคีภาพผ่านกรรมนี้จึงเป็นวิธีการเข้าใจถึงการทำหน้าที่ของเหตุที่ส่งต่อมาจากกรรมจนเกิดผลตามมาได้ในแบบการเป็นอันเดียวกัน ไม่แยกกัน อีกทั้งการอธิบายแบบหน้าที่ของการให้ผลกรรมนี้ยังสนับสนุนให้กายกับจิตทำงานควบคู่ไปด้วยกัน

2. ลักษณะเหตุปัจจัย คำอธิบายมนุษย์ที่ประกอบด้วยกายและจิตในแบบอนันตรภาพเป็นการอ้างถึงคำสอนเรื่องอนัตตา เพราะทุกอย่างเมื่ออธิบายถึงมนุษย์นั้นจะต้องระบุถึงอัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล ในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด (transmigration) พยายามอธิบายถึงผ่านกรรมและผลกรรม ในมิลินทปัญหาพระยามิลินท์ถามพระนาคเสนว่า "สภาพอันใดอันหนึ่งที่เลื่อนออกจากกายนี้แล้ว ไปสู่กายอื่นมีอยู่หรือ" พระเถระตอบว่า "ไม่มีเลย" "ถ้าว่าไม่มี สัตว์จะพ้นจากบาปกรรมได้มิใช่หรือ?" "ขอถวายพระพร ถ้าสัตว์ไม่ต้องปฏิสนธิ ก็พ้นจากบาปกรรมได้ เพราะเหตุใดเล่า สัตว์ยังต้องปฏิสนธิอยู่ เพราะเหตุนั้น จึงยังไม่พ้นจากบาปกรรมได้" "ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ข้าพเจ้าฟัง" เหมือนอย่างบุรุษผู้หนึ่ง จะลักมะม่วงของบุรุษอีกคนหนึ่ง เขาจะต้องโทษหรือไม่?" "ต้องสิ พระผู้เป็นเจ้า" "เขาไม่ได้ลักมะม่วงที่บุรุษนั้นเพาะไว้ ทำไมจึงต้องโทษเล่า?" "มะม่วงที่บุรุษลักนั้น อาศัยมะม่วงที่เพาะ จึงได้บังเกิดเพราะเหตุนั้น เขาจึงต้องโทษ" "ข้อนั้นฉันใด บุคคลทำกรรมดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ด้วยนามรูปนี้ นามรูปอื่นย่อมปฏิสนธิด้วยกรรมอันนั้น เพราะเหตุนั้น สัตว์จึงไม่พ้นจากบาปกรรมได้" (มิลินทปัญหา, 2543: 86-87)

ตามแนวคิดเรื่องกรรมนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องที่ไม่มีความเป็นตัวตนอยู่ ซึ่งพระนาคเสนเปรียบเหมือนกับแสงตะเกียงที่ไม่ใช่แสงเดียวกันแต่เป็นความต่อเนื่องจนเรามองเห็นเป็นแสงเดียวกัน พระนาคเสนอธิบายว่า "ความสืบต่อแห่งสภาวธรรมล้วนสืบต่อกันไป สภาวะอันหนึ่งเกิดขึ้นสภาวะอันหนึ่งดับไป เหมือนจะสืบต่อพร้อม ๆ กัน ฉะนั้น ผู้ที่เกิดขึ้นจึงได้ชื่อว่าจะเป็นผู้นั้นก็ไม่ใช่จะเป็นผู้อื่นก็ไม่ใช่ แต่ถึงความสงเคราะห์ว่าเป็นวิญญาณของตัวเขา" (มิลินทปัญหา, 2543: 44)

จากข้อมูลข้างต้นการเกิดใหม่จึงไม่ใช่หมายถึงความเป็นคนใหม่ทั้งหมด แต่ยังคงมีอัตลักษณ์ของคนเก่าอยู่ ดังข้อความอีกว่า "สัตว์ทั้งหลายต่างเอาความแก่และความตายเกิดมาด้วย จริงอย่างนั้นปฏิสนธิจิตของสัตว์เหล่านั้นก็ถึงความแก่ในลำดับแห่งความเกิดขึ้นนั้นเอง แล้วก็แตกไปพร้อมกับสัมปยุตขันธ์ทั้งหลาย ดังศิลาตกจากยอดเขาแตกไป ขณิกมรณะมาพร้อมกับความเกิดเพราะความที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วต้องตาย" (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548: 5) การนำอัตลักษณ์เดิมมาเกิดจึงเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่องไม่ขาดสายที่จะอธิบายลักษณะดังกล่าวนี้ได้ การเป็นมนุษย์ในความหมายนี้จึงต้องเชื่อมโยงต่อยอดจากข้อมูลเก่าหรืออัตลักษณ์เก่าที่อธิบายได้ถึงความสืบเนื่องกัน ไม่แยกจากกันกับเหตุที่เป็นมาก่อนหน้านี้ ไม่อย่างนั้นจะอธิบายมนุษย์ให้เป็นอย่างที่เป็นบนพื้นฐานแบบใดถ้าไม่มีอัตลักษณ์ที่ส่งต่อมาก่อนหน้านี้ ทั้งนี้หากไม่มีอัตลักษณ์ที่ว่านี้ กรรมก็ไม่อาจอธิบายได้เช่นกัน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบ 1 มนุษย์ในฐานะองค์รวมของกายและจิต

คำอธิบาย มนุษย์ในฐานะองค์รวมของกายและจิต ประกอบด้วย

1. มิติแบบสมังคีภาพ คือการมองมนุษย์ในลักษณะหน้าที่ที่สัมพันธ์กันในปัจจุบันขณะ เปรียบเสมือนรถที่ประกอบด้วยส่วนต่างๆ จนรวมกันเป็นหนึ่ง โดยความเป็นสมังคีประกอบด้วยกาย (รูป) และจิต (นาม) ไม่ได้แยกจากกัน แต่ทำงานสอดประสานกันหากไม่มีกาย จิตก็ทำงานไม่ได้ หากไม่มีจิต กายก็ไร้ประสิทธิภาพ ส่วนกระบวนการทำงานของจิต และความจริงเชิงจริยธรรม คือจิตเป็นประธานในการทำกรรม แต่ต้องอาศัยกายเป็นเครื่องมือในการแสดงออก ความดีหรือชั่วจึงไม่ใช่อยู่ที่อวัยวะ แต่อยู่ที่เจตนาของจิตที่ขับเคลื่อนกาย

2. มิติแบบอนันตรภาพ คือการมองมนุษย์ในลักษณะเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกันไปในกระแสของเวลา (สังสารวัฏ) โดยไม่มีช่องว่าง การสืบต่อที่ไม่มีตัวตนอธิบายผ่านหลัก ปฏิจจสมุปบาท ว่าชีวิตคือกระแสของกิเลส กรรม และวิบากที่หมุนวนเป็นวงกลม มีความต่อเนื่อง เปรียบเหมือนแสงตะเกียงในแต่ละช่วงเวลา แม้จะไม่ใช่แสงเดิม เพราะเกิด-ดับตลอดเวลา แต่ก็มีความต่อเนื่องกันจนดูเป็นสายเดียวกัน ทำให้อัตลักษณ์และกรรมจากภพเก่าส่งต่อสู่ภพใหม่ได้โดยไม่ต้องมีตัวตน (Soul) มิติทางญาณวิทยา กล่าวถึงอนันตรภาพยังปรากฏในการรับรู้ชั่วขณะ เช่น การเคี้ยวข้าว ที่วิญญาณและนามรูปเกิดดับต่อเนื่องกันหลายครั้งตามความรู้สึกที่เปลี่ยนไป

สรุป

การศึกษามนุษย์ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการพิจารณาธรรมชาติความจริงผ่านโครงสร้างกายและจิตที่สัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง โดยมีจุดเริ่มต้นจากการวิเคราะห์มนุษย์ในฐานะรากฐานของธรรมชาติที่ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจซึ่งมีจุดกำเนิดและลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน การ

ก่อกำเนิดของมนุษย์ไม่ได้มีลักษณะเป็นตัวตนที่สมบูรณ์ทันที แต่เป็นการพัฒนาจากจุดเล็ก ๆ ที่เรียกว่ากลละ ซึ่งอาศัยปัจจัยสำคัญสามประการคือ บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และมีคันธัพพะหรือปฏิสนธิวิญญาณปรากฏขึ้น ความเป็นมนุษย์จึงเกิดขึ้นจากสมังคีภาพซึ่งหมายถึงความเป็นองค์ร่วมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกายและจิต หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปย่อมไม่อาจทำงานหรือดำเนินชีวิตอยู่ได้ เมื่อพิจารณาในแง่หน้าที่ สมังคีภาพได้แสดงให้เห็นถึงการทำงานร่วมกันของขันธ์ 5 อันประกอบด้วยรูปและนาม โดยมีจิตเป็นประธานในการรับรู้อารมณ์ผ่านกระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่ปฏิสนธิจิตไปจนถึงจุติจิต ชีวิตในลักษณะนี้จึงเป็นกระบวนการของเหตุปัจจัยตามหลักปฏิจจสมุปบาท ที่นามและรูปต่างเกื้อกูลกันและกันอย่างเป็นพลวัต การมีชีวิตอยู่ถูกหล่อเลี้ยงด้วยชีวิตินทรีย์ที่เชื่อมโยงกายและจิตไว้ด้วยกัน ตราบที่อวัยวะสำคัญยังทำงานอยู่ชีวิตย่อมดำเนินไปได้ นอกจากนี้ จิตยังเป็นแรงผลักดันสำคัญในการทำกรรมผ่านทางร่างกาย การรับผลของกรรมจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ระหว่างกายและจิต แม้การทำหน้าที่ของแต่ละส่วนจะดูเหมือนแยกจากกันแบบทวินิยม แต่ในเชิงลึกแล้วเป็นการอิงอาศัยกันของสังขตธรรมที่เกิดดับต่อเนื่องกันไป ในอีกแง่มุมหนึ่ง มนุษย์ยังถูกอธิบายผ่านแนวคิดอนันตรภาพ ซึ่งนำเสนอความสืบเนื่องของชีวิตที่ไม่มีช่องว่างระหว่างภพชาติผ่านวงจรของกิเลส กรรม และวิบาก กระบวนการนี้ไม่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดที่ปรากฏชัดเจน โดยมีตัณหาและอวิชชาเป็นมูลรากที่ชักนำปฏิสนธิวิญญาณให้ก้าวลงสู่ภพใหม่อย่างต่อเนื่อง อนันตรภาพในเชิงภววิทยาชี้ให้เห็นว่าชีวิตคือแรงผลักของเหตุปัจจัยที่ไม่ใช่ตัวตนเที่ยงแท้ แต่มีความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ที่ส่งต่อผ่านผลกรรม ขณะที่ในเชิงญาณวิทยา อนันตรภาพปรากฏผ่านการรับรู้อารมณ์ชั่วขณะที่รวดเร็ว จนเกิดการสร้างนามรูปใหม่ทุกครั้งที่มีการรับรู้ ดังนั้น การเข้าใจความหมายของโลกและความดับทุกข์จึงไม่ได้อยู่ที่การเดินทางไปที่ใด แต่เป็นการพิจารณาในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งที่มีสัญญาและใจนี้เอง เพื่อให้เห็นถึงความจริงของชีวิตที่เป็นทั้งสมังคีภาพและอนันตรภาพอย่างถ่องแท้

เอกสารอ้างอิง

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. (2547). *พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ–ไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โบแดง.

พระพุทธโฆสเถระ. (2551). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส.

พุทธทาสภิกขุ. (2514). *ปฏิจจสมุปบาท: หลักปฏิบัติอริยสัจจ์ที่สมบูรณ์แบบ*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2540). *วิสุทธิมรรค แปล ภาค 3 ตอน 1* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2548). *วิสุทธิมรรค ภาค 2 ตอน 1*. แปลโดย คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2530). *อภิธัมมัตถสังคหบาลีและฏีกา*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มิลินทปัญหา. (2543). *มิลินทปัญหา*. แปลโดย มหามกุฏราชวิทยาลัย (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2559). *พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก*. นนทบุรี: บริษัท ปัญญฉัตร์ บุ๊คส์ บายดิ้ง จำกัด.

สายฝน ถนอมศรี. (2568). พิธีกรรมงานศพที่สื่อถึงการตายดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์*, 8(2), 407–416.

Puligandla, R. (2008). *Fundamentals of Indian philosophy* (4th impression). New Delhi: D.K. Printworld Ltd.

Socratic Midwifery and the Epistemology of Questioning: A Framework for Critical Inquiry in Social Science Research

[1]Prateep Peuchthonglang and [2]Yathaweemintr Peuchthonglang
[1,2]Department of Social Sciences and Humanities,
Faculty of Business Administration and Liberal Arts,
Rajamangala University of Technology Lanna
[1]Corresponding author, e-mail: Yatha.P@rmutl.ac.th

Received November 10, 2025; **Revised** December 25, 2025; **Accepted:** April 30, 2026

Abstract

Imagine research not as a proclamation, but as a living conversation—where every question opens new paths, and certainty is replaced by curiosity. The concept of the philosophical midwife, rooted in Socrates' dialectical art, calls us to this kind of inquiry: privileging questions over answers and humility over dogma. While thinkers have long pored over Socratic discourse, its power as a modern research tool is still emerging. This article invites you to step into the shoes of Socrates, re-examining how we structure research through the very questions we ask. By exploring Socratic maieutics—the art of nurturing knowledge through dialogue—this study builds a six-dimensional framework that brings rigor and self-awareness to qualitative research. Questions about clarification, assumption, evidence, perspective, implication, and meta-cognition challenge us to see familiar topics with new eyes. By weaving together voices from classical texts and contemporary minds, the article suggests that Socratic questioning is more than precision; it's a practice of liberation. What if we treated inquiry as an open journey, not a quest for a single truth? This synthesis of philosophy and methodology seeks to spark a spirit of Socratic inquiry in all who are committed to truth, engagement, and intellectual virtue.

Keywords: Socratic questioning; Philosophical midwifery; Social science research; Epistemology; Research methodology

Introduction

Picture Socrates, not as an author behind closed doors, but as a lively mentor sparking thought in the agora. Today, when information floods our screens and viewpoints clash, the Socratic call to 'know yourself' feels fresh and urgent—

especially in social science. Researchers grapple with tangled realities and ethical puzzles, but how often do we slow down and consider why we ask the questions we do? This paper aims to awaken that curiosity, inviting you to rediscover Socratic questioning as the beating heart of critical social research.

The premise guiding this investigation is simple yet profound: the way a research question is asked determines the nature of the answer obtained. This assertion, while seemingly self-evident, invites rigorous philosophical scrutiny. For Socrates, questioning was not a mere technique but an ethical stance, a form of intellectual midwifery (maieutic) through which latent understanding could be brought to birth (Plato, Theaetetus, 149a 151d). Socratic questioning does not seek to transmit knowledge but to initiate a reflective search in which interlocutors confront the limits of their beliefs, examine assumptions, and pursue conceptual clarity. As Vlastos (1994) notes, the Socratic method embodies a moral commitment to inquiry rooted in humility, courage, and reasoned dialogue.

Think about your last research question—did you consider not just what was being asked, but why it was being asked that way? In the rush for clarity and concise answers, have we neglected to probe deeper: What assumptions about reality lurk within our questions? Who speaks—and who is silenced—by the way we frame our studies? The Socratic tradition encourages us to embrace uncertainty, to treat questions as beginnings rather than endpoints. What discoveries await when we step into a space of perplexity and open inquiry?

Let’s reimagine research as a kind of dialogue—one where liberation begins with the courage to ask difficult questions. Following Paulo Freire’s vision in Pedagogy of the Oppressed, authentic education springs from inquiry, not answer-giving. bell hooks call it 'intellectual risk.' How might your own practice transform if each question were an act of emancipation? Socratic questioning is not merely a method; it’s a stance that links reflexivity and critical pedagogy, reenergizing how we learn and teach.

Yet, this endeavor is not a call to revive the Socratic method in a nostalgic or uncritical manner. Rather, it recognizes that Socrates’ dialogues—situated within Athenian democracy and interwoven with complexities of irony and power—must be reinterpreted within the ethical and political demands of contemporary research. The goal is not to replicate Socratic elenchus in its original form, but to translate its philosophical virtues into methodological dispositions: intellectual humility, dialogical openness, and commitment to self-examination.

In doing so, this article addresses several interrelated questions: How does Socratic questioning deepen the formulation of research questions? What role does dialectical inquiry play in the pursuit of knowledge within social science? Can questioning serve as an emancipatory act that challenges dogmatism, both within the researcher and in institutional structures of academia? These questions are not posed rhetorically; rather, they form the backbone of a proposed epistemic framework that positions questioning as a form of philosophical praxis.

What if Socratic questioning were not an ancient echo, but a living discipline shaping our choices today? In a world obsessed with publishing and measuring, the Socratic challenge is more vital than ever: 'The unexamined life is not worth living.' Are we also brave enough to insist: the unexamined question is not worth asking? This work urges you to treat Socratic inquiry not as history, but as a daily, ethical practice toward wisdom.

The structure of this article unfolds as follows. The next section explores the origins and philosophical significance of Socratic midwifery, situating it within Platonic dialogues and modern interpretations. The third section examines the epistemological primacy of questioning, drawing on hermeneutic and constructivist traditions. The fourth section introduces the six-dimensional Socratic framework and articulates its relevance to the stages of research design and analysis. The fifth section discusses the implications for critical pedagogy and research ethics. Finally, the conclusion reflects on the enduring relevance of Socratic inquiry in an age of methodological fragmentation and intellectual haste.

This article situates Socratic questioning at the intersection of ancient philosophy and modern research methodology. It argues that questioning is not simply a procedural step in research design but an epistemic act with ethical and ontological implications. Reclaiming Socratic maieutic for contemporary scholarship, this study proposes a six-dimensional framework of questioning, including: (1) questions seeking clarification of terms and issues, (2) questions examining underlying assumptions, (3) questions evaluating evidence or data, (4) questions exploring alternative perspectives, (5) questions investigating wider implications, and (6) reflexive meta-questions that examine one's own inquiry process. Each dimension serves as a tool for examining the hidden architecture of thought, challenging researchers to cultivate an interior dialogue parallel to their engagement with external interlocutors or data.

Socratic Intellectual Virtue and the Notion of Philosophical Midwifery

The metaphor of *philosophical midwifery* (*maieutikê technê*) represents one of the most profound and enigmatic aspects of Socratic philosophy. Introduced in Plato's *Theaetetus* (149a 151d), this metaphor positions Socrates not as a teacher transmitting knowledge, but as an intellectual midwife assisting others in the labor of thinking. Unlike the literal midwife, who assists in childbirth without conceiving herself, Socrates claims to be barren of wisdom, yet uniquely skilled in helping others bring forth their own insights. This image is not merely poetic; it encapsulates a radical epistemological stance—one that rejects didactic authority in favor of dialogical inquiry grounded in intellectual humility. As Hadot (2002) observes, Socrates' true legacy lies in the transformation of philosophy from a body of doctrines into an "exercise of spiritual self-examination."

Socratic midwifery embodies the virtue of *epistemic humility*, a recognition of the limits of one's knowledge. Socrates' famous declaration, "I know that I do not know," is not an admission of ignorance but a methodological position, a commitment to perpetual questioning as the pathway to understanding (Plato, *Apology*, 21d). Vlastos (1994) argues that this admission constitutes the foundation of Socratic intellectual integrity: it is only through recognizing one's ignorance that genuine inquiry can begin. The *maieutic* method, therefore, does not seek to implant truths but to expose contradictions, test beliefs, and cultivate what Nehamas (1999) terms the "care of the self"—a philosophical practice of self-formation.

At the core of Socratic midwifery is a distinct conception of truth. Unlike sophists who treated argumentation as a means of persuasion, Socrates pursued *aletheia*—truth as disclosure or un-concealment. Knowledge was not accumulated but uncovered through dialectical struggle. The process of questioning, in this sense, resembles a labor—a painful yet transformative ordeal through which the interlocutor confronts the frailty of their assumptions. As Socrates notes in *Theaetetus*, some interlocutors produce mere "wind eggs," opinions devoid of substance, while others, through sustained inquiry, give birth to genuine understanding. This process reflects a deeply ethical vision of inquiry: truth cannot be given; it must be earned.

Socratic midwifery also presupposes a particular relational ethic between interlocutors, grounded in *philia* (intellectual friendship) rather than domination. Socrates does not claim mastery over knowledge but acts as a catalyst, provoking thought through irony (*eironeia*) and elenchus (refutation). Brickhouse and Smith (2005) emphasize that Socratic irony is not deception, but a pedagogical strategy

intended to destabilize false confidence and invite deeper reflection. The midwife metaphor underscores this relational vulnerability; both parties must commit to the uncertainty inherent in authentic dialogue.

This ethical dimension distinguishes Socratic questioning from mere critique. Modern critiques often aim to dismantle arguments; Socratic inquiry aims to *reorient the soul*. In *Alcibiades I*, Socrates implores the ambitious youth to turn inward, insisting that self-knowledge is the prerequisite for any political or ethical action. He employs questioning not to humiliate but to awaken, guiding interlocutors toward what Heidegger (1998) later described as an "openness to being." Thus, Socratic midwifery aligns philosophical inquiry with moral development; it seeks wisdom rather than victory.

Contemporary scholarship has revisited this Socratic legacy through various interpretive lenses—hermeneutic, existential, and pedagogical. Pierre Hadot (2002) frames Socratic dialogue as a *spiritual exercise*, a discipline of turning and transformation that anticipates later philosophical traditions such as Stoicism and phenomenology. Michel Foucault (1984), in his lectures on the "care of the self," situates Socratic practice at the origin of *askēsis*—the philosophical cultivation of ethical subjectivity. These interpretations converge on a crucial insight: Socratic midwifery is not a method in the technical sense, but a mode of life oriented toward truth through dialogical engagement.

In educational philosophy, this tradition has found resonance in the pedagogies of Paulo Freire and Matthew Lipman. Freire (1970) explicitly invokes Socrates in his rejection of the "banking model" of education, arguing that genuine learning emerges through *problem-posing dialogue* rather than passive reception. Lipman (1991), founder of the Philosophy for Children (P4C) movement, adapts Socratic questioning into a communal inquiry model, where the classroom becomes a forum for philosophical dialogue. Both thinkers affirm the Socratic conviction that questioning is not destructive, but generative—it reveals possibilities for thinking otherwise.

However, to merely praise the Socratic method would be to ignore its challenges. The midwife metaphor presupposes asymmetry—a guide who knows how to question and a respondent who does not. Critics have argued that this asymmetry risks paternalism, as the midwife implicitly directs the birth of ideas. Nussbaum (1997) defends Socratic pedagogy against this charge by emphasizing its ethical core: Socrates does not prescribe conclusions but compels interlocutors to

assume responsibility for their own thinking. The discomfort of elenchus is not coercion but liberation from intellectual complacency.

For research methodology, the implications of Socratic midwifery are profound. It calls for a transformation of the researcher from an expert who extracts answers to an interlocutor engaged in the dialogical co-construction of meaning. It discourages premature closure and demands that every question be examined for its hidden presuppositions. The Socratic researcher must be willing to stand in *aporia*—a state of perplexity—not as failure, but as an opening to deeper understanding. As Gadamer (1975) asserts, "the path of questioning is the path of knowledge."

Thus, Socratic midwifery stands as both an epistemic virtue and a methodological disposition. It compels the researcher to cultivate patience with uncertainty, courage to confront contradiction, and humility to remain teachable. In an age where academic inquiry is often pressured to produce quick answers, Socratic philosophy reminds us that wisdom resides not in having answers but in knowing how to ask questions.

The Epistemic Power of Questioning in Socratic Dialectic

At the heart of Socratic philosophy lies a provocative claim: that wisdom begins not in the possession of answers, but in the disciplined practice of questioning. The Socratic method, or *elenchus*, is often mischaracterized as merely refutational; yet within the Platonic dialogues, its deeper purpose is epistemic rather than rhetorical. Questioning serves as a means of uncovering the hidden structure of belief—its assumptions, contradictions, and implications. In this respect, Socratic questioning is not an auxiliary skill but a pathway to *epistēmē*, knowledge understood as justified understanding grounded in reason. As Gadamer (1975) observes, "To ask a question is to open up the possibility of experience," for it creates a space where meaning is not imposed but discovered.

Socratic questioning operates within a unique epistemic atmosphere marked by *aporia*, a condition of perplexity. Far from representing failure, *aporia* signifies the first step toward genuine insight. In the *Meno*, Socrates leads the slave boy through a series of geometrical questions until the boy arrives at a state of confusion—a realization of not-knowing. This state, Socrates insists, is more valuable than false certainty, for it restores a sense of intellectual wonder. As Hadot (2002) notes, Socrates transforms ignorance from a deficit into a dynamic force capable of propelling inquiry. The power of questioning lies precisely in its ability to destabilize complacency and provoke the labor of thinking.

From an epistemological standpoint, Socratic questioning anticipates what contemporary scholars' term *critical reflexivity*. Modern research methodologies, particularly within qualitative and interpretive traditions, have emphasized the importance of reflexivity in acknowledging the researcher's role in knowledge production (Charmaz, 2014; Schwandt, 2014). Yet few explicitly connect this reflexive stance to its Socratic origins. Socratic questioning insists that before interrogating the world, the inquirer must interrogate themselves: *What do I already believe? Why do I believe it? On what grounds can it be defended?* This methodical self-examination forms the foundation for epistemic integrity.

Crucially, Socratic questioning is dialogical. It presumes that knowledge emerges through relational exchange rather than solitary reflection. In the *Republic*, Socrates likens dialectic to an ascent of the mind, a cooperative inquiry through which interlocutors collectively approach truth (Plato, *Republic*, 511d). Unlike sophistic debate, which seeks victory, dialectic seeks understanding. The question is not "How can I persuade?" but "What is the nature of the thing itself?" This ontological orientation situates questioning as a search for being (*ousia*) rather than opinion (*doxa*).

Hermeneutic philosophers such as Gadamer and Ricoeur have emphasized this dialogical nature of inquiry. For Gadamer (1975), a genuine question is one that remains open, resisting the closure of predetermined answers. Questioning is an encounter with alterity—the otherness of meaning—that demands humility and attentiveness. This aligns with Socrates' insistence that the midwife must not impose but accompany thought. The question thus becomes a site of encounter, where new meanings may be born.

This epistemic humility contrasts sharply with modern academic culture, where questions are often framed for instrumental purposes—to justify hypotheses or operationalize variables. In such contexts, questioning becomes subordinated to confirmation. Socratic questioning, by contrast, is fundamentally *exploratory*. It seeks not to validate but to discover. It treats every claim as provisional, subject to further inquiry. Flyvbjerg (2001), in *Making Social Science Matter*, argues that contemporary research must reclaim the virtues of phronesis—practical wisdom—and engage with the complexity of lived experience through questioning rather than measurement alone. Here, Socratic epistemology gains contemporary urgency.

Yet, Socratic questioning is demanding. It exposes the fragility of belief and the instability of meaning. It refuses the comfort of definitive answers. As Socrates remarks in the *Apology*, it is better to suffer uncertainty in pursuit of truth than to

possess certainty rooted in illusion. For researchers, this implies an ethical commitment to ambiguity, an acceptance that inquiry may unsettle rather than affirm. Such a posture stands in contrast to research paradigms that privilege control, predictability, and closure.

The epistemic power of questioning resides in its generativity. A well-formed question has the capacity to reorganize the field of thought, to reveal relations previously unnoticed. In this way, questions are not passive invitations but active interventions. They frame reality, delineate possibilities, and determine the contours of knowledge. The philosopher Hans Jonas (1966) warned that modern science's fixation on answers risks obscuring the moral responsibility embedded in the very act of questioning. To ask is to position oneself in relation to truth and to acknowledge one's role in shaping it.

In educational contexts, Socratic questioning has long been associated with critical pedagogy. Freire (1970) develops the notion of *problem-posing education*, where questions serve as catalysts for consciousness rather than conduits for information. Students, like Socratic interlocutors, must confront contradictions and seek coherence. bell hooks (1994) similarly insists that transformative pedagogy requires "the courage to interrogate"—to push beyond what is known toward what must be understood. These pedagogical insights resonate with Socratic dialectic, which conceives questioning as a moral practice oriented toward the care of the soul (*epimeleia heautou*).

Within research methodology, however, the philosophical depth of questioning is often obscured. Method sections instruct scholars to "pose research questions" but provide little guidance on how to cultivate the intellectual virtues necessary for genuine inquiry. Socratic questioning remedies this deficiency by returning to fundamental epistemic principles: clarity, coherence, justification, and reflection. It demands that researchers treat their questions not as procedural tools but as philosophical commitments.

In summary, the epistemic power of Socratic questioning lies in its ability to transform inquiry from an act of extraction into an act of revelation. It compels the inquirer to dwell within uncertainty, to interrogate assumptions, and to pursue understanding through dialogue. It resists dogmatism and fosters intellectual humility. Above all, it positions questioning as the birthplace of wisdom—a notion with profound implications for both philosophy and social science.

A Six-Dimensional Framework of Socratic Questioning in Social Science Research

The Socratic method, while often referenced in educational discourse, has seldom been systematically translated into a research methodology capable of guiding scholarly inquiry. To address this gap, this section introduces a six-dimensional framework of Socratic questioning specifically tailored for social science research. Each dimension corresponds to a fundamental epistemic function of inquiry, forming a process through which a researcher may interrogate meaning, test validity, and cultivate reflexive understanding. This framework is not linear but dialogical; the researcher may move fluidly between dimensions, revisiting earlier questions as new insights emerge. The six dimensions are:

1. Questions of Clarification
2. Questions Examining Assumptions
3. Questions Seeking Reasons and Evidence
4. Questions Exploring Alternative Perspectives
5. Questions Testing Implications and Consequences
6. Questions of Meta-Reflection and Critical Dialogue

Collectively, these dimensions translate Socratic midwifery into a methodological practice grounded in intellectual humility, critical insight, and epistemic responsibility. They offer a philosophical scaffold for qualitative inquiry, enabling researchers to treat research questions not as fixed points, but as evolving sites of ethical and ontological engagement.

1. Questions of Clarification: Illuminating Meaning: Socratic inquiry begins with the pursuit of clarity. In many dialogues, Socrates' first intervention is deceptively simple: *"What do you mean by that?"* This question, directed toward interlocutors who believe they understand a concept, forces them to articulate—and thus confront—their implicit definitions. In *Euthyphro*, Socrates challenges Euthyphro's confident claim to know the nature of piety by simply asking for clarification, revealing conceptual confusion beneath apparent certainty. As Vlastos (1994) notes, this strategy exposes the fragility of unexamined language.

In social science research, questions of clarification serve a parallel function. Researchers often rely on abstract concepts—justice, identity, agency, resilience—without interrogating their underlying meaning. Clarificatory questioning demands precision: *What is meant by social justice in this context? For whom? According to which tradition?* Such questions are foundational in phenomenological and constructivist research, where meaning precedes measurement. Charmaz (2014)

argues that qualitative researchers must continually return to clarification to avoid conceptual vagueness that compromises interpretive validity.

Examples of Clarification Questions in Research:

- What exactly is being claimed?
- How are key terms being defined by participants or researchers?
- In what context is this concept being used, and does its meaning change across contexts?

Clarification is not semantic pedantry; it is epistemic necessity. Without clarity, evidence cannot be evaluated, and arguments cannot be coherently developed. In Socratic dialogue, clarity creates the conditions for truth; in research, it creates the conditions for reliability and conceptual rigor.

2. Questions Examining Assumptions: Uncovering the Hidden Foundations: After clarification, Socrates turns to the assumptions that underlie definitions and beliefs. He asks not whether a statement is true, but *on what basis it is held*. This process, central to the *elenchus*, reveals the unspoken premises that structure thought. For instance, in *Meno*, Socrates interrogates Meno's assumption that virtue can be taught, unraveling the unstated proposition that virtue is knowledge. These reveals questioning as an archaeological act—unearthing the foundations of belief.

In research, assumptions are often embedded within methodological choices, theoretical frameworks, and disciplinary conventions. Critical theorists, particularly Freire (1970) and Habermas (1984), have stressed the emancipatory potential of examining these assumptions. Questions that probe assumptions prevent researchers from reproducing dominant ideologies or uncritically adopting inherited frameworks.

Examples of Assumption-Based Research Questions:

- What assumptions am I making about the nature of this phenomenon?
- Are these assumptions supported, or are they inherited from disciplinary norms?
- Do my participants share these assumptions, or am I imposing them?

Assumption-based questioning fosters what Schwandt (2014) calls "epistemic vigilance"—a researcher's ability to detect and challenge interpretive bias. In the Socratic spirit, such vigilance is not adversarial but liberatory; it frees inquiry from invisible constraints.

3. Questions Seeking Reasons and Evidence: Justification and Epistemic Accountability: Socratic questioning is inseparable from the demand for justification. In numerous dialogues, Socrates challenges interlocutors with a simple yet disarming question: *"What is your reason for believing this?"* Unlike sophistic rhetoric, which seeks persuasion, Socratic inquiry seeks grounding. In *Gorgias*, Socrates interrogates Polus not on the force of his conviction but on the rational support for his claims (Plato, *Gorgias*, 471e-475e). This marks the shift from opinion (*doxa*) to justified belief (*epistēmē*).

Within social science research, questions seeking reasons and evidence serve as safeguards against unfounded claims and speculative assertions. Researchers must not merely report what is believed, but inquire into *why* it is believed, and whether such beliefs can be substantiated through empirical, experiential, or theoretical grounds (Ryan & Bernard, 2003). This dimension is integral to grounded theory, discourse analysis, and phenomenological validation.

Examples of Reasoning Questions in Research:

- What reasons do participants offer for this claim, and how coherent are they?
- What forms of evidence support or challenge this interpretation?
- Is the justification epistemically sufficient, or rooted in unexamined cultural norms?

Questions of justification foster *epistemic accountability*—a commitment to align claims with rational support. In this respect, Socratic inquiry complements the hermeneutic injunction that *understanding requires justification*, not mere description (Gadamer, 1975).

4. Questions Exploring Alternative Perspectives: Multiplicity and Dialogical Imagination: Socrates consistently disrupts singular viewpoints by introducing alternative perspectives. In the *Republic*, he famously asks Glaucon to consider justice not only from the standpoint of the individual but from that of the polis. This perspectival shift reveals the contingent nature of moral judgments and opens space for plural visions of the good. Socratic inquiry thus nurtures what Nussbaum (1997) calls the "narrative imagination"—the ability to inhabit perspectives not one's own.

In research, exploring alternative perspectives is essential for avoiding epistemic monism. Interpretive inquiry, especially within phenomenology and ethnography, demands that researchers remain open to divergent narratives and resist premature closure. Flyvbjerg (2001) insists that *phronetic research* requires attentiveness to "who gains and who loses" from particular interpretations.

Examples of Perspective-Based Questions in Research:

- How might a different participant interpret this phenomenon?
- What cultural, historical, or theoretical frameworks offer alternative explanations?
- What has been silenced or excluded from the dominant narrative?

These questions align Socratic inquiry with methodological pluralism. They foster interpretive depth by challenging researchers to move beyond their own horizon of understanding, echoing Gadamer's (1975) "fusion of horizons."

5. Questions Testing Implications and Consequences: Ethical and Logical Probing: Socrates often tests arguments by tracing their logical consequences. If a belief leads to absurdity or moral contradiction, he compels the interlocutor to reconsider it. In *Euthyphro*, this technique exposes the problem of divine command theory: if the gods love what is holy, does holiness depend on divine love, or do the gods love it because it is holy? (Plato, *Euthyphro*, 10a). Such questioning reveals that belief carries consequences that must be evaluated.

In social science research, implication-based questioning serves both logical and ethical purposes. Researchers must anticipate the consequences of their interpretations, particularly when findings may reinforce power structures or perpetuate injustice (Lincoln & Guba, 1985). Critical theorists argue that inquiry must not only interpret reality but also evaluate its ethical implications (Habermas, 1984).
Examples of Implication-Focused Questions in Research:

- If this interpretation is accepted, what ethical consequences follow?
- What policies or practices might this research inform—or misinform?
- Does this conclusion empower or marginalize communities?

These questions link Socratic inquiry to research ethics, ensuring that knowledge is not only coherent but morally responsible.

6. Questions of Meta-Reflection: Self-Interrogation and Methodological Integrity: The final dimension returns inquiry to its origin: the questioner. Socrates insists that no investigation is complete without self-examination: *"The unexamined life is not worth living"* (Plato, *Apology*, 38a). Meta-reflective questioning demands that the researcher scrutinize not only the phenomenon but their own interpretive lens. This aligns with modern calls for reflexivity in qualitative research, where scholars acknowledge that knowledge is co-constructed rather than discovered (Finlay, 2002).

Examples of Meta-Reflective Questions in Research:

- How are my positionality and presuppositions shaping this interpretation?

- What epistemic interests or values guide my inquiry?
- Am I willing to revise my question in light of new understanding?

Such questioning embodies *intellectual virtue*. It requires humility to reconsider one's position, courage to confront bias, and commitment to truth rather than self-confirmation. In Socratic terms, meta-reflection is the highest exercise of philosophical midwifery—it births not only ideas, but the thinker herself.

Synthesis: From Method to Disposition

While each dimension can be operationalized as a methodological tool, its deeper value lies in cultivating a Socratic disposition—a way of being in inquiry characterized by vigilance, openness, and rigor. This framework calls researchers not to *use* questions instrumentally, but to *live* them as pathways to wisdom. As Rorty (1980) notes, philosophy at its best does not end with answers but with better questions.

The six-dimensional framework thus offers a philosophical scaffold for research methodology, reconnecting epistemology to ethics and securing a space for dialogue in an era of academic instrumentalism. In the following section, these dimensions will be mapped onto research practice, demonstrating how Socratic questioning can inform research design, data analysis, and critical pedagogy.

Implications for Research Methodology and Critical Pedagogy

The integration of Socratic questioning into social science research has profound implications that extend beyond technique into epistemology, ethics, and pedagogy. If research is fundamentally an act of questioning, then the quality of inquiry depends upon the quality of those questions. Socratic questioning—rooted in clarity, reflexivity, and dialogical responsibility—offers a philosophical compass for navigating the complex terrain of knowledge construction. In this section, the six-dimensional framework previously outlined is applied to contemporary issues in research methodology and educational practice, demonstrating its transformative potential.

1. Socratic Inquiry as Epistemic Praxis in Qualitative Research

In qualitative research, meaning is not discovered but constructed, negotiated, and interpreted. Traditional approaches often treat research questions as procedural necessities—forms to be completed before data collection. Socratic inquiry challenges this view by insisting that questioning itself is the central epistemic

act. As Denzin and Lincoln (2018) argue, researchers must "interrogate the world" rather than merely document it.

Socratic questioning strengthens methodological rigor in several ways:

- **Clarification** prevents conceptual ambiguity that compromises interpretive validity.
- **Assumption analysis** guards against epistemic bias, especially in culturally embedded research.
- **Justification** enforces standards of credibility and coherence in grounded interpretations.
- **Alternative perspectives** ensure multiplicity and protect against analytical reductionism.
- **Implication testing** aligns inquiry with ethical responsibility.
- **Meta-reflection** integrates reflexivity, transforming the researcher into a dialogical subject.

These functions echo the criteria of trustworthiness established in naturalistic inquiry—credibility, confirmability, and authenticity (Lincoln & Guba, 1985)—but deepen them through philosophical reflexivity rather than protocol alone.

2. From Researcher as Expert to Researcher as Midwife

Modern research culture often positions the scholar as an expert responsible for producing authoritative interpretations. The Socratic model proposes a radical alternative: the researcher as *midwife*, whose role is to facilitate the birth of insight rather than impose theoretical constructs. This reconceptualization resists extractive models of inquiry, especially within marginalized communities.

Key characteristics of the Socratic researcher include:

- **Epistemic humility** — acknowledging the limits of one's knowledge.
- **Dialogical engagement** — treating participants as co-inquirers rather than data sources.
- **Ethical accountability** — recognizing the power dynamics within interpretation.
- **Intellectual courage** — dwelling within *aporia* rather than seeking premature closure.

This aligns with Freire's (1970) concept of *dialogical action*, where the educator does not deposit knowledge but provokes critical consciousness through questioning. Socratic inquiry thus forges an ethical bridge between research and pedagogy.

3. Socratic Questioning and Critical Pedagogy

Education, like research, is often constrained by the demand for answers. Classrooms reward correctness rather than inquiry, and curricula prioritize content delivery over conceptual exploration. Socratic pedagogy subverts this paradigm by privileging questioning as the act of intellectual emancipation.

Paulo Freire, who explicitly draws on Socratic principles, rejects the "banking model" of education in favor of problem-posing pedagogy. Teaching, in this view, is not transmission, but co-investigation of reality. Similarly, bell hooks (1994) describe the classroom as a space of "transgressive practice" where authority is decentralized through collective questioning.

Applying the Six Dimensions to Pedagogy:

Clarification	Deepens linguistic and conceptual understanding
Assumption Analysis	Reveals ideological underpinnings of knowledge
Evidence Inquiry	Promotes logical accountability
Alternative Perspectives	Cultivates intellectual empathy
Implication Questions	Connects inquiry to ethical responsibility
Meta-Reflection	Develops self-critical learners

In this way, Socratic questioning functions as a form of *philosophical literacy*, teaching students not what to think, but how to think.

4. Ethical Implications: Questioning as Moral Responsibility

Socratic inquiry is not morally neutral. To question is to challenge, and to challenge is to assume responsibility for the consequences of knowledge. Socrates himself was condemned not for error, but for unsettling the foundational beliefs of Athenian society. In modern research, questioning has similar ethical stakes.

Critical theorists such as Habermas (1984) emphasize that communication must be "undistorted"—free from coercion and domination. Socratic questioning inherently pursues such conditions by exposing contradictions and advocating transparency. It aligns inquiry with the ethical imperative to confront injustice, particularly within institutional systems.

Thus, research informed by Socratic inquiry should refuse complicity with oppressive frameworks. It should question not only participants, but also systems,

policies, and epistemic regimes. To fail to question is, in Socratic terms, to live unexamined—and therefore unfree.

5. Limitations and Challenges: The Risk of Misuse

While Socratic questioning offers powerful epistemic tools, it is not without risk. Misapplied, it can degenerate into intellectual aggression or ironic elitism. The Socratic interlocutor may feel destabilized, even humiliated, if questioning is wielded without care. As Nussbaum (1997) warns, philosophical inquiry must remain rooted in compassion to avoid becoming a discourse of domination.

Therefore, the ethical use of Socratic inquiry requires:

- Respect for interlocutors as co-thinkers
- Sensitivity to cultural and epistemic diversity
- Awareness of power dynamics in questioning

In pedagogical and research settings, the goal is not to defeat but to awaken—to build dialogical communities where questioning is experienced as liberation rather than critique.

6. Toward a Culture of Inquiry: Socratic Virtue in Scholarship

Ultimately, the integration of Socratic questioning into research is not a methodological reform but a cultural transformation. It calls universities, journals, and scholars to revalue inquiry over certainty, dialogue over monologue, and wisdom over productivity. It demands that scholars embody *intellectual virtue*—honesty, humility, courage—in both thought and practice.

In an age marked by polarization and epistemic fatigue, Socratic questioning offers a way forward. It invites the academy to rediscover its philosophical vocation: not merely to produce knowledge, but to cultivate the conditions for truth.

Discussion and Future Directions

The integration of Socratic questioning into social science research represents more than a methodological refinement; it signals an epistemological and ethical reorientation toward inquiry as a philosophical practice. In this discussion, the implications of the Socratic framework are reconsidered through three thematic lenses: epistemology, pedagogy, and praxis. Each highlight both the transformative potential and the inherent tensions of adopting Socratic questioning in contemporary academic discourse.

1. Reclaiming Epistemic Humility in an Era of Certainty

Modern academia often privileges the production of definitive knowledge—hypotheses tested, theories confirmed, findings published. Within such a climate,

Socratic epistemology offers a countercultural stance by foregrounding *aporia*, the productive state of not-knowing. Socrates' declaration, *"I know that I do not know"* (Plato, *Apology*, 21d), is not a concession of defeat but a philosophical affirmation of epistemic humility.

Reintroducing this stance into research disrupts the illusion of certainty that too often masks interpretative fragility. It calls for scholars to resist the premature closure of inquiry and to preserve the openness essential to intellectual discovery. As Hadot (2002) observes, philosophy is not the possession of truth but "the exercise of truth." Socratic questioning invites scholars to dwell in uncertainty, not as a void but as a horizon of possibility.

Yet humility alone is insufficient. Without critical vigilance, it risks degenerating into relativism or disengagement. The Socratic framework thus emphasizes *disciplined humility*—a posture that pairs openness with rational rigor, inviting challenges while demanding coherence.

2. From Dialogues to Dialogical Science: Reimagining Research Communities

The Socratic method is fundamentally relational. Dialogues are not pedagogical spectacles but ethical encounters premised on mutual vulnerability and co-construction. In this respect, Socratic inquiry aligns closely with contemporary calls for participatory, decolonial, and feminist methodologies that challenge hierarchical knowledge structures (Smith, 2012; Harding, 1991).

Potential Transformations in Research Culture:

- Researchers as co-inquirers rather than experts.
- Participants are epistemic agents rather than data sources.
- Research questions are negotiated rather than imposed.

Such a transformation envisions what Habermas (1984) calls a "communicative community," where validity is established not through authority but through the force of the better argument. Socratic questioning provides a philosophical scaffolding for this ethos, though institutional pressures toward academic performance may resist such dialogical openness.

3. The Ethical Imperative of Questioning: Philosophy as Praxis

One of the most significant contributions of the Socratic framework is the ethical reframing of questioning as a form of responsibility. Socrates was condemned not for ignorance, but for his relentless interrogation of Athenian values. To question is to unsettle—and to unsettle is to risk conflict.

Within social science, this ethical dimension manifests in the interrogation of injustice, power, and ideology. Freire (1970) insists that education must unveil oppression; Socratic questioning offers the epistemic tools to do so. However, such questioning must be conducted with care. Without ethical grounding, it may devolve into skepticism or nihilism.

Thus, the challenge is twofold:

- **To question courageously** — resisting conformity.
- **To question compassionately** — avoiding harm to interlocutors.

These dual imperative positions Socratic inquiry not only as a research method but as a philosophical praxis rooted in justice.

4. Potential Misapplications and Critiques

Despite its virtues, Socratic questioning is not immune to critique or distortion. Scholars have raised concerns about the potential elitism embedded in Socratic dialogue, where one party assumes the role of midwife with presumed authority. Feminist philosophers have challenged the asymmetrical nature of this model, arguing that inquiry must be truly co-constructed rather than subtly guided (Lugones, 1987).

To avoid such pitfalls, Socratic inquiry must be reconceived not as a method of extraction but as a mutual philosophical exercise, where both researcher and participant remain open to transformation. This requires vulnerability from the researcher—acknowledging that they, too, must be questioned.

5. Directions for Future Research

The reintroduction of Socratic questioning into research opens several promising avenues for future investigation:

(1) Philosophical Education and Research Training

How might doctoral programs incorporate Socratic frameworks to cultivate deeper reflexivity and intellectual virtue among emerging scholars?

(2) Socratic Inquiry in Participatory and Decolonial Research

What adaptations are necessary to integrate Socratic questioning into community-based and indigenous research without reproducing epistemic dominance?

(3) Empirical Evaluation of Socratic Methodologies

Can the practical effects of Socratic questioning on analytic depth or ethical sensitivity in research be studied empirically, perhaps through interpretive case studies or hermeneutic phenomenology?

(4) Comparative Philosophical Methodologies

How might Socratic questioning intersect with Eastern traditions such as Buddhist *vipaśyanā* inquiry or Confucian *rectification of names* (*zhèngmíng*)?

Conclusion

The pursuit of knowledge is often imagined as a journey toward answers; yet Socratic philosophy reminds us that wisdom begins with the capacity to ask better questions. This article has argued that Socratic questioning, far from being a relic of ancient pedagogy, constitutes a vital epistemic framework for contemporary social science research. By reframing questioning as both a methodological tool and a philosophical disposition, this study advocates for a revival of *maieutic inquiry*—a form of intellectual midwifery that births understanding through disciplined dialogue, critical reflection, and ethical responsibility.

At the heart of Socratic midwifery lies an enduring paradox: Socrates professed ignorance not as an admission of failure, but as a declaration of commitment to inquiry. His claim, *"I know that I do not know,"* challenges the modern researcher to embrace epistemic humility while pursuing epistemic rigor. This article has sought to translate that paradox into a six-dimensional framework designed to deepen research practice: clarification, assumption analysis, justification, perspective, implication, and meta-reflection. Each dimension illuminates a distinct aspect of inquiry, together forming a holistic method of philosophical investigation within empirical research contexts.

The adoption of Socratic questioning offers substantial benefits to research methodology. It resists dogmatism by keeping inquiry open; it strengthens conceptual clarity by interrogating language; it promotes reflexivity by examining the positionality of the researcher; and it ensures ethical accountability by tracing the consequences of knowledge claims. In this way, Socratic inquiry stands not in opposition to methodology but as its philosophical foundation—an epistemic conscience that guards against intellectual complacency.

However, revitalizing Socratic questioning demands more than procedural adoption; it requires a transformation of scholarly ethos. Research must be reimagined as a dialogical process—a shared journey between researcher, participant, and phenomenon. Knowledge is not extracted but co-created through encounter. This vision aligns with emancipatory pedagogies articulated by Freire and hooks, who similarly insist that education's purpose is not to deposit information, but to awaken consciousness. Socratic inquiry thus bridge's philosophy and pedagogy, research and reflection, knowledge and justice.

This reorientation carries profound ethical implications. To question is to take responsibility—to challenge assumptions, expose contradictions, and confront the moral dimensions of belief. Socrates paid the ultimate price for such commitment, condemned for "corrupting the youth" precisely because he taught them to think. In an age where research is often instrumentalized, there remains a pressing need for such intellectual courage. As the stakes of knowledge grow higher—ecological, social, political—the obligation to question becomes not only philosophical, but ethical.

Yet, as this article has acknowledged, Socratic inquiry is not without peril. When wielded carelessly, questioning may humiliate rather than liberate, dominate rather than enlighten. Therefore, the Socratic researcher must embody more than critical acuity; they must cultivate compassion, patience, and integrity. Socratic humility does not deny the possibility of knowledge; it denies the right to certainty without examination. This offers a corrective to contemporary academic cultures defined by specialization and certainty.

The future of Socratic inquiry lies not in historical imitation but in creative adaptation. Questions remain for future research: How might Socratic dialogue be practiced in community-engaged scholarship? How can its principles be reconciled with indigenous or decolonial epistemologies? Can its impact on reflexivity or analytic depth be empirically measured? These unanswered questions mark the horizon of the Socratic method—not a terminus, but an invitation to further inquiry.

Ultimately, the legacy of Socrates endures not in doctrines, but in a disposition—a way of inhabiting the world through questioning. To adopt Socratic inquiry is to affirm that knowledge is not possession, but pursuit; not certainty, but care. In a time marked by epistemic fatigue and social fragmentation, Socratic questioning offers a pathway to intellectual renewal, reminding us that philosophy is not a discipline to be studied, but a life to be lived.

The final legacy of this study may be summarized in a single inversion of the Socratic maxim: *If the unexamined life is not worth living, then the unexamined question is not worth asking.* To question wisely is to live wisely—and therein lies the enduring promise of Socratic midwifery for the future of research, education, and democratic life.

References

Brickhouse, T. C., & Smith, N. D. (2005). *The philosophy of Socrates*. Westview Press.

Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). SAGE Publications.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018). *The SAGE handbook of qualitative research* (5th ed.). SAGE Publications.

Finlay, L. (2002). Negotiating the swamp: The opportunity and challenge of reflexivity in research practice. *Qualitative Research, 2*(2), 209–230.

Flyvbjerg, B. (2001). *Making social science matter: Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge University Press.

Foucault, M. (1984). *The care of the self* (R. Hurley, Trans.). Vintage Books.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed* (M. B. Ramos, Trans.). Continuum.

Gadamer, H.-G. (1975). *Truth and method* (2nd rev. ed., J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Continuum.

Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (Vol. 1, T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.

Hadot, P. (2002). *What is ancient philosophy?* (M. Chase, Trans.). Harvard University Press.

Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge? Thinking about women's lives*. Cornell University Press.

hooks, b. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. Routledge.

Jonas, H. (1966). *The phenomenon of life: Toward a philosophical biology*. Harper & Row.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE Publications.

Lipman, M. (1991). *Thinking in education*. Cambridge University Press.

Lugones, M. (1987). Playfulness, 'world'-travelling, and loving perception. *Hypatia, 2*(2), 3–19.

Nehamas, A. (1999). *The art of living: Socratic reflections from Plato to Foucault*. University of California Press.

Nussbaum, M. C. (1997). *Cultivating humanity: A classical defense of reform in liberal education*. Harvard University Press.

Plato. (1997). *Complete works* (J. M. Cooper & D. S. Hutchinson, Eds.). Hackett Publishing.

Plato. (2002). *Five dialogues* (2nd ed., G. M. A. Grube, Trans.). Hackett Publishing.

Rorty, R. (1980). *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton University Press.

Ryan, G. W., & Bernard, H. R. (2003). Techniques to identify themes. *Field Methods, 15*(1), 85–109.

Schwandt, T. A. (2014). *The SAGE dictionary of qualitative inquiry* (4th ed.). SAGE Publications.

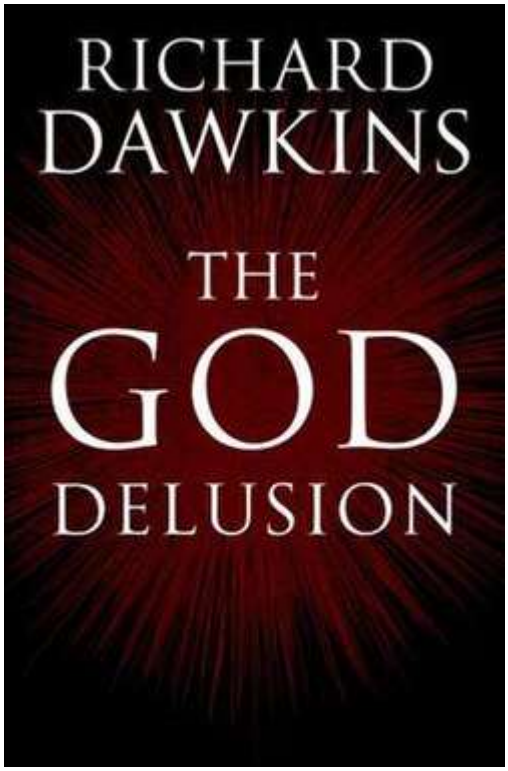
Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples* (2nd ed.). Zed Books.

Vlastos, G. (1994). *Socratic studies*. Cambridge University Press.

บทวิจารณ์หนังสือ
The God Delusion

ปิ่นชนานันท์ ตังอังคะนันท์
Pinchananun Tungaungkanun
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: pinchananun@gmail.com

Received February 22, 2026; **Accepted:** April 30, 2026

ชื่อหนังสือ: The God Delusion
คนเขียน: Richard Dawkins
ปีที่พิมพ์: 2006
สำนักพิมพ์: Houghton Mifflin Company.
จำนวนหน้า: 464

บทนำ

หนังสือเรื่อง The God Delusion เขียนโดย Richard Dawkins นักชีววิทยาและนักเขียนแนววิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ผู้เป็นศาสตราจารย์ด้าน Public Understanding of Science แห่งมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 2006 โดยสำนักพิมพ์ Houghton Mifflin Company มีความยาว 396 หน้า หนังสือเล่มนี้ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในวงวิชาการและ

สังคม เนื่องจากเป็นงานเขียนที่ท้าทายแนวคิดเรื่อง “พระเจ้า” และศาสนาในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างตรงไปตรงมา

ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายที่จะโต้แย้งความเชื่อเรื่อง “พระเจ้าผู้มีบุคลิก” (Personal God) ซึ่งเป็นแก่นของศาสนาเทวนิยม โดยเสนอว่าความเชื่อดังกล่าวมิได้มีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับ และควรถูกพิจารณาเช่นเดียวกับสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถตรวจสอบได้

สรุปสาระสำคัญของเนื้อหาในแต่ละบท

ในส่วนของบทนำ ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยเรื่องของภรรยาของเขา ที่ไม่รู้ว่าเธอสามารถออกจากโรงเรียนที่เกลียดได้ เพื่อเปรียบเปรยกับคนที่ไม่รู้ว่าตนสามารถออกจากศาสนาได้ เขาจึงเขียนหนังสือเล่มนี้เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คนที่ไม่เชื่อศาสนา หรือรู้สึกขัดแย้งกับความเชื่อเดิม กล้าที่จะยอมรับตนเองว่า “ฉันเป็นคนไม่เชื่อพระเจ้าได้” ผู้เขียนระบุชัดว่า หนังสือนี้มีเป้าหมายเพื่อปลุกจิตสำนึกใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ปลุกให้ตระหนักว่าการเป็น “atheist” (ผู้ไม่เชื่อพระเจ้า) เป็นสิ่งที่ดีและเป็นไปได้ คนสามารถเป็นผู้ไม่เชื่อพระเจ้าแต่ยังมีศีลธรรม มีความสุข และใช้ชีวิตอย่างมีความหมายได้ 2) ปลุกให้เห็นพลังของ “การคัดเลือกโดยธรรมชาติ” (Darwinian natural selection) แทนที่จะเชื่อในผู้สร้าง หนังสือจะอธิบายว่าความซับซ้อนของชีวิตเกิดจากกระบวนการวิวัฒนาการ ไม่ใช่พระเจ้า 3) ปลุกให้ตระหนักถึง “การล้างสมองทางศาสนาในวัยเด็ก” เขาเรียกร้องให้เลิกใช้คำว่า “เด็กคริสต์” หรือ “เด็กมุสลิม” เพราะเด็กยังไม่มีความสามารถเลือกศาสนาได้เอง 4) ปลุกให้ภาคภูมิใจในความเป็นผู้ไม่เชื่อ (atheist pride) เขาต้องการให้ผู้ไม่เชื่อออกมาประกาศตัว เหมือนการ “come out” ของกลุ่ม LGBTQ+ เพื่อให้สังคมเข้าใจและยอมรับมากขึ้น หนังสือเล่มนี้คือการเชิญชวนให้มนุษย์ใช้เหตุผลแทนศรัทธา ปลดปล่อยตัวเองจากมายาคติของศาสนาและภาคภูมิใจในความสามารถของมนุษย์ที่จะเข้าใจโลกโดยไม่ต้องมีพระเจ้า

ในส่วนเนื้อหาทั้ง 10 บท สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้ เนื้อหาในบทที่ 1 ผู้เขียนให้ชื่อบทว่า A deeply religious non-believer เปิดบทแรกด้วยการอธิบาย “ศาสนาแบบที่ไม่เชื่อในพระเจ้า” หรือสิ่งที่เขาเรียกว่า “Einsteinian religion” คือความรู้สึกศรัทธาในความงามและความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ โดยไม่ต้องมีผู้สร้างเหนือธรรมชาติอยู่เบื้องหลัง ผู้เขียนอธิบายว่านักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่หลายคน เช่น Albert Einstein, Carl Sagan, Stephen Hawking มักถูกเข้าใจผิดว่าเชื่อในพระเจ้าเพียงเพราะพวกเขาใช้คำว่า God ในเชิงเปรียบเทียบ เช่น “The mind of God” หรือ “God does not play dice.” แต่จริงๆ แล้ว พวกเขาใช้ God เพื่อสื่อถึงความเป็นระเบียบของจักรวาล หรือกฎธรรมชาติ ไม่ใช่เทพเจ้าผู้มีเจตจำนง

บทที่ 2 มีชื่อว่า The God Hypothesis เป็นการตั้งกรอบหลักของหนังสือทั้งเล่ม ผู้เขียนเชิญชวนให้พิจารณาศาสนาและพระเจ้าในฐานะ “ข้อเสนอที่ตรวจสอบได้” เช่นเดียวกับสมมติฐานในวิทยาศาสตร์ และเตรียมเปิดทางสู่บทต่อ ๆ ไปที่เขาจะใช้เหตุผลเชิงตรรกะ วิทยาศาสตร์ และประวัติศาสตร์มาหักล้าง “หลักฐานของการมีอยู่ของพระเจ้า” ทีละข้ออย่างเป็นระบบ

บทที่ 3 มีชื่อว่า Arguments for God’s existence เป็นการชำแหละเหตุผลทางศาสนาอย่างเป็นระบบ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการเชื่อในพระเจ้าไม่ได้มีฐานบนหลักเหตุผลหรือหลักฐานเชิงประจักษ์ ผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์และโต้แย้ง “เหตุผลหลัก” ที่ผู้ศรัทธาใช้เพื่อพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า

โดยเสนอว่าทุกข้อโต้แย้งเหล่านี้ล้วน อ่อนแอ ขัดแย้งในตัวเอง หรือไม่ผ่านเกณฑ์ตรรกะทางวิทยาศาสตร์ ไม่มีข้อโต้แย้งใดที่พิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าได้ มีเพียงความต้องการของมนุษย์ที่จะให้พระเจ้ามีอยู่เท่านั้น

บทที่ 4 มีชื่อว่า Why there almost certainly is no God ผู้เขียนนำเสนอ “ข้อโต้แย้งหลักของทั้งเล่ม” โดยมุ่งแสดงให้เห็นว่า ไม่มีเหตุผลใดที่ทำให้เราต้องเชื่อว่ามีพระเจ้าอยู่จริง และยืนยันว่าความซับซ้อนของโลกสามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการทางธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ โดยไม่ต้องอ้างถึง “ผู้สร้าง” ใด ๆ ผู้เขียนเสนอว่ากลไกที่เหมาะสมกว่าในการอธิบายความซับซ้อนคือ ทฤษฎีวิวัฒนาการโดยการคัดเลือกตามธรรมชาติ (Darwinian Natural Selection) ซึ่งสามารถสร้างสิ่งซับซ้อนจากจุดเริ่มต้นที่เรียบง่ายได้โดยไม่ต้องมีจุดจบหรือเจตจำนงจากภายนอก เขาเรียกกระบวนการเช่นนี้ว่า “crane” หรือ “เครนแห่งการอธิบาย” ซึ่งต่างจาก “skyhook” ของศาสนา ที่พยายามดึงคำอธิบายมาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ การอธิบายโลกโดยอ้าง “พระเจ้า” ไม่เพียงไม่จำเป็น แต่ยังเป็นการ “ปิดกั้นการค้นคว้า” ในขณะที่วิทยาศาสตร์เปิดทางให้มนุษย์เข้าใจความจริงผ่านกระบวนการค่อยเป็นค่อยไป

บทที่ 5 มีชื่อว่า The roots of religion ผู้เขียนหันมาวิเคราะห์ว่า ศาสนาเกิดขึ้นได้อย่างไร และทำไมแนวคิดเรื่อง “พระเจ้า” จึงฝังรากลึกในสังคมมนุษย์ แม้ไม่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์รองรับ เขาเสนอว่าแท้จริงแล้วศาสนาไม่ได้เป็นของขวัญจากสวรรค์ แต่เป็นผลพลอยได้จากวิวัฒนาการทางจิตใจของมนุษย์ ศาสนาเป็นผลผลิตจากกลไกทางจิตที่วิวัฒน์มาเพื่อประโยชน์ด้านอื่น เช่น การเรียนรู้ การสื่อสาร หรือความผูกพันในสังคม แต่เมื่อกลไกเหล่านี้ถูกใช้เกินขอบเขต มันกลับกลายเป็นภาพลวงตาของศรัทธา ที่ทำให้มนุษย์ยึดถือสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง

บทที่ 6 มีชื่อว่า The roots of morality: why are we good? เป็นการโต้แย้งอย่างหนักแน่นว่ารากของศีลธรรมอยู่ในวิวัฒนาการทางสังคมและชีววิทยาของมนุษย์ ไม่ใช่ในคำสั่งของพระเจ้า ผู้เขียนจึงเสนอภาพของมนุษย์ที่สามารถมีคุณธรรมได้ด้วยเหตุผลและความเข้าใจในธรรมชาติของตนเอง โดยไม่ต้องอาศัยความกลัวหรือศรัทธาในสิ่งเหนือธรรมชาติ ผู้เขียนตั้งคำถามสำคัญว่า “ถ้าไม่มีพระเจ้า มนุษย์จะยังมีศีลธรรมได้หรือไม่?” ซึ่งเป็นข้อโต้แย้งที่ศาสนามักใช้ปกป้องความจำเป็นของศรัทธา

บทที่ 7 มีชื่อว่า The ‘Good’ Book and the changing moral Zeitgeist ผู้เขียนหันมาวิเคราะห์ “แหล่งที่มาของศีลธรรม” ที่ศาสนามักอ้างอิง โดยเฉพาะ พระคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งถูกเรียกขานว่า “The Good Book” หรือ “หนังสือแห่งความดี” เขาตั้งคำถามอย่างตรงไปตรงมาว่า หากศีลธรรมของมนุษย์มาจากคัมภีร์จริง เหตุใดจึงมีคำสอนในนั้นที่เต็มไปด้วยความรุนแรง การเลือกปฏิบัติ และความอยุติธรรม สะท้อนแนวคิดสำคัญของผู้เขียนว่าศีลธรรมของมนุษย์วิวัฒน์ไปตามความเข้าใจในมนุษย์เอง มากกว่าจะหยุดนิ่งอยู่ในคัมภีร์ เขาไม่ได้เพียงโต้แย้งศาสนา แต่ยังยืนยันคุณค่าของ “มนุษยธรรม” ที่เติบโตขึ้นจากเหตุผล ความเห็นใจ และความยุติธรรมร่วมสมัย

บทที่ 8 มีชื่อว่า What’s wrong with religion? Why be so hostile? ผู้เขียนตอบคำถามที่มักถูกตั้งขึ้นต่อเขาอยู่เสมอว่าทำไมถึงต้องต่อต้านศาสนาอย่างแข็งกร้าว เขาอธิบายว่าการวิพากษ์ศาสนาไม่ได้เกิดจากความเกลียดชัง แต่เพราะศาสนาได้ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด ความรุนแรง และการกดขี่ในนามของศรัทธา บทนี้เป็นการชี้แจงอย่างเข้มข้นถึงเหตุผลที่ผู้เขียนเป็นศัตรูกับศาสนา ไม่ใช่

เพราะเกลียดผู้มีศรัทธา แต่เพราะเขามองว่าศาสนาในรูปแบบสุดโต่งคือ อุปสรรคของเสรีภาพ ปัญญา และความเมตตาที่แท้จริงของมนุษย์

บทที่ 9 มีชื่อว่า Childhood, abuse and the escape from religion แสดงให้เห็นว่าผู้เขียนมองศาสนาในมุมอันตรายต่อวัยเด็ก ไม่เพียงเพราะความรุนแรงทางกายหรือเพศ แต่เพราะมันฝังความกลัวและศรัทธาโดยปราศจากเหตุผล เขาจึงเรียกร้องให้มนุษย์ปกป้องเสรีภาพของเด็กในฐานะ ผู้มีสิทธิ์จะคิดและเลือกด้วยตนเอง มากกว่าผู้ถูกตีตราด้วยศาสนา

บทที่ 10 มีชื่อว่า A much needed gap? ผู้เขียนสรุปแนวคิดทั้งหมดของหนังสือ โดยหันมาตอบคำถามเชิงจิตวิญญาณว่าหากเราไม่เชื่อในพระเจ้าแล้ว ช่องว่างทางความหมายของชีวิตจะถูกเติมเต็มได้อย่างไร เขาตั้งชื่อบทนี้ว่า “A Much Needed Gap?” เพื่อย้อนแย้งแนวคิดที่ว่าพระเจ้าคือช่องที่ขาดไม่ได้ ในการอธิบายโลกและชีวิต ผู้เขียนมิได้เพียงล้มล้างความเชื่อทางศาสนา แต่ยังเสนอทางเลือกใหม่ให้มนุษย์ เข้าใจความหมายและความงามของชีวิตผ่านเหตุผล วิทยาศาสตร์ และความรู้สึกยำเกรงต่อธรรมชาติ แทนการพึ่งพาความศักดิ์สิทธิ์จากสิ่งเหนือธรรมชาติ

ข้อวิจารณ์

สำหรับประเด็นในการวิจารณ์ ผู้วิจารณ์ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ (1) รูปแบบการนำเสนอ (2) ประเด็นเนื้อหา

1. รูปแบบการนำเสนอ หนังสือ The God Delusion เขียนโดย Richard Dawkins มีรูปแบบการนำเสนอที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ในเชิงปรัชญา–วิทยาศาสตร์ โดยผู้เขียนใช้วิธี การให้เหตุผลอย่างเป็นระบบทางวิทยาศาสตร์ ผสานกับ การใช้ภาษาเชิงวาทศิลป์ที่เฉียบคมและมีอารมณ์ประชดประชัน ทำให้หนังสือเล่มนี้มีพลังในการโน้มน้าวผู้อ่าน ทั้งในด้านตรรกะและอารมณ์ ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการประกาศจุดมุ่งหมายของหนังสืออย่างชัดเจนตั้งแต่บทนำ ว่าต้องการท้าทาย “สมมติฐานเรื่องพระเจ้า” (The God Hypothesis) และเสนอแนวคิดว่าศาสนาไม่จำเป็นต่อศีลธรรม ความหมาย และความงดงามของชีวิต มุมมองนี้สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจของดอว์กินส์ที่จะให้ผู้อ่านคิดด้วยเหตุผล มากกว่าศรัทธาโดยไม่ตั้งคำถาม

รูปแบบการเรียบเรียงของหนังสือ มีความเป็นลำดับขั้นตามตรรกะทางวิทยาศาสตร์ เริ่มจากการตั้งคำถาม เสนอสมมติฐาน นำหลักฐานเชิงประจักษ์มาสนับสนุน และสรุปผลด้วยข้อคิดเห็นส่วนตัว ผู้วิจารณ์เห็นว่าการจัดโครงสร้างเช่นนี้ช่วยให้ผู้อ่านสามารถติดตามแนวคิดได้อย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นการโต้แย้งเรื่อง การมีอยู่ของพระเจ้า รากทางวิวัฒนาการของศาสนา หรือ ศีลธรรมโดยไม่ต้องมีพระเจ้า ซึ่งทั้งหมดสอดคล้องกันในทิศทางเดียวกัน

ในส่วนของการเขียน ผู้เขียนใช้ภาษาอังกฤษที่เรียบง่าย เข้าใจได้ แต่มีน้ำเสียง เสียดสีและเร้าอารมณ์ เพื่อสร้างแรงกระแทกทางความคิดแก่ผู้อ่าน ตัวอย่างเช่น เขาเรียกพระเจ้าตามคัมภีร์พันธสัญญาเดิมว่า “ตัวละครที่ไม่พึงประสงค์ที่สุดในนิยายทั้งหมด” ซึ่งเป็นประโยคที่ทั้งรุนแรงและทรงพลัง จุดนี้เป็นทั้ง “จุดเด่น” และ “จุดอ่อนไหว” ของหนังสือ เพราะแม้จะสร้างความสะเทือนใจและจุดประกายให้ผู้อ่านคิด แต่ก็อาจทำให้ผู้ศรัทธารู้สึกว่าผู้เขียนไม่ให้เกียรติความเชื่อทางศาสนา

สิ่งที่ทำให้หนังสือเล่มนี้มีชีวิตชีวาคือ การเชื่อมโยงตัวอย่างจริงจากประวัติศาสตร์และสังคมร่วมสมัย เช่น การก่อการร้ายทางศาสนา การล่วงละเมิดเด็กในสถาบันศาสนา หรือการจำกัดเสรีภาพ

ของนักวิทยาศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนว่า “ปัญหาของศาสนา” มิใช่เรื่องนามธรรม แต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในสังคม

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังแทรกประสบการณ์ส่วนตัวและความรู้สึกเชิงจิตวิญญาณของตนเอง ไว้ในหลายตอน เช่น ความรู้สึก “อัศจรรย์ต่อจักรวาล” ที่เขามองว่าเป็นจิตวิญญาณแท้ของวิทยาศาสตร์ (spirituality of science) ทำให้หนังสือไม่แห้งแล้งทางอารมณ์ แต่กลับเต็มไปด้วยแรงบันดาลใจและความงามของการใช้เหตุผล

2. ประเด็นเนื้อหา ในด้านเนื้อหา หนังสือ The God Delusion มีประเด็นเนื้อหาหลักที่มุ่งตั้งคำถามและโต้แย้งความเชื่อเรื่องพระเจ้าและศาสนาในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคม โดยผู้เขียนใช้แนวทางของนักวิทยาศาสตร์และนักเหตุผลนิยมในการสำรวจรากฐานของศรัทธา ความดี ความชั่ว และความหมายของชีวิตในโลกที่ไม่มีพระเจ้า ผู้เขียนเริ่มจากการเสนอแนวคิดหลักที่เขาเรียกว่า “The God Hypothesis” คือการมองความเชื่อเรื่องพระเจ้าในฐานะ “สมมติฐานทางวิทยาศาสตร์” ที่สามารถตรวจสอบได้ด้วยหลักเหตุผลและหลักฐานเชิงประจักษ์ เขาไม่ปฏิเสธการตั้งคำถามเรื่องต้นกำเนิดของจักรวาล แต่ชี้ว่าการอ้าง “พระเจ้าผู้สร้าง” ไม่ได้เป็นคำอธิบายที่แท้จริง เพราะยังทิ้งคำถามว่าแล้วใครสร้างพระเจ้า ซึ่งทำให้คำอธิบายยิ่งซับซ้อนกว่าเดิม

ในส่วนของการวิพากษ์ศาสนา ผู้เขียนได้โต้แย้งข้อพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ที่นักเทววิทยาและนักปรัชญาเคยเสนอไว้ เช่น ห้าหลักฐานของโธมัส อไควนัส ข้อโต้แย้งจากการออกแบบ (Design Argument) และ ข้อโต้แย้งทางศีลธรรม (Moral Argument) โดยใช้แนวคิดทางวิวัฒนาการและตรรกะวิทยาศาสตร์มาหักล้างอย่างเป็นระบบ ผู้เขียนเสนอว่า ความซับซ้อนที่เราเห็นในโลกธรรมชาตินั้นสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีการคัดเลือกโดยธรรมชาติของดาร์วิน ซึ่งมีพลังอธิบายและพิสูจน์ได้จริง โดยไม่จำเป็นต้องอ้างสิ่งเหนือธรรมชาติ

นอกจากการปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้าแล้ว ผู้เขียนยังอธิบายรากทางวิวัฒนาการของศาสนาและศีลธรรม ว่ามีที่มาจากกลไกจิตใจของมนุษย์ ไม่ใช่จากการดลใจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เขาเสนอแนวคิด “By-product Hypothesis” ว่าศาสนาเกิดขึ้นเป็นผลพลอยได้จากคุณสมบัติของสมอง เช่น ความเชื่อฟังและความไว้วางใจของเด็กต่อผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นกลไกเพื่อการอยู่รอด แต่เมื่อถูกใช้ในบริบทของความเชื่อทางศาสนา กลับกลายเป็นพื้นฐานของศรัทธาที่ไม่ตั้งคำถาม

ในด้านศีลธรรม ผู้เขียนเสนอว่ามนุษย์สามารถมี “ความดีโดยไม่ต้องมีพระเจ้า” เพราะศีลธรรมเป็นผลจากวิวัฒนาการทางสังคม เช่น การเอื้อเฟื้อ การเห็นอกเห็นใจ และการอยู่ร่วมกันในกลุ่ม ดอว์กินส์ใช้แนวคิด “Moral Zeitgeist” หรือ “กระแสจิตสำนึกทางศีลธรรมของยุคสมัย” เพื่อแสดงให้เห็นว่าศีลธรรมของมนุษย์พัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา โดยไม่ต้องอิงกับคัมภีร์ใด ๆ ซึ่งสะท้อนความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์มากกว่าการพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์

ประเด็นที่ผู้เขียนให้ความสำคัญอีกประการคือ ผลร้ายของศาสนาที่มีต่อสังคมและจิตใจของมนุษย์ โดยเฉพาะการปลูกฝังความกลัว ความรู้สึกผิด และการแบ่งแยก “เรากับเขา” เขายกตัวอย่างกรณีการล่วงละเมิดทางศาสนา การสอนให้เด็กกลัวนรก และการก่อการร้ายทางศาสนา เพื่อชี้ให้เห็นว่าศาสนาในบางรูปแบบอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางปัญญาและเสรีภาพของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่ได้มุ่งเพียง “ล้มล้างศาสนา” แต่ยังเสนอทางเลือกใหม่ในบทสุดท้าย ว่า มนุษย์สามารถมี “จิตวิญญาณแห่งเหตุผล” (spirituality of science) ที่ชื่นชมความงาม ความลึกลับ และความหมายของจักรวาลได้ โดยไม่ต้องอาศัยศรัทธาในพระเจ้า

สรุปและคำแนะนำ

โดยภาพรวม หนังสือ The God Delusion ของ Richard Dawkins ถือเป็นงานเขียนที่ทรงอิทธิพลในโลกสมัยใหม่ ซึ่งสามารถจุดประกายให้เกิดการถกเถียงทางปรัชญา ศาสนา และวิทยาศาสตร์อย่างกว้างขวาง ผู้เขียนประสบความสำเร็จในการนำเสนอแนวคิดแบบ “อเทวนิยมเชิงเหตุผล” (Rational Atheism) ที่ตั้งคำถามต่อความเชื่อดั้งเดิม พร้อมทั้งเสนอโลกทัศน์ใหม่ที่เน้นเหตุผลและหลักฐานเชิงประจักษ์แทนศรัทธาแบบไม่ตรวจสอบ เนื้อหาในเล่มสะท้อนความมุ่งมั่นของดอว์กินส์ที่จะให้ผู้อ่านใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความจริง เขาได้แสดงให้เห็นว่าศาสนาไม่ใช่คำตอบเดียวของจริยธรรม ความหมาย หรือความงามในชีวิตมนุษย์ แต่ “วิทยาศาสตร์และความเข้าใจธรรมชาติ” ก็สามารถสร้างแรงบันดาลใจและจิตวิญญาณได้เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้มีน้ำเสียงที่ค่อนข้างแข็งกร้าวและวิพากษ์ศาสนาอย่างรุนแรง ซึ่งอาจสร้างความไม่สบายใจแก่ผู้อ่านที่ยังยึดมั่นในศรัทธา ผู้วิจารณ์จึงเห็นว่า หากผู้เขียนลดความรุนแรงทางถ้อยคำลง และเปิดพื้นที่ให้แก่การสนทนาเชิงสมานฉันท์มากขึ้น หนังสือจะสามารถเข้าถึงผู้อ่านได้กว้างขวางกว่าเดิม และเกิดประโยชน์เชิงสร้างสรรค์มากขึ้น

ในเชิงคำแนะนำ ผู้วิจารณ์เห็นว่า The God Delusion เหมาะสำหรับผู้อ่านที่สนใจแนวคิดทางปรัชญา วิทยาศาสตร์ และศาสนาในมิติวิพากษ์ โดยเฉพาะผู้ที่ต้องการเข้าใจโลกทัศน์ของนักวิทยาศาสตร์ร่วมสมัยต่อประเด็นเรื่อง “พระเจ้าและศีลธรรม” อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ควรอ่านด้วยท่าทีเปิดกว้างและพร้อมรับฟัง เพราะแม้ดอว์กินส์จะท้าทายศรัทธา แต่เจตนาที่แท้ของเขาคือการปลุกให้มนุษย์ “กล้าคิด กล้าตั้งคำถาม และกล้าเข้าใจโลกด้วยเหตุผลของตนเอง” กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้มิใช่เพียงงานวิชาการด้านอเทวนิยม หากแต่เป็น “คำเชิญชวนให้มนุษย์ใช้ปัญญาอย่างเสรี” ซึ่งถือเป็นคุณูปการสำคัญต่อการพัฒนาแนวคิดทางปรัชญาและวัฒนธรรมในยุควิทยาศาสตร์

เอกสารอ้างอิง

Dawkins, Richard. (2006). *The God Delusion.* Boston: Houghton Mifflin Company.

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์

JOURNAL OF MCU PHILOSOPHY REVIEW

ISSN 3027-7388 (Online)

